JAN NAMITKIEWICZ

KODEKS ZOBOWIĄZAŃ

KOMENTARZ DLA PRAKTYKI

opracowany przy współudziale
ALFREDA SAMOLIŃSKIEGO

Powiatowy
»S
Spółdzielnia z odpow odzielnością udziałami
w Lublinie

TOM I

Część ogólna
art. 1 — 293

1 9 4 9

WYDAWNICTWO „KOLUMNA" — ŁÓDŹ

JAN NAMITKIEWICZ

KODEKS ZOBOWIĄZAŃ

KOMENTARZ DLA PRAKTYKI

opracowany przy współudziale
ALFREDA SAMOLIŃSKIEGO

TOM I

Część ogólna
art. 1 — 293

1949

WYDAWNICTWO „KOLUMNA" ŁÓDŹ

KODEKS ZOBOWIĄZAŃ

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej
z 27 paźdz. 1933 r.
Dz. U. R. P. N 82, poz. 598

Przepisy wprowadzające Kodeks Zobowiązań

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej
z 27 paźdz. 1933 r.
Dz. U. R. P. N 82, poz. 599

A 11521 II

BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA KUL

Wykonano 4100 egz. na papierze drukowym sat. 80 g. V kl. 61×86
Podpisano do druku 6. 12. 1948 r. *D-030696*

Druk. Robotnicza Spółdzielnia Wydawnicza „Prasa", Łódź

85/1057/1d

SPIS RZECZY

Objaśnienie skrótów 6
Przedmowa 7
Dekret z 12 list. 1946 r. Przepisy ogólne prawa cywilnego . . . I

KODEKS ZOBOWIĄZAŃ

TYTUŁ I.

Źródła, istota i rodzaje zobowiązań 9

Dział I.

Zobowiązania podzielne i niepodzielne 14

Dział II.

Zobowiązania solidarne.

Rozdział I. Przepisy ogólne 19
Rozdział II. Solidarność dłużników 22
Rozdział III. Solidarność wierzycieli 27

Dział III.

Zobowiązania przemienne 28

TYTUŁ II.

Powstanie zobowiązań

Dział I.

Oświadczenie woli.

Rozdział I. Oświadczenie woli w ogólności 33
Rozdział II. Wady oświadczenia woli 38
Rozdział III. Warunek 66
Rozdział IV. Umowy w ogólności 73
Rozdział V. Zawarcie umowy 91
Rozdział VI. Dodatkowe zastrzeżenia umowne 114
Oddział 1. Zadatek 114
Oddział 2. Umowne prawo odstąpienia 117
Oddział 3. Odstępne 120
Oddział 4. Odszkodowanie umowne 121
Oddział 5. Odsetki 125

Rozdział VII. Umowy o świadczenie przez osobę trzecią lub na rzecz osoby trzeciej 131
Rozdział VIII. Przedstawicielstwo 135
Rozdział IX. Przyrzeczenie publiczne 153
Rozdział X. Tłumaczenie oświadczeń woli 157
Rozdział XI. Forma oświadczeń woli w ogólności 160

Dział II.
Powstanie zobowiązań z innych źródeł.
Rozdział I. Prowadzenie cudzych spraw bez zlecenia . . . 170
Rozdział II. Niesłuszne zbogacenie 179
Rozdział III. Nienależne świadczenie 187
Rozdział III¹. Okazanie rzeczy lub dokumentu 195
Rozdział IV. Czyny niedozwolone . .
Oddział 1. Odpowiedzialność za własne czyny . . . 200
Oddział 2. Wyłączenie odpowiedzialności za własne czyny . 215
Oddział 3. Odpowiedzialność za cudze czyny . . . 221
Oddział 4. Odpowiedzialność za szkody, wyrządzone przez zwierzęta i rzeczy 243
Oddział 5. Odpowiedzialność za szkody wyrządzone w związku z użyciem sił przyrody 250
Oddział 6. Odszkodowanie w ogólności 262
Oddział 7. Odszkodowanie za uszkodzenie ciała lub rozstrój zdrowia, za pozbawienie życia, pozbawienie wolności i obrazę czci 270

TYTUŁ III.
Przejście praw i obowiązków wynikających z zobowiązań
Dział I.
Zmiana wierzyciela
Rozdział I. Przelew wierzytelności 297
Rozdział II. Wstąpienie osoby trzeciej w prawa zaspokojenia wierzyciela 307
Dział II.
Zmiana dłużnika 311
TYTUŁ IV.
Wygaśnięcie zobowiązań
Dział I.
Wykonanie zobowiązań.
Rozdział I. Przepisy ogólne o sposobie, miejscu i czasie wykonania 324
Rozdział II. Osoby uczestniczące w wykonaniu 340

Rozdział III. Przedmiot wykonania 343
Rozdział III¹ Wykonanie obowiązku świadczenia 354
Rozdział IV. Zarachowanie zapłaty 358
Rozdział V. Wykonanie zobowiązań wzajemnych . . . 360
Rozdział VI. Prawo zatrzymania 363
Rozdział VII. Pokwitowania i inne dowody wykonania zobowiązań 368
Rozdział VIII. Dokumenty na okaziciela i znaki legitymacyjne 373
Rozdział IX. Zwłoka wierzyciela i złożenie do depozytu sądowego 380
Rozdział X. Skutki nie wykonania zobowiązań w ogólności .
Oddział 1. Odszkodowanie 392
Oddział 2. Zwłoka dłużnika 396
Oddział 3. Skutki nie wykonane zobowiązań wzajemnych 405
Dział II.
Potrącenie 413
Dział III.
Odnowienie 429
Dział IV.
Niemożliwość świadczenia 436
Dział V.
Wygaśnięcie lub zmiana zobowiązań ze względu na nadzwyczajne wypadki 440
Dział VI.
Dobrowolne zwolnienie z długu i rozwiązanie umowy . . . 458
Dział VII
Przedawnienie.
Rozdział I. Przepisy ogólne 461
Rozdział II. Bieg przedawnienia 466
Rozdział III. Terminy przedawnienia 476

TYTUŁ V.
Zaskarżenie czynności dłużnika. zdziałanych ze szkodą wierzycieli . . 487
Addenda I 503
Addenda II 511
Skorowidz rzeczowy 554
Errata

OBJAŚNIENIE SKRÓTÓW

Cz. Sęd.	— Czasopismo sędziowskie, Lwów.
Czas. Skarb.	— Czasopismo skarbowców, Warszawa.
Domański	— Ludwik Domański, Instytucje kodeksu zobowiązań, t. I, Warszawa.
Dz. U. R. P. lub D. U.	— Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej.
Encyk. pod. pr. pryw.	— Encyklopedia podręczna prawa prywatnego, Warszawa.
G. P.	— Głos Prawa, Lwów.
G. S. lub Głos Sąd.	— Głos Sądownictwa, Warszawa.
Gaz. sąd. warsz.	— Gazeta Sądowa Warszawska, Warszawa.
K. c. n.	— Kodeks cywilny niemiecki.
Korzonek	— J. Korzonek i J. Rozenblüth, Kodeks Zobowiązań, komentarz, Kraków, 1934 r.
Krak.	— Kraków (przy sygnaturze akt Sądu Najwyższego).
Kwart. pr. pr.	— Kwartalnik prawa prywatnego.
Longchamps	— R. Longchamps, Zobowiązania, wyd. 1939 r.
Mies. pr. handl.	— Miesięcznik prawa handlowego i wekslowego, Warszawa.
N. k. z.	— Nowy Kodeks Zobowiązań, dodatek do Gazety Sądowej Warszawskiej, Warszawa.
N. P. lub N. Pal.	— Nowa Palestra, Lwów.
O. S. P.	— Orzecznictwo Sądów Polskich, Warszawa.
P. i P. lub Pań. i Pr.	— Państwo i Prawo, Warszawa—Łódź.
K. z.	— Kodeks zobowiązań.
orzecz.	— orzeczenie.
poz.	— pozycja
pr. małż.	— prawo małżeńskie.
pr. not.	— prawo o notariacie.
pr. rzecz.	— prawo rzeczowe.
pr. spad.	— prawo spadkowe.
przep. wprow. k. z.	— przepisy wprowadzające kodeks zobowiązań.
s. o.	— Sąd Okręgowy.
uk.	— postępowanie układowe.
up.	— prawo upadłościowe.
weks.	— prawo wekslowe.
wykr.	— prawo o wykroczeniach.
Zb. Praw	— Zbiór Praw (rosyj.).

PRZEDMOWA

W niniejszym komentarzu pragnąłem dać praktykom prawa książkę przydatną w pracy codziennej i tym objaśnia się tytuł tej książki. Temu celowi służy sposób ujęcia tematu oraz usystematyzowanie zagadnień i orzecznictwa.

Jednym z najważniejszych celów pracy jest podkreślenie potrzeby wykładni socjologicznej przepisów dawniejszych przy uwzględnieniu głębokich przemian społecznych i gospodarczych, tj. nowoczesnej ratio legis, która znalazła wybitny wyraz w przepisach ogólnych prawa cywilnego. Dla ułatwienia czytelnikowi posługiwania się komentarzem podałem na wstępie tekst tych przepisów.

Ambicją moją było dać nowy typ opracowania prawa zobowiązaniowego, w którym wykład systematyczny łączy się z wynikami orzecznictwa, podczas gdy dotychczasowe opracowania tego przedmiotu polegało bądź wyłącznie na systematycznym opracowaniu, bądź jedynie na przytoczeniu orzecznictwa.

Pragnąłem w zwięzłej formie przedstawić cel i dynamikę oraz ukryty czasem sens przepisów kodeksu zobowiązań i ich asocjacje, ilustrując je tezami Sądu Najwyższego. Posługiwałem się w tym celu mistrzowskim ujęciem przedmiotu w „Zobowiązaniach" nieodżałowanego Romana Longchamps. Nie raz sięgałem również do wartościowej pracy L. Domańskiego, częściowo uwzględniając także monograficzną literaturę przedmiotu (wybitniejsze opracowania). Tutaj muszę zaznaczyć, że niektóre poglądy „Uzasadnienia" do kod. zob. poddałem rozważaniom krytycznym.

Starałem się możliwie wyczerpująco zebrać orzecznictwo Sądu Najwyższego (przed— i po—wojenne), nie wdając się zasadniczo w jego krytykę, należącą do glosatorów orzeczeń. Jedynie w odnie-

sieniu do orzecznictwa bardzo żywotnego na tle praktyki powojennej przepisu art. 269 k. z. zająłem stanowisko w pewnym sensie krytyczne.

W związku z powołanymi w komentarzu przedwojennymi orzeczeniami Sądu Najwyższego pragnę zwrócić uwagę na doniosłe znaczenie dla praktyki uchwały Zgromadzenia Ogólnego obu Izb Sądu Najwyższego z dnia 25 listop. 1948 r., iż zasady prawne i orzeczenia, które nie są zgodne z zasadami obecnego ustroju i obowiązującym ustawodawstwem, mają wyłącznie historyczne znaczenie, a więc są dla praktyki sądowej bez znaczenia. Aktualność przedwojennych zasad prawnyih i orzeczeń pozostawiona została ocenie poszczególnych składów sądzących z tym, że prawidłowość tej oceny podlega normalnej kontroli w toku instancyj.

Wydaje mi się, że proponowany przeze mnie typ komentarza przyjęty będzie przez praktykę jako właściwy, a wówczas opracowanie niniejsze będzie mogło służyć jako kościec dalszych gruntowniej opracowanych wydań prawa zobowiązaniowego, już jako części przyszłego polskiego kodeksu cywilnego. W związku z tym zwracam się do Kolegów praktyków i teoretyków z uprzejmą prośbą o podzielenie się ze mną swymi uwagami i spostrzeżeniami odnośnie zarówno do metody ujęcia, jak i treści niniejszej pracy (kierując pisma na moje nazwisko do Uniwersytetu Łódzkiego, Wydział Prawa) i z góry dziękuję za wysiłki i trudy z tym związane.

Udział w pracy adwokata Alfreda Samolińskiego wyraził się w skontrolowaniu tekstu tomu I-go oraz we wspólnym opracowaniu komentarza do niektórych przepisów Części Ogólnej kodeksu (tom I-szy), jako też w opracowaniu niektórych rozdziałów Części Szczegółowej kodeksu (tom II-gi).

Na tym miejscu pragnę podziękować adwokatowi Andrzejowi Jakliczowi za pomoc okazaną mi przy opracowaniu wstępnych artykułów kodeksu (tom I-szy).

Jan Namitkiewicz

Łódź, w grudniu 1948

DEKRET

z dnia 12 listopada 1946 r.

Przepisy ogólne prawa cywilnego (Dz. U. R. P. N. 67, poz. 369).

Na podstawie ustawy z dnia 3 stycznia 1945 r. o trybie wydawania dekretów z mocą ustawy (Dz. U. R. P. Nr 1, poz. 1) — Rada Ministrów postanawia, a Prezydium Krajowej Rady Narodowej zatwierdza, co następuje:

Art. 1. Przepisy prawa osobowego, prawa małżeńskiego, prawa małżeńskiego majątkowego, prawa rodzinnego, prawa opiekuńczego, kodeksu zobowiązań, prawa rzeczowego, prawa spadkowego oraz inne przepisy prawa cywilnego uzupełnia się przepisami, zawartymi w artykułach poniższych.

Art. 2. Zwyczaj może meć moc przepisu ustawy, jeżeli jest powszechny w Państwie.

Art. 3. Jeżeli ani ustawa, ani prawo zwyczajowe nie daje podstaw do rozstrzygnięcia przypadku, będącego przedmiotem rozpoznania, sąd ustali podstawę rozstrzygnięcia samodzielnie, kierując się interesem społecznym oraz uzasadnionymi interesami stron.

Art. 4. Ustawa nie ma mocy wstecznej, chyba że szczególny przepis stanowi inaczej.

Art. 5. § 1. Prawa prywatne winny być wykonywane zgodnie z ich treścią, w sposób odpowiadający ich celowi społecznemu i wymaganiom dobrej wiary.

§ 2. Działania sprzeczne z powyższym przepisem nie mogą być uważane za wykonywanie prawa i nie korzystają z ochrony *).

---

*) Przepis art. 5 winien być stosowany także do stosunków powstałych przed jego wejściem w życie (orzecz. S. N. z 27. IV. 1948, Pań. i Pr. zesz. 11/1948 r., str. 132).

Art. 6. Samopomoc jest dopuszczalna tylko w przypadkach przewidzianych w ustawie.

Art. 7. Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, ciężar dowodu spoczywa na tym, kto swoje prawo wywodzi z faktu będącego przedmiotem dowodu.

Art. 8. Jeżeli ustawa uzależnia skutki prawne od dobrej lub złej wiary, domniemywa się istnienie dobrej wiary.

Art. 9. § 1. Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, uprawnienie do rozporządzania prawem według ustawy zbywalnym nie może być wyłączone ani ograniczone przez czynność prawną.

§ 2. Przepis powyższy nie wyłącza dopuszczalności zobowiązania, że uprawniony nie dokona oznaczonych rozporządzeń.

Art. 10. Przepisy kodeksu zobowiązań o oświadczeniach woli stosuje się odpowiednio, w braku przepisów szczególnych, do oświadczeń woli przewidzianych w innych przepisach prawa cywilnego.

Art. 12. Przepisy kodeksu zobowiązań o przedawnieniu wierzytelności stosuje się odpowiednio, w braku przepisów szczególnych, do przedawnienia innych praw i roszczeń majątkowych.

Przepisy wprowadzające.

Art. 13. § 1. Z dniem wejścia w życie niniejszego dekretu tracą moc nieuchylone dotychczas przepisy kodeksu cywilnego Królestwa Polskiego, kodeksu Napoleona, kodeksu cywilnego austriackiego, kodeksu cywilnego niemieckiego z wyjątkiem przepisów tego kodeksu dotyczących fundacji, odpowiedzialności za szkody, wyrządzone przez urzędników wskutek naruszenia obowiązków służbowych i zastawu na statkach oraz przepisy tomu X cz. 1 Zwodu Praw.*)

§ 2. Tracą nadto moc przepisy innych ustaw, o ile dotyczą przedmiotów dekretem niniejszym objętych. W szczególności tracą moc art. XVII, § 1, pkt. 1 przepisów wprowadzających kodeks postępowania cywilnego oraz art. XLII ustawy zaprowadzającej procedurę cywilną z dnia 1 sierpnia 1895 r. (Dz. u. p. austr. Nr 112).

Art. 14. W kodeksie zobowiązań wprowadza się zmiany następujące:

1) W dziale drugim tytułu drugiego dodaje się nowy rozdział III^1 w brzmieniu:

„Rozdział III^1. Okazanie rzeczy lub dokumentu (dalej następuje tekst art. 133^1, 133^2 i 133^3, które są przytoczone i wyjaśnione w Komentarzu).

2) Po art. 211 dodaje się nowe art. 211^1, 211^2, 211^3 w brzmieniu:

(dalej następuje tekst art. 211^1, 211^2 i 211^3, które są przytoczone i wyjaśnione w Komentarzu).

3) W dziale pierwszym tytułu czwartego dodaje się nowy rozdział III^1 w brzmieniu:

„Rozdział III^1. Wykonanie obowiązku zabezpieczenia.

(dalej następuje tekst art. 211^4, 211^5, 211^6, 211^7, 211^8 i 211^9, które są przytoczone i wyjaśnione w Komentarzu).

Art. 15. § 1. Zapewnienie, przewidziane w art. 14, pkt. 2 niniejszego dekretu, może być złożone, według wyboru zobowiązanego, bądź przed sądem grodzkim, w którego okręgu ma nastąpić przedstawienie spisu lub złożenie rachunku, bądź przed sądem grodzkim, w którego okręgu zobowiązany ma miejsce zamieszkania.

---

*) W brzmieniu sprostowania w Obwieszczeniu Min. Sprawiedl. z dn 20 V 1947 r. (Dz. U. Nr 38, poz 192).

§ 2. Jeżeli zapewnienie ma być złożone w toczącym się postępowaniu sądowym, winno ono być złożone przed sądem, przed którym toczy się postępowanie.

§ 3. Złożenie fałszywego zapewnienia pociąga za sobą taką samą odpowiedzialność karną, jak fałszywe zeznanie przed sądem. Sąd winien uprzedzić o tej odpowiedzialności składającego zapewnienie.

Przepisy końcowe.

Art. 16. Wykonanie niniejszego dekretu porucza się Ministrowi Sprawiedliwości.

Art. 17. Dekret niniejszy wchodzi w życie z dniem 1 stycznia 1947 r.

Prezydent Krajowej Rady Narodowej:

Bolesław Bierut

Prezes Rady Ministrów:

Edward Osóbka-Morawski

Minister Sprawiedliwości:

Henryk Świątkowski

TYTUŁ I

ŹRÓDŁA, ISTOTA I RODZAJE ZOBOWIĄZAŃ

Art. 1. Zobowiązania powstają z oświadczeń woli oraz z czynów i innych zdarzeń, z którymi ustawa łączy powstanie zobowiązania.

K. z. 26, 29, 32, 60, 63 n., 74, 98, 100, 104 n., 115—134, 142, 148, 151, 157, 162—167, 180, 225, 240 § 1, 367, 382, 385, 391, 427, 472, 514, 517, 555 § 4, 614, XIII. — Ustawa z 2.VIII 1926 prawo pryw. międzydziel. art. 7—12, 31, 32. Ustawa z 2.VIII 1926 prawo pryw. międzyn. art. 5—11, 36, 39.

1. Na tle stosunków, których treść stanowią wzajemne usługi osób, przedstawiające pewną wartość majątkową, wytworzyły się prawa jednych osób do świadczeń drugich, tzw. w i e r z y t e l n o ś c i, którym odpowiadają obowiązki tych drugich, zwane d ł u g a m i. Stosunki prawne, będące syntezą wierzytelności i długów, nazywamy stosunkami obowiązkowymi (obligacyjnymi) lub zobowiązaniami. Zobowiązania, jak i inne stosunki prawne, powstają na skutek pewnych faktów pozytywnych, czy negatywnych, z którymi prawo przedmiotowe (ustawa) łączy ich powstanie.

2. Z d a r z e n i a m i o znaczeniu prawnym nazywamy pewne fakty, które tworzą, zmieniają lub też powodują wygaśnięcie stosunków prawnych, praw podmiotowych i odpowiadających im obowiązków. Do zdarzeń tych zaliczamy: d z i a ł a n i a l u d z k i e i i n n e z d a r z e n i a.

Działaniem ludzkim o znaczeniu prawnym jest pewien przejaw woli ludzkiej, wywołujący skutki prawne. Działania te

dzielimy w myśl art. 1 na czynności prawne (oświadczenia woli) i czyny. Czynnościami prawnymi są działania ludzkie jednej osoby lub zgodne działanie kilku osób, zmierzające same lub łącznie z innymi dodatkowymi faktami, przez ustawę przewidzianymi, do wywołania takich skutków prawnych, jakie według ustawy są normalnym następstwem takich działań*) Inne działania ludzkie, nie będące czynnościami prawnymi, nazywamy czynami. Czyny mogą być prawnie dozwolone lub zabronione; wśród ostatnich należy odróżnić czyny polegające na naruszeniu stosunków obowiązkowych oraz występki (w k. z. nazwane czynami niedozwolonymi). Fakty („fakt prawny“ albo „stan faktyczny“), w których czynniki woli ludzkiej w ogóle nie występują (np. śmierć człowieka, siły przyrody) są innymi zdarzeniami o znaczeniu prawnym.

3. Ustawą w rozumieniu k. z. oraz przepisów wprowadzających k. z. jest każdy przepis obowiązujący (art. XIII przep. wprow. k .z.).

Uwaga: Porów. art. 446 proj. k. c., Addenda II.

Art. 2. § 1. Istota zobowiązania polega na tym, że dłużnik obowiązany jest wobec wierzyciela do świadczenia.

§ 2. Treścią świadczenia może być danie, czynienie, nieczynienie, zaprzestanie lub znoszenie.

K. z. 17 § 1, 62 § 1, 31 n., 93 § 1, 151 § 2, 159, 189, 193, 202 § 4, 207, 208 n, 223, 232, 239, 244, 246, 247, 270, 288 § 2 n., 299, 300, 302, 354, 370, 383, 402, 406, 409, § 2, 418 § 1, 419, 430, 447, 478, 498, 517, 523 § 1, 546, 569; K. p. c. 527, 540, 542, 800, 811, 818, 820; K. h. 41.

1. W prawnym stosunku obowiązkowym (zobowiązaniu) stronę uprawnioną nazywamy wierzycielem, zaś stronę zobo-

---

*) Wg projektu k. c. uchwalonego w I. czytaniu, art. 34, czynnością prawną jest „czynność zmierzająca do ustanowienia, zmiany lub zniesienia **stosunku prawnego“**. Może być dwustronna (umowa) **albo jednostronna**.

wiązaną-dłużnikiem. Zobowiązanie ze stanowiska wierzyciela nazywamy w i e r z y t e l n o ś c i ą, zaś ze stanowiska dłużnika d ł u g i e m. Na treść zobowiązania składają się uprawnienia wierzyciela i obowiązki dłużnika, które się wzajemnie pokrywają. Uprawnienia wierzyciela zależą od danej sytuacji prawnej, mają zaś w każdym razie charakter „roszczeń". R o s z c z e n i e jest to moc prawna domagania się od innych osób (dłużnika czy dłużników) pewnej pozytywnej czynności czy pewnego zaniechania. Z jednego zobowiązania może wynikać szereg roszczeń (np. przy dzierżawie: roszczenie o czynsz, o wydanie rzeczy wydzierżawionej, o utrzymanie jej w stanie zdatnym do użytku itp.).

2. Z zobowiązania wypływają zasadnicze u p r a w n i e n i a w i e r z y c i e l a, a mianowicie:

A) prawo do uzyskania świadczenia, tj. takiego zachowania się dłużnika, które ma na celu zaspokojenie potrzeb materialnych (lub moralnych) wierzyciela

i B) prawo do odszkodowania w razie niespełnienia lub nienależytego spełnienia świadczenia.

Ad A) Prawo domagania się spełnienia świadczenia jest chronione i gwarantowane przez ustawę, która daje wierzycielowi do realizacji tego prawa środki egzekucyjne. Jest to uregulowane przepisami II części k. p. c. Z art. 527 k. p. c. wynika, że w przypadku, gdy komuś należy się świadczenie orzeczone prawomocnym wyrokiem, stanowiącym tytuł egzekucyjny, wówczas wierzyciel może skorzystać z pomocy Państwa do zmuszenia opornego dłużnika do wykonania zobowiązania.

Ad B) W razie niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania wierzyciel może żądać naprawienia wyrządzonej mu szkody (art. 239) bądź w miejsce świadczenia, bądź też obok świadczenia. W zasadzie dłużnik odpowiada wtedy, gdy nie zdoła wykazać, że nie ponosi winy (art. 240), chyba że odpowiada na mocy ustawy, albo umowy za działanie osób trzecich lub za przypadek.

3. Prócz zasadniczych uprawnień wierzyciela omówionych w uw. 2, służą mu panadto u p r a w n i e n i a p o m o c n i c z e a mianowicie:

a) prawo do zabezpieczenia, o ile to prawo jest mu dane przez ustawę w danym przypadku, b) prawo do zaskarżenia czynności dłużnika, zdziałanych na szkodę wierzyciela (art. 288 i n.), 3) prawo wymagania od kontrahenta lojalnego postępowania (np. art. 54 i 57 k. z.).

Obowiązek dłużnika do zaspokojenia wierzyciela odpowiada i pokrywa się z prawem wierzyciela do uzyskania świadczenia. G w a r a n c j ą s p e ł n i e n i a ś w i a d c z e n i a jest m o ż l i w o ś ć p r z e p r o w a d z e n i a e g z e k u c j i na majątku dłużnika. Najważniejszy sposób egzekucji polega na zajęciu przez organ egzekucyjny (komornika) jakiejkolwiek rzeczy dłużnika, spieniężeniu jej i zaspokojeniu wierzyciela z uzyskanej kwoty. W orbitę stosunków między dłużnikiem a wierzycielem jest zatem wciągnięty cały majątek dłużnika. Tę właściwość nazywamy o d p o w i e d z i a l n o ś c i ą.

4. Widać więc, że w każdym zobowiązaniu należy o d r ó ż n i ć d ł u g o d o d p o w i e d z i a l n o ś c i z a d ł u g, polegającej na tym, że w razie nie spełnienia obowiązku świadczenia cały majątek dłużnika może być użyty na zaspokojenie potrzeb wierzyciela.

Nie zawsze jednak dłużnik odpowiada za wypełnienie długu całym swoim majątkiem. Ograniczona odpowiedzialność dłużnika zachodzi:

a) w razie odpowiedzialności tylko do pewnej liczbowej wysokości (np. dziedzic przyjmujący spadek z dobrodziejstwem inwentarza — art. 34 prawa spadk.), b) w razie odpowiedzialności tylko pewnymi dobrami majątkowymi (np. art. 188 k. z.), c) w przypadku, gdy dłużnik odpowiada całym swoim mająt-

U w a g a: Porów. art. 445 i 46 proj. k. c., Addenda II.

kiem, lecz może się zwolnić do odpowiedzialności przez wydanie pewnego przedmiotu ze swego majątku (np. art. 365 k. z.).

O obowiązkach dłużnika: dania odszkodowania w razie niespełnienia lub nienależytego spełnienia świadczenia oraz o obowiązku nie zmniejszania majątku ze szkodą dla wierzycieli była już mowa powyżej.

5. Świadczenie, które ma spełnić dłużnik, jest przedmiotem wierzytelności jako pewnego prawa podmiotowego, którego podmiotem jest wierzyciel, a treścią — uprawnienia wierzyciela do realizacji swych praw wobec dłużnika. Ponieważ obowiązek świadczenia ciąży na dłużniku (dłużnikach), prawo podmiotowe wywiera skutek tylko przeciwko tej osobie, wobec czego nazywamy je prawem względnym. Przedmiotem zobowiązania (świadczeniem)jest odpowiednie czynne czy bierne zachowanie się dłużnika.

Według art. 2 § 1 treścią świadczenia może być: a) d a n i e (d a r e) — w celu bądź przeniesienia prawa własności na wierzyciela (np. sprzedaż, darowizna), bądź bez obowiązku przeniesienia własności (np. najem, dzierżawa). Kwestia, czy przedmiotem „dania“ jest rzecz indywidualnie, czy gatunkowo oznaczona, wpływa na ukształtowanie się świadczenia (art. 190 § 3, 208, 246 k. z.). b) C z y n i e n i e (f a c e r e) — ma miejsce w przypadku zobowiązania się do wypełnienia pracy (np. umowa o pracę, zlecenie). c) N i e c z y n i e n i e (n o n f a c e r e) — spotykamy najczęściej jako obowiązek dodatkowy (np. art. 299 § 1). Przy umowach nienazwanych obowiązek ten może być również obowiązkiem głównym. d) Z n o s z e n i e i z a p r z e s t a n i e (p a t i) — obowiązek znoszenia powstaje najczęściej w związku z prawami rzeczowymi (np. służebnościami), zaś obowiązek zaprzestania, gdy ktoś na podstawie umowy ma zaprzestać wykonywania czegoś, co dotychczas wykonywa.

Dział I

ZOBOWIĄZANIA PODZIELNE I NIEPODZIELNE

Art. 3. § 1. Jeżeli jest kilku dłużników albo wierzycieli, a świadczenie jest podzielne, wówczas zarówno dług jak i wierzytelność dzielą się na tyle niezależnych od siebie równych części, ilu jest dłużników albo wierzycieli.

§ 2. Świadczenie jest podzielne, jeżeli może być spełnione częściowo bez zmiany istoty i wartości.

K. z. 12, 105 § 3, 206, 225, 215, 217, 250, 252, 267, 269, 344, 350.

Literatura pol.: A. Kraus, Podzielne i niepodzielne zobowiązania. Encyk. pod. pr. pryw., str. 1491—1496.

1. W stosunku obowiązkowym, w którym po stronie wierzycieli lub dłużników występuje nie jedna, lecz więcej osób, możliwy jest podział wierzytelności lub długu na szereg niezależnych części. Możliwość podziału zależy od rodzaju i charakteru świadczenia i następuje w tym przypadku, gdy świadczenie może być spełnione częściowo bez zmiany istoty i wartości, bez szkody tak wierzycieli, jak dłużników. Podzielną będzie zapłata sumy pieniężnej lub dostarczenie rzeczy zamiennych; niepodzielnym będzie np. dostarczenie fortepianu, wykonanie ubrania itp. Świadczenie dania rzeczy niepodzielnej nie należy mieszać z pojęciem rzeczy niepodzielnej (np. świadczenie kompletu narzędzi lekarskich). Poza tym wszystkie świadczenia mogą być podzielne, jak i niepodzielne.

2. W zobowiązaniu, w którym występuje tylko jeden wierzyciel i jeden dłużnik, ostatni winien jest spełnić świadczenie w całości bez względu czy jest ono podzielne, czy niepodzielne, wierzyciel może bowiem odmówić przyjęcia części świadczenia, jeżeli cały dług jest wymagalny (art. 206 § 1). Wyjątki od tej zasady — patrz art. 206 § 2, 225, 250 § 2, 269 k. z. oraz art. 39 ust. 2 i 3 ustawy wekslowej.

3. Gdy świadczenie jest podzielne, to tak wierzytelność,

jak i dług dzieli się na tyle równych części, ilu jest wierzycieli i dłużników.

U w a g a: Porów. art. 563 proj. k. c., Addenda II.

Art. 4. Spółdłużnicy zobowiązani do świadczenia niepodzielnego odpowiadają za wykonanie zobowiązania, jak dłużnicy solidarni.

K. z. 3, 8, 10, 12 § 2, 13—18, II p. 8; K. h. 529.

1. Gdy istnieje świadczenie niepodzielne, do którego spełnienia jest zobowiązanych kilku dłużników, wówczas dłużnicy ci za wykonanie świadczenia odpowiadają jak dłużnicy solidarni, tzn., że jeżeli jeden z nich spełni świadczenie, pozostali stają się wolni (art. 8).

2. Należy zwrócić uwagę, że ustawa nie mówi w tym artykule, że dług jest solidarny (art. 13—18), lecz tylko o tym, iż dłużnicy odpowiadają „jak dłużnicy solidarni", z czego wynika, że solidarność ustaje z chwilą ustania niepodzielności. Natomiast istnieje solidarność po stronie spadkobierców dłużnika, dopóki świadczenie jest niepodzielne, nawet gdyby ci według prawa spadkowego odpowiadali tylko za części długu.

3. Jeśli wzajemne świadczenie wierzyciela jest niepodzielne, odpowiedzialność dłużników za świadczenie podzielne jest solidarna.

4. S. N. uznał, iż oddanie przez sprzedawcę towaru ekspedytorowi „do inkasa", tj. z zastrzeżeniem wydania towaru nabywcy za jednoczesnym pobraniem od niego należności, uzasadnia — w razie niezastosowania się ekspedytora do tego zastrzeżenia — solidarną odpowiedzialność ekspedytora i nabywcy towaru z uwagi na niepodzielność wspólnego im obydwom obowiązku dostarczenia sprzedawcy całej należności za towar (art. 4 k. z.), a w konsekwencji uprawnia sprzedawcę do wytoczenia powództwa z żądaniem zasądzenia od ekspedytora i nabywcy solidarnie (art. 69 p. 1 k. p. c) należnej za towar sumy (orzecz. Zb. 478/38 z 17.XII. 1937, C I 3244/36).

To samo orzeczenie S .N. (również P. P. H. 1938, poz. 1773) zawiera tezę następującą:

W przypadku wydania przez winkulanta towaru osobie trzeciej bez zainkasowania od tej osoby dla zleceniodawcy należnej sumy winkulacyjnej, przedmiotem sporu jest wspólny obydwóch (tj. winkulanta i osoby trzeciej) pozwanych obowiązek dostarczenia zleceniodawcy całej należności za towar (art. 69 p. 1 k. p. c.); obowiązek ten jest niepodzielny, a wskutek tego spółdłużnicy odpowiedzialni są za wykonanie zobowiązania jako dłużnicy solidarni (art. 4 k. z.); poza tym odpowiedzialność solidarna winkulanta, jako spółdłużnika z czynności, która dla niego była bezsprzecznie handlowa — opiera się na przepisie art. 529 k. h.

U w a g a: Porów. art. 564 § 1 proj. k. c., Addenda II.

Art. 5 § 1. Jeżeli jest kilku wierzycieli, każdy z nich może żądać wykonania zobowiązania niepodzielnego.

§ 2. W razie zgłoszenia sprzeciwu, chociażby przez jednego wierzyciela dłużnik obowiązany jest świadczyć wszystkim wierzycielom łącznie, albo złożyć przedmiot świadczenia do depozytu sądowego.

K. z. 4, 231—237, 344, 350.

1. Jeżeli przy świadczeniu niepodzielnym jest kilku wierzycieli, ustawa daje każdemu z nich prawo żądania spełnienia świadczenia w całości z tym, że pozostali wierzyciele, uważając, że spełnienie świadczenia do rąk żądającego szkodzić może ich interesom, mogą założyć przeciwko temu sprzeciw. Sprzeciw ten złożyć może choćby jeden z wierzycieli nie żądających spełnienia świadczenia. Sprzeciw ma znaczenie, gdy spełnienie świadczenia do rąk jednego nie zaspakaja wszystkich wierzycieli. Nie ma znaczenia, gdy świadczenie zaspakaja wszystkich (opróżnienie mieszkania we wspólnym domu — przykład wzięty z uzasadnienia do k. z., str. 9).

2. W razie takiego protestu dłużnik winien jest świadczyć wszystkim wierzycielom łącznie lub, gdy to jest niemożliwe, złożyć przedmiot świadczenia do depozytu sądowego.

Art. 6. § 1. Żaden z wierzycieli uprawnionych do świadczenia niepodzielnego nie może bez zgody spółwierzycieli zwolnić dłużnika z długu ani zmienić zobowiązania pierwotnego lub przyjąć innego świadczenia.

§ 2. Zwłoka dłużnika oraz przerwanie lub zawieszenie biegu przedawnienia w stosunku do jednego z wierzycieli uprawnionych do świadczenia niepodzielnego ma skutek względem wszystkich wierzycieli.

K. z. 4, 5, 19, 20, 29, 111, 168, 270, 189—192, 264, 207, 131,243, 246—280.

1. Przepis jest uzupełnieniem zasady z art. 5 § 1.

2. Ze względu na kolizję interesów wierzycieli uprawnionych do świadczenia niepodzielnego ustawa nie dopuszcza, by któryś z tych wierzycieli mógł uczynić cokolwiek, co by mogło mieć niekorzystny skutek dla pozostałych wierzycieli, wobec czego bez zgody wszystkich spółwierzycieli nie może jeden z nich zwolnić dłużnika z długu, zmienić zobowiązania lub przyjąć innego świadczenia.

3. Z drugiej strony zdarzenia, które mogą być korzystne dla wszystkich wierzycieli (przerwanie lub zawieszenie biegu przedawnienia, zwłoka dłużnika), gdy mają miejsce w stosunku do jednego z wierzycieli uprawnionych do świadczenia niepodzielnego — wywierają skutek wobec pozostałych wierzycieli.

4. Stosunek wierzycieli zobowiązania niepodzielnego nie jest stosunkiem wierzycieli solidarnych, choć doń jest zbliżony. Trzeba jednak mieć na uwadze, że zbliżenie upada, gdy świadczenie przestaje być niepodzielne, oraz iż czasem wierzyciel nie

ma takich uprawnień, jak wierzyciel solidarny: nie tylko w razie sprzeciwu (art. 5 § 2) traci prawo żądania spełnienia świadczenia do swoich rąk, ale — i to przede wszystkim — nie może zwalniać dłużnika co do swej części, ponieważ świadczenie jest niepodzielne.

Art. 7 § 1. Dłużnik, który wykonał zobowiązanie niepodzielne, może żądać od spółdłużników zwrotu wartości świadczenia w części, jaka na każdego z nich przypada.

§ 2. Wierzyciel, który otrzymał świadczenie niepodzielne, jest odpowiedzialny w stosunku do spółwierzycieli w częściach, które na nich przypadają.

§ 3. Domniemywa się, że części są równe.

K. z. 4, 5, 159, 189, 190, 207, 254, 239, 242.

1. Wewnętrzne porozumienie między wierzycielami lub dłużnikami decyduje, w jakim stopniu wierzyciel, który otrzymał świadczenie niepodzielne, jest odpowiedzialny wobec pozostałych wierzycieli oraz w jakim stosunku dłużnik, spełniający świadczenie niepodzielne, może żądać zwrotu od pozostałych dłużników.

2. W przypadku, gdy brak takiego porozumienia, dłużnik spełniający świadczenie niepodzielne może żądać od pozostałych dłużników wartości świadczenia w chwili jego spełnienia, a wierzyciel otrzymujący świadczenie niepodzielne jest odpowiedzialny za części świadczenia w naturze (ewent. jest odpowiedzialny za szkody z powodu niewykonania obowiązku) w stosunku do pozostałych wierzycieli — w częściach, jakie na pozostałych dłużników lub wierzycieli przypadają. Ustawa ustanawia domniemanie, że w razie wątpliwości należy uważać, że części te są równe.

Dział II.

ZOBOWIĄZANIA SOLIDARNE

ROZDZIAŁ I

Przepisy ogólne

Art. 8. § 1. Jeżeli dług jest solidarny, każdy z dłużników odpowiada za całość długu, a wierzyciel może dochodzić całości lub części długu od wszystkich dłużników łącznie, od kilku lub od każdego z osobna.

§ 2. Aż do zupełnego zaspokojenia wierzycieli wszyscy spółdłużnicy pozostają zobowiązani.

§ 3. Zaspokojenie wierzyciela przez jednego ze spółdłużników zwalnia wszystkich dłużników.

K. z. 4, 11, 12 n., 18, 137, 146, 183 § 3, 188, 426, 476, 503 § 4, 511, 527 § 4, 533, 633 § 4, 636 n., II p. 8; K. [illegible] c. 69 n., 521; K. h. 18, 43 n., 49 n., 85, 171, 176, 184, 186, 192, 287, 290, 298, 335 n., 343, 356, 467, 470, 476, 529 n., 625; Up. 6; Ukł. 5; Not. 79; Weksl. 47, 103, 104; Czek. 44; Konst. z 1921 r. 121.

1. Solidarność dłużników (bierna) zachodzi, gdy do wykonania zobowiązania (solidarnego) zobowiązali się wszyscy dłużnicy, a zaspokojenie wierzyciela przez jednego z nich, powoduje wygaśnięcie zobowiązania. Cechą charakterystyczną solidarności biernej jest, że wykonanie świadczenia przez jednego z dłużników umarza długi również i pozostałych dłużników, gdyż teoretycznie mamy tu do czynienia z taką ilością długów, ilu jest dłużników, które opiewają na całość świadczenia.

2. Każdy z dłużników solidarnych odpowiada za całość długu i wierzyciel może według swego wyboru dochodzić całości lub części długu od kilku lub od każdego dłużnika z osobna.

BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA KUL

Dopiero zaspokojenie wierzyciela przez jednego z dłużników solidarnych zwalnia wszystkich pozostałych.

3. „Zaspokojenie“ oznacza wszelkie sposoby umorzenia zobowiązania, a nie tylko zapłatę.

4. Poza przypadkami solidarności przewidzianymi w różnych ustawach, a wskazanymi po tekście w artykułach związkowych, z solidarnością spotykamy się w wielu in. ustawach: w ustawie drogowej z 7.X. 1921 — art. 25; w ustawie wodnej z 19.IX. 1922 — art. 26; w rozp. o prawie łowieckim z 3.XII. 1927 r. — art. 55; w rozporz. o pracę robotników z 16.III. 1928 roku — art. 8; w prawie lotniczym z 14.III. 1928 r. — art. 59 i inn.

Art. 9. § 1. Jeżeli wierzytelność jest solidarna, każdy z wierzycieli może żądać zapłaty całej wierzytelności, a zaspokojenie jednego umarza dług względem wszystkich wierzycieli.

§ 2. Dłużnik może uiścić dług, według swego wyboru, któremukolwiek z wierzycieli solidarnych, dopóki jeden z nich nie wytoczy przeciwko niemu powództwa.

K. z. 11, 19, 20, 21, 261; K. p. c. 8, 210, 243, 392.

1. Solidarność wierzycieli (czynna) zachodzi w przypadku, gdy każdy z wierzycieli może żądać spełnienia w całości świadczenia (solidarnego) na swoje ręce, a spełnienie to przez dłużnika umarza dług wobec pozostałych wierzycieli. Cechą charakterystyczną solidarności czynnej jest, że spełnienie świadczenia wobec jednego z wierzycieli solidarnych powoduje wygaśnięcie zobowiązania wobec pozostałych wierzycieli, mimo, że teoretycznie mamy tu do czynienia z taką ilością wierzytelności, opiewających na całość długu, ilu jest wierzycieli

2. Wybór wierzyciela, któremu dłużnik chce świadczyć, zależy od dłużnika. Jednak z chwilą wytoczenia powództwa przez innego wierzyciela dłużnik jest obowiązany świadczyć do rąk tego właśnie wierzyciela.

3. Sentencja wyroku, iż pozwany zapłacić ma powodom solidarnie zakwestionowaną sumę, oznacza, że pozwany może umorzyć sporny dług wobec obojga powodów przez zapłatę dłużnej sumy do rąk jednego z nich (S. N. 16.IX. 1937, C II 623/37, N. k. zob. 1938, str. 130).

Art. 10. Zobowiązanie może być solidarne, chociażby każdy z dłużników zobowiązany był w sposób odmienny, albo chociażby wspólny dłużnik zobowiązany był w sposób odmienny wobec każdego z wierzycieli.

K. z. 8, 15, 136, 144, 146, 183, 476, 625.

1. Często zachodzą przypadki, że dłużnicy solidarni są zobowiązani w różny sposób (jeden odpowiada za całość, drugi częściowo, trzeci na raty, czwarty warunkowo itp.), albo też może istnieć sytuacja, że dłużnik będzie zobowiązany wobec każdego wierzyciela solidarnego różnorodnie. W takich przypadkach ustawa stanowi, że i wówczas mamy również do czynienia z zobowiązaniami solidarnymi.

2. Patrz tezę S. N. z 3.XII. 1936, C. II. 1909/36 pod art. 15.

Art. 11. Solidarności, czy to dłużników, czy wierzycieli, nie domniemywa się.

Art. 12. § 1. Jeżeli kilka osób zaciągnęło zobowiązanie przez umowę dotyczącą ich wspólnego przedsiębiorstwa lub ich wspólnej własności, odpowiadają solidarnie, chyba że umówiono się inaczej.

§ 2. Dłużnicy zobowiązani do świadczenia podzielnego odpowiadają, w braku odmiennej umowy, za jego spełnienie solidarnie, jeżeli wzajemnc świadczenie wierzyciela jest niepodzielne.

K. z. 2—4, 50, 55, 137, 183 § 3, 567; K. h. 43, 44, 72 § 2, 73 § 2, 85, 146, 152, 188, 293, 636, 426, 511, 533, 529.

1. Do powstania solidarności tak czynnej, jak i biernej musi istnieć szczególny tytuł umowny lub ustawowy. Domniemy-

wać się istnienia solidarności nie można. Kto się na solidarność powołuje, powinien jej istnienie udowodnić, w myśl przepisu art. 7 przep. ogól. pr. cyw.

2. Solidarność wynikać może z wyraźnej treści oświadczenia woli. Ustawa często domniemywa istnienie solidarności (np. art. 12 § 1, 12 § 2. 636, 426, 511, 533 k. z. i 529 k. h.).

3. Solidarność z § 1 art. 12— stosująca się t y l k o d o u m ó w — ma charakter dyspozytywny. Zasada tej solidarności wynika z tego, że wspólna własność lub wspólne przedsiębiorstwo stanowi przedmiot zabezpieczenia wierzyciela, poszukiwanie więc przez niego p r o r a t a byłoby bardzo utrudnione (uzasadnienie do k. z.).

Sytuacja z § 2 art. 12 podyktowana jest słusznością.

ROZDZIAŁ II

S o l i d a r n o ś ć d ł u ż n i k ó w.

Art. 13 § 1. Czyny i zaniechania jednego z dłużników solidarnych nie mogą pogorszyć położenia prawnego spółdłużników ani względem wierzyciela, ani w stosunkach między dłużnikami.

§ 2. W szczególności zwłoka jednego z dłużników solidarnych, jak również uznanie długu przez któregokolwiek z nich nie ma skutku względem pozostałych.

Art. 14. Jeżeli zobowiązanie solidarne stało się niewykonalnym skutkiem okoliczności, za które jeden z dłużników solidarnych odpowiada, spółdłużnicy nie są zwolnieni od obowiązku zapłaty wartości świadczenia, lecz nie odpowiadają za szkodę.

K. z. 8, 18. 240, 243—249, 252, 267, 287.

1. Każdy z dłużników solidarnych jest obowiązany do wykonania świadczenia wobec wierzyciela tak, jak gdyby on jeden

był tylko zobowiązany. Jest to konsekwencja niezależności odpowiedzialności za dług (art. 8). Każdy dłużnik może swym działaniem, czy zaniechaniem spowodować pogorszenie swego stanowiska wobec wierzyciela, lecz nie może swymi czynami pogorszyć położenia prawnego spółdłużnika ani wobec wierzyciela, ani w stosuku między dłużnikami.

2. W szczególności, mimo uznania długu przez jednego z dłużników solidarnych, pozostali dłużnicy mogą podnieść wobec wierzyciela wszelkie zarzuty wynikające z danego stosunku prawnego, jak również wierzyciel w przypadku popadnięcia w zwłokę przez jednego z dłużników solidarnych nie może żądać od pozostałych dłużników odszkodowania za zwłokę, chyba że i oni znajdują się w zwłoce.

3. Również w przypadku, gdy zobowiązanie stało się niewykonalne na skutek okoliczności, za które odpowiada tylko jeden dłużnik, wierzyciel nie może żądać odszkodowania od pozostałych dłużników. Wówczas następuje jedynie zmiana dawnego zobowiązania na obowiązek zapłaty jego wartości w stosunku do pozostałych dłużników.

Art. 15. Przerwanie lub zawieszenie biegu przedawnienia w stosunku do jednego z dłużników solidarnych nie ma skutku względem pozostałych.

K. z. 8, 277, 279„ 280 n.; K. h. 142.

1. Przeprowadzając konsekwentnie zasadę niezależności zobowiązań dłużników solidarnych, k. z. w art. 15 stanowi, że również czyn wierzyciela, pogarszający stanowisko jednego z dłużników solidarnych, a mianowicie przerwanie lub zawieszenie biegu przedawnienia wywiera skutek tylko przeciw temu dłużnikowi, wobec którego został dokonany.

2. S. N. wyjaśnił (orzecz. 3.XII. 1936, C. II. 1909/36, O. S. P. 44 z 1937 r.), że przerwanie przedawnienia w odniesieniu do

zbywcy (majątku lub przedsiębiorstwa) jest bezskuteczne w stosunku do nabywcy, chociaż nabycie nastąpiło w toku sporu.

Art. 16. § 1. Zrzeczenie się solidarności przez wierzyciela względem jednego z dłużników solidarnych lub zwolnienie go z długu nie ma skutku względem pozostałych dłużników.

§ 2. Odnowienie dokonane między wierzycielem a jednym z dłużników solidarnych zwalnia pozostałych, chybaby wierzyciel zastrzegł, iż zachowuje przeciwko nim swe prawa.

§ 3. Zwłoka wierzyciela względem jednego z dłużników solidarnych ma skutek również względem pozostałych.

K. z. 8, 18 n., 182 n., 231 n., 243—253, 263, 270, 621.

1. Czynności prawne dokonane między wierzycielem a jednym z dłużników solidarnych, polepszające stanowisko prawne tego dłużnika, jak zrzeczenie się solidarności (tzn. zezwolenie na podział długu), lub zwolnienie go z długu (art. 270) nie wywierają skutku wobec pozostałych spółdłużników, którzy nadal odpowiadają solidarnie za cały dług.

2. Jeżeli jeden ze spółdłużników w celu umorzenia zobowiązania za zgodą wierzyciela zobowiązuje się świadczyć co innego niż był obowiązany, lub chociażby to samo, lecz z innej podstawy prawnej — zobowiązanie wygasa przez odnowienie (art. 263). Odnowienie zwalnia z długu pozostałych spółdłużników, chyba że wierzyciel zastrzega sobie prawo dochodzenia zobowiązania pierwotnego wobec nich. Zastrzeżenie to może być wyraźne lub też wynikać z okoliczności.

3. Nieuzasadnione niczym uchylenie się wierzyciela od przyjęcia świadczenia należycie zaofiarowanego mu przez jednego ze spółdłużników solidarnych lub też odmowa czynności, bez której świadczenie nie może być spełnione, albo wyraźne oświadczenie wierzyciela, że świadczenia nie przyjmie (zwłoka wierzyciela, art. 231 k. z.) — wywiera skutek nie tylko prze-

ciwko dłużnikowi pragnącemu świadczyć, lecz wobec wszystkich pozostałych i wszyscy mogą złożyć przedmiot świadczenia do depozytu sądowego lub na przechowanie oraz żądać naprawienia szkody wynikłej ze zwłoki wierzyciela (art. 232, 238 k. z.).

Art. 17 § 1. Dłużnik solidarny może bronić się zarzutami, które służą mu osobiście wobec wierzyciela oraz tymi, które ze względu na sposób powstania lub treść zobowiązania są wspólne wszystkim dłużnikom.

§ 2. Wyrok zapadły na korzyść jednego z dłużników solidarnych zwalnia spółdłużników, jeżeli uwzględnia zarzuty, które są im wszystkim wspólne.

K. z. 8, 31—45, 107 n., 182, 183, 254, 261, 263, 270, 621.

1. Zarzuty przysługujące dłużnikom solidarnym mogą być dwojakiego rodzaju: a) osobiste służące danemu dłużnikowi wobec wierzyciela, b) zarzuty wspólne wszystkim dłużnikom.

K. z., stając konsekwentnie na gruncie niezależności dłużników solidarnych, stanowi, że ostatnimi zarzutami może się bronić każdy dłużnik, lecz zarzutami osobistymi tylko ten, któremu one służą.

2. Wyrok, zwalniający jednego ze spółdłużników solidarnych z powodu uwzględnienia przez sąd zarzutów przysługujących wszystkim dłużnikom, zwalnia ich również od obowiązku świadczenia.

Art. 18. § 1. Dłużnik solidarny, który dokonał zapłaty, ma prawo żądać od spółdłużników zwrotu w częściach, jakie na nich przypadają, a w razie wątpliwości w częściach równych.

§ 2. Jeżeli dług był zaciągnięty na rzecz jednego tylko lub kilku dłużników solidarnych, dłużnicy ci odpowiadają względem pozostałych za cały dług.

§ 3. Część dłużnika niewypłacalnego rozkłada się między pozostałych oraz tego, który zapłaty dokonał.

K. z. 8, 127, 137 § 2, 147, 150, 152, 206, 207, 254, 281, 591.

1. W braku tego przepisu dłużnik płacący cały dług solidarny mógłby dochodzić od innych dłużników zwrotu części zapłaconego długu chyba tylko na podstawie niesłusznego zbogacenia, gdyż ten, kto płaci dług solidarny, płaci swój dług, a nie cudzy. Regres ustanowiony przepisem upoważnia płacącego dłużnika do żądania zwrotu części długu od innych dłużników z tym, że w razie wątpliwości części te są równe. Jeśli chodzi o rozmiar odpowiedzialności wewnętrznej spółsprawców szkody, określa go sąd z uwzględnieniem okoliczności i winy każdego ze spółsprawców (art. 137 § 2).

2. Wszakże, jeśli cały zaciągnięty dług poszedł na korzyść jednego z dłużników, a stosunek solidarności był tylko pewnego rodzaju gwarancją dla wierzyciela, dłużnik ten nie ma regresu do innych spółdłużników i w razie spłaty tego długu przez innego spółdłużnika musi go mu zwrócić w całości (§ 2).

3. Wyjątek od zasady, że każdy dłużnik odpowiada tylko za swoją część, zachodzi, gdy jeden ze spółdłużników jest niewypłacalny i wówczas część tego dłużnika rozkłada się na pozostałych i tego, kto zapłaty dokonał. To samo zachodzi, gdy jeden był niezdolny do zobowiązania się. Zwolnienie jednego z dłużników nie ma wpływu na regres (art. 13 § 1).

4. Regres (który płacącemu służy własnym jego prawem, a nie z tytułu subrogacji praw wierzyciela) dokonywa się w drodze powództwa. Ma tu zastosowanie przedawnienie 20-letnie z art. 281.

5. Regres dłużnika solidarnego podobny jest w skutkach swoich do subrogacji, tj. syngularnego następstwa w prawa wierzyciela z mocy samego prawa, czyli przelewu ustawowego, z uwzględnieniem jednak stosunku wewnętrznego między spółdłużnikami (S. N. orzecz. z 17.XI. 1936, C. II. 1682/36, N. Pal. 2/37, P.P.A. 1937 r., poz. 13).

ROZDZIAŁ III

Solidarność wierzycieli.

Art. 19. Zwłoka dłużnika oraz przerwanie lub zawieszenie biegu przedawnienia w stosunku do jednego z wierzycieli solidarnych ma skutek względem wszystkich wierzycieli.

K. z. 243 n., 232, 273, 277, 279; K. h. 18, 171.

1. Przepisy kodeksu zobowiązań o solidarności wierzycieli (czynnej) opierają się na zasadniczej koncepcji, że wszyscy wierzyciele są upoważnieni do reprezentacji wobec dłużnika, jeżeli chodzi o osiągnięcie korzyści dla wierzycieli.

2. Zwłoka więc dłużnika (art. 243-248) oraz przerwanie lub zawieszenie biegu przedawnienia w stosunku do jednego z wierzycieli solidarnych wywiera skutek wobec wszystkich spółwierzycieli.

Art. 20 § 1. Wierzyciel solidarny nie może bez zgody spółwierzycieli zmienić zobowiązania pierwotnego ani przyjąć innego świadczenia.

§ 2. Zwolnienie z długu przez jednego z wierzycieli solidarnych zwalnia dłużnika jedynie co do części tego wierzyciela.

K. z. 8, 21, 207, 261, 263, 264, 270, 621.

1. Zasada reprezentacji interesów wierzycieli solidarnych jest nie do przyjęcia, gdy czynności jednego z wierzycieli pogarszają stanowisko innych wierzycieli. W szczególności wierzyciel solidarny nie może bez zgody pozostałych wierzycieli zmienić zobowiązania pierwotnego lub przyjąć innego świadczenia (art. 263—266).

2. Naturalnie, jeżeli jeden ze spółwierzycieli solidarnych rezygnuje ze świadczenia, zwalniając dłużnika z długu (art. 270), słuszne jest postanowienie ustawy, że zwolnienie to jest skuteczne co do części przypadającej na tego wierzyciela.

Art. 21. Wierzyciel solidarny, który otrzymał zapłatę, jest odpowiedzialny wobec spółwierzycieli w częściach, jakie na nich przypadają, a w razie wątpliwości — w częściach równych.

K. z. 8, 17 § 1, 174; K. p. c. 206.

Wewnętrzny stosunek między spółwierzycielami decyduje w pierwszym rzędzie o wysokości regresu. W razie wątpliwości, lub gdy nie ma takiego porozumienia wewnętrznego, ustawa stanowi, że wierzyciel solidarny, który otrzymał zapłatę, jest odpowiedzialny wobec spółwierzycieli w częściach równych.

Dział III.

ZOBOWIĄZANIA PRZEMIENNE

Art. 22. § 1. Jeżeli dłużnik winien spełnić albo jedno, albo drugie świadczenie, wybór należy do niego, chybaby był zastrzeżony dla wierzyciela.

§ 2. Ani dłużnik ani wierzyciel nie może wybrać części jednego i części drugiego świadczenia.

K. z. 23 n., 28, 50, 55, 74 § 2, 180, 189, 192, 211, 246, 250, 252, 325, 437, 485.

1. Zobowiązanie przemienne zachodzi w przypadku, gdy istnieje wprawdzie jeden stosunek obowiązkowy, lecz dwa lub więcej (art. 28) świadczeń, przy czym spełnienie jednego z tych świadczeń zwalnia dłużnika w zupełności. Zasadniczą kwestię przy zobowiązaniach przemiennych, a mianowicie zagadnienie wyboru świadczenia, k. z. reguluje w ten sposób, że wybór w zasadzie należy do dłużnika, chyba że z ustawy lub umowy wynika, że służy on wierzycielowi. Uprawnieni do wyboru świadczenia dłużnik lub wierzyciel mogą dokonać wyboru tylko między całymi świadczeniami, gdyż wybór części jednego i części drugiego świadczenia, jako sprzeczny z istotą zobowią-

zania przemiennego, jest niedopuszczalny (§ 2). Dokonanie wyboru ma ten skutek, że zobowiązanie przestaje być przemiennym.

2. S. N. uznał, że zobowiązanie się banku przy emisji listów zastawnych do wykupienia ich w pewnym terminie oznaczonym, o ile termin wcześniejszy ich spłaty nie zostanie ustanowiony w drodze losowania, nie jest zobowiązaniem przemiennym i nie uprawnia banku do jednostronnej zmiany sposobu umorzenia listów zastawnych (orzecz. Zb. 207/1939 z 24.V. 1938, C II 3023/37).

W innym orzecz S. N. (z 19.XI. 1936, C. II. 1438/36, P.P.A. 1937, poz. 46) uznano, iż zobowiązanie się dłużnika wobec wierzyciela do zapłaty długu dolarowego wg równowartości dolara w złocie z równoczesnym zobowiązaniem się do zapłaty tego długu zamiast w dolarach we frankach szwajc. w złocie lub w innej walucie równej frankowi szwajcarskiemu w złocie, podpada jako zabezpieczenie wierzyciela przed spadkiem kursu dolara pod przepis art. 4 dekretu walutowego i nie może mieć znaczenia zobowiązania przemiennego.

Art. 23. § 1. Wybór uważa się za dokonany, gdy strona uprawniona do wyboru zawiadomi o nim drugą stronę, jak również gdy uprawniony do wyboru dłużnik świadczenie spełni, albo uprawniony do wyboru wierzyciel jednego ze świadczeń zażąda.

§ 2. Dokonanego wyboru nie można zmienić bez zgody drugiej strony.

K. z. 22, 24, 29, 30; K. p. c. 541.

1. Wyboru między świadczeniami przemiennymi dokonywa:

a) dłużnik — przez oświadczenie woli, przez spełnienie jednego ze świadczeń lub też przez inną czynność, którą prawo uznaje za dokonanie wyboru;

b) wierzyciel — przez żądanie skierowane do dłużnika w formie powództwa lub oświadczenia pozasądowego, jak również przez wszczęcie egzekucji o jedno ze świadczeń.

2. Gdy uprawniony dokonał już wyboru i tym samym stosunek prawny został ukształtowany — wybór jest już definitywnym i nie można go zmienić bez zgody drugiej strony.

Art. 24. Jeżeli wierzyciel ma prawo wyboru i nie korzysta z niego w czasie właściwym, dłużnik może wyznaczyć wierzycielowi odpowiedni termin do wykonania wyboru, a po bezskutecznym upływie tego terminu może zwolnić się od zobowiązania przez spełnienie jednego ze świadczeń.

K. z. 22; K. p. c. 645.

1. Gdy wybór świadczenia należy do wierzyciela i ten nie dokona go w czasie właściwym (w powództwie, w czasie egzekucji), wówczas dłużnik, dla którego nie dokonanie wyboru może mieć niekorzystne następstwa, może żądać od wierzyciela dokonania wyboru, wyznaczając mu do tego odpowiedni termin.

2. Jeżeli wierzyciel w tym terminie wyboru nie dokona, wówczas dłużnik może spełnić jedno ze świadczeń i przez to zwolnić się od zobowiązania. Nie znaczy to jednak, by prawo wyboru przechodziło na dłużnika (art. 23), lecz dłużnik jedynie przez spełnienie danego świadczenia zwalnia się z zobowiązania.

Art. 25. Jeżeli prawo wyboru służy kilku osobom, które nie mogą złożyć zgodnego oświadczenia, wyboru dokona sąd na żądanie jednej z nich.

Wewnętrzny stosunek między wierzycielami lub dłużnikami, uprawnionymi do wyboru, w różny sposób może regulować kwestię wyboru świadczenia, wymagając jednomyślności, większości itp. W przypadku, gdy osoby uprawnione do wyboru

nie mogą dokonać tego wyboru, wówczas na wniosek jednej z tych osób s ą d d o k o n y w a w y b o r u (w trybie niespornym). Postanowienie sądowe ma charakter prawotwórczy.

Art. 26. § 1. Jeżeli wybór należy do dłużnika, a jedno z przyrzeczonych świadczeń spełnione być nie może, chociażby skutkiem okoliczności, za które dłużnik odpowiada, zobowiązanie ogranicza się do świadczenia, które może być spełnione.

§ 2. Jeżeli żadne ze świadczeń nie może być spełnione, a niemożliwość chociażby jednego z nich jest następstwem okoliczności, za które dłużnik odpowiada, dłużnik obowiązany jest uiścić wartość świadczenia, którego spełnienie stało się niemożliwym na ostatku.

Art. 27. Jeżeli wybór służy wierzycielowi, a jedno ze świadczeń nie może być spełnione wskutek okoliczności, za które dłużnik odpowiada, na miejsce tego świadczenia wchodzi odszkodowanie.

K. z. 22 § 1, 26, 150—160, 239—242, 252 n., 267; K. p. c. 645.

1. Gdy wybór świadczenia należy do dłużnika, a jedno ze świadczeń stanie się niemożliwym do wykonania, wówczas bez względu na to, czy za tę niemożliwość odpowiada dłużnik (art. 239, 252), czy wierzyciel, czy też nikt nie odpowiada (art. 267) — następuje koncentracja do świadczenia, którego wykonanie jest możliwe. Dłużnik nie może być w tym przypadku odpowiedzialny za świadczenie, które stało się niemożliwe do wykonania.

2. Gdy spełnienie wszystkich świadczeń stało się niemożliwe, jeżeli za niemożliwość któregokolwiek ze świadczeń dłużnik odpowiada — wówczas dłużnik odpowiada za wartość świadczenia, które stało się niemożliwym do spełnienia na ostatku. Prócz obowiązku uiszczenia wartości tego świadczenia, jest on obowiązany do naprawienia szkody (art. 239). Gdy dłużnik

nie odpowiada za niemożliwość świadczenia w ogóle, staje się on wolny od odpowiedzialności.

3. Gdy uprawnionym do wyboru jest wierzyciel, a dłużnik jest odpowiedzialny za niemożliwość świadczenia, wówczas w miejsce tego świadczenia wchodzi odszkodowanie (art. 239). Wierzyciel może wówczas żądać albo spełnienia świadczenia możliwego do wykonania, albo też dochodzić odszkodowania. Gdy dłużnik jest odpowiedzialny za niemożliwość wszystkich świadczeń, wówczas wierzyciel ma wybór między odszkodowaniem za jedno lub drugie świadczenie. Gdy dłużnik nie odpowiada za niemożliwość świadczenia, wierzyciel może żądać tylko spełnienia drugiego świadczenia, gdy zaś wszystkie świadczenia stały się niemożliwymi do spełnienia bez winy dłużnika — dłużnik staje się wolny.

Art. 28. Przepisy działu niniejszego stosuje się także w przypadku, gdy zobowiązanie przemienne obejmuje więcej niż dwa świadczenia.

K. z. 22—27.

Jest oczywiste, że ilość świadczeń przy zobowiązaniu przemiennym może być nieograniczona. Aczkolwiek k. z., mówiąc o świadczeniach przemiennych, przewiduje tylko dwa świadczenia, jednak te same przepisy stosuje się, gdy zobowiązanie przemienne obejmuje więcej świadczeń niż dwa.

TYTUŁ II

POWSTANIE ZOBOWIĄZAŃ

Dział I.

Oświadczenie woli w ogólności.

ROZDZIAŁ I.

Oświadczenie woli w ogólności.

Art. 29. Wolę oświadczyć można nie tylko słowami i powszechnie przyjętymi znakami, lecz i takim zachowaniem się, które w danych okolicznościach nie budzi wątpliwości co do treści oświadczenia.

K. z. 30, 33, 37 § 2, 38, 63 § 2, 65, 68, 70, 83, 93, 95, 101, 107, 108, 109—115, 116, 117 120, 204, 211 § 1, 315 § 2, 354, 357, 393, 399 § 2, 466 § 2, 499, 501, 502 § 2, 577, 604, XLII; K. h. 72.

1. Czynność prawna powstaje na skutek postanowienia, powziętego przez osobę, w związku z zamiarem wywołania pewnych określonych skutków prawnych. To postanowienie ,czyli tzw. wola zewnętrzna jest wynikiem pewnych wyobrażeń, zwanych p o b u d k ą. Oświadczenie woli ujawnia się na zewnątrz w formie fizycznej i ono tylko ma znaczenie dla świata zewnętrznego. Kontrwersja między teorią woli (konieczność zgodności oświadczenia woli z wolą wewnętrzną) a teorią oświadczenia (opierającą się wyłącznie na brzmieniu oświadczenia woli) na gruncie k. z. znalazła swój wyraz kompromisowy w szeregu przepisów, które jakkolwiek wysuwają

na plan pierwszy oświadczenie woli, jednak dopuszczają szereg przypadków bezskuteczności oświadczenia woli z powodu wadliwości wewnętrznej (błąd, przymus, itp.)

2. Oświadczenie woli jest w y r a ź n e, jeżeli zachowanie się oświadczającego jest przedsięwzięte bezpośrednio w celu wywołania zamierzonego skutku prawnego, a środki użyte są powszechnie przyjęte w obrocie (mowa, pismo, podanie ręki i in.) Oświadczenie woli jest d o r o z u mi a n e, gdy osoby trzecie mogą powziąć wyobrażenie o istnieniu odnośnej woli nie bezpośrednio z zachowania oświadczającego, lecz na podstawie logicznego rozumowania ze wszystkich towarzyszących okoliczności (f a c t a c o n c l u d e n t i a), jak np. zniszczenie dokumentu, jako okoliczność uzasadniająca zwolnienie z długu. Zachowanie się, z którego ma wynikać oświadczenie woli, musi być takie, że przy rozsądnej, zgodnej z zasadą uczciwości lub wzajemnego zaufania, zgodnie ze zwyczajami obrotu, ocenie takiego zachowania nie można nie wysnuć wniosku, iż w ten sposób została wyrażona wola danej określonej treści (S. N. Zb. 90/1938, C III 2566/36, Gł. Sąd. 4/1938).

3. W przypadkach wymienionych w uw. 2 mamy zawsze do czynienia z tzw. wolą rzeczywistą, tj. zgodną z wolą wewnętrzną. Woli rzeczywistej przeciwstawia się wolę domniemaną, nie wyrażoną w sposób przewidziany w art. 29, jednak w danych okolicznościach prawdopodobną (np. w przypadkach art. 115, 117 § 1, 37, 32, 38, 315 § , 502 § 2). Oto parę przykładów wziętych z orzecznictwa S. N., ilustrujących wolę domniemaną.

Właściciel samochodu odpowiada za winę tego kierowcy, o którym wiedział, że zasiądzie przy kierownicy i milcząco zgodził się na to, (S. N. Zb. 417/38, 13.XII.1937, C II 1466/37).

Jeżeli w ugodzie sądowej, dotyczącej rozwiązania umowy najmu zastrzeżono, że lokator opróżnić ma mieszkanie na każde żądanie wynajmującego, wynajmujący może z wnioskiem

o eksmisję wystąpić i po upływie czasu dłuższego, chociażby w tym czasie przyjmował od lokatora komorne bieżące. Wszczęcie egzekucji zależało tylko od woli pozwanej i nie mogło w niczym wpłynąć na jej prawa wynikające z ugody i uzasadnić domniemanie o przedłużeniu stosunku najmu. (Art. 29, 393 K. z.) (S. N. 278/38 17.VIII.1937, C II 447/37).

W orzeczeniu Zb. 288 z 2/IX.1937, C II 589/37 wypowiedział się S. N. w kwestii art. 29, jak następuje: skoro powódka odebrała pozwanym dozór domu, to późniejsze wstrzymanie się pozwanych od dozoru nie było milczącym oświadczeniem ich zgody na rozwiązanie części umowy (art. 29 k. z.), lecz zastosowaniem się do zarządzenia pracodawcy, nie będącym objawem ich woli umownej z art. 29 k. z.

Samo milczące przyjmowanie zaległego czynszu, wypłacanego w dowolnych terminach po umówionym terminie zapłaty, nie może uchodzić za wyrażenie zgody na taki sposób płacenia czynszu w przyszłości i zmianę pod tym względem zawartej umowy (S. N. Zb. 90/38 z 24.III. — 29.IV.1937, C III 2566/36).

Pracownik, który pełni pracę na podstawie umowy zawartej z osobą nie będącą uprawnioną do zobowiązywania spółki nie ma roszczenia o wynagrodzenie przeciwko spółce (S. N. 19. XI.1937, C II 1390/37, N. k. z. 1938, str. 98).

Kto przez 18 lat pracuje bezpłatnie w towarzystwie dobroczynnym, nie może dochodzić wynagrodzenia na tę pracę (S.N. 23.IV.1937, C II 3175/36, N. k. z. 1937, str. 142), gdyż zachodzi domniemanie, że osoba ta wiedziała, że tow. to za pracę nie płaci i oczywiście, na to się zgodziła (taką pracę możnaby traktować, jako zlecenie — ob. D o m a ń s k i, N. k. z. 1935, str. 153).

Jeżeli wynajmujący odebrał mieszkanie (w którym najemca poczynił ulepszenia) bez żadnych zastrzeżeń, to w sposób domniemany (art. 29 k. z.) dał do poznania, że brał już jedno z dwóch uprawnień, przysługujących mu w myśl art. 396 k. z.,

tzn. zatrzymał ulepszenia za zapłatą sumy, odpowiadającej ich wartości w chwili zwrotu (orzecz. S. O. w Warszawie z 13.IX. VI 2, C 1560/36, O. S. P. 274 z 1937 r.)

Pracownik, który po oddaleniu przez pracodawcę jego żądania o podwyższenie wynagrodzenia pracę nadal pełni, oświadcza tym samym w sposób dorozumiany zgodę na dalszą pracę za dotychczasowym wynagrodzeniem (S. N. 19.XI.1937, C II 1223/37, P.P.A. 1938 p. 121). Patrz orzecz. S. N. Zb. 455/1937 pod art. 68 uw 2.

Listowne upomnienie się przez pracownika u pracodawcy o zapłatę należności za godziny nadliczbowe, jako upomnienie pozasądowe, nie przerywa biegu (3 letniego) przedawnienia. Brak odpowiedzi ze strony pracodawcy na upomnienie o zapłatę nie jest milczącym uznaniem należności za godziny nadliczbowe, lecz odwrotnie powoduje te same co odmowa skutki materialne (S. N. 27. VII.1938, C II 635/38, P. P. A. 1938 p. 17, O. S. P. 23/1939).

Z postanowień art. 29, 50 i 422 k. z. wynika, iż zawarcie umowy o pracę może być ważnie dokonane nie tylko na piśmie lub ustnie, lecz również przez takie zachowanie się stron, które w danych okolicznościach nie budzi wątpliwości co do zobowiązania się pracownika do pełnienia pewnej pracy i przyjęcia tego zobowiązania przez drugą stronę za wynagrodzeniem. (S. N. 13 — 21.VII. 1938, C I 356/38, Prz. Gosp. 24/38, str. 966).

Pracownik gminny, który wyraźnie się nie sprzeciwił zniżce swego wynagrodzenia za pracę, ustalonego w umowie co do wynagrodzenia, opartej na statucie gminnym nieważnym i który przez dalsze pozostawanie w służbie za to niższe wynagrodzenie milcząco się na nie zgodził (art. 29 k. z.), nie może dochodzić od gminy dodatkowego wynagrodzenia (S. N. Zb. 314/36 z 7.I.1936, C II 2284/35).

Do istotnych składników umowy najmu (esentiale negotii) należy umówiony czynsz, a skoro czynszu nie umówiono, nie może być mowy o ostateczym zawarciu umowy najmu (S. N. Zb. 42/1947 r. z 5 wrześ. 1946, C III 364/46).

Ocena woli stron wyrażonej w sposób dorozumiany podlega kontroli kasacyjnej (ze stanowiska podstawy kasacyjnej z art. 426 p. 1. k. p. c.) (S. N. 22.VI.1937, C II 330/37, O. S. P. 231/138).

U w a g a. Art. 29 k. z. ma odpowiednik w art. 41 projektu kod. cyw. uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej: „Art. 41. Dokonywując czynności prawnej, można wyrazić wolę nie tylko słowami lub powszechnie przyjętymi znakami, lecz także innym zachowaniem się, które w danych okolicznościach ujawnia tę wolę w sposób dostateczny (oświadczenie woli)"

Art. 30. Oświadczenie woli, które ma być złożone drugiej osobie, jest dokonane z chwilą, gdy doszło do niej w taki sposób, że mogła o nim powziąć wiadomość.

K. z. 44, 50 § 1, 63 § 2, 64, 65, 70, 93—103, 271, 324 § 2, 389 § 3, 512, 614.

K. z. stoi na gruncie tzw. teorii otrzymania, czyli odbioru, najlepiej odpowiadającej potrzebom obrotu, przyjmując że oświadczenie woli jest złożone drugiej osobie, gdy ta otrzymała je już w taki sposób, że do zapoznania się z nim potrzebne jest tylko pewne działanie odbiorcy (np. wyjęcie listu ze skrzynki), lub zaistnienie pewnych okoliczności, leżących po jego stronie. Do tej chwili oświadczenie może być zawsze odwołane, pod tym jednak warunkiem, by odwołanie doszło do odbiorcy przynajmniej równocześnie z oświadczeniem (analogia z art. 65). Przepis nie odnosi się do oświadczeń woli składanych przed urzędnikiem, lub urzędem państwowym i ma zastosowanie do oświadczeń woli, które są składane tak osobie obecnej, jak i nieobecnej.

Wysłanie pisma pod adresem miejsca pracy adresata nie wystarcza do wywołania skutków przewidzianych w art. 30 k. z., jeżeli nie zostało stwierdzone, komu pismo doręczono (S. N. Zb. 77/1947 r. 31.XII. 1946, C III 842/46).—

Odmowa męża przyjęcia listu adresowanego do żony nie stoi na przeszkodzie uznaniu, że oświadczenie woli zostało dokonane (art. 30 k. z.), jeżeli mąż był normalnie upoważniony do przyjmowania adresowanych do żony listów lub odmówił przyjęcia listu z jej wiedzą, w tym bowiem stanie rzeczy obojętne jest, kto odmówił listonoszowi przyjęcia listu, sama adresatka czy jej mąż i odmowa ta nie może być uważana za niezależną od woli i działania adresatki przeszkodę, uniemożliwiającą jej otrzymanie listu (S. N. Zb. 90/1938, C III 2566/36).

U w a g a. Art. 30 k. z. odpowiada art. 42 projektu kod. cyw. uchwalonego w 1-ym czytaniu.

Art. 43 projektu zawiera przepis nieznany kodeksowi zobow. (w dziale „Wad oświadczenia woli", a dopiero umieszczony w art. 66) następującej treści: „Art. 43. Oświadczenie woli złożone drugiej osobie nie staje się bezskutecznym wskutek tego, że zanim doszło do tej osoby, składający je zmarł lub stracił zdolność do działań prawnych, chyba że co innego wynika z treści oświadczenia lub z natury rzeczy".

ROZDZIAŁ II.

Wady oświadczenia woli.

Art. 31. Nieważne jest oświadczenie woli, złożone przez osobę znajdującą się w stanie nieprzytomności lub chociażby przemijającego zakłócenia czynności psychicznej wyłączającego świadomą wolę.

K. z. 32, 42, 130, 138, 142, 143, 203, 369; K. h. 15.

1. Oświadczenie woli, aby było prawnie skuteczne musi odpowiadać następującym wymogom: a) osoba składająca oświad-

czenie woli musi mieć zdolność do wywołania danym oświadczeniem skutków prawnych, b) musi istnieć zgodność między wolą wewnętrzną i zewnętrzną (przy czynnościach dwustronnych zgodność między oświadczeniami obu stron — c o n s e n s u s) c) wola musi być powzięta w sposób prawidłowy, d) oświadczenie woli musi być złożone stanowczo, zrozumiale, swobodnie, na serio i w formie ustawą przepisanej i e) treść oświadczenia woli nie może być przez ustawę zabroniona.

2. Brak wyżej (pod 1) wymienionych wymagań powoduje wadliwość oświadczenia woli. Wadliwość ta może występować w formie: a) nieważności bezwzględej, gdy nieważność wynika już z samego prawa, b) nieważności względnej, gdy czynność prawna jest ważna aż do chwili, gdy osoba ustawowo do tego uprawniona nie oświadczy w okolicznościach przez prawo przewidzianych, że pragnie uchylić się od skutków oświadczenia woli z powodu istnienia wadliwości (art. 43 k. z.).

3. Prócz wadliwości, oświadczenia woli może być jeszcze względnie nieskuteczne, gdy czynność prawna, w zasadzie ważna, może być uznana za bezskuteczną wobec żądających tego osób (art. 288 i n.)

4. Czynność prawna, dokonana przez osobę, której stan psychiczny wyklucza świadomą wolę, (np. wskutek choroby umysłowej, nadużycia alkoholu itp.) w chwili składania oświadczenia woli — jest bezwzględnie nieważna. Jest przy tym obojętne, czy stan ten jest trwały, czy przejściowy, byleby istniał w chwili składania oświadczenia woli. Przepis art. 31 stosuje się do dzieci, których stan rozwoju wyklucza świadomą wolę.

5. S. N. (orzecz. 28.IV.1936, C II 107/36, O. S. P. 153/37) wyjaśnił, iż zarzut, że strona w czasie zawierania umowy znajdowała się w stanie upośledzenia umysłowego, nie mieści w sobie zarzutu, iż strona przeciwna stan ten kontrahenta na swą rzecz wyzyskała.

Zarzut przeciwko zasadności powództwa o należność z wekslu, oparty na twierdzeniu, iż zobowiązanie jest nieważne z powodu choroby umysłowej pozwanego nie wymaga wytoczenia oddzielnego powództwa i może być zgłoszony w formie zwykłej obrony (S. N. 21. V. 1937, C I 1936/36, O. S. P. 577/1937).

Nie uzasadnia unieważnienia umowy na podstawie art. 31 k. z. stan umysłu kontrahenta umowy, co do którego stwierdzono, że jest osobą psychopatyczną z cechami ograniczenia umysłu, że stan jego umysłu był taki, iż upośledzał zdolność dokładnego rozpoznania i należytej oceny istoty umowy. Wszakże umowa może być wzruszona w/g zasad art. 42, o ile zachodzą inne przesłanki w tym przepisie przewidziane (S. N. 7.IX. 1946, C II 272/46. Przeg. Not., zesz. maj — czerw. 1947, st. 510).

Na zasadzie art. 31 k. z. oświadczenie woli jest nieważne, chociażby osoba składająca je nie była pozbawiona sądownie zdolności do działań prawnych lub w niej ograniczona, gdyż tu przyczyną nieważności nie jest brak prawnej zdolności do działania w ogóle, lecz brak faktycznej zdolności kierowania swą wolą, brak świadomej woli (S. N. z 13.XII.1946, C II 399/46).

Patrz pod art. 42 uw. 6 orzecz. z 20. V. 1936, C II 150/36.

U w a g a. Art. 31 k. z. ma odpowiednik w art. 62 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„Art. 62. Nieważne jest oświadczenie woli złożone przez osobę, która z jakichkolwiek powodów znajdowała się w stanie wyłączającym świadome i swobodne powzięcie i wyrażenie woli, w szczególności z powodu choroby psychicznej, niedorozwoju psychicznego lub chociażby przemijającego zakłócenia czynności psychicznych".

Art. 32. Przepisy zawarte w prawie osobowym stanowią o tym, jaki wpływ na ważność oświadczenia woli wywiera brak

zdolności do działań prawnych lub jej ograniczenie, oraz o tym, w jaki sposób mogą składać oświadczenia woli osoby prawne.

K. z. 31, 53, 54, 89, 97, II. p. 2; K. h. 89.

1. Wykluczenie lub ograniczenie zdolności do działań prawnych, tj. tej kwalifikacji osobistej, dzięki której osoba przez własne działanie może nabywać prawa lub zaciągać obowiązki, jest unormowane przez odnośne przepisy prawa osobowego.

Wg. prawa osobowego, z 29.VIII. 1945 (poz. 223) zdolność prawną ma każdy (art. 1), lecz zdolności do działań prawnych nie ma osoba, która nie ukończyła 7 roku życia; od tego wieku zaczyna się ograniczona zdolność prawna. Natomiast pełnoletni, tj. ten, co ukończył 18 lat życia, ma pełną zdolność do działań prawnych (art. 3 §§ 1—3), tak samo małoletni, który zawarł związek małżeński (art. 4). Możliwe jest całkowite lub częściowe ubezwłasnowolnienie z powodu choroby psychicznej lub niedorozwoju psychicznego, jako też z powodu marnotrawstwa, pijaństwa lub narkomanii; przedstawicielem takich osób jest opiekun (ubezwłasnowolnienie całkowite), lub kurator (art. 5 i 6). Art. 7 prawa osobowego stanowi, że nieważne jest oświadczenie woli osoby, niezdolnej do działań prawnych (tj. dziecka do lat 7, lub ubezwłasnowolnionego całkowicie), natomiast do ważności oświadczenia woli osoby ograniczonej w zdolności do działań prawnych — przez które to oświadczenie zaciąga ona zobowiązanie — potrzebna jest zgoda przedstawiciela ustawowego (art. 8). Zarobkiem swoim lub majątkiem danym jej do swobodnego użytku może się taka osoba rozporządzać bez zgody przedstawiciela (art. 9), poza tym może taka osoba zobowiązać się do pracy zarobkowej, jednak przedstawiciel ustawowy może w pewnych przypadkach umowę rozwiązać (art. 10). Art. 53 k. z. stanowi, że ważność umowy, zawartej przez osobę ograniczoną w zdolności do działań prawnych, bez zgody przedstawiciela zależna jest od jego zatwierdzenia. Zatwierdzenia może zresztą dokonać sam ograniczony w zdolności po uzy-

skaniu pełnej zdolności. Zawierający umowę z osobą ograniczoną w zdolności nie może się powoływać na brak zgody przedstawiciela ustawowego, lecz może mu wyznaczyć termin do zatwierdzenia umowy, po którego bezskutecznym upływie staje się wolny. Zachodzi podobna sytuacja, gdy chodzi o brak pełnomocnictwa (art. 101). O konsekwencjach podstępnego ukrywania niezdolności do działań prawnych przy oświadczeniu woli mówi art. 54. Wreszcie, osoby niezdolne do działań prawnych mogą ważnie nabywać prawa i zaciągać zobowiązania przez przedstawicieli — patrz art. 93 — 103 k. z.

2. Co do sposobu składania oświadczeń woli przez osoby prawne, patrz prawo o stowarzyszeniach D. U. p. 808/1932, kodeks handlowy, ustawę o spółdzielniach D. U. 1934 poz. 495 ze zmianami, art. 35—39, dekret z 3.I. 1947 o tworzeniu przedsiębiorstw państwowych, Dz. U. N 8, poz. 42, art. 5 i 12. O ile chodzi o fundację — ustawy szczególne.

3. Na nieważność może się powołać tylko ta osoba, na której korzyść prawo zastrzega nieważność (orzeczn. franc.).

Art. 33. Nieważne jest oświadczenie woli, ujawniające, ze względu na okoliczności, w których złożone zostało, brak zamiaru wywołania skutków prawnych.

K. z. 33, 34, 50, 108, 109, 288—293; K. h. 44, 89.

Oświadczenie woli winno być złożone na serio, a nie dla żartu lub nie jako przykład podczas wykładu, na scenie itp., to znaczy w takich okolicznościach, że składający oświadczenie woli nie mógłby przypuszczać, aby ktokolwiek mógł mu przypisać zamiar wywołania skutków prawnych. Oświadczenie takie jest bezwzględnie nieważne i zobowiązanie pociąga za sobą obowiązek zwrotu otrzymanego świadczenia.

Art. 34 § 1. Nieważne jest oświadczenie woli, złożone drugiej osobie, za jej zgodą, dla pozoru.

§ 2. Gdy pod takim oświadczeniem woli ukrywa się rzeczywista czynność prawna, należy ją oceniać według jej natury.

Art. 35. § 1. Pozorność oświadczenia woli nie może szkodzić prawom osób trzecich, nabytym w dobrej wierze.

§ 2. Wierzyciele stron oraz osoby trzecie mogą powoływać się na pozorność wszelkich czynności prawnych zdziałanych na ich szkodę.

K. z. 33, 34, 50, 108, 109, 288, 293; K. h. 44, 89.

Literatura pol.: L. Bergman, Stosowanie orzecznictwa poprzedzającego k. z., N. k. z. 1938, str. 39 i n.

1. K. z. nie zawiera przepisów co do tzw. reservatio mentalis, ponieważ uważa się, że tajemne zastrzeżenie jednej strony musi być bez znaczenia, inaczej bowiem podkopana byłaby pewność obrotu (uzasadnienie, str. 34). Jeśli zaś chodzi o zastrzeżenie potajemne obu stron (§ 166 zd. 2 k.c.n.), nie zachodzi potrzeba regulacji ustawowej dla tego przypadku, gdyż może ona się zmieścić w ramach art. 34 (o symulacji).

Ustawodawstwo b. Kr. Kongr. nie zawierało przepisu analogicznego do art. 34 k. z. (zawierał go § 117 k. c. n. i § 916 k. c. austr.). Art. 34 wzorowany jest na § 117 k. c. n. Judykatura b. Senatu ros. co do umów pozornych używała terminu „fikcyjne" i odróżniała umowy „prosto fikcyjne" (mnimyje), w których brak było zgody stron na zmianę stosunków oraz „symulacyjne" (prytwornyja), pod którymi ukrywała się inna wola niż ta, która się uzewnętrzniła. Obecnie przyjęto odróżniać czynność symulowaną od dysymulowanej. Przytoczymy tu kilka przykładów z orzecz. b. rosyj. Senatu, które uwydatniają te różnice. Należy odróżnić — mówi Senat — umowy fikcyjne (pozorne) w ścisłym słowa tego znaczeniu, zawarte tylko dla pozoru, od umów symulacyjnych, tj. ukrywających inne porozumienie stron, które nastąpiło w rzeczywistości. Nie można pominąć tej różnicy między umowami fikcyjnymi a symula-

cyjnymi przy rozważaniu sporu o obalenie takich umów. Umowy fikcyjne podlegają bezwzględnie unieważnieniu, a to w myśl zasady ogólnej, że umowa jest zgodnym oświadczeniem woli dwóch lub kilku osób, skierowanym ku zmianie stosunków majątkowych; wobec tego tam, gdzie brak woli stron do zmiany tych stosunków, nie ma umowy i nie ma poważnego zobowiązania (porówn. art. 33 in fine „brak zamiaru wywołania skutków prawych"). Przy zawarciu natomiast umów symulacyjnych strony mają rzeczywisty zamiar dokonania transakcji, lecz zawierają ją pod postacią innej umowy. Ustalona treść tej rzeczywistej zgody zastąpi umowę symulowaną — wyrażoną w akcie. Ukryte więc oświadczenie woli nie staje się nieważne wskutek tego tylko, że było ukryte pod postacią innej umowy; może ono być uznane za nieważne jedynie wtedy, gdy jest sprzeczne z prawem, zasadą dobrej wiary i porządkiem społecznym (orzecz. b. Senatu Dep. Cyw. Nr 45 z 1901 r. i Nr 105 z 1905 r.). W konsekwencji orzecznictwo b. Senatu ros. doszło do wniosku, że mogą być obalone takie wyrażające rzeczywistą wolę stron umowy, które są powzięte w zamiarze pokrzywdzenia kogoś; to obalenie wynika z innych zasad niż unieważnienie umów fikcyjnych, a mianowicie z zasady ogólnej, że umowa nawet zawarta przepisowo nie może dążyć do osiągnięcia celu sprzecznego z prawem (orzecz. b. Senatu D. C. Nr 62 z r. 1891). Jeśli zaś oświadczenie woli (rzeczywiste), tj. ukryte, samo przez się nie jest w sprzeczności z prawem, to transakcja nie może być obalona, ukryte zaś oświadczenie woli należy oceniać wg przepisów normujących tę umowę, którą ono z istoty swej stanowi (b. Sen. N. 45 z 1901 r.). S. N. wyjaśnia, iż pozorna czynność prawna polega na tym, iż strony, zawierając umowę jawną, jednocześnie zawierają inną umowę ukrytą, której mocą uchylają lub zmieniają skutki umowy jawnej; symulacja jest więc wynikiem świadomego porozumienia stron, które powinno

być należycie stwierdzone, aby mogło być przeciwstawione umowie jawnej (orzecz. S. N. Zb. 90/1934).

2. P o z o r n o ś ć (fikcyjność) zachodzi zatem, gdy jedna lub obie strony oświadczają wolę wywołania skutków prawnych tylko dla pozoru, bo w rzeczywistości brak jest woli stron dla zmiany istniejących między nimi skutków prawnych. Takie oświadczenie jest bezwzględnie nieważne. Natomiast, gdy pod pozornym oświadczeniem ukrywa się czynność prawna rzeczywista, tj. zamierzona w rzeczywistości przez strony i odpowiadająca ich woli (np. strony spisują akt sprzedaży — akt symulowany, który w rzeczywistości ma być darowizną — akt dysymulowany), wówczas będzie ona ważna w zależności od istnienia warunków dla jej ważności.

3. Ze względu na bezpieczeństwo obrotu bezwzględna nieważność czynności symulowanych została przez ustawy ograniczona, a mianowicie: a) pozorność oświadczenia woli nie może szkodzić prawom osób trzecich, nabytym w zaufaniu do tego oświadczenia, b) w przypadku, gdy czynność prawna jest zdziałana na szkodę wierzycieli lub osób trzecich, mogą się oni powoływać na pozorność tych oświadczeń na zasadach ogólnych (jest to rozszerzenie tzw. roszczeń pauliańskich z art. 288—293); natomiast kontrahenci umowy pozornej zawartej na szkodę osoby trzeciej, jako działający „w zamiarze nieetycznym“ nie zasługują na ochronę. S. N. wyjaśnił, że wg art. 35 wierzyciele i osoby trzecie muszą tylko wykazać zamiar ich pokrzywdzenia (wyrazy „zdziałanych na ich szkodę“, w odróżnieniu od użytych w art. 288 § 1 słów „z ich szkodą“), natomiast nie muszą wykazywać szkody, ani nie są związani terminami skargi pauliańskiej (S. N. Zb. 17/1939 z 17.II. 1938, C II 2016/37).

4. Oświadczenie nie odpowiadające woli rzeczywistej (tzw. reservatio mentalis) nie jest nieważne.

5. Od umowy pozornej należy odróżniać akt p o w i e r n i c z y (fiducjarny), mający pewne wspólne cechy z aktem

pozornym. Akt ten jest aktem prawdziwym, zawartym przez strony w pełnej świadomości, że skutki prawne wychodzą poza cel zamierzony, np. przeniesienie własności na wierzyciela, gdy chodzi tylko o zabezpieczenie wierzytelności.

W tej ostatniej kwestii zapadła uchwała plenum Izby Cyw. S. N. 10 maja 1948, C. Prez. 18/1948 w tym sensie, że jest dopuszczalne zabezpieczenie wierzytelności przez przeniesienie na wierzyciela prawa własności rzeczy ruchomej z równoczesnym ustanowieniem zobowiązania wierzyciela do korzystania z prawa własności tylko w granicach umowy stron, przy czym S. N. wyraził pogląd, że umowy tego rodzaju w zasadzie nie są pozorne (patrz J. J. L i t a u e r, Zagadnienie tzw. przewłaszczenia na zabezpieczenie. Przeg. Not. N. 7-8/1948 r., str. 19 n. oraz J. N a m i t k i e w i c z, w tej samej kwestii, Przeg. Not. N 11/1948 r.

6. S. N. uznał, że dowód ze świadków na stwierdzenie, że akt notarialny kupna-sprzedaży zawarty między stronami był pozorny i faktycznie ukrywał darowiznę — nie jest dopuszczalny, gdyż art. 34 k. z. nie podważa zasady, wyrażonej w art. 265 k. p. c., który zabrania obalenia osnowy dokumentu przez zeznania świadków (S. N. z 22.X. 1937, C I 3151/36, N. k. z. 1938, str. 105).

Natomiast w późniejszym orzecz. Zb. 256/1939 r. z 20 września 1938 r., C II 462/38 S. N. wyraził pogląd, iż zarzut pozorności czynności prawnej stwierdzonej dokumentem może być dowodzony za pomocą dowodu ze świadków i z przesłuchania stron, przy zarzucie bowiem pozorności osnowa dokumentu (art. 265 k. p. c.) nie jest wcale kwestionowana.

Bezskuteczności prawomocnego nakazu wekslowego zapłaty z powołaniem się na pozorność umowy co do uzyskania nakazu celem udaremnienia egzekucji, wszczętej przez osoby trzecie, nie może domagać się sama strona, która zawarła pozorną umowę na niekorzyść wierzycieli, lecz tylko pokrzyw-

dzeni wierzyciele (S. N. 4.II. 1936, C II 2220/35, N. Pal. 1936, str. 373).

Zarzut pozorności może podnieść każdy, kto ma w tym interes, a nie tylko jeden z kontrahentów (S. N. C II 3054/36, Przeg. Not. 13-14 z 1937 r., str. 309).

Wierzyciele stron zawierających umowę pozorną, mogą powoływać się wprost na pozorność umowy, bez potrzeby zaskarżenia jej w trybie art. 288 i nast. k. z. przy czym wystarczy, że wykażą zamiar ich pokrzywdzenia, a nie muszą dowodzić szkody wyrządzonej im pozornością umowy. Powództwo o uznanie umowy darowizny za bezskuteczną może być wniesione przeciwko obdarowanemu chociaż dłużnik powoda nie był darczyńcą, o ile umowa darowizny była pozorna i zdziałana za zgodą dłużnika z zamiarem pokrzywdzenia powoda (S.N. 17.II. 1938, C II 2016/37, Gł. Sąd. 1939, str. 278).

U w a g a. Art. 34 k. z. ma odpowiednik w art. 63 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„A r t. 63. § 1. Nieważne jest oświadczenie woli złożone drugiej stronie, za jej zgodą, dla pozoru.

§ 2. Jeżeli pod takim oświadczeniem została ukryta inna czynność prawna, należy ją oceniać według jej natury".

U w a g a. Art. 35 k. z. ma odpowiednik w art. 64 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„A r t. 64 § 1. Pozorność oświadczenia woli nie ma wpływu na skuteczność czynności prawnej dokonanej przez osobę trzecią na podstawie pozornego oświadczenia, chyba że osoba trzecia działała w złej wierze.

§ 2. Wierzyciele stron i inne osoby mogą powoływać się na pozorność czynności prawnej, dokonanej na ich szkodę, chyba że sprzeciwia się temu natura czynności".

Art. 36. Kto składa oświadczenie woli pod wpływem błędnej pobudki, ten, jeżeli ustawa inaczej nie stanowi, nie może uchylić się od skutków prawnych swego oświadczenia, chyba że prawdziwość pobudki była warunkiem ważności oświadczenia woli.

K. z. 31-34, 37-42, 59 § 2, 62 § 1, 270, 614; K. h. 500.

1. Zamiar złożenia oświadczenia woli (wola wewnętrzna) jest wynikiem pewnych wyobrażeń zwanych p o b u d k ą. Pobudka leży poza oświadczeniem woli, dotyczy bowiem okoliczności nie objętych treścią oświadczenia woli. Błąd co do pobudki zachodzi w przypadku złożenia oświadczenia woli, opierającego się na mylnych wyobrażeniach (i g n o r a n t i a) o istotnym stanie rzeczy (kupuję jakiś towar, sądząc, że cena jego w przyszłości poważnie wzrośnie; licząc z pewnością na przyjazd osoby A, zamawiam dla niej pokój w hotelu). Ze względu na bezpieczeństwo i pewność obrotu b ł ą d c o d o p o b u d k i z reguły nie uzasadnia możności uchylenia się od skutków oświadczenia woli. Wyjątki od tej zasady zachodzą: a) jeżeli ustawa inaczej stanowi (np. w prawie spadkowym — art. 77 § 1, p. 3 i małżeńskim — art. 5, p. 3), b) w przypadku, gdy błąd został wywołany podstępem strony drugiej (art. 39 k. z.), c) jeżeli prawdziwość pobudki jest warunkiem ważności oświadczenia woli. Słowo „warunek" nie należy rozumieć w sensie art. 46, lecz jako okoliczności przeszłe, od których istnienia zależna jest ważność (skuteczność) oświadczenia woli, np. daruję A nieruchomość, jeśli prawdą jest, że to on uratował mi życie.

2. S. N. wyjaśnił, że błąd co do zdatności parceli, z działu przypadłej, do zabudowy nie jest błędem co do treści samego oświadczenia woli przy umowie działu, lecz tylko co do pobudek zgody na ten dział, zatem błąd ten nie zwalnia strony od prawnych skutków umowy (orzecz. Zb. 74/1937 z 6.VIII. 1936, C II 682/36).

Z orzecz. S. N. z 9.X. 1936, C II 1220/36, P.P.A. 1937, poz. 14 widać, że sądy uznały, iż strony podniosły pobudki do znaczenia warunku w przypadku, gdy gmina darowała Skarbowi Państwa plac w tym celu, aby tam stanął budynek na seminarium nauczycielskie (które to seminaria zniesione zostały).

Art. 37. § 1. Kto był w błędzie co do treści swego oświadczenia lub oświadczenia drugiej strony, ten może uchylić się od skutków prawnych swego oświadczenia, jeżeli błąd wywołała druga strona swoim zachowaniem się, chociażby bez własnej winy, albo o błędzie wiedziała lub z łatwością mogła była błąd zauważyć.

§ 2. Można powoływać się tylko na błąd istotny, uzasadniający przypuszczenie, że strona, nie będąc w błędzie i oceniając rzecz rozsądnie, nie złożyłaby oświadczenia lub nie przyjęłaby oświadczenia drugiej strony.

K. z. 29, 36, 39 — 45, 306, 622; K. h. 500, 501.

Literatura pol.: Ig. Rosenblüth. Błąd i podstęp w k. z., Głos prawa 1934 r.

1. Błąd co do treści oświadczenia woli zachodzi w przypadku mylnego wyobrażenia: o rodzaju umowy (error in specie contractus), o przedmiocie (error in corpore), o podmiocie (error in persona), o właściwościach przedmiotu (error in qualitate) oraz w przypadkach wszelkiego rodzaju pomyłek w oświadczeniu woli (zawieram umowę z A, sądząc, że to B; podpisuję umowę darowizny, sądząc, że to umowa sprzedaży; wysyłam list do A pod adresem osoby B itp.). Błąd ten dotyczyć może nie tylko treści własnego oświadczenia woli, lecz również treści oświadczenia drugiej strony (brak porozumienia — dissensus).

2. Można powoływać się na istnienie błędu co do treści oświadczenia z ograniczeniami, podanymi w ustawie, a mianowicie: a) błąd musi być istotny subiektywnie, tzn., że

strona nie złożyłaby oświadczenia woli lub nie przyjęłaby oświadczenia woli drugiej strony, gdyby nie była w błędzie. Błąd musi być tego rodzaju, że nikt oceniając stan rzeczy rozsądnie nie złożyłby takiego oświadczenia woli lub nie przyjął oświadczenia woli drugiej strony, gdyby nie był w błędzie. Patrz jednak art. 39.

b) Można powoływać się na błąd co do treści własnego oświadczenia lub oświadczenia strony przeciwnej tylko w tym przypadku, gdy błąd został spowodowany przez f a ł s z y w e przedstawienie istotnego stanu rzeczy przez drugą stronę (umyślnie lub nieumyślnie), albo gdy strona druga o błędzie wiedziała lub błąd z łatwością mogła zauważyć.

Dla możności powoływania się na błąd potrzeba zatem zbiegu: a) m o m e n t u s u b i e k t y w n e g o: błąd musi być w związku przyczynowym ze złożonym oświadczeniem (§ 2 art. 37 mówi: „strona nie będąc w błędzie.... nie złożyłaby oświadczenia“) i b) m o m e n t u o b i e k t y w n e g o: błąd musi odnosić się do okoliczności w danym przypadku doniosłej („„błąd istotny“) tak, iż nikt inny, oceniając rzecz rozsądnie (tzn. żaden inny przeciętnie rozsądny człowiek) i znając stan rzeczy, takiego oświadczenia nie złożyłby.

W celach bezpieczeństwa obrotu (ochrona trzeciego) k. z. w ogóle uzależnia możność powoływania się na błąd tylko wtedy, gdy d r u g a o s o b a: sama błąd wywołała (w tym więc przypadku na ochronę prawa nie zasługuje), lub gdy ponosi winę tego, że nie wyprowadziła oświadczającego z błędu, pomimo iż znała błąd lub mogła go z łatwością poznać i zauważyć.

Jak już wskazano (art. 36 uw. 1) art. 39 (błąd wywołany p o d s t ę p e m) zezwala na uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia nawet, gdy błąd dotyczył pobudki.

Art. 622 § 1 zezwala na uchylenie się od skutków prawnych u g o d y w razie błędu co do faktu (który obie strony uważały

za niewątpliwy), a § 2 tegoż art. 622 zezwala na uchylenie się również w razie błędu co do prawa.

3. S. N. uznał, że złożenie oświadczenia pod wpływem błędu co do przepisów prawa amerykańskiego o przechowaniu dolarów może uzasadnić uchylenie się od skutków prawnych złożonego oświadczenia (orzecz. z 24.VI. 1937, C II 309/37, N. k. z. 1937, str. 173). W tymże orzeczeniu S. N. wyjaśnił, że (jak to zaznaczono w uzasadnieniu projektu kod. zob.) różnica między błędem w pobudce a błędem co do treści oświadczenia woli polega na tym, że błąd co do pobudki leży właściwie poza czynnością prawną, dotyczy bowiem okoliczności, treścią oświadczenia woli nie objętych, błędami zaś co do treści oświadczenia są wszelkie błędy co do natury czynności prawnej, co do identyczności i przymiotów rzeczy i osób, do których oświadczenie się odnosi, wszelkie pomyłki w oświadczeniu.

4. Oświadczenie sprzedawcy, iż w szybie naftowym „prawdopodobnie“ mogą się znajdować rury dziewięciocalowe, nie jest zapewnieniem, że rury takie w szybie się istotnie znajdują i brak takich rur nie upoważnia nabywcy do uchylenia się od dopełnienia takiej umowy (S. N. z 10.III. 1936, C II 2567/35, N. k. z. 1936, str. 102).

Ustalenie sądu, że pozwany przy podpisywaniu wekslu nie znajdował się w błędzie, tudzież, że powód nie dopuścił się podstępu, nie podlega zaskarżeniu w postępowaniu kasacyjnym (S. N. z 15.VII. 1937, C II 474/37, P.P.A. 1938, p. 16).

U w a g a. Art. 37 k. z. ma odpowiednik w art. 65 projektu kodeksu cywilnego, uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„A r t. 65. § 1. Kto był w błędzie co do treści własnego oświadczenia woli albo co do treści oświadczenia drugiej strony, ten może żądać unieważnienia swego oświadczenia, jeżeli

błąd wywołała druga strona swoim zachowaniem się chociażby bez własnej winy, albo jeżeli o błędzie wiedziała lub mogła z łatwością błąd zauważyć.

§ 2. Można powoływać się tylko na błąd istotny, uzasadniający przypuszczenie, że gdyby składający oświadczenie woli nie działał pod wpływem błędu i oceniał rzecz rozsądnie, nie złożyłby żadnego oświadczenia albo złożyłby oświadczenie innej treści".

Art. 38. Będący w błędzie nie może uchylić się od skutków prawnych swego oświadczenia woli, jeżeli druga strona oświadczy gotowość spełnienia świadczenia, które będący w błędzie byłby sobie zastrzegł, gdyby błąd nie był zaszedł.

K. z. 29, 30, 36—40, 43, 45, 622.

Może zaistnieć sytuacja, w której druga strona oświadczy chęć spełnienia takiego świadczenia, jakiego składający w błędzie oświadczenie woli byłby żądał, gdyby nie był w błędzie (np. ktoś kupił przedmiot pozłacany, sądząc, że jest złoty i chce obecnie uchylić się do skutków umowy, jednak sprzedający godzi się na obniżenie ceny lub ofiarowuje istotnie złoty przedmiot). W tym przypadku, wobec gospodarczego zaspokojenia strony, będącej w błędzie, odpada możność uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia woli. Przepis należy stosować rówież w przypadku, gdy strona druga godzi się przyjąć świadczenie, do którego błądzący byłby się zobowiązał, gdyby nie był w błędzie. W przypadkach błędu co do osoby, lub właściwości osoby przepis nie może mieć zastosowania, chyba że będący w błędzie i osoba, co do której zaszedł błąd, godzą się na to. Przepis nie odnosi się też do przypadku, gdy strona błądząca bez błędu w ogóle nie zawarłaby umowy, względnie nie złożyłaby swojego oświadczenia i nie zawarłaby umowy.

Art. 39. Jeżeli błąd wywołała druga strona podstępnie, będący w błędzie może uchylić się od skutków prawnych swego

oświadczenia złożonego pod wpływem tego błędu, bęz względu na to, czy błąd dotyczył pobudki, czy treści oświadczenia lub czy był istotny.

Art. 40. Podstęp osoby trzeciej jest równoznaczny z podstępem strony, jeżeli ta o podstępie wiedziała i drugiej strony z błędu nie wyprowadziła.

K. z. 36, 37, 40, 43, 45, 54, 94, 165, 308, 319 § 3, 323, 335, 336.

1. Przyczyną sprowadzającą błąd częstokroć bywa zachowanie się strony przeciwnej, lub nawet trzeciej osoby. Takie umyślne zachowanie się, wszelkiego rodzaju przebiegłości, zatajenia i inne nieetyczne zachowanie się, mające na celu wprowadzenie w błąd, określamy pojęciem p o d s t ę p u. Ze względu na naganne zachowanie się (czynne, czy bierne) strony drugiej ustawa dopuszcza możność uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia woli, w przypadku wywołania błędu przez drugą stronę w sposób podstępny. Ustawa rozszerza wymagania art. 36 i 37, stanowiąc w art. 39, że składający oświadczenie w błędzie, w przypadku zaistnienia podstępu, może się powołać na błąd, bez względu na to, czy błąd dotyczył pobudki czy treści oświadczenia woli oraz bez względu na jego istotność (por. S. N. z 15.XII. 1938, C II 1162/38, N. k. z. 1939 r., str. 66). Naturalnie możność uchylenia się od skutków oświadczenia woli zależy od istnienia związku przyczynowego między podstępem a złożonym oświadczeniem woli.

2. Jest rzeczą zrozumiałą, że powołanie się na podstęp każdej osoby prowadziłoby do absurdu. Dlatego ustawa określa ścieśniająco, że można się powoływać jedynie na podstęp strony drugiej, a na podstęp osoby trzeciej tylko w przypadku pozytywnej wiadomości drugiej strony o podstępie tej osoby (art. 40). Samo niedbalstwo, jakiego dopuszcza się druga strona, nie wiedząc o podstępie osoby trzeciej, nie jest wystarczające w rozumieniu art. 40.

3. Rozmyślne i podstępne wprowadzenie w błąd może mieć swe źródło nie tylko w pozytywnym działaniu, lecz także w zachowaniu się biernym, polegającym na zamilczeniu lub zatajeniu szczegółów istotnych dla odnośnej sprawy (S. N. z 29.I. 1937, C II 2330/36, P. S. 1937, p. 418).

Zrzeczenie się przez pracowników połowy zaległego uposażenia jest ważne, jeżeli nie nastąpiło pod wpływem podstępu, pogróżek bezprawnych, lub wykorzystania ich położenia przez stronę przeciwną (. N. 31.V. 1937, C II 881/37, P. P. A. 1938, p. 122).

U w a g a. Art. 39 i 40 k. z. ma odpowiednik w art. 67 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„A r t. 67. § 1. Jeżeli błąd wywołała druga strona podstępnie, unieważnienie oświadczenia woli złożonego pod wpływem błędu może nastąpić nawet wtedy, gdy błąd nie był istotny albo gdy dotyczył tylko pobudki.

§ 2. Podstęp osoby trzeciej jest równoznaczny z podstępem strony, jeżeli ta o podstępie wiedziała i nie zawiadomiła o nim drugiej strony".

Art. 41. Kto pod wpływem bezprawnej groźby drugiej strony lub osoby trzeciej złożył oświadczenie woli, albo przyjął oświadczenie drugiej strony, ten może uchylić się od skutków prawnych swego oświadczenia, jeżeli z okoliczności wynika, że mógł się obawiać, iż jemu samemu lub innej osobie grozi poważne niebezpieczeństwo osobiste lub majątkowe.

K. z. 33, 43, 63, 66, 91, 162, 288 § 3, 599 § 2.

1. W przypadku złożenia oświadczenia woli lub przyjęcia oświadczenia drugiej strony pod wpływem g r o ź b y (v i s c o m p u l s i v a — przymus psychiczny) tzn. w obawie, że w razie niezłożenia lub nieprzyjęcia oświadczenia woli istnieje narażenie się na jakieś zło — oświadczenie woli jest wadliwe

i istnieje podstawa do uchylenia się od skutków prawnych pod następującymi warunkami:

a) Groźba musi być b e z p r a w n a. Bezprawność zachodzi nie tylko wówczas, gdy grożący nie ma prawa wykonywać tego czym grozi, lecz także wówczas, gdy ma prawo to uczynić, lecz nie w celu wymuszenia danego oświadczenia woli. Nie chodzi tu tylko o groźby karalne (art. 250, 251 k. k.), lecz również o groźby niekaralne. Np. A grozi B, że w przypadku niezłożenia przez B oświadczenia woli, A będzie prowadził przeciwko niemu egzekucję, na którą ma tytuł wykonawczy.

b) Groźba musi być g r u n t o w n a, to znaczy, że ustawa wymaga, by wrażenie, które wywołało groźbę, było dosyć silne, a więc, by niebezpieczeństwo było dosyć poważne pod względem możliwości realizacji, jak i pod względem rozmiaru spodziewanej szkody osobistej lub majątkowej. Obojętne jest, czy groźba dotyczy dobra (osobistego lub majątkowego) zagrożonego, czy osoby trzeciej, jak również jest obojętne czy groźba pochodzi od drugiej strony, czy też osoby trzeciej. Gruntowność groźby należy oceniać zarówno pod względem subiektywnym, tj. według indywidualnych właściwości fizycznych i psychicznych osoby zagrożonej, jak i pod względem obiektywnym, według prawdopodobieństwa i wielkości niebezpieczeństwa.

2. Istnienie z w i ą z k u p r z y c z y n o w e g o między groźbą a złożeniem lub przyjęciem oświadczenia woli jest samo przez się zrozumiałym warunkiem możności uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia woli. S. N. (orzecz. z 10.X. 1938, C III 3337/37, O.S.P. 1939 r., poz. 155) uznał, że groźba niewypłacenia należnej a poważnej sumy wierzytelności mająca na celu zmuszenie wierzyciela do zrzeczenia się części tej wierzytelności, gdy wierzyciel nie ma majątku ani środków utrzymania siebie i rodziny, o czym grożący wie, jest groźbą bezpodstawną.

Przymus psychiczny może polegać nie tylko na bezpośrednim zmuszeniu do określonego oświadczenia woli; do uznania, że oświadczenie woli zostało złożone pod wpływem bezprawnej groźby, pod przymusem psychicznym, nie jest konieczne, żeby grożący żądał wprost złożenia tego oświadczenia, od którego skutków składający je później się uchyla. Wystarcza, że dla uniknięcia skutków, którymi mu kontrahenci lub osoba trzecia groziła, konieczne było złożenie oświadczenia, do którego grożący właśnie dążył (S. N. Zb. 48/1947 r. z 15.X.1946, C III 597/46, P. i P. zesz. 7—8 z 1947 r., str. 122).

Zarządzenie władz okupacyjnych niemieckich zaprowadzające przymus sprzedania krowy za cenę niepomiernie niską przez właściciela, nie posiadającego gruntu rolnego niezbędnego do wyżywienia krowy, było niezgodne z przepisami konwencji haskiej z 1907 r., wobec czego właściciel poddający się wykonaniu tego zarządzenia może uchylić się od skutków prawnych swego oświadczenia woli złożonego pod wpływem bezprawnej groźby (S N Zb. 6/1947 r. z 19.X.1945 r., C I 691/45).

U w a g a. Art. 41 k. z. ma odpowiednik w art. 68 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„A r t. 68. Kto złożył oświadczenie woli pod wpływem bezprawnej groźby drugiej strony lub osoby trzeciej, ten może żądać unieważnienia swego oświadczenia, jeżeli z okoliczności wynika, że mógł się obawiać, iż jemu samemu lub innej osobie grozi poważne niebezpieczeństwo osobiste lub majątkowe". —

Art. 42. Jeżeli jedna strona, wyzyskując lekkomyślność, niedołęstwo, niedoświadczenie lub przymusowe położenie drugiej strony, wzamian za swoje świadczenie przyjmuje lub zastrzega dla siebie lub dla kogo innego świadczenie, którego wartość majątkowa w chwili zawarcia umowy jest rażąco wysoka w stosunku do wartości świadczenia wzajemnego, druga

strona może żądać zmniejszenia swego świadczenia wzajemnego, a gdy jedno i drugie jest utrudnione, może uchylić się od skutków prawnych swego oświadczenia woli.

K. z. 3 § 2, 22—24, 27, 31, 41, 43, 51, 55, 59 § 2, 77, 86 § 2, 249, III p. 9; rozp. Pr. R. o lichwie pieniężnej z 29 czerw. 1924 r. D.U. Nr. 56, poz. 574 z 1924 r. (ze zmianami z 10.VI-1927 r. i 23 sierpn. 1932 r., D. U. Nr 72, poz. 656 wraz z rozporządzeniem Ministra Skarbu z 20.X-1932 r. w sprawie określenia najwyższych dozwolonych korzyści majątkowych w pieniężnych stosunkach kredytowych, Dz. U. Nr 90, poz. 759); ustawa z 2 czerwca 1947 r. o zwalczaniu drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym D U. Nr 43, poz. 218.

U w a g a. Należy podnieść udatniejsze sformułowanie przez k. z. prawa reagowania w razie wyzysku położenia strony zwykle słabszej ekonomicznie przez stronę drugą — mocniejszą niż to jest w k. c. n. § 138, lub w kod. zob. szwajc., art 21., albo w noweli austr. z 1916 r. Ustawy te uznają w razie wyzysku nieważność oświadczenia woli. Natomiast pol. k. z. zezwala na uchylanie się od skutków prawnych oświadczenia woli, nie ustanawiając nieważności, co jest racjonalniejsze, gdyż dla wyzyskanego, słabszego ekonomicznie, często daleko jest korzystniej, gdy umowa nie jest unieważniona, byleby można było zmienić jej warunki na jego rzecz. Co z tego przyjdzie biednej szwaczce, jeśli się jej unieważni umowę nabycia maszyny do szycia, kiedy ona by wolała, aby warunki spłaty, wyzyskujące jej położenie, zostały zmienione na jej korzyść. W ten sposób umożliwia się sądowi doprowadzenie świadczeń do równomierności.

1. Wyzysk polega na nagannym, nielojalnym zachowaniu się strony, która doprowadza do p o k r z y w d z e n i a składającego oświadczenie woli przez wymówienie niewspółmiernie dużego świadczenia w stosunku do tego, co sam uzyskuje przy wykorzystaniu wadliwości powzięcia woli, spowodowanej lekkomyślnością, niedołęstwem, niedoświadczeniem, lub przymusowym położeniem (majątkowym lub moralnym) stro-

ny przeciwnej. Wysunięty tu jest moment subiektywny po stronie pokrzywdzonego.

2. Zasadniczymi znamionami wyzysku są: a) po stronie pokrzywdzonego musi zajść lekkomyślność, niedołęstwo, niedoświadczenie lub przymusowe położenie, a więc stan psychiczny, który subiektywnie nie dopuszcza złożenia swobodnego „zdrowego", oświadczenia woli;

b) po stronie osoby drugiej musi zachodzić pewne naganne, nieetyczne zachowanie się, polegające na świadomym wyzyskaniu stanu pokrzywdzonego, określonego pod a);

c) wartość majątkowa świadczeń (nie koniecznie wzajemnych) musi pozostawać do siebie w r a ż ą c y m stosunku (np. przy pożyczce, gdy wymówiono lichwiarski procent). Niewspółmierność wartości świadczeń musi istnieć w chwili złożenia oświadczenia woli przez pokrzywdzonego, lub też w chwili zawierania umowy.

L e k k o m y ś l n o ś c i ą (D o m a ń s k i, str. 285) jest cecha charakteru raczej stała, polegająca na braku zdolności przewidywania, nierozsądnej chęci użycia dobra materialnego za wszelką cenę, na rozrzutności i innych słabościach (niezależnie od wieku, płci i położenia majątkowego).

N i e d o ł ę s t w o polega na zaniku władzy fizycznej, czy psychicznej, powodującym osłabienie woli, czego skutkiem jest ograniczona zdolność kierowania wolą i przewidywania skutków swych czynów. Jest to słabsza forma stanu, o którym mowa jest w art. 31.

N i e d o ś w i a d c z e n i e cechuje brak wiadomości praktycznych w ogóle lub wiadomości, które są konieczne dla normalnie świadomego zawarcia danego interesu.

P r z y m u s o w e p o ł o ż e n i e jest to położenie działającego wywołane głównie stanem materialnym, który zmusza do zawarcia transakcji niekorzystnej, jest „auto-przy-

mus", tj. nie pochodzący od kontrahenta, lecz z własnej psychiki działającego.

Ocena, iż strona zawierająca umowę była w przymusowym położeniu leży wyłącznie w płaszczyźnie stanu faktycznego (S. N. 13.III.1936, C II 2608/35). Wnioski sądu w przedmiocie pokrzywdzenia, jako dotyczące istoty sprawy, kontroli kasacyjnej nie podlegają (S. N. Zb. 91/123).

Przepis obejmuje też wszystkie przypadki tzw. l a e s i o e n o r m i s, wobec czego k. z. nie zawiera przepisów o pokrzywdzeniu, np. przy sprzedaży itp. Przepis stosuje się zarówno do zobowiązań umów dwustronnych, jak i jednostronnych zobowiązań obciążliwych (pożyczka oprocentowana, zastrzeżenie świadczenia dla trzeciego — art. 92).

3. Pokrzywdzony w pierwszym rzędzie może żądać sprowadzenia świadczeń do takiego poziomu, przy którym pokrzywdzenie nie miałoby już miejsca, tzn. żądać zmniejszenia własnego świadczenia (np. przez obniżenie ceny kupna) lub zwiększenia świadczenia wzajemnego (np. przez dopłatę pieniężną przez drugą stronę). Gdyby żadna z tych ewentualności nie dała się przeprowadzić, wówczas ustawa daje pokrzywdzonemu prawo uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia woli (art. 43) ,co nie przesądza prawa żądania odszkodowania na zasadach ogólnych, (art. 123 n.) Zmniejszenia lub zwiększenia świadczenia można „dochodzić" w drodze pozwu w c i ą g u r o k u od wadliwego oświadczenia woli (art. 43 §2); po upływie roku można roszczenie takie podnieść w drodze zarzutu w razie wytoczenia powództwa przez drugą stronę (K o r z o n e k - R o s e n b l ü t h, str. 105).

Zobowiązany z ugody nie może bronić się skutecznie zarzutem wyzysku, jeżeli w ciągu roku od dnia zawarcia ugody nie zawiadomił na piśmie uprawnionego o uchyleniu się od skutków prawnych, ani też nie dochodził sądownie roszczenia o zmniej-

szenie własnego świadczenia lub zwiększenia świadczenia osoby uprawnionej z ugody (S. N. 21.I.1937, C II 2164/36, P. P. A. 1937, poz. 240).

Wybór jednego z żądań nie ma charakteru przemiennego, zależy bowiem nie od woli wybierającego, a od trudności w dojściu do wyrównania pokrzywdzenia.

4. W k. z. istnieje szereg przepisów zabezpieczających przed wyzyskiem: art. 85, 269, 411, 369, 608 oraz przepisy z dziedziny umowy o pracę.

Art. 42 przewiduje sytuację, gdy w chwili zawarcia umowy istnieje już rażąca dysproporcja między świadczeniami, natomiast przepis art. 269 k. z. dozwala sędziemu kształtować stosunek między stronami, gdy dysproporcja nastąpiła już po zawarciu umowy (i nie dała się nawet przewidzieć przy umowie).

5. Wymówienie sobie nadmiernego świadczenia wzajemnego samo przez się nie wykracza przeciw dobrym obyczajom, muszą jeszcze dochodzić okoliczności przewidziane w art. 42 (porówn. orzecz. S. N. Zb. 107/36 powołujące się na § 138 ust. 2 k. c. n., którego treść pokrywa się z art. 42).

6. S. N. uznał, że oświadczenie woli, złożone przez 70-letniego starca, zniedołężniałego na umyśle na korzyść osoby, pod której wpływem on wówczas pozostawał i który w kilka dni po tym popełnił samobójstwo, jest nieważne. (S. N. 20.V.1936, C II 150/36, N. k. z. 1936 r., str. 110).

Zarzut, że strona w czasie zawierania umowy znajdowała się w stanie upośledzenia umysłowego nie mieści w sobie zarzutu, że strona przeciwna stan ten kontrahenta na swą rzecz wyzyskała (S. N. 23.IV.1936, C II 107/36, N. k. z. z 1936 r., str. 109—110; orzeczenie to pomieściliśmy również pod art. 31).

W kwestii pokrzywdzenia wskazane jest stosowanie ostrożności, chodzi tu bowiem o wzruszenie umowy, przeciwne zasa-

dzie niewzruszalności umów; wobec tego sądy powinny dopuszczać dowód pokrzywdzenia jedynie w przypadku, gdy fakty, np. przytaczane przez sprzedawcę, są dość prawdopodobne i ważne w szczególności, gdy chodzi o sprzedaż podczas wojny, w której sprzedawca uważa się za pokrzywdzonego z powodu, iż zbyta nieruchomość po upływie pewnego czasu w skutek zdeprecjonowania waluty wzrosła w cenie (orz. S. N. Zb. 91/1923).

Brak zajęcia lub zarobku po stronie pracownika rozwiązującego umowę o pracę nie świadczy sam przez się o jego przymusowym położeniu w rozumieniu art. 42 K. z. (S. N. Zb. 166/1938 z dn. 23.IV. 1937, C II 3172/36).

O wyzysku w rozumieniu przepisu art. 42 k. z. przy zawarciu ugody nie może być mowy, gdy roszczenie, którego dotyczyła ugoda, było sporne w chwili jej zawarcia tak co do należności, jak i wysokości (S. N. Zb. 60/1938 z 28.I.1937, C II 2314/36).

Z zestawienia przepisu art. 31 z art. 42 k. z. wynika, że niedołęstwo umysłowe nie wyklucza zdolności do zdziałania ważnego aktu prawnego, skoro ten ostatni przepis nie stanowi o nieważności objawu woli w tym stanie umysłu wyrażonej, lecz daje jedynie podstawę do uchylenia się od skutków prawnych tego oświadczenia woli z powodu wyzysku, niedołęstwa i niewspółmierności wzajemnych świadczeń (S. N. 15. V. 1946, C II 98/46, Przeg. Not. maj — czerw. 1947, str. 510).

7. Z mocy art. III p. 9 przep. wpr. k. z. zachowane zostały w mocy przepisy o lichwie pieniężnej, o dopuszczalnej wysokości odsetek umownych oraz o wysokości odsetek ustawowych. Art. 42 nie rozciąga się na sytuacje lichwy, lecz jest z nimi związany.

L i c h w a p i e n i ę ż n a (w znaczeniu wymówienia sobie wygórowanych odsetek) podlega przepisom rozporz. Pr. Rz. o lichwie pieniężnej z 29. VI. 1924 r., D. U. poz. 574

w brzmieniu rozp. Pr. Rz. z dn. 23.VIII.1932 (D. U. N 72/1932, poz. 656 i wydanych na jego podstawie rozporządzeń o granicach maksymalnych odsetek umownych i ustawowych (patrz o tym pod art. 86 i n.) W przypadku, gdy się stosuje przepisy tych rozporządzeń, art. 42 nie ma zastosowania, sankcje bowiem tych przepisów są ostrzejsze i sprowadzają nieważność pożyczek lichwiarskich z samego prawa.

Poza tym ustawa z 2.VI.1947 r. o zwalczaniu drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym, Dz. U. R. P. Nr 43, poz. 218 zapobiega drożyźnie i wyzyskowi.

U w a g a: Art. 42 k. z. ma odpowiednik w art. 582 § 1 projektu k. c., Addenda II.

Art. 43. § 1. Uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia woli złożonego pod wpływem błędu, podstępu, groźby albo wyzysku, następuje przez zawiadomienie na piśmie drugiej strony.

§ 2. Prawo uchylenia się wygasa: w przypadku błędu i podstępu — z upływem roku od dnia ich wykrycia; w przypadku groźby — z upływem roku od dnia, w którym stan obawy ustał; w przypadku wyzysku — z upływem roku od dnia oświadczenia woli.

§ 3. W przypadku wyzysku roszczenia o zmniejszenie własnego świadczenia, albo o zwiększenie świadczenia drugiej strony nie można dochodzić sądownie po upływie roku od dnia oświadczenia woli.

K. z. 36, 37, 39—42, 110, 134, 196, 283 § 1; K. h. 528 § 2.

1. K. z. wyraża zasadę, że czynności, zdziałane pod wpływem b ł ę d u, p o d s t ę p u, p r z y m u s u, g r o ź b y, w y z y s k u, są jedynie nieważnymi względnie tak, że stają się prawnie bezskuteczne dopiero na podstawie oświadczenia strony, która padła ofiarą błędu, podstępu, przymusu lub wyzysku, że uchyla się od skutków prawnych takiego ośw-

wiadczenia, naturalnie, o ile istnieją wady przewidziane w art. 36 — 42. Uchylanie się od skutków prawnych następuje drogą pozasądowego oświadczenia skierowanego do strony przeciwnej na piśmie. Forma pisemna wymagana jest jedynie dla celów dowodowych, gdyż ustawa nie wymaga złożenia oświadczenia woli na piśmie, pod rygorem nieważności tego oświadczenia (art. 109, 110); oświadczenie może być w piśmie prywatnym. Jednak uchylenie się od skutków prawnych woli może nastąpić nie koniecznie przez pisemne zawiadomienie; może ono też znaleźć wyraz w postanowieniu uchylenia się, w skutku czego nastąpiło odebranie przez sprzedawcę przedmiotu sprzedaży wymuszonej pod groźbą ze strony okupanta (orzecz. S. N. Zb. 6/1947 r. z 19.X.1945, C I 691/45, P. i P. zesz. 4/1946 r., str. 117; in casu chodziło o krowę).

2. Na skutek prawidłowego oświadczenia woli o uchylaniu się od skutków prawnych oświadczenia, złożonego lub przyjętego pod wpływem błędu, przymusu, groźby, podstępu lub wyzysku czynność prawna staje się nieważną i to nieważną ex tunc.

3. W razie sporu sąd nie unieważnia oświadczenia woli, lecz tylko orzeka, czy uchylenie się od skutków prawnych jest usprawiedliwione.

4. Ustawa w celu zapobieżenia niepewności w stosunkach prawnych ustanowiła roczny termin, po upływie którego prawo uchylenia się od skutków oświadczenia woli wygasa. Termin ten liczy się w przypadku błędu i przymusu — od dnia ich wykrycia, w przypadku groźby od dnia ustania stanu obawy i w przypadku wyzysku od dnia złożenia oświadczenia woli. Również jednoroczny termin jest przewidziany dla powództwa o zmniejszenie lub zwiększenie oświadczenia w przypadku wyzysku. Jak wskazano w uw. 3 pod art. 42, można i po tym terminie podnosić tę kwestię w drodze zarzutu w razie wytoczenia powództwa przez drugą stronę.

5. We wszystkich przypadkach termin jednego roku jest terminem zawitym, musi być przez sąd badany z urzędu i nie ulega przerwie, ani zawieszeniu.

6. Jeżeli czynność prawna z powodu wadliwości w oświadczeniu woli stanie się nieważną, strona, która spowodowała jej unieważnienie swym zachowaniem, powinna wynagrodzić stronie pokrzywdzonej szkodę powstałę na skutek tego, że ważna czynność prawna nie doszła do skutku.

7. Art. 43 §§ 1 i 2 nie może wg art. XXXIX przep. wpr. k. z. być stosowany do zobowiązania, które powstało przed wejściem w życie tego kodeksu, skoro nie chodzi o żaden z przypadków przewidzianych w art. XL wspomn. przep. wprow. (S. N. Zb. 256/39 z 20.IX.1938, C II 462/38.

Uchylenie się darczyńcy od skutków prawnych swego oświadczenia woli na mocy art. 43 § 1 k. z., jeśli akt darowizny obejmował świadczenia obdarowanego na rzecz osób trzecich, godzi nie tylko w prawa obdarowanego do przedmiotu darowizny, ale i w prawa tych osób trzecich do świadczeń, które mają otrzymać od obdarowanego, a przeto udział tych osób w sprawie o zwrot rzeczy darowanych jest konieczny (S. N. Zb. 69/1947 z 19 sierpnia 1946, C I 164/46).

U w a g a. Art. 43 § 2. k. z. ma odopowiednik w art. 69 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„Art. 69. Unieważnienia oświadczenia woli złożonego pod wpływem błędu lub podstępu można dochodzić tylko w ciągu roku od dnia ich wykrycia, a unieważnienia oświadczenia woli złożonego pod wpływem groźby — w ciągu roku od dnia, w którym stan obawy ustał".

Z tego tekstu (oraz z poprzednich artykułów projektu k. c.) wynika, że projekt ten przewiduje d o c h o d z e n i e u n i e w a ż n i e n i a oświadczenia woli w razie błędu, podstępu

i groźby — a więc w drodze sądowej, a nie jak k. z. uchylenia się od skutków prawnych złożonych wadliwie oświadczeń woli — w drodze zawiadomienia drugiej strony na piśmie (art. 43 § 1 k. z.).

Uwaga: Porów. art. 582 § 2 proj. k. c., Addenda II.

Art. 44. Zniekształcenie oświadczenia woli, dokonane przez użytą do jego przesłania osobę lub przedsiębiorstwo, ma takie same skutki, jak błąd przy złożeniu oświadczenia.

K. z. 37—40, 93, 94.

W przypadku przesłania oświadczenia woli za pośrednictwem jakiejś osoby lub przedsiębiorstwa może nastąpić zniekształcenie oświadczenia woli (telegrafista pomylił się przy odczytywaniu telegramu). Istnieje wówczas analogiczna sytuacja, jak w przypadku błędu co do treści oświadczenia z tym, że błędu nie dopuścił się sam oświadczający, lecz osoba, której użył do przesłania oświadczenia woli. Ustawa dopuszcza możliwość uchylenia się od skutków prawnych takiego oświadczenia tak, jak w przypadku błędu samego składającego oświadczenie woli.

Uwaga. Art. 44 k. z. ma odpowiednik w art. 66 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„Art. 66. Zniekształcenie oświadczenia woli przez osobę użytą do jego przesłania ma takie same skutki, jak błąd przy złożeniu oświadczenia".

Uwaga: Porów. art. 591 proj. k. c., Addenda II.

Art. 45. Przepisy rozdziału niniejszego stosuje się odpowiednio do oświadczeń woli, złożonych w cudzym imieniu.

K. z. 44, 93—94; K. h. 61, 74, 83, 152, 198, 269, 369, 450, 568, 683.

1. Na wady oświadczenia woli (art. 31—44) mogą powoływać się również przedstawiciele ustawowi i uchylić się od skutków prawnych czynności dokonanych przez nich w cudzym imieniu (o ile są jeszcze przedstawicielami). Z chwilą wygaśnięcia przedstawicielstwa na wady te mogą się powoływać:

następny przedstawiciel lub osoba reprezentowana, o ile uzyska zdolność do działań prawnych.

2. Jeżeli oświadczenie woli zostało złożone przez pełnomocnika, na wadliwość takiego oświadczenia woli może się powoływać przede wszystkim mocodawca, jako bezpośrednio zainteresowany, jak również pełnomocnik, o ile ma w dalszym ciągu pełnomocnictwo.

ROZDZIAŁ III.

Warunek.

Art. 46. § 1. Składający oświadczenie woli może, jeżeli ustawa temu się nie sprzeciwia, uzależnić skuteczność lub ustanie skutków oświadczenia od zdarzenia przyszłego i niepewnego (warunek zawieszający lub rozwiązujący).

§ 2. Ziszczenie się warunku nie ma mocy wstecznej, jeżeli inaczej nie postanowiono.

K. z. 36, 47, 48, 49, 55, 192 § 2, 305, 339, 346, 627, XVII.

1. Warunek (c o n d i t i o, d i e s i n c e r t u s a n) jest to zastrzeżenie zawarte w oświadczeniu woli, na podstawie którego skutek lub ustanie skutków oświadczenia woli (a tym samym czynności prawnej) oświadczający wolę uzależnia od zdarzenia przyszłego i niepewnego. Dodanie warunku jest możliwe tylko w tym przypadku, gdy szczególna natura czynności prawnej, w myśl wyraźnego przepisu ustawy, tego nie wyklucza (np. zawarcie małżeństwa). Warunkiem nazywamy potocznie również owo zdarzenie, od którego skutek czynności prawnej zawisa. Zdarzenie to musi być: a) p r z y s z ł e, tzn. że nie mamy do czynienia z warunkiem, kiedy zdarzenie jest przeszłe lub jednoczesne, b) n i e p e w n e, gdyż uzależnienie skutków oświadczenia woli od zdarzenia pewnego nie jest warunkiem, lecz czasokresem (patrz art. 192 i n.).

2. Rozróżmiamy następujące rodzaje warunków: a) warunki twierdzące, czyli dodatnie i przeczące, czyli ujemne, w zależności od tego, czy zdarzenie podniesione do znaczenia warunku polega na zmianie, czy też na utrzymaniu istniejącego stanu rzeczy; b) warunki zależne od woli stron, od przypadku i mieszane; c) warunki zawieszające i rozwiązujące, w zależności od tego, czy ze spełnieniem się warunku ma powstać, czy też ustać skutek prawny.

3. W razie ziszczenia się warunku skutki prawne oświadczenia woli powstają lub ustają dopiero z chwilą spełnienia się warunku (e x n u n c), chyba że z oświadczenia woli wynika, że zamiarem stron było działanie e x t u n c, tzn. z mocą wsteczną do chwili złożenia oświadczenia.

4. Za warunek w rozumieniu przepisu nie mogą być uważane: a) „warunki“ nie w ścisłym tego słowa znaczeniu, pod którymi rozumie się zastrzeżenie, klauzule, punkty itp., np. X sprzedaje Y aparat radiowy pod „warunkiem“, że mu zrobi spodnie; b) warunek ważności umowy, np. że akt ulegnie zatwierdzeniu władzy X, wreszcie c) warunki prawne (c o n d i t i o n e s i u r i s), które uzależniają ważność czynności, np. forma notarialna, jako warunek darowizny. K. z. nie ściśle używa wyrazu „warunek“ w art. 62 § 3 (warunek ważności jak pod b); w art. 347 (w znaczeniu jak pod a) i w art. 67 (w znaczeniu jak pod a) — Z o l l, str. 31.

5) S. N. uznał, iż zastrzeżenie w umowie sprzedaży, że niezapłacenie reszty ceny kupna przez kupującego w oznaczonym terminie pociągnie za sobą nieważność umowy i powrót sprzedanej rzeczy do sprzedawcy, nie nadaje umowie charakteru umowy, zawartej pod warunkiem rozwiązującym, lecz uprawnia sprzedawcę jedynie do odstąpienia od umowy bez potrzeby uprzedniego wyznaczenia kupującemu terminu. Wg art. 46 § 1 k. z. warunkiem rozwiązującym jest zdarzenie przyszłe, niepewne, spełnienie się którego powoduje usta-

nie skutków oświadczenia woli złożonego ważnie przez stronę. Nie można za takie zdarzenie uznać faktu niezapłacenia ceny kupna, gdyż czynność ta zależy od woli osoby niepłacącej, nie można więc jej zaliczyć do zdarzeń niepewnych, a ponadto stanowi ona główną treść zobowiązania, a nie leży poza sferą tegoż. (S. N. Zb. 565/38 z 28.II. 1938, C II 2273/37).

Z istoty warunku wynika, że od ziszczenia się jego zależy nie ważność i istnienie umowy, lecz jej skuteczność, prawo więc istnieje już od chwili zawarcia umowy jako warunkowe, a przy warunku rozwiązującym gaśnie skutkiem ziszczenia się tego warunku; przy warunku takim oświadczenie woli wywiera swe skutki zaraz od chwili jego złożenia, lecz skutki te ustają w razie spełnienia się warunku i spełnienie to działa tylko na przyszłość (e x n u n c), jeżeli inaczej nie postanowiono. (S. N. z 22.X. 1937, C II 729/37, Prz. Not. 1938, str. 45, N. k. z. 1938, str. 121)

W tymże orzeczeniu S. N. (N. k. z. 1938, str. 121) wyjaśnia, że w razie rozwiązania dzierżawy wskutek ziszczenia się warunku rozwiązującego stosuje się do pozwu o zwrot rzeczy oddanej w dzierżawę przepisy k. z., a nie przepisy prawa rzeczowego.

Wierzyciel, który obniżył wierzytelność pod warunkiem spłaty zredukowanego długu w określonym terminie, nie może żądać zapłaty tej części długu, której się zrzekł, gdy nieznaczne opóźnienie w zapłacie przez dłużnika zredukowanego długu było następstwem okoliczności, za które dłużnik nie odpowiada, wobec czego należało uznać, że warunek zawieszający, zastrzeżony w umowie, spełnił się i zrzeczenie stało się skuteczne, a w wyniku tego zobowiązania wskutek zapłaty należnej sumy wygasło (S. N. w O.S.P. 368 z 1939 r.)

Postanowienie skryptu dłużnego, że w razie sprzedaży realności, oddanej pod zastaw wierzytelności, wierzyciel będzie uprawniony bez poprzedniego wypowiedzenia żądać natych-

miastowej zapłaty całej wierzytelności, jest warunkiem rozwiązującym. (S. N. z 23.III. 1937 r., C II 3123/36, G. P. 423/37).

U w a g a. Art. 46 k. z. ma odpowiednik w art. 70 i 71 projektu kodeksu cywilnego, uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„A r t. 70. Jeżeli przepisy szczególne inaczej nie stanowią, można uzależnić powstanie lub ustanie skutków czynności prawnej od zdarzenia przyszłego i niepewnego (warunek zawieszający lub rozwiązujący)".

„A r t. 71. Ziszczenie się warunku nie ma mocy wstecznej, chyba że było inaczej zastrzeżone".

Art. 47. § 1. Skoro warunek się ziści, wszelkie rozporządzenia prawem warunkowym tracą moc, o ile mogłyby udaremnić skutek ziszczenia się warunku.

§ 2. Warunkowo uprawniony może wykonywać wszelkie czynności do zachowania jego prawa zmierzające.

K. z. 46, 60, 216 § 1, 339 § 2; K. p. c. 3, 837; Up. 212.

1. Warunek należy uważać za spełniony, jeżeli ziści się fakt dodatni lub ujemny, który stanowił treść warunku. Aż do chwili spełnienia się warunku istnieje okres zawieszenia, czyli tzw. pendencja warunku. W razie, gdy w okresie pendencji warunku warunkowo zobowiązany przedsięwziął działania faktyczne, zmierzające do udaremnienia skutku spełnienia się warunku, jest on zobowiązany do naprawienia szkody stosownie do art. 239 lub nawet 134, a w razie gdy przedsięwziął działania prawne — ustawa uznaje je za prawnie bezskuteczne. Działania takie są bezskuteczne i p s o i u r e w stosunku do kontrahenta, co naturalnie nie może naruszać praw osób trzecich nabytych w dobrej wierze (porówn. art. 48 § 1 i 49 pr. rzecz.).

2. W okresie pendencji warunku warunkowo uprawiony może wykorzystać wszelkie czynności, zmierzające do zabez-

pieczenia jego prawa (np. wg art. 216 § 1), jako to nabywać prawa służące do zabezpieczenia, jak zastawy, poręki, hipoteki. Może brać udział w postępowaniu egzekucyjnym, upadłościowym itd. do majątku zobowiązanego warunkowo.

Uwaga. Art. 47 k. z. ma odpowiednik w art. 72 i 73 projektu kodeksu cywilnego, uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„Art. 72. Warunkowo uprawniony może wykonywać wszelkie czynności do zachowania jego prawa zmierzające".

„Art. 73. Skoro warunek się ziści, wszelkie rozporządzenia prawem warunkowym tracą moc, o ileby mogły udaremnić lub ograniczyć skutek ziszczenia się warunku. Przepis ten nie narusza przepisów o ochronie dobrej wiary".

Art. 48 § 1. Jeżeli strona, której zależy na nieziszczeniu się warunku, wbrew wymaganiom dobrej wiary udaremni ziszczenie się warunku, następują skutki takie, jak gdyby warunek się ziścił.

§ 2. Jeżeli strona, której zależy na ziszczeniu się warunku, wbrew wymaganiom dobrej wiary spowoduje ziszczenie się warunku, następują skutki takie, jak gdyby warunek się nie ziścił.

K. z. 46, 47.

Warunek z zasady winien spełnić się dokładnie tak, jak był określony w oświadczeniu woli. Jeżeli jednak strona wbrew wymaganiom dobrej wiary przez swe nieuczciwe i nieodpowiadające wymaganiom obrotu zachowanie (będące w związku przyczynowym ze ziszczeniem się warunku zawieszającego lub nieziszczeniem się warunku rozwiązującego) powoduje spełnienie lub niespełnienie się warunku — ustawa, ze względów słuszności dopuszcza fikcję spełnienia lub niespełnienia się warunku (ktoś przyrzekł X 1.000 zł, jeżeli wygra wyścig kolarski i przed wyścigiem uszkadza X-owi jego rower tak, że ten

odpada w zawodach). W zależności od tego, czy warunek był zawieszający, czy rozwiązujący z chwilą spełnienia się warunku oświadczenie woli staje się z samego prawa skuteczne lub nieskuteczne. W braku wyraźnego postanowienia stron warunek działa ex nunc, tj. bez mocy wstecznej (art. 46 § 2).

S. N. uznał, że zapis na sąd polubowny nie traci mocy mimo bezskutecznego upływu zastrzeżonego w zapisie terminu wydania wyroku, jeżeli strona, której zależało na udaremnieniu zapisu, wbrew wymaganiom dobrej wiary spowodowała niewydanie wyroku w czasie zastrzeżonym. (S. N. Zb. 496/38 z 14.I. 1938, C II 1724/38).

Uwaga. Art. 48 k. z. ma odpowiednik w art. 74 projektu kodeksu cywilnego, uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„Art. 74. § 1. Jeżeli strona, której zależy na nieziszczeniu się warunku, wbrew wymaganiom dobrej wiary przeszkodzi ziszczeniu się warunku, następują skutki takie, jak gdyby warunek się ziścił.

§ 2. Jeżeli strona, której zależy na ziszczeniu się warunku, wbrew wymaganiom dobrej wiary doprowadzi do ziszczenia się warunku, następują skutki takie, jak gdyby warunek się nie ziścił".

Art. 49. Warunek niemożliwy, przeciwny porządkowi publicznemu, ustawie lub dobrym obyczajom, czyni nieważnym oświadczenie woli, gdy jest zawieszający; uważa się za niebyły, gdy jest rozwiązujący. Jednakże warunek rozwiązujący niemożliwy, przeciwny porządkowi publicznemu, ustawie lub dobrym obyczajom, czyni nieważnym oświadczenie woli, jeżeli przypuszczać należy, że bez dodania tego warunku nie zostałoby złożone.

K. z. 46, 56, 130, II. p. 4, XIII, XVII.

1. Warunek jest niemożliwy, jeżeli z przyczyn prawnych lub faktycznych nie może się spełnić (jednoczesna obecność w dwóch miejscach lub ukończenie uniwersytetu w ciągu roku). Warunek jest zabroniony, gdy oświadczenie woli jest skuteczne w przypadku warunku, którego spełnienie jest sprzeczne z porządkiem publicznym, ustawą, lub dobrymi obyczajami.

Gdy warunek zawieszający jest niemożliwy lub przeciwny porządkowi publicznemu, czyni on oświadczenie woli bezwzględnie nieważnym. Gdy zaś warunek rozwiązujący jest niemożliwy lub przeciwny porządkowi publicznemu należy go uważać za niedodany, lecz w przypadku, gdy trzeba przypuszczać, że bez dodania takiego warunku strona nie złożyłaby oświadczenie woli — czynność prawna jest nieważna.

2. Warunki niezrozumiałe powodują zwykle nieważność całego oświadczenia woli, a tym samym nieważność czynności prawnej, o ile warunki takie miały decydujące znaczenie dla treści umowy.

Uwaga. Art. 49 k. z. ma odpowiednik w art. 75 projektu kodeksu cywilnego, uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

Art. 75. Warunek niemożliwy oraz warunek przeciwny porządkowi publicznemu lub dobrym obyczajom albo nakazowi lub zakazowi ustawy pociąga za sobą nieważność czynności prawnej, gdy jest zawieszający; uważa się za niezastrzeżony, gdy jest rozwiązujący, chyba że z okoliczności wynika, iż bez niego czynność prawna nie zostałaby dokonana".

Ponadto dział o warunku zawiera w projekcie Kod. cyw.:

„Art. 76. § 1. Jeżeli skutki czynności prawnej mają powstać w określonym terminie, stosuje się odpowiednio przepisy o warunku zawieszającym.

§ 2. Jeżeli skutki czynności prawnej mają ustać w określonym terminie, stosuje się odpowiednio przepisy o warunku rozwiązującym".

ROZDZIAŁ IV.

Umowy w ogólności.

Art. 50. § 1. Umowa powstaje przez zgodne oświadczenie woli dwóch stron, z których jedna zobowiązuje się do świadczenia, a druga zobowiązanie to przyjmuje.

§ 2. Przedmiotem umowy może być również powstanie, zmiana lub ustanie stosunku prawnego, bez zobowiązania się do świadczenia.

K. z. 1, 2, 51, 55, 60, 108, 111, 168, 177—182, 189, 271, 442, 445, 594, 595; rozp. P. Rz. z 24.X. 1934 (Dz. U. poz. 860) o Komun. Kasach Oszczędności, art. 34: „Do umownego przeniesienia ważności książeczki oszczędnościowej na inną osobę konieczne jest jej wręczenie"...

1. Zgodne oświadczenie woli stron (dwóch lub więcej) dla wywołania skutków prawnych nazywamy u m o w ą. Chodzi tu o o ś w i a d c z e n i e w o l i i to zgodne, a nie tylko uzgodnienie woli (teoria woli). Musi zatem wola obu stron przejawić się na zewnątrz i to zgodnie. Rozstrzyga więc nie wola, lecz jej objaw zewnętrzny. Jeśli pomimo zgodności objawu woli nie było zgodności woli wewnętrznej, można się od umowy uchylić (przypadki błędu, przymusu itp.). Jeśli oświadczenie woli nie jest zgodne co do treści, zachodzi nieporozumienie. Może ono być jawne, lub ukryte, w ostatnim przypadku stosownie do art. 108 należy tłumaczyć oświadczenie woli każdej strony w ten sposób, jak je rozumiała. Oświadczenie woli może być wyraźne lub dorozumiane (art. 29).

Z powyższego wynika, że k. z. stoi na stanowisku teorii oświadczenia, a nie teorii woli, wskutek czego w razie zgodności objawienia woli (art. 29 k. z.) przez obie strony można umowie odmówić skuteczności jedynie w wyraźnie przez k. z. wymienionych przypadkach niezgodności woli zewnętrznej z jej wewnętrznym objawem, tj. w przypadkach określonych w art. 31 i n. k. z.

2. W umowie jako źródle zobowiązań jedna strona zobowiązuje się do świadczenia, druga zaś musi je przyjąć, choć również każda strona może się zobowiązać i jednocześnie przyjąć zobowiązanie drugiej.

Z istoty umowy wynika, że w niej muszą brać udział dwie strony, z których każda z osobna ma złożyć oświadczenie woli. Toteż zawarcie umowy sprzedaży nieruchomości przez substytuta pełnomocnika właściciela nieruchomości z tym że pełnomocnikiem nie może mieć skutków prawnych, ponieważ obie powyższe osoby reprezentują jedną i tę samą stronę, a stosownie do art. 50 § 1 umowa powstaje przez zgodne oświadczenie woli dwóch stron. (S. N. 3.X. 1946 r., C II 574/46, Pań. i Pr. zesz. 3/1948 r., str. 162, r. z glosą Fr. Błahuty).

3. Umowa wg swej treści może nie zobowiązywać do świadczenia (udzielenie zwłoki, rozwiązanie umowy). Inne dziedziny prawa cywilnego (prawo spadkowe, familijne, rzeczowe) przewidują też umowy, które nie wywołują zobowiązań. Do tych umów należy, wobec brzmienia art. 52, stosować przepisy k. z. i to nie tylko przepisy o umowach.

4. Umowy mogą być j e d n o s t r o n n e i d w u s t r o n n e. W pierwszych tylko jedna strona się zobowiązuje, w drugich zobowiązują się obie strony. Wobec możliwych wątpliwości, zaznaczamy, że dwustronną umową jest też umowa pożyczki (dający pożyczkę zobowiązuje się dać przedmiot pożyczki na własność, a biorący pożyczkę zwrócić ją w rzeczach tego samego rodzaju, art. 430 § 1), jako też umowa użyczenia.

5. K. z. nie bierze na uwagę tzw. umów kolektywnych (układ między pracownikami a pracodawcą, układ w upadłości); ich moc obowiązująca opiera się nie na zgodnym objawieniu woli stron, lecz na szczególnym przepisie ustawy.

6. Świadczenie może określić osoba trzecia (art. 59 § 1).

U w a g a. Art. 50 k. z. ma odpowiednik w art. 44 projektu kodeksu cywilnego, uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„A r t. 44. Umowa dochodzi do skutku przez złożenie zgodnych oświadczeń woli stron".

Art. 51. Jeżeli obie strony zobowiązują się wzajemnie tak, że jedno świadczenie ma być odpowiednikiem drugiego, umowa jest wzajemna.

K. z. 12, 42, 112 § 2, 190 § 4, 215—217, 250—253, 267, 271, 354, 419, 500, 523, 592; Up. 28, 29.

1. Przy umowach w z a j e m n y c h każda strona nie tylko zobowiązuje się do świadczenia, lecz i uznaje jednocześnie świadczenie drugiej strony za odpowiednik, równoważnik swego świadczenia. Przyczynę zobowiązania stanowi właśnie otrzymanie tego równoważnika. W umowach tych określenie świadczenia każdej strony jest e s s e n t i a l e umowy i musi się znajdować w umowie.

2. Do umów wzajemnych odnosi się cały szereg przepisów szczególnych: co do formy (art. 112 § 2), odpowiedzialności solidarnej (art. 12 § 2), miejsca spełnienia (art. 190 § 4) itd. Umową wzajemną jest sprzedaż, zamiana, najem, dzierżawa, umowa o pracę, o dzieło itd. Zlecenie lub przechowanie będzie umową wzajemną, jeśli jest zastrzeżone wynagrodzenie.

U w a g a: Porów. art. 601 proj. k. c., Addenda II.

Art. 52. Wszelkie umowy podlegają przepisom o zobowiązaniach w ogólności, o ile ustawa nie poddaje ich przepisom szczególnym.

K. z. 1—49, II, VI, XIII.

1. Wszelkie umowy podlegają przepisom części ogólnej kodeksu, art. 1—293, oraz przepisom ogólnym prawa cyw. (dekret z 12.XI. 1946, D. U., poz. 369/46 r.).

2. Przez umowę darmą dokonywa się przysporzenia bezpłatnego drugiej osobie (darowizna, użyczenie, pożyczka bezprocentowa). Dana umowa może jednak być darmą lub odpłatną i zależnie od tego stosuje się odpowiednie przepisy.

3. Umowa losowa polega na tym, że przysporzenie korzyści zależy od przypadku (gra, zakład, sprzedaż spadku, zboża na pniu, loteria, ubezpieczenie). Nie ma przepisów odnoszących się do wszystkich umów losowych. O umowie losowej patrz orzeczenie S. N. Zb. 136/1925 r. Umowy bywają nazwane (unormowane przepisami szczególnymi kod. zob.), mieszane (czyli łączące cechy kilku umów) i nienazwane, czyli nieprzewidziane ustawą. W umowach mieszanych należy badać cel gospodarczy umowy i stosować przepisy przewidziane ustawą dla rodzaju umów, których cechy umowa mieszana posiada. W umowach nienazwanych stosujemy analogicznie przepisy, dotyczące typu umów najbardziej zbliżonego do cech danej umowy.

4. S. N. w orzeczeniach w sprawach C II 2032/34 i C. II 1089/35 uznał za umowy losowe tzw. umowy naftowe, tj. umowy stwarzające dla osoby nie będącej właścicielem gruntu prawo wydobywania minerałów żywicznych. Krytyka tego poglądu (z punktu widzenia prawa austriackiego) w rozpr. St. Ottmana, Czy tzw. kontrakty naftowe są umowami losowymi, Głos Sąd. Nr 11 z 1937 r.

Art. 53. § 1. Ważność umowy, zawartej przez osobę ograniczoną w zdolności do działań prawnych bez wymaganej zgody przedstawiciela ustawowego, zależną jest od zatwierdzenia umowy przez przedstawiciela ustawowego.

§ 2. Ograniczony w zdolności do działań prawnych może sam zatwierdzić umowę po uzyskaniu pełnej zdolności do działań prawnych.

§ 3. Kto zawarł umowę z osobą ograniczoną w zdolności do działań prawnych, nie może powoływać się na brak zgody

przedstawiciela ustawowego. Może wyznaczyć przedstawicielowi ustawowemu odpowiedni termin do jej zatwierdzenia; staje się wolnym po bezskutecznym upływie tego terminu.

U w a g a. Art. 53 w brzmieniu art. IV przep. wprow. prawo osobowe z 29 sierpnia 1945 (D. U. Nr 40, poz. 224).

K. z. 32, 51, 52, 94 § 1, 194—200, II p. 2, XV, XIX.

1. O zdolności do działań prawnych traktują art. 3—11 prawa osobowego (D. U. Nr 40/1945, poz. 223). Patrz pod art. 32.

2. Umowa nie jest nieważną sama przez się, gdyż zgodzenie się na nią przedstawiciela (r a t i h a b i t i o) czyni ją ważną. Nie mniej będzie ważną, gdy ją potwierdzi kontrahent ograniczony w zdolności do działań prawnych w czasie, gdy już uzyskał pełną zdolność.

3. Kontrahent osoby ograniczonej w zdolności do działań prawnych jest związany umową, nie jest jednak obowiązany ją wykonać do czasu zatwierdzenia jej przez przedstawiciela. Gdy ostatni ją zatwierdzi, uważa się umowę za skuteczną e x t u n c, tj. od chwili jej zawarcia.

4. Przepisy szczególne, dotyczące zdolności zobowiązywania się k. z. pozostawił w mocy.

Art. 54. Kto, ukrywając podstępnie swą niezdolność do działań prawnych, składa oświadczenie woli drugiej osobie, która nie mogła się z łatwością przekonać o niezdolności składającego oświadczenie, ten obowiązany jest do naprawienia szkody, jaką druga strona ponosi przez to, że zawarła umowę, nie wiedząc o tej niezdolności.

K. z. 32, 33, 50—53, 66, 97, 203, 237, 277, 278.

Samo milczenie w kwestii niezdolności nie stanowi „ukrycia". Do możności poszukiwania odszkodowania potrzeba, aby druga strona nie wiedziała o niezdolności i aby ta nieświadomość nie była skutkiem jej niedbalstwa lub niedołożenia nale-

żytej staranności, co zachodzi, gdy zaniedba dowiedzenia się o niezdolności, chociażby mogła się łatwo o tym przekonać.

Pomimo ukrycia umowa jest nieważną, a ukrywający obowiązany jest pokryć szkody wynikłe dla strony („negatywny interes umowny") z powodu zawarcia umowy, która się okazała nieważną, a więc zwrócić wszelkie wydatki, związane z zawarciem nieważnej umowy do wysokości umówionego świadczenia.

Art. 55. Strony zawierające umowę mogą stosunek swój ułożyć według swego uznania, byleby treść i cel umowy nie sprzeciwiały się porządkowi publicznemu, ustawie, ani dobrym obyczajom.

K. z. 34, 49—52, 56, 58, 60, 85, 90, 108, 118, 131, 132, 155, 240: 274; 308, 442, 445, 460—462, 467, 512, 538, 551, 572, 573, 578, 585, XIII; K. h. 78, 118, 126, 128, 145, 562, 692; K. p. c. 434, 502, 503; ust. z 18.XII. 1919 r. o czasie pracy w przem. i handlu, D. U. 94/1933, poz. 734, art. 16; rozp. z 27.X.1927 r. o zakazie zawierania umów lawinowych, poz. 880, § 1; rozp. Pr. Rz. z 24.XII. 1927 r. o ubezp. prac. umysł. ze zmianami, art. 132; rozp. z dn. 3.XII. 1927 r. o prawie łowieckim, poz. 934, art. 4 U. 3; rozp. o umowie o pracę prac. umysł. z 16.III.1928, poz. 323, art. 1; rozp. o umowie o pracę robotników z 16.III.1928, poz. 324, art. 66; rozp. Pr. Rz. z 21.VI.1932 o ogranicz. nadmiern. wynagrodzeń w przedsięb. poz. 496, art. 15.

1. Przepis wypowiada zasadę w o l n o ś c i u m ó w, którą jest przesiąknięte prawo zobowiązaniowe (zasady tej brak np. w prawie rzeczowym, którego normy są ograniczające i ściśle określone). Konstytucja z 1921 r. daje ochronę swobodzie gospodarczej, która ulega ograniczeniu jedynie w przypadkach przewidzianych wyraźnie ustawą. Strony mogą zawrzeć umowę nienazwaną (patrz pod art. 52, uw. 3), mogą też w ramy umowy nazwanej wtłoczyć dodatkowe postanowienia, warunki, na co ustawa zezwala z ograniczeniami wskazanymi w ustawie. Ze względu na tę zasadę normy prawa zobowiązaniowego noszą charakter d y s p o z y t y w n y. Swobodę ograniczają przepisy bezwzględnie obowiązujące, w szczególności zaś te,

które strzegą interesu publicznego (o r d r e p u b l i c). Bezwzględnie obowiązującym jest przepis wyraźnie unieważniający przeciwne mu postanowienia umowy. Z celowości przepisu może również wynikać jego moc obowiązująca (cel społeczny).

2. Dopuszczalność umów abstrakcyjnych, tj. takich, które zobowiązują do wykonania bez względu na istnienie przyczyny powstania zobowiązania, ograniczona jest do przypadków przez ustawę przewidzianych (art. 225, 614, 1885, 94 § 2, 170, 174 i 270 k. z.), a podyktowanych zasadą bezpieczeństwa obrotu.

K. z. nie zna instytucji abstrakcyjnego przyrzeczenia i uznania długu.

3. Treścią umowy jest określenie samego świadczenia i jego wykonanie. Cel niekoniecznie ma być wyraźnie wypowiedziany w treści umowy; wystarczy jeśli wynika on z zamierzeń stron w umowie. Treść zatem i cel umowy nie mogą być sprzeczne z porządkiem publicznym (np. z ustrojem skarbowym, familijnym, z zasadą równości wszystkich obywateli wobec prawa, z obowiązkami obywatelskimi). Taka umowa jest nieważna (art. 56 § 1). Z ustawą umowa jest sprzeczna, gdy ignoruje istniejące z a k a z y. Ustawa może wyraźnie zabronić zawierania pewnego rodzaju umów (np. umowa lawinowa), których treść nie przestrzega przepisów bezwzględnie obowiązujących. Nieważna jest też umowa, która się sprzeciwia przyjętym powszechnie w zdrowo myślącym społeczeństwie (w uczciwym obrocie) z a s a d o m m o r a l n y m (oddanie w najem lokalu na dom publiczny dla powiększenia czynszu lub urządzania gier hazardowych), patrz orzecznictwo pod art. 56.

4. Sprzeczność umowy z p o r z ą d k i e m p u b l i c z n y m wynika najczęściej nie z jej treści, lecz z jej c e l u (L o n g c h a m p s—Zobowiązania, str. 150). Sam fakt zawarcia umowy na obejście prawa nie powoduje jej nieważności. Ustawa czasem nie zabrania osiągania pewnych skutków, lecz za-

brania osiągania ich w drodze pewnych umów. Stąd wynika, że umowa skierowana na obejście prawa jest zakazana tylko w dwóch przypadkach: 1) jeżeli istnieje pozytywny przepis, iż czynność skierowana na obejście zakazu jest nieważna, (np. przepis art. 10 dekretu z 21.XII. 1945 o publicznej gospodarce lokalami i kontroli najmu, Dz. U. poz. 27 z 1946 r.) i 2) jeżeli zakaz pewnej umowy godzi nie tyle w nią samą, ile właściwie w jej cel tak, iż każdą inną umowę zawartą w tym celu można uważać za zakazaną (np. art. 12 powołanego dekretu).

Sprzeczne z porządkiem publicznym jest to, co jest sprzeczne z celem społecznym lub dobrą wiarą (argum. z art. 5 § 1 przep. ogól. pr. cyw.). O porządku publicznym można mówić, gdy chodzi o naczelne zasady wewnętrznego porządku prawnego, o instytucje prawne, stanowiące podstawę wewnętrznego układu społecznego. S. N. w ten sposób określił pojęcie porządku publicznego (orzecz. z 20.II. 1936, C II 2266/35 w O. S. P. 1937 r. Nr 32, str. 31): „przez zasadę porządku publicznego w państwie obowiązującego (i uchylającego stosowanie obcego prawa prywatnego) rozumieć należy jedynie zasadnicze instytucje prawne, stanowiące podstawę konstytucyjnego ustroju prawnego państwa i społeczeństwa. Nie stosowanie się do poszczególnych norm prawa prywatnego, chociażby o charakterze iuris cogentis nie może być uznane za naruszenie zasady porządku publicznego w powyższym rozumieniu, jeśli nie sprowadza w swoich konsekwencjach odstąpienia od tej zasady, jak np. zasady wolności osobistej itd.“.

Art. 55 i 56 nie wyliczają umów sprzeciwiających się dobrym obyczajom, pozostawiając ocenę tego kryterium orzecznictwu (S. N. z 22.XI. 1937, C II 1539/37, N. P. 227/38; z 23.XI. 1937, C II 1352/37, N. P. 228/38, P.P.A. 124/38).

5. S. N. uznał, że nie sprzeciwia się porządkowi publicznemu, ani ustawom, ani dobrym obyczajom zrzeczenie się przez

stronę uprawnień służących jej, jako współnajemcy lokalu i dających jej podstawę do żądania zwolnienia lokalu od egzekucji (orzecz. z 21.IX. 1936, C II 1042/36, N. k. z. 1936, str. 177). S. N. uznał, że łączenie się robotników akordowych w dowolne grupy nie pozbawia pracy cech pracy akordowej, o ile pracodawca nie zastrzegł w umowie inaczej (S. N. 1.III. 1938, C II 2157/37, P.P.A. 1939 p. 22).

U w a g a: Porów. art. 579 proj. k. c., Addenda II.

Art. 56. § 1. Umowa treści niemożliwej do wykonania oraz umowy sprzeczne z porządkiem publicznym, ustawą lub dobrymi obyczajami są nieważne.

§ 2. Jeżeli wadliwości tego rodzaju dotyczą tylko niektórych postanowień umowy, inne postanowienia pozostają w mocy, chyba że przypuszczać należy, iż bez postanowień dotkniętych nieważnością strony nie byłyby zawarły umowy.

K. z. 31—35, 50—52, 57 n., 85, 90, 130, 131, 132, 155, 240, 252, 267, 274, 369, 442, 445, 460, 462, 467, 512, 538, 551, 572 n., 578, 585, II p. 4; K. h. 562.

1. N i e m o ż l i w o ś ć w y k o n a n i a ma istnieć w chwili zawarcia umowy (niemożliwość pierwotna). „Niemożliwą treść" umowa ma wtedy, gdy w ogóle nikt nie mógłby jej wykonać, nie tylko kontrahent; zachodzi wtedy niemożliwość p r z e d m i o t o w a w odróżnieniu od podmiotowej, tj. takiej, której tylko dany kontrahent zobowiązania nie może wykonać, może ją jednak wykonać ktoś inny (art. 91 i 239). Tylko pierwsza niemożliwość (przedmiotowa) wchodzi tu w grę. Nieważność umów nie jest zawsze korelatem niemożliwości przedmiotowej (może ona sprowadzić obowiązek odpowiedzialności z tytułu rękojmi, np. art. 306 traktujący o sprzedaży prawa rzeczy nieistniejącej).

2. Pod „niemożliwą treścią do wykonania" należy rozumieć postanowienie umowne niewykonalne faktycznie, jak i prawnie (D o m a ń s k i, str. 34, który wprzód w rozpr. System

Kod. zob., Nowy kod. zob. 1934 r., str. 47 uważał, że pod treścią niemożliwą do wykonania należy rozumieć rzecz niemożliwą, stanowiącą przedmiot świadczenia z powodu nieokreślenia przedmiotu lub nieziszczalności rzeczy). Niemożliwość może być zatem faktyczna (wydobycie danego minerału z ziemi), lub prawna (sprzedaż pomnika lub mostu). Ta ostatnia zwykle stanowi o tym, że umowa staje się bądź sprzeczną z ustawą, bądź z porządkiem publicznym.

Dla zastosowania art. 56 § 1 obojętną jest okoliczność, czy strony zdawały sobie sprawę z niemożliwości świadczenia (oczywiście w znaczeniu przedmiotowym) lub sprzeczności z porządkiem publicznym, ustawą lub dobrymi obyczajami.

Jedynie w przypadku nie zdawania sobie sprawy przy zawarciu umowy z niemożliwości świadczenia przez jedną stronę nastąpić mogą skutki przewidziane w art. 57.

4. O sprzeczności umowy z porządkiem publicznym i ustawą, patrz uwagi pod art. 55.

5. Orzecznictwo S. N. uznało za s p r z e c z n e z d o b r y m i o b y c z a j a m i p ł a t n e p o ś r e d n i c z e n i e p r z y z a w i e r a n i u m a ł ż e ń s t w (orzecz. 15. XII. 1936, C II 1927/36; 3.VII. 1936, C II 628/36. Gaz. S. W. N 48/1936, N. K. Z. 36 r., str. 166; Zb. 379/37 z 11.II. 1937, C II.2354/36; 17.VIII. 1937, C I 450/37; 12./VIII. 1937, C II 408/37 i 22.XI. 1937, C I 1539/37). W orzecz. z 15.XII. 1936, S. N. wyjaśnia, że przepis art. 56 nie wylicza umów zakazanych lub przeciwnych dobrym obyczajom (jak to miało miejsce w § 879 k. c. niem.), a czyni to dlatego, że wyliczenie nie mogło by być nigdy wyczerpujące, pozostawiono więc kwalifikację umów judykaturze. Każde działanie ludzkie bywa oceniane nie tylko z punktu widzenia faktycznego znaczenia tegoż działania, lecz także ze stanowiska zamiarów, chęci osoby działającej i stosunku tego działania do otoczenia. Pośrednikowi chodzi nie o to, aby skojarzone przez niego małżeństwo było do-

brane, szczęśliwe itd., lecz o to, aby doprowadzić małżeństwo do skutku i otrzymać wynagrodzenie. W orzeczeniu Zb. 379/37 z 11.II.1937 r. S. N. przytacza: Odpłatne pośrednictwo, które z istoty własnego interesu, jaki ma pośrednik, ażeby małżeństwo doprowadzić do skutku i uzyskać za to wynagrodzenie, ogranicza osobistą swobodę dyspozycji nupturientów i wywiera wpływ na ich postanowienie, które powinno być właśnie wolne od obcego nacisku. Dlatego i pod rządem kodeksu zobowiązań odpłatne pośrednictwo w zawarciu małżeństwa, będąc przeciwne dobrym obyczajom, przedstawia się jako nieważne według art. 55 i 56 § 1 k. z. Okoliczność, że u Żydów małżeństwa bywają prawie wyłącznie zawierane przy pomocy pośredników (szadchemów) i że sprawy majątkowe odgrywają przy tej umowie prawie czy nie jedną z najgłówniejszych ról — nie odejmuje odpłatnemu pośrednictwu w zawieraniu małżeństw charakteru sprzecznego z dobrymi obyczajami. Wzmianka w skardze kasacyjnej o biurach pośrednictwa małżeństw nie może przechylić sprawy na korzyść powoda. Biura te, jak i zwykłe ogłoszenia matrymonialne w dziennikach nie mają podobnego charakteru przymusu, lecz mają na celu zapoznanie osób mających zamiar wejść w związki małżeńskie .Okoliczność, że w wynagrodzeniu jakiego powód dochodzi, mieszczą się także koszty podróży i korespondencji oraz wynagrodzenie za stratę czasu nie zmienia postaci rzeczy, ponieważ czynności przedsiębrane przez powoda zdążały do celu, sprzeciwiającego się dobrym obyczajom.

W orzecz. 12.VIII. 1937 r., C II 408/37 S. N. przyznał pośrednikowi roszczenie z tytułu poniesionych wydatków gotówkowych. Orzecznictwo S. N. uległo krytyce S. Rosmarina („Pośrednictwo przy zawieraniu małżeństw", Kraków 1938), który uważa (stosownie do zapatrywań orzecznictwa szwajcarskiego), że za sprzeczną z dobrymi obyczajami należałoby uważać tylko umowę o pośrednictwo przy zawieraniu małżeństw

tej treści, iż pośrednik ma sprowadzić żonę (męża) bylejakiego, obojętnego stanu i charakteru, byleby tylko miała pieniądze. Podobne położenie było w sprawie osądzonej orzecz. S. N. 3. VII. 1936, C II 628/36.

Należy tutaj nadmienić, że ustawa z 18.II.1938 r. o przedsiębiorstwach wymagających szczególnego zaufania (D. U. Nr 12, poz. 79) w art. 1 p. 4 przewiduje przedsiębiorstwo pośrednictwa w zawarciu małżeństwa, co do którego wymagane jest uprzednie uzyskanie pozwolenia wojewody lub komisarza Rządu (art. 3), przy czym zezwolenie może być udzielone osobie nie wzbudzającej obaw, że pozwolenia użyje ze szkodą dla interesu publicznego klientów, lub osób trzecich (art. 4). Wobec tego zawodowe zajmowania się pośredniczeniem w zawieraniu małżeństw bez uprzedniego zezwolenia władzy — sprzeciwia się już nie tylko dobrym obyczajom, lecz o pomienionej ustawie oraz porządkowi publicznemu i umowy w tym przedmiocie będą i nadal uważane za nieważne, stosownie do art. 56 § 1.

Za sprzeczne z dobrymi obyczajami uznał S. N. przyrzeczenie wynagrodzenia za poślubienie drugiej osoby (orz. 27.V. 1938, C I 905/37); Sąd uznał, że w sprawie nie chodziło o dopuszczalną darowiznę na rzecz jednego z przyszłych małżonków, lecz skłonienie jednego z nich do ożenku, co było w interesie przyrzekającego wynagrodzenie; taka obietnica może być uznana za sprzeczną z dobrymi obyczajami ze względu na mogące się domniemywać pobudki przeciwne uświęconym zasadom moralności.

Za sprzeczną z dobrymi obyczajami, a więc nieważną uznał S. N. umowę odstąpienia na rzecz osoby trzeciej zasiłku lub renty inwalidzkiej, gdyż ustawa z 17.II. 1932 (D. U. 1935, poz. 31) ma charakter społeczny, zasiłek jest wypłacany wyłącznie dla utrzymania danej osoby i wskutek tego nie może być przedmiotem transakcji (Zb. 195/37 z 27.XI. 1936, C II 1607/36).

Nieważne jest zastrzeżenie w umowie o pracę, że pracodawca może każdej chwili rozwiązać stosunek pracy w całości lub w części bez wypowiedzenia i bez ważnej przyczyny; wolno jednak stronom rozwiązać zgodnie kiedykolwiek stosunek pracy w całości lub w części tak bez wypowiedzenia, jak i bez ważnej przyczyny (S. N. Zb. 288/38, 28.IX. 1937, C II 589/37).

Sprzeczność umowy z dobrymi obyczajami uzasadnia nieważność umowy w tym tylko przypadku, gdy sprzeczność ta istniała w chwili zawarcia umowy (S. N. 2.III. 1936, C II 21/36, P.P.A. 1936, poz. 290).

Kontrakt ustępstwa równowartości pewnego udziału w produkcji naftowej, przysługującego cudzoziemcowi, na który nie uzyskano wymaganego przez ustawę (dekret dewizowy z 26. IV. 1936, D. U. poz. 249) zezwolenia Komisji Dewizowej jest umową przez ustawę zabronioną, a tym samym w myśl art. 56 § 1 k. z. nieważną (S. N. Zb. 162/1939, 5.V. 1938, C II 2867/37).

Pozorne uzyskanie rejestracji samochodu i uzyskanie koncesji na zarobkowy przewóz towarów samochodem ciężarowym przez daną firmę w celu umożliwienia zarobkowego wykonywania tego przewozu przez inne osoby — jest świadomym i rozmyślnym obejściem przepisów ustawy i umowa zawarta przez tę stronę z tymi osobami jest wg art. 55 i 56 § 1 k. z. nieważna (S. N. Zb. 164/39, 17.V. 1938, C II 3318/37).

Przyjęcie w umowie zobowiązania przekraczającego zdolności przyjmującego do wywiązania się z niego nie wykracza samo przez się przeciwko dobrym obyczajom, jeśli strony nie działały z niemoralnych pobudek, lub nie miały niemoralnego celu na oku, w szczególności nie chciały nikogo skrzywdzić albo zrobić lub przysporzyć niemoralne korzyści (S. N. Zb. 22/35, 15.VI. 34, C III 71/34).

Umowa, mocą której pracodawca obowiązuje się nie robić doniesienia karnego przeciwko pracownikowi i wydać mu świa-

dectwo pracy, że zwolniono go na własne żądanie wzamian za zobowiązanie osób trzecich do wynagrodzenia szkody spowodowanej przewinieniem pracownika, jest nieważna, bo sprzeciwia się dobrym obyczajom i porządkowi publicznemu (S. N. 23.XI. 1936, C II 1567/36).

Umowa, którą jedna strona zobowiązuje się za wynagrodzeniem wystarać się dla drugiej o pożyczkę z Państw. Funduszu Budowlanego przy użyciu wpływowych znajomości i protekcji, jako sprzeczna z porządkiem publicznym i dobrymi obyczajami, jest nieważna (S. N. w N. k. z. 1939 r. Nr 17).

Umowa, na mocy której została zawarta spółka z ogr. odp i koncesja na hurtownię tytoniową ustąpiona przez koncesjonariusza spółce, zawarta wbrew warunkom koncesji, mającej charakter publiczno-prawny, nie może szkodzić prawom osób trzecich, które wiedząc, że koncesjonariusz nie może zbywać praw, związanych z koncesją, uważały go zawsze za właściciela hurtowni i towaru (S. N. z 9.X. 1945, C I 215/48, Biuro orzecz. S. N.).

Nie jest sprzeczna z porządkiem publicznym umowa zawarta przez jednego ze współwłaścicieli nieruchomości z przyszłym nabywcą na licytacji, mocą której współwłaściciel zapewnia sobie za swój udział pewną określoną kwotę i w związku z tym nie staje do licytacji lub też odstępuje od niej po zlicytowaniu do pewnej określonej sumy, gdyż umowa taka nie pozbawia możności innych współwłaścicieli obrony swych praw i wzięcia udziału w przetargu (S. N. 11.IX. 1946, C I 456/46, P. i P. zesz. 5—6 z 1947 r., str. 134).

Wydane przez okupanta przepisy, ograniczające uprawnienia Polaków, nie mogą być uważane za „ustawę“ w rozumieniu art. 56 § 1 k. 2. Z tego zatem powodu nie jest nieważną sprzeczna z przepisami okupanta umowa sprzedaży większej ilości papierosów po cenie 10-krotnie wyższej od monopolowej, gdyż umowa ta zmierzała w rezultacie do zaspokojenia potrzeb

życiowych Polaków (S. N. Zb. 41/1947 r. z 23 sierp. 1946 r., C III 362/46 z glosą Z. F e n i c h e l a, P. i P. zesz 9 z 1947 r., str. 145 i in.)

Umowa o zapłatę funkcjonariuszowi firmy przez kontrahenta tej firmy wynagrodzenia (w formie prowizji) za czynności, które funkcjonariusz był obowiązany wykonać dla swej firmy i za które otrzymywał od niej stałe wynagrodzenie, sprzeciwia się dobrym obyczajom i na podstawie art. 56 kod. zob. jest nieważna (S. N. Zb. 56/1947 r. z 13.I. 1947 r., C II 872/46).

6. Jeżeli tylko niektóre postanowienia umowy są niemożliwe do wykonania lub sprzeczne z porządkiem publicznym, ustawą lub dobrymy obyczajami, unieważnienie całej umowy (a nie jej części) następuje wtedy tylko, gdy zachodzi ścisły związek między całością umowy, a danym postanowieniem mającym jedną z powyższych wad. Do sądu należy ocena, czy nieobyczajność części umowy nadaje całej umowie cechy nieobyczajności. W przypadku twierdzącym cała umowa musi być uznana za nieważną (patrz art. 37 projektu K. C. w uwadze).

7. Wykonujący zobowiązanie z umowy o celu niegodziwym, jeżeli niegodziwość zachodzi po jego stronie, naraża się na niemożność żądania zwrotu zapłaty (art. 132 § 2).

8. W ustawodawstwie mogą istnieć pewne zakazy zawierania umów, które skądinąd są normalnymi umowami (np. umową o pracy). Tak ustawa z dnia 25.II 1938 r. o wytwarzaniu i handlu dewocjonaliami i przedmiotami kultu religijnego (D. U. N. 19, poz. 149) pozwala na zajmowanie się wytwarzaniem i handlem dewocjonaliami oraz przedmiotami kultu religijnego wyłącznie osobom tej religii, której dane wytwory dotyczą. Jedynie osoby odnośnej religii mogą być zatrudnione przy wytwarzaniu i handlu tego rodzaju, a zatrudnienie innych osób jest zabronione. Skutkiem tego umowy o pracę z osobami innej religii, jako sprzeczne z ustawą powyższą są w myśl art. 56 § 1 nieważne.

U w a g a. Art. 56 k. z. ma odpowiednik w art. 36 i 37 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„A r t. 36. Czynność prawna sprzeczna z porządkiem publicznym lub dobrymi obyczajami albo z nakazem lub zakazem ustawy jest nieważna".

„A r t. 37. Jeżeli nieważnością dotknięta jest część czynności prawnej, nieważna jest cała czynność, chyba że z okoliczności wynika, iż doszłaby ona do skutku także bez postanowień dotkniętych nieważnością".

U w a g a. Porów. art. 580 § 1 proj. k. c. Addenda II.

Art. 57. Strona, która wiedziała przy zawarciu umowy o niemożliwości świadczenia, obowiązana jest do naprawienia szkody, jaką druga strona ponosi przez to, że zawarła umowę, nie wiedząc o niemożliwości świadczenia.

K. z. 50—52, 57, 128, 157 n., 242.

1. Przepis stoi na stanowisku, że zawierający umowę w świadomości przyczyny nieważności (a więc w złej wierze) obowiązany jest wynagrodzić szkodę kontrahentowi, który zaufał dojściu umowy do skutku. Jeśli obie strony nie wiedziały o przyczynie nieważności umowy, albo obie strony o tym wiedziały, nie ma obowiązku naprawienia szkody.

Patrz uw. 3 pod art. 56.

2. Przepis przewiduje tylko niemożliwość świadczenia, gdyż nieznajomością prawa albo dobrych obyczajów nigdy bronić się nie można.

3. Odszkodowanie z art. 57, jako odrębnie unormowane nie podlega krótkiemu przedawnieniu z art. 283.

U w a g a: Porów. art. 580 § 2 proj. k. c., Addenda II.

Art. 58. Umowa o spadek po osobie żyjącej jest nieważna z wyjątkiem przypadków przewidzianych w ustawie.

K. z. 50—52, 55, XXVIII.

1. Przepis jest wynikiem obawy, aby umowa taka (mają-

ca charakter ryzykowny) nie zachęciła odnoszącego korzyść z umowy do przyśpieszenia śmierci spadkodawcy. Na gruncie prawa spadkowego zrzeczenie się spadku jest ważne; nie zachodzi tu żadna „umowa“ o spadek.

2. Do przypadków przewidzianych w ustawie należy zaliczyć umowę przedślubną.

3. W związku z przepisem był art. XXVIII przep. wprow. K. z., który nadał § 312 ust. 2 k. c. n. nowe brzmienie, wymagając formy notarialnej dla umowy między spadkobiercami ustawowymi odnośnie ustawowej części spadku lub zachówku jednego z nich. Jednak § 312 ust. 2 został uchylony art. XIV przep. wprow. prawo spadkowe, dekret z 8.X. 1946, D. U. Nr 60 z 1946 r., poz. 329.

Art. 59. § 1. Strony mogą postanowić, że świadczenie określi osoba trzecia.

§ 2. Umowa taka staje się bezskuteczna, jeżeli osoba trzecia określenia odmawia albo go nie dokona w ciągu terminu przez strony oznaczonego, albo jeżeli określi świadczenie w sposób oczywiście krzywdzący jedną ze stron.

K. z. 31—34, 42, 46, 50, 52, 55, 56, 194 n.

1. Może się zdarzyć, że strony pozostawiają określenie ceny kupna lub wysokość rat tej ceny osobie trzeciej, jako wymóg ważności umowy. Bezskuteczność umowy zastrzegającej określenie świadczenia osobie trzeciej zachodzi w razie odmowy tej osoby określenia świadczenia lub niedokonania jej w terminie. Wszakże sąd w razie sporu również może określić treść świadczenia w przypadku, gdy strony poddały osobie trzeciej obiektywny probierz, np. określenie wg zwyczajów (zastosowanie tej zasady w art. 297 co do sprzedaży).

2. W razie oczywiście krzywdzącego określenia świadczenia dla jednej strony przez osobę trzecią zachodzi bezskuteczość umowy (podobnie, jak przy wyzysku).

3. Bezskuteczność zachodzi z samego prawa bez potrzeby uzyskiwania orzeczenia sądowego.

4. S. N. wyjaśnił, że przy umownych zobowiązaniach przemiennych mogą strony zastrzec osobie trzeciej prawo wyboru świadczenia (orzecz. z 10.III. 1938, C II 1928/37).

5. Patrz rozp. W .J. M e d y ń s k i e g o, Charakter prawny arbitrażu z art. 59 k. z. w Nowym kod. zob., 1938, Nr 4 i 5, który wyraz „bezskuteczna" (§ 2 art. 59) uważa za równoznaczny z „nieważna" z konsekwencjami z art. 130 k. z.

U w a g a: Porów. art. 449 proj. k. c., Addenda II.

Art. 60. Umowy zobowiązują nie tylko do tego, co w nich jest wyrażone, lecz także do wszelkich następstw wynikających z ustawy, zwyczaju lub słuszności.

K. z. 31—34, 38, 50, 52, 56, 61 § 2, 107, 108, 143, 149, 162 § 3, 189, 224, 269, 448 § 1, XIII; Up. 193 n.; Ukł. 67 n.

1. Z przepisu możnaby wysnuć wniosek, że umowa zobowiązuje przede wszystkim do tego, co jest w niej wyrażone.

2. Przepis ma związek z art. 107 i 108, z których wynika, iż wykładnia oświadczenia woli stron musi iść w kierunku wymagań dobrej wiary i zwyczajów oraz uczciwego obrotu (moralności społecznej) na tle okoliczności, wśród których oświadczenie złożone zostało oraz iż zamiar i cel umowy est praecipue spectandus — nie zaś dosłowne brzmienie umowy.

Przepis stanowi, że z umowy wynikają nie tylko te zobowiązania, które umową wyraźnie przewidziane zostały, lecz i te, które są dyktowane ustawą, zwyczajem i słusznością. Można więc w przepisie upatrywać podstawę do stosowania w razie sporu przez sędziego zasad słuszności w szerokim zakresie. Sporo przepisów k. z. daje pole do swobodnego uznania sędziego, opartego na zasadach słuszności, jako to przepisy art. 38, 61, 107, 269, również art. 143, 149, 162 § 3, 189. Przepisy te umożliwiają czynną rolę sędziego przy wymierze sprawiedliwości (patrz o tym A. Ł o m n i c k i, Swobodne uznanie sędziego

w kod. zob., N. Palestra 1935, str. 98 i n.). Patrz uw. 4 pod art. 107 i 108.

3. Orzecz. S. N. (Zb. 6/1938 z 21.IX. 1936, C II 1042/36, Przeg. Not. 24/36, str. 536) wyjaśnia, że wg art. 60 i 108 k. z. umowę należy interpretować w takim sensie, jaki ona obiektywnie przedstawia, a nie jak ją ewent. pojmowała jedna ze stron, może nawet rozmyślnie używająca niedość jasnych i zbyt ogólników określeń.

Art. 60 nie przeczy zasadzie, iż zwyczaj stosowany może być tylko w przypadkach prawem przewidzianych (art. 344 k. c. p.), nie jest zatem dopuszczalny dowód ze świadków na istnienie zwyczaju wypłacania pracownikowi (nauczycielowi) odprawy w związku ze zwolnieniem z pracy, wobec wyraźnego milczenia w tej mierze przepisów k. z. (S. N. Zb. 433/37 z 4.XI. 1936, C I 1749/36).

Jeżeli podczas okupacji czynsz dzierżawny ustalony został według miernika, którego wobec zmiany warunków politycznych (ustąpienie okupanta) stosowanie stało się niemożliwe, czynsz może być oznaczony na innej podstawie czynszów pobieranych faktycznie w okresie spornym w pewnym stosunku do wartości zboża; odpowiada to wymaganiom art. 60 i 189 k. z. (S. N. 3 wrześ. 1947, C II 605/47, P. i P. zesz. 2/48 r., str. 124).

Uwaga. Art. 60 k. 2 ma odpowiednik w art. 40 projektu kodeksu cywilnego, uchwalonego w 1-szym czytaniu treści następującej:

„Art. 40. Czynności prawne pociągają za sobą nie tylko skutki, które zostały w nich określone, lecz także takie, które wynikają z ustawy, zwyczaju lub słuszności".

ROZDZIAŁ V.

Zawarcie umowy.

Art. 61. § 1. Rokowania między stronami, chociażby doprowadziły do zgody co do niektórych postanowień, nie mają

mocy obowiązującej, dopóki strony nie wyrażą swej zgody co do całości.

§ 2. Jeżeli jednak strony wyraziły swą zgodę co do wszystkich istotnych postanowień umowy, pozostawiając porozumienie się co do szczegółów na przyszłość, bez zastrzeżenia, że w razie nie dojścia do porozumienia umowę uważać będą za niedoszłą do skutku, w takim razie umowę poczytywać należy za zawartą, a co do szczegółów, w razie sporu, orzeka sąd na podstawie przepisów ustawy, zwyczaju lub słuszności.

K. z. 50, 60, 73, 370, 402.

1. R o k o w a n i a w chodzą w okres przygotowania umowy; jest to jej pierwsze stadium. Ustawie chodzi o swobodę stron w tym okresie w szczególności zaś o to, aby strona się nie obawiała, że koncesje, które uczyni w nadziei, iż inne punkty umowy będą dla niej korzystne, będą już ją obowiązywały, nim umowa dojdzie do skutku. Dlatego przepis nie uznaje mocy obowiązującej zgody stron co do części umowy przed zgodą co do jej całości. Porozumienie co do i s t o t n y c h p o s t a n o w i e ń (np. co do sprzedaży: przedmiot, cena), wiąże strony, choćby odłożono uzgodnienie szczegółów umowy bez zastrzeżenia, że umowa uważana będzie za niebyłą w razie, gdyby to uzgodnienie nie nastąpiło. W razie nieuzgodnienia umowę uzupełnić można na podstawie art. 60. S. N. uznał, że nie można uważać za umowę przedwstępną co do asocjacji rokowań, przeprowadzonych w sprawie odstąpienia lokalu handlowego innej firmie i współpracy w tejże firmie, dopóki strony nie oznaczyły wysokości wynagrodzenia za to odstąpienie i współpracę (orzecz. z 10. V. 1937, C II 265/37, Nowy k. z. 1937 r., str. 165).

2. Rokowania polegają na wymianie oświadczeń woli celem uzgodnienia poszczególnych kwestyj mającej być zawartą umowy. Rokowania zwykle poprzedza złożenie skonkretyzo-

wanej oferty. Do rokowań nie zalicza się czynności natury faktycznej. Pojęcie ustawowe rokowań obejmuje tylko te uzewnętrznienia woli, które wyraźnie zmierzają do zawarcia umowy. Art. 73 k. z. kwalifikuje raczej jako zaproszenie do rozpoczęcia rokowań (a nie jako ofertę) ogłoszenia, reklamy, cenniki i wszelkiego rodzaju wiadomości o podaży i popycie, przywiązując jednak do tego zaproszenia skutek prawny w razie odmowy zawarcia umowy ze strony zapraszającego. Rozpoczęcie zatem rokowań zachodzi z chwilą, gdy następuje zaproszenie do rokowań bądź w sposób wskazany w art. 73 § 1, bądź w sposób zbliżony. Rokowania trwają dopokąd nie zostanie złożone wymagane oświadczenie jednej ze stron lub nie nastąpi warunek zawieszający, od którego oświadczenie jest uzależnione lub aprobata oświadczenia, gdy jest potrzebna. Cały ten okres jest okresem wyczekiwania. Strony za zachowanie się w tym okresie odpowiadają wobec siebie na podstawie c u l p a i n c o n t r a h e n d o i dlatego cofnięcie wniosku o zezwolenie na przewłaszczenie zobowiązuje zasadniczo do świadczenia odszkodowania (S. N. 20.III. 1936, C III 728/34 — na tle § 276 k. c. n.).

Jeżeli strony, doszedłszy do porozumienia co do istotnych punktów umowy (przedmiot i cena), nie ustaliły jeszcze dostatecznie szczegółów umowy, pragną wszakże uważać za wiążące je dokonane porozumienie i wolę tę wyraźnie objawiły — umowę należy uważać za zawartą, o ile jednak brak zastrzeżenia unieważniającego porozumienie na wypadek niedojścia do uzgodnienia szczegółów. Co do owych szczegółów sąd zastąpi strony i ustali ich regulację na podstawie ustawy, zwyczaju i słuszności.

U w a g a. Art. 61 k. z. ma odpowiednik w art. 45 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-szym czytaniu treści następującej.

„Art. 45. § 1. Rokowania między stronami, chociażby doprowadziły do zgody co do niektórych postanowień, nie mają mocy wiążącej, dopóki strony nie złożą zgodnych oświadczeń woli co do całości.

§ 2. Jednakże, gdy strony wyraziły zgodę co do wszystkich istotnych postanowień umowy bez zastrzeżenia, że w braku porozumienia się co do szczegółów umowa nie dochodzi do skutku, należy poczytywać umowę za zawartą, a szczegóły będą ustalone na podstawie przepisów ustawy, zwyczaju lub słuszności".

Art. 62. § 1. Umowa przedwstępna, przez którą jedna lub obie strony zobowiązują się do zawarcia oznaczonej umowy w przyszłości, wymaga do swej ważności określenia istotnych postanowień mającej się zawrzeć umowy oraz terminu, w którym ma być zawarta.

§ 2. Umowa przedwstępna powinna być pismem stwierdzona.

§ 3. W razie uchylenia się strony zobowiązanej od zawarcia umowy, sąd może, na żądanie drugiej strony, jeżeli tylko są spełnione warunki potrzebne do ważności umowy przyrzeczonej, a w szczególności zachowana także jej forma, wyznaczyć zobowiązanemu termin do jej zawarcia z tym skutkiem, że w razie niezawarcia jej w ciągu tego terminu wyrok prawomocny będzie równoznaczny z zawarciem umowy.

§ 4. Poza tym przypadkiem niewykonanie zobowiązania zawarcia umowy uzasadnia tylko żądanie odszkodowania.

§ 5. Roszczenie o zawarcie umowy przyrzeczonej przedawnia się z upływem roku od chwili, kiedy umowa miała być zawarta.

K. z. 56, 61, 109, 110, 157—160, 194, 239 n., Dekret z 25.VI 1946 r. o zbywaniu statków morskich na rzecz cudzoziemców, art. 1 i 4 (D. U. Nr 32, poz. 204). **Literatura pol.: J. Blei,** „Umowa przedwstępna w kod. zob. Głos prawa 1934 r., Nr 1; **Prof. Gwiazdomorski,** Umowa przedwstępna w k. z.

Czasopismo Prawn. i Ekon., 1936 r., Nr 1—12; **J. Górski,** Przygotowanie umowy w świetle kod. zob., Poznań, 1938 r.; **J. Mianowski,** Art. 62 k. z. Wileński Przegl. Prawn. Nr. 3, 1936 r.; **F. Kurzer,** Umowa przedwstępna w k. z., Przegląd Sądowy Nr 10 z 1937 r., Kraków; **F. Halpern,** Skuteczność prawna umowy przedwstępnej, N. Palestra Nr 11 z 1937 r., Lwów, **W. Miszewski,** Forma umowy przyrzeczenia sprzedaży nieruchomości, Kwart. pr. pryw. zesz. I. 1938.

1. Drugą fazą w przygotowaniu umowy przed jej zawarciem jest umowa przedwstępna (pactum de contrahendo, convention préliminaire, Vorvertrag). Tu strony (obie lub jedna zależnie od tego, czy umowa przedwstępna będzie jedno- lub dwustronna) zobowiązują się do złożenia oświadczenia, o które chodzi. Treścią umowy przedwstępnej jest zobowiązanie się dłużnika do wykonania czynności polegających na zawarciu w przyszłości oznaczonej umowy; z umowy przedwstępnej powstaje tedy roszczenie o zawarcie umowy przyrzeczonej (głównej), wykonanie zaś umowy przedwstępnej polega na spełnieniu przez dłużnika przyrzeczonego świadczenia, tj. na zawarciu umowy głównej.

Jeśli się strony umówiły, iż do powstania zobowiązania wystarczy już tylko oświadczenie woli w tym względzie jednej ze stron w pewnym oznaczonym terminie — mówi się wtedy o opcji (agreement for an option). „Przyrzeczenie sprzedaży“ wg. art. 1589 Kod. Nap. nie jest umową przedwstępną, lecz raczej szczególnym rodzajem opcji. Przykład opcji: oferuje się nabycie kół gumowych za określoną cenę w ciągu 2-ch tygodni; jeżeli druga strona oświadczy w tym terminie, że z oferty skorzysta — umowa przychodzi do skutku. Do opcji stosuje się analogię przepisy o umowie przeciwstępnej.

Miszewski, op. cit. str. 89 wywodzi, że „umowa przedwstępna jest umową odrębną i niezależną od przyszłej umowy przyrzeczonej. Ma ona byt samoistny, a przedmiotem jej jest zobowiązanie, będące jej treścią, a mianowicie zobowiązanie się

do zawarcia w przyszłości innej umowy. Nie można więc umowie przedwstępnej nadawać znaczenia równego umowie, którą strony zobowiązują się zawrzeć. Są to dwie różne umowy. Skoro przeto umowa przedwstępna jest umową odrębną i niezależną i ma inne znaczenie niż umowa przyrzeczona, nie można stosować pod względem formy tych samych norm, które obowiązują przy zawarciu umowy przyrzeczonej".

2. Dla ważności umowy przedwstępnej przepis wymaga dwóch warunków: a) określenia istotnych postanowień przyszłej umowy i b) określenia terminu jej zawarcia (inaczej bowiem uprawniony kontrahent mógł by zaraz zażądać zawarcia umowy). W braku tych warunków nie zachodzi umowa wiążąca, której naruszenie uzasadniałoby obowiązek zwrotu szkody (S. N. z 23.IV.1937, C II 3169/36, N. kod. zob. 1937, str. 170.).

3. Umowa przedwstępna powinna być pismem stwierdzona. Znaczy to, iż ustawa wymaga pisma tylko dla celów dowodowych (art. 110 k. z.), wskutek tego, w zasadzie, nie można dowodem ze świadków stwierdzać zawarcia umowy. Z przepisu wynika też, że wszystkie umowy przedwstępne wymagają ad probationem formy piśmiennej bez względu na to, czy dla umów ostatecznych forma ta jest, czy też nie jest wymagana. Jeżeli jednak dla zawarcia umowy ostatecznej ustawa wymaga pod rygorem nieważności jakiejś formy, a w szczególności formy notarialnej — to umowa przedwstępna powinna być sporządzona w takiej formie, aby mogła wywołać wszystkie skutki prawne, zwłaszcza, aby na podstawie umowy przedwstępnej można było w drodze sądowej dochodzić zawarcia umowy ostatecznej tak, jak o tym traktuje § 3 art. 62.

W judykaturze sprawa formy szczególnie w związku z kwestią dochodzenia odszkodowania i wymuszenia zawarcia ostatecznej umowy jest dosyć sporną.

Prawnicy małopolscy byli zdania, że „punktacja" (umowa przedwstępna) wymaga formy przepisanej dla umowy głównej (Dbałowski i Przeworski. Kod. cyw. pod § 936, teza 4, str. 934; Allerhand, Prawo o notar. str. 124). Tegoż poglądu trzyma się orzeczenie S. N. Zb. 110/37 z 14.IX.1936, C II 864/36. Również w orzeczeniu S.N.Zb. 155/37 z 15.X.1936 r. C II 1219/36 wypowiedziana jest teza, że nie tyko umowa o przejściu własności do nieruchomości, lecz także ugodzenie się stron na zawarcie umowy w czasie późniejszym (§ 936 ust. cyw.) wymaga do swej ważności formy aktu notarialnego, gdyż inaczej w drodze obejścia prawa możnaby za pomocą nieformalnej umowy z § 936 ust. cyw. austr. wymusić na kontrahencie zeznanie kontraktu głównego mimo, że ustawa dla ważności tego kontraktu wymaga uroczystej formy aktu notarialnego. Wreszcie, orz. S. N. z 5.V.1937, C II 133/37, N. k. zob. 43/37, str. 141 stoi również na powyższym stanowisku.

Z tego, że pismo potrzebne jest tylko dla celów dowodowych — wynika, że:

a) w braku pisma dowód ze świadków i z przesłuchania stron w razie sporu może być dopuszczony tylko za zgodą obu stron, b) dowód ten może być też dopuszczony w razie istnienia początku dowodu na piśmie (art. XIX § 3 przep. wpr. k. p. c.), c) nie ma potrzeby składania dowodów, jeśli strony przed sądem złożą zgodne oświadczenie co do zawarcia umowy przedwstępnej i jej treści, art. 246 § 1 k. p. c. ob. W. Miszewski, op. cit., str. 87 i nast.).

Stanowisko S. N. z ostatnich lat przed wojną wynika z następujących orzeczeń. Umowa przedwstępna z art. 62 k. z. o zawarcie umowy, dotyczącej przejścia, ograniczenia lub obciążenia prawa do nieruchomości jest mimo niezachowania formy aktu notarialnego ważna; nie można wprawdzie na podstawie takiej umowy wymusić zawarcia umowy

stanowczej — dopuszczalne jest jednak dochodzenie odszkodowania z powodu niewykonania zobowiązania zawarcia umowy przyrzeczonej (S. N. Zb. 100/38 z 7.VI.1937, C II 268/37, Gł. Sąd 4/1938, str. 345, N. k. z. 47/1937). Umowa przedwstępna co do przeniesienia pr. własności na nieruchomość zawarta bez zachowania formy aktu notarialnego nie zobowiązuje wprawdzie do świadczenia odszkodowania, w tej umowie na przypadek jej niedopełnienia zastrzeżonego, nie wyłącza to jednak dochodzenia zwrotu świadczenia, wyłożonego przez stronę, która nie ponosi winy w niedojściu do skutku umowy ostatecznej (S. N. z 2. XII.1937, C II 1400/37, O. S. P. 490/1938).

S. N. z 30.XII.1937, C II 2242/37, OSP 498/1938 ustala, że umowa przedwstępna co do przeniesienia prawa własności nieruchomości zawarta bez zachowania formy aktu notarialnego jest co do tego przeniesienia nieważna, lecz świadczenia spełnione przez jedną ze stron na rzecz strony drugiej przy zawarciu takiej umowy ulegają zwrotowi, albowiem w razie niezachowania dla umowy przedwstęp. formy potrzebnej do ważności umowy przyrzeczonej i uchylenia się strony zobowiązanej od zawarcia umowy stanowczej służy uprawnionemu odszkodowanie na zasadach ogólnych (art. 62 § 4). W nowym orzecz. S. N. (orzecz. Zb. 29/1945-46 r. z 9.II.1936, C I 3/46, Pań. i Prawo, zesz. 9—10 z 1946, str. 160 i n. oraz glosa J. S ł a w s k i e g o) wyjaśnia, że gdy sprzedawca uchylił się w przewidzianym umową przedwstępną terminie, w którym miała być zawarta definitywnie umowa sprzedaży nieruchomości, od jej zawarcia, umowa przedwstępna, jeżeli nie została sporządzona w formie notarialnej, w y g a s a i strona przeciwna obowiązana jest zwrócić otrzymaną w związku z umową przedwstępną nieruchomość, mogąc poszukiwać od sprzedawcy tylko odszkodowania z powodu niedotrzymania przez niego umowy.

Zdaniem glosatora tego orzeczenia — J a n a S ł a w s k i e g o (który się powołuje na przytoczony pogląd M i s z e w s k i e g o—

uw. 1 in fine) przyrzekający sprzedaż w razie niewykonania zobowiązania zawarcia umowy przyrzeczonej może żądać zwrotu nieruchomości oddanej drugiej stronie w posiadanie, ale nie jak się wyraził S. N. z powodu wygaśnięcia umowy przedwstępnej, ta bowiem, skoro daje podstawę do odszkodowania (art. 62 § 4 k. z.), tym samym nadal obowiązuje, lecz raczej z powodu wygaśnięcia zobowiązań wzajemnych do zawarcia umowy przyrzeczonej.

W tymże orzeczeniu Zb. 29/1945—46 r. z 9. II. 1946 S. N. wyjaśnia, że niedopuszczalnè jest przedłużenie przez strony terminu zawarcia umowy przyrzeczonej w umowie przedwstępnej na czas nieoznaczony, ponieważ art. 62 § 1 in fine wymaga pod rygorem nieważności umowy przedwstępnej określenia w niej terminu zawarcia umowy przyrzeczonej.

Zawarcie umowy przedwstępnej sprowadza prawo żądania zawarcia przyrzeczonej umowy i zmuszenia do tego kontrahenta, względnie prawo żądania odszkodowania za niewykonanie zobowiązania zawarcia umowy (§ 4). Do tego, jednak potrzeba istnienia dwóch wzmiankowanych powyżej (uw. 2) warunków umowy oraz formy wymaganej dla ważności umowy, którą przyrzeczono (jako też potrzebnych zezwoleń władzy). Jeżeli te wymagania zostały spełnione, s ą d m o ż e (władza dyskrecjonalna sądu, lub dopuszczalna w przypadkach dostatecznie ważnych, wg. poglądu F. H a l p e r n a: Skuteczność prawna umowy przedwstępnej N. Pal. Nr 11/1937) zasądzić zobowiązanego na zawarcie umowy z określeniem terminu odmiennego od tego, który określono w umowie przedwstępnej (art. 61 § 1 i § 3 art. 62).

Termin wyznacza się „na żądanie drugiej strony", więc konieczna jest w tym względzie inicjatywa pozywającego. Termin, zdaniem naszym, określa się w samym orzeczeniu sądu, a nie przed wydaniem wyroku. W y r o k taki zastępuje z a w a r c i e u m o w y. W wyroku należy przytoczyć treść

umowy wg umowy przedwstępnej. Jeśli brak wymogu ważności umowy przyrzeczonej, wyrok podobny nie może być wydany i niewykonanie zobowiązania zawarcia umowy powoduje obowiązek strony, która nie przystępuje do zawarcia przyrzeczonej umowy, do wynagrodzenia szkody poniesionej przez stronę przeciwną z powodu nie zawarcia umowy S. N. w orzecz. z 21.IV.1938, C II 2643/37, O. S. P. 569/1938) zajmował się kwestią odszkodowania i wyjaśnił, iż postanowienie § 4, że niewykonanie niewymuszalnej dla braku formy umowy przedwstępnej uzasadnia tylko żądanie odszkodowania, wskazuje w tym przypadku na odpowiedzialność odszkodowawczą dłużnika na zasadach ogólnych odszkodowania wg norm o następstwach zawinionego niewykonania zobowiązań bezskutecznych (art. 134 i zasada art. 54, 57, 101 § 3 k. z. culpa in contrahendo przy umowie bezskutecznej), nie zaś wg przepisów o następstwach domniemania zawinionego niewykonania zobowiązań skutecznych (art. 239 i 240 k. z. — culpa in contrahendo przy umowie skutecznej); popiera ten pogląd uzasadnienia projektu k.z.,że w tym przypadku zobowiązanie oznacza się wg ujemnego interesu umowy przyrzeczonej (utraconego zysku wskutek zaufania, że umowa główna zostanie zawarta, tj. zaniedbanie innej sposobności do korzystnego zawarcia umowy oznaczonej). Tenże wyrok ustala, że nieformalna ustna umowa sprzedaży nieruchomości, chociażby przez obie strony zgodnie przyznana, nie jest w swych skutkach równoznaczna z umową przedwstępną i nie uprawnia do żądania odszkodowania na zasadzie art. 62 § 4 k. z.

Dodać należy, że § 3 art. 62 uległ krytyce prof. Gwiazdomorskiego (Czasop. prawn. i Ek. Nr 1—12/1936 r.). który uważa redakcję za wadliwą i prowadzącą, dzięki przyznaniu sądowi swobodnej oceny w kwestii wyznaczenia kontrahentowi z umowy przedwstępnej terminu do zawarcia umowy przyrzeczonej do naruszenia zasady pacta sunt ser-

v a n d a. Polemika z tym poglądem w rozprawie F. K u r z e r a, Umowa przedwstępna w k. z. Przegl. Sądowy, Kraków, N. 10, 1937; patrz Nowy k. z. 1938 str. 3.

4. Roczne p r z e d a w n i e n i e z § 5 art. 62 (to nie prekluzja) prawa żądania zawarcia umowy uzasadnione jest koniecznością wyświetlenia, czy uprawniony będzie lub nie będzie żądał zawarcia umowy przyrzeczonej. Przedawnienie liczy się od terminu, w którym należało umowę zawrzeć.

Analogiczna sytuacja istnieje w przypadku przymusu zawarcia umowy przez przedsiębiorstwo użyteczności publicznej, któremu nie wolno odmówić zgłaszającemu się zawarcia umowy w razie zaistnienia określonych warunków (taki obowiązek istnieje w odniesieniu do kolei, co do przewozu osób bagażu i przesyłek, § 3 regul. przewozu, zał. do rozporz. Min. Kom. z 16.XII.1935, D. U. poz. 58 oraz zał. do rozp. Min. Kom. 21.IX. 1931, D. U. poz. 721; obowiązek domów składowych przyjęcia rzeczy na skład — art. 652 k. h.).

U w a g a: Porów. art. 582 i 584 proj. k. c., Addenda II.

Art. 63. § 1. Kto w celu zawarcia umowy złoży drugiej stronie oświadczenie, obejmujące istotne postanowienia tej umowy (oferta) i oznaczy termin, w ciągu którego oczekiwać będzie odpowiedzi, ten związany jest ofertą aż do upływu oznaczonego terminu.

§ 2. Gdy termin nie był oznaczony, oferta uczyniona drugiej stronie w jej obecności, albo bezpośrednio za pomocą telefonu lub innego środka porozumienia się na odległość, przestaje wiązać, jeżeli nie będzie przyjęta natychmiast; uczyniona zaś w inny sposób przestaje wiązać po upływie czasu, w jakim czyniący ofertę mógł w zwykłym toku czynności otrzymać odpowiedź, wysłaną bez nieuzasadnionej zwłoki.

K. z. 29, 30, 33, 50—52, 61, 64—66, 69, 104—106, 194, 357; K. h. 525—527.

1. Propozycja uczyniona przez jedną stronę (o f e r e n t a) drugiej określonej lub nawet nieokreślonej (np. automat) o zawarcie umowy z wymienieniem istotnych postanowień umowy nazywa się o f e r t ą. Propozycja taka wyraża zamiar zawarcia umowy, przy czym warunki muszą być tak sprecyzowane, aby przez samą zgodę przyjmującego ofertę (o b l a t a) umowa mogła być zawarta. Nie jest ofertą w rozumieniu art. 63 § 1 propozycja wykonywania pewnej pracy dla pracodawcy bez wskazania żądanego wynagrodzenia (S. N. 3.II.1938, C 1 1041/37, N. k. z. 1938, str. 115), dla dojścia zatem umowy do skutku wystarczy wyrażenie zgody osoby, do której propozycję skierowano. Jest to p r z y j ę c i e o f e r t y. Oferta musi być skierowana do pewnej osoby w ten sposób, aby ta mogła się o niej dowiedzieć. Nie ma oferty, ani przyjęcia, gdy obie strony równocześnie ustalają brzmienie umowy i ją podpisują. Może się jednak zdarzyć, że oferty obu stron pokrywają się wzajemnie co do istoty. Jeśli to nie zachodzi, umowa dochodzi do skutku dopiero przez przyjęcie jednej z ofert.

2. Oferujący jest związany terminem w ofercie oznaczonym i w ciągu tego czasu cofnąć jej nie może. Umowa przychodzi do skutku, jeśli w tym właśnie czasie druga strona przyjmie ofertę. Po upływie tego czasu oferta upada.

Jeśli termin n i e b y ł o z n a c z o n y w ofercie — rozróżnia się dwie sytuacje:

a) Oferta zachodzi między obecnymi lub b) między nieobecnymi. W pierwszym przypadku oferta uczyniona w obecności drugiej strony, lub podczas jej nieobecności w tymże miejscu, ale przy możliwości bezpośredniego porozumienia się na odległość przed telefon lub w inny sposób — będzie wiązała oferenta, gdy zostanie przyjęta natychmiast (§ 2 art. 63), tzn. w najkrótszym stosownie do okoliczności czasie, inaczej wygasa. W drugim przypadku (oferta dokonana pismem, depeszą lub przez posłańca) oferta wiąże oferenta przez czas potrzebny do

otrzymania odpowiedzi wysłanej bez nieuzasadnionej zwłoki. Czas ten obejmuje:

a) okres dojścia oferty do drugiej strony, b) okres namysłu i c) okres dojścia odpowiedzi do oferenta. Przez ten czas oferty cofnąć nie można, po jego upływie oferta nieprzyjęta wygasa z samego prawa.

Jeżeli chodzi o świadczenie woli uczynienia darowizny (między nieobecnym) bez oznaczenia terminu, w ciągu którego ma nastąpić przyjęcie, oświadczający związany jest oświadczeniem do chwili przyjęcia lub odrzucenia go przez drugą osobę: może ją jednak wezwać, wyznaczając termin (art. 357 k z.).

3. Co do obliczenia terminów — patrz art. 194 i nast. k. z. Co do skutków opóźnienia odpowiedzi — patrz art. 64. O przyjęciu oferty ze zmienionymi lub nowymi warunkami — patrz art. 67.

4. Dla bezpieczeństwa obrotu stanowi art. 66, że oferta jest ważna i mocy nie traci pomimo śmierci oferenta lub utracenia przez niego zdolności do działań prawnych przed zawarciem umowy (o ile zresztą coś innego nie wynika z woli stron lub z natury rzeczy, np. oferta namalowania portretu). W razie śmierci strony, do której ofertę skierowano, oferta traci moc, chyba że wymówiono, iż spadkobiercy tej osoby mogą ją przyjąć.

5. Ofertę można też uczynić przez pełnomocnika (art. 103).

Uwaga. Art. 63 k. z. ma odpowiednik w art. 46 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

Art. 46. § 1. Kto w celu zawarcia umowy złożył drugiemu oświadczenie obejmujące jej istotne postanowienia (oferta) i oznaczył termin, w ciągu którego będzie oczekiwać odpowiedzi, ten jest związany ofertą aż do upływu oznaczonego terminu.

§ 2. Gdy termin nie był oznaczony, oferta uczyniona w obecności drugiej strony albo zapomocą telefonu lub innego środka bezpośredniego porozumiewania się na odległość przestaje wiązać, jeżeli nie zostanie przyjęta niezwłocznie; uczyniona w inny sposób przestaje wiązać po upływie czasu, w jakim czyniący ofertę mógł w zwykłym toku czynności otrzymać odpowiedź wysłaną bez nieuzsadnionej zwłoki".

Art. 64. Jeżeli z opóźnionej odpowiedzi okazuje się, że była ona wysłana w czasie właściwym, czyniący ofertę winien niezwłocznie wysłać drugiej stronie zawiadomienie, że odpowiedź nadeszła z opóźnieniem i że umowa nie została zawarta. W braku takiego zawiadomienia umowę poczytywać należy za zawartą.

K. z. 30, 50,—52, 63 § 2, 65, 68—70; K. h. 525—527.

Art. 65. Oferta traci moc, jeżeli zawiadomienie o jej odwołaniu doszło do drugiej strony przed otrzymaniem lub jednocześnie z otrzymaniem oferty. Przepis ten stosuje się również do odpowiedzi na ofertę.

K. z. 30, 63 § 2, 69.

1. Osoba, do której skierowano ofertę, może ją bądź odrzucić, bądź nie dać na nią żadnej odpowiedzi, bądź wreszcie ją przyjąć.

Odrzucenie jest jednostronnym oświadczeniem woli, skutecznym, gdy dojdzie do wiadomości oferenta (art. 30). Milczenie nie ma znaczenie przyjęcia; nie uważa się też za odrzucenie oferty. Jednak umowa nie dochodzi do skutku z braku odpowiedzi (inaczej w stosunkach handlowych — art. 526 k. h.).

2. Przyjęcie musi obejmować całość oferty. Jeśli jest uwarunkowane, stanowi nową ofertę (art. 67).

Jeśli jednak w ofercie pozostawiono drugiej stronie możność sprecyzowania pewnych punktów i druga strona to uczy-

ni, uważa się, że przyjęcie oferty zachodzi. Ofertę można cofnąć w ciągu czasu przed jej dojściem do drugiej strony.

3. Również przyjęcie można odwołać przed dojściem lub wraz z dojściem przyjęcia do wiadomości oferenta (art. 65).

Przyjęcie musi dojść do oferenta w ciągu terminu wiążącego dla niego. Umowa nie dochodzi do skutku, gdy przyjęcie dojdzie do oferenta po tym terminie.

Jeśli jednak z okoliczności wynika, że przyjęcie wysłano podczas trwania wiążącego terminu, lecz doszło ono już po tym terminie, to oferent powinien niezwłocznie zawiadomić oblata, że odpowiedź przyszła po terminie wiążącym i że umowa nie jest zawarta. Jest to bowiem potrzebne dla wyjaśnienia sytuacja oblata, który może w dobrej wierze uważać, że jego przyjęcie nadeszło na czas i że wobec tego umowa doszła do skutku. Jeśli oferent nie wyśle takiego zawiadomienia umowę uważa się za zawartą.

4. Prawo upadł. w art. 38 stanowi, że masy upadłości nie obowiązuje przyjęcie oferty upadłego, które nie doszło do wiadomości upadłego przed ogłoszeniem upadłości. Niemniej jednak syndyk może ofertę utrzymać w mocy. Z tego wynika, że dojście zawiadomienia o przyjęciu oferty do upadłego przed ogłoszeniem mu upadłości wiąże masę.

Śmierć oblata nie wpływa na moc oferty.

Uwaga. Art. 64 i 65 k. z. mają odpowiedniki w art. 47 i 48 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„Art. 47. Jeżeli z odpowiedzi o przyjęciu oferty wynika, że została ona wysłana w czasie właściwym, lecz nadeszła z opóźnieniem, umowa dochodzi do skutku, chyba że czyniący ofertę zawiadomił niezwłocznie drugą stronę, iż wskutek opóźnienia odpowiedzi uważa umowę za nie zawartą".

„Art. 48. Oferta przestała wiązać, jeżeli została odwołana, a zawiadomienie o odwołaniu doszło do drugiej strony jedno-

cześnie z ofertą lub wcześniej. Przepis ten stosuje się także do odpowiedzi na ofertę".

Art. 66. Oferta lub przyjęcie oferty nie tracą mocy wskutek tego, że osoba, która takie oświadczenie złożyła, zmarła lub utraciła zdolność do działań prawnych przed zawarciem umowy, chyba że co innego wynika z woli stron, albo z natury rzeczy.

K. z. 29, 31, 63, 98, 107, 108, 427 § 3, 472, 497 § 1, 515, 570, 595, 603.

Patrz wyj. pod art. 63, uw. 1.

O utracie zdolności do działań prawnych patrz wyjaśnienia w uw. 1 pod art. 32. O uznaniu za zmarłego patrz art. 12—21. prawa osobowego (dekret z 29 sierp. 1945 r., D.U.R.P. nr 40, poz. 223, obowiązujący od 1.I. 1946 r.).

Uwaga. Art. 66 k. z. ma odpowiednik w art. 43 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„Art. 43. Oświadczenie woli złożone drugiej osobie nie staje się bezskutecznym wskutek tego, że zanim doszło do tej osoby, składający je zmarł lub utracił zdolność do działań prawnych, chyba, że co innego wynika z treści oświadczenia lub z natury rzeczy.

Art. 67. Przyjęcie oferty pod zmienionymi lub nowymi warunkami poczytuje się za nową ofertę.

K. z. 29, 62—66.

Patrz wyjaśnienia pod art. 62, 64 i 65 uw. 2.

Art. 68. Jeżeli czyniący ofertę żąda niezwłocznego wykonania umowy, albo jeżeli zgodnie z treścią oferty lub zwyczajem zawiadomienie o przyjęciu jest niepotrzebne, umowę uważa się za zawartą, skoro druga strona w czasie właściwym przystąpi do jej wykonania.

K. z. 60, 63, 70, 106, 107, 501; K. h. 185, 525, 526

1. Do przyjęcia należy stosować art. 29 o oświadczeniu woli. Może więc ono być dorozumiane, wyjąwszy przypadki, gdy z natury stosunku umownego wynika, że przyjęcie musi dojść do oferenta. K. z. w niektórych przypadkach nakazuje uważać umowę za zawartą ze względu na pewne zachowanie się stron (przedłużenie najmu — w razie dalszego używania rzeczy przez najemcę, art. 393; przedłużenie trwania spółki — w razie prowadzenia jej czynności, pomimo istnienia powodów do jej rozwiązania, art. 577).

2. Przyjęcie dorozumianie (per facta concludenti a) istnieje, gdy niepotrzebne jest przyjęcie oferty, stosownie do treści samej oferty (tj. gdy oferent zrzekł się zawiadomienia o przyjęciu, lub gdy zwyczaj to przewiduje, np. zawiadomienie o zatrzymaniu pokoju w hotelu). Umowa dochodzi do skutku przez przyjęcie dorozumiane, gdy druga strona w czasie właściwym przystąpi do wykonania umowy (np. nabycie dla oferenta przez jego komisanta jakichś przedmiotów). Samo milczenie na ofertę nie jest jej przyjęciem, patrz pod art. 64—65 uw. 1. Wyjątek — art. 526 k. h.

Prawo odwołania oferty w przypadku przewidzianym przez art. 68 nie służy oferentowi.

2. Jaki czas jest czasem „właściwym" (w ciągu którego oferent jest wiązany) określa się na podstawie szczególnych okoliczności danego przypadku.

Za „przystąpienie do wykonania" umowy uważa się takie zachowanie się, które utwierdza w przekonaniu o zgodzie na ofertę i wskutek tego równoznaczne jest z oświadczeniem woli (co do wad oświadczenia woli — patrz art. 31—45 k. z.).

3. Za przystąpienie do wykonania umowy równoznaczne z jej zawarciem uznał S. N. wystawienie polisy przez P.K.O. na skutek zgłoszenia wniosku o ubezpieczenie na życie, chociażby nawet wnioskodawca umarł przed otrzymaniem polisy (Zb. 321/1937 z 23.IX. 1936, C I 2831/35).

Zaciągnięcie zobowiązania przez gminę wiejską drogą milczącego przyjęcia oferty nie jest możliwe (S. N. Zb. 455/1937 z 21. XII. 1936, C III 1832/36).

Oferta wierzyciela, że dłużnika zwolni z całego długu, o ile zapłaci mu pewną sumę, traci skuteczność, gdy dłużnik tej sumy nie uiścił, a wierzyciel wytoczył powództwo o całą należność (S. N. w N. k. z. 22/1938).

Uwaga. Art. 67 i 68 k. z. mają odpowiednik w art. 49 i 50 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„A r t. 49. Przyjęcie oferty uczynione z zastrzeżeniem zmiany lub uzupełnienie jej treści poczytuje się za nową ofertę".

„A r t. 50. Jeżeli czyniący ofertę żąda niezwłocznego wykonania umowy albo jeżeli zgodnie z treścią oferty lub zwyczajem zawiadomienie o przyjęciu nie jest potrzebne, umowa dochodzi do skutku, skoro druga strona przystąpi w czasie właściwym do jej wykonania albo w inny sposób wyrazi wolę przyjęcia oferty. W przeciwnym razie oferta przestaje wiązać".

Art. 69. Kto w celu zawarcia umowy spełnia zaofiarowane świadczenie, nie czekając na zawiadomienie o przyjęciu oferty, ten w razie niedojścia umowy do skutku ponosi niebezpieczeństwo spełnionego świadczenia, chociażby druga strona żadnej odpowiedzi nie udzieliła.

K. z. 2, 50, 63, 501; K. h. 526.

Jeśli oferent wraz z ofertą przesyła rzecz, zrzekając się przyjęcia oferty, czyni to na własne ryzyko. Nie ma w tym przypadku obowiązku przechowania lub odesłania rzeczy (np. wydawca wysyła książkę bez zamówienia). Niebezpieczeństwo utraty ponosi oferent ,jako właściciel rzeczy, może on, oczywiście, żądać zwrotu przesłanej rzeczy (w drodze akcji rewindykacyjnej lub z tytułu nienależnego świadczenia).

U w a g a: Art. 69 k.z. ma odpowiednik w art. 51 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„A r t. 51. Jeżeli czyniący ofertę przystępuje do wykonania umowy nie czekając na przyjęcie oferty, ponosi on w razie niedojścia umowy do skutku niebezpieczeństwo tego działania, chociażby druga strona żadnej odpowiedzi nie udzieliła".

Art. 70. W razie wątpliwości co do miejsca i czasu zawarcia umowy uważać należy, że umowę zawarto w miejscu i czasie otrzymania odpowiedzi na ofertę, a w przypadku, gdy zawiadomienie o przyjęciu jest niepotrzebne, w miejscu i czasie przystąpienia do wykonania umowy przez stronę, która otrzymała ofertę.

K. z. 30, 63, 68, 190 § 3.

1. Przepis zajmuje się ważną kwestią, gdy w miejscu zamieszkania jednej i drugiej strony obowiązują odmienne przepisy, a mianowicie kwestią m i e j s c a i c z a s u z a w a r c i a u m o w y, dając dyrektywę („w razie wątpliwości"); ma to szczególne znaczenie, gdy chodzi o umowę między nieobecnymi

Tak samo art. 9 pr. międz. pryw. stanowi, że umowa między nieobecnymi uchodzi za zawartą w miejscu, w którym oferent otrzymał przyjęcie oferty.

Nie znaczy to, iżby strony nie mogły wskazać innego miejsca lub czasu, decydującego o zawarciu umowy, przepis bowiem daje tylko wskazówkę (co wynika z wyrazów w r a z i e w ą t p l i w o ś c i", tzn., gdy sprawa nie została rozstrzygnięta przez strony w umowie). Można więc umówić się, że chwilą zawarcia umowy będzie chwila samego przyjęcia oferty lub np. wysłania oferty. Jeśli odpowiedź na ofertę nie zachodzi, miejscem zawarcia umowy będzie miejsce, w którym

oblat przystąpił do wykonania umowy (np. komisant zakupujący dla komitenta towar na skutek jego oferty).

2. Czas zawarcia umowy określa chwila dojścia odpowiedzi oblata do oferenta, wtedy bowiem zachodzi zgodne połączenie oświadczeń woli obu stron, decydujące dla zawarcia umowy. K. z. przyjmuje z wielu teoryj, t e o r i ę d o r ę c z e n i a (lub odbioru), a nie teorię oświadczenia, wysłania oświadczenia, lub dowiedzenia się.

3. Jeśli chodzi o umowę między obecnymi, jest ona zawarta z chwilą i w miejscu wyrażenia zgody przez obie strony. Co do „zgody", czyli przejawu woli danej strony ma zastosowanie art. 29 mówiący o sposobach oświadczenia woli.

U w a g a. Art. 70 k .z. ma odpowiednik w art. 52 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„A r t. 52. W razie wątpliwości co do miejsca i czasu zawarcia umowy poczytuje się umowę za zawartą w miejscu i czasie otrzymania odpowiedzi na ofertę, a w przypadku gdy zawiadomienie o przyjęciu nie jest potrzebne — w miejscu i czasie przystąpienia przez drugą stronę do wykonania umowy lub wyrażenia w inny sposób woli przyjęcia oferty".

Art. 71. § 1. Regulamin wydany przez jedną ze stron wiąże drugą stronę tylko wówczas, gdy został jej wręczony przy zawarciu umowy, a jeżeli posługiwanie się regulaminem jest zwyczajowo w danych stosunkach przyjęte — także wówczas, gdy druga strona mogła z łatwością dowiedzieć się o treści regulaminu.

§ 2. Regulamin, wydany w czasie trwania stosunku prawnego o charakterze ciągłym, wiąże drugą stronę, jeżeli zostały zachowane przepisy paragrafu poprzedzającego, a druga strona nie wypowiedziała umowy z najbliższym terminem wypowiedzenia.

§ 3. Regulamin nie może sprzeciwiać się umowie.

K. z. 55, 56, 73, 107, 272, 370, 380, 382, 402, 445, 468, 477, 523, 546, 577, 592, 599; K. h. 649; rozp. o umowie o pracę robotn. art. 48—59; rozp. o umowie o pracę pracown. umysł. art. 43—51.

1. W pewnych stosunkach w umowach pomieszcza się tylko istotne postanowienia (cena, wynagrodzenie, czas trwania), a szereg — zwykle wielka ilość — szczegółów jest zawarta w tzw. r e g u l a m i n i e, mającym znaczenie dla osoby, która go jednostronnie ułożyła, i mającym charakter szablonowy. Regulaminy wydają banki, zakłady ubezpieczeń, koleje, zakłady pracy (ich regulaminy zatwierdza inspektor pracy), teatry, kluby itp. Ponieważ byłoby rzeczą trudną omawiać z kontrahentem szereg szczegółów, wskutek tego uważa się, iż taki regulamin wiąże kontrahenta bez potrzeby uzyskiwania jego zgody na poszczególne postanowienia regulaminu, jeśli tylko kontrahent poddał się regulaminowi. Taka sytuacja zachodzi, gdy kontrahent został zawiadomiony o regulaminie w ten sposób, że mu go wręczono lub też mógł się z łatwością dowiedzieć o treści regulaminu, gdy korzystanie z regulaminu jest zwyczajowo przyjęte (§ 1 art. 71). Jeśli natomiast podczas zawarcia umowy regulaminu nie było lub został on zmieniony podczas trwania umowy, uważa się, że istnieje poddanie się regulaminowi, gdy wręczono kontrahentowi nowy regulamin lub zmieniony lub też, gdy kontrahent mógł się z łatwością dowiedzieć o jego treści (przez ogłoszenie, druk, plakat), a pomimo to w najbliższym terminie umowy nie wypowiedział.

2. Ważnym jest warunek, że regulamin nie może być sprzeczny z samą umową, tj. z istotnymi jej postanowieniami. Regulamin nie może być, oczywiście, sprzeczny z dobrymi obyczajami, porządkiem publicznym i przepisami ustawy, bezwzględnie obowiązującymi.

3. Przepisy dyscyplinarne — wyjaśnia S. N. — wydane podczas trwania stosunku pracy zgodnie z treścią prywatno

prawnej umowy są bezskuteczne, dopóki nie zostały podane pracownikowi do wiadomości, gdyż poprzednio przedstawiają one nieobjawiony, a zatem nieistotny wyraz woli pracodawcy. Jednak do zawiadomienia pracownika wystarcza już oświadczenie, że przepisy zostały wydane, o ile pracownik w swym miejscu pracy miał możność zaznajomienia się z nimi. W tym względzie także w zakresie działania niem. kod. cyw. powinna doznać zastosowania zasada wyrażona w art. 71 k. z. (S. N. 22. II. 1937, C III 71/35, Ruch 1937, str. 881)).

U w a g a. Por. co do § 1 i 3 art. 587 proj. k. c., Addenda II.

Art. 72. Jeżeli istnieje wzór umowy (umowa typowa), wydany lub zatwierdzony przez władzę państwową lub samorządową, wówczas strony zawierające umowę z powołaniem się na ten wzór są związane jego postanowieniami.

K. z. 445.

Umowa typowa zawiera nie tylko postanowienia istotne, lecz i nieistotne, czyli szczegóły (wzór umowy z gazownią lub elektrownią). Przez umowy typowe zawierają się umowy masowe, z dużą ilością kontrahentów. Umowę zawiera się przez a d h e z j ę (przyłączenie się) do umowy lub wskutek p o w o ł a n i a s i ę na wzór umowy. Może ono być dorozumiane (kupno biletu do łaźni lub biletu kolejowego), jednak powołanie się na wzór umowy stanowi o mocy wiążącej umowy wtedy tylko, gdy wzór został wydany lub zatwierdzony przez odpowiednią władzę państwową lub samorządową (warunki dostarczania prądu, warunki przewozu koleją).

U w a g a: Porów. art. 585 proj. k. c., Addenda II.

Art. 73. § 1. Ogłoszenia, reklamy, cenniki i wszelkiego rodzaju wiadomości o podaży i popycie, skierowane do ogółu lub do poszczególnych osób, uważa się, w razie wątpliwości, nie za ofertę, lecz za zaproszenie do rozpoczęcia rokowań.

§ 2. Jeżeli ten, kto wystąpił z tego rodzaju zaproszeniem, odmawia zawarcia umowy bez usprawiedliwionego powodu, obowiązany jest do odszkodowania.

K. z. 61 § 1, 134, 157, 501 § 2; K. h. 525.

1. Ogłoszenia, reklamy, cenniki mogą mieć charakter wiążący, stanowiąc ofertę skierowaną „do ogółu“ (a d i n c e r t a m p e r s o n a m), gdy z treści ich wynika zamiar zawarcia umowy na podstawie wymienionych w nich istotnych warunków. Jeśli jednak zachodzi jakaś wątpliwość, czy dana reklama, cennik, lub inna „wiadomość o podaży i popycie“ ma istotnie moc wiążącą oferty — należy uważać, iż chodzi tylko o zaproszenie do zgłaszania ofert, wobec czego nie można uważać, iżby umowa mogła w ogóle dojść do skutku przez samo oświadczenie osoby, do której skierowano cennik itp., że nabywa wskazany w nim przedmiot.

2. Ponieważ reklamy, cenniki i im podobne enuncjacje mają na celu wzbudzenie z a u f a n i a publiczności i zachęcenia do nabycia, przeto przepis (§ 2), chroniąc interes osoby, która w zaufaniu do autora ogłoszenia pragnie zawrzeć z nim umowę, daje mu prawo do odszkodowania, gdy umowa nie dojdzie do skutku z winy ogłaszającego (ujemny interes umowny).

3. Analogicznie do wymienionych w przepisie zaproszeń traktować należy zaproszenia do składania ofert przy tzw. p r z e t a r g u o f e r t o w y m, stosowanym przez władze państwowe i samorządowe przy dostawach.

Również do tego samego typu zaliczyć można l i c y t a c j e (porów. art. 510, 547, 670 k. h.).

4. K. h. w art. 525 zawiera odmienną normę od art. 73, gdyż stanowi, że wystawienie towaru z oznaczeniem ceny na widok publiczny uważa się za ofertę. Chodzi tu o ochronę nabywcy, który doznałby zawodu, gdyby nie mógł nabyć towaru za cenę oznaczoną na nim, zgadzając się cenę te zapłacić.

U w a g a. Art. 73 k. z. ma odpowiednik w art. 53 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„Art. 53. Ogłoszenia, reklamy, cenniki i inne zawiadomienia o podaży i popycie, skierowane do ogółu lub do poszczególnych osób, są uważane tylko za zaproszenie do wszczęcia rokowań, chyba że z okoliczności wynika co innego".

ROZDZIAŁ VI.

Dodatkowe zastrzeżenia umowne.

Oddział 1. Zadatek.

Art. 74. § 1. W braku odmiennego postanowienia umowy albo zwyczaju uważa się, że zadatek dany przy zawarciu umowy, zastępuje odszkodowanie z powodu niewykonania umowy przez jedną ze stron.

§ 2. W razie niewykonania umowy przez jedną ze stron, druga może, według swego wyboru, bądź dochodzić wykonania umowy, bądź od umowy odstąpić i, chociażby żadna szkoda nie nastąpiła, otrzymany zadatek zatrzymać, a jeżeli sama go dała, domagać się sumy dwukrotnie wyższej.

§ 3. Przepis artykułu niniejszego stosuje się bez względu na to, jaką nazwę strony zadatkowi nadały.

Art. 75. § 1. Przy spełnieniu świadczenia, na które był dany zadatek, zadatek ulega zarachowaniu, a jeżeli zarachowanie jest niemożliwe, winien być zwrócony.

§ 2. Zwrot zadatku należy się również w razie niemożności wykonania umowy wskutek okoliczności, za które żadna ze stron nie odpowiada, oraz rozwiązania umowy z winy obu stron lub za ich zgodą.

K. z. 31—34, 50—52, 70, 77, 80—82, 86, 107, 108, 157, 189, 224, 239, 250—253, 267, 269, 271.

1. Zadatek (les arrhes, Angeld) jest to suma pieniężna lub jakaś rzecz zamienna czy niezamienna, którą przy zawarciu umowy strona wręcza drugiej stronie. Rola za-

datku może być różnorodna; może być dowodem zawarcia umowy, zaliczką, umocnieniem wykonania umowy, odstępnym. Przeznaczenie zadatku przede wszystkim określa umowa lub zwyczaj. W braku postanowienia umownego lub zwyczaju zadatek zastępuje odszkodowanie z powodu niewykonania umowy przez jedną ze stron. Taką jednak rolę gra tylko zadatek skuteczny, tj. ważnie dany, zadatek bowiem i odszkodowanie umowne są środkami umocnienia zobowiązania, mając charakter dodatkowych zastrzeżeń (tytuł II, rozdz. VI), byt ich zatem zależy od istnienia ważnej umowy głównej (S. N. 14.I. 1938, C II 1709/37, Prz. Not. 1938, str. 30).

Nazwa jaką strony nadały zadatkowi nie ma znaczenia (np. zaliczka, à conto, gwarancja itp.). Umowa o zadatek jest umową realną, jak i umowa o przechowanie.

2. W razie niewykonania umowy, strona wierna umowie ma prawo żądać wykonania umowy. Samo danie czy otrzymanie zadatku nie upoważnia strony zrywającej umowę do jej niewykonania.

3. Strona wierna umowie, może poza tym odstąpić od umowy bez wyznaczenia dodatkowego terminu z art. 250. W przypadku odstąpienia od umowy strona wierna umowie może zatrzymać zadatek tytułem odszkodowania, a jeśli sama go dała, żądać sumy dwukrotnie wyższej nie zaś odszkodowania wyższego (powołane poniżej orzecz. S. N. Zb. 412/39). W tym przypadku strona nie potrzebuje udawadniać szkody, gdyż utrata zadatku lub obowiązek zapłaty podwójnego zadatku ma charakter k a r y za niewykonanie umowy. Strona wierna umowie, odstępując od umowy, nie może zrzec się zadatku i dochodzić odszkodowania na zasadach ogólnych, ani też wykazywać wyższej szkody i żądać zwiększenia zadatku.

W tej kwestii wypowiedział się S. N. (orzecz. Zb. 412/38 z 30.IX. 1937, C II 1773/37): ponieważ skutki niedotrzymania umów, umocnionych zadatkiem, zostały unormowane szczegó-

łowymi przepisami art. 74 i 75 k. z., nie można do tych umów stosować szczególnych przepisów o odszkodowaniu (art. 239 i n. k. z.), ani też art. 85 k. z.

Prawa służące stronie wiernej umowie, przewidziane w art. 74 § 2, wchodzą w życie, gdy strona przeciwna odpowiada za niewykonanie umowy (art. 239).

4. Gdy zadatek został dany w tych samych rzeczach, na które składa się świadczenie, w razie wypełnienia umowy ulega zarachowaniu, gdy zaś w innych rzeczach — powinien być zwórcony w naturze .Winien być również zwrócony, gdy wykonanie umowy stało się niemożliwe z przyczyny, za którą żadna ze stron nie odpowiada, lub gdy umowa została rozwiązana z winy lub za zgodą obu stron (art. 75 § 2).

S. N. uznał, że nie ma zastosowania przepis art. 74 do danego zadatku, gdy strony postanowiły, że zawarta przez nie umowa przelewu kontraktu dzierżawy jest ważna z chwilą zgody właściciela majątku na przelew, którą to zgodę winien wyjednać cedent, nieuzyskanie przez niego tej zgody powoduje bezskuteczność umowy i w razie jego winy następstwa przewidziane w art. 130 i 239 k. z. (orzecz. 8.IX. 1938, C I 805/38, N. k. z., str. 175 i 176, 1938 r.).

W razie wręczenia zadatku przy sprzedaży handlowej mają zastosowanie przepisy kodeksu zobowiązań o zadatku (S. N. Zb. 412/38, 30.XI. 1937, C II 1773/37). Zadatek, wręczony przy zawarciu umowy o przewłaszczenie nieruchomości, podlega zwrotowi, gdy umowa jest nieważna z powodu niezachowania formy aktu notarialnego (S. N. z 25.V. 1937, C II 133/37, N. k. z. 1937, str. 141). Podobnie wypowiada się orzecz. z 7.VI. 1937, C II 268/37, N. k. z. 1937 r., str. 159: roszczeniu o zwrot zadatku lub o odszkodowanie z powodu niedopełnienia umowy przedwstępnej nie stoi na przeszkodzie okoliczność, że umowa przedwstępna zawarta została bez zachowania formy aktu no-

tarialnego, aczkolwiek dotyczyła przejścia prawa własności nieruchomości.

U w a g a: Porów. art. 592 proj. k. c., Addenda II.

Oddział 2. Umowne prawo odstąpienia.

Art. 76. § 1. Przy zawarciu umowy każda ze stron może sobie zastrzec prawo odstąpienia od umowy.

§ 2. Jeżeli strony nie oznaczyły terminu do odstąpienia od umowy, stronie uprawnionej może być wyznaczony przez drugą stronę odpowiedni termin, po upływie którego prawo odstąpienia wygasa.

K. z. 50, 55, 81, 250—253, 267 § 3, 270, 271, 309, 315, 325 § 1, 370, 382, 383, 388, 418, 432, 470, 494, 496.

Literatura pol.: Fr. Kurzer, Umowne prawo odstąpienia. Prz. Sąd. Nr 4, r. 1937.

1. Przy zawarciu umowy (tak jedno- jak i dwustronnej) strony umawiające się lub jedna ze stron mogą sobie zastrzec możność, według swego uznania, o d s t ą p i e n i a od zawartej umowy, czyli powrotu do stanu, który istniał przed zawarciem umowy tak, jakby umowa nigdy nie była zawarta. Umownego prawa odstąpienia nie należy mieszać z warunkiem, gdyż umowne prawo odstąpienia działa tylko obligacyjnie, a nie rzeczowo, jak warunek oraz w przeciwstawieniu do warunku ma moc wsteczną (e x t u n c).

Co do skutków oświadczenia o odstąpienie k. z. przyjął teorię bezpośredniości, stosownie do której stosunek zobowiązaniowy zostaje rozwiązany z mocą wsteczną, zobowiązania niewypełnione wygasają, a spełnione tracą podstawę prawną i muszą być doprowadzone, w zasadzie, do stanu poprzedniego (art. 78).

2. Celem ograniczenia niepewności, czy strona odstąpi od umowy, czy też nie, prawo odstąpienia winno być ograniczone t e r m i n e m. W razie gdy w umowie termin nie został ozna-

czony, strona może wyznaczyć stronie uprawnionej do odstąpienia termin, po którego upływie prawo odstąpienia wygasa. Co do czasu trwania tego terminu ustawa wymaga tylko, żeby był to „odpowiedni“ termin (tj. zakreślony granicami dobrej wiary i zwyczajami uczciwego obrotu).

3. Inaczej niż w art. 76 reguluje się odstąpienie od umowy przy zobowiązaniach wzajemnych ze ściśle określonym terminem; art. 251 k. z. przewiduje możność odstąpienia bez wyznaczenia dodatkowego terminu. Art. 250 § 1 w razie zwłoki w wykonaniu zobowiązania wzajemnego przewiduje, jako alternatywę, wyznaczenie przez stronę terminu z zastrzeżeniem, że strona ta odstąpi od umowy po bezskutecznym upływie terminu.

Prawo odstąpienia pod warunkiem zapłaty o d s t ę p n e g o przewiduje art. 80, możność zaś traktowania z a d a t k u jako odstępnego — art. 81.

U w a g a: Porów. art. 593 proj. k. c., Addenda II.

Art. 77. § 1. Prawo odstąpienia od umowy wykonywa się przez zawiadomienie drugiej strony.

§ 2. Jeżeli wartość przedmiotu umowy przenosi tysiąc złotych, zawiadomienie powinno nastąpić na piśmie.

K. z. 29, 30, 76, 107, 110, 111; Up. 39—41.

1. Jednostronne oświadczenie (zawiadomienie) złożone drugiej stronie wystarczy do wykonania prawa odstąpienia od umowy. Oświadczenie to musi naturalnie dojść do drugiej strony. Z zasady nie jest wymagana żadna forma, tylko w przypadku, gdy wartość przedmiotu umowy przenosi zł 1.000 — oświadczenie winno być w celach dowodowych złożone na piśmie.

2. S. N. (Zb. 75/1947 z 21.IX. 1946, C III 698/46) wyjaśnił, że przepis art. 77 § 2 k. z. wymagający w razie odstąpienia od umowy zawiadomienia na piśmie, jeżeli wartość przedmiotu umowy przenosi 1.000.— zł, nie został zmieniony i mimo zmiany wartości pieniądza powinien być stosowany.

U w a g a: Porów. art. 594 proj. k. c., Addenda II.

Art. 78. § 1. W przypadku odstąpienia od umowy uważa się jak gdyby umowa wcale nie była zawarta.

§ 2. To, co strony sobie już świadczyły, ulega zwrotowi w stanie niezmienionym, chyba że zmiana była konieczna w granicach zwykłego zarządu.

§ 3. Za świadczone usługi oraz za korzystanie z rzeczy należy się drugiej stronie odpowiednie wynagrodzenie.

K. z. 76, 219, 253, 328, 363, 370, 402, 419, 442, 479, 485 § 2, 497, 498, 500, 517, 523, 524 n., 547, 588, 599, 605, 607.

1. Odstąpienie od umowy działa z mocą wsteczną; umowę uważa się za niebyłą tak, jak gdyby wcale nie była zawarta.

2. Na skutek tego, że umowę uważa się za niebyłą, strony winny przywrócić wszystko do stanu poprzedniego. Strony muszą zwrócić sobie wszystko z zachowaniem uprawnień z przepisu art. 219 (prawo zatrzymania). W zasadzie strony winny zwrócić świadczenia w stanie niezmienionym. Zmiany konieczne, w granicach zwykłego zarządu, są dozwolone. Na równi z tymi zmianami traktować należy normalne zużycie.

3. Gdy przywrócenie do stanu poprzedniego przez zwrot świadczenia jest niemożliwe, stronie, która świadczyła pewne usługi (np. umowa o pracę) lub dała swą rzecz do korzystania drugiej stronie (np. najem) — należy się odpowiednie wynagrodzenie. Chodzi o usługi, które wynikały z umowy, a nie były świadczone bez związku z umową.

U w a g a: Porów. art. 595 proj. k. c., Addenda II.

Art. 79. Kto nie może zwrócić tego, co otrzymał, w stanie niezmienionym, obowiązany jest do naprawienia szkody, wywołanej utratą, uszkodzeniem lub obciążeniem przedmiotu świadczenia, chyba że szkoda powstała wskutek okoliczności, za które nie odpowiada.

K. z. 78 § 2, 157 n., 239—241, 267.

Ponieważ strona, która zawarła umowę z zastrzeżeniem prawa odstąpienia, powinna się liczyć z odstąpieniem i starać

się o nie przekraczanie granic zwykłego zarządu oraz starać się o ustrzeżenie przed zniszczeniem lub inną utratą przedmiotu świadczenia — obowiązana jest do naprawienia szkody wywołanej utratą, uszkodzeniem lub obciążeniem przedmiotu świadczenia, naturalnie, gdy nastąpiło to z winy strony lub osób, za które odpowiada. Gdy utrata nastąpiła bez winy strony, odstąpienie jest niemożliwe, co wynika z zasady art. 267 k. z.

Prawo odstąpienia może też wykonać strona zastrzegająca to prawo przy umowie, chociażby już nie była w możności zwrócić otrzymanego świadczenia (K o r z o n e k i R o z e n b l ü t h, str. 165).

Oddział 3. Odstępne.

Art. 80. Jeżeli strony umówiły się, że jednej albo każdej z nich z osobna wolno będzie odstąpić od umowy za zapłatą pewnej sumy pieniężnej, czyli odstępnego, odstąpienie skuteczne będzie tylko wówczas, gdy odstępne będzie zapłacone jednocześnie z oświadczeniem o odstąpieniu.

K. z. 50—52, 76, 78, 82.

Umowne prawo odstąpienia jest osłabieniem umowy, ponieważ wykonanie go rozwiązuje umowę bez prawa do odszkodowania; wolno jednak stronom połączyć prawo odstąpienia z obowiązkiem zapłaty pewnego odszkodowania za zawód i przez to zmniejszyć osłabienie umowy wywołane prawem odstąpienia (uzasadnienie, str. 110).

Umowa o odstępne polega na tym, że strony zastrzegają sobie prawo odstąpienia od umowy za zapłatę pewnej określonej sumy pieniężnej, czyli odstępnego, tytułem odszkodowania. Odstępne polega zawsze na sumie pieniężnej i jest skuteczne tylko wtedy, gdy jest z a p ł a c o n e r ó w n o c z e ś n i e l u b p r z e d oświadczeniem o odstąpieniu od umowy. Przepisy art. 76—79 mają tu również pełne zastosowanie. Odstępne jest

surogatem odszkodowania ujemnego interesu umowy (karą za zawód), natomiast odszkodowanie umowne (art. 82 i nast.) zastępuje interes dodatni (uzasadnienie, str. 111).

U w a g a: Porów. art. 596 proj. k. c., Addenda II.

Art. 81. Jeżeli przy zawarciu umowy z zadatkiem strony zastrzegły sobie prawo odstąpienia od umowy, zadatek, w braku odmiennego postanowienia umowy, ma znaczenie odstępnego.

K. z. 74 m., 76 n., 80.

Ustawa domniemywa, że w przypadku zastrzeżenia prawa odstąpienia, gdy przy zawarciu umowy został wręczony zadatek, zadatek ten w braku odmiennej umowy gra rolę odstępnego. Funkcję tę spełnia zadatek, choćby był dany w innych rzeczach niż pieniądze (uzasadnienie, str. 111). Strony mogą odstąpić od umowy za utratą lub za zwrotem zadatku w podwójnej wysokości. Zadatek występujący w formie odstępnego ogranicza prawa strony wiernej umowie co do nastawania na wykonanie umowy (art. 74). Przepis ma zastosowanie tylko w braku odmiennego postanowienia stron.

U w a g a: Porów. art. 597 proj. k. c., Addenda II.

Oddział 4. Odszkodowanie umowne.

Art. 82. Jeżeli dłużnik zobowiązał się zapłacić w razie niewykonania zobowiązania określoną sumę pieniężną lub spełnić inne świadczenia, zapłata sumy lub spełnienie takiego świadczenia zastępuje odszkodowanie.

K. z. 83, 84, 85, 239—242, 267; k. h. 342 § 5, 343, 361 § 3, 531, 562 § 1; rozp. o pracy robotników art. 38, 43 i 44; rozporz. o umowie o pracę prac. umysł., art. 21.

Literatura pol.: E. W a ś k o w s k i. Kara wadialna według kod. zob., Kwartalnik prawa prywatnego, zesz. 2. 1939 r.

1. Odszkodowanie umowne (k a r a u m o w n a, kara konwencjonalna, kara wadialna; termin „kara“ należy uznać za niewłaściwy, gdyż nie chodzi tu o karę w ścisłym tego sło-

wa znaczeniu) jest surogatem odszkodowania i polega na tym, że strony przy zawarciu umowy określają wysokość odszkodowania na przypadek niewykonania lub nienależytego wykonania. Określenie odszkodowania umownego czyni zbędnym — w razie niewykonania lub nienależytego wykonania — przeprowadzenie procesu odszkodowawczego na zasadach ogólnych (art. 239, 242, 158) i jest ważnym czynnikiem umocnienia umów, gdyż strona wie odrazu co ją czeka na przypadek niewykonania umowy. Z tego, że odszkodowanie umowne zastępuje odszkodowanie interesu dodatniego, wynika, że art. 239 i n. k. z. nie mają zastosowania. Odszkodowanie umowne może polegać na zapłacie określonej sumy pieniężnej, daniu rzeczy, lub spełnieniu świadczenia. Wobec charakteru akcesoryjnego odszkodowania umownego należy uważać, iż gdy zobowiązanie główne jest nieważne, jako sprzeczne z porządkiem publicznym, ustawą lub dobrymi obyczajami (art. 56 k. z.), to i zastrzeżenie kary umownej musi być nieważne.

2. W rozumieniu art. 82 k. z. za odszkodowanie umowne należy uważać sumę pieniężną ustaloną przez strony obok i niezależnie od zobowiązania głównego, którą zobowiązuje się dłużnik zapłacić w razie niewykonania zobowiązania; nie stanowi więc odszkodowania umownego warunek, że w razie niedokonania przez dłużnika zapłaty w terminie sumy, do której wierzyciel dług zredukował, cała pierwotna suma długu staje się wymagalna (S. N. orzecz. z 24.III. 1938, C I 512/37, N. k. z. 1938, str. 118).

Odszkodowanie umowne nie jest samoistną umową, jest ono tylko umocnieniem zobowiązania głównego. O ile zatem to ostatnie jest dla braku formy nieważne, odpada umowne umocnienie (S. N. 2.XII. 1937, C. II 1400/37, P.P.A. 1938, p. 125).

U w a g a: Porów. art. 598 proj. k. c., Addenda II.

Art. 83. § 1. Dłużnik nie ma prawa zwolnić się od zobowiązania przez zapłatę umówionego odszkodowania.

§ 2. W razie niewykonania zobowiązania wierzyciel ma prawo żądać albo wykonania zobowiązania, albo zapłaty umówionego odszkodowania. Jednego i drugiego łącznie wierzyciel może żądać tylko wtedy, gdy odszkodowanie zastrzeżono za samo opóźnienie lub za nienależyte wykonanie zobowiązania.

K. z. 22—24, 82, 84, 186, 239—242, 250, 251; K. h. 177, 342 § 5, 343, 361.

1. Odszkodowanie umowne nie jest odstępnym i dłużnik nie może wbrew woli wierzyciela zwolnić się z obowiązku świadczenia przez zapłacenie odszkodowania umownego.

2. Strony mogą dowolnie ukształtować charakter odszkodowania umownego; może ono być: a) odszkodowaniem za całkowite niewykonanie umowy lub b) odszkodowaniem za opóźnienie (wtedy odszkodowanie nie może przekraczać odsetek prawnie dopuszczalnych — K o r z o n e k — R o z e n b l ü t h, str. 170) lub nienależyte wykonanie zobowiązania. W razie wątpliwości należy domniemywać, że chodziło o odszkodowanie za zupełne niewykonanie.

3. Wierzycielowi służy prawo wyboru między żądaniem wykonania zobowiązania a żądaniem odszkodowania umownego. W przypadku umownego odszkodowania za opóźnienie lub nienależyte wykonanie zobowiązania wierzyciel może żądać zarówno zapłacenia odszkodowania, jak i wykonania zobowiązania.

U w a g a: Porów. art. 599 proj. k. c., Addenda II.

Art. 84. § 1. Odszkodowanie umowne należy się wierzycielowi bez potrzeby wykazania przezeń jakiejkolwiek szkody.

§ 2. Odszkodowania wyższego niż umowne wierzyciel może dochodzić na zasadach ogólnych, jeżeli się zrzeknie odszkodowania umownego.

K. z. 82, 85, 157—160, 239—242, 248, 250—253; K. h. 531.

1. Z istoty odszkodowania umownego wynika, że wierzyciel, występując z roszczeniem o takie odszkodowanie, nie potrze-

buje wykazywać szkody, lecz jedynie istnienie dodatkowego zastrzeżenia umownego o odszkodowaniu umownym oraz niewykonanie zobowiązania przez dłużnika (wina dłużnika).

2. W przypadku zrzeczenia się przez wierzyciela praw wynikających z istnienia odszkodowania ogólnego może on dochodzić odszkodowania na zasadach ogólnych, lecz wówczas ponosi całkowicie ryzyko wyroku sądowego. Przepis art. 84 § 2 nie dotyczy czynności handlowych (art. 531 k.h.).

U w a g a: Porów. art. 600 proj. k. c., Addenda II.

Art. 85. § 1. Jeżeli odszkodowanie umowne jest rażąco wygórowane, albo jeżeli umowa częściowo wykonana została, dłużnik może żądać zmniejszenia odszkodowania umownego, zwłaszcza gdy udowodni, że wierzyciel wskutek niewykonania umowy nie poniósł żadnej szkody, albo poniósł szkodę nieznaczną

§ 2. Przeciwne postanowienie umowy jest nieważne.

K. z. 50—52, 157, 158, 189, 190, 239—241; K. h. 531 § 1.

1. Instytucja odszkodowania umownego ma na celu ułatwienie dowodu wysokości szkody, nie może więc być instrumentem osiągania nieuzasadnionych i niewspółmiernych zysków. Dlatego nie może zachodzić niewspółmierność między szkodą a odszkodowaniem umownym. W razie zachodzącej dysproporcji wchodzi w grę art. 85. W przypadku wyzysku pod przykrywką odszkodowania umownego należy stosować art. 42 do zastrzeżenia tego odszkodowania, wobec czego możliwe jest uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia woli w tym przedmiocie. W przypadkach szczególnie jaskrawej niewspółmierności sąd może uznać całą umowę, wzgl. zastrzeżenie odszkodowania umownego za nieważne na podstawie art. 56 (sprzeczność z dobrymi obyczajami).

2. W przypadku, gdy strony umówiły odszkodowanie za wysokie, może ono ulec redukcji na wniosek dłużnika. Odszkodowanie umowne może również ulec zmniejszeniu w przypadku częściowego wykonania. Gdy dłużnik udowodni, że wierzyciel

nie poniósł żadnej szkody lub szkoda poniesiona jest nieznaczna, sąd oceni to według swego uznania i ustali wysokość odszkodowania. Przepis art. 85 § 1 ma charakter przepisu i u r i s c o g e n t i s, tzn., że strony nie mogą zastrzec wykluczenia możliwości zmniejszenia odszkodowania umownego (art. 85 § 2).

Kupiec, zobowiązujący się w wykonywaniu przedsiębiorstwa do odszkodowania umownego n i e może żądać jego zmniejszenia (art. 531 § 1 k. h)

2. Jeżeli szkoda rzeczywista, jaką strona poniosła wskutek zerwania umowy przez drugą stronę, wynosi tylko 232 zł, to odszkodowanie w kwocie 1.750 zł., choćby leżące w granicach odszkodowania umownego, należy uznać za wygórowane (S. N. 28.VI. 1938, C. II. 3313/37, P.P.A. 1938, p. 305).

U w a g a: Porów. art. 600 proj. k. c., Addenda II.

Oddział 5. Odsetki.

Art. 86. § 1. Wierzyciel może żądać odsetek od należnych mu sum pieniężnych tylko wówczas, gdy to wynika z umowy, zwyczaju lub ustawy.

§ 2. W razie nieokreślenia przez strony stopy odsetek należą się odsetki ustawowe.

K. z. 50, 55, 87—90, 117, 170, 212, 224, 248—250, 282, 287, 318, 328; 338; 360, 365, 434, 440, 451, 507, 508, 530, III. p. 6, 9; K. h. 107, 178 § 4, 190; 281; 342 § 5 n., 354, 538

Dekret Pr. Rz. z 3.XII 1935 o wysokości odsetek ustawowych (D. U. nr. 88 z 1935, poz. 545).

Literatura pol.: Z a r w i n c e r, Rzecz o odsetkach w k. z., N. Palestra 1934, N. 2.

1. Odsetki stanowią przychód (f r u c t u m), czyli cywilny dochód od włożonego lub należącego się kapitału, obliczony w stosunku procentowym, tj. pewnej ilości jednostek pieniądza od każdych stu jednostek. Jest to bieżąca „obsługa“ kapitału. Odsetki przeznaczone są na potrzeby bieżące i zużywają się („zja-

dają“ się) tak, iż dłużnik, który dobrowolnie zapłacił odsetki od dłużnej sumy nie może — nawet gdyby się nie należały — żądać ich zwrotu lub zarachowania na kapitał, jak to stanowi art. 88, gdyż nie uważa się, aby wierzyciel był wskutek tej zapłaty zbogacony, domniemywa się bowiem, że odsetki te zużył (porównaj art. 127). Jeżeli dłużnik z góry zapłacił odsetki, a kapitał zwraca przed terminem płatności, musi przy zapłacie kapitału żądać zwrotu odsetek, inaczej uważa się, iż zrzekł się ich zwrotu (art. 89). Odsetki są w zasadzie świadczeniem okresowym; stosuje się do nich domniemanie z art. 224 zd. 2, że odsetki w c z e ś n i e j wymagalne zostały zapłacone, jeśli istnieje piśmienne potwierdzenie odbioru odsetek wymagalnych później. Odsetki mogą być zastrzegane nie tylko w pieniądzach, jeśli bowiem chodzi o dług w rzeczach zamiennych, to można zastrzec odsetki w tych że rzeczach (arg. z art. 430 § 2 — pożyczka w pieniądzach lub „innych rzeczach zamiennych“).

2. Odsetki stanowią świadczenia dodatkowe, uboczne, co się uwydatnia w tym, że: 1) pozywając o kapitał, można żądać odsetek od niego za czas przeszły i przyszły (art. V przep. wpr. k. p. c.); 2) ze spłaty na rachunek długu zaspakaja się przede wszystkim odsetki (art. 212 § 2); 3) nabywca wierzytelności nabywa w zasadzie prawo do zaległych odsetek (art. 170 § 2); 4) piśmienne potwierdzenie odbioru kapitału uzasadnia domniemanie zapłacenia należnych odsetek (art. 224; przeciw — dowód podlega restrykcji z art. 265 k. p. c.); 5) hipoteczne zabezpieczenie kapitału obejmuje również odsetki, a przy egzekucji służy odsetkom zaległym równe z kapitałem pierwszeństwo za czas przez ustawę przewidziany. Chociażby umowa zasadnicza była zawarta pod formą aktu notarialnego, dodatkowe do niej zastrzeżenie o odsetkach może być zawarte w zwykłym piśmie prywatnym. Wobec art. 451 stwierdzenie oprocentowania pożyczki ponad 250 zł wymaga pisma.

3. Odsetki nie należą się same przez się od wierzytelności; muszą wynikać bądź z zastrzeżenia umownego, bądź z ustawy, bądź, wreszcie, ze zwyczaju. Zwyczaje handlowe ustanawiają pobieranie odsetek od należnych sum. Dawny zwyczaj, a obecnie przepis art. 538 k. h. zezwala rachować odetki od salda z rachunku bieżącego, chociażby saldo obejmowało odsetki od oddzielnych pozycji. K. z. przewiduje ustawowe odsetki: za zwłokę (art. 248), od wydatków w związku z prowadzeniem cudzej sprawy bez zlecenia (art. 117 § 1), od wydatków i nakładów przyjmującego zlecenie (art. 508), na rzecz przechowawcy (art. 530), na rzecz biorącego do używania w związku z jego nakładami (art. 425). Poza tym przewiduje te odsetki art. 507, 328, 338, 360 i 365 oraz implicite art. 123 i 133.

4. Wysokość odsetek zależy od umowy. Odsetki w wysokości ustawowej należą się, gdy ich umownie nie ustalono. Art. 42 strzeże przed wyzyskiem, a więc i przed odsetkami lichwiarskimi. Patrz pod art. 42, uw. 7 rozp. o lichwie pieniężnej.

Granica dozwolonej wysokości odsetek (nie-bankowych) ustalona jest na 12% (rozp. Min. Sk. z 20.X. 1932, poz. 759), a bankowych na $9^1/_2$% z dodatkiem na koszty admin. (rozp. z 7. XI. 1932, poz. 841), dla spółdzielni zaś kredytowych i Kom. Kas Oszcz. — na 10% z dodatkiem. Od wkładów i lokat w KKO i spółdzielniach ustanowiono $4^1/_2$ lub 5% (rozp. Min. Sk. z 15. XII. 1937, poz. 626). Umowy przekraczające granicę ustawową są nieważne. Ponadto istnieją sankcje karne (§ 6 rozp. o lichwie z 1924 r. Oprocentowanie długów istniejących obniżono (dekret Pr. Rz. z 3.XII. 1935, poz. 542) za czas do 30.XI. 1935 r. na 6%, od grud. 1935 na 5%.

5. Wysokość odsetek u s t a w o w y c h opiera się na dekrecie Pr. Rz. z 3.XII. 1935 r., p. 545 i wynosi o s i e m od sta. Dla długów rolniczych — 6% (rozp. z 30.IX. 1935, poz. 449). Rozp. o pracę robotników i pracow. umysłowych (D. U. 1928 r., poz. 324 i 323) przewidują obowiązek wypłacania odse-

tek zwłoki w razie zawinionego niewypłacenia wynagrodzenia w terminie w wysokości 2%—3% miesięcznie, począwszy od dnia zwłoki.

6. Odsetki podlegają p i ę c i o l e t n i e m u p r z e d a w n i e n i u (art. 282, p. 3). Temuż przedawnieniu podlegają raty amortyzacyjne (tzw. annuitety — art. 282, p. 2). Dla zapobieżenia konieczności przerywania przedawnienia odsetek lub rat amortyzacyjnych i zapobieżenia niebezpieczeństwu utraty pierwszeństwa hipotecznego dla odsetek i rat zaległych więcej niż za dwa lata — ustanowione jest kapitalizowanie zaległych odsetek i rent za zgodą dalszych wierzycieli hipot. Nie wymaga takiej zgody rozporz. z 27.X. 1932, poz. 810 o pierwszeństwie hipot. i konwersji zaległości od pożyczek instytucji kredytu długoterminowego.

Art. 287 przewiduje przedawnienie 20-letnie dla skapitalizowanych wierzytelności odsetkowych lub annuitetów.

7. A n a t o c y z m polega na kapitalizowaniu z góry odsetek (tj. dopisywanie odsetek do kapitału i liczenie od tego nowych odsetek). K. Nap. pozwalał w art. 1154 na pobieranie odsetek od odsetek bądź na skutek kapitalizacji na zasadzie umowy, bądź w razie zaskarżenia o zaległe odsetki — o ile chodziło o odsetki należne co najmniej za rok. K. z. zakazuje umowy zgóry, że odsetki będą dodawane do kapitału i same oprocentowywane. Umowa taka może dotyczyć tylko zaległości już istniejących, inaczej należą się jedynie odsetki zwłoki od zaległych odsetek od daty pozwu. Potrzeba więc, aby wierzyciel wniósł pozew o zaległe odsetki, albo aby odsetki zostały skapitalizowane (art. 249 § 1). Wyjątek zachodzi w razie istnienia odmiennych przepisów lub zwyczajów handlowych (art. 249 § 2 — ob. uw. 3). Od zaległych świadczeń okresowych można liczyć odsetki za opóźnienie, jak przy zobowiązaniach pieniężnych (art. 249 § 3).

8. S. N. uznał, że wierzyciel sumy, której zapłata uległa odroczeniu z mocy ustawy z 29.III. 1933 (D. U., poz. 213) nie może żądać od dłużnika ustawowych odsetek zwłoki aż do nadejścia ostatniego dnia odroczenia spłaty kapitału wierzytelności (orzecz. Zb. 470/1938 z 14.I. 1938, C II 1716/37).

U w a g a: Porów. art. 451 proj. k. c., Addenda II.

Art. 87. W braku umowy co do terminów płatności odsetek dłużnik winien je płacić półrocznie z dołu, a jeżeli umowa była zawarta na krótszy okres czasu, winien zapłacić odsetki jednocześnie z zapłatą dłużnej sumy pieniężnej.

K. z. 50, 55, 86, 192—198.

Termin płatności określa umowa. Jeśli za zgodą wierzyciela dłużnik płaci odsetki w pewnych określonych odstępach czasu — umowę uważa się za istniejącą w sposób dorozumiany, że przed okresem, za który zapłacono odsetki, kapitał nie jest jeszcze płatny.

W braku umowy płaci się odsetki półrocznie z dołu; jeśli dług jest zaciągnięty na termin krótszy niż na pół roku — odsetki płatne są wraz z sumą długu. Odsetki ustawowe płatne są jednocześnie z sumą kapitału.

U w a g a: Porów. art. 455 proj. k. c., Addenda II.

Art. 88. Dłużnik, który dobrowolnie zapłacił odsetki od dłużnej sumy pieniężnej, nie może żądać ani ich zwrotu, ani zaliczenia na poczet długu, chociażby odsetki się nie należały.

K. z. 36, 37, 39—42, 86, 123, 128, 133.

1. Przepis stanowi wyjątek od zasady art. 123 (niesłuszne zbogacenie) i 128 (zwrot nienależnie zapłaconego). D o b r o w o l n i e płaci ten, czyje postępowanie wolne jest od przymusu (art. 41), błędu (art. 37), lub podstępu (art. 38). Przepis przewiduje sytuację świadomości, że płacone odsetki nie należą się, przy czym sama czynność dokonania zapłaty musi być wolna od wyzyskania lekkomyślności, niedołęstwa itd. (art. 42). Dobrowolna zapłata sprowadza tylko niemożność zwrotu, nie

można natomiast z tego faktu wysnuwać wniosku, że wierzyciel, który otrzymał odsetki nienależnie za czas przyszły nie może żądać uiszczenia kapitału przed upływem czasu, za który odsetki zapłacono.

2. Jeśli piśmienna umowa o zapłatę kapitału nie zawiera wzmianki o płaceniu odsetek, dodatkowe zastrzeżenie co do nich wymaga pisma (art. 111) i dowód ze świadków (również z domniemania i przesłuchania stron) nie jest dopuszczalny. Z samego faktu dobrowolnego uiszczenia odsetek za pewien czas nie można wysnuć wniosku, że dłużnik obowiązany jest w ogóle płacić odsetki. Jeśli płatność kapitału lub odsetek nie została stwierdzona pismem i zachodziła potrzeba tego stwierdzenia — można z faktu dobrowolnego uiszczenia odsetek wnioskować (p e r f a c t a c o n c l u d e n t i a), że dłużnik zobowiązał się płacić odsetki aż do czasu zapłaty kapitału.

Przekroczenie maksymalnej granicy odsetek uprawnia do żądania zwrotu nadwyżki lub zaliczenia na poczet długu, gdyż takie przekroczenie stanowi czyn lichwy pieniężnej (orzecz. S. N. z 1.IV. 1931, C II 413/30, O.S.P. 423/1931 r.); prawo zwrotu lub zaliczenia opiera się na rozp. z 20.X. 1932 r.

U w a g a: Porów. art. 452 proj. k. c., Addenda II.

Art. 89. Jeżeli dłużnik zapłacił dług, nie żądając zwrotu nadpłaconych z góry odsetek, uważać należy, że zrzekł się ich zwrotu.

K. z. 86, 440 § 2.

W razie zapłaty odsetek z góry wierzyciel nie może żądać zapłaty kapitału przed upływem czasu, do którego zapłacono odsetki, dłużnik zaś nie może zaofiarować zwrotu kapitału przed tym czasem, gdyż wierzyciel może być zainteresowany w tym, aby nie zwracać odsetek.

Art. 89 przewiduje sytuację, gdy dłużnik, płacąc dług, nie żąda — najpóźniej w chwili tej zapłaty (mógł oczywiście żądać i przed tym) — zwrotu nadpłaconych z góry odsetek. Po za-

płaceniu długu żądanie zwrotu nadpłaconych odsetek jest niedopuszczalne, zachodzi bowiem praesumptio iuris et de iure co do zrzeczenia się odsetek. Wynika to (uzasadnienie, str. 119) z tego, że art. 89 używa terminu „uważać należy" (a nie „domniemywać należy"). Przeciwdowód zatem przeciwko tej presumpcji jest niedopuszczalny.

Uwaga: Porów. art. 453 proj. k. c., Addenda II.

Art. 90. § 1. Jeżeli umówiona stopa procentowa przenosi o dwie jednostki każdorazową stopę odsetek ustawowych a wierzyciel nie zgodzi się na obniżenie odsetek do powyższej wysokości, dłużnik może wypowiedzieć dług z zachowaniem sześciomiesięcznego terminu wypowiedzenia.

§ 2. Przeciwne postanowienie umowy jest nieważne.

K. z. 50, 55, 86, 90, 195, 196, 440.

1. Jeśli wierzyciel się nie zgodzi na obniżenie odsetek, dłużnik obowiązany jest aż do terminu wypowiedzenia płacić odsetki wg dotychczasowej stopy, dopóki dług nie zostanie umorzony.

2. Termin 6-cio miesięczny obowiązuje także przy pożyczce, której termin płatności jest oznaczony (i kiedy ma upłynąć od wypowiedzenia do terminu czas dłuższy niż 6 miesięcy).

3. Nieważność postanowienia umowy przeciwnego przepisowi ustanowiona została celem zapobieżenia umownego uchylenia możności korzystania przez dłużnika z dobrodziejstwa przepisu art. 90 § 1.

Uwaga: Porów. art. 454 proj. k .c., Addenda II.

ROZDZIAŁ VII

Umowy o świadczenie przez osobę trzecią lub na rzecz osoby trzeciej.

Art. 91. Kto przyrzekł, że osoba trzecia zobowiąże się lub spełni świadczenie, obowiązany jest dać odszkodowanie drugiej stronie, jeżeli osoba trzecia odmawia zaciągnięcia zobowiązania

lub nie spełnia przyrzeczonego świadczenia; może jednak zwolnić się od obowiązku odszkodowania przez spełnienie przyrzeczonego świadczenia, jeżeli to jest możliwe bez szkody dla wierzyciela.

K. z. 2, 22, 92, 189, 242.

1. K. z. uważa, że w przypadku umowy o świadczenie przez osobę trzecią, przyrzekający bierze na siebie g w a r a n c j ę, że trzeci zobowiąże się lub spełni świadczenie. Zakres odpowiedzialności przyrzekającego zależy od tego, czy przyrzekł on, że trzeci zobowiąże się lub też że wypełni świadczenie. Gdy przyrzeczono zobowiązanie się trzeciego, to w przypadku, gdy trzeci nie chce się zobowiązać do świadczenia, przyrzekający odpowiada za szkodę powstałą z tego powodu, że druga strona liczyła na zawarcie umowy z osobą trzecią (negatywny interes umowny). Gdy trzeci zobowiąże się, przyrzekający staje się wolny. W drugim przypadku, gdy trzeci nie chce spełnić samego świadczenia, przyrzekający odpowiada za szkodę, jaką poniosła strona na skutek tego, że świadczenie nie zostało spełnione (pozytywny interes umowny). Przyrzekający może jednak tak w pierwszym jak i drugim przypadku uwolnić się od odpowiedzialności, spełniając sam przyrzeczone świadczenie, o ile to jest możliwe bez szkody dla drugiej strony.

2. Przyrzeczenie domniemywa (p r a e s u m p t i o i u r i s — którą można obalić dowodem przeciwnym) wolę d a n i a g w a r a n c j i, chyba że z umowy jasno wynika, że chodziło tylko o zobowiązanie poczynienia s t a r a ń, ale bez gwarancji. W razie więc dania gwarancji następuje obowiązek odszkodowania (wg art. 239—247 i 157—160, które może być umownie ograniczone) w razie odmowy trzeciego dotrzymania zobowiązania. Z tego, że chodzi tylko o odszkodowanie, wynika, że danie gwarancji n i e j e s t p o r ę k ą (art. 625), poręczyciel bowiem zobowiązuje się do wykonania zobowiązania dłużnika w razie jego nie wykonania.

U w a g a: Porów. art. 588 proj. k. c. Addenda II.

Art. 92. § 1. Jeżeli kto, zawierając umowę, zastrzegł świadczenie na rzecz osoby trzeciej, osoba ta, w braku odmiennej umowy, może wprost od dłużnika żądać spełnienia świadczenia.

§ 2. Kto takie zastrzeżenie uczynił, nie może go już odwołać, jeżeli osoba trzecia oświadczyła jemu lub dłużnikowi, że chce z zastrzeżenia skorzystać.

§ 3. Dłużnik może podnieść zarzuty z umowy także i przeciwko osobie trzeciej.

K. z. 33—37, 39—42, 50, 189, 354, 362.

1. W umowie o świadczenie na rzecz osoby trzeciej (p a c t u m i n f a v o r e m t e r t i i) przyrzekający zobowiązuje się wobec zastrzegającego, że spełni świadczenie na rzecz określonej osoby trzeciej. Osoba trzecia, w braku odmiennej umowy, na skutek takiej umowy, nabywa uprawnienie korzystania z zastrzeżenia na jego rzecz, tzn. może bezpośrednio domagać się spełnienia świadczenia przez przyrzekającego. Trzeci nabywa uprawnienie definitywnie z chwilą złożenia oświadczenia (w sposób wyraźny lub dorozumiany), że chce z prawa tego korzystać. Samo zawarcie p a c t u m i n f a v o r e m t e r t i i powoduje automatyczne nabycie prawa przez osobę trzecią, zaś złożenie przez osobę trzecią oświadczenia o chęci korzystania z prawa powoduje nieodwołalność zastrzeżenia ze strony zastrzegającego. Zastrzegający może do tej chwili odwołać zastrzeżenie bądź przez rozwiązanie umowy z przyrzekającym, bądź przez żądanie świadczenia na swoją rzecz.

Ponieważ stosunek przyrzekającego do osoby trzeciej wynika ze stosunku między przyrzekającym a zastrzegającym, przyrzekający (dłużnik) może bronić się zarzutami, wynikającymi z umowy zasadniczej także przeciwko trzeciemu.

2. Zdaniem moim zastrzegający z a w s z e (i niezależnie od woli stron — jak to niewłaściwie wskazano w uzasadnieniu, str. 126) może żądać spełnienia świadczenia na rzecz trzeciego

(patrz poniżej orzecz. S. N. z 11.III.1938), gdyż prawo to wynika z okoliczności, iż jest kontrahentem umowy. Nie można tu powoływać się na analogię z art. 362 k. z. (jak to czyni uzasadnienie, tamże), gdyż fakt, iż art. 92 przyznaje bezpośrednie roszczenie t a k ż e trzeciemu w niczym nie zmienia normalnych praw każdego kontrahenta umowy żądania jej wykonania zgodnie z jej treścią, tzn. w danym przypadku z zastrzeżeniem spełnienia świadczenia na rzecz trzeciego. Przepisy §§ 1, 2 i 4 art. 362 (powołanego w uzasadnieniu) są tylko potwierdzeniem reguły z art. 92 (i zasad prawa spadkowego, o ile chodzi o § 2 art. 362), a jedynie § 3 jest novum, wskutek czego ze względów techniki ustawodawczej należało w przepisach art. 362 powtórzyć zasadę art. 92 przy dostosowaniu jej do warunków darowizny obciążliwej.

3. S. N. uznał, że wyrok sądu polubownego, nakładający przy jednoczesnym rozwiązaniu spółki handlowej na jednego ze spólników obowiązek zapłacenia z własnych funduszów zaległych podatków i świadczeń na rzecz Ubezpieczalni Społecznej, nie ma znaczenia umowy z art. 92 k. z. (orzecz. 30.II. 1936, C II 1348/36, N k. z. 1937, str. 23).

Konieczną przesłanką prawa zastrzegającego (promisariusza) do żądania od promitenta świadczenia na rzecz osoby trzeciej jest umowne zastrzeżenie świadczenia na korzyść trzeciego (S. N. z 30.X. 1936, C II 1348/32, N. k. z. 23 z 1937, Ruch 866/37).

Promisariusz (zastrzegający) może domagać się od promitenta w drodze powództwa wykonania świadczenia na rzecz osoby trzeciej nawet przed domaganiem się przez nią *) owego świadczenia. Umowa między wierzycielem wekslowym a akceptantem wekslu zawierająca zobowiązanie wierzyciela do zwrotu wekslu jest zarazem umową na korzyść osób trzecich,

*) W tekście orzeczenia omyłkowo „od niej".

tj. dalszych zobowiązanych z wekslu i powoduje tym samym zwolnienie ich od zobowiązania (S. N. z 11.III.1938, C II 2360/37, P.P.A., 210, 1938 r.).

Po przyjęciu przez trzeciego zobowiązania zastrzeżonego w umowie darowizny na jego korzyść obdarowany nie może zwolnić się od jego wykonania przez zrzeczenie się darowizny i zwrot przedmiotu darowanego (S. N. z 13. V. 1938, C I 856/37, N. k. z. 149/38).

U w a g a: Porów. art. 590 proj. k. c., Addenda II.

ROZDZIAŁ VIII.
P r z e d s t a w i c i e l s t w o.

Art. 93. § 1. Umowę zawrzeć można osobiście lub przez przedstawiciela, jeżeli ustawa inaczej nie stanowi.

§ 2. Przedstawiciel, który zawiera umowę w granicach swego umocowania, zobowiązuje reprezentowanego i nabywa dlań prawa bezpośrednio.

§ 3. Działanie w cudzym imieniu może być wyraźne lub wynikać z okoliczności.

K. z. 2, 103, 94, 97, § 1, 241, 44 n., 101, 168, 115, 120, 204 II p. 5 XV; K. h. 15, 66 n, 184, 405, 570; K. p. c. 84 n., 117, 703, 758; K. p. k. 84 n.; K. k. 105, 106, 269, 285; prawo o sąd. pracy (D. U. N 35 1934, poz. 854, zmien. 24.IX.1947, poz. 339, art. 21; prawo o ustroju adwokatury z 4 V. 1938, poz. 289 oraz dekret o tymcz. przep. uzupeł. z 24. V. 1945 (D. U. nr. 25, poz: 146):

1. W zasadzie skutki prawne oświadczeń woli odnoszą się tylko do osób, które uczestniczą w danej czynności prawnej. Często jednak oświadczenia woli składane są za kogoś innego, z tym, że wywołują skutki prawne w osobie reprezentowanej. Prawo dopuszcza trzy sposoby złożenia oświadczenia woli za kogoś innego, a mianowicie: a) p r z e d s t a w i c i e l s t w o, polegające na tym, że działania przedstawiciela wywołują skutki wprost w osobie reprezentowanego, b) z a s t ę p s t w o p o ś r e d n i e, gdzie zastępca działa w imieniu własnym, a do wejścia zastąpionego w stosunki bezpośrednie z kontrahentami

zastępcy konieczny jest akt przeniesienia praw i obowiązków na zastąpionego (np. komis — art. 581 n. k. h.), c) p o s ł a n i e c w znaczeniu prawnym przenosi jedynie oświadczenie woli (poczta, telegraf).

2. Ustawa dopuszcza możność zawarcia umowy lub złożenia jednostronnego oświadczenia woli (art. 103) przez przedstawiciela w tych przypadkach, kiedy osobiste działanie nie jest szczególnie wymagane, jak np. przy napisaniu testamentu. Prawo małżeńskie dopuszcza obecnie zawarcie związku małżeńskiego (przy istnieniu ważnych powodów) przez szczególne umocowanie pełnomocnika (art. 13 § 1 pr. małż. z 25. IX. 1945).

3. Podstawą prawną skutecznego działania w charakterze przedstawiciela jest u mo c o w a n i e, tj. moc działania w cudzym imieniu. Źródłem umocowania może być ustawa (rodzice, opiekun, kurator, zarządca itp.) lub umowa, albo statut osoby prawnej lub wreszcie wola reprezentowanego (pełnomocnictwo). Przedstawiciel, zawierając umowę lub składając jednostronne oświadczenie woli, wywołuje skutki prawne dla reprezentowanego, o ile nie przekroczy granic umocowania. Postanowienia art. 93—103 dotyczą wszystkich przedstawicieli bez względu na źródło umocowania.

4. K. z. przyjął przy kontrukcji przedstawicielstwa tzw. t e o r i ę r e p r e z e n t a c y j n ą, według której działającym jest przedstawiciel, jednak skutki jego oświadczenia powstają od razu w osobie reprezentowanego, dzięki istnieniu umocowania.

5. Działanie w cudzym imieniu winno być wyraźne, tylko wówczas, gdy ustawa tego specjalnie wymaga (§ 3).

6. Przepis art. 93 nie stosuje się do pełnomocnictwa t a j n e g o, tzn. nieujawnionego wobec drugiej strony.

O pełnomocnictwie w p r a w i e h a n d l o w y m patrz art. 60—69 (prokura i pełnom. handlowe), art. 570 (pełnomocnictwo agenta) i art. 581 n. (komis).

O formie pełnomocnictwa patrz art. 96. O ogólnym i szczególnym pełnomocnictwie patrz pod art. 95 i 96.

Z l e c e n i e jest instytucją odrębną od pełnomocnictwa wg k. z., chociaż art. 499 obejmuje umocowanie do wykonania czynności prawnej w imieniu dającego zlecenie, pełnomocnictwo często istnieje jednak bez zlecenia, gdy pełnomocnik ma uprawnienie tylko do reprezentowania danej osoby, a nie do dokonania czynności na rzecz zlecającego.

Pełnomocnictwo należy odróżnić od spółki (patrz art. 546 i n.) i od pracy (patrz ar. 441 i n.).

O braku pełnomocnictwa i jego przekroczeniu patrz art. 101 k. z.

7. Sąd Apel. w Poznaniu uznał, że przepis art. 703 k. p. c. dotyczy tylko pełnomocnictw, wynikających ze stosunku prywatno-prawnego określonego art. 93 i nast. k. z., natomiast nie odnosi się do uprawnień do działania wynikających ze stosunku publiczno-prawnego. Dlatego też uznał sąd, że należycie podpisane pełnomocnictwo do udziału w przetargu, udzielone członkom zarządu K.K.O. przez jej zarząd, nie wymaga uwierzytelnienia, gdyż jest właściwie urzędową deklaracją do wykonania pewnej czynności opartą na stosunku publiczno-prawnym, a nie prywatno-prawnym przedstawicielstwem (orzecz. z 17.III. 1936, Przeg. Not. 1936, str. 227).

S. N. wyjaśnił, że uprawnienie do „kooptowania sobie współpracownika na poszczególne powiaty, instruktorów i mężów zaufania“ nie mieści w sobie umocowania do zawierania umów o pracę (orzecz. z 5.X. 1937, C II 970/37).

Osoby działające w imieniu pracodawcy nie odpowiadają za szkodę z powodu nieubezpieczenia pracownika (S. N. 11.IV 1938, C II 2670/37, Prz. Sąd. 1938, p. 388).

Zarządca przymusowy nie może dochodzić zapłaty czynszu uiszczonego z góry przez lokatora do rąk właściciela nieucho-

mości przed wprowadzeniem zarządu przymusowego (S. N. Zb. 173/1938, z 8.V. 1937 C. II 3298/36).

Zarządca ustanowiony w myśl art. 663 § 2 k. p. c. nie jest przedstawicielem wierzyciela w rozumieniu art. 93 i 94 k. z. (S. N. w O. S. P. 149/1938).

Prezydent miasta, czy burmistrz może powierzyć kierownictwo oddzielnych działów administracji i gospodarki miejskiej funkcjonariuszom miejskim i w takim razie za czynności ich wchodzące w zakres normalnego ich urzędowania miasto odpowiada wobec osób trzecich, które nie są w tych przypadkach obowiązane sprawdzać ich uprawnień do dokonania każdej takiej czynności (S. N. w O. S. P. 129/1938).

Pełnomocnik sprzedawcy nie może zawierać umowy sprzedaży z samym sobą jako kupującym (S. N. Zb. 46/47 r. z 3.X. 1946, C II 574/46).

Ustne oświadczenie woli, złożone w imieniu drugiej osoby, wymaga umocowania zarówno wtedy, gdy bodźcem działania jest własna decyzja pełnomocnika, powzięta w granicach pełnomocnictwa, jak również wtedy, gdy bodźcem było wyraźne zlecenie mocodawcy (S. N. z 8.III. 1939, C II 218/38, P.U.S. 1935/38).

U w a g a. Art. 93 k.z. ma odpowiednik w art. 88 i 89 projektu kodeksu cywilnego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„Art. 88. § 1. Jeżeli przepisy szczególne nie stanowią inaczej, czynność prawna może być dokonana przez przedstawiciela.

§ 2. Czynność prawna, dokonana przez przedstawiciela w granicach umocowania, pociąga za sobą skutki bezpośrednio względem reprezentowanego".

Art. 89. Działanie w cudzym imieniu może być wyraźne lub wynikać z okoliczności.

Art. 94. § 1. Granice umocowania przedstawiciela ustanowionego z mocy ustawy określają przepisy szczególne.

§ 2. Granice umocowania przedstawiciela ustanowionego z woli reprezentowanego określa treść pełnomocnictwa.

K. z. 95 § 1, 101, 100, 555, 104, 221, 499, II p. 5; K. h: 60—69; Up: 90—102, Ukł. 31—36, 73.

1. Przedstawicielami u s t a w o w y m i są: ojciec, matka, opiekun, kurator, osoby zamianowane przez sąd lub inną władzę, przedstawiciele osób prawnych, działających na podstawie statutu, zarządu stowarzyszeń, kuratorzy fundacji, spólnicy spółek cywilnych (z k. z.), spółki jawnej (art. 83, 84 k. h.), spółki komandytowej (art. 144, 152 k. h.) itd.

2. U d z i e l e n i e p e ł n o m o c n i c t w a jest aktem prawnym, którym nadaje się pełnomocnikowi moc składania oświadczeń woli w imieniu reprezentowanego. Może ono nastąpić bądź przez jednostronne oświadczenie woli, bądź też na podstawie umowy, jak również w formie złożenia oświadczenia woli wobec osoby trzeciej.

3. Od aktu udzielenia pełnomocnictwa należy odróżnić stosunek prawny między reprezentowanym (mocodawcą) a pełnomocnikiem, z którego to stosunku umocowanie wynika. Ten stosunek wewnętrzny może być każdego rodzaju umową (zleceniem, umową o pracę itp.), lecz dla osób trzecich jest on bez znaczenia. Jeżeli ten stosunek prawny jest umową zlecenia, to gdy zlecenie dotyczy czynności prawnej, obejmuje ono w braku odmiennej umowy, umocowanie do wykonania danej czynności prawnej (art. 499 k. z.)

4. Jeżeli chodzi o samą treść pełnomocnictwa (formę wewnętrzną), to do ustalenia jej należy stosować ogólne przepisy o tłumaczeniu świadczeń woli, z ograniczeniami z art. 95 § 1 k. z.

5. S. N. wyjaśnił, że zarządca jest pełnomocnikiem w zakresie powierzonego mu zarządu, oraz iż usuwanie lokatorów, nie wypełniających swych umownych zobowiązań, z przedmiotu

najmu i ściąganie zaległego komornego są czynnościami należytego zarządu nieruchomością czynszową (S. N. 7.XII 1937, C. II 1489/37, Prz. Sąd. XIII, p. 273).

Strona, która podpisała nieograniczone pełnomocnictwo, na obowiązek przeprowadzenia dowodu na swe twierdzenie, że poleciła adwokatowi tylko podpisanie pozwu (S. N. z 4.VI. 1937, C III 1090/36, Ruch 136/1938 r.).

6. Czy pełnomocnik może w imieniu zastąpionego zawierać umowy z samym sobą? Przepisu w tym względzie k. z. nie zawiera, a nawet projektowany przepis (zabraniający tego w braku umownego lub ustawowego zezwolenia) został skreślony i do k. z. nie wszedł. L o n g c h a m p s przechyla się do poglądu za niedopuszczalnością takich umów, gdyż pełnomocnik jest umocowany do działania w imieniu mocodawcy wobec osób trzecich, a nie wobec siebie, jednak możliwa jest odmienna wola mocodawcy i nawet należy przyjąć taką umowę, jeżeli nie sprzeciwia się temu interes mocodawcy (uzasadnienie, str. 147, Zobowiązania, str. 132). Kwestia jest pozostawiona nauce i orzecznictwu. Porów. art. 592, 593, 597, 605 k. h.

Patrz pod art. 93 orzecz. S. N. Zb. 46/47 z 3.X. 1946 r., które rozstrzyga tę kwestię w sensie przeczącym.

U w a g a. Art. 94 k. z. ma odpowiednik w art. 90 projektu kodeksu cywilnego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„A r t. 90. § 1. Granice umocowania przedstawiciela ustawowego są określone w przepisach, które dotyczą jego ustanowienia.

§ 2. Granice umocowania przedstawiciela, ustanowionego z woli reprezentowanego, wynikają z treści pełnomocnictwa".

Art. 95. § 1. Udzielenie pełnomocnictwa ogólnego nie obejmuje umocowania do zbywania i obciążania nieruchomości, zaciągania pożyczek i zobowiązań wekslowych, czynienia darowizn, przyjmowania lub zrzekania się spadków, zawierania

ugód, wytaczania powództw, czynienia zapisów na sąd polubowny i wykonywania innych czynności, przekraczających zakres zwykłego zarządu.

§ 2. Do powyższych czynności wystarcza pełnomocnictwo obejmujące dany ich rodzaj, jeżeli ustawa nie wymaga pełnomocnictwa do poszczególnej czynności.

K. z. 93, 96, § 2, 352—354, 432, 621, II p. 5;

K. h. 15, 63, 66, 67, 152, 570, 573, XVIII, XXXIII; K. p. c. 91, 93, 703, 457^{1}, 457^{3}, 457^{21}; weksel 8,75; czek. II, art. 39 i 43 prawa o księgach wieczys. z 11. X. 1946, D. U. N 57/1946, poz. 320.

1. Chroniąc interesy osób, posługujących się p e ł n o m o c n i k i e m o g ó l n y m (np. co do gospodarstwa wiejskiego, przedsiębiorstwa), który mógłby je swymi oświadczeniami woli doprowadzić do ruiny majątkowej, k. z. zawiera przepis, określający zakres działania pełnomocnika ogólnego. Należy wyjść z założenia, że działanie pełnomocnika ogólnego winno ograniczyć się do czynności z w y k ł e g o z a r z ą d u, celem zachowania majątku mocodawcy i osiągnięcia z niego normalnych korzyści (wydatki konieczne i użyteczne). Pełnomocnik ogólny może przedsiębrać czynności prawne, nie przekraczające zakresu zwykłego zarządu, a w żadnym przypadku nie może on zawierać czynności wymienionych wyraźnie w § 1.

2. Do czynności wymienionych w § 1, przepis nie wymaga pełnomocnictwa do danej czynności, lecz tylko obejmującego pewien rodzaj czynności prawnej (p e ł n o m o c n i c t w o g a t u n k o w e), chyba że ustawa wymaga pełnomocnictwa do danej czynności prawnej (art. 15 § 1 i 2, 63, 234, 242, 374, k. h.; 703 k. p. c.; art. 39 i 43 prawa o księgach wiecz. z 11.X. 1946, D. U. 57/46, poz. 320).

Do zgłoszenia wniosku o ogłoszenie upadłości imieniem dłużnika wymagane jest pełnomocnictwo szczególne, gdyż taka czynność przekracza zwykły zarząd. To samo — gdy chodzi

o podanie upadłego o dopuszczenie do zawarcia układu (art. 175 pr. upadł.)

3. S. N. uznał, że kurator nad mieniem nieobecnego, objętym ustawą z 2 lipca 1937 r., o likwidacji mienia opuszczonego (D. U. poz. 405) nie może bez zezwolenia sądu wytoczyć sprawy o dział nieruchomości, której współwłaścicielem jest nieobecny (orzecz. Zb. 189/39 r. z 22.IX.1938, C I 1137/38, O. S. P. 485/1938. Patrz orzecz. S. N. 7.XII. 1937 pod art. 94 uw. 5.

Rozwiązanie umowy o pracę jest czynnością przekraczającą zakres zwykłego zarządu sprawami pracownika, wymaga więc szczególnego umocowania (S. N. 8.III.1938, C II 2181/37, P. U. S. 135/1938).

Uwaga. Art. 95 k. z. ma odpowiednik w art. 91 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„Art. 91. § 1. Pełnomocnictwo ogólne nie obejmuje umocowania do zbywania i obciążania nieruchomości, zaciągania pożyczek i zobowiązań wekslowych, czynienia darowizn, przyjmowania lub zrzekania się spadków, zawierania ugód, wytaczania powództw, czynienia zapisów na sąd polubowny, jak również do wykonywania innych czynności, które przekraczają zakres zwykłego zarządu.

§ 2. Do powyższych czynności potrzebne jest pełnomocnictwo obejmujące określony ich rodzaj, chyba że ustawa wymaga pełnomocnictwa do poszczególnych czynności".

Art. 96 § 1. Udzielenie pełnomocnictwa ogólnego powinno pod nieważnością nastąpić na piśmie.

§ 2. Jeżeli do ważności umowy potrzebna jest szczególna forma, udzielenie pełnomocnictwa powinno pod nieważnością nastąpić w tej formie.

K. z. 29, 97, 499, 566, 95, 93, 101, 109—114, II p. 5; K. p. c. 91, 703; K. h. 160, 162, 570; weksl. 77; rozp. z 22. III. 1928 o postęp. admin. (Dz. N

110/1934, poz. 976), art. 11 i 12; dekret o postępowaniu podatkowym z 10. V. 1946 r. (D. U. N 27/1946, poz. 174), art. 22; prawo o księgach wiecz. z 11. X. 1946 (D. U. poz. 320), art. 39, 43.

1. Pełnomocnictwo może być udzielone w sposób wyraźny i dorozumiany (art. 29, 221, 499 k. z.). Ustawa wymaga do udzielenia pełnomocnictwa f o r m y, tylko w dwóch przypadkach pod rygorem nieważności: a) udzielenie pełnomocnictwa ogólnego winno nastąpić na piśmie, b) pełnomocnictwo do czynności, która wymaga zachowania pewnej formy, winno nastąpić w tej formie.

2. Jeżeli ustawa, lub umowa — bez zastrzeżenia nieważności — wymagają zachowania formy piśmiennej, wówczas dokonywanie tej czynności przez pełnomocnika w granicach umocowania winno być pismem stwierdzone.

3. S. N. wyjaśnił, że jeśli wydanie wekslu związane zostało z otrzymaniem pożyczki, której weksel był zabezpieczeniem, dowód ze świadków na fakt upoważnienia ustnego pełnomocnika do podpisania za dłużnika wekslowego nie jest dopuszczalny, gdy pożyczka przewyższa zł 250 (C I 1137 — 1139/35).

U w a g a. Art. 96 k. z. ma odpowiednik w art. 92 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„Art. 92. § 1. Pełnomocnictwo ogólne winno być pod nieważnością udzielone na piśmie.

§ 2. Jeżeli do ważności oświadczenia woli potrzebna jest szczególna forma, pełnomocnictwo do złożenia tego oświadczenia winno być pod nieważnością udzielone w tej samej formie.

§ 3. Jeżeli oświadczenie woli winno być stwierdzone pismem, pełnomocnictwo do złożenia tego oświadczenia winno być również pismem stwierdzone".

Art. 97. § 1. Ograniczona zdolność do działań prawnych pełnomocnika nie ma wpływu na ważność umowy zawartej w imieniu mocodawcy.

§ 2. Jeżeli ograniczenie nastąpiło po udzieleniu pełnomocnictwa, umowa, zawarta przez pełnomocnika w imieniu mocodawcy po tym ograniczeniu, jest nieważna wówczas, gdy mocodawca o ograniczeniu nie wiedział, albo, dowiedziawszy się, nie miał już czasu odwołać pełnomocnictwa.

K. z. 93, 94, 103, II p. 3.

1. Jednostronne oświadczenie woli, czy umowa rodząca pełnomocnictwo musi posiadać wszelkie wymogi ważnej czynności prawnej (art. 45, 31 — 44). Po stronie osoby udzielającej pełnomocnictwo musi istnieć pełna zdolność do działań prawnych; jeżeli mocodawca zdolności tej nie posiadał, wówczas pełnomocnictwo jest nieważne. Inaczej przedstawia się sprawa, gdy brak zdolności lub jej ograniczenie występuje po stronie pełnomocnika.

K. z. ogranicza się do stwierdzenia, że ograniczona zdolność pełnomocnika nie ma wpływu na ważność umowy zawartej przez niego w imieniu mocodawcy, pozostawiając do rozstrzygnięcia praktyce, czy osoby zupełnie niezdolne do działań prawnych nie mogą być pełnomocnikami, czy też to jest kwestia faktu zależna od stanu tych osób i rodzaju interesu (uzasadnienie, str. 134). Udzielenie pełnomocnictwa jest kwestią ryzyka i mocodawca winien ponosić konsekwencje niedopatrzenia co do braku zdolności do działań prawnych po stronie pełnomocnika. Pełnomocnik posiadający ograniczoną zdolność do działań prawnych może ważnie zobowiązać mocodawcę, o ile naturalnie działa w granicach pełnomocnictwa.

2. Gdy ograniczenie zdolności pełnomocnika do działań prawnych nastąpiło po udzieleniu pełnomocnictwa, nie można stawać na płaszczyźnie ryzyka. Czynność prawna zdziałana przez pełnomocnika będzie wówczas tylko ważną, gdy mocodawca,

dowiedziawszy się o ograniczeniu zdolności pełnomocnika, bez nieuzasadnionej zwłoki, nie odwołał pełnomocnictwa.

U w a g a. Art. 97 k. z. ma odpowiednik w art. 93 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„A r t. 93. 1. Ograniczona zdolność do działań prawnych pełnomocnika nie ma wpływu na ważność czynności prawnej dokonanej w imieniu mocodawcy.

§ 2. Jeżeli ograniczenie nastąpiło po udzieleniu pełnomocnictwa, czynność prawna dokonana przez pełnomocnika po tym ograniczeniu jest nieważna, wówczas, gdy mocodawca o ograniczeniu nie wiedział, albo dowiedziawszy się nie miał już możności odwołać na czas pełnomocnictwa".

Art. 98. Jeżeli nie sprzeciwia się temu stosunek prawny, będący podstawą pełnomocnictwa, może ono być każdego czasu odwołane lub ograniczone i wygasa ze śmiercią mocodawcy lub pełnomocnika.

K. z. 93—95, 97, 100, 102, 512 § 3, 514, 515, 557 § 2, 558 § 1, 566, 573; K. p. c. 91 p. 2; K. h. 15, 63—68; prawo o ustroju adw. z 4. V. 1938 (D. U. poz. 289), art. 70.

1. Udzielenie pełnomocnictwa jest a k t e m z a u f a n i a, wynikającym z wolności prywatno-prawnej, który zasadniczo leży w interesie mocodawcy. Wynika z tego, że mocodawca posiada w każdej chwili moc o d w o ł a n i a l u b o g r a n i c z e n i a pełnomocnictwa. Odwołanie i ograniczenie pełnomocnictwa nie wymaga żadnej formy. Wypowiedzenie pełnomocnictwa przez adwokata obowiązuje go do pełnienia przezeń obowiązków jeszcze przez 2 tygodnie, jeśli inny adwokat nie objął sprawy (art. 70 pr. o ust. adwok.)

2. Jeżeli stosunek prawny, będący podstawą pełnomocnictwa sprzeciwia się temu, nie może być ono odwoływane i ogranicza-

ne dowolnie; (por. art. 512, 514, 515, 516, k. z.; art. 578 k. h.; art. 95, 96 k. p. c).

Odwołanie lub ograniczenie w przypadku art. 97 § 2 jest dopuszczalne, choćby się temu sprzeciwiał stosunek prawny leżący u podstawy pełnomocnictwa.

3. Śmierć (lub uznanie za zmarłego) mocodawcy lub pełnomocnika powoduje w zasadzie wygaśnięcie pełnomocnictwa. Nie wygaśnięcie pełnomocnictwa przez śmierć wyniknąć może z umowy, z podstawowego stosunku prawnego, bądź z wyraźnego przepisu wydanego dla takiego stosunku, (np. art. 514).

4. Wygaśnięcie pełnomocnictwa, jako wynik wygaśnięcia podstawowego stosunku (zlecenie, przekaz) jest rzeczą zwykłą.

5. Ograniczenie pełnomocnictwa może być czasowe, terytorialne i przedmiotowe; może też polegać na udzieleniu pełnomocnictwa kilku osobom łącznie lub każdej oddzielnie. Art. 61 § 3 k. h. wyklucza możność przedmiotowego ograniczenia prokury (zakaz ograniczenia terytorialnego z przepisu nie wynika!)

Po ogłoszeniu upadłości zlecenie i komis dane przez upadłego wygasają (art. 43 pr. upadł.)

O skutkach wygaśnięcia lub ograniczenia pełnomocnictwa — patrz art. 100.

U w a g a. Art. 98 k. z. ma odpowiednik w art. 94 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„Art. 94. Jeżeli nie sprzeciwia się temu stosunek prawny będący podstawą pełnomocnictwa, może ono być każdego czasu odwołane lub ograniczone i wygasa ze śmiercią mocodawcy lub pełnomocnika".

Art. 99. Po wygaśnięciu pełnomocnictwa pełnomocnik obowiązany jest zwrócić mocodawcy dokument pełnomocnictwa, może jednak żądać wydania poświadczonego odpisu tego dokumentu.

K. z. 93, 98, III p. 8; K. p. c. 269, 272, 812, § 1.

1. Ochrona interesów mocodawcy powoduje wymóg ustawy, nakazujący pełnomocnikowi zwrot dokumentu pełnomocnictwa po wygaśnięciu pełnomocnictwa, dając mu jednak prawo żądania poświadczonego odpisu dokumentu. Ten ostatni przepis ma na celu umożliwienie pełnomocnikowi obrony w razie powstania wątpliwości lub sporu co do treści lub istnienia pełnomocnictwa.

2. Pełnomocnik obowiązany jest do zwrotu dokumentu pełnomocnictwa nawet, gdy ma jakieś pretensje wobec mocodawcy, wynikające ze stosunku prawnego będącego podstawą pełnomocnictwa lub z niesłusznego zbogacenia.

3. W razie zagubienia dokumentu pełnomocnik obowiązany jest na swój koszt wystarać się o jego odtworzenie. Koszt odpisu ponosi mocodawca. Przepis mówi o poświadczonym (przez mocodawcę) odpisie, i nie wymaga uwierzytelnienia (przez notariusza).

Obowiązek zwrotu istnieje, pomimo, iż dokument zawiera np. szczegóły co do stosunku, który był podstawą pełnomocnictwa.

Uwaga. Art. 99 k. z. ma odpowiednik w art. 95 projektu kodeksu cywilnego w 1-ym czytaniu treści następującej:

Art. 95. Po wygaśnięciu pełnomocnictwa pełnomocnik obowiązany jest zwrócić mocodawcy dokument pełnomocnictwa: może żądać poświadczonego odpisu tego dokumentu; wygaśnięcie pełnomocnictwa winno być na odpisie zaznaczone".

Art. 100. Wygaśnięcie lub ograniczenie pełnomocnictwa nie wpływa na ważność umowy, zawartej przez pełnomocnika w granicach umocowania, chyba że druga strona w chwili zawarcia umowy o wygaśnięciu lub ograniczeniu pełnomocnictwa wiedziała albo wiedzieć była powinna.

K. z. 93, 98, 516.

1. Ustawa chroni dobrą wiarę osób trzecich, które zawarły z pełnomocnikiem umowę, nie wiedząc o wygaśnięciu lub ograniczeniu pełnomocnictwa.

2. Mocodawca lub jego prawni następcy, którzy nie chcą by umowa zawarta przez pełnomocnika po wygaśnięciu lub ograniczeniu pełnomocnictwa wiązała ich, winni udowodnić w razie potrzeby, że osoba trzecia, zawierając umowę z pełnomocnikiem, wiedziała lub wiedzieć była powinna o wygaśnięciu lub ograniczeniu pełnomocnictwa.

Uwaga. Art. 100 k. z. ma odpowiednik w art. 96 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„Art. 96. Wygaśnięcie lub ograniczenie pełnomocnictwa nie ma wpływu na ważność czynności prawnej dokonanej przez pełnomocnika w granicach umocowania, chyba że w chwili dokonania czynności osoba, z którą pełnomocnik zawarł umowę lub której złożył jednostronne oświadczenie, o wygaśnięciu lub ograniczeniu pełnomocnictwa wiedziała albo że brak wiadomości był wynikiem niedbalstwa z jej strony".

Art. 101. § 1. Jeżeli zawierający umowę w cudzym imieniu nie ma pełnomocnictwa albo pełnomocnictwo przekroczy, skuteczność umowy zależy od potwierdzenia jej przez osobę, w której imieniu umowa została zawarta.

§ 2. Druga strona może wyznaczyć osobie, w której imieniu umowa była zawarta, odpowiedni termin do potwierdzenia umowy; staje się wolna po bezskutecznym upływie tego terminu.

§ 3. W razie braku potwierdzenia druga strona może żądać od tego, kto działał jako pełnomocnik, naprawienia szkody, jaką poniosła przez to, że zawarła z nim umowę w zaufaniu do istnienia pełnomocnictwa.

§ 4. Potwierdzenie umowy przez osobę, w której imieniu umowa została zawarta, odnosi skutek od chwili jej zawarcia; dobrowolne wykonanie umowy w całości lub części przez tę osobę jest równoznaczne z potwierdzeniem.

K. z. 29, 57, 93—97, 100, 117,118, 120, 134, 157—160, 194 n., 204, 242; K. h. 69; K. p. c. 97.

1. Z art. 93 § 2 k. z. wynika, że w przypadku działania pełnomocnika bez umocowania nie może być mowy o nabyciu praw i zobowiązaniu reprezentowanego. Z drugiej strony prawo musi chronić interesy osób, które zawarły umowę z nieumocowanym pełnomocnikiem (fałszywy pełnomocnik — falsus prokurator), nie wiedząc o braku umocowania.

2. Umowę zawartą przez fałszywego pełnomocnika należy uważać za zawartą pod warunkiem zawieszającym, której skuteczność zależy od potwierdzenia przez osobę reprezentowaną (ratihabitio), dokonanego z mocą wsteczną w sposób wyraźny lub dorozumiany. Potwierdzenie może wynikać z czynności konkludentej (wykonanie zobowiązania w całości lub części).

3. Celem skrócenia okresu zawieszenia i wyjaśnienia stanu prawnego osoba, która zawarła umowę z fałszywym pełnomocnikiem może wyznaczyć osobie, w imieniu której umowa była zawarta, odpowiedni termin do jej potwierdzenia (negotium claudicans). Po bezskutecznym upływie tego terminu osoba, zawierająca umowę z fałszywym pełnomocnikiem, staje się wolną. Zawierający umowę nie może żądać jej potwierdzenia przez fałszywego pełnomocnika (inaczej art. 69 k. h.), by została zawarta w jego imieniu.

4. Fałszywy pełnomocnik w razie nie potwierdzenia umowy jest obowiązany naprawić osobie trzeciej szkodę w granicach ujemnego interesu umownego, tzn. ma jej

zwrócić to, co strona straciła przez zawarcie z nim umowy w zaufaniu do istnienia pełnomocnictwa (szkoda z umowy). Gdy pełnomocnik fałszywy działa w złej wierze winien jest odszkodowania na zasadach ogólnych.

5. Umowa nie wiąże fałszywego pełnomocnika, gdyż nie zawarł on i nie miał zamiaru zawrzeć umowy w swoim imieniu. Odpowiada on za szkodę wyrządzoną kontrahentowi umowy wg ogólnych przepisów, a, gdy zachodzi po jego stronie wina, odpowiada za wszelkie szkody (pozytywny interes), bez względu zaś na winę odpowiada z mocy § 3 art. 101 również za negatywny interes.

6. Przekroczenie przez pełnomocnika tajnych klauzul pełnomocnictwa (p e ł n o m o c n i k p o z o r n y) nie wpływa na ważność umowy i wiąże mocodawcę, co nie przesądza kwestii roszczeń odszkodowawczych z powodu niestosowania się do instrukcji mocodawcy.

7. S. N. uznał, że fałszywy pełnomocnik, który ze świadomością braku pełnomocnictwa, tj. działając w złej wierze, zawarł umowę z trzecim, odpowiada nie tylko za udowodnione przez trzeciego straty, powstałe wskutek braku potwierdzenia umowy, lecz również za utracone przez trzeciego z tego powodu korzyści (S. N. Zb. 358/38 z 13.X. 1937 r., C I 3376/36). Strona, która znając treść pełnomocnictwa, na podstawie którego działał pełnomocnik, zawarła z nim umowę, przekraczającą zakres jego upoważnienia, sama musi ponosić skutki niewykonania tej umowy przez mocodawcę i przepis art. 101 § 3 nie ma zastosowania (S. N. 15.VI. 1938, C I 2221/37, O.S.P. 233/1939). Kto przez fałszywe przedstawienie, iż ma pełnomocnictwo do sprzedaży gruntu i przez obietnicę sprzedaży skłania drugiego do wyzbycia się swego mienia celem uzyskania środków na zakup ofiarowanego mu gruntu, odpowiada za szkodę, jeżeli od sprzedaży gruntu bezzasadnie odstąpi (S. N. z 25.V. 1937, C II 148/37, N. k. z. 1937, str. 169).

Wypowiedzenie umowy pracownikowi umysłowemu przez prezesa stowarzyszenia imieniem tegoż stowarzyszenia, jako pracodawcy, jest skuteczne bez względu na postanowienia statutu co do zastępstwa stowarzyszenia na zewnątrz, jeśli stowarzyszenie uznało w sporze czynność prezesa za ważną i wiążącą (S. N. 18.IX. 1937, C II 312/388, N. Pal. 1938, str. 550).

U w a g a. Art. 101 k. z. ma odpowiednik w art. 97 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w I-ym czytaniu treści następującej:

„A r t. 97. § 1. Jeżeli zawierający umowę w cudzym imieniu nie ma pełnomocnictwa albo je przekroczy, skuteczność umowy zależy od potwierdzenia jej przez osobę, w której imieniu umowa została zawarta.

§ 2. Druga strona może wyznaczyć osobie, w której imieniu umowa była zawarta, odpowiedni termin do potwierdzenia umowy; staje się wolną po bezskutecznym upływie tego terminu.

§ 3. Dobrowolne wykonanie przez tę osobę umowy w całości lub w części jest równoznaczne z potwierdzeniem".

Art. 102. § 1. Pełnomocnik może na swe miejsce podstawić kogo innego, jeżeli ta możność została mu nadana przez pełnomocnictwo, albo wynika z ustawy lub ze stosunku, będącego podstawą pełnomocnictwa.

§ 2. Z kilku pełnomocników, umocowanych do jednej i tej samej czynności, każdy może działać oddzielnie, jeżeli inaczej nie postanowiono.

§ 3. Przepisy te stosują się również do osób, które pełnomocnik na swe miejsce podstawił.

K z. 93, 144, 145, 202, 503 § 1; K. p. c. 93; K. h. 63.

1. Ponieważ udzielenie pełnomocnictwa jest kwestią zaufania, ustawa zakazuje przelewania otrzymanego pełnomocnictwa, chyba że możność s u b s t y t u c j i jest wyraźnie prze-

widziana w danym pełnomocnictwie lub wynika z ustawy lub też z podstawowego stosunku prawnego (np. art. 93 k. p. c., art. 503 § 1 k .z.).

2. Jeżeli mocodawca ma kilku pełnomocników, to każdy z nich może działać osobno. Obowiązek działania łącznego może wynikać z aktu pełnomocnictwa lub ustawy (np. art. 62 k. h.)

O reprezentowaniu spółki z ogr. odp. i akcyjnej przez wieloosobowy zarząd — patrz art. 199 i 370 k. h.

U w a g a. Art. 102 k. z. ma odpowiednik w art. 99 i 100 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„A r t. 99. Pełnomocnik może podstawić na swe miejsce inną osobę tylko w przypadku, gdy to uprawnienie wynika z pełnomocnictwa, przepisu ustawy lub stosunku prawnego, będącego podstawą pełnomocnictwa".

„A r t. 100. § 1. Jeżeli do tej samej czynności zostało ustanowionych kilku pełnomocników, każdy z nich może działać samodzielnie, chyba że było inaczej zastrzeżone.

§ 2. Przepis powyższy stosuje się także do osób, które pełnomocnik na swe miejsce podstawił".

Art. 103. Przepisy rozdziału niniejszego stosuje się odpowiednio do jednostronnych oświadczeń woli, złożonych przez przedstawiciela.

K. z. 2, 29, 93, 107.

1. Zarówno jak pełnomocnik może zawrzeć umowę, może on też dokonać jednostronnego oświadczenia woli (zawiadomienie, wypowiedzenie, oferta, przyrzeczenie publiczne).

Do tych jednostronnych oświadczeń będą się też stosowały przepisy art. 93—102. Wyłączone jest złożenie przez pełnomocnika tylko tych oświadczeń woli, które w ogóle nie mogą być składane przez pełnomocnika, a wymagają osobistego udzia-

łu oświadczającego (uznanie za swoje dziecka urodzonego poza małżeństwem, jako czynność o charakterze osobistym, wyklucza możność dokonania uznania przez przedstawiciela ustawowego ojca — art. 65 pr. rodzin.).

2. Ob. orzecz. S. N. z 15.VI. 1938, C I 2221/37 i inne pod art. 101 uw. 7.

U w a g a. Projekt kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu zawiera prócz tego przepis następujący:

„A r t. 101. Przepisy działu niniejszego stosuje się odpowiednio w przypadku, gdy oświadczenie woli ma być złożone przedstawicielowi".

ROZDZIAŁ IX.

P r z y r z e c z e n i e p u b l i c z n e.

Art. 104. § 1. Kto ogłosi publicznie, że wypłaci nagrodę za wykonanie pewnej czynności, obowiązany jest dotrzymać przyrzeczenia.

§ 2. Jeżeli przyrzekający nie oznaczył terminu do wykonania czynności, ani nie zrzekł się odwołania, wolno mu przyrzeczenie odwołać.

§ 3. Odwołanie winno być ogłoszone publicznie w taki sposób, w jaki było uczynione przyrzeczenie.

§ 4. Odwołanie jest bezskuteczne względem tego, kto przed tym czynność wykonał.

K. z. 66, 106, 194 n.

Literatura pol.: O h a n o w i c z: Przyrzeczenia publiczne, Poznań, 1920; St. G o l d b e r g e r: Przyrzeczenie publiczne w świetle K. z. Nowa Palestra N 4 i 5 z 1937 r.

1. Przyrzeczenie publiczne (p o l l i c i t a t i o), polega na tym, że ktoś ogłasza w s p o s ó b d o s t ę p n y d l a o g ó ł u, że wypłaci (tzn. uiści, gdyż nagroda może nie być

w pieniądzach) nagrodę za spełnienie pewnej czynności. Ogłaszający winien jest dokładnie określić r o d z a j czynności, spełnienie której jest warunkiem otrzymania nagrody. Publicznym jest ogłoszenie wtedy, gdy zostało dokonane tak, iż może dojść z łatwością do bliżej nieokreślonej liczby osób. Przyrzeczenie publiczne wiąże ogłaszającego już jako takie, tj. jako j e d n o s t r o n n e oświadczenie woli.

Przyrzeczenie publiczne różni się tym od oferty, że jest skierowane do nieokreślonych osób, podczas gdy oferta jest skierowana do indywidualnie określonej osoby.

2. Ogłaszający przyrzeczenie publiczne może je jednak o d w o ł a ć, lecz ze względu na interesy i dobrą wiarę osób ewentualnie ubiegających się o nagrodę odwołanie winno być dokonane również publicznie. Ogłoszenie „w taki sam sposób" (a nie „w ten sam sposób") oznacza, że sposób odwołania może nieco odbiegać od ogłoszenia o nagrodzenie (odwołanie nie w tej gazecie, co ogłoszenie, ale w równie poczytnej). Odwołanie przyrzeczenia publicznego jest bezskuteczne:

a) gdy przyrzekający oznaczył termin do wykonania czynności; w tym przypadku nie może on odwołać przyrzeczenia przed tym terminem, chyba że sobie to zastrzegł, b) gdy przyrzekający zrzekł się odwołania w samym przyrzeczeniu publicznym (dorozumianym zrzeczeniem się odwołania jest również zakreślenie terminu).

Odwołanie przyrzeczenia publicznego jest skuteczne wobec osób, które rozpoczęły jedynie wykonywanie czynności lub nawet wykonały czynność po odwołaniu, nie wiedząc o odwołaniu. Dowieść wykonania czynności przed odwołaniem musi ten, co czynność wykonał.

Śmierć przyrzekającego lub utrata przezeń zdolności do działań prawnych, nie ma skutków odwołania w braku odmiennego zastrzeżenia.

Art. 105. § 1. Jeżeli czynność wykona kilka osób oddzielnie i niezależnie od siebie, każdej należy się nagroda, chyba że była przyrzeczona jedna tylko nagroda.

§ 2. W tym drugim przypadku otrzyma nagrodę osobą, która pierwsza się zgłosi, a w razie jednoczesnego zgłoszenia się kilku osób ta, która pierwsza czynność wykonała.

§ 3. Jeżeli czynność wykonało kilka osób wspólnie, w razie sporu sąd odpowiednio podzieli nagrodę.

W przypadku wykonania czynności przez kilka osób wspólnie należy się im tylko jedna nagroda, a w razie sporu sąd dokona podziału nagrody.

Jeżeli czynność została wykonana przez kilka osób samodzielnie, każdej z nich należy się cała nagroda. Gdy jednak została przyrzeczona tylko jedna nagroda, wchodzą w grę normy interpretacyjne § 2.

Art. 106. § 1. Publiczne przyrzeczenie nagrody konkursowej za dzieło najlepsze jest nieważne, jeżeli w ogłoszeniu nie oznaczono terminu, w ciągu którego można się ubiegać o nagrodę.

§ 2. Ocena, czy i które dzieło zasługuje na nagrodę, należy do przyrzekającego, jeżeli w ogłoszeniu nie oznaczył innego sposobu oceny. Przyrzekający nagrodę tylko wtedy staje się właścicielem nagrodzonego dzieła lub też nabywa prawo autorskie do niego, gdy to zastrzegł w ogłoszeniu.

K. z. 104, 105, III p. 15.

1. Publiczne przyrzeczenie nagrody konkursowej uzależnia wypłacenie nagrody od najlepszego spełnienia pewnej czynności. Bezwzględnym warunkiem ważności takiego przyrzeczenia jest zakreślenie t e r m i n u do wykonania czynności. Termin jest konieczny, inaczej bowiem przyrzekający mógłby zawsze powoływać się na to, że może jeszcze nadejść dzieło lepsze.

Okoliczność, że konkurs dla ważności wymaga ustalenia terminu, nie stoi na przeszkodzie możności odwołania konkursu, o ile ta możność jest zastrzeżona przy ustaleniu terminu, gdyż przepisy art. 104 i nast. są natury dyspozytywnej.

2. Jeżeli chodzi o o c e n ę, w razie nie podania w publicznym orzeczeniu osoby lub osób (sąd konkursowy, jury) zaufania, mających oceniać dzieło zgłoszone, ocena należy do przyrzekającego.

3. Twórca dzieła nagrodzonego pozostaje właścicielem dzieła i zatrzymuje prawa autorskie, chyba że ogłaszający zastrzegł sobie w przyrzeczeniu prawa autorskie lub tylko prawo własności dzieła nagrodzonego — dla siebie. Odpłata za nabycie tych praw powinna być zastrzeżona (poza nagrodą). Nabycie w ten sposób tylko prawa własności (bez praw autorskich) stanowi w większości przypadków tylko n u d u m i u s. Pod „dziełem“ rozumie się (jak w art. 478) wszelki wytwór pracy zarówno materialny, jak i duchowy.

4. Jeśli przyrzekający przyznał nagrodę innej osobie, a nie tej, której dzieło uznał za najlepsze, on sam lub sąd konkursowy miarodajny wg przyrzeczenia — pozostaje tylko sporna droga sądowa o uiszczenie nagrody.

5. S. N. wyjaśnił (Zb. 157/39 z 11—25.IV.1938, C III 210/38), że ustanowienie w rozporządzeniu Ministra Skarbu z dn, 13. XII. 1928 (Dz. Urz. Minist. Skarbu z 1928 r., Nr 36, poz. 413), opartym na art. 44 ustawy o opłatach stemplowych z dnia 1.VII. 1926 r., nagrody za wykrycie naruszenia ustawy o opłatach stemplowych nie może być oceniane jako przyrzeczenie publiczne w rozumieniu art. 104—106 kod. zob., nie zachodzi tu bowiem taki stosunek, w którym strony są równorzędnymi podmiotami w obrocie prywatno-majątkowym.

ROZDZIAŁ X

Tłumaczenie oświadczeń woli.

Art. 107. Oświadczenie woli należy tak tłumaczyć, jak tego wymagają ze względu na okoliczności, w których złożone zostało, dobra wiara i zwyczaje uczciwego obrotu.

Art. 108. W umowach należy raczej badać, jaki był wspólny zamiar stron i cel umowy, aniżeli opierać się na dosłownym znaczeniu wyrazów.

K. z. 29, 33, 55, 56, 60, 61, 194, 269.

Literatura pol.: St. Goldberger, Tłumaczenie oświadczeń woli wg Kod. zob., Nowa Pol. Nr 10—11 z 1937 r.

1. Oświadczenie woli musi być zrozumiałe, tzn. musi wystarczyć do oznaczenia istotnych znamion czynności prawnej (essentialia negotii); gdy nie jest zrozumiałe, nie może być w ogóle mowy o jego ważności. W przypadku, gdy wola nie jest wyrażona dość jasno, wątpliwości co do treści oświadczenia woli należy usunąć przez tłumaczenie (wykładnię, interpretację). Wykładnia jest czynnością rozumową, mającą na celu wyjaśnienie i ustalenie treści oświadczenia woli według wskazówek, podanych przez ustawę.

2. Oświadczenie woli należy tłumaczyć nie tylko na podstawie dosłownego brzmienia wyrazów, lecz z uwzględnieniem wszystkich towarzyszących okoliczności. Dotyczy ta zasada nie tylko oświadczeń woli dorozumianych, lecz również wyraźnych i dokonanych w przepisanej formie.

Oświadczenie woli należy tak tłumaczyć, jak tego wymagają a) dobra wiara i b) zwyczaje uczciwego obrotu. Dobra wiara w rozumieniu art. 107 k. z. znaczy to samo, co dobre obyczaje, tzn. jest pewnym miernikiem dla oceny zachowania się z punktu widzenia etyki. Zwyczaje uczciwego obrotu, praktyka obrotu, przyjęte powszechnie, nie mogą naturalnie stać w sprzeczności z zasadami dobrej wiary.

3. Zasada, że przy interpretacji umów nie należy opierać się na dosłownym brzmieniu wyrazów, dotyczy również jednostronnych oświadczeń woli. Ponieważ przy umowach mamy do czynienia z wolą dwu stron, która winna się w zasadzie pokrywać, ustawa poleca badać w s p ó l n y z a m i a r s t r o n, który mimo nawet istniejącej sprzeczności między oświadczeniami stron, da się wyprowadzić, jako odpowiadający woli obu stron. Drugim czynnikiem miarodajnym dla interpretacji umów jest c e l umowy. Celu umowy nie należy mieszać z przyczyną (c a u s a), która może być zupełnie inną. Badanie celu umowy jest konieczne ze względu na konieczność stosowania art. 55 i 56; również wtedy, gdy cel umowy jest godziwy, może być cenną wskazówką (wytyczną) dla interpretacji i dzięki temu sędzia może zapobiec w wielu przypadkach wykorzystaniu nieświadomości lub słabości jednej strony przez drugą.

4. Ze względu na to, iż w dobie dzisiejszej, pożytek społeczny powinien być postawiony na pierwszym miejscu w każdej dziedzinie działalności ludzkiej, oraz iż umowy muszą być w zgodności z ustanowionym porządkiem prawno-społecznym — należałoby (d e l e g e f e r e n d a) nadać art. 108 brzmienie mniej więcej następujące:

> „umowy powinny być tłumaczone przede wszystkim w kierunku pożytku, jaki mogą przynieść społeczeństwu w zgodności z istniejącym porządkiem prawno-społecznym, jako też raczej według celu, jaki przez strony zamierzony został, a nie według dosłownego brzmienia wyrazów".

5. Wytyczną przy rozstrzygnięciu przypadku, w braku przepisu ustawy lub prawa zwyczajowego, jest interes społeczny, a wykonywanie prawa prywatnego zgodnie z jego treścią powinno odpowiadać celowi społecznemu — o to jakie dyrektywy dają „przepisy ogólne prawa cywilnego" z 12 listop. 1946 r.

(Dz. U. Nr 67/1946, poz. 369, art. 5 § 1). Słuszne zatem wydaje się proponowane powyżej brzmienie dyspozycji ustawowej co do wykładni umów.

6. S. N. wyjaśnił, iż wg art. 60 i 108 k. z. umowę należy tłumaczyć w ten sposób, jaki obiektywnie wynika z jej treści, a nie jak ją pojmowała jedna ze stron, może nawet rozmyślnie używająca niedość jasnych i zbyt ogólnikowych określeń (Zb. 6/1938 z 21.IX. 1936, C II 1042/36).

Przepis art. 108 k. z. nie sięga tak daleko, aby wolno było wbrew wyraźnej osnowie umowy na zasadzie tylko domniemanego zamiaru stron uzupełniać treść umowy celem tej umowie obcym (S. N. 28.VI. 1945, C. I. 5/45 z glosą krytykującą tę tezę J. Korzonka w P. i P. zesz. 5—6/1946 r., str. 187).

Przy wykładni oświadczenia woli nie jest w myśl art. 107 rozstrzygające dosłownę znaczenie wyrazów, lecz istotna treść oświadczenia (S. N. z 9.I. 1936, C II 2097/35, N. k. z. 93/36 i O. S. P. 744/36).

Jeżeli sformułowanie postanowień umowy pochodzi od jednego kontrahenta, należy zastrzeżenie umowy w razie wątpliwości tłumaczyć przeciwko autorowi w ten rozsądny sposób, w jaki kontrahent mógł je rozumieć (S. N. 24/IV. 1936, C I 2461/35, M. P. H. i W. 126/36).

S. N. uznał, iż ocena woli stron wyrażonej w sposób dorozumiany podlega kontroli kasacyjnej (ze stanowiska podstawy kasacyjnej z art. 426 p. 1 k. p. c.) (S. N. 22.VI. 1937, C II 330/37 O. S. P. 231/1938).

Art. 107 ma zastosowanie przy ocenie oświadczeń woli stron stanowiących podstawę zawnioskowanego wpisu hipotecznego (S. Okr. Gdynia 17.VI. 1938, O. S. P. 604/1938).

Jeżeli strona przyrzekła adwokatowi honorarium wyższe na wypadek prawomocnego uwolnienia, a w toku sprawy zlecenie cofnęła, winien sąd przy uwzględnieniu wspólnej woli stron

ustalić, czy i jakie honorarium należy się adwokatowi (S. N. 28. XII. 1937, C. III. 1614/37).

Patrz orzecz. S. N. w O.S.P. 368/39 w uw. 5 pod art. 46.

Uwaga. Art. 107 i 108 k. z. mają odpowiednik w art. 54 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„Art. 54. § 1. Oświadczenie woli należy tak tłumaczyć. jak tego wymagają, ze względu na okoliczności w których złożone zostało, dobra wiara i zwyczaje uczciwego obrotu.

§ 2. W umowie należy raczej badać, jaki był wspólny zamiar stron i cel umowy, aniżeli opierać się na dosłownym znaczeniu wyrazów".

ROZDZIAŁ XI

Forma oświadczenia woli w ogólności.

Art. 109. § 1. Ważność oświadczenia woli zależna jest od zachowania szczególnej formy tylko w przypadkach, w których ustawa lub umowa wyraźnie wymaga zachowania pewnej formy pod rygorem nieważności.

§ 2. Jeżeli według woli stron zawarcie umowy ma nastąpić w pewnej formie, domniemywa się, że strony zastrzegły zachowanie umówionej formy pod rygorem nieważności.

Art. 110. Wymaganie ustawy lub umowy bez zagrożenia nieważnością, aby zachowana była forma piśmienna, ma tylko to znaczenie, że w razie sporu niedopuszczalny jest dowód ze świadków bez zgody obu stron.

K. z. 29, 43 § 1, 55, 62 § 2 i 3, 77 § 2, 96, 111, 112, 114, 171; 172, 178, 187, 222 § 3, 223, 225, 233, 250 § 3, 293, 358, 368, 371, 399; 404; 431; 443, 445 § 2, 550, 600, 631, II p. 3, XI § 3, XIII, XIV, XXVIII, XL, XLI.

K. h. 39 n., 77, 113, 145, 162, 180, 187, 254, 256, 262, 308, 314. 350, 412, 507, 528, 543, 557; prawo rzeczowe 46; K. p. c. 249, 265, 283, 323, XIX; Up. 151, 152, 166; Ukł. 37; ochr. wynal. 21; weksl. 2; czek. 4; roz. o sądach obyw. 52; pr. międzyn. pryw. 5.

Literatura pol.: Sztejnman. Na marginesie art. 110 k. z. Palestra N 1 — 2/1937 r.

1. Na gruncie k. z. panuje zasada, że jeżeli ustawa czego innego nie stanowi, wola może być oświadczona w sposób dowolny i to wyraźnie, lub w sposób dorozumiany (art. 29). Ustawa wymaga jednak w pewnych przypadkach zachowania określonej formy i to bądź pod rygorem nieważności czynności prawnej (ad solemnitatem), bądź dla celów dowodowych (ad probationem). Zachowanie formy może być również zastrzeżone wolą stron.

W zasadzie przyjmuje się, że ustawa (lub umowa stron) wymaga zachowania formy pod rygorem nieważności tylko wtedy, gdy jest wyraźnie ustanowione, lub gdy to niewątpliwie wynika z przepisu ustawy lub oświadczeń woli.

Od powyższej zasady jest wyjątek w § 2 art. 109, stanowiący, że w przypadku umownego zastrzeżenia zawarcia umowy w pewnej formie, ustawa każe się domniemywać, że strony zastrzegły zachowanie formy pod rygorem nieważności.

2. Ustawa wymaga zawarcia czynności prawnych pod rygorem nieważności (tzn. ad solemnitatem) w formie notarialnej szczególnie w przypadkach art. 178 p. 2, 358 § 1, 600 k. z., art. 46 pr. rzecz. D .U. 57/1946, poz. 319, art. 145, 162, 256, 308, 314 k. h., zaś formy piśmiennej w art. 96 § 1, 96 2 §, 225, 445 k. z., art. 10 rozporz. o umowie o pracę pracowników umysł., art. 21 rozporz. ochronie wynalazków, art. 2 pr. weksl., art. 4 pr. czek. i in.

Ustawa wymaga pisma w celach dowodowych (ad probationem) w przypadkach: a) zawarcia pewnych umów (62 § 2, 172, 371, 404, 443, 550 k. z.), b) zaciągnięcia pewnych zobowiązań (art. 431, 631 k. z.), c) uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia woli i odstąpienia od umowy (43 § 1, 77 § 2, 368 § 1, 250 § 3 k. z.), d) pewnych czynności przedsięwziętych już w istniejącym stosunku prawnym

(art. 111, 187, 223 k. z.), e) zawiadomienia o złożeniu do depozytu sądowego (art. 233), f) odebrania pożyczki pieniężnej (art. 431 k. z.), wreszcie g) wymienionych w kodeksie handlowym (art. 39, 77, 145, 180, 350, 507, 543, 557).

Gdy brak jest pisma w przypadkach, gdy ustawa wymaga zachowania formy dla celów dowodowych, w razie sporu strona nie może żądać przeprowadzenia dowodu z przesłuchania świadków (art. 110 k. z.) lub stron (art. 323 k.p.c.), ani powoływać się na przyznanie pozasądowe (art. XI § 3 przep. wpr. k. z. i art. XIX § 1 przep. wpr. k. p. c.). Od tej zasady prawo dopuszcza jednak pewne wyjątki, a mianowicie:

a) gdy strony zgodzą się na przeprowadzenie dowodu ze świadków — wówczas sąd dopuści dowód, jak również dowód z przesłuchania stron (art. 323 k. p. c.);

b) dowód ze świadków (i z przesłuchania stron) jest dopuszczalny nawet w przypadkach, gdy prawo wymaga dowodu na piśmie, jeżeli dokument został zagubiony, zniszczony lub zabrany posiadaczowi, albo z powodu okoliczności szczególnych nie mógł być sporządzony (art. 283 k. p. c.);

c) dowód z zeznań świadków na fakty, na które według prawa cywilnego dowód taki nie jest dopuszczalny, może być dopuszczony tylko wówczas, jeżeli istnieje p o c z ą t e k d o w o d u n a p i ś m i e. W przypadkach, w których prawo cywilne przewiduje dowód z zeznań świadków, chociażby pod warunkiem istnienia początku dowodu na piśmie, lub przewiduje dowód z wieści powszechnej może być dopuszczony także dowód z przesłuchania stron. Przez początek dowodu na piśmie rozumie się każdy akt pisemny, pochodzący od osoby, przeciwko której jest stawiany, lub od osoby, którą ona przedstawia, a czyniący prawdopodobnym fakt przytoczony (art. XIX § 3, 4 przep. wpr. k. p. c.). Początkiem dowodu na piśmie będzie więc np. list, projekt umowy napisany przez stronę, przekaz pocztowy itp.;

d) przepisów k. z. o formie piśmiennej dla celów dowodowych nie stosuje się, jeżeli czynność jest handlowa dla obu stron (art. 528 § 1 k. h.); jednak przepisu powyższego nie stosuje się (na zasadzie § 2 art. 528 k. h.) w przypadku artykułów 43, 371, 404, 631 k. z.;

e) w sporach z powodu naruszenia prawa o lichwie sąd nie jest związany ustawowymi zasadami dowodowymi (ob. uwagę 7 pod art. 42 o lichwie pieniężnej oraz o zwalczaniu spekulacji).

3. W razie zalegania przez dłużnika hipotecznego z zapłatą odsetek dłużej niż trzy miesiące wypowiedzenie całego długu hipotecznego przez wierzyciela nie wymaga żadnej specjalnej formy (S. N. 18.I. 1937, C II 2398/36, Prz. Not. 441/37).

Postanowienie art. 110 k. z., że w razie sporu nie jest dopuszczalny dowód ze świadków bez zgody obu stron, odnosi się do stron procesowych, a nie ma na myśli stron, które akt prawny zawarły (O. S. P. 48/XVI).

S. N. uznał że pośrednikowi nie należy się wynagrodzenie za doprowadzenie do zawarcia umowy kupna — sprzedaży nieruchomości, jeżeli nie doszło do zawarcia tej umowy w formie aktu notarialnego (S. N. Zb. 264/37 z 22.XII. 1936 C II 1979/36).

Ustawa nie przewiduje do zawarcia ugody żadnej specjalnej formy, a przeto ujęcie ugody w formie protokółu spisanego w kancelarii adwokackiej nie powoduje nieważności tej ugody, ani nie sprzeciwia się porządkowi prawnemu lub publicznemu (Zb. 60/1938 z 28.I.1937, C II 2314/36).

Jeżeli strony zawarły umowę ustną, a następnie dojście do skutku tej umowy stwierdziły na piśmie, przy czym forma piśmienna nie była potrzebna ani do ważności tej umowy, ani też dla celów dowodowych, wówczas nie może być ze skutkiem podniesiony zarzut nieważności umowy z powodu braku formy aktu notarialnego na tej podstawie, iż jeden z kontrahentów czytać nie umie. (S. N. Zb. 120/38 z 16.III.1937, C II 3194/36).

S. N. uznał, iż w przypadku przelewu wierzytelności przepis art. 110 k. z. o skutkach niezachowania formy piśmiennej ma zastosowanie tak między cedentem i cesjonariuszem, jak i między cesjonariuszem, a dłużnikiem. Brak piśmiennej formy jest nieistony, jeżeli dokonanie przelewu jest niesporne (S. N. Zb. 194/1939 z 10.XII.1937, C III 851/36, N. k. z. Nr 129/1938 krytyka tego orzeczenia w glosie S .W.

Dział majątku nieruchomego, zawarty pomiędzy małżonkami, pociąga dla każdej ze stron pozbycie pewnej części majątku nieruchomego z równoczesnym nabyciem innej części tegoż, wobec tego wymaga (w b. zaborze austr.) do swej ważności formy aktu notar. (S. N. 30.XI.1937, C II 1470/37, O.S.P. 488/1938. N. Palestra 4/38, p. 3).

Pożyczka może być stwierdzona dowodem ze świadków, jeżeli strona pozwana nie sprzeciwiła się przeprowadzeniu tego dowodu (orzecz. S. N. z 7.IX.1937, C II 942/37, N. k. z. 1938 r., str. 38).

4. Patrz uwagi do art. 62, 96 i 114.

Uwaga. Art. 109 i 110 k. z. mają odpowiedniki w art. 55, 56 i 57 projektu kodeksu cywilnego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„Art. 55. Ważność oświadczenia woli jest zależna od zachowania szczególnej formy tylko w przypadkach, gdy taki rygor jest przewidziany w ustawie".

„Art. 56 § 1. Jeżeli szczególna forma oświadczenia woli była zastrzeżona w umowie, oświadczenie złożone bez zachowania tej formy jest bezskuteczne tylko wtedy gdy taki rygor został zastrzeżony.

§ 2. Jednakże gdy według woli stron zawarcie umowy miało nastąpić w szczególnej formie, umowa nie dochodzi do skutku bez zachowania zastrzeżonej formy".

„Art. 57. § 1. Jeżeli ustawa przewiduje, bez zagrożenia nieważnością, że oświadczenie woli winno być stwierdzone pismem,

dowód oświadczenia podlega ograniczeniom przewidzianym w kodeksie postępowania cywilnego.

§ 2. Przepis powyższy stosuje się także w przypadku, gdy zachowanie formy piśmiennej zostało przewidziane w umowie bez zastrzeżenia rygoru bezskuteczności".

Art. 111. Jeżeli umowa była zawarta na piśmie, uzupełnienie, zmiana lub rozwiązanie jej za zgodą obu stron oraz odstąpienia od umowy winny być pismem stwierdzone.

K. z. 187, XL § 2, XLI; K. p. c. 265; K. h. 502, 528; Weksl. 69.

1. Przepis art. 111 jest uzupełnieniem przepisu art. 265 K.p.c., a mianowicie rozszerzeniem zawartej w nim zasady „l e t t r e s p a s s e n t t é m o i n s" także na czynności prawne, które nastąpiły po sporządzeniu czynności, na którą istnieje dokument. Art. 265 k.p.c. stanowi, że dowód przeciwny co do świadczeń złożonych w dokumencie publicznym lub prywatnym nie jest wyłączony, jednak pomiędzy uczestnikami czynności stwierdzonej dokumentem dowód ze świadków nie będzie dopuszczony przeciwko osnowie lub ponad osnowę dokumentu. Przepis nie odnosi się do czynności prawnych, jakie miały miejsce po sporządzeniu dokumentu, jak „uzupełnienie, zmiana lub rozwiązanie umowy za zgodą obu stron oraz odstąpienie do umowy", które są nowymi czynnościami prawnymi, zmieniającymi lub uchylającymi stan prawny, wytworzony czynnością prawną, zawartą w dokumencie. K. z. rozciągnął w art. 111 na te przypadki wymóg formy piśmiennej w celach dowodowych tak, że zasada art. 265 k.p.c. winna tu być ściśle stosowana.

2. Czynności i oświadczenia stron równoczesne lub następujące w czasie po umowie mogą jednak mieć znaczenie prawne. Gdy ustawa wymaga zachowania formy piśmiennej p o d r y g o r e m n i e w a ż n o ś c i, wówczas wszelkie postanowienie nie mieszczące się w dokumencie i zdziałane równocześnie lub po sporządzeniu dokumentu, chociaż są w zasadzie nieważ-

ne, mogą mieć znaczenie jako środek do interpretacji postanowień zawartych w dokumencie oraz jako środek obalenia ważności lub skuteczności dokumentu. Jeżeli forma wymagana jest tylko d o c e l ó w d o w o d o w y c h, w tym przypadku ważność postanowień nie mieszczących się w dokumencie zależy od celu, formy i od oceny faktycznej.

3. Odstąpienia od umowy, o czym mowa w końcu art. 111, oznacza odstąpienie jednostronne bądź z powodu niewykonania zobowiązania przez drugą stronę, bądź z ważnych powodów w ogóle.

Patrz o początku dowodu na piśmie pod art. 109 i 110 uw. 2 c) oraz poniżej orzecz. S. N. z 18.XI.1937 r., C II 1207/37).

4. S. N. wyjaśnił, że spełnienie świadczeń polegających na periodycznym wydawaniu produktów żywnościowych i innych środków utrzymania w naturze nie wymaga dowodu na piśmie nawet wówczas, gdy zobowiązanie zaciągnięto na piśmie (S. N.) z 5.VIII. 1947, C I 47, Przeg. Not. zesz. 7—8 z 1948 r. str. 161.

Przepisy art. 111 K. z. nie mają zastosowania do spraw wynikających z czynności handlowych (S. N. 15.XI.1937, C II 1271/37, O. S. P. 332/1938).

Jeżeli umowa najmu była zawarta na piśmie, to i oświadczenie wynajmującego, że z powodu niepłacenia czynszu odstępuje od umowy najmu, musi być pismem stwierdzone. Ustne oświadczenie o odstąpieniu od umowy najmu, zawartej na piśmie, złożone przez wynajmującego na rozprawie w toku sporu o rozwiązaniu umowy najmu — nie wystarcza (S. N. 26. V. 1937, C II 291/37, N. k. z. 161/37).

Odnowienie stosunku objętego wyrokiem lub zrzeczenie się wyroku, wzgl. jego części, przez jedną stronę na rzecz drugiej winno być pismem stwierdzone (S. N. 24.III.1936 ,C I 2446/35, N. k. z. 15/37, P. S. 117/37, Ruch 4/37.

Za dowód, że treść ugody co do spłaty zaległego czynszu została zmieniona w ten sposób, że zaległość ma być spłacona

pieczywem, nie może służyć książeczka poboru pieczywa, nie zawierająca żadnej wzmianki o zmianie treści ugody w powyższym sensie, ani też podpisu wynajmującego (S. N. z 18.XI.1937, C. II. 1207/37, P.P.A. 169/38).

Art. 112. § 1. Umowa, której zawarcie na piśmie wymaga pod rygorem nieważności ustawa albo wola stron, jest zawarta, skoro ją strony własnoręcznie podpiszą.

§ 2. W przypadku umowy wzajemnej wystarcza wymiana pism, podpisanych przez stronę zobowiązaną.

K. z. 30, 50 n., 55, 63—70, 109, 111, 114.

1. Gdy do zawarcia umowy wymagana jest przez ustawę lub wolę stron forma piśmienna, konieczne jest podpisanie umowy przez obie strony, lub osobę trzecią i to ręcznie. Z chwilą własnoręcznego podpisania tekstu umowy przez strony umowa jest zawarta. P o d p i s winien być w ł a s n o r ę c z n y, tzn. nie maszynowy, i nie odbity stemplem, czyli w sposób mechaniczny; podpis własnoręczny musi być położony w alfabecie żywego języka; musi obejmować nazwisko; skrócony podpis (parafa) jest dopuszczalny. Dokument nie podpisany, lecz napisany przez stronę może stanowić początek dowodu na piśmie. Strony winny podpisać się na jednym lub dwóch egzemplarzach umowy, jak to jest zwyczajowo przyjęte. Ustawa nie wymaga jednoczesnego (u n i t a s a c t u s) podpisania umowy wzajemnej przez obie strony, dopuszczając w § 2 dla ułatwienia obrotu w przypadku umów wzajemnych dla zawarcia umowy wymianę pism, podpisanych przez zobowiązanego.

Przy oświadczeniach jednostronnych, składający oświadczenie woli w formie piśmiennej winien stosować się do wymogów § 1, tzn. podpisać dokument własnoręcznie.

2. Podpisu złożonego przy pomocy innej osoby, która piszącemu prowadziła rękę, nie można uważać za własnoręczny

podpis osoby trzymającej pióro (S. N. 30.XI.1934, C III 417/33, Czas. A. P. 114/35).

Podpisanie dokumentu i wręczenie go drugiej stronie nie może zastąpić wymagań art. 112 § 1 k. z., ani nie da się podciągnąć pod przepis § 2 tego artykułu (S. N. 13.X.1937, C II 604/37, G. A. 25/38, P. S. 35/38).

U w a g a. Art. 112 k. z. ma odpowiednik w art. 58 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„Art. 58. Jeżeli przepisy szczególne inaczej nie stanowią, do zachowania formy piśmiennej oświadczenia woli wystarcza złożenie podpisu własnoręcznego na dokumencie obejmującym treść oświadczenia. W przypadku umowy wystarcza wymiana pism, z których każde obejmuje treść oświadczenia woli jednej tylko strony i jest przez nią podpisane".

Art. 113. Za niepiśmiennych lub nie mogących pisać, lecz umiejących czytać, może podpisać się inna osoba, której podpis winien być uwierzytelniony przez notariusza lub władzę gminną z zaznaczeniem, że osoba ta podpisała się na życzenie niepiśmiennego lub nie mogącego pisać, lecz umiejącego czytać.

Art. 114. Osoby nie umiejące lub nie mogące czytać mogą składać oświadczenie woli na piśmie jedynie w formie aktu notarialnego.

K z. 29, 109, 110, II p. 3; Not. 70, 75 § 1, 81, 85, 87, 88, 96 § 2; K. p. c. 90; K. p. k. 96; weksl. 77; ust. o spółdz. 18; ust. z 23. III. 1929 o wystawianiu skryptów dłużnych i pokwitowań przez osoby nie umiejące lub nie mogące pisać D. U. Nr 110/1934, poz. 976.

Literatura pol.: **K. W o l n y,** Art. 113 i 114 k. z. a art. 75 § 1 i 96 § 2 pr. o not., Prz. Not. N. 13—14 z 1935 r.

1. Ustawa w art. 113 wymaga trzech formalności: a) podpisu innej osoby, b) poświadczenia tegoż podpisu przez władzę gminną lub notariusza, c) stwierdzenie przez notariusza lub

władzę gminną, że podpis został złożony na życzenie osoby, która nie umie lub nie może pisać.

2. Inne sprawy składania oświadczeń woli przewidziane przez ustawy szczególne zostały zachowane w mocy art. II p. 3 przep. wpr. k. z., na skutek czego został pozostawiony wybór między art. 113 k. z. a przepisem ustawy szczególnej.

3. Wymóg ustawy, że osoby nie umiejące lub nie mogące pisać, a więc całkowici analfabeci, ślepi itp., mogą składać oświadczenia woli jedynie w formie aktu notarialnego, jest podyktowany chęcią obrony tych osób przed narażeniem ich na wykorzystanie ich nieumiejętności.

4. Według opinii Rady Notarialnej dotyczącej wykładni art. 114 k. z. w związku z ustawą z 23.III.1929 oraz art. 96 pr. o not. (Przegląd Notar. 15—16 z 1935) przepis art. 114 k. z. jest bezwzględny; czynności prawne z udziałem osób nie umiejących lub nie mogących czytać (w szczególn. pożyczki zaciągane przez powodzian — pełnych analfabetów w P.Z.U.W.) nie mogą być w trybie notarialnym sporządzane inaczej niż w formie aktu notarialnego.

5. S. N. ustalił, iż jeżeli strony zawarły umowę ustną, a następnie dojście do skutku tej umowy stwierdziły na piśmie, przy czym forma piśmienna nie była potrzebna ani do ważności tej umowy, ani też dla celów dowodowych, wówczas nie może być ze skutkiem podnoszony zarzut nieważności umowy z powodu braku formy aktu notarialnego na tej podstawie, iż jeden z kontrahentów czytać nie umie (S. N. Zb. 120/1938 z 16.III. 1937, C II 3194/36).

U w a g a. Art. 113 i 114 k. z. ma odpowiednik w art. 59 i 60 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„A r t. 59. Osoba nie umiejąca lub nie mogąca pisać, lecz umiejąca czytać może złożyć oświadczenie woli w formie piśmiennej bądź w ten sposób, że uczyni na dokumencie tuszowy

odcisk palca, obok którego inna osoba wypisze jej imię i nazwisko i umieści swój podpis, bądź też w ten sposób, że zamiast niej podpisze się inna osoba, której podpis będzie poświadczony przez sędziego obywatelskiego, notariusza lub zarząd gminny z zaznaczeniem, że podpis ten został złożony na życzenie niepiśmiennego lub nie mogącego pisać, lecz umiejącego czytać".

„Art. 60. Osoby nie umiejące lub nie mogące czytać mogą składać oświadczenie woli na piśmie tylko w formie aktu notarialnego".

Dział II.

POWSTANIE ZOBOWIĄZAŃ Z INNYCH ŹRÓDEŁ

ROZDZIAŁ I

Prowadzenie spraw cudzych bez zlecenia.

Art. 115. Kto bez zlecenia prowadzi cudze sprawy, obowiązany jest do działania z korzyścią i zgodnie z rzeczywistą lub domniemaną wolą osoby interesowanej, a w prowadzeniu tych spraw obowiązany jest dokładać należytej staranności.

Art. 116. § 1. Prowadzący cudzą sprawę bez zlecenia winien, w miarę możności, zawiadomić o tym osobę interesowaną i oczekiwać jej zleceń, chyba że okoliczności wymagają działania bez zwłoki.

§ 2. W każdym razie obowiązany jest doprowadzić sprawę do końca, a przynajmniej prowadzić ją dopóty, dopóki osoba interesowana nie będzie mogła jej objąć.

§ 3. Z czynności swych prowadzący cudzą sprawę winien złożyć rachunek.

K. z. 29, 93, 95, 101, 115, 117, 119, 120, 123 n., 134, 189, 239; 240 n.; 498, 505; K. h. 69, 99.

1. K. z. przewiduje w przepisach art. 115—122 prowadzenie spraw cudzych pomimo braku zleceń (negotiorum gestio, gestion d'affaires sans mandat, Geschäftsführung ohne Auftrag). W zasadzie nikomu nie wolno bez upoważnienia drugiej osoby prowadzić jej spraw, tj. wkraczać w sferę zwykłej jej działalności. Jeżeli wbrew tej zasadzie uczyni coś, będzie to czyn niedozwolony, który może spowodować odpowiedzialność w razie winy. Wina zachodzi, gdy ktoś cudzą sprawę prowadzi wbrew wiadomej mu woli zainteresowanego; w tym przypadku nie tylko w zasadzie odpowiada za szkodę wyrządzoną zainteresowanemu (art. 118), lecz i powinien przywrócić rzeczy do stanu poprzedniego (art. 119), gdy wszakże czyn jest w zasadzie dozwolony i przysparza korzyści innemu — rodzą się wtedy obowiązki po obu stronach (art. 121 i 122).

2. Przepis art. 115 daje ogólną wskazówkę, w jaki sposób działać powinien prowadzący cudze sprawy bez zlecenia, a mianowicie: a) z korzyścią dla zainteresowanego, b) stosownie do domniemanej woli zainteresowanego i c) z należytą starannością.

Tylko działanie odpowiadające powyższym wymaganiom (pod a), b) i c) w chwili rozpoczęcia i przez cały czas prowadzenia cudzej sprawy nie jest czynem niedozwolonym i może uzasadnić roszczenie ex lege z art. 117; skutki niezachowania wymagań powyższych określają art. 118 i 119. Przypadki przewidziane w art. 121 i 122 są uprzywilejowane ze względu na warunki działania, które interwencję czynią konieczną, k. z. bowiem dopuszcza prawność wtrącania się w cudze sprawy tylko wtedy, gdy to jest korzystne dla zainteresowanego lub konieczne.

Pod „cudze sprawy" rozumieć należy nie tylko cudze zobowiązania, lecz i wszelkie interesy oraz pieczę nad osobą lub jej majątkiem (uzasadnienie).

Wchodzi tu w grę każdy przypadek prowadzenia cudzej sprawy bez umownego zlecenia lub upoważnienia wynikającego z ustawy (stosunki rodzinne, spółki itp.), orzeczenia władzy (opiekun, kurator) albo woli interesowanego (pełnomocnik). Przepisy art. 115 i nast. mają zastosowanie, gdy strony są związane umową inną niż zlecenie (np. umową o pracę, o dzieło) oraz, gdy ktoś prowadzi sprawę w przekonaniu, że to jego własna sprawa (art. 120).

3. Jeśli ktoś działa nie we własnym imieniu, lecz w imieniu osoby zainteresowanej, jej stosunek do osób trzecich ocenia się wg art. 101.

4. O b o w i ą z k a m i prowadzącego sprawę są: a) zawiadomienie „w miarę możności" zainteresowanego, b) oczekiwanie jego zleceń (nie można bowiem działać w cudzych sprawach „na własną rękę"), chyba że trzeba działać bez zwłoki. Od obowiązku zawiadomienia prowadzący cudze sprawy jest wtedy zwolniony, gdy zawiadomienie nie jest możliwe (nie wie kogo zawiadomić; wie — lecz brak komunikacji), lub gdy zwłoka grozi niepowetowaną szkodą. Zaniechanie zawiadomienia może sprowadzić obowiązek odszkodowania, jeśli zainteresowany udowodni, iż prowadzący wiedział, że prowadzi sprawę wbrew woli zainteresowanego (art. 118).

5. Doprowadzić sprawę należy zawsze do końca, gdyż domniemywa się, że jest to w interesie osoby, której sprawę się prowadzi, a w każdym razie do czasu objęcia sprawy osobiście przez zainteresowanego, względnie jego pełnomocnika. W razie śmierci prowadzącego cudze sprawy jego spadkobiercy mają obowiązek do prowadzenia dalej sprawy, jeżeli to jest konieczne do odwrócenia grozić mogącej szkody.

6. Złożenie rachunku, czy sprawozdania jest konieczne po zakończeniu sprawy, gdyż zachodzi tu analogia z obowiązkiem przyjmującego zlecenie (art. 506 § 1).

7. S. N. uznał, że roszczenie oparte w pozwie na zasadzie sprawowania interesów bez zlecenia z widoczną i przeważającą korzyścią, nie może być w skardze kasacyjnej oparte na zasadzie przejęcia długów (S. N. 2. IX. 1937, C II 496/37, P. P. C. 1938 p. 4).

Matka dająca utrzymanie dzieciom w miejsce zobowiązanego do tego ojca może domagać się zwrotu swych wydatków na podstawie przepisów o prowadzeniu cudzych spraw bez zlecenia, wzgl. o niesłusznym zbogaceniu (S. N. 26.IV. 1939, C III 2188/36, Ruch 1939, str. 117).

Każdy (a więc i Skarb Państwa), kto objął i użytkował majątek opuszczony, jest obowiązany wynagrodzić właściciela majątku za to użytkowanie, jeżeli takie użytkowanie przedstawia wartość i w obrocie cywilnym pobiera się za nie wynagrodzenie pieniężne lub inne majątkowe (S. N. Zb. 58/1947 r., z 15.II. 1947, C III 934/46).

Czynność dokonana przez prowadzącego cudze sprawy bez zlecenia (art. 115 i nast. kod. zob.) nie wiąże osoby, której sprawa była prowadzona, choćby czynność ta była dla niej korzystną. K. z. nakłada w takim przypadku na osobę interesowaną obowiązki wobec prowadzącego sprawę do zwolnienia go od zobowiązań, jakie na siebie przyjął, natomiast w stosunku do kontrahenta czynności osoba ta nie ma żadnego obowiązku i żadna więź prawna ich nie łączy; kontrahent może tylko, o ile negotorium gestor zawarł umowę w imieniu osoby, której sprawę prowadził, wyznaczyć tej osobie zgodnie z art. 101 § 2 k. z. termin do potwierdzenia umowy, ale odmowa potwierdzenia ma jedynie ten skutek, że kontrahent staje się wolny od zobowiązania (S. N. z 7.V. 1947, C I 350/47, Przeg. Not. 2—3/1948, str. 207).

Art. 117. § 1. Prowadzący cudzą sprawę bez zlecenia ma prawo do zwrotu wszelkich wydatków użytecznych, jakie po-

czynił, wraz z odsetkami od dnia ich wyłożenia, jeżeli działanie było z korzyścią i odpowiadało rzeczywistej lub domniemanej woli i osoby zainteresowanej.

§ 2. Przy istnieniu tych samych warunków osoba interesowana, na żądanie prowadzącego sprawę, obowiązana jest zwolnić go od zobowiązań, jakie na siebie przyjął.

K. z. 86, 115, 126, 182 n., 218 n., 508.

1. Prawo do zwrotu wydatków użytecznych (a więc nie tylko koniecznych, por. art. 126) ma ten, kto działał z korzyścią (ale nie bez względu na rezultat) tylko w granicach osiągniętej korzyści (inaczej przy ratowaniu dobra — art. 121 § 1) i wtedy, gdy prowadzący mógł przypuszczać, że jego działanie zgodne jest z wolą zainteresowanego. Użyteczność należy rozumieć zarówno w znaczeniu obiektywnym jak i subiektywnym; zwrot się nie należy, jeżeli ktoś wbrew domniemanej woli właściciela przerabia np. cenną willę na dochodowy warsztat. Chodzi o zwrot wydatków, a więc o zwrot tego, co się wyłożyło, nie zaś o wynagrodzenie za pracę, chyba że ktoś wydatki poczynił, wykonywając obowiązek rodzinny, przyjacielski ze względu na domniemany zamiar darmego świadczenia.

Wydatki się oprocentowuje (odsetki ustawowe za użycie kapitału w cudzym interesie — Longch str. 214). Do wydatków przyrównane są zobowiązania, jak to wynika z § 2.

2. Zwolnienie od zobowiązań polega na wykonaniu ich przez zainteresowanego, bądź też na ich przejęciu.

Należy tu podkreślić, że art. 117 bynajmniej nie nakazuje zainteresowanemu dopełnienia — względem trzecich — zobowiązań zaciągniętych przez prowadzącego jego sprawy w jego imieniu; kwestię tę reguluje — i to w sensie przeczącym — art. 101 (skuteczność umowy zawartej w cudzym imieniu bez pełnomocnictwa zależy od potwierdzenia). Natomiast na pod-

stawie art. 117 zainteresowany może być zobowiązany — w stosunku do prowadzącego jego sprawy — do potwierdzenia zobowiązań, a w braku potwierdzenia — do odszkodowania w myśl art. 101 § 3 (porówn. uzasadnienie, str. 170).

3. S. N. wyjaśnił, że kto bez zlecenia zarządcy domu pełni poszczególne usługi, wchodzące zwyczajnie w zakres czynności dozorcy domu, ten ma jedynie uprawnienie do wynagrodzenia z art. 117 § 1 k. z., nie zaś uprawnienie do uposażenia należnego dozorcy domu (S. N. 28.IV. 1936, C II 20/36, O.S.P. 152/1937).

Patrz pod art. 123 orzeczenie S. N. 26.IV. 1937, C III 2188/36.

Art. 118. Kto prowadzi cudzą sprawę wbrew wiadomej mu woli osoby interesowanej, nie tylko nie ma prawa do zwrotu wydatków, lecz odpowiada za wszelką stąd wynikłą szkodę, chyba że zakaz osoby interesowanej sprzeciwia się porządkowi publicznemu, ustawie lub dobrym obyczajom.

K. z. 55, 56, 115, 131, 134, 157—160, XIII.

1. Prowadzenie spraw wbrew wiadomej woli zainteresowanego, powoduje odpowiedzialność za szkodę, a nawet za przypadek („odpowiada za wszelką ...szkodę") i pozbawia prowadzącego prawa do zwrotu wydatków. Odpowiedzialność zachodzi, gdy przy rozpoczęciu prowadzenia sprawy była już wiadoma wola zainteresowanego i wbrew tej woli później postąpiono. Nie zachodzą te skutki i niema odpowiedzialności wtedy tylko, gdy zakaz zainteresowanego sprzeciwia się porządkowi publicznemu, ustawie lub dobrym obyczajom.

2. Działalność prowadzącego sprawę przed wyrażeniem woli zainteresowanego oceniać należy wg przepisu art. 117.

Art. 119. Jeżeli prowadzący cudzą sprawę dokonał zmian w imieniu osoby interesowanej bez wyraźnej potrzeby lub korzyści, albo wbrew wiadomej mu woli tejże osoby, obowiązany jest na jej żądanie przywrócić rzeczy do stanu poprzedniego,

a gdyby to nie było możliwe, dać odszkodowanie. Nakłady może zabrać z powrotem, o ile to jest możliwe bez uszkodzenia rzeczy.

(Stosownie do sprostowania w obwieszczeniu Min. Sprawiedliwości z 12. VI. 1934, D. U. N 54/1934, poz. 492: zamiast wyrazu „imieniu" powinno być „mieniu").

K. z. 32, 126, 138, 143, 157 n., 396.

1. Jeśli: a) zachodziła konieczność dokonania zmian w majątku zainteresowanego, lub b) zmiany nie odpowiadały jego woli wyraźnej lub dorozumianej, albo c) sprzeciwiały się wiadomej jego woli, to choćby zmiany były korzystne (i nie zachodziła wina działającego bez zlecenia) istnieje obowiązek r e s t i t u t i o i n i n t e g r u m, wzgl. — w razie niemożności restytucji — uiszczenia odszkodowania, gdyż nie ma powodu do tego, aby zainteresowany miał tolerować zmiany swego mienia, dokonane przez n e g o t i o r u m g e s t o r a lekkomyślnego lub nieudolnego.

Zwrotu wyłożonej na zmiany gotówki prowadzący cudze sprawy żądać nie może; może tylko odebrać nakłady w naturze, o ile to nie wyrządza szkody w mieniu zainteresowanego.

Art. 120. Potwierdzenie osoby interesowanej nadaje prowadzeniu jej sprawy wszelkie skutki zlecenia, nawet gdy prowadzący sprawą mniemał, że prowadzi sprawę własną.

K. z. 29, 101, 115 n., 498 n., 508; K. h. 69, 99, 573.

1. Potwierdzenie prowadzenia spraw sprowadza takie skutki, jakie by istniały w razie wyraźnego zlecenia i dlatego e x p o s t do prowadzenia spraw stosować się będą odnośne przepisy (art. 498 i n.).

Obojętne jest, czy prowadzący prowadził sprawy z pobudek egoistycznych, mniemając, że prowadzi nie cudze, lecz własne sprawy.

2. „Potwierdzenie“ jest uznaniem dokonanych czynności za swoje własne; jest to czynność jednostronna; rodzi ona skutki tak względem trzeciego (art. 101 § 2), jak i względem prowadzącego sprawę. Z faktu, że potwierdzenie w stosunku do prowadzącego sprawy ma tylko s k u t k i zlecenia, a nie powoduje między stronami powstania stosunku umownego wynika m .in., że np. art. 500 nie ma tu zastosowania.

3. Małoletni może potwierdzić prowadzenie jego spraw wg zasad prawa osobowego; ob. wyjaśń. pod. art. 53. Małolet., który doszedł do pełnoletności, może dać potwierdzenie za okres czasu, kiedy był ograniczony w zdolności do działań prawnych.

Art. 121. § 1. Kto, celem odwrócenia niebezpieczeństwa grożącego drugiemu, ratuje jego dobro, ma prawo żądać od niego zwrotu koniecznych wydatków, chociażby działanie nie odniosło skutku i odpowiada tylko za rażące niedbalstwo.

§ 2. Przepisu tego nie stosuje się do osób, obowiązanych chronić cudze dobro.

K. z. 117 n., 160, 360, 540; K. k. 21 n.

1. Przepis przewiduje obowiązek zainteresowanego zwrotu wydatków, poczynionych dla odwrócenia niebezpieczeństwa grożącego jego mieniu lub jego osobie (grożące niebezpieczeństwo — to poważna i bezpośrednia groźba utraty lub szkody na zdrowiu, życiu lub mieniu), czyli dla „ratowania jego dobra“. Nie było by słuszne nakładać na prowadzącego cudze sprawy ryzyka, że w razie bezowocności środków przez niego przedsięwziętych dla odwrócenia niebezpieczeństwa grożącego drugiemu wydatki na środki będą jego obciążały, a nie tego drugiego. Można więc żądać zwrotu wydatków poniesionych w takiej sytuacji, o ile były celowe (wydatki konieczne), bez względu na to, czy dzięki nim odwróciło się niebezpieczeństwo, czy też takiego skutku nie było (np. gaszenie ognia w cudzym domu nie wodą, której było brak, lecz octem, który był pod ręką, gdyż

w domu była przetwórnia owocowa — wypadek autentyczny) oraz bez względu na to czy interesowany odniósł obiektywnie jakąkolwiek korzyść.

2. Prawa do takiego zwrotu nie mają ci, których obowiązkiem jest chronić cudze dobro (osoby prywatne, lub organy bezpieczeństwa publicznego), co się samo przez się rozumie. Prawo to jednak może im służyć z innego tytułu, a nie z tytułu prowadzenia cudzych spraw bez zlecenia.

Art. 122. Kto, w celu odwrócenia grożącej drugiemu szkody lub wspólnego niebezpieczeństwa, dobrowolnie lub nawet przymusowo poniósł szkodę majątkową, ten może żądać od osób, które z tego odniosły korzyść, powetowania w odpowiednim stosunku doznanej straty.

K. z. 117, 121, 137 § 2, 157, 160.

1. Przepis zaczerpnięty ze starożytnej instytucji l e x R h o d i a d e j a c t u (statek tonie; aby ulżyć balastu wyrzuca się rzeczy jednego z podróżnych; szkodę tę pokryją ci, w których interesie było to wyrzucenie).

2. Poniesienie szkody może być dobrowolne lub przymusowe. Chodzi tu tylko o pokrycie (d a m n u m e m e r g e n s — powetowanie straty), a nie o zwrot koniecznych wydatków, jak w art. 121. Strata nie musi być celowa, chodzi tylko o to, aby była w związku przyczynowym z działaniem skierowanym do odwrócenia grożącego drugiemu szkody lub wspólnego niebezpieczeństwa. Stratę należy powetować w stosunku (odpowiednim) do odniesionej korzyści. Jeśli niebezpieczeństwo było wzajemne, to wszyscy (wraz z poszkodowanym) uczestniczą w pokryciu straty. W stosunku do osoby która poniosła szkodę ten, kto swym działaniem szkodę wyrządził, jest w zasadzie odpowiedzialny; wolny jest wtedy tylko, gdy udowodni, że groziło niebezpieczeństwo od tej właśnie rzeczy, którą się poświęciło („stan wyższej konieczności").

3. Warunkiem odpowiedzialności za szkodę jest, aby interesowany w działaniu ratowniczym odniósł korzyść (a więc inaczej niż w sytuacji z art. 121).

ROZDZIAŁ II

Niesłuszne zbogacenie.

Art. 123. Kto niesłusznie uzyskał korzyść z majątku innej osoby, obowiązany jest do wydania tej osobie uzyskanej korzyści w naturze, a gdyby to nie dało się uskutecznić, do wydania wartości.

K. z. 125, 127; 133 § 1, 363 § 1, 368 § 2; Up. 24.

Art. 124. Obowiązek wydania korzyści obejmuje nie tylko korzyść bezpośrednio uzyskaną, lecz także i to, co w razie zbycia, utraty lub uszkodzenia uzyskano jako równowartość lub odszkodowanie.

K. Z. 60, 128.

Literatura pol.: J. Chmielnicki, Niesłuszne zbogacenie w pr. weksl. i w k. z., N. k. z. 1939, str. 53 n.

1. Źródłem zobowiązań są: oświadczenia woli (umowy lub jednostronne oświadczenia woli w przypadkach ustawą dopuszczonych) oraz przepisy ustawy. Zobowiązania z mocy ustawy wynikają: z powodu prowadzenia cudzych spraw bez zlecenia, z czynów niedozwolonych oraz z niesłusznego zbogacenia i nienależnego świadczenia.

Przepisy o niesłusznym zbogaceniu i nienależnym świadczeniu mają na celu wyrównanie nieuzasadnionych ani ustawą, ani słusznością przesunięć majątkowych.

Odpowiedzialność zatem z art. 123 zachodzi pod dwoma warunkami: 1) że nastąpiło powiększenie majątku jednej osoby kosztem drugiej i 2) że brak było uzasadnienia w ustawie lub słuszności. Co do zakresu odpowiedzialności i wygaśnięcia

obowiązku k. z. wypowiada się, iż zasadą jest wydanie uzyskanej korzyści w naturze, a w razie niemożliwości takiego zwrotu — wydanie wartości (art. 123) oraz iż obowiązek wydania korzyści wygasa, gdy aktualnie (tzn. w chwili pozwu) brak jest zbogacenia z wyjątkiem przypadku złej wiary przy pozbyciu się korzyści i nieliczenia się z obowiązkiem zwrotu (art. 127).

2. Nabycie korzyści z cudzego majątku z jego uszczerbkiem b e z p o d s t a w y p r a w n e j zachodzi na skutek p o w i ę k s z e n i a m a j ą t k u jednej osoby kosztem mienia drugiej osoby lub wygaśnięcia dotąd istniejącego zobowiązania względem innej osoby lub też zwolnienia z długu. Nabycie korzyści może polegać nie tylko na dostaniu się do drugiej osoby prawa rzeczowego, lub obligacyjnego, lecz również na otrzymaniu usług od innej osoby (np. wyżywienia), uzyskaniu posiadania itp. Przykłady: wybudowanie domu na cudzym gruncie lub z cudzego materiału, karmienie swoich zwierząt cudzym prowiantem, korzystanie z cudzej klienteli (ostatni przypadek jest czynem niedozwolonym, sprowadzającym obowiązek naprawienia szkody z art. 134; jeśli jednak takie roszczenie o odszkodowanie przedawniło się, można się zawsze powołać na obowiązek z art. 123).

3. Czy ktoś korzyść odniósł z cudzego majątku przez czyn tego, kto tę korzyść utracił, lub przez czyn trzeciego, lub nawet skutkiem sił przyrody — jest dla pojęcia „n i e s ł u s z n e z b o g a c e n i e“ (e n r i c h i s s e m e n t i n j u s t e, u n g e r e c h t f e r t i g e B e r e i c h e r u n g) obojętne, byle by n i e b y ł o z a m i a r u ś w i a d c z e n i a. Natomiast „nienależne świadczenie“ (art. 128—133) zachodzi, gdy ktoś dokonywa świadczenia, mylnie mniemając, iż do niego jest zobowiązany.

4. Nabycie korzyści musi być n i e s ł u s z n e, co zachodzi, gdy zbogacenie nie da się usprawiedliwić ani z punktu wi-

dzenia prawa, ani zapatrywań społeczeństwa (zasad moralności lub sprawiedliwości).

5. Zwrot korzyści w n a t u r z e obejmować powinno i to, co weszło dodatkowo do mienia zbogaconego, jako też to, co jako ekwiwalent korzyści otrzymano w razie jej zbycia lub utracenia (np. wynagrodzenie ubezpieczeniowe) lub też uszkodzenia. Wydanie w a r t o ś c i dokonywa się w pieniądzach; pod wartością należy rozumieć wartość w chwili nastąpienia zbogacenia, chyba że korzyść zużyta lub utracona została (o czym mówi art. 127), bo wtedy zbogacenia brak i nie ma obowiązku wydania korzyści.

6. W innych ustawach spotykamy szczególnie uregulowane przypadki niesłusznego zbogacenia; tak np. w art. 76 ust. weksl. i art. 59 ust. czek. szczególnie uregulowano niesłuszne zbogacenie z wekslu lub czeku. Jeżeli chodzi o weksel — S. N. Zb. 8/1939 r. z 11.II. 1938, C I 406/37, wypowiedział się, że przepisy prawa cywilnego n i e s t o s u j ą s i ę do skargi o niesłuszne zbogacenia z wekslu, jako uregulowanej w szczególnym przepisie prawa wekslowego i nie mającej charakteru zbogacenia bez przyczyny w znaczeniu prawa cywilnego.

O niesłusznym zbogaceniu mowa jest w ustawie o prawie autorskim, art. 59 i 62; w ustawie o zwalczaniu konkurencji nieuczc. z 1926 r. (Dz. U. N. 56/1930, poz. 467), art. 1 oraz w prawie patentowym (rozporz. z 22 marca 1928 r., Dz. U. poz. 384) art. 11 u. 3, 16 u. 2, 25, 72 p. b., 97 u. 3, 102 u. 2, 111, 158 p. b., 180 u. 1, 183 u. 3 i 188).

7. Orzecznictwo S. N. w materii niesłusznego zbogacenia nie jest jeszcze bogate.

W „interpretacyjnym“ orzeczeniu S. N. (z 28.VI. 1938. C II 3337/37 N. k. z. 1939, str. 23 i O. S. P. 17/1939) czytamy: pozew oparty na art. 123 k. z. wymaga wykazania „niesłusznego“ uzyskania korzyści z majątku powoda. Biorący pożycz-

kę na podstawie ważnej umowy, choćby zużył ją na inny cel od tego, o jakim wspominał przy zaciąganiu, ważnie dołącza jej przedmiot do swego majątku i nie może być czyniony zarzut „niesłusznego“ uzyskania korzyści. Otrzymanie sumy na podstawie ważnej darowizny nie stanowi również „niesłusznego“ uzyskania korzyści i nie daje podstawy do zarzutu niesłusznego zbogacenia. Zarzut niesłusznego zbogacenia może być skierowany przeciwko osobie, która się zbogaciła kosztem samego powoda, a nie kosztem innej osoby; uzyskanie więc korzyści przez męża nie daje podstawy do roszczeń z tytułu niesłusznego zbogacenia przeciwko jego żonie, choćby ta ostatnia ważnie otrzymała od męża (a nie od powoda) przedmiot tej korzyści, np. w drodze ważnej darowizny. Nie można równocześnie opierać pozwu na niesłusznym zbogaceniu i na posiadanym ważnym tytule, stanowiącym zobowiązanie osobiste pozwanego, gdyż jedna z tych podstaw wyklucza drugą.

W orzeczeniu tym uderza sprzeczność z art. 125 (w odniesieniu do żony, której darowano korzyść).

S. N. (orzecz. Zb. 334/37, z którego inną tezę przytoczono niżej) wyjaśnił, że zwrot niesłusznego zbogacenia nie stoi w związku z kwestią dobrej wiary zbogaconego

Nabywca nieruchomości, który wskutek niewykonania warunków licytacyjnych z mocy art. 692 k. p. c. stracił rękojmię, nie może dochodzić jej zwrotu na zasadzie przepisów o niesłusznym zbogaceniu (S. N. Zb. 111/37 z 14. IX. 1936, C III 1893/36).

Prawomocne przybicie przetargu wyłącza możliwość dochodzenia jakichkolwiek roszczeń z tytułu niesłusznego zbogacenia wskutek uiszczenia niskiej ceny (S. N. Zb. 362/37 z 20.X. 1936, C III 184/1935).

Matka dająca utrzymanie dzieciom w miejsce zobowiązanego do tego ojca może domagać się zwrotu swych wydatków na podstawie przepisów o prowadzeniu cudzych spraw bez zle-

cenia, wzgl. o nisłusznym zbogaceniu (S. N. 26.IV.1937. C III 2188/36., Ruch. 1938, str. 177).

Gromada nie jest obowiązana do wynagrodzenia poddzierżawcy cegielni gromadzkiej wydatków wyłożonych na uruchomienie cegielni (S. N. 4. IV. 1938, C II 2557/37, Ruch 4/1938, str. 917). Roszczenie kierowniczki szkoły powszechnej przeciwko gminie o zwrot kosztów poniesionych przez nią za wydatki szkolne, które obowiązana była ponieść pozwana gmina, jako oparte na zasadzie niesłusznego zbogacenia gminy ma charakter prywatno-prawny (S. N. 11.VI.1937, C I 2344/36, O. S. P. 696/1937).

Kto otrzymał i zużył w swoim przedsiębiorstwie towar nabyty przez swego pracownika, który przywłaszczywszy sobie wręczone na kupno pieniądze, nabył towar na kredyt na rzecz swego pracodawcy, nie będąc do tego upoważniony, obowiązany jest do zwrotu równowartości uzyskanego w ten sposób nienależnego świadczenia (S. N. Zb. 95/1939 z 7. V. 1938, C II 2889/37 O. S. P. 573/1939).

Ani diety, ani odszkodowania należne niezawodowemu wice-burmistrzowi w myśl art. 53 ust. 3 ustawy z dnia 23 marca 1933 r. o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego (Dz. U. Nr 35 poz. 294) nie są wynagrodzeniem za pracę w myśl rozp. Prez. Rzplitej z dnia 16 marca 1928 r. o umowie o pracę pracowników umysłowych (Dz. U. Nr 35 poz. 323), lecz tylko z w r o t e m u s z c z e r b k u we własnym zarobku, poniesionego przez piastowanie urzędu publicznego (S. N. Zb. 334/37 z 19—28 stycznia 1937, C II 2145/36).

Z tegoż orzeczenia można też wyprowadzić tezę następującą (O. S. P. 618/38): jeżeli temuż wiceburmistrzowi gminy miejskiej płacono kwoty z tytułu zwrotu uszczerbku we własnym zarobku, które władza nadzorcza w myśl przepisów ustawy z 23.III.1933, Dz. U. R. P. Nr 35, poz. 294 obniżyła, naten-

czas jest on obowiązany do zwrotu powstałej stąd nadwyżki z tytułu zbogacenia.

Kto posiada i eksploatuje kopalnię nafty w złej wierze, obowiązany jest wydać bruttowcom przypadającą na nich równowartość części produkcji tak na podstawie § 335 k. c. austr., jak i przepisów k. z. o niesłusznym zbogaceniu (S. N. 3.IV.1937, C II 3043/36, N. k. z. 1937, str. 130).

Żona nie odpowiada z tytułu niesłusznego zbogacenia za sumę, którą otrzymał jej mąż jako pożyczkę i wydatkował na kupno dla niej nieruchomości; oparcie przez wierzyciela powództwa o zwrot powyższej sumy na przepisach art. 123—125 k. z. jest nieprawidłowe, gdyż odstąpienie przez pozwanego tej sumy pod tytułem darmym opierało się na ważnym tytule kontraktu darowizny, a więc nie było niesłuszne, a nadto pozwana zbogaciła się nie kosztem powoda, lecz swego męża (powołane orzecz. S. N. 28.VI. 1938, C II 3337/37, N. k. z. 1939, str. 23, O. S. P. 17/1939).

Małżonkowie, którzy przyjęli „dochowańca" z obowiązkiem dokonywania pracy dla nich w zamian za co mieli mu zapisać swój grunt, a po kilku latach nie dotrzymali umowy i „dochowańca" wypędzili, obowiązani są wynagrodzić go za pracę na zasadzie przepisów o niesłusznym zbogaceniu (S. N. 11.XII. 1945, C I 64/45) .

S. N. (orzecz. z 15.IX. 1945, C I. 116/45, Państwo i Prawo zesz. 2/1946, str. 120) wyjaśnił, iż pozew oparty na niesłusznym zbogaceniu może mieć miejsce nie tylko wówczas, gdy nie ma innego środka do odzyskania doznanego uszczerbku majątkowego, lecz także wtedy, gdy inne środki połączone są z większymi trudnościami. Instytucja ta ma leczyć urazy przez samo prawo zadane w tych przypadkach, gdzie przejście majątku ze sfery jednej osoby do sfery drugiej osoby było formalnie zgodne z jakimś przepisem prawnym, lecz z punktu zasad słuszności nie może być utrzymane.

S. N. (15.X.1947, C III 246/47) wyjaśnił, że przepisy dekretu z 8.III.1946 r. o majątkach opuszczonych i poniemieckich nie wykluczają dochodzenia praw z tytułu odszkodowania lub niesłusznego zbogacenia.

Powództwo o niesłuszne zbogacenie dochodzi zwrotu tylko tych wartości materialnych, jakie istotnie weszły do majątku pozwanego, a nie może się opierać na domniemaniu, że pracodawca musiałby przyjąć i opłacać drugą siłę (S. N. 22.III.1937, C II 2916/36, P.P.A. 329/37).

Art. 125. Jeżeli ten, kto uzyskał korzyść z majątku innej osoby, rozporządził tą korzyścią na rzecz osoby trzeciej pod tytułem darmym, wówczas obowiązaną do wydania jest ta osoba trzecia.

K. z. 51, 123 n., 288—290, 354 § 1.

1. Obowiązek wynika z domniemania, iż faktycznie zbogacił się korzyścią obdarowany (osoba trzecia), a nie ten, kto bezpośrednio korzyść uzyskał. Obowiązek wydania korzyści wynika poza tym z ogólnej zasady prawnej, że obdarowany, czyli „osoba trzecia" nie może mieć więcej praw do przedmiotu darowizny od tego, kto ją darował nawet, gdyby był w dobrej wierze, tzn. nie był świadom tego w chwili obdarowania go korzyścią, że korzyść ta nie należała się darowującemu.

2. Z brzmienia przepisu („obowiązana" do wydania) wynika, że w zasadzie dochodzić zwrotu korzyści niesłusznie uzyskanej można tylko od obdarowanego korzyścią, a nie od tego, kto bezpośrednio korzyść otrzymał, chyba że ostatni jest też niesłusznie zbogacony.

Art. 126. Zobowiązany do wydania korzyści ma prawo żądać zwrotu nakładów koniecznych i użytecznych. Jeżeli wiedział, że korzyść mu się nie należy, zwrotu nakładów użytecznych może żądać tylko do wysokości zwiększenia się wartości

rzeczy, albo może zabrać je z powrotem, o ile to jest możliwe bez uszkodzenia rzeczy.

K. z. 117, 119, 123 n., 218.

1. Uprawnienie do żądania zwrotu nakładów istnieje niezależnie od skuteczności nakładów koniecznych i podniesienia istotnie wartości rzeczy przez tzw. nakłady użyteczne, w przeciwnym bowiem razie zbogacony (Z) mógłby być pokrzywdzony przez poniesienie wydatków na nakłady, poczynione na rzecz, o którą się zbogacił i którą zwraca pokrzywdzonemu (P), ponieważ może się zdarzyć ,że Z wydałby więcej niż się zbogacił. Tak jest, gdy nakłady użyteczne poczynił Z w dobrej wierze. Natomiast, gdy Z poczynił je w świadomości, że zbogacenie w ogóle mu się nie należy — ma prawo do zwrotu nakładów użytecznych od P tylko w granicach, w jakich wartość rzeczy się zwiększyła, bo inaczej w tych granicach zbogaciłby się znowu pokrzywdzony P, otrzymując korzyść z powrotem wraz z przyrostem jej wartości. Z może swe użyteczne nakłady odebrać, jeśli dadzą się odłączyć od rzeczy, którą się niesłusznie zbogacił, bez uszkodzenia.

2. Art. 218 k. z. traktuje o zabezpieczeniu w drodze zatrzymania rzeczy zwrotu poczynionych na tę rzecz wydatków koniecznych i pożytecznych.

Art. 127. Obowiązek wydania korzyści lub jej wartości wygasa, jeżeli ten, kto ją uzyskał, wykaże, że korzyść tę zużył lub utracił w taki sposób, iż nie jest już zbogacony, chyba że pozbywając się korzyści był w złej wierze, albo powinien był liczyć się z obowiązkiem zwrotu.

K. z. 123 n.

1. Przepis stoi na stanowisku zwrotu tego, co zachowało się z uzyskanej korzyści pod warunkiem wszelako, aby w razie utraty lub zużycia korzyści zbogacony był w dobrej wierze. Jeśli korzyść była nieproduktywna, to nie ma

obowiązku jej wydania, chyba że ten, kto korzyść uzyskał, sam się przyczynił do utraty lub jej bezpotrzebnego zużycia. Zła wiara istnieje, gdy odbierający korzyść miał w chwili jej odebrania świadomość, że korzyść mu się nie należy, albo nie liczył się z obowiązkiem zwrotu, choć powinien był się z tym liczyć w chwili odebrania korzyści aż do chwili zużycia lub utraty. Należy liczyć się z obowiązkiem zwrotu, gdy brak jest obiektywnych danych do mniemania, że korzyść się słusznie należy.

Chwila żądania wydania korzyści jest miarodajna dla ustalenia zbogacenia. Zbogacony złej wiary lub wątpliwej dobrej wiary odpowiada na zasadzie art. 123 także za wartość korzyści skonsumowanej lub utraconej.

2. S. N. uznał, iż powinien był liczyć się z obowiązkiem zwrotu ten, kto wprawdzie nie wiedział na pewno, że korzyść mu się należy, jednak miał powód do powątpiewania, gdyż zatrzymanie korzyści zależało od zdarzenia, które mogło nie zaistnieć (orzecz. z 28.X.1938, C II 826/38).

ROZDZIAŁ III

Nienależne świadczenie.

Art. 128. § 1. Kto celem wykonania zobowiązania spełnił świadczenie, ma prawo żądać zwrotu tego, co świadczył, o ile w chwili spełnienia świadczenia nie był zobowiązany względem osoby, której świadczył.

§ 2. Kto spełnił należne świadczenie, zanim stało się wymagalnym, nie może żądać zwrotu.

K. z. 2, 89, 130, 131, 133, 189, 192, 243.

1. Świadczenie nienależne reguluje k. z. odrębnie od niesłusznego zbogacenia, aczkolwiek przez takie świadczenie uzyskuje się często (choć nie zawsze) bezpodstawne zbogacenie. Niesłuszne zbogacenie przez świadczenie następuje, gdy n i e

b y ł o z a m i a r u świadcznia (art. 124 uw. 2), — przy nienależnym świadczeniu istnieje z a m i a r ś w i a d c z e n i a celem wykonania zobowiązania, lecz jednocześnie brak było podstawy prawnej co do obowiązku świadczenia.

Brak podstawy prawnej może wystąpić w trojakiej postaci: albo brak jej było w chwili świadczenia, albo podstawa prawna była, ale później odpadła, albo podstwa prawna miała powstać później, a nie ziściła się (uzasadnienie, str. 182 i 183). Chodzi tu o szczególną przyczynę tego świadczenia (świadczenie stosownie do art. 2 k. z. może polegać na daniu, czynieniu, nieczynieniu, zaprzestaniu lub znoszeniu): np. ktoś, będąc w błędzie, mniema, że ma rzecz dać lub coś uczynić lub też czegoś zaniechać i dokonywa w tym porządku myśli świadczenia X-owi, a więc wydaje daną rzecz lub płaci jakąś sumę, mniemając, że ma w ogóle obowiązek zaspokoić jakiś dług, choć takiego obowiązku nie miał (błąd co do faktu); ktoś był winien coś Z-owi, a świadczył X-owi (błąd co do osoby), ktoś miał obowiązek wydać papiery wartościowe, a wydał inną rzecz (błąd co do przedmiotu); ktoś miał zapłacić pewną sumę pod jakimś warunkiem zawieszającym i zapłacił, choć warunek się nie ziścił itp.

Skoro nie było obowiązku świadczenia, nie było podstawy prawnej do odebrania świadczenia, świadczący zatem ma prawo żądać zwrotu.

Dokonanie świadczenia p r z e d t e r m i n em nie upoważnia do żądania zwrotu (i nie można żądać dyskonta tak, jak nie może żądać zwrotu nadpłaconych odsetek, ten, kto je zapłacił, płacąc dług — art. 89 k. z.), bo brak jest dostatecznego powodu do żądania zwrotu tego, co się później należyć będzie.

S. N. (orzecz. z 30.XI.1936, C III 51/35, G. S. 721/37) uznał, że lokator jest uprawniony do żądania na podstawie przepi-

sów o niesłusznym zbogaceniu zwrotu uiszczonego czynszu w części przewyższającej normy przewidziane w ustawie o ochronie lokatorów, przy czym winien tylko udowodnić, że płacił bez podstawy prawnej, chyba że uiszczał czynsz, wiedząc, że nie jest obowiązany do płacenia go w tej wysokości, co musi podnieść i udowodnić strona, obowiązana do zwrotu sum otrzymanych bez podstawy prawnej.

2. S. N. w orzecz. Zb. 830/34 orzekł, iż nie można dochodzić w drodze procesu cywilnego zwrotu rzekomo nieprawnie pobranych przez gminę spłat za wodę, opłaty te bowiem mają charakter prawno-publiczny.

Natomiast uznał S. N. w powoł. pod art. 123 i 124 orzecz. z 11. V. 1937, C I 2344/36, O. S. P. 696/1937, iż roszczenie kierowniczki szkoły powszechnej przeciwko gminie o zwrot kosztów, poniesionych przez nią na wydatki szkolne, które obowiązana była ponieść pozwana gmina, jako oparte na zasadzie niesłusznego zbogacenia gminy, ma charakter prywatno-prawny. Patrz orzecz. S. N. Zb. 95/1939 pod art. 123—124, uw. 6.

Art. 129. Można żądać zwrotu spełnionego świadczenia, gdy podstawa prawna świadczenia odpadła lub nie została urzeczywistniona wskutek tego, że zastrzeżonego celu świadczenia nie osiągnięto.

K. z. 2, 267 § 2, 368, 375, 376.

1. Przykład odpadnięcia podstawy prawnej oświadczenia: X zapłacił, bo z umowy wzajemnej z Z-em wynikało, że Z ma mu dostarczyć maszynę. Dostarczenie maszyny stało się niemożliwe do wykonania; X może żądać zwrotu zapłaconych pieniędzy (art. 267 § 2). Najemca zapłacił czynsz za lokal z góry za rok, lecz z powodu wad, które zaistniały po najmie, odstępuje od umowy (art. 376) po trzech miesiącach; może on żądać zwrotu czynszu za 9 miesięcy; istniejąca przy zapłacie podstawa prawna później odpadła.

2. Przykład nieurzeczywistnienia podstawy prawnej: X przesłał księgarzowi cenę za daną książkę, której ten nie mógł mu dostarczyć; umowa zatem nie doszła do skutku, czyli nie zosłata urzeczywistniona podstawa prawna świadczenia.

3. S. N. uznał, że gmina, która darowała Skarbowi Państwa plac w tym celu, aby tam stanął budynek służący na pomieszczenie seminarium nauczycielskiego, może żądać zwrotu tego placu na tej podstawie, że Skarb Państwa wskutek reformy szkolnej, znoszącej seminaria, nie może wywiązać się ze swego wzajemnego zobowiązania (S. N. 9.X.1936, C II 1229/36, P.P.A. 1937, poz. 14).

Przepadek rękojmi w myśl art. 692 k.p.c. stanowi rodzaj ustawowej kary za niespełnienie warunków licytacyjnych, wobec czego niedoszły nabywca traci rękojmię w zupełności bez zachowania jakichkolwiek roszczeń o zwrot (S. N. Zb. 111/1937 z 14.IX.1936, C III 1893/36).

Kupujący, który nie dopełnił warunków umowy zawartej co do sprzedaży handlowej, nie ma prawa do odszkodowania z art. 551 k. h., lecz tylko do zwrotu wręczonego zadatku na zasadzie art. 129 k. z. (S. N. 30.X.1937, C II 1773/37, P. P. H. 228/38).

Art. 130. Nieważność zobowiązania pociąga za sobą obowiązek zwrotu otrzymanego świadczenia, chyba że zobowiązanie po spełnieniu świadczenia stało się ważnym.

K. z. 31 n., 55 n., 109, 128, 131 n., 219, 271, 358, 610.

Nieważność zobowiązania powinna zachodzić w chwili, gdy świadczenia dokonano oraz w chwili zażądania zwrotu, gdyby bowiem, pomimo nieważności zobowiązania w chwili spełnienia świadczenia, zobowiązanie stało się później ważne — zwrotu świadczenia wymagać już nie można. Nieważność może zachodzić z różnych powodów: zobowiązanie było sprzeczne z wyraźnym przepisem ustawy, porządkiem publicznym, dobrymi

obyczajami (art. 56), nie było zawarte w formie, wymaganej dla ważności czynności przez ustawę, nie było zdolności do działań prawnych, brak było pełnomocnictwa (art. 101) itd. Nie zawsze nieważność jest oczywista i nie zawsze wystarcza na nią się powołać w formie zarzutu (nieważność bezwzględna); najczęściej zachodzi potrzeba uzyskania ustalenia nieważności w drodze orzeczenia, (nieważność względna), gdy nieważność zobowiązania wynika np. z niezdolności strony do działania (por. art. 53), wad oświadczenia woli (art. 31 in.), braku pełnomocnictwa itp. Późniejsze, tj po dokonaniu świadczenia uzyskanie ważności zobowiązania najczęściej zachodzi, gdy umowa dla bytu zobowiązania wymagała potwierdzenia, które uzyskano dopiero później, tj. po świadczeniu, np. opieka potwierdziła umowę, zawartą przez małoletniego.

Art. 131. Nie można żądać zwrotu świadczenia:

1) jeżeli ustawa odmawia prawa sądowego dochodzenia wierzytelności lub uznaje ją za przedawnioną;

2) jeżeli spełnione świadczenie odpowiada obowiązkowi moralnemu, względom przyzwoitości lub zwyczajom;

3) jeżeli spełniający dobrowolnie świadczenie wiedział, że do świadczenia nie był obowiązany, chyba że spełnienie świadczenia nastąpiło z zastrzeżeniem zwrotu, w celu uniknięcia przymusu, albo w wykonaniu czynności prawnej, zakazanej lub mającej cel niegodziwy.

K. z. 45, 88, 89, 93, 128 n., 132, 273—275, 355n.l., 3, XIII; K. Nap. 2262n.; Ustawa z 21 II 1931, tzw. przeciwalkohowa D. U. poz. 423, art. 9 ust. (1).

Lteratura pol.: N. Sommerstein, Rola zobowiązania moralnego w nowoczesnej cywilistyce. P. P. A. 1933 i odbitka.

1. Pierwsze dwa punkty art. 131 odnoszą się do tzw. zobowiązań naturalnych („niezupełnych"), które k. z. kazuistycznie wylicza. Nie można zatem wystąpić ze skargą:

a) gdy dług jest przedawniony, b) gdy skarga sądowa nie służy z powodu upływu terminu zawitego (prekluzyjnego) —

art. 319 i 336, 375, 395, 429, 473, 540, c) ze względu na naturę długu (z gry lub zakładu — art. 610 k. z.), wreszcie, d) gdy dokonanie świadczenia spowodowane było względami moralności i przyzwoitości oraz wynikało z istniejących zwyczajów (datki na gminę wyznaniową, instytucje dobroczynności).

W ten sposób k. z. na jednej płaszczyźnie postawił zobowiązania naturalne z obowiązkami charakteru obyczajowego i moralnego. Zobowiązanie naturalne, mając „wartość" prawną, może zatem służyć za podstawę do uiszczenia, przy czym nie można tego, co zostało uiszczone, świadomie i d o b r o w o l n i e, tzn. bez przymusu ze strony korzystającego ze świadczenia, żądać z powrotem.

Niemożność żądania zwrotu spełnionego świadczenia, co do którego świadczący w i e d z i a ł, że doń nie był zobowiązany, wynika z natury rzeczy; w tym przypadku świadczący powinien ponosić wszelkie konsekwencje swojego czynu. Dowód tego, że świadczący wiedział, że nie był np. obowiązany płacić dług — i pomimo to zapłacił — ciąży na tym, kto to twierdzi, tzn. na pozwanym.

2. W pewnych okolicznościach, które p. 3 art. 131 wylicza, s ł u s z n o ś ć wymaga, aby ż ą d a n i e z w r o t u b y ł o d o p u s z c z o n e; gdy np. ktoś płaci dług, przypuszczając że jest zapłacony i z tego powodu zastrzega sobie zwrot płaconej sumy; lub płaci, obawiając się np. przymusowego wykonania orzeczenia tymczasowo wykonalnego (licytacji), lub wreszcie płaci, sam nie popełniając niegodziwości (o przypadku, gdy świadczący sam popełnia niegodziwość — ob. w objaś. do art. 132), chociaż wiedział, że umowa jest nieważna z powodu, że czynność, która — za zapłatą — miała być wykonana jest prawnie zakazana, lub ma cel niegodziwy. Ostatni przepis uzasadnia się tym, że gdyby wiadomość wyłączała żądanie zwrotu, można by każdy zakaz obejść przez dobrowolne wykonanie i stro-

ny osiągnęłyby to, czemu prawo chce zapobiec (L o n g c h, Zobowiązania, str. 223).

3. S. N. (orzecz. 18. VIII. 1937, C I 2368/36, O. S. P. 705/1937 r.) wyjaśnił, że teść, który dawał bezpłatne utrzymanie zięciowi nie może żądać od niego z tytułu niesłusznego zbogacenia zwrotu poniesionych wydatków, jeżeli dając to utrzymanie postępował tak dobrowolnie z poczucia obowiązku moralnego, jako teść wobec zięcia, a nie w celach uzyskania odpowiedniej zapłaty.

Dla zastosowania przepisu p. 3 art. 131 k. z. konieczne jest udowodnienie przez przyjmującego świadczenie, iż świadczący miał, spełniając świadczenie, całkowitą świadomość tego, że się ono od niego nie należy i że może go bez ujemnych dlą siebie konsekwencyj prawnych nie wykonać, a mimo to je spełnił (S. N. z 28.X.1938, C I 1642/37).

Art. 132. § 1. Kto drugiemu świadomie płaci za spełnienie czynu zabronionego lub przeciwnego dobrym obyczajom, albo w celach skłonienia go do takiego czynu, ten nie ma prawa żądać zwrotu tego, co zapłacił.

§ 2. Również nie ma prawa żądać zwrotu, ten, kto wykonał zobowiązanie z czynności prawnej o celu niegodziwym, jeżeli niegodziwość zachodzi po jego stronie.

K. z. 51, 55, 56; K. k. 1, 171, 204 n.; Wykr. 1 n.

1. Nie służy skarga temu, kto się powołuje na własny czyn niegodziwy: n e m o a u d i t u r t u r p i d i n e m s u a m a l l e g a n s. Przepis nie zajmuje się przypadkami, gdy niegodziwość zachodzi zarówno po stronie płacącego, jak i odbierającego zapłatę i korzyść odnosi ostatni (taką sytuację niegodziwości przewiduje art 132 § 1). Chociaż umowa jest nieważna, to jednak nie było by słuszne, aby sądy miały się wdawać w regulację tego rodzaju stosunków i dla tego płacący nie ma prawa żądania zwrotu zapłaconego.

Świadomość niegodziwości musi być po stronie płacącego za spełnienie czynu takiego, jak np. porwanie i wywiezienie osoby niewygodnej, lub zniszczenie akt sprawy karnej itp.

2. Zakaz żądania zwrotu pieniędzy przewidziany w art. 132 § 1 k. z. nie ma zastosowania w przypadku wyłudzenia oszukańczego pieniędzy pod pozorem dokonania czarów (orzecz. S. N. z 17.VIII.1937, C II 431/37, N. k. z. 1938, str. 67). W sprawie chodziło o zwrot 600 zł. danych pozwanej przez powódkę, na spowodowanie przy pomocy czarów śmierci żony niejak. Jaremy. S. N. uznał, że współdziałanie powódki było wynikiem ciemnoty, a inicjatywa wyszła ze strony pozwanej i z jej strony zaszedł występek z art. 264 k. z., za który, zresztą, skazana została na 6 miesięcy więzienia.

Jeżeli darowizna, ukryta pod formą aktu kupna — sprzedaży, miała przyczynę przeciwną dobrym obyczajom, to zobowiązanie takie, jako nieważne, nie może pociągnąć żadnych skutków prawnych, więc z jednej strony dłużnik nie może być zobowiązany do wykonania świadczenia, a z drugiej strony ten, kto takie zobowiązanie wykonał dobrowolnie, nie może być uprawniony do żądania zwrotu spełnionego świadczenia (S. N. Zb. 186/35 z 21.IX. 1934, C I 481/34, N. k. z. 14/35, str. 52 ,O. S. P. 135/1935).

S. N. uznał, że nie można, powołując się na pozorność czynności dokonanej w celu ukrycia majątku i wskutek tego udaremnienia egzekucji, żądać unieważnienia umowy sprzedaży nieruchomości w drodze pozwu o ustalenie, gdyż stosownie do art. 132 § 2 k. z. nikt nie może żądać zwrotu świadczenia z tytułu czynności prawnej o celu niegodziwym po jego stronie; nie ma zatem podstawy prawnej do powołania się na pozorność aktu w sporze ustalającym, chociażby kontrahent znał niegodziwość aktu (S. N. 11.V.1946 r., C II 574/45, P. i P. zesz. 4/1947, str. 106 n. z glosą T r a m m e r a w P. i P. zesz. 11/47, str. 168 n., krytykującą to orzeczenie i zarzucającą mu, że w orze-

czeniu zidentyfikowano mylnie „przyczynę“ umowy wpływającą na jej ważność z „pobudką“, która z reguły nie ma wpływu na ważność umowy, oraz z glosą J. W i t e c k i e g o, tamże str. 171 i in.).

Art. 133. § 1. Kto otrzymał nienależne świadczenie, obowiązany jest do zwrotu według przepisu o niesłusznym zbogaceniu. § 2. Jeżeli przyjmujący świadczenie wiedział, że ono się nie należy, winien nadto naprawić szkodę.

K. z. 123—127, 134, 157—160.

Poddanie r o z m i a r u zwrotu tego, co otrzymano na skutek świadczenia nienależnego, przepisom o niesłusznym zbogaceniu 1²3—127 k. z. uzasadnia się tym, iż świadczenie nienależne sprowadza najczęściej niesłuszne zbogacenie po stronie odbierającego świadcznie, a zatem korzyść nienależną trzeba zwrócić w naturze, wzgl. wydać jej wartość (art. 123).

Przyjęcie świadczenia w pełnej świadomości ,że się nie należy — a więc w z ł e j w i e r z e — sprowadza, prócz obowiązku zwrotu nienależnie uzyskanego, dodatkowy obowiązek naprawienia szkody, gdy taka osoba dopuszcza się winy (c u l p a i n c o n t r a h e n d o). Świadomość odbiorcy świadczenia winien udowodnić żądający zwrotu nienależnego świadczenia i odszkodowania. Należy uważać, że jest w złej wierze otrzymujący nienależne mu świadczenie za czynność przeciwną ustawie lub dobrym obyczajom, gdyż nikt nie może się powoływać na nieznajomość prawa lub życiowych reguł moralności.

ROZDZIAŁ III.[1]

O k a z a n i e r z e c z y l u b d o k u m e n t u.

Art. 133[1]. Ten, komu służy roszczenie dotyczące rzeczy lub kto uprawdopodobni, że mu takie roszczenie służy, może żądać od posiadacza, jeżeli to jest potrzebne do dochodzenia roszczenia, ażeby mu rzecz okazał albo umożliwił jej zbadanie.

U w a g a. Przepis ten, jak i przepisy dwóch następnych art. 133[2] i 133[3], zostały dodane jako nowy rozdział III[1] w dziale drugim tytułu drugiego k. z. przez art. 14 punkt 1) dekretu z 12 listopada 1946 „przepisy ogólne prawa cywilnego" (D. U. N. 67/1946, poz. 369), o b o w i ą z u j ą c e o d 1.I. 1947 r. Przepisy są przejęte z §§ 809, 810 i 811 k. c. niem.; paragrafy te były utrzymane w mocy przez art. XXVII § 3 przep. wpr. k. z.

1. Przepis traktuje o „okazaniu rzeczy" (w przekładzie urzędowym k. c. obowiąz. na Ziemiach Zachodnich — „przedłożenie rzeczy"). Treść w porównaniu z treścią § 809 została w art. 133[1] zamieniona o tyle, iż § 809 opiewał (wg przekładu urzędowego): „kto do posiadania rzeczy ma roszczenie odnoszące się do rzeczy albo chce się upewnić czy mu takie roszczenie przysługuje" (...oder sich Gewissheit verschaffen will, ob ihm ein solcher Anspruch zusteht), natomiast w art. 133[1] wyrazy poczynające się od „albo" zmieniono na: „lub kto uprawdopodobni, że mu takie roszczenie służy". Z obecnego więc brzmienia wynika, że wystarczy uprawdopodobnienie istnienia roszczenia do tego, aby można było żądać od posiadacza rzeczy — która jest potrzebna (chyba konieczna) do dochodzenia roszczenia — okazania jej lub umożliwienia jej zbadania.

2. Chodzi tu o ustalenie tożsamości lub stanu rzeczy. Okazanie rzeczy oznacza danie jej do rąk lub umożliwienie obejrzenia rzeczy (np. okazanie schodów, z powodu uszkodzenia których ktoś odniósł szkodę); również dotknięcie się lub wymierzenie itp. jest dopuszczalne, jednak bez jakiejkolwiek zmiany stanu rzeczy.

Pod rzeczą należy rozumieć ruchomość lub nieruchomość, lecz nie ciało żyjącego człowieka. Przepis nie uprawnia do żądadania lekarskiego zbadania przeciwnika lub świadka, ani do

wzięcia próby krwi w sporze o prawość rodu. Orzeczenie Sądu Rzeszy t. 54 str. 117 (również polskie prawo o przewozie kolejami) uważa za rzecz zwłoki ludzkie.

Aczkolwiek do dokumentów odnosi się specjalnie art. 133[2], można też powołać się na przepis art. 133[1], gdy np. ktoś się chce ostatecznie upewnić, że mu służy roszczenie o zbadanie dokumentu.

3. Żądanie ma być skierowane przeciwko bezpośredniemu posiadaczowi rzeczy lub zastępcy osoby prawnej (względnie osoby niezdolnej do działań prawnych). Samo roszczenie nie koniecznie musi mieć za przedmiot daną rzecz (chodzi bowiem o roszczenie tylko „dotyczące rzeczy"). Nie jest konieczne istnienie prawnego (majątkowego) interesu, byle by sam interes („jeżeli to jest p o t r z e b n e do dochodzenia") był poważny, np. gdy chodzi o tożsamość rzeczy lub jej stan dla wykonania regresu lub wytoczenia powództwa o nieważność; nie wystarcza zatem tylko interes czysto naukowy lub artystyczny. Jeżeli żądanie przeciwstawia się interesom posiadacza lub trzeciego — należy uwzględnić przepis art. 189.

4. W razie odmowy okazania należy wystąpić na drogę sądową.

Art 133[2]. Kto ma interes prawny w zbadaniu dokumentu znajdującego się w cudzym posiadaniu może żądać od posiadacza, ażeby mu umożliwił zbadanie dokumentu, jeżeli dokument był sporządzony w interesie żądającego, albo jeżeli dotyczy stosunku prawnego między nim i inną osobą lub rokowań w przedmiocie czynności prawnej między nim i inną osobą.

K. p. c. 269, 270, 272—274, 300.

1. Przepis ma nieco odmienną — w szczegółach — redakcję od § 810 k. c. niem.

2. Przepis dotyczy tylko dokumentu, którego treść ma związek z jakąś czynnością lub stosunkiem prawnym. Dokumentem jest każdy przedmiot stanowiący dowód prawa, stosunku prawnego lub okoliczności mogącej mieć znaczenie prawne (art. 91 § 3 k. k.). Zbadanie dokumentu ma specjalne znaczenie w procesie (porówn. art. k. p. c. wyżej przytoczone). „Interes prawny" oznacza nie tylko interes majątkowy ,lecz również interes prawno-rodzinny lub publiczny (np. celem ukarania obrazy czci). Należy przytoczyć punkty treści dokumentu, na których podstawie można sądzić o stosunku prawnym. Żądanie jest usprawiedliwione, jeśli ktoś zarzuca, że dokument jest fałszywy, a prawdziwość nie jest ani ustalona, ani uznana, natomiast nie jest usprawiedliwione, gdy samo okazanie (zbadanie) dokumentu ma dopiero służyć do stworzenia podstaw do wystąpienia na drogę prawną przeciwko posiadaczowi.

„Sporządzenie w interesie żądającego" oznacza, iż w dokumencie znalazł wyraz stosunek prawny, w którym żądający wziął udział i dokument był sporządzony w interesie samego tylko żądającego lub też w interesie trzeciego; interes ten musi istnieć już w czasie sporządzenia dokumentu. Miarodajna jest treść dokumentu, a nie zamiar stron. Przykład: księga rachunkowa co do zarządu majątku spadkowego kilku spadkobierców.

3. Nie jest konieczne, aby dokument stwierdzał stosunek prawny między żądającym a posiadaczem, może też bowiem chodzić o stwierdzenie stosunku prawnego między żądającym a osobą trzecią niezależnie od ważności danej czynności prawnej i od tego, czy dokument dotyczy całości czynności prawnej, czy też pewnego szczegółu — między żądającym a osobą trzecią.

Przepisu nie należy interpretować zbyt ciasno. Chodzi tu o wszelkiego rodzaju dokumenty umowne, skrypty dłużne, po-

kwitowania, rachunki, listy wymienne, księgi kontowe, księgi handlowe kupca rejestrowego, lecz nie osoby nie będącej kupcem. Żona (przy wspólności majątkowej między małżonkami) po rozwiązaniu małżeństwa może żądać zbadania ksiąg handlowych męża, agent może żądać wglądu w księgi dającego mu zlecenie, poręczyciel może żądać zbadania ksiąg wierzyciela, z których wynika, że główny dłużnik dług spłacił; może żądać zbadania ksiąg spółki spólnik, który ze spółki wystąpił, lecz uczestniczy w niezakończonych jeszcze interesach spółki handlowej (porówn. np. art. 120 § 5 kod. handl.). Nie ma natomiast takiego prawa wierzyciel zastawny co do dokumentów stwierdzających prawny stosunek między głównym dłużnikiem i dłużnikami pomocniczymi.

Zbadanie aktów adwokata może być uzasadnione p o t r z e b ą zbadania stosunku prawnego między żądającym a samym adwokatem. Należy wskazać poszczególne pisma mające znaczenie. Tu należy zauważyć, że ochrona zwyczajowo (ochrony ustawowej brak!) przyjęta co do akt adwokata (ze względu na „tajemnicę zawodową") może doznać ograniczenia w przypadkach uznanych za konieczne.

4. Żądanie zbadania dokumentów znajdujących się u władz publicznych może zachodzić o tyle, o ile dotyczy stwierdzenia prywatnych stosunków prawnych, a nie spraw służby wewnętrznej lub interesów wyłącznie publicznych (akta stanu cywilnego, akta sądowe). Wysyłający depeszę, nie ma prawa żądać zbadania oryginału depeszy i znaków służbowych na nim.

5. „Rokowania" zwykle dotyczą wymiany listów stron między sobą lub pośrednikiem („inną osobą"), jako też listów pośrednika, lecz nie notatek, które sobie przyczyniła jedna ze stron przy rokowaniach dla swych prywatnych celów.

6. Zbadanie może być dokonane również przez pełnomocnika i wobec biegłego. Czynienie odpisu jest dopuszczalne; inaczej, gdy chodzi o księgi handlowe.

Art. 133³. § 1. Okazanie lub zbadanie rzeczy albo zbadanie dokumentu winno nastąpić w miejscu, gdzie rzecz albo dokument się znajduje; jednakże z ważnych powodów każda ze stron może żądać, ażeby nastąpiło ono w innym miejscu.

§ 2. Koszty i niebezpieczeństwo, związane z okazaniem lub zbadaniem rzeczy albo zbadaniem dokumentu, ponosi żądający. Posiadacz może odmówić żądaniu, dopóki nie otrzyma zaliczki na koszty oraz w razie potrzeby także odpowiedniego zabezpieczenia.

1. Czy dokument ma być okazany w lokalu mieszkalnym czy handlowym zobowiązanego określa się według zwyczajów uczciwego obrotu. „Z ważnych powodów" — tzn. w razie choroby, wrogości stosunków między stronami lub z powodu właściwości rzeczy. W procesie — okazanie zachodzi tylko w sądzie.

2. Zaliczka na koszty i zabezpieczenie należy się tylko wtedy, gdy wydatków można się spodziewać wg stanu sprawy. Ponoszenie niebezpieczeństwa oznacza, że żądający odpowiada za utratę lub uszkodzenie nawet niezawinione.

ROZDZIAŁ IV.

Czyny niedozwolone.

Oddział I. Odpowiedzialność za własne czyny.

Art. 134. Kto z winy swej wyrządził drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia.

K. z. 121, 132, 145, 157, 160, 218, 283, 360, 540 n., II p.7 i XXVII § 3;

K.p.c. 36, 521; K. h. 290 n.; Konst. z 1921 r. art. 121 i K: p: k: 650—658; Up. 102; Ukł. 32; przep. ogól. pr. cyw. 7.

Literatura polska: M. Chlamtacz, Sposoby wynagrodzenia szkody w pol. k. z., księga pamiątkowa ku czci Leona Pinińskiego, 1936, Lwów t. I, str. 163—231. **J. Krzywicki,** Wina i ryzyko jako podstawy odpowiedzialności cywilnej, Warszawa 1931 r.

1. Przepisy art. 134—167 traktują o „czynach niedozwolonych", powodujących szkody, wyrządzone przez delikty („szkoda deliktualna", czy deliktowa — ex delictu), w odróżnieniu od szkód, pochodzących z niewykonania zobowiązania („szkoda kontraktowa" — ex contractu), o których jest osobno mowa w art. 239—253. Jednak co do określenia wysokości odszkodowania za niewykonanie zobowiązania k. z. — art. 242 — odsyła do przepisów o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym, co świadczy, że operuje jednym pojęciem odszkodowania, wspólnym zarówno szkodzie jednego, jak i drugiego typu.

2. Czyn niedozwolony polega nie tylko na działaniu wbrew ustawowemu nakazowi, czy zakazowi, lecz również na szkodzącym wdzieraniu się w sferę działania (interesów) innej osoby, która to sfera jej zotała zagwarantowana przez prawo. Obowiązek odszkodowania oparł k. z. nie tylko na winie, lecz i na innych podstawach a mianowicie na ryzyku art. 152—154) oraz na słuszności (art. 143 i 149). Odpowiedzialność z racji winy ponosi ten, kto wyrządził szkodę: 1) własnym czynem, rozmyślnie lub z niedbalstwa (art. 134—141), poza tym ten, kto 2) będąc obowiązany do nadzoru nad innymi osobami, odpowiada za cudze czyny (art. 142—147), wreszcie 3) właściciel zwierząt i rzeczy odpowiada za szkody, jakie one wyrządziły (art. 148—151). W razie zaprzeczenia winy udowodnienie jej istnienia ciąży na poszkodowanych.

Odpowiedzialność z racji ryzyka ponoszą osoby, zajmujące lokale, jeśli z nich wyrzucono, wylano lub spadło coś i wyrządziło szkodę, posiadacze budynków i prowadzący przedsiębiorstwa (art. 150).

Z tytułu słuszności zachodzi odpowiedzialność osób niepoczytalnych za szkody (art. 143) oraz właścicieli zwierząt za szkody przez nie wyrządzone (art. 148).

K. z. odpowiedzialność uznaje tylko w razie ścisłego związku przyczynowego między szkodą a czynem niedozwolonym. Między czynem niedozwolonym a szkodą musi istnieć związek w zwykłym tego słowa znaczeniu, tzn. że bez tego czynu nie byłoby szkody (S. N. 5.V. 1938, C II 2807/37, P. P. A. 211/38).

3. Wina może być rozumiana w znaczeniu przedmiotowym i podmiotowym. W znaczeniu podmiotowym wina zachodzi w razie niedbalstwa i złego zamiaru. Niedbalstwo polega na niedostatecznym dołożeniu staranności, tzn. staranności, która w obrocie uchodzi za normalną. Winą w znaczeniu przedmiotowym jest każde niewłaściwe zachowanie się, a więc niezgodne z prawem, etyką, dobrymi obyczajami, ostrożnością itp. Wina bywa umyślna („zły zamiar") i nieumyślna („niedbalstwo"). Między winą a czynem, sprowadzającym obowiązek odszkodowania, musi istnieć ścisły związek przyczynowy.

S. N. (orzecz. Zb. 187/1937 z 13.XI. 1936, C II 1476/36) ustala, że domagający się odszkodowania z czynu niedozwolonego musi udowodnić wszystkie przesłanki będące podstawą odszkodowania, a zatem nie tylko istnienie szkody, związku przyczynowego i bezprawności działania czyli niezgodności działania z ustawą, lecz nadto istnienie podmiotowego momentu winy, tj. działania rozmyślnego lub wynikającego z niedbalstwa (art. 134 i 135 w związku z art. 157 i 158 kod. zob.);

przypadki, w których poszkodowany wolny jest od udowodnienia winy pozwanego, natomiast pozwany powinien wykazać brak zawinienia — są wyczerpująco wyliczone w ustawie w art. 137, 138 § 2, 142, 144 § 1, 148, 151 § 1 i 152 § 1 k. z.

Kto nie działa w złym zamiarze, ale nie dokłada takiej uwagi i staranności, jakiej w danej sytuacji dokładać był powinien, aby się zachować właściwie, ten, o ile w ogóle można mu winę poczytać — dopuszcza się niedbalstwa (S. N. w O. S. P. 337/1938).

Winy dopuszcza się ten (jak zaznacza uzasadnienie do projektu k. z.), kto rozmyślnie lub z niedbalstwa zachowuje się nie tak, jak powinien się zachować człowiek ostrożny i szanujący prawa innych bez względu na to, czy powinność ta wynika z wyraźnych przepisów ustawy, czy też z istoty życia społecznego. Ponieważ pojęcie winy (w znaczeniu obiektywnym) jest obszerniejsze od pojęcia czynu bezprawnego, przeto obejmuje ono w sobie w każdym razie wszelkie czyny bezprawne, to znaczy zabronione prawem karnym, cywilnym, administracyjnym (orzecz. S. N. Zb. 569/1938 z 4 kwietnia 1938, C II 2762/37).

Pojęcie s z k o d y rozciąga się również na tzw. k r z y w d ę m o r a l n ą (art. 157 § 3 oraz art. 165 i 166; ob. uwagi pod tymi art.).

Z punktu widzenia majątkowego szkoda obejmuje zarówno stratę, jaką poniósł poszkodowany, jak i korzyść, której się mógł spodziewać, gdyby mu zkody nie wyrządzono (art. 157 § 1), tj. d a m n u m e m e r g e n s i l u c r u m c e s s a n s.

Według wyjaśnienia S. N. szkodę stanowi w rozumieniu art. 134 i n. k. z. wszelki uszczerbek majątkowy i niemajątkowy dotyczący osoby bez prawnego uzasadnienia (orzecz z 7.IX. 1938, C III 1552/37, O. S. P. 600/1938). W innym orzeczeniu S. N. (orzecz 31.I. 1938, C II 1995/37, O. S. P. 502/38) wyjaśnił, że k. z. nie podaje definicji szkody (jaką zawierał § 1293 ust. cyw. z r. 1811), że za szkodę uważa się każdy uszczerbek, jakie-

go ktoś doznał na majątku, prawach lub na swej osobie, gdyż wystarcza znaczenie przywiązywane do tego wyrazu w języku potocznym (uzasadnienie), można więc i w dalszym ciągu określenie szkody zawarte w § 1293 ust. cyw. uważać za odpowiadające w języku potocznym.

Do n a p r a w i e n i a szkody obowiązany jest w zasadzie ten, kto szkodę spowodował, jednak kod. zob. przewiduje odpowiedzialność za innych, tak np. art. 142 przewiduje odpowiedzialność tego, kto obowiązany jest do nadzoru nad osobą, której winy przypisać nie można z powodu jej niepoczytalności, art. 148 przewiduje odpowiedzialność właściciela lub posługującego się zwierzęciem itd. Czy danej osobie można przypisać winę wyrządzenia szkody — zależy od warunków konkretnego przypadku. Dowód ciąży na tym, kto żąda naprawienia szkody (art. 7 przep. ogól. pr. cyw.). Uważać należy, iż wystarcza stwierdzenie dużego prawdopodobieństwa, że szkodę wyrządziło działanie lub zaniechanie czynu danej osoby. Rzeczą jest tego, kto jest pozwany o naprawienie szkody, udowodnić, że za szkodę nie odpowiada.

Wyłączenie umowne lub nawet wynikające z natury rzeczy odpowiedzialności za szkody, wyrządzonej czynem niedozwolonym jest dopuszczalne. W umowie takiej należy mieć na względzie przepis art. 55. O rozciągłości naprawienia szkody mówi art. 159. Właściwość sądu dla dochodzenia naprawienia szkody regulują przepisy: o właściwości rzeczowej — art. 10 i 13 k. p. c., miejscowej — art. 24—31, 36 k. p. c. i art. II p. 7 przep. wprow. k. z.

4. Odpowiedzialność ponoszą również o s o b y p r a w n e (a nawet i państwo), a nie tylko osoby fizyczne. Szkoda, wyrządzona przez organ statutowy osoby prawnej, może być uważana za szkodę przez tę że osobę wyrządzoną, skoro osoba prawna działa przez swe organy, a zatem w i n a o r g a n u m o ż e b y ć u w a ż a n a z a w i n ę s a m e j o s o-

b y p r a w n e j (S. N. z 1931 r., P. P. Ad. Nr 324/1932 oraz orzecz S. N. I Izby Zb. 203/1926, ustanawiające odpowiedzialność Skarbu Państwa za szkodę wynikłą z winy swego organu podobnie, jak osoba prawna odpowiada za działalność swych organów).

Odpowiedzialność solidarną organu i samej osoby prawnej można — przez anologię — oprzeć na art. 145. Patrz bliżej o tym pod art. 145.

5. Z orzeczeń S. N., wydanych na tle art. 134, przytaczamy następujące. S. N. nie uznał odpowiedzialności za szkodę, którą poniósł przechodzień z powodu poślizgnięcia się na schodach, skoro schody były w dzień wypadku oczyszczone i pozamiatane (orzecz. 15.II. 1937, C II 2504/36, O. S. P. 722/1937), ani za szkodę przechodnia z powodu poślizgnięcia się w krytej sieni domu wyłożonej terazytem, uważając za niepoważny zarzut kasacji, iż posadzka w sieni domu zimą powinna była być stale posypywana piaskiem (S. N. z 26.X. 1936, C III 1327/36, Ruch. 1937, str. 866, N. k. z. 1937, str. 19).

Właściciel domu nie ponosi odpowiedzialności za upadek na schodach, jeśli utrzymywane są w stanie dobrym, czysto i porządnie, a urządzenie ich odpowiada przepisom prawa budowlanego (S. N. 7.III. 1938, C II 2321/37; Syst. Przegl. Orzecz. I/38).

Właściciel domu nie odpowiada za wypadek poślizgnięcia się na chodniku przed realnością, jeżeli w dniu wypadku padał nieustannie śnieg, chodnik długi jest na ponad pół kilometra, a wypadek zdarzył się na 200 metrów od bramy (S. N. 18.V. 1937, C II 84/ 37, G. P. 296/38).

Przedsiębiorca robót malarskich nie odpowiada za skutki spadnięcia z dachu drążków antenowych, jeżeli zdjęcie tych drążków nie zostało przez niego spowodowane (S. N. z 8.III. 1937, C II 2840/36; Ruch 1937, str. 866; N. k. z. 1937, str. 150).

Wierzyciel, który na podstawie orzeczenia sądowego zajmu-

je rzeczy dłużnika, nie jest obowiązany do wynagrodzenia dłużnikowi szkody, chociaż by następnie okazało się, że rzeczy nie podlegały egzekucji (S. N. z 15.II. 1937, C II 3517/36; Ruch 1937 ,str. 866, O. S. P. 724/1937).

Nie ponosi winy posterunkowy, który zgodnie z rozporz. z 14.II. 1928 r. użył broni i zranił przy tym osobę, przeciwko której to użycie broni nie było skierowane (S. N. 30.VI. 1937, C II 36/37, Prz. Sąd. 1937, p. 610).

Właściciel budynku obowiązany do oczyszczania chodnika ze śniegu i lodu nie jest zwolniony od tego obowiązku, jeżeli między budynkiem, stanowiącym jego własność, a chodnikiem i jezdnią znajduje się pas ziemi, zajęty pod zieleniec, wchodzący wraz z chodnikiem i jezdnią w skład parceli gruntowej zapisanej w katastrze gruntowym jako ulica (S. N. Zb. 295/1938 z 21.IX. 1937, C II 794/37).

Obowiązek oczyszczania ścieżki lub chodnika biegnących po gruntach prywatnych, dopóki nie została urządzona ulica miejska, ciąży na właścicielach gruntów, przez które przechodzi ścieżka ,a nie na właścicielach sąsiednich nieruchomości (S. N. Zb. 569/1938 z 4.IV. 1938, C II 2762/37).

Właściciel gorzelni nie odpowiada za uszkodzenie osoby, która bez upoważnienia przyszła czerpać brakę z brażerki pozostawionej chwilowo bez zamknięcia przez gorzelnika (S. N. 26.XI. 1937, C II 1353/37).

Właściciel podwórza nie jest obowiązany do wynagrodzenia szkody osobie, która przyszła na podwórze, aby tam bezprawnie czerpać wodę ze studni i doznała przy tym wypadku (S. N. 13.XII. 1937, C II 1469/37; N. k. z. 1938, str. 147).

Właściciel domu tylko wówczas odpowiada za poślizgnięcie się przechodnim na chodniku, jeżeli nie zastosował się do przepisów mających na celu zapobieganie nieszczęśliwym wypadkom (S. N. 4.IV. 1938, C II 2627/37, O. S. P. 560/38).

Odpowiedzialność posiadacza prekaryjnego, będącego sprawcą szkody wyrządzonej zawaleniem się budynku, lub oberwaniem się jego części, oparte jest na ogólnych zasadach co do odpowiedzialności sprawcy czynu, przewidzianej w art. 134 k. z. i art. 151 § 1 k. z. (S. N. Zb. 283/38 z 25.VIII — 10.IX. 1937, C I 2939/36).

Kolej jest obowiązana stwierdzić nazwisko pasażera, który uszkodził drugiego pasażera przez zrzucenie z półki walizy podczas biegu pociągu i odpowiada wobec uszkodzonego pasażera za skutki zaniechania tego stwierdzenia (S. N. 25.XI. 1937, C. II 1258/37, O. S. P. 337/1938).

Zaniechanie przez konduktora ustalenia tożsamości osoby pasażera, który podczas podróży koleją zadał drugiemu pasażerowi uszkodzenie ciała, wskutek czego pokrzywdzony utracił możność dochodzenia odszkodowania od sprawcy, uzasadnia obowiązek odszkodowawczy konduktora i kolei względem pokrzywdzonego pasażera(S. N. Zb. 260/37 z 17.XII. 1936, C II 1805/36).

Kolej nie odpowiada za uszkodzenie ciała lub śmierć podróżnego, jadącego pojazdem konnym, wynikłe stąd, iż woźnica wjechał na tor na przejeździe kolejowym, chociaż widział nadjeżdżający pociąg; takie zachowanie się woźnicy jest bowiem w stosunku do kolei nieuchronnym czynem osoby trzeciej (S. N. Zb. 339/1939 z 8.XI. 1937, C II 1048/37).

Za szkodę, wyrządzoną przy budowie kolei, koncesjonariusz odpowiada zgodnie z ogólną zasadą odpowiedzialności, wyrażoną w art. 134 k. z. tylko w razie swego zawinienia, zaś zastrzeżenie koncesji, udzielonej przez Ministra Komunikacji, iż koncesjonariusz odpowiada za szkody i wypadki, jakie powstaną z powodu budowy i eksploatacji kolei, należy rozumieć tylko jako wskazanie osoby, przeciwko której winny być skierowane ewentualne roszczenia odszkodowawcze (S. N. Zb. 414/38 z 6. XII. 1937, C II 1513/37).

Niezaopatrzenie w światło czerwone z nastaniem ciemności zapór kolejowych na skrzyżowaniach kolejowych z drogami kołowymi uzasadnia odpowiedzialność kolei za szkodę z powodu nieszczęśliwych wypadków zaszłych wskutek najechania pojazdów na zapory kolejowe (S. N. Zb. 92/1938 z 5.IV. 1937, C II 3012/36).

Lekarz asystent kliniki odpowiada wobec pacjenta za zaburzenia zdrowia i dotkliwy ból, jeżeli, stosując względem niego powodujący je sposób leczenia, którego skutek był wątpliwy i niepewny, nie uprzedził o tym pacjenta wbrew przepisowi art. 12 rozporz. z 25.IX. 1932 r. o wykonywaniu praktyki lekarskiej (S. N. 6.IX. 1937, C II 885/37, P. S. 33/38).

Szpital, w którym pracuje uczennica szkoły położnych, obowiązany jest zapłacić jej odszkodowanie za utracone oko wskutek obryzgania oczu wodami połogowymi, a fakt, że uczennica nie zgłosiła się do dyżurnego lekarza w celu zastosowania środków zapobiegawczych przeciw zakażeniu, nie ma znaczenia (S. N. 25.XI. 1937, C II 1298/37, P. S. 137/38).

Ustanowienie w rozporządzeniu Komisarza Rządu w sprawie zabezpieczenia od wypadków osób, myjących okna, kary porządkowej nie wyłącza bynajmniej odpowiedzialności na zasadzie art. 134 k. z. za skutki cywilne związane z niewykonaniem wymagań tego rozporządzenia i nie stworzenie przez pracodawcę takich warunków pracy, które by chroniły życie i zdrowie pracowników w czasie pełnienia przez nich powierzonych im czynności (S. N. 23.III. 1938, C I 941/37, N. k .z. 1938, str. 171)

Gmina prowadząca we własnym zarządzie roboty dla założenia przewodów światła elektrycznego odpowiada cywilnie za szkodę spowodowaną nienależytym zabezpieczeniem wykopów, orzeczenie władzy administracyjnej o obowiązku wynagrodzenia takiej szkody jest zbędne. Gmina odpowiada na zasadach ogólnych w tym samym zakresie, w jakim odpowiada każdy

prowadzący roboty, który nie stosuje się do przepisów, wydanych w interesie bezpieczeństwa publicznego. (S. N. Zb. 288/1939 r. z 26.VI. 1938, C II 391/38, N. Pal. 1939, str. 88).

Odpowiedzialności gminy miejskiej w razie zawalenia się budynku uszkodzonego w czasie wojny w mieście (w Poznaniu), w którym ogromna ilość budynków uległa uszkodzeniu lub zniszczeniu wskutek działań wojennych, nie można opierać na tej podstawie, że badanie tego budynku co do jego używalności przez wydział nadzoru budowlanego nie było dostatecznie gruntowne i że organy gminy nie zarządziły usunięcia lokatorów (S. N. 5.IX. 1947, C III 940/47, P. i P. zesz. 5—6 z 1948 r., str. 174 i n.).

Pracodawca odpowiedzialny jest za nieszczęśliwy wypadek, jakiemu uległ małoletni pracownik podczas wykonywania pracy nie odpowiadającej jego wiekowi pod względem bezpieczeństwa i przyjętym bez nadzoru ze strony pracodawcy lub innej pełnoletniej osoby (S. N. 19.VIII. 1938, C I 606/38, Nowy k. z. 1938, str. 179).

Oddanie odpłatne do użycia w gospodarstwie rolnym młocarni ręcznej z niezabezpieczonymi trybami nie uzasadnia samo przez się obowiązku właściciela młocarni do odszkodowania robotnika, okaleczonego trybami (S. N. z dn. 19.XI. 1937, C II 1379/37, N. k. z. 1938, str. 97).

Jeżeli właściciel rzeczy nie występuje przeciwko egzekwującemu wierzycielowi z odpowiednim pozwem (art. 567 k. p. c.), nie może następnie dochodzić od tego wierzyciela szkody stąd powstałej, albowiem szkoda powstała z niewykorzystania przysługujących właścicielowi środków prawnych (S. N. 13.XII. 1937, C II 1519/37, Prz. Sąd. XIII, p. 274).

Wypłacenie przez osobę trzecią dłużnikowi poborów służbowych bez uwzględnienia dokonanego przez komornika sądowego zajęcia stanowi szkodę wierzyciela, choćby zajęta suma mogła być w przyszłości ściągnięta z dalszych poborów dłużni-

ka, skoro skutkiem powyższego zaniechania musi wierzyciel czekać dłuższy czas na otrzymanie należnych mu kwot (S. N. w O. S. P. 600/1938).

W ustaleniu faktycznym, że powódka w chwili, gdy pozwana przechodziła przez wspólną stronom sień, napadła na nią i uderzyła ją siekaczem, zadając jej uszkodzenia, mieści się ocena, iż pozwana ponosi winę za zadane powódce uszkodzenie, (S. N. 25.I. 1938, C II 1871/37, N. k. z. 1939, str. 7).

Rzemieślnikowi, który podjął się naprawy rynny i przy tej pracy doznał uszkodzenia, nie służy prawo do odszkodowania przeciwko osobie, która zamówiła u niego naprawę rynny (S. C. 21.VI .1938, C II 3307/37, O. S. P. 16/1939).

W przypadku złożenia przez pozwanego do depozytu sądowego sumy zasądzonej prawomocnym wyrokiem i uzyskania wstrzymania wykonania tego wyroku powód po oddaleniu wniesionej przez pozwanego skargi kasacyjnej ma prawo dochodzenia szkód i strat, spowodowanych opóźnieniem otrzymania zasądzonej należności w postaci odsetek od kapitału, odsetek i kosztów procesu (S. N. Zb. 361/38 z 22.X. 1937, C I 2772/36). Patrz pod art. 157, uw. 5 orzecz. S. N. z 24.I. 1938, C II 1862/37.

Odpowiedzialność za następstwa czynu niedozwolonego ponosi na podstawie art. 134 k. z. sprawca, czyli ten kto czynu dokonał i wyrządził szkodę, inne zaś osoby, jeżeli nie są współsprawcami, odpowiadają za cudze czyny tylko wtedy, gdy zachodzą warunki określone w art. 142, 144 i 145 k. z. Okoliczność, że pozwani stanowią rodzinę wspólnie pracującą i żyjącą z jednej gospodarki, nie podpada pod żaden z tych przepisów i nie uzasadnia odpowiedzialności całej rodziny za czyn sprawcy (S. N. orzecz. z 17.I. 1948, C III 1847/47, P. i P. zesz. 8 z 1948 r., Nr 126 n.).

Jeżeli notariusz (adwokat), przyjąwszy od klienta polecenie zbadania ksiąg wieczystych, daje nie przejrzawszy tych ksiąg niezgodne z rzeczywistym stanem tych ksiąg informacje, pod-

czas gdy klient będąc przekonany o tym, że notariusz (adwokat) je przeglądał, działa na podstawie otrzymanych informacyj —to za powstałą stąd szkodę w całości odpowiada notariusz (adwokat) (S. N. 27.XI. 1936, C III 577/36).

Art. 135. Kto rozmyślnie lub przez niedbalstwo wyrządził drugiemu szkodę, wykonywając swe prawo, obowiązany jest do jej naprawienia, jeżeli wykroczył poza granice zakreślone przez dobrą wiarę lub przez cel, ze względu na który prawo mu służyło.

K. z. 121, 160, 218, 240, 360, 540—542.

Lteratura pol.: **M a r c e l i L e w y,** Nadużycie prawa, 1939 r. **S z p u n a r,** Nadużycie prawa podmiotowego, 1947 r.

1. W zasadzie, korzystający ze swego prawa nie krzywdzi drugiego (q u i s u o j u r e u t i t u r n e m i n e m l a e d i t); człowiek jest jednak wolny w granicach uprawnienia czynienia tego, co nie szkodzi drugiemu (art. 4 franc. deklaracji praw człowieka z 1789 r.). Jeśli przekroczył te granice — n a d u ż y ł swego prawa.

Art. 135 łączy się myślowo z art. 5 przep. ogóln. pr. cyw. oraz art. 28 i 30 pr. rzeczowego, a stosunek wzajemny tych przepisów jest taki, że art. 5 pozbawia ochrony prawnej wykonywanie praw pryw., chociaż zgodnie z ich treścią, lecz w sposób sprzeczny z ich celem społecznym i wymaganiami dobrej wiary. Myśl ta została konsekwentnie przeprowadzona w zakresie prawa rzeczowego, którego art. 28 ogranicza swobodę właściciela w korzystaniu i dysponowaniu rzeczą do granic określonych ustawą (s c i l i c e t, art. 5 ogóln. przep. pr. cyw.), a art. 30 pr. rzecz. ogranicza własność nieruchomości nad i pod jej powierzchnią do granic u z a s a d n i o n e g o interesu właściciela, przy czym niewątpliwie jako „uzasadniony" należy uważać interes zgodny z celem społecznym własności i wymaganiami dobrej wiary. Art. 135 uzupełnia logicznie

powyższe przepisy w zakresie stosunków obligacyjnych, uznając za podstawę do odszkodowania wykonywanie prawa szkodzące innej osobie na skutek przekroczenia granic określonych danemu prawu dobrą wiarą i celem społecznym.

Nadużycie prawa następuje tam, gdzie przestąpiono granice działania zakreślone d o b r ą w i a r ą lub c e l e m, do którego dojścia służy komuś uprawnienie. O celu decyduje w sporze sąd. Świadomość, iż działaniem kogoś się krzywdzi, stanowi o złej wierze. Niedbalstwo polega na nie dołożeniu odpowiedniej staranności, której dołożeniem uniknęło by się wyrządzenia szkody drugiemu. Staranność odpowiednia jest ta, której wymaga uczciwy obrót w ogóle lub sytuacja w danym stosunku życiowym; działający powinien przewidywać, iż postępując w dany sposób wyrządzić może drugiemu szkodę i wskutek tego powinien odpowiednio postępowaniem swoim pokierować. Pod „rażącym niedbalstwem“ (termin używany przez k. z. i inne ustawy) rozumie się takie postępowanie, wyrządzające szkodę, której dało by się uniknąć przy zachowaniu już zwyczajnej staranności. Przekraczając granice, wytknięte przez cel swego postępowania, można komuś wyrządzić szkodę, nawet działając bez widocznej dla siebie korzyści (np. przez szykanę).

2. Dobra wiara w rozumieniu art. 135 k. z. polega na usprawiedliwionym przekonaniu, że się swym postępowaniem nikogo nie krzywdzi. Przepis art. 135 dotyczy wszelkich praw podmiotowych, a zatem nie tylko praw majątkowych, lecz także i praw, wynikających ze stosunków osobistych (S. N. 7.X. 1938, C II 518/38, Prz. Sąd. 1/39, p. 5).

Tylko fałszywe i w złej wierze uczynione doniesienie pociąga obowiązek wynagrodzenia szkody na zasadzie art. 135 i 165 k. z. (S. N. 23.V. 1938, C II 3024/37, P. N. 347/38).

Właściwość sądu przemienna dotycząca powództwa o roszczenie z czynu niedozwolonego odnosi się także do czynu nie-

dozwolonego, za który odpowiada Skarb Państwa lub przedsiębiorstwo państwowe; przez czyn niedozwolony rozumieć zaś należy działanie zarówno rozmyślne, jak i pochodzące z niedbalstwa (S. N. Zb. 397/38 z 16.XI. 1937, C II 1212/37).

Art. 136. Za wyrządzoną szkodę odpowiada nie tylko ten, kto ją bezpośrednio wywołał, lecz i ten, kto inną osobę do wyrządzenia szkody nakłonił albo był jej pomocny, jak również i ten, kto świadomie skorzystał z wyrządzonej drugiemu szkody.

K. z. 121, 134, 140, 160; K. k. 26 n.; Wykr. 2, 5.

Art. 137. § 1. Jeżeli szkodę wyrządziło kilka osób wspólnie, odpowiedzialność ich jest solidarna, chyba że udowodnione będzie, kto w jakim stopniu przyczynił się do wywołania szkody.

§ 2. Kto z pomiędzy zobowiązanych solidarnie do odszkodowania zapłacił całkowitą wartość szkody, ten ma prawo żądać od każdego z pozostałych zwrotu części, którą oznaczy sąd z uwzględnieniem okoliczności, a zwłaszcza winy każdego.

K. z. 8, 134, 143, 146, 149.

1. Art. 136 przewiduje odpowiedzialność kilku sprawców szkody, a mianowicie sprawców moralnych (skłonienie do czynu radą, rozkazem itp.), pomagających przy wyrządzaniu szkody (dostarczenie wszelkich środków, służących do dokonania czynu, wyrządzającego szkodę), a nawet korzystających ze świadomością z sytuacji, w której osobie trzeciej wyrządzono szkodę.

Świadomie korzysta np. z kradzieży tzw. paser, kupujący rzeczy kradzione; paser może się przyczynić do kradzieży, jeśli złodziej kradnie, licząc na to, że u niego rzecz kradzioną łatwo sprzeda (przykład L o n g c h. str. 239).

2. Stosownie do art. 137, osoby wspólnie wyrządzające szkodę odpowiadają solidarnie, gdyż szkoda jest skutkiem działania ich wszystkich.

3. Od zasady odpowiedzialności solidarnej zachodzi wyjątek, gdy pociągnięty do odpowiedzialności udowodni, że przyczynił się do szkody w mniejszym stopniu niż inni.

4. Uiszczający całkowite odszkodowanie ma regres do pozostałych współwinnych szkody w granicach, które ustala sąd z uwzględnieniem stopnia winy każdego z nich, co nie jest zgodne z zasadą art. 18 § 1, który stanowi, że można żądać od spółdłużników solidarnych zwrotu w częściach, na nich przypadających, a w razie wątpliwości w częściach równych. Jeśli brak jest podstawy do podziału, decyduje orzeczenie sądu (art. 137).

S. N. orzekł, iż nie uzasadnia winy właściciela broni niewłaściwe przechowywaie broni palnej nie nabitej, jeśli trzecia osoba bez wiedzy właściciela weszła w posiadanie tej broni i nabiwszy ją nabojami, za własne pieniądze kupionymi, czyni z niej użytek i uszkadza człowieka, o ile nie zachodzą warunki odpowiedzialności właściciela broni, jako pośredniego współsprawcy szkody z art. 136 k. z. (orzecz. S. N. z 11.V. 1937, C II 3330/36, P.P.A. 1937, poz. 195, P. S. 6/38).

6. O różnicy między solidarną odpowiedzialnością z art. 137 a odpowiedzialnością również solidarną z art. 146 — patrz w uwagach do art. 146.

7. Jeżeli kilka osób wspólnie wyrządziło szkodę, to obowiązek podniesienia zarzutu, że zobowiązani do odszkodowania nie odpowiadają solidarnie oraz udowodnienia, kto w jakim stopniu przyczynił się do powstania szkody, ciąży na pozwanych o odszkodowanie — art. 137 (S. N. Zb. 20/1939 z 21. II. 1938, C III 2622/36, N. k. z. 1938, str. 62).

Nieletni, który nie skończył lat 14, nie może być uznany współwinnym w spowodowaniu wypadku samochodowego, którego doznał (S. N. 25. X. 1937, C II 1015/37, Gł. Pr. 1937, p. 23).

Zatrzymanie przez policję osoby podejrzanej o popełnienie przestępstwa nie może uzasadnić odpowiedzialności cywilnej osób prywatnych, które to zatrzymanie spowodowały (S. N. Zb. 529/38 z 22.XII. 1937, C I 3542/36).

Cywilną odpowiedzialność za szkodę wynikłą z ruchu samochodowego należy ocenić wg ustaw obowiązujących w miejscu, gdzie się wydarzy nieszczęśliwy wypadek (S. N. Zb. 164/1939 z 17.V. 1938, C II 3318/37).

Oddział II. Wyłączenie odpowiedzialności za własne czyny.

Art. 138. § 1. Za szkodę wyrządzoną w stanie niedorozwoju psychicznego, choroby psychicznej lub innego zakłócenia czynności psychicznej sprawca w ogólności nie odpowiada.

§ 2. Jednakże, kto uległ zakłóceniu czynności psychicznej skutkiem użycia napojów odurzających albo innych podobnych środków, ten obowiązany jest do odszkodowania, chybaby udowodnił, że stan taki został wywołany bez jego winy.

K. z. 31 n., 54 n., 142 n., 148 n., 152; K. k. 17.

Literatura pol.: T. Kędzierski, Wynagrodzenie szkód, zrządzonych przez umysłowo-chorych, Głos Sąd. N 3 z 1937 r.

1. Art. 138—140 przewidują wyjątki od zasady, że każdy jest odpowiedzialny za własny czyn wyrządzający szkodę i zajmują się tzw. niepoczytalnością cywilną. Uważa się, że wskutek choroby psychicznej, niedorozwoju psychicznego lub w ogóle zakłócenia czynności psychicznej sprawca czynu, wyrządzając szkodę, nie posiada rozeznania dostatecznego do uświadomienia sobie odpowiedzialności (art. 54 szwajc. pr. o zob. mówi o une personne incapable de discernement, nicht urteilsfähige Person) i dlatego nie może odpowiadać za szkodę. Odpowiedzialność w tym przypadku ciąży na tym, kto ma nadzór z mocy ustawy lub umowy nad taką osobą, jak to usta-

nawia art. 142; wszakże i na samym sprawcy będzie ciążył obowiązek naprawienia szkody całkowicie lub częściowo, gdy naprawnienia szkody nie da się osiągnąć od osób, obowiązanych do nadzoru, o ile z okoliczności sprawy będzie to odpowiadało względom słuszności w szczególności, jeśli takie rozstrzygnięcie będzie podyktowane stanem majątkowym sprawcy w stosunku do poszkodowanego (art. 143), słowem, jeśli z sytuacji wynika, że sprawca jest znacznie zamożniejszy od poszkodowanego.

Art. 138 przewiduje „niedorozwój psychiczny", wyłączający stan rozeznania skutków czynu; chodzi tu o idiotów, głuchoniemych lub ślepych od urodzenia, o ile, oczywiście, wskutek braku odpowiedniego wychowania lub wykształcenia, trudno przypuścić, by mieli rozeznanie czynu. „Choroba psychiczna" powoduje brak odpowiedzialności o tyle, o ile czyn popełniony był bez świadomości i w związku z jakimś uporczywym urojeniem (idée fixe), a nie w chwili tzw. lucida intervalla, należycie stwierdzonych opinią biegłych, bo wtedy nie ma powodu do zwolnienia od odpowiedzialności nawet ubezwłasnowolnionego. Stan „zakłócenia czynności psychicznej" jest stanem (zwykle przejściowym), który nie pozwala rozeznawać z pełną świadomością skutków danego czynu, wyrządzającego szkodę.

2. Do wskazanych w art. 138 dodać należałoby jeszcze inne zwalniające od odpowiedzialności stany, o których jest mowa w art. 142, a mianowicie: wiek lub stan cielesny, powodujący niemożność przypisania winy osobom, w tym stanie będącym.

3. Zakłócenie psychiczne, spowodowane użyciem napojów odurzających lub podobnych środków, zwalnia od odpowiedzialności w razie ustalenia, że stan ten wywołany był bez winy doprowadzonego do tego stanu. Sprawca zatem czynu musi udowodnić, że stan zakłócenia wywołany został bez jego winy. Zwykłe zatem pijaństwo sprawcy czynu szkodę wyrzą-

dzającego bynajmniej nie zwalnia od odpowiedzialności, gdyż „sprawca, wprowadzając się w stan nieprzytomności i popełniając w nim czyn, którego w stanie przytomności nie był by popełnił, stwarza sobie subiektywne warunki czynu“ (uzasadwg proj. T i l l a).

Natomiast zakłócenie psychiczne, spowodowane użyciem jakiegoś narkotyku celem uśmierzenia bólu, np. podczas dłuższej choroby lub operacji — dostatecznie usprawiedliwia zwolnienie od odpowiedzialności sprawcy czynu, popełnionego pod wpływem takiego zakłócenia. Za czyn wyrządzający szkodę popełniony przez kogoś, kogo inne osoby doprowadziły — przez lekkomyślność lub celowo — do stanu zakłócenia psychicznego, np. upiwszy go do bezprzytomności, należy uznać za odpowiedzialne osoby, które były winne doprowadzenia sprawcy do takiego stanu.

4. S. N. uznał, iż pomimo, że wobec wieku powódki (lat 7) nie można jej przypisać winy w spowodowaniu nieszczęśliwego wypadku, gdyż znajdowała się jeszcze w stanie niedorozwoju psychicznego (art. 138 § 1 k. z.), to jednak ze względu na sytuację faktyczną w myśl § 2 ustawy z 9.VIII. 1908, wchodzącej tu w zastosowanie w myśl art 156 k. z. — pozwany odpowiedzialności za wypadek nie ponosi (S. N. 28.II. 1938, C II 2243, Prz. Sąd. 1938, p. 390).

Art. 139. Kto działa w obronie koniecznej, odpierając bezpośredni bezprawny zamach na jakiekolwiek dobro własne lub innej osoby, ten nie odpowiada za szkodę, jaką wyrządził przy tym napastnikowi.

K. z. 121 n., 140, 157 n.; K. k. 21; Wykr. 2.

1. Jest powszechnie przyjęte w opinii publicznej, że działający w tzw. „o b r o n i e k o n i e c z n e j“ nie odpowiada za skutki środków, przedsięwziętych przy tej obronie. Zasada ta jest przyjęta zarówno w prawie karnym, jak i cywil-

nym. Chodzi tylko o ścisłe odgraniczenie sfery działania w obronie koniecznej od tej, która już stanowi przekroczenie granicy tej sfery i nie da się dostatecznie uzasadnić celem obrony. Obrona musi zachodzić na odparcie b e z p o ś r e d n i e g o z a m a c h u (a więc nie jest taką obroną sprzeciwianie się sposobem gwałtu licytacji z wykonalnego wyroku), zamachu, który musi być b e z p o ś r e d n i m, tj. takim, który nie w przyszłości dopiero może grozić, ale już grozi w danej chwili. Poza tym obrona musi mieć charakter k o n i e c z n o ś c i. Konieczność zachodzi, gdy obronę w danym stanie rzeczy istotnie trzeba zastosować, gdyż opóźnienie uczyni ją bezskuteczną. „Obrona konieczna" musi mieć c h a r a k t e r o b i e k t y w n y; nie zwalnia od odpowiedzialności takie wyrządzające szkodę odparcie zamachu, które tylko odpierającemu mogło się wydawać konieczne, a obiektywnie rzecz biorąc nim nie było. Granice obrony koniecznej są zwykle szczegółowo nakreślone w praktyce karnej, której wyniki dadzą się zastosować w sferze odpowiedzialności cywilnej.

2. Pod „dobrem własnym" odpierającego zamach należy rozumieć nie tylko życie, zdrowie i mienie, ale i cześć, godność itp. Narówni z dobrem własnym stawia k.z. dobro cudze („lub innej osoby"), przeciwko któremu zamach odpiera ktoś z pobudek altruistycznych.

3. S. N. uznał, że wg art. 139 k. z. odpowiedzialność jest uchylona tylko o tyle, o ile chodzi o odparcie bezprawnego zamachu na swoje lub cudze dobro, o ile zamach jest bezpośredni tak, że na pomoc sądową lub policyjną czasu nie ma i o ile obrona była konieczna, tj. bez działania wyrządzającego szkodę nie można było zamachu odeprzeć, działanie bowiem w obronie koniecznej musi być utrzymane w pewnych granicach, aby nie przemieniło się w wymierzenie sobie samemu sprawiedliwości lub w akty mściwości, czy też złośliwości (S. N. z 7.X. 1938, C II 530/38, Prz. Sąd. 1939, p. 65).

„Konieczność“ obrony należy rozumieć w ten sposób, że bez czynu, który wyrządził szkodę, nie można odeprzeć zamachu lub, jeżeli można — to czynem wyrządzającym jeszcze większą szkodę. Dla zwolnienia od odpowiedzialności na podstawie art. 139 k. z. musi istnieć napaść, przez którą art. 139 rozumie bezpośredni zamach na jakiekolwiek dobro napadniętego lub innej osoby. Jeżeli sprawcy kradzieży uciekali, nie unosząc łupu, nie było z ich strony zamachu zwłaszcza bezpośredniego, oddanie więc strzału do nich przez okradzionego nie może być uważane za działanie w obronie koniecznej (S. N. z 31.XI. 1945, C III 428/45, Pań. i Prawo, zesz. 3, 1946, str. 139).

Art. 140. Kto zniszczył lub uszkodził cudzą rzecz, albo zabił lub zranił cudze zwierzę, w celu odwrócenia od siebie lub od innych niebezpieczeństwa, grożącego bezpośrednio od tej rzeczy lub zwierzęcia, ten nie odpowiada za szkodę, jeżeli niebezpieczeństwa sam nie wywołał, a czyn wyrządzający szkodę był konieczny.

K. z. 139, 157, 160; K. k. 22; Wykr. 2; pr. rzecz. 29.

Art. 141. § 1. Posiadacz gruntu ma prawo zwierzę cudze, które na gruncie szkodę wyrządza, zająć celem zabezpieczenia naprawienia szkody.

§ 2. Na zajętym zwierzęciu uzyskuje ustawowe prawo zastawu celem zabezpieczenia należnego mu odszkodowania oraz kosztów żywienia i utrzymania zajętego zwierzęcia.

K. z. 148, 157—160, 386, XX; K. p. c. 58, 794—797; art. 250 n., prawa rzeczowego D. U. 57/1946, poz. 319; rozp. Pr. R. z 3. XII. 1927 r. o pr. łowieckim D. U. 110/27, poz. 934, art. 36 i 39.

1. Art. 139, traktujący o obronie koniecznej, przewiduje sytuację a g r e s y w n ą ze strony poszkodowanego człowieka, w której ponoszący szkodę broni się, natomiast w art. 140 brak jest tej agresji ze strony człowieka, bo niebezpieczeństwo stwarza rzecz lub zwierzę poszkodowanego, a człowiek

znajduje się w stanie d e f e n s y w y i wyrządza przy tym szkodę.

2. Przepis art. 140 przewiduje tzw. stan wyższej konieczności, wywołany n i e b e z p i e c z e ń s t w e m b e z p o ś r e d n i o danej osobie lub innej, w której obronie dana osoba występuje, g r o ż ą c y m o d r z e c z y c u d z e j l u b z w i e r z ę c i a. Kto w tym stanie cudzą rzecz zniszczył lub też zranił, a nawet zabił cudze zwierzę, nie odpowiada za szkodę, jednak o tyle, o ile sam niebezpieczeństwa nie wywołał (np. drażniąc cudze zwierzę). Obrona, przedsięwzięta celem o d w r ó c e n i a niebezpieczeństwa, a w skutku swym wyrządzająca szkodę, musi być konieczna. O konieczności obrony, patrz uw. 1 pod art. 139. Przykład: ktoś zabija cudzego psa, który go napada; ktoś psuje cudzą tamę, która grozi zalewem jego gruntu (L o n g c h. str. 237).

3. Niebezpieczeństwo, wywołane przez rzecz lub zwierzę, uważa się za skutek czynu bezprawnego. Musi ono grozić b e z p o ś r e d n i o temu, kto celem odwrócenia go wyrządza szkodę. Wyrażenie w art. 140 i n f i n e „czyn ...był konieczny“ oznacza, że działanie ochronne musi być tego rodzaju, iż bez niego nie można było uniknąć szkody. Stan niebezpieczeństwa nie powinien być wywołany przez samego sprawcę szkody (np. przez uderzenie bez potrzeby konia, który począł wierzgać, wskuteż czego został zraniony, czym wyrządzono szkodę właścicielowi konia).

4. Jeśli ktoś, chcąc uniknąć niebezpieczeństwa, wyrządza innemu szkodę, musi ponosić konsekwencje; jeżeli ktoś, np. uciekając przed zwierzęciem, połamał cudze drzewa musi właściciela odszkodować; sąd może tę okoliczność mieć na względzie przy oznaczeniu wysokości odszkodowania (art. 158 § 1).

5. Art. 141 jest dopełnieniem art. 140. Przewiduje on możność z a j ę c i a cudzego zwierzęcia, wyrządzającego komuś szkodę na gruncie (§ 1), a to celem zabezpieczenia sobie napra-

wienia szkody; na tym zwierzęciu istnieje p r a w o z a s t a w u dla roszczeń o odszkodowanie z tytułu wyżywienia i utrzymania zajętego zwierzęcia (§ 2).

O zastawie patrz art. 250 i nast. prawa rzeczowego.

6. S. N. uznał, że zabranie przemocą cudzego zwierzęcia, czyniącego szkodę na gruncie nie w czasie, gdy szkoda jest wyrządzana, lecz później, gdy zwierzę jest już na gruncie swego właściciela, nie jest uprawnionym przez art. 141 k. z. zajęciem, lecz może być przestępstwem z art. 251 k. k. (S. N. z 1. VI. 1937, 2 K. 302/37, Zb. kar. 350/37 r.).

Oddział 3. Odpowiedzialność za cudze czyny.

Art. 142. Kto z mocy ustawy lub umowy obowiązany jest do nadzoru nad osobą, której z powodu wieku albo stanu psychicznego lub cielesnego winy przypisać nie można, obowiązany jest do naprawienia szkody, jaką osoba ta wyrządziła, chybaby udowodnił, że uczynił zadość obowiązkowi nadzoru, albo że szkoda byłaby nastąpiła także i przy starannym wykonywaniu nadzoru.

K. z. 50, 138, 157—167, II p. 6, XXIX; K. k. 242, 243; Wykr. 17; K. c. n. 839; Ustawa 7. X. 1921 r. o przepisach porządkowych na drogach publ. (D. U. 89/1921, poz. 656) ze zmianą z 1928 r., poz. 151.

1. O przepisie mowa była w uw. 1 do art. 138. Chodzi o o d p o w i e d z i a l n o ś ć o b o w i ą z a n y c h d o n a d z o r u z ustawy (ojciec, opiekun), lub umowy (wychowawca, pielęgniarka) za szkodę wyrządzoną przez osobę, będącą pod nadzorem z racji wieku, stanu psychicznego lub cielesnego. Osoby takie mogą być niebezpieczne dla otoczenia i społeczeństwa i dlatego nadzór nad nimi jest wywołany koniecznością. Jest to więc odpowiedzialność za czyn cudzy z racji c u l p a i n c u s t o d i e n d o. Wina powinna być w związku przyczynowym ze szkodą. Samemu sprawcy nie można przypisać winy, gdyż sprzeciwia się temu jego stan niepo-

czytalności, spowodowany wiekiem itd. Natomiast d o m n i e m y w a s i ę w zrządzeniu szkody w i n a osoby nadzorującej i dlatego zwolnienie jej od odpowiedzialności może nastąpić wtedy tylko, gdy u d o w o d n i ona, że d o ł o ż y ł a w s z e l k i c h s t a r a ń, aby spełniając nadzór, nie dopuścić do szkody, lub że szkoda nastąpiłaby także pomimo starannego wykonania nadzoru. Winę opiera się zatem na o b o w i ą z k u d o n a d z o r u ustawowym lub umownym, obowiązku, którego wypełnienia zaniedbano i c i ę ż a r d o w o d u b r a k u w i n y leży na obowiązanym do nadzoru.

Małoletni, zrządzający szkodę — o ile nie wchodzi w grę niedostateczność rozeznania skutków czynu, o czym patrz w uw. 1 pod art. 138 — odpowiada za szkodę; osoba obowiązana do nadzoru nad nim mogłaby być pociągnięta jako współsprawca z art. 136.

2. Przepis ma charakter szczególny i nie ulega wykładni rozszerzającej, nie można go zatem stosować w innych przypadkach nadzoru nieobjętych przepisem. Z ustawy opiekę i nadzór mają sobie poruczone: rodzice, opiekunowie, kurator. Nadzór może wynikać z treści lub celu umowy, choćby wyraźnie zastrzeżony nie był i choćby wynagrodzenie za nadzór nie było przewidziane. Chodzi o szkody wyrządzone przez niepoczytalnych osobom trzecim, a nie im samym. Za ostatnie nadzorujący mógłby być odpowiedzialny w stosunku np. do rodziców dziecka, lub krewnych chorego umysłowo.

3. Kwestia uczynienia zadość obowiązkowi nadzoru zależy często od szeregu okoliczności, które należy mieć na uwadze, jako to właściwości osoby nadzorowanej, z drugiej zaś strony osobiste położenie osoby, sprawującej nadzór. Udowodnienie przez nadzorującego, że szkoda nastąpiłaby także przy starannym wykonywaniu nadzoru, sprowadza stwierdzenie braku związku przyczynowego pomiędzy jego winą a samą szkodą.

4. Patrz orzecz. S. N. z 16.XI. 1937 pod art. 135.

S. N. uznał, że ciężar dowodu, iż osoba odpowiedzialna za cudzy czyn dopełniła obowiązku swego starannego wykonania nadzoru spoczywa na osobie odpowiedzialnej, nie zaś na poszkodowanym; sąd, przyjmując, że osoba odpowiedzialna starannie wykonywała nadzór, powinien podać okoliczności faktyczne, na których oparł tę ocenę (S. N. 18 VIII. 1938, C II 32/38, Ruch. 1939, str. 164).

Art. 143. Gdy poszkodowany nie może uzyskać naprawienia szkody od osób obowiązanych do nadzoru, obowiązek całkowitego lub częściowego odszkodowania może być włożony na samego sprawcę, jeżeli z okoliczności, a zwłaszcza ze stanu majątkowego poszkodowanego i sprawcy wynika, że odpowiada to względom słuszności.

K. z. 138, 148 n.

1. Przepis przewiduje ponoszenie całkowitej lub częściowej odpowiedzialności przez samego s p r a w c ę n i e z d o l n e g o d o r o z e z n a n i a, jeśli od osób obowiązanych do nadzoru nad nim, nie da się uzyskać naprawienia szkody. Odpowiedzialność w takim przypadku może zachodzić tylko wtedy, gdy z okoliczności, a w szczególności z porównania zamożności poszkodowanego i sprawcy wynika, że ponoszenie przez samego sprawcę obowiązku naprawienia szkody odpowiada s ł u s z n o ś c i. Jest to więc wyjątek od poprzednio, w art. 142, ustanowionej zasady co do odpowiedzialności osoby nadzorującej oraz wyjątek od ogólnej zasady, że odpowiedzialność ponosi ten tylko, kto szkody zawinił, a wszak niezdolny do rozeznania nie wyrządza szkody w sposób zawiniony. Wobec wyjątkowości przepisu nie można go rozciągać na inne przepadki, w szczególności nie można w powołaniu się nań np. zmniejszyć odszkodowania należnego od trzeciego poszkodowanemu z tego tytułu, że poszkodowany przyczynił się do

wyrządzenia sobie szkody przez osobę, której winy przypisać nie można.

2. Niemożność uzyskania odszkodowania od nadzorującego jest zasadniczym warunkiem tej odpowiedzialności; zachodzi ona, oczywiście, wtedy, gdy nie ponosi winy w nadzorze lub gdy nadzorujący jest zupełnie niewypłacalny. Drugim istotnym warunkiem — który istnieć powinien jednocześnie z pierwszym — jest, aby takie rozstrzygnięcie odpowiadało wymaganiom słuszności i sprawiedliwości społecznej. Pociągając zatem do odpowiedzialności za szkodę samego sprawcę czynu zrządzającego szkodę, niezdolnego do rozeznania skutków tego czynu, a więc w zasadzie nieodpowiedzialnego za skutki czynu — pociągający powinien udowodnić istnienie jednoczesne zarówno braku możności uzyskania odszkodowania od osoby nadzorującej, jak i to, że uznanie tej odpowiedzialności odpowiada słuszności.

3. Podkreślić tu należy danie przez przepis możności sądowi uwzględnienia różnicy stanu materialnego stron i określenia ich obowiązków stosownie do tego stanu.

Gdy chodzi o odszkodowanie w przypadku braku winy osoby odpowiedzialnej za cudze czyny (art. 143 kod. zob.) lub w razie odpowiedzialności właściciela lub posługującego się zwierzęciem, które wyrządziło szkodę (art. 148 k. z.), odszkodowanie powinno odpowiadać względom słuszności i uwzględniać stan majątkowy obu stron, a nie tylko sprawcy, względnie właściciela zwierzęcia, o czym art. 157 i 188, ani art. 161 i nast. k. z. nie wspominają (S. N. 1 kwiet. 1946, C. III. 1062/45, Prz. Not. 11/1948, str. 442).

Art. 144. § 1. Kto powierza wykonanie czynności drugiemu, odpowiada za szkodę, wyrządzoną przez sprawcę przy wykonaniu powierzonej mu czynności, chybaby udowodnił, że nie ponosi żadnej winy w wyborze.

§ 2. Przepisu powyższego nie stosuje się w przypadku, gdy wykonanie czynności zostało powierzone osobom, przedsiębiorstwom i zakładom trudniącym się zawodowo wykonywaniem takich czynności.

K. z. 102, 157, 301 § 1 i 2, 417, 461, 480, 482 n.; K. h. 241, 247, 248, 270, 601, 624 n.,633.

1. § 1 ustanawia zasadę, iż, jeśli osoba X podejmuje się wykonania czynności i zleca ją drugiemu S, którego wybrała jako wykonawcę, a S, wykonywając powierzoną czynność, zrządzi szkodę, X będzie odpowiedzialny za wybranego wykonawcę wobec tego, kto mu polecił wykonanie czynności. Jest to starożytna culpa in eligendo — wina w wyborze nieodpowiedniego wykonawcy. Wina ta musi być, oczywiście, w związku przyczynowym ze szkodą. X zwolniony będzie jednak od odpowiedzialności za wykonawcę S, jeśli udowodni, że nie ponosi winy w tym wyborze, a więc, jeśli np. udowodni, że starannie się poinformował o zaletach wykonawcy, że mógł mieć do niego zaufanie, gdyż stale z powodzeniem korzystał z jego usług itp.

„Czynnością powierzoną" może być wszelka czynność faktyczna lub prawna, jednorazowa lub powtarzająca się, odpłatna lub nawet bezpłatna Powierzenie niekoniecznie musi być przybrane w jakąś szczególną formę prawną.

2. Odróżnić należy szkodę kontraktową od szkody deliktualnej. Pierwsza następuje wskutek niewykonania lub niewłaściwego wykonania zobowiązania, druga niezależnie od tego zobowiązania. W pierwszym przypadku (np. przedsiębiorca, z którym się umówiono co do dokonania otworu w ścianie, posłał przyjaciela - murarza do wykonania tej czynności, a ten rozwalił całą ścianę i zniszczył meble w pokoju) odpowiadał będzie powierzający za działanie osoby, której czynność powierzył i nie może bronić się brakiem winy w wyborze; odpowiedzialność tę można oprzeć na art. 241. W drugim (np. otwór

zrobiono dobrze, ale ukradziono przy tym lampę, wiszącą w pokoju), będzie odpowiedzialny, jeśli nie udowodni, że wybrał uczciwego zastępcę, chyba że poszkodowany udowodni, że powierzający użył do zastępstwa osobę niepewną.

Odpowiedzialność powierzającego opiera się na winie w wyborze, a zatem jest obojętne czy samemu sprawcy (np. osobie nie mającej odpowiedniej kwalifikacji do zastępowania) można przypisać winę. Inną jest sprawa, że powierzający będzie mieć regres do sprawcy, w warunkach określonych w art. 147. Patrz uwagi do art. 147.

3. Nie odpowiada za winę w wyborze ten, kto powierza wykonanie czynności „osobom, przedsiębiorstwom i zakładom trudniącym się zawodowo wykonywaniem takich czynności". Fakt powierzenia wykonania czynności takiej osobie, przedsiębiorstwu lub zakładowi — jako wykwalifikowanemu zastępcy — stwarza domniemanie, że winy w wyborze przypisać nie można. Sam zatem sprawca (właściciel przedsiębiorstwa lub zakładu) odpowiadać będzie za szkodę również zrządzoną przez swego pracownika (art. 145), a nie ten, kto wykonanie czynności powierzył.

Przepis ma głównie na myśli tzw. subantrepryzę (ros. podriad). Jeżeli np. architekt budujący dom wykonanie robót wodociągowych powierzył fachowemu przedsiębiorcy X, a przy tych robotach wyrządzono jakąś szkodę, odpowiada sam X, a nie architekt.

4. Wyjątkowymi przepisami, zawierającymi odchylenie od zasady § 2 art 144. są przepisy k. handl. o odpowiedzialności ekspedytora (art. 601), przewoźnika (art. 624) i przedsiębiorcy składowego (art. 633) za inne osoby, którymi się posługuje przy wykonaniu zlecenia.

5. S. N. w orzeczeniu Zb. 794/34 z 9.VI. 1934, C I 2890/33 uznał iż, w przypadku, gdy osoby wykonywające zlecenie nie mogą, jako wykwalifikowani specjaliści, podlegać kontroli

i wskazówkom osób dających zlecenie, a więc są od tychże osób zupełnie niezależne co do sposobu wykonywania zleconych czynności, upada domniemanie winy dających zlecenie; pogląd ten znajduje potwierdzenie w przepisach art. 144 § 2.

S. N. uznał, że Ubezpieczalnia Społeczna nie jest odpowiedzialna wobec ubezpieczonego za rady, jakich udzielił wykwalifikowany lekarz Ubezpieczalni przy leczeniu ubezpieczonego (S. N. 24.X. 1938, C II 840/38, N. k. z. 1939, str. 18).

W przypadku ustanowienia przez sąd zarządcy wspólnej realności, właściciele tejże nie odpowiadają za szkodę, wynikłą z zaniedbania przez dozorcę domu obowiązku oczyszczania i posypywania chodnika dla zapobiegnięcia gołoledzi (S. N. Zb. 511/38 z 31.I. 1938, C II 1943/37).

Pełnomocnik procesowy strony ponosi winę w zaniedbaniu terminu także wówczas, gdyby zaniedbanie to miało pozostawać w związku z zaniedbaniem jego personelu kancelaryjnego (S. N. 30.VIII. 1937, C II 533/37, Pol. Proces Cyw. 1938, str. 121).

Ubezpieczalnia Społeczna, udzielając ubezpieczonym zgodnie z prawem pomocy lekarskiej przez lekarzy, uprawnionych do wykonywania praktyki lekarskiej, nie odpowiada ani za wybór lekarza, któremu powierzyła opiekę lekarską nad ubezpieczonym, ani za czynności lekarskie, dokonane przez lekarza względem ubezpieczonego. W szczególności Ubezpieczalnia nie odpowiada za to, że ordynujący lekarz podjął się leczenia ubezpieczonego, czy też wykonał zabieg operacyjny sam, nie odesławszy ubezpieczonego do specjalisty (S. N. Zb. 40/1939 z 15.III.1938, C II 2352/37).

Ubezpieczalnia Społeczna odpowiada za zwłokę w udzieleniu żądanej pomocy lekarskiej w przypadku, jeżeli pomoc lekarska tylko wtenczas mogłaby być skuteczna, gdyby natychmiast została udzielona (S. N. Zb. 380/1938 z 13.XII. 1937, C II 1458/37).

S. N. (orzecz. 6.XII. 1937, C II 1976/37, Prz. Sąd. 1938, p. 335) uznał, że Ubezpieczalnia Społeczna nie odpowiada za zaniedbanie swych lekarzy, a to w myśl art. 144 § 2 k. z., który ogranicza odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przez sprawcę przy wykonywaniu powierzonej mu czynności wg art. 144 § 1 k. z., jeżeli wykonywanie czynności zostało powierzone osobom trudniącym się zawodowo wykonywaniem takich czynności.

S. N. w orzecz. Zb. 343/36 z 6.XII. 1935, C I 1383/35 ustalił, że odpowiedzialność kasy chorych z tytułu niewłaściwego leczenia przez jej lekarzy, względnie wadliwego zabiegu mogłaby mieć miejsce w tych tylko przypadkach, gdyby udowodnione zostało bądź oczywiste nieostrożne powierzenie czynności wymagających daleko posuniętej specjalizacji osobie niewłaściwej (np. powierzenie dokonywania operacyj poważnych chirurgicznych lub ginekologicznych lekarzowi o innej specjalności), bądź takie ograniczenie lekarzy w wyborze środków lekarskich lub technicznych, względnie co do czasu przeprowadzenia kuracji, które mogło zaważyć na jej skutkach, bądź wreszcie w przypadku wadliwej organizacji pracy lekarzy kasy chorych, polegającej np. na daniu lekarzom niefachowego personelu pomocniczego; poza tymi przypadkami odpowiedzialność za ewentualne skutki kuracji lub wadliwych zabiegów leczniczych ponosi na ogólnych zasadach prawa sam lekarz, który zabiegów tych dokonał, względnie kurację zalecił.

W powojennym orzecz. S. N. Zb. 18/1945—1946 r. z 9.X. 1945, C I 204/45, Pań. i Pr., zesz. 3/1946, str. 139 czytamy: Decydowanie przez personel Ubezp. Społecz., składającej się z okulisty i ginekologa, o konieczności zabiegu chirurgicznego (nie wchodzącego w zakres ginekologii) oraz powierzenie wykonania tego zabiegu nie specjaliście chirurgowi, lecz ginekologowi w warunkach przy tym złych — w ambulatorium bez zachowania należytej dieptyki, zamiast odesłania chorego do

szpitala, należy uznać za błędy, wypływające z wadliwej organizacji Ubezpieczalni Społecznej (por. orzecz. S. N. Zb. 343/36) i uzasadniające odpowiedzialność jej za szkodę powstałą wskutek nieprawidłowego dokonania operacji, w której wyniku nastąpiła śmierć pacjenta.

W razie, gdy przy leczeniu chorego w klinice uniwersyteckiej dopuszczono się zaniedbania lub błędów naukowych, Uniwersytet, jako posiadacz kliniki, a także asystent kliniki, który przeprowadzał leczenie, odpowiadają w drodze procesu cywilnego za wyrządzoną szkodę (S. N. 5.III. 1947, C II 756/46).

Właściciel samochodu umieszczonego w garażu należącym do innej osoby odpowiada za nieszczęśliwy wypadek, który nastąpił w czasie prowadzenia samochodu (odwożenia go do garażu lub przywożenia z garażu) przez szofera, pozostającego w stosunku służbowym z właścicielem garażu (S. N. Zb. 438/37 27.XI.—10.XII. 1936, C I 2182/36).

Art. 145. Kto powierza wykonanie czynności swemu podwładnemu, odpowiada za szkodę, wyrządzoną z jego winy przy wykonywaniu powierzonej mu czynności.

K. z. 144, 146, 157 a; Not. 43.

Literatura pol.: St. J. Langrod, Praworządność w problemie odszkodowania, 1926 r. **E. Muszalski,** Odpowiedzialność państwa za funkcjonariuszy, Gaz. Adm. i P. P. 1925 r. **W. Czachórski,** Problem unifikacji przepisów o odpowiedzialność państwa i związków publiczno-prawnych za szkody wyrządzone bezprawnie funkcjonariuszów publicznych, Państwo i Prawo, zesz. 4 z 1946 r., str. 28 i in. **S. Rosmarin,** O roszczeniach odszkodowawczych z powodu bezprawia urzędnika administracyjnego, Lwów, 1933 r., Bibl. prawa polit. i prawa narodów. **W. Zylber,** Wynagrodzenie szkód spowodowanych przez działalność władz publicznych wg prawa polskiego, Warszawa, 1934.

1. Jest stara zasada, że powierzający o d p o w i a d a z a p o d w ł a d n e g o, o ile z winy tegoż zaszła szkoda przy wykonaniu przez niego czynności, która mu była zlecona. Obrona z tytułu niezawinienia wyboru nie jest możliwa, gdyż sam fakt, że ktoś ma u siebie pracownika p o d w ł a d n e g o,

świadczy o tym, że przyjmuje na siebie odpowiedzialność za wszelkie konsekwencje, wynikające ze współpracy tego podwładnego. Mówi się wtedy o r y z y k u i opiera się winę przełożonego na tym, że skoro przyjął do siebie pracownika musiał zbadać dokładnie jego wartość i stosownie do jego uzdolnienia używa go do danej pracy. Nie może tu być mowy o nieponoszeniu winy w wyborze, jak to zachodzi w sytuacji z art. 144 § 1.

2. Dla bytu odpowiedzialności potrzeba, aby s z k o d a b y ł a w y r z ą d z o n a p r z y w y k o n y w a n i u c z y n o ś c i p o w i e r z o n e j podwładnemu przez odpowiedzialnego kierownika. Podwładnemu zatem musi dać polecenie właściwy kierownik wzgl. jego zastępca, a nie np. jakikolwiek urzędnik, który żadnego ryzyka w stosunku do osób trzecich za wykonanie dla nich jakiejś czynności nie ponosi.

Patrz art. 68, 601 i 624 k. h.

3. Dalszym warunkiem jest, aby zachodziła w i n a p o d w ł a d n e g o. Chodzi o to, aby przełożony, odpowiadając za podwładnego, mógł ewentualnie zwrócić się doń z regresem z art. 147, a regres ten stosownie do tegoż przepisu jest możliwy, gdy udowodni, że wina powstała z winy podwładnego.

S. N. uznał (orzecz. Zb. 51/38 z 9.I. 1937, C II 1667/36), że spółka wydawnicza odpowiada solidarnie z osobami, którymi się posługiwała przy czerpaniu i ogłoszeniu fałszywych informacji, uwłaczających czci poszkodowanej.

Właściciel domu nie odpowiada wobec przechodnia za skutki upadku w sieni domu, mytej podczas mrozu przez pomocnika dozorcy domu (S. N. 14.II. 1938, C II 2091/37).

Odpowiedzialność prywatno-prawną za szkodę, wynikłą z zaniedbania przez dozorcę domu ciążącego na nim obowiązku oczyszczania i posypywania piaskiem albo popiołem przylegającego do nieruchomości chodnika w porze zimowej w czasie gołoledzi, ponosi w myśl art. 145 k. z. właściciel tej nieru-

chomości albo jej zarządca. W przypadku ustanowienia przez sąd zarządcy wspólnej realności, właściciele tejże za powyższą szkodę nie odpowiadają w myśl art. 144 § 1 k. z., gdyż nie można im przypisać winy w wyborze tego zarządcy, ustanowionego przez sąd (S. N. Zb. 511/1938 z 31.I. 1938, C II 1943/37).

Patrz pod art. 134 uw 5 orzeczenia z 15.II. 1937, Zb. 288/1939 r. z 26.VI. 1938 oraz Zb. 260/37 z 17.XII. 1936 r.

4. Odpowiedzialność Państwa za szkodę, wyrządzoną z winy funkcjonariuszów, czyli organów wykonawczych władzy państwowej, można — jeśli chodzi o cały obszar naszego Państwa — oprzeć na art. 121 konstytucji z 1921 r.: „każdy obywatel ma prawo do wynagrodzenia szkody, jaką mu wyrządziły organy władzy państwowej, cywilnej lub wojskowej przez działalność urzędową, niezgodną z prawem lub obowiązkami służby; odpowiedzialnym za szkodę jest Państwo solidarnie z winnymi organami; wniesienie skargi przeciwko Państwu i przeciw urzędnikom nie jest zależne od zezwolenia władzy publicznej. Tak samo odpowiedzialne są gminy i inne ciała samorządowe oraz organy tychże. Przeprowadzenie tej zasady określają osobne ustawy". Dotychczas brak jest przepisów jednolitych co do odpowiedzialności urzędników w rozwinięciu „zasady", zawartej w art. 121 konstytucji z 1921 r., prócz przepisu art. 521 k.p.c. o solidarnej odpowiedzialności (w ciągu 2 lat) Skarbu Pań. stwa z komornikiem za szkodę, spowodowaną niedbalstwem lub złą wolą ostatniego, jeżeli poszkodowany nie mógł zapobiec szkodzie w toku postępowania środkami przewidzianymi w k.p.c. Na obszarach zachodnich Państwa obowiązuje § 839 k.c.n. (utrzymany w mocy przez art. XXVII § 3 przepr. wprow. oraz przez art. 13 § przep. ogól. prawa cywil.) stanowiący, iż urzędnik powinien naprawić szkodę, wyrządzoną osobie trzeciej, gdy rozmyślnie lub z niedbalstwa naruszy obowiązek urzędowy, jaki ma względem trzeciego; przy naruszeniu z niedbalstwa

można wystąpić z roszczeniem wtedy, gdy nie można w inny sposób uzyskać odszkodowania; przy naruszeniu obowiązku w jakiejś sprawie prawnej, przy wydawaniu wyroku odpowiedzialność urzędnika istnieje, gdy naruszenie obowiązku zagrożone jest karą publiczną; nie stosuje się przepisu w razie odmowy lub przewlekania spraw urzędowych; obowiązek odszkodowania odpada, gdy poszkodowany z niedbalstwa zaniechał założenia środka prawnego.

S. N. (orzecz. z 19 sierp. 1947, C III 502/47 P. i P. zesz. 2/1948, str. 132) wyjaśnił, że § 839 k. c. niem. nie może mieć zastosowania do odpowiedzialności żołnierza, który prowadząc samochód wojskowy najechał na przechodnia, gdyż prowadzenie samochodu nie należy do funkcji publiczno-prawnych urzędnika, o które chodzi w przepisie. Według innych ustaw (niem.) zasadniczo odpowiadał Skarb Pań. za urzędnika, który działał w wykonaniu powierzonej mu władzy publicznej. Na obszarze, na którym obowiązywał k. c. austr. sędziowie i urzędnicy państwowi, ustanowieni do czynności sądowych oraz organy postawione z nimi na równi w razie naruszenia prawa strony przez przekroczenie obowiązku urzędowego odpowiadają jako główni dłużnicy, a Skarb Państwa jako poręczyciel (tzw. ustawa syndykacka z 12.XII.1872 r. D. u. p. str. 112). Na obszarze na którym działał Kod. Nap. (i t. X cz. 1 Zb. praw.) wg przepisów art. 1316 i 1331—1336 ros. ustawy post. cyw. o warunkach i terminach dochodzenia odszkodowania od urzędników i sędziów (utrzymanych w mocy przez art. XIII punkt 7 przep. wprow. k.p.c.) dopuszczalne jest dochodzenie w drodze sądowej odszkodowania od urzędników za szkody, wyrządzone z ich winy oraz od sędziów i prokuratorów za szkody poniesione wskutek ich nieprawidłowych i stronnych działań. Brak jest przepisu co do odpowiedzialności Skarbu Państwa.

Orzecznictwo S.N. oparło odpowiedzialność Państwa na przepisie art. 1384 N. Nap. który (w zasadzie odpowiadał art. 145

k. z.) za czynności urzędników państw. przy wykonywaniu służby publicznej, jeśli z winy urzędnika wyrządzono szkodę osobie prywatnej; „wymagają tego nie tylko względy słuszności, lecz i powaga władzy sądowej“ głosi orzecz. S. N. Zb. N. 204/1926, a orzecz. S. N. Zb. 181/1927 głosi, że do czasu wydania ustawy, bliżej określającej w jakim zakresie Państwo odpowiada za niezgodną z obowiązkiem służby działalność organów władzy, odpowiedzialność ta o tyle zachodzi, o ile dany przypadek podpada pod pojęcie unormowane ogólnymi przepisami kodeksowymi.

Po raz pierwszy w orzecz. I Izby Zb. 69/1926 S. N., uznając za uzasadnione stosowanie art. 1384 ust. 3 Kod. Nap. do przypadku szkody, wyrządzonej przez woźnicę szpitala wojskowego — rozróżnia zlecenie natury gospodarczej władzy państwowej od zleceń w sferze działalności administracyjnej Państwa (franc. actes de gestion i actes d'autorité lub actes de puissance publique; nawiasem mówiąc teoria podziału aktów państwowych we Francji traci na popularności od czasów L. Duguit'a i jego dzieła Traité de droit constitutionnel). W orzecz. I Izby Zb. 203 i 204 z 1926 r. S. N. wyjaśnia, że art. 1384 K. Nap. stosuje się również do czynności natury publicznej, które mogą być dokonane również przez osoby prywatne. W orzecz. w sprawie Wójcika I Izb. w pełn. składzie Zb. 181/1927 m. in. czytamy: nie ma podstaw do uznania, że Państwo nie odpowiada za szkody, wyrządzone jednostce w warunkach, które gdyby chodziło o osobę prywatną, stwarzałoby obowiązek odszkodowania... Tak więc szkoda wyrządzona przez funkcjonariusza państwowego, nawet w zakresie służby publicznej powoduje odpowiedzialność Państwa, gdy nie chodzi o akt władzy. W innym orzecz. podobnie, jak w orzecz. Zb. 181/27, S. N. głosi, że za odpowiedzialnością Skarbu Państwa przemawiają względy słuszności i praworządności, z którymi nie godzi się pozbawienie obywatela odszkodowania w przypadkach wyrządzenie mu szkody z winy organów władzy (I Izba Zb. 236/1930 z 12 lipca 1930). Słusznie też

wypowiada się co do tych orzeczeń W. Z y l b e r (op. cit. str. 65), że „tego rodzaju motywacja upoważnia do wniosku, że naczelna zasada wymiaru sprawiedliwości — słuszność rozstrzygnięcia sporu — nakazuje nawet instancji kasacyjnej poza normami prawa cywilnego, które w konkretnych przypadkach okazały się niewystarczające — szukać wyrokowania w innych elementach prawa". Podobne tezy znajdują się w orzecz. I Izby Zb. 182/1927, Zb. 236/1930 (już powołanych wyżej) oraz 183/1927, 189/1927, 189/1931, w orzecz. z 1 września 1932, Gaz. Sąd. War. N 6 z 1933, str. 90.

Natomiast orzecznictwo III Izby (Małopol.) S.N. uznawało, że normy prawa cywilnego w przypadkach, nieprzewidzianych przez szczególne przepisy, mogą być stosowane jedynie w ścisłej sferze działalności prywatno-prawnej (tj. gospodarczej) władz publicznych. Dopiero orzecz. III Izby, sek. 1, Zb. Nr 138/1931, O. S. P. 176/1932, Głos prawa 1932, Nr 291 ustala, że obok działalności w wykonywaniu władzy zwierzchniej państwa w stosunku do jego mieszkańców organy władzy państwowej lub wojskowej wykonują także i to niekiedy łącznie z rzeczywistymi aktami władzy zwierzchniej czynności o charakterze gospodarczym, nie różniące się od tych, jakie mogłaby spełniać osoba prywatna tak, że nie ma podstawy do uznania tych ostatnich czynności za akty publiczno-prawnej natury. W konkluzji w odniesieniu do szkody, wyrządzonej przez funkcjonariuszy publicznych, S. N. ustala: „w takim wypadku nie zachodzi cudze bezprawne działanie, lecz działanie samego państwa, o ile że działający organ jest tylko narzędziem państwa w stosunku do państwa, które uosabia, nie ma stanowiska osoby trzeciej i ono tylko odpowiadać musi za winę swego organu; z tych względów nie można przyjąć, by Skarb Państwa mógł tylko odpowiadać w razie zawinienia w doborze osób, które szkodę miały spowodować".

Rezultatem tego orzeczenia było zbliżenie judykatur Izby I i Izby III.

Przytaczamy poniżej orzecznictwo S. N. w omawianej kwestii (posiłkując się pracą W. Zylbera).

Uznano odpowiedzialność Skarbu Państwa w następujących przypadkach:

Za funkcjonariusza władz kordonowych, który, przyjmując do depozytu kosztowności przy przekroczeniu granicy, spełniał czynność urzędową, mającą charakter prywatno-prawny, bo przyjęcie do depozytu mogło być dokonane również dobrze przez osoby prywatne (S. N. Zb. 203/1926 I-ej Izby). To samo co do przywłaszczenia kosztowności i pieniędzy powierzonych na przechowanie w następstwie rewizji u osoby poszkodowanej (orzecz. S. N. I Izby z 28 list. 1928, I C 1125/28).

Złożenie pieniędzy i kosztowności, znalezionych przy osobie zmarłej w komis. pol. państw., powoduje odpowiedzialność cywilną Skarbu Państwa; szkoda wynika nie z czynności państwowej, lecz z czynności wykonywania służby publicznej, która mogła być dokonana również przez osoby prywatne (S. N. Zb. 204/1926 I Izby).

Roztrwonienie przez komornika sum, uzyskanych w wyniku egzekucji od dłużnika dla wierzyciela, powoduje odpowiedzialność Skarbu Państwa z mocy art. 1384 K. Nap. (S. N. Zb. 236/1930 z 12.VII. 1930, I Izby — przed wejściem w życie II części k. p. c., a więc przed wydaniem art. 521 k. p. c. oraz orzecz. S. N. I Izba Zb. 189/1931).

W razie skradzenia depozytu karnego, spowodowanego brakiem należytego nadzoru nad budynkiem sądowym (S. N. III Izba z 8.X. 1920, O.S.P. 30/1923) oraz w razie niedostatecznego przechowania dowodów rzeczowych, czyli liców czynu (S. N. III Izba z 20.IX. 1921, O. S. P. 31/1923).

W przypadku zbicia szyb przez woźnicę wozu należącego do szpitala wojskowego (N. S. Izba Zb. 89/1926 z 5.VI. 1926).

W przypadku spowodowania śmierci na skutek upadku skrzyni z furgonu wojskowego (S. N. I Izba z 4.I. 1932, I C 1312/31).

W razie wypadku samochodowego: Szkoda na zdrowiu spowodowana przez samochód wojskowy prowadzony przez oficera powoduje obowiązek wynagrodzenia szkody przez Skarb Państwa (S. N. I Izba Zb. 183/1927 z 21.XII. 1927). Przewożenie materiałów wojskowych lub żołnierzy nie jest aktem władzy, czynności te bowiem, natury gospodarczej, mogą być dokonywane przez osoby prywatne (S. N. I Izba z 21.XII. 1927, I C 1476/26). Odpowiedzialność Skarbu Państwa istnieje w razie uszkodzenia ciała przez samochód wojskowy prowadzony przez szeregowca dywizjonu samochodowego, chociaż go użył samowolnie bez wyraźnego zlecenia (S. N. I Izba z 16.IV. 1931, Gaz. Sąd. Warsz. 1931 r., Nr 35, str. 493 i in.).

W sprawie o odszkodowanie za utracone rzeczy osoby, wchodzącej w skład siły zbrojnej, w wojskowym pociągu pancernym, który uległ katastrofie i w którym powód był koszarowany i pełnił obowiązki służbowe — S. N. uznał, iż żądanie powództwa mieści się w granicach sporu o prawo cywilne (S. N. I Izba Zb. 78/1929).

Skarb Państwa jako właściciel samochodu prowadzonego przez funkcjonariusza państwowego odpowiada za szkodę nawet w razie czasowego oddania samochodu do dyspozycji władz komunalnych (S. N. I Izba Zb. 108/1928 z 30.V. 1928).

Urządzenie strzelnic w celu ćwiczenia żołnierzy w strzelaniu nie może być poczytywane za przejaw władzy, strzelnice bowiem mogą być urządzane również przez osoby prywatne w celach zysku, popierania sportu itp.; zaniechanie ostrożności wykluczających niebezpieczeństwo postrzelenia osób postronnych powoduje odpowiedzialność na mocy ogólnych przepisów pr. cyw. (S. N. I Izba cały skład Zb. 181/1927 z 26.XII. 1927 r. w sprawie Wójcika).

Uznano odpowiedzialność Skarbu Państwa za wynagrodzenie szkody i straty wyrządzonej w zakładzie ogrodniczym przez pociski podczas ćwiczeń w strzelnicy wojskowej wskutek wadliwego jej urządzenia (S. N. I Izba z 28.XII. 1927, I C 1275/27), jako też odpowiedzialność za szkody powstałe wskutek wybuchu schronu amunicyjnego, z założenia, że urządzenie i prowadzenie schronu amunicyjnego jest czynnością prywatno-prawnej natury (?) i odpowiedzialność ma w tym wypadku charakter prywatno-prawny i oceniana być musi wg prawa cyw., a wyłączenie odpowiedzialności z powodu, że szkoda zdarzyła się w zakresie urządzeń i przedmiotów mających na celu przyszłą obronę Państwa, nie dałoby się niczym usprawiedliwić (orzecz. S. N. III Izby, Zb. III, 1, 138/1931, O. S. P. 176/1932 w spr. Ślusarczykowej, wybuch w Witkowicach).

W orzeczeniu Zb. 7/1947 z 29.X. 1945, C I 352/45, P. i P., zesz. 5—6 1947 r., str. 124 z glosą W. Zylbera S. N. uznał odpowiedzialność Skarbu Państwa za wyrządzające szkodę czynności funkcjonariuszów państwowych niezgodne z obowiązkami służby w razie, gdy czynności te dokonane przy wykonywaniu służby publicznej nie są jednak przejawem władzy zwierzchniczej Państwa. W sprawie chodziło o odpowiedzialność Skarbu Państwa za niedbalstwo przy nadzorze nad uczniami w szkole powszechnej (jeden uczeń wybił drugiemu oko, strzeliwszy w szkole z łuku). S. N. uznał, że samo opiekowanie się dziećmi w szkole i nadzorowanie ich nie może być uważane za czynność stanowiącą akt władzy, gdyż wychowanie i nauka dzieci może sę odbywać i odbywa się również w szkołach prywatnych.

Aczkolwiek egzekucja administracyjna jest przejawem działalności publiczno-prawnej, to jednak skierowanie egzekucji do danego mienia dłużnika skarbowego, czyli wybór sposobu egzekucji nie może być poczytywany za akt władzy, stanowi bowiem czynność o charakterze czysto gospodarczym, którą wykonywa

każdy wierzyciel (S. N. I Izba 7 wrześ. 1932, Gaz. Sąd. War. 1933, str. 90, podobnież O. S. P. 485 z 1936 r.).

Budowa i utrzymanie dróg publicznych nie jest przejawem władzy zwierzchniej państwa, lecz funkcją gospodarczą, za szkody więc z powodu zaniedbania funkcjonariusza państwowego odpowiada cywilnie państwo (S. N. I Izba z 24.II. 1927, I C 1001/26).

Za szkody wyrządzone pacjentowi przez personel szpitalny odpowiada w zasadzie zwierzchność szpitala, tzn. osoba prawa publicznego, do której szpital należy i pod której zarządem pozostaje (S. N. Zb. 69/1932 I Izba z 23.III. 1932) z wyjątkiem szkód wyrządzonych przez wykwalifikowany personel lekarski, np. przy operacji (S. N. Zb. 794/1934).

N i e u z n a n o odpowiedzialności Skarbu Państwa w następujących przypadkach:

Zabrania monet złotych przez patrol wojskowy, który mylnie stosował ustawę z 7.XI. 1919 r., poz. 463, gdyż sądy ustaliły, że Skarb Państwa nie odniósł żadnej korzyści, Skarb Państwa nie odpowiada zatem za zbogacenie (S. N. III Izba z 8.III. 1927, P. P. A. 213 z 1927 r.).

W przypadku uszkodzenia cielesnego skutkiem nieuwagi (niezręczności) żołnierza w stajni wojskowej (S. N. III Izba z 5.VI. 1923, P. P. A. 1923, str. 356).

W razie wypadku spowodowanego przez samolot podczas ćwiczeń wojskowych (S. N. III Izba z 26.XI. 1924, O. S. P. 74/1926 z glosą G o ł ą b a, krytykującą orzeczenie).

W przypadku szkody spowodowanej przez funkcjonariuszów wojskowych na skutek niedbalstwa w służbie (S. N. II Izba z 10.VI. 1925, Głos Prawa 1925, str. 397 i n.).

Przepisy ustawy cywilnej nie mają zastosowania przy ocenie szkód powstałych na skutek czynności organów egzekucyjno-podatkowych (S. N. III Izba Zb. III, 1, Nr 111/1930 z 22.V.

1930). Patrz tezę przeciwną podaną powyżej w orzecz. S. N. I Izby z 7 września 1932, Gaz. Sąd. War. 1933, str. 90.

Skarb Państwa nie odpowiada za szkodę wyrządzoną z powodu nieostrożnego wystrzału z karabinu przez posterunkowego Pol. Pań., który występował jako organ bezpieczeństwa (S. N. I Izba, Zb. 182/1927 z 21.XII. 1927 r.), ani za szkody, spowodowane wystrzałem z karabinu dozorcy więziennego, gdyż działalność państwowa w sferze więziennictwa jest przejawem władzy i wchodzi w zakres prawa publicznego (S. N. I Izba z 21.XII. 1927 r., C I 1313/27).

Ani Skarb Państwa, ani gmina wiejska nie są odpowiedzialne za szkodę z powodu uszkodzenia cielesnego, wyrządzonego przez niedźwiedzia prowadzonego ulicami miasta (S. N. III Izba z 3.XI. 1932, N. Pal. 1933, str. 30 n.).

Nie ma odpowiedzialności Skarbu Państwa za szkodę, zrządzoną działalnością Nadzw. Kom. Rewizyjnej, ustanowionej na mocy ustawy z 7.XI. 1919 r. (S. N. III Izba z 3.VII. 1925, P.P.A. 1925 r., str. 311), ani gminy za szkody, wyrządzone przez jej naczelnika w wykonaniu czynności urzędowych, zmierzających do zwalczania księgosuszu (S. N. III Izba z 12.VIII. 1920, O. S. P. 110/1925).

Skarb Państwa nie odpowiada za szkody z powodu zamknięcia przez Urząd walki z lichwą i spekulacją fabryki mydła i unieruchomienia jej przez przeszło 6 miesięcy (S. N. I Izba, z 15.III. 1928, C I 2103/27).

W powojennym orzeczeniu Zb. 9/1945 z 15 września 1945 r., C II 396/45, Państwo i Prawo, zesz. 1/1946 r., str. 85 n. S. N. uznaje odpowiedzialność Państwa (na podstawie przepisów kod. zob. dotyczących odpowiedzialności osób trzecich za szkodę) za niezgodne z obowiązkiem służby i wyrządzające szkodę czynności funkcjonariusza państwowego wówczas jedynie, gdy czynności te mają charakter gospodarczy, natomiast odpowiedzialność Państwa nie zachodzi, gdy funkcjonariusz występo-

wał w charakterze organu publicznego, wykonywającego władzę państwową, jak np. w przypadku, gdy funkcjonariusz policji spełniał zadanie utrzymania bezpieczeństwa i porządku publicznego. W sprawie chodziło o to, że funkcjonariusz Pol. Państwowej, który otrzymał rozkaz przytrzymania osobników podejrzanych, przybrał do pomocy poszkodowanego, zmarłego M., nie dopełniwszy obowiązku poddania podejrzanych rewizji osobistej i założenia im kajdanek, przez co umożliwił i spowodował zastrzelenie M. przez jednego z uciekających osobników. S. N. przytacza, że funkcjonariusz policji, podejmując się przytrzymania podejrzanych osobników przy pomocy zmarłego M. występował w charakterze organu publicznego, wykonywającego władzę państwową, nie reprezentował zaś Państwa jako podmiotu stosunków prywatno-prawnych, spełniającego w przypadku jedynie czynność natury gospodarczej i prywatnej — wobec czego Skarb Państwa nie ponosi żadnej odpowiedzialności prawno - majątkowej za ujemne skutki takiej działalności prawno-majątkowej jego organu.

5. Do uzasadnienia odpowiedzialności Skarbu Państwa za szkodę wyrządzoną przez działalność publiczną i akty władzy podległych Państwu organów potrzeba wyraźnego przepisu szczególnego, ustanawiającego taką odpowiedzialność poza ramami kod. zob. Na obszarze Państwa Polskiego taka odpowiedzialność istnieje na Ziemiach Zachodnich (art. XXIX przep. wprow. k. z. utrzymał w mocy przepisy, które przewidują odpowiedzialność Sk. Pań. w odniesieniu do Ziem Zachodnich, również utrzymał je w mocy art. 13 dekretu z 12.XI. 1946, przepisy ogólne pr. cywilnego, D. U. poz. 369), natomiast na obszarze województw południowych i centralnych nie ma odpowiedniego przepisu w szczególności również zachodzi brak podstawy do wysnucia zasady takiejże odpowiedzialności z obowiązującej ustawy Konstytucyjnej z 17.III. 1921, albowiem art. 121 Konstytucji jest tylko p r z e p i s e m p r o g r a m o-

wi uwzględnienia różnicy stanu materialnego stron określenia w y m (jak to wyjaśnił już S. N. w orzecz. I Izby N 181/1927 r. i w szeregu innych orzeczeń — p r z y p. a u t o r a) i do czasu wprowadzenia ustawy normującaj sam zakaz i szczegóły zaprowadzonej odpowiedzialności Skarbu Państwa odpowiedzialność ta nie może się opierać wyłącznie na powyższym przepisie, lecz zachodzi tylko o tyle, o ile dany przypadek podpada pod pojęcie unormowane ogólnymi przepisami Kodeksu... Gdyby się dopatrzyć w czynach funkcjonariusza samowoli, to i w tym przypadku nie mogłoby być mowy o odpowiedzialności Skarbu Państwa, gdyż, jak to wyjaśnił S. N. w orzecz. 24. VII. 1934 r. Zb. 44/1935, C II 1049/34, odpowiadałby on sam jeden (tzn. funkcjonariusz) zarówno karnie, jak i cywilnie.

Autorowie (od czasów D u g u i t) uważają, że uznawanie dwoistej działalności państwowej (usankcjonowanie tej teorii znajduje się jedynie w prawie niemieckim) jest wytworem sztucznym i jest w rażącej sprzeczności z życiem. „Nieuznawanie odpowiedzialności w zakresie aktów władczych stanowi naruszenie zasad słuszności oraz podstaw prawnych ustroju współczesnego państwa, opartego w pierwszym rzędzie na równości obywateli“ (W. Z y l b e r, op. cit., str. 80, który cytuje słowa prok. L e c l e r c q O r b a n, że wyrażenie „państwo jako suweren“ i „państwo jako osoba cywilna“ służy tylko do odróżnienia różnych działalności. W rzeczywistości nie ma ani państwa-suwerenna, ani państwa-osoby cywilnej, istnieje bowiem jeden tylko twór: państwo lub rząd).

6. W. C z a c h ó r s k i (op. cit., str. 35 proponuje ujednostajnienie przepisów o wynagrodzeniu szkód wyrządzonych przez funkcjonariuszów państwowych i związków publicznoprawnych, których art. 1 miałby opiewać: za szkodę wyrządzoną z winy funkcjonariusza, działającego w wykonaniu powierzonej mu władzy niezgodnie z prawem lub obowiązkiem służby, Państwo odpowiada solidarnie ze sprawcą wg przepisów kod. zob. o czynnościach niedozwolonych.

Art. 146. Jeżeli za szkodę odpowiada, w myśl artykułów poprzedzających, nie tylko sprawca, lecz i inna osoba, ich odpowiedzialność jest solidarna.

K. z. 8—18, 136 n., 142 n.

Odpowiedzialność w razie ponoszenia winy nie tylko przez sprawcę, ale i inne osoby — jak to wynika z przepisów art. 144 i 145 — jest s o l i d a r n a. O solidarnej odpowiedzialności mowa jest też w art. 137. Lecz r ó ż n i c a w sytuacji prawnej tych dwóch przepisów jest dość znamienna: a) art. 137, ustanawiając solidarną odpowiedzialność współsprawców szkody, dozwala udowadniać s t o p i e ń, w jakim przyczyniono się do wywołania szkody; takiego zastrzeżenia lub ograniczenia w art. 146 nie ma; wynika to z tego, że art. 137 mówi o samych sprawcach szkody, którzy w rozmaitym stopniu mogli się do szkody przyczynić, art. zaś 146 przewiduje odpowiedzialność innych osób bądź z tytułu winy przy wyborze — art. 144, bądź z racji ponoszenia ryzyka za podwładnego — art. 145, z racji więc samej natury powodów odpowiedzialności nie można mówić o stopniach przyczynienia się do wywołania szkody; b) art. 147 pozwala osobom, ponoszącym za cudze czyny odpowiedzialność, wystąpić z r e g r e s e m do samego sprawcy szkody, jeśli udowodnią, że szkoda powstała z jego winy; samemu sprawcy taki regres nie służy. W stosunku wewnętrznym sprawca odpowiada w całości, a nie w „równych częściach“ (art. 18), ani też w stopniu, oznaczonym przez sąd (art. 137 § 2). Patrz pod art. 145, uw. 3, orzecz. S. N. Zb. 51/38 oraz S. N. Zb. 511/38.

Art. 147. Osoby, odpowiadające za cudze czyny mają zwrotne roszczenie do sprawcy, jeżeli udowodnią, że szkoda powstała z jego winy.

K. z. 18, 134, 136 n., 142, 144, 145.

1. Patrz pod art. 145, uw. 3 i art. 146.

2. Regres odnosi się do osób, które odpowiadają z mocy art. 144 i 145 za cudze czyny. Regres dopuszczalny jest w stosunku do sprawcy w razie udowodnienia jego winy i tylko winy. Nadzorcy odpowiedzialni za sprawcę niepoczytalnego nie mają regresu do takiego sprawcy, gdyż mu winy przypisać nie można (oczywiście, jeśli nadzorujący uiścił odszkodowanie, sprawca nie jest odpowiedzialny z art. 143 i o regresie nie ma mowy).

3. Regres nie ogranicza się tylko do części sumy, lecz może dotyczyć całości.

Oddział 4. Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez zwierzęta i rzeczy.

Art. 148. Właściciel zwierzęcia albo ten, kto się zwierzęciem posługuje, odpowiedzialny jest za szkodę, jaką ono wyrządziło, niezależnie od tego, czy było pod jego nadzorem, czy też zabłąkało się lub uciekło, chybaby udowodnił, że nie można poczytać żadnej winy ani jemu, ani osobie, za którą ponosi odpowiedzialność.

K. z. 134 n.; 142—144, 147, 157—167.

Art. 149. Chociażby właściciel zwierzęcia albo ten, kto się zwierzęciem posługuje, nie był odpowiedzialny, w myśl artykułu poprzedzającego, za szkodę przez zwierzę wyrządzoną, sąd może, uwzględniając okoliczności, a zwłaszcza stan majątkowy poszkodowanego i właściciela albo posługującego się zwierzęciem, włożyć na właściciela albo na tego, kto się zwierzęciem posługiwał, obowiązek całkowitego lub częściowego odszkodowania, jeżeli to odpowiada względom słuszności.

K. z. 142 n.

1. Odpowiedzialność właściciela lub posługującego się zwierzęciem (korzystającego ze zwierzęcia we własnym interesie) za szkodę, przez zwierzę popełnioną, opiera się na domniemaniu winy polegającej na tym, że nie zachował odpowiednich

środków ostrożności. Zachodzi bowiem wtedy tzw. c u l p a i n c u s t o d i e n d o, podobna do tej, której się dopuszcza osoba, obowiązana do nadzoru nad niepoczytalnymi, jak to przewiduje art. 142. Podobnie, jak w art. 142 i tu dowód, że nie można poczytać winy, ciąży na właścicielu, lub na tym, kto posługuje się zwierzęciem.

2. Nie właściciel, lecz ten, kto zwierzę wynajął (użytkownik) odpowiada za szkodę, a nawet ten, kto nieprawnie ze zwierzęcia korzysta. Natomiast ten, kto przyjął zwierzę do przechowania i z niego korzysta, nie jest zań odpowiedzialny; odpowiada ten, kto zwierzę oddał i on musi udowodnić niezawinienie osoby, której zwierzę powierzył (art. 144 i 148 in fine). Odpowiewiedzialność zachodzi chociażby zwierzę wyłamało się spod nadzoru.

3. Chcąc się zwolnić od odpowiedzialności, dana osoba musi udowodnić, że nie można jej ż a d n e j w i n y p o c z y t a ć, tzn., że pod każdym względem dołożyła staranności i nawet, że żadnej winy nie można poczytać osobie, za którą odpowiada (dozorca itp.).

4. Nawet pomimo braku odpowiedzialności za szkody, wyrządzone przez zwierzę, właściciel lub korzystający ze zwierzęcia może być przez sąd skazany na odszkodowanie, jeśli by sąd uznał, że to odpowiada względom słuszności, w szczególności zaś, jeśli by takie rozstrzygnięcie podyktowane było stanem majątkowym poszkodowanego z jednej strony, a posługującego się zwierzęciem — z drugiej. Należy podkreślić charakter społeczny w tym udatnym ujęciu sprawy.

5. Odpowiedzialność za szkodę w prawie łowieckim (rozp. Prez. Rz. z 3.XII. 1927, D. U. poz. 934) ciąży na właścicielu lub dzierżawcy prawa polowania. Chodzi o szkody w uprawie i plonach rolnych, wyrządzone przez dziki, jelenie, daniele i sarny (art. 55). Odpowiada właściciel obwodu łowieckiego, w którym zwierzyna ma przypuszczalnie swoją ostoję, lub

dzierżawca. Na właścicielu gruntu, na którym zwierzyna ma swoją ostoję ciąży odpowiedzialność, jeżeli grunt ten nie wchodzi do obwodu łowieckiego (art. 56). Jeżeli zwierzyna ma przypuszczalnie swoją ostoję w kilku obwodach łowieckich — odpowiedzialność właścicieli (dzierżawców) jest solidarna (art. 55 n. 2). Dla dochodzenia odszkodowania przewidziane jest postępowanie rozjemcze (art. 58 i n. rozporz. o prawie łowieck.).

6. S. N. uznał, iż właściciel zwierzęcia, będącego na uwięzi, nie odpowiada za uszkodzenie, zadane przez nie, jeżeli poszkodowany nie zachował ostrożności, wyraźnie mu zalecanej i zbliżył się do zwierzęcia (Zb. 137/1938, z 19.IV. 1937, C II 3152/36. Nowy k. z. 1937, str. 138). Tak samo uznano brak odpowiedzialności, z powodu braku winy, w przypadku udowodnienia przez osobę pozwaną, że należycie panowała nad czteroma krowami, z których jedna uderzyła powódkę w ramię, gdy ta zbliżyła się do krowy (S N. z 26.XI. 1936, C II 1970/36, P. S. 1937, poz. 222). W innym przypadku S. N. (orzecz. z 24. III. 1937, C II 2899/36, P. P. A. III 1937, poz. 194) uznał brak odpowiedzialności posługującego się końmi za szkodę przechodnia, skoro wykazał, że przyczyną wypadku nie była szybka jazda, lecz niespodziewane spłoszenie się koni, spowodowane przebiegnięciem człowieka przez jezdnię.

S. N. uznał, iż właścicielowi kozy pokąsanej przez psa należy się nie tylko zwrot wartości kozy, lecz i zwrot kosztów celowego jej leczenia oraz wynagrodzenia za ubytek w mleku aż do czasu, gdy właściciel psa ofiarował właścicielowi kozy odszkodowanie wg wartości kozy (S. N. z 30.XII. 1936, C II 1934/36, N. k. z. 1937, str. 65, Ruch. 1937, str. 867).

Niedodanie drugiego człowieka do obsługi wozu ciężarowego na terenie wymagającym hamowania i w związku z tym schodzenia woźnicy na jezdnię uzasadnia odpowiedzialność właściciela za szkodę zrządzoną wskutek spłoszenia się koni (S. N. z 21.XI. 1938, C II 729/38, O. S. P. 255/1939).

Patrz orzecz. S. N. z 1.IV. 1946 r., C III 1062/45 pod art. 143 uw. 3.

Art. 150. Za szkodę wywołaną wyrzuceniem, wylaniem lub spadnięciem czegoś z pomieszczenia odpowiada ten, kto je zajmuje, chybaby udowodnił, że wypadek nastąpił wskutek siły wyższej, albo wyłącznie z winy poszkodowanego lub osoby trzeciej, za której czyny nie ponosi odpowiedzialności i której działaniu nie mógł przeszkodzić.

K. z. 134, 144, 152, 157.

1. Jest to rzymska a c t i o d e e f f u s i s e t d e i e c t i s Odpowiada ten, kto zajmuje pomieszczenie bez względu czy jest właścicielem, użytkownikiem, najemcą, lub nawet bezpłatnie korzysta z pomieszczenia. S. N. w orzecz. Zb. 7/1938 z 28.IX. 1936, C II 1001/36 orzekł, że odpowiedzialność ciąży na najemcy, a nie na właścicielu, wynajmującym lokal. „Pomieszczenie" użyto tu w najszerszym znaczeniu. Chodzi tu o przedmioty bądź trwale, bądź nietrwale związane z pomieszczeniem. Odpowiedzialność jest oparta na r y z y k u, a nie na winie. Poszkodowany nie potrzebuje udowadniać winy. Odpowiedzialność zachodzi nie tylko w razie złośliwości, nieuwagi, lub lekkomyślności osób przebywających w pomieszczeniach, lecz również w razie p r z y p a d k u. Odpowiedzialny nie może się uchylić od odpowiedzialności, udowadniając, że zastosował konieczne środki ostrożności.

2. Zwolnienie od odpowiedzialności następuje tylko wtedy, gdy zajmujący pomieszczenie udowodni przypadek siły wyższej lub wyłączną winę poszkodowanego albo osoby trzeciej, za którą zajmujący pomieszczenie nie jest odpowiedzialny. W razie współwiny można odszkodowanie obniżyć (art. 158 § 2). Wyrażenie „siła wyższa" (k. z. pojęcia tego nie określa, pozostawiając to orzecznictwu) użyte tu jest w znaczeniu p r z e s z k o d y n i e p r z e z w y c i ę ż o n e j, której zobowiąza-

ny nie może podołać. W i n a p o s z k o d o w a n e g o powinna być w y ł ą c z n a, podobnie, jak i wina osoby trzeciej, za którą zajmujący pomieszczenie nie ponosi odpowiedzialności (art. 142—145); w ostatnim przypadku musi nadto udowodnić, iż nie mógł przeszkodzić szkodliwemu działaniu osoby trzeciej. Art. 150 nie wyklucza odpowiedzialności samego sprawcy na zasadzie i w warunkach art. 134 i nast.

Art. 151. § 1. Za szkodę wyrządzoną przez zawalenie się się budynku lub oberwanie się części budynku albo innego urządzenia odpowiada posiadacz, chybaby udowodnił, że wypadek nie nastąpił skutkiem braku utrzymania budynku w należytym stanie, ani skutkiem wady w jego budowie.

§ 2. Osoba, której grozi szkoda na wypadek zawalenia się budynku lub innego urządzenia, może żądać od posiadacza, ażeby podjął środki zaradcze, jakich wymaga odwrócenie grożącego niebezpieczeństwa, a na przypadek ich niepodjęcia może być upoważniona przez sąd do zastosowania środków zaradczych na koszt posiadacza.

K. z. 137 n., 157—167.

1. Braki utrzymania budynku lub wady w konstrukcji, wskutek czego nastąpiło zrządzające szkodę z a w a l e ń i e s i ę b u d y n k u l u b o d e r w a n i e się jego części albo innego urządzenia — sprowadza odpowiedzialność p o s i a d a c z a budynku bez możności tłumaczenia się brakiem winy. Chcąc się zwolnić od odpowiedzialności, musi posiadacz udowodnić, że szkoda nastąpiła z innego powodu, a nie skutkiem wady w budowie lub złego utrzymania. Nie może się zatem skutecznie bronić tym, że sam budynku nie budował, lecz kupił już gotowy, że nie mógł znać wad budynku, lub wreszcie, że wykonał budynek lub miał w stałej konserwacji wybitny architekt. S. N. (orzecz. Zb. 370/1938 z 28.XI. 1937, C II 2191/37) orzekł, że posiadacz budynku odpowiada z art. 151 § 1

bez względu na to, że przebudowy domu dokonał najlepszy architekt i zgodnie z planami, zatwierdzonymi przez właściwe władze nadzorcze. Odpowiedzialność oparta tu jest także (jak i w art. 150) nie na winie, a na momencie r y z y k a, przed którym obronić się można tylko ubezpieczeniem; nie chroni (jak w pr. austr. § 343 k. c. austr.) powołanie się na to, że przy dołożeniu zwykłej pilności i uwagi nie mógł przewidzieć niebezpieczeństwa (S. N. Zb. 153/1937 z 12.X. 1936, C II 1247/36).

2. Odpowiada p o s i a d a c z, a nie właściciel, gdyż tylko posiadacz może zapobiec niebezpieczeństwu ze strony budynku, mając go w swoim rozporządzeniu. Z tego wynika, że posiadający w cudzym imieniu — nie odpowiada.

S. N. orzekł, że odpowiada z art. 151 § 1 posiadający budynek własnym prawem, niezależnie od kwestii uregulowania tytułu własności, nie zaś posiadacze prekaryjni, co nie wyłącza odpowiedzialności ostatnich, o ile są sprawcami szkody, lecz wtedy odpowiedzialność ich będzie oparta na ogólnych zasadach (art. 134); odpowiedzialności posiadacza samoistnego nie mogą zmienić umowy, zawarte przez ostatniego z osobami trzecimi odnośnie utrzymania budynku w należytym porządku i ew. skutków uchybień w tej mierze (orzecz. S. N. Zb. 283/38 z 25. VIII—10.IX. 1937, C I 2939/36, O. S. P. 706/1937). Inne orzeczenie wyjaśnia, że posiadanie należy rozumieć w technicznym znaczeniu prawa rzeczowego, wykluczającym tych, którzy wykonywają władztwo nad rzeczą w cudzym imieniu (S. N. Zb. 374/ 38, 25.XI. 1937, C II 1306/37, Prz. Sąd. 1938 p. 336). Za szkodę powstałą skutkiem zawalenia się budynku lub oberwania się jego części odpowiada posiadacz budynku (w rozumieniu § 309 austr. k. c.), a nie posiadacz prawa najmu lub dzierżawy budynku (S. N. Zb. 23/1947 r. z 15.V. 1946, C II 90/46). Okoliczność, iż poszkodowanym wskutek zawalenia się budynku był przedsiębiorca, który prowadził roboty przy budowie, nie wyłącza odpowiedzialności posiadacza budynku (orzecz. S. N. z 10.X. 1936, C I 1352/36, Nowy k. z. 1937 r., str. 57).

3. „Budynek“ obejmuje domy i inne budowle. Orzecznictwo franc. narówni z budynkami traktowało maszyny ustawione wewnątrz budynków, jeśli stanowiły one ich część, lub miały charakter nieruchomości z przeznaczenia (P l a n i o l „O zobowiązaniach“, przek. pol. N. 924). „Urządzenia“ są to sztucznie wykonane części — nawet przenośne — które mogą odpaść, oderwać się, zawalić (wieże, kolumny).

4. Posiadacz, który szkodę wynagrodził, będzie mógł na ogólnych zasadach w drodze regresu wystąpić przeciw winnemu wady w budowaniu (budowniczemu, majstrowi itp.) lub wady utrzymania (administratorowi).

5. Przepis daje każdemu, komu grozi szkoda, prawo żądania od posiadacza przedsięwzięcia środków celem z a p o b i e ż e n i a szkodzie, skierowanych do odwrócenia niebezpieczeństwa, a nawet żądania od sądu zastosowania tych środków na koszt posiadacza (c a u t i o d a m n i i n f e c t i). Podobnie stanowi art. 247 w razie zwłoki dłużnika w wykonaniu zobowiązania. Art. 151 § 2 ma pierwowzór w § 343 k. c. austr. i w § 908 k. c. niem.

6. Przechodzień, który potknął się na chodniku, może dochodzić odszkodowania przeciwko właścicielowi domu tylko wówczas, jeżeli właściciel nie zastosował się do przepisów mających na celu zapobieganie nieszczęśliwym wypadkom (S. N. 4.IV. 1938, C II 2627/37, Ruch. 4/38, str. 917).

Patrz orzecz. Zb. 374/38 pod art. 161 uw. 4.

Gmina, jako właścicielka budynku szkolnego, odpowiada za uszkodzenia jakich doznał uczeń szkolny, zawadziwszy o zagłębienie w podłodze sali szkolnej lub o gwóźdź wystający z tej podłogi (S. N. 19.XII. 1938, C II 2456/37, N. k. z. 1939, str. 27, O. S. P. 321/1939).

Patrz orzecznictwo pod art. 134.

Za szkodę, spowodowaną wypadkiem przy pracy, odpowiada pracodawca pracownikowi, podlegającemu ubezpieczeniu

społecznemu, jedynie w przypadkach, wymienionych w przepisie art. 196 ustawy o ubezpieczeniu społecznym, chociażby nawet zaniedbał pracownika ubezpieczyć (S. N. Zb. 570/38 z 5.IV. 1938 r., C II 2674/3).

Oddział 5. — Odpowiedzialność za szkody wyrządzone w związku z użyciem sił przyrody.

Art. 152. § 1. Właściciele przedsiębiorstw lub zakładów, wprawianych w ruch za pomocą sił przyrody (pary, gazu, elektryczności, wody itd.), albo wytwarzających materiały wybuchowe lub posługujących się nimi, odpowiadają za szkodę na osobie lub mieniu, wyrządzoną komukolwiek przez ruch przedsiębiorstwa lub zakładu; od tej odpowiedzialności mogą uwolnić się tylko wówczas, gdy udowodnią, że szkoda powstała wyłącznie z winy poszkodowanego lub osoby trzeciej, za której czyny nie ponoszą odpowiedzialności, albo wskutek siły wyższej.

§ 2. Jeżeli przedsiębiorstwo lub zakład prowadzi inna osoba na własny rachunek, za szkodę wyrządzoną odpowiada zamiast właściciela ta osoba.

K. z. 138, 142, 148, 144, 150 n., 153, 155, 157—167; K. h. 49 n.; ustawa elektr: 21.III.1922 — jednolity tekst 1935, poz: 98; ustawa wodna z 19.IX.1922, D. U. p. 936, jednolity tekst 1928 r., poz. 574; rozp. o pr. górnicz. 29.XI.1930, D. U. poz 654, zmieniona w 1938 r. i 1947 r.; ustawa o ryboł. 7.III. 1932. D. U. p. 357; rozp. o pr. łowieck. 3.XII. 1927, D. U. p. 934; rozp. 26:VIII 1927, poz: 679 o odpow. Skarbu Państwa za przesyłki poczt. w obrocie wewn. w brzm. ustawy 5.XI.1931, D. U. poz. 788; prawo lotnicze z 14.III.1928, jednol. tekst 1935 r., poz. 437; zmiana 1945 r., poz. 273, 282:

1. Odpowiedzialny jest właściciel przedsiębiorstwa lub zakładu, albo prowadzący przedsiębiorstwo lub zakład na własny rachunek, którego uważa się za przedsiębiorcę ponoszącego ryzyko odpowiedzialności.

Odpowiedzialność jest w stosunku do każdego, a więc i względem pracowników przedsiębiorstwa lub zakładu. Odpowiedzialność jest n i e z a l e ż n a o d w i n y, gdyż jest

oparta na r y z y k u. Zwalnia od odpowiedzialności jedynie: a) wyłączna wina poszkodowanego, lub osoby trzeciej, za którą właściciel wzgl. prowadzący przedsiębiorstwo nie jest odpowiedzialny (tzn. nie pracownik, ani osoba, użyta do pomocy) i b) przypadek siły wyższej, tj. zdarzenie, niezależne od winy osoby działającej, którego nie można było uniknąć ani zwyczajnymi środkami przed nimi się zabezpieczyć, ani wreszcie przewidzieć przy dołożeniu największego stopnia staranności, a które powstało poza obrębem ruchu przedsiębiorstwa. Za wpływ siły wyższej w rozumieniu art. 152 nie można poczytać uszkodzenie gazociągu, spowodowanego ruchem warstw ziemi, znajdujących się nad gazociągiem, wywołanym opadami atmosferycznymi, podmuleniami, zmianami temperatury itp. (S. N. Zb. 158/37 z 20.X. 1936, C II 2086/36, Nowy k. z. 1937, str. 46).

Winę wykluczają okoliczności zewnętrzne, których sprawca ani przewidzieć, ani uniknąć nie mógł (S. N. Zb. 285/35, 8.I. 1935, C I 1530/34).

Okoliczność częściowego przyczynienia się poszkodowanego do powstania szkody może tylko wpłynąć na wysokość odszkodowania (art. 158 § 2). Wystarcza udowodnienie faktu i rozmiaru szkody oraz związek przyczynowy między szkodą a ruchem przedsiębiorstwa. Chodzi o s z k o d ę zarówno n a o s o b i e — również i w razie krzywdy moralnej — jak i na mieniu.

2. Przepis ma na względzie przedsiębiorstwa, które w r u c h są wprawiane za pomocą sił elementarnych, czyli sił przyrody (fabryczne lub rzemieślnicze zmechanizowane), nie wystarcza zatem, gdy przedsiębiorstwo tylko używało maszyn, wprawianych w ruch za pomocą sił przyrody (jak to jest w gospodarstwie rolnym, używającym np. traktoru lub lokomobili). Jako siła przyrody, wprawiająca w ruch przedsiębiorstwo, wchodzi w grę para, gaz, elektryczność, woda (młyn parowy lub wodny, kolej, tramwaj elektr.). Wytwarzanie materiałów wybu-

chowych lub posługiwanie się nimi stwarza równe niebezpieczeństwo, co korzystanie z sił przyrody do wprawienia w ruch przedsiębiorstwa.

3. Przepis ma charakter przepisu porządku publicznego i wobec tego oraz wobec wyraźnego przepisu art. 155 — ograniczenie lub wyłączenie z góry odpowiedzialności jest bezwzględnie nieważne.

4. S. N. uznał, że właściciel prawidłowo zmontowanego motoru i młócarni nie odpowiada za skutki spadnięcia pasa transmisyjnego w stosunku do osoby, która podjęła się odpłatnie prowadzenia motoru i młócarni (S. N. 9.XII. 1937, C II 1431, O. S. P. 492/1938).

Powództwo o odszkodowaniu z powodu uszkodzenia ciała przez eksplozję syfonu wody sodowej, dostarczonego przez właściciela fabryki wody sodowej, w skutek tego, że w fabryce wprowadzono do syfonu za dużo gazu i osłabiono szkło syfonu, nie może być oparte na art. 152 k. z. (S. N. 18.II. 1938, C II 2163/37, Prz. Sąd. 1938, p. 389).

Przewidziana w przepisie § 47 ustawy (uchylonej) z dnia 28. XII. 1887 r. o ubezpieczeniu robotników od wypadków (Dz. p. p. 1888 r. Nr 1) odpowiedzialność osób trzecich poza przedsiębiorcą za wypadek robotnika, spowodowany nie tylko działaniem rozmyślnym, lecz i ciężkim przewinieniem, nie może być rozszerzona na przedsiębiorcę, który odpowiada tylko za szkodę, zrządzoną umyślnie (§ 46 pow. ustawy) (S. N. Zb. 355/38 z 8.X. 1937, C I 2887/36).

Niepodzielni współwłaściciele młyna, mający prawo do otrzymania z niego korzyści, winni z mocy art. 152 k. z. ponosić odpowiedzialność za szkody wyrządzone eksploatacją młyna, chociażby prowadził go samodzielnie jeden tylko z nich, o ile tylko nie prowadził on go a własny rachunek (S. N. z 29.V. 1946, C I 179/46, P. i P. zesz. 1 z 1947 r., str. 146).

Okoliczność, że dworzec, w którym zdarzył się wypadek, ma służyć w przyszłości zakładowi pracy wprawianemu w ruch siłami przyrody nie daje podstawy do stosowania art. 152 k. z. (S. N. 6.XII. 1937, C II 1513/37, P. P. A. 142/38).

Art. 153. § 1. Odpowiedzialność w artykule poprzedzającym przewidzianą ponoszą również właściciele mechanicznych środków komunikacji, poruszanych za pomocą sił przyrody.

§ 2. Jeżeli jednak środek komunikacji oddany był do użytku innej osobie na jej własny rachunek i niebezpieczeństwo albo jeżeli właściciel pozbawiony został możności rozporządzania nim wskutek cudzego czynu bezprawego, za szkodę wyrządzoną odpowiada zamiast właściciela ten, kto miał władzę rozporządzania środkiem komunikacji.

K. z. 152, 155; rozporz. 14.III.1928 o pr. lotniczym, D. U. 69/1935, poz. 437, art. 57—69.

1. Zasady art. 152 odnoszą się również i do sytuacji, którą ma na względzie art. 153, o ile chodzi o warunki i rozmiar odpowiedzialności. A więc dowód, iż zachodzą przesłanki zwalniające od odpowiedzialności, ciąży na właścicielu. Odpowiada oprócz sprawcy, z którego winy zaszła szkoda, właściciel mechanicznych środków komunikacyjnych, w którego interesie, w zasadzie, ruch się odbywa, chyba że oddał środek komunikacji do użytku osobie innej na jej własny rachunek (a więc nie po prostu do jazdy), wskutek czego właściciel wyzbył się wszelkiego wpływu na ruch środka komunikacji. Odpowiedzialność zatem właściciela istnieje, jeżeli środek lokomocji oddano nie do użytku, ale do naprawy lub w zastaw i przez środek ten wyrządzono komuś szkodę. Właściciel samochodu nie przestaje być odpowiedzialny za wypadek samochodowy przez to, że oddaje częściej samochód w najem innej oznaczonej osobie (S. N. 21.III. 1938, C II 2500/38, O. S. P. 543/38).

Właściciel nie odpowiada, jeśli został pozbawiony możno-

ści rozporządzenia środkiem lokomocji wskutek czynu bezprawnego (np. szofer korzysta z samochodu bez wiedzy właściciela i wyrządza szkodę); odpowiada wtedy ten, w czyjej władzy środek się znajduje. Nie ma też odpowiedzialności właściciela, jeśli wyzbycie się władzy rozporządzania nie było czynem bezprawnym, lecz u ż y c i e go było bezprawne (mechanik miał naprawić samochód, lecz użył go bez pozwolenia i wyrządził szkodę).

2. Kolej, jako przedsiębiorstwo, poruszane siłą przyrody podpada z jednej strony pod przepis art. 152, z drugiej zaś strony kolej podpada też pod przepis art. 153. Jeżeli ktoś bez wiedzy władzy manipuluje lokomotywą lub wagonem i wyrządza szkodę, kolej w myśl § 2 art. 153 nie odpowiada; poszkodowany musi wtedy udowodnić winę sprawcy szkody.

3. Kierowca cudzego samochodu nie odpowiada w zasadzie za szkodę, może jednak odpowiadać z art. 147 w drodze regresu w razie winy, prócz tego odpowiada, oczywiście, służbowo i karnie (np. w razie niedozwolonej szybkości).

4. Z przepisu można wysnuć wniosek, że, gdy złodziej ukradnie samochód i wyrządzi szkodę, właściciel nie odpowiada za szkodę, nawet w razie dopuszczenia się niedbalstwa, skutkiem którego złodziej ukradł samochód.

5. Przepis co do obowiązku naprawienia szkody ma charakter bezwzględnie obowiązujący i wobec tego ograniczenie lub wyłączenie z góry odpowiedzialności jest nieważne, jak to stanowi art. 155.

Art. 154. § 1. W razie zderzenia się mechanicznych środków komunikacji osoby, które ponoszą odpowiedzialność na podstawie artykułu poprzedzającego, mogą wzajemnie dochodzić naprawienia szkód, poniesionych wskutek zderzenia, tylko na zasadach ogólnych.

§ 2. Również na zasadach ogólnych osoby te odpowiadają za szkody wyrządzone tym, których przewożą z grzeczności.

K. z. 134, 136.

1. Zderzenie się (c o l l i s i o n) pojazdów mechanicznych może spowodować konieczność odszkodowania trzeciego, na zasadzie art. 153, i wzajemne roszczenia odpowiedzialnych za pojazdy; regulacja tych roszczeń dokonywać się ma na zasadach ogólnych tak, jak i regulacja ewentualnych roszczeń tych, których przewozi się z grzeczności (§ 2 art. 154); w ostatnim przypadku ten, kto się tym broni, musi udowodnić fakt „przewożenia z grzeczności".

2. Pojęcia „zderzenie" ustawa nie określa; ocena więc zależy od zachodzących okoliczności. Zderzenie może, jak to widać z redakcji przepisu, mieć wpływ na szkodę, wyrządzoną bądź osobie trzeciej (osobie samej, lub jej mieniu), bądź jednemu lub kilku właścicielom lub używającym pojazdów. Wobec trzeciego zachodzić może odpowiedzialność bądź jednego, bądź odpowiedzialność solidarna kilku z art. 153 i 137. Między sobą właściciele (lub używający środków komunikacji na własny rachunek) mają prawo dochodzić naprawienia szkody na ogólnych zasadach art. 134 n., tzn. muszą udowodnić winę drugiego, inaczej każdy będzie musiał sam sobie przypisać winę, co najwyżej mógłby poszkodowany otrzymać odszkodowanie zmniejszone, stosownie do art. 158 § 2.

3. Ten, kogo się przewozi z grzeczności, musi w razie wypadku udowodnić winę kierowcy lub właściciela pojazdu (przepis wzorowany na ustawie autom. austr. z 9.VIII. 1908, Dz. u. austr. N. 162). Tak samo brzmi art. 60 rozporz. z 14.III. 1928 o prawie lotnicz. D. U. 69/35, poz. 437, przewidujący odpowiedzialność tylko za grube niedbalstwo lub złą wolę właściciela statku powietrznego w razie szkody przewożonych bezpłatnie lub z grzeczności.

Art. 155. Ograniczenie lub wyłączenie z góry odpowiedzialności określonej w trzech artykułach poprzedzających jest nieważne.

K. z. 56, 152—154.

Charakter bezwzględnie obowiązujący przepisów art. 152—154 wynika z ich natury. Przepis art. 155 odnosi się również do odpowiedzialności „na zasadach ogólnych", o czym mówi art. 154. Nieważne zatem jest ograniczenie odpowiedzialności w trybie zrzeczenia się z góry pasażera autobusu wszelkich roszczeń spowodu szkody z art. 152 i 153, lub ograniczenie odpowiedzialności kolei w trybie publicznego ogłoszenia. Natomiast wzmożenie odpowiedzialności, jak również zrzeczenie się odpowiedzialności po wypadku jest dopuszczalne, gdyż art. 155 tego nie wzbrania.

Art. 156. Przepisów oddziału niniejszego nie stosuje się, jeżeli odpowiedzialność za wypadki związane z ruchem przedsiębiorstw i zakładów oraz mechanicznych środków komunikacji unormowana jest w przepisach szczególnych.

K. z. 134 n., II p. 6 i 7, XIV; rozp. 7.VI.1927 o prawie przemysł. D. U. p: 468 ze zmianami, art. 20; ustawa o przep. porządk. na drogach publiczn. 7.X.1921, jednolity tekst 1935 r., poz. 656 art. 25; ustawa elektryczna 21.III.1922 poz. 98; rozp. o prawie lotniczym 14. III. 1928 r. D. U. N 69/1935 r., poz. 437, zmiana 1945 r. poz. 273, 282.

1. Podobną odpowiedzialność przewidywały też ustawy szczególne, wydane przed k. z., które obowiąz. bądź w całej Polsce, bądź w jakiejś dzielnicy. Ustawy te obowiązywały stosownie do art. II, p. 6 i 7 przep. wprow. k. z. Jeśli ustawy szczególne regulują odpowiedzialność za wypadki, należy stosować ich przepisy, jeśli zaś przewidują wypadki, o których mówią art. 152—154 i odsyłają do pr. cyw. — należy stosować odpowiednio przepisy k. z., w myśl art. XIV przep. wprow. k. z., a nie przepisy ustaw dzielnicowych, które obowiązywały w chwili wydania ustawy szczególnej (S. N. 31.XII. 1936, C II

1923/36, O. S. P. 605/1937. Art. 156 oraz Zb. 146/37, przytocz. poniżej). Na całym obszarze Państwa obowiązują ustawy następujące: a) ustawa elektr. z 21.III. 1922, w brzmieniu z 25.II. 1935 r., D. U. 17/35, poz. 98, art. 9, który stanowi, że za szkody, wyrządzone urządzeniami elektrycz. odpowiada przedsiębiorca, jeśli nie udowodni, że szkoda nastąpiła z winy poszkodowanego, lub osoby trzeciej, albo była wywołana siłą wyższą; przepis zatem wyłącza stosowanie art. 152; b) rozp. z 14.III. 1928 o pr. lotnicz. w brzmieniu z 29.VII. 1935, D. U. 69/35, p. 437, art. 57 — 69; przepisy te wyłączają stosowanie k. z.

2. Austr. ustawa z 5.III. 1869 *) dotycząca kolei żelazn. odwołuje się co do odpowiedzialności do uchylonych przepisów k. c. austr., wobec czego należy stosować do wypadków kolejowych (na obszarze, na którym obowiązywało prawo austr.) art. 157—167 k. z. W tej kwestii orzekł S. N. Zb. 63/1937 z 6.VI. 1936, C II 292/36, iż wobec tego, że są uchylone przepisy §§ 1325—1327 k. c. austr., na które się powołuje ustawa austr. z 5.III. 1869 r., należy kwestię odpowiedzialności za nieszczęśliwe wypadki kolejowe rozstrzygnąć na zasadzie przepisów k. z. W innym orzeczeniu, gdzie w grę wchodziła również ustawa austr. 1869 r. S. N. 22.I. 1937, C II 2096/37, O. S. P. 710/1937 orzekł, że przedsiębiorca tramwajowy wolny jest od odpowiedzialności za uszkodzenie przechodnia, które wynikło z winy kierowcy samochodu, wyprzedzającego nieostrożnie wóz tramwajowy.

Tak samo odwołuje się do przepisów pr. cyw. ustawa austr. z 9.VII. 1908, dotycząca ruchu samochodowego.

Ustawa z 7.VI. 1871 r. (Dz. U. Rzeszy, str. 207) o obowiązku wynagrodzenia szkody za wypadki śmierci i uszkodzenia ciała, spowodowane w ruchu kolei żelaznych, kopalni, kamieniołomów, odbudowy odkrywkowej lub fabryki (w brzmieniu ustawy wprowadz. k. c. niem.) przewiduje w razie zabicia lub usz-

*) Patrz odsyłacz na str. 259.

kodzenia ciała człowieka odpowiedzialność przedsiębiorcy za powstałą stąd szkodę, o ile nie udowodni, że wypadek spowodowała siła wyższa, albo własne przewinienie zabitego lub uszkodzonego. S. N. wyjaśnił, że siłę wyższą w znaczeniu tego przepisu można przyjąć tylko wówczas, gdy nie wchodzi w grę przypadek, w którym w ruchu przedsiębiorstwa liczyć się trzeba jako z przypadkiem częściej się zdarzającym. Zdarzenia między wozami tramwajowymi a innymi pojazdami należą do przypadków, które się częściej przytrafiają i mają swoją przyczynę we właściwościach ruchu po szynach (orzecz. 1.VII. 1927 r., C 8/27, O. S. P. VII 476). Odpowiedzialność kolei uznał S. N. również w wypadku, gdy z powodu natłoku podróżni odbywają podróże, stojąc na stopniach wagonu i w czasie ruchu pociągu podróżny się poślizgnie, odnosząc uszkodzenie cielesne (orzecz. 26.X. 1928, C VII. 220/28, Ruch IX, 3).

Prowadzący kopalnie itp. odpowiadają za szkodę pełnomocnika lub kierownika ruchu spowodowaną śmiercią lub uszkodzeniem ciała człowieka na skutek przewinienia, popełnionego w wykonywaniu obowiązków służbowych. Przedawnienie roszczenia o wynagrodzenie jest dwuletnie.

§ 9 ustawy przewiduje szerszą odpowiedzialność według ustaw ogólnych, jeżeli zachodzą przesłanki zastosowania tych ustaw. W ustawodawstwie niem. przepisami ustaw ogólnych uzasadniającymi szerszą odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną czynem niedozwolonym byłyprzepisy §§ 823—852 k. c. niem. Na podstawie art. XIV przep. wpr. k. z. zamiast §§ 823—825 po. niem. k. c. należy stosować art. 134 — 167 k. z., a więc także art. 165 k. z., jeżeli zachodzą przesłanki zastosowania tych przepisów (orzecz. S. N. z 13.III. 1948, C III 100/48, które się powołuje na orzecz. S. N. w O. S. P. t. XV, N 605 oraz na orzecz. S. N. Zb. 63/1937, 393/1938, 432/1938).

Ustawa z 7.V. 1871 *) nie przewiduje nawiązki za krzywdę moralną (a tylko odszkodowanie materialne), a zatem dochodzić nawiązki można tylko na zasadach ogólnych wymagających udowodnienie winy kolei itd.

3. S. N. w orzecź. Zb. 59/38 z 27.I. 1937, C I 2010/36 orzekł, iż roszczenie robotnika lub pracownika kolejowego przeciwko P.K.P. o wynagrodzenie za nieszczęśliwy wypadek przy pracy oprzeć należy na przepisach rosyj. z 28.VI. 1912, o odszkodowaniu robotników kolejowych, a nie na art. 156 k. z., wobec czego nie jest dopuszczalne bezpośrednie wystąpienie na drogę sądową przed wyczerpaniem postępowania w trybie administracyjnym, przewidzianym w powyższym prawie z 1912 (jak to, zresztą, już wyjaśnił S. N. w orzecz. Zb. 216/30). — Nie ma dodatkowej odpowiedzialności z przepisów k. z. lub ustaw szczególnych (np. ustawy elektr.), jeśli chodzi o odpowiedzialność pracodawcy za szkody, wywołane chorobą niezdolnego do zarobkowania lub śmiercią, skoro ustawa z 28.III. 1933 o ubezpieczeniu społecznym (D. U. N. 51, p. 396) ogranicza odpowiedzialność tylko do wypadków z art. 196 tejże ustawy (S. N. Zb. 318/36, 9.I. 1936, C II 2038/35).

Patrz orzecz. S. N. z 28.II. 1938, C II 2243/37 pod art. 138, uw. 4.

Pełne odszkodowanie, a zatem również zadośćuczynienie za krzywdę moralną, należy się wg k. z. za wypadki kolejowe bez względu na stopień winy, a nawet bez względu na winę kolei (S. N. Zb. 146/37 z 5.X. 1936, C II 1062/36, G. S. 361/37, Now. Pal. 218/37).

Artykuł 683 t. X, cz. 1 Zwodu praw *) należy uważać za

---

*) Ustawy: austr. z 1869 i niem. z 1871 oraz art. 683 Zw. praw. uchylone zostały przez dekret z 17.X.1945 r. D. U. R. Nr 55, poz. 313.

przepis specjalny, przewidziany w art. 156 k. z., normujący odpowiedzialność kolei jako przedsiębiorstwa komunikacyjnego z wyłączeniem przepisów oddziału 5, rozdziału IV, działu II, tytułu kodeksu zobowiązań, ogólnie traktujących o odpowiedzialności za szkody, wyrządzone w związku z użyciem sił przyrody. Odpowiedzialność właścicieli przedsiębiorstw kolejowych, ustanowiona art. 683, t. X, cz. 1 Zwodu praw, powinna być rozumiana w granicach i na zasadzie przepisów kodeksu zobowiązań, a w szczególności art. 166 k. z., a więc obejmować nie tylko straty materialne lecz i krzywdę moralną (S. N. Zb. 393/38 z 3—16. XI. 1937, C I 2955/36).

Art. 156 K.z. nie wyłącza odpowiedzialności na ogólnych zasadach art. 134 i nast. k. z. za wypadki związane z ruchem przedsiębiorstw i zakładów oraz mechan. środków komunikacji tych osób, których odpowiedzialność nie jest unormowana w przepisach szczególnych o odpowiedzialności właścicieli przedsiębiorstw (orzecz. S. N. Zb. 20/1939 r. z 20.II.1938, C. III 2622/36, N. k. z. 1938, str. 62)

Ojciec, chociażby nie był zupełnie pozbawiony środków utrzymania może dochodzić odszkodowania z powodu straty, którą poniósł w związku ze śmiercią syna wskutek nieszczęśliwego wypadku kolejowego przez ubytek pomocy świadczonej mu dotychczas przez tego syna w prowadzeniu gospodarki rolnej, a niezbędnej ze względu na częściową niezdolność ojca do pracy (S. N. Zb. 331/38 z 12.X. 1937, C II 1695/37).

W przypadku zderzenia się samochodu z pociągiem „trzecimi osobami“ w stosunku do kolei są pasażerowie, jadący samochodem, ale nie jest „trzecią osobą“ kierowca, ani właściciel samochodu; to też kierowca samochodu, dochodząc od kolei żelaznej wynagrodzenia szkody, jakiej doznał wskutek zderzenia się samochodu z pociągiem kolei, musi wykazać, że kolej przez swą winę spowodowała zderzenie się pociągu z samochodem

(S. N. Zb. 519/38 z 21.II. 1938, C II 2232/37). Patrz orzecz. S. N. Zb. 417/38 pod art. 29.

Art. 169 ustawy z 28.III. 1933 r. o ubezp. społeczn. (D. U. Nr 51, poz. 396) jest przepisem szczególnym normującym sprawę odpowiedzialności materialnej pracodawcy za wypadki przy pracy, a tym samym uchyla w myśl art. 156 k.z. odpowiedzialność przedsiębiorcy, unormowaną w przepisach art. 152 do 155 k.z. Za szkodę w wypadku przy pracy pracodawca odpowiada wobec pracownika na zasadzie pomienionego art. 196 nawet w tym razie, gdy zaniedbał pracownika ubezpieczyć, gdyż wg art. 156 k.z. samo ustawowe unormowanie odpowiedzialności w przepisach szczególnych wyklucza stosowanie art. 152—155 k. z., przy czym ustawa nie stanowi, by w razie zaniedbania obowiązków, płynących z przepisów szczególnych, wracała moc prawna art. 152 do 155 k. z. (S. N. Zb. 570/1938 z 5.IV. 1938, C. II.2674/37).

Ustawa o ubezpieczeniu społeczn. ogranicza odpowiedzialność pracodawcy za szkodę wywołaną chorobą, niezdatnością zarobkowania lub śmiercią pracownika tylko od wypadków z art. 198 tejże ustawy, zaczem nie ma dodatkowej odpowiedzialności pracodawców z przepisów k. z. ani innych ustaw szczególnych, jak z ustawy elektrycznej itp. (S. N. Zb. 318/36 z 9.I.1930, C. II. 2038/35, O. S. P. 743/36).

Właściciel elektrowni nie jest odpowiedzialny w stosunku do pracowników ubezpieczonych od wypadków i ich rodzin za odszkodowania poza granicami unormowanymi w art. 196 i 197 ustawy z 28.III.1933 o ubezpieczeniu społecznym (tenże wyrok).

Kolej ma prawo przenosić odpowiedzialność na osoby trzecie jedynie za nieszczęśliwe wypadki, spowodowane winą przypadkową funkcjonariusza kolejowego lub zbiegiem okoliczności (S. N. Zb. 28/1945—1946 r. z 31.I.1945, C I 27/45).

Oddział 6. Odszkodowanie w ogólności.

Art. 157 § 1. Odszkodowanie obejmuje stratę, jaką poszkodowany poniósł, i korzyść, której mógł się spodziewać, gdyby mu szkody nie wyrządzono.

§ 2. Zobowiązany do odszkodowania odpowiada tylko za normalne następstwa działania lub zaniechania, które spowodowało szkodę.

§ 3. W przypadkach przez ustawę przewidzianych można żądać, niezależnie od naprawienia szkody majątkowej, zadość uczynienia za krzywdę moralną.

K. z. 134, 160, 165, 242, II p. 7; K. h. 281, 291 n., 299, 471 n., 522. 550 n., 600, 606, 617, 623 n., 632; pr. rodzinne art. 54 § 3.

1. Art. 157 § 1 zajmuje się elementami wpływającymi na wysokość odszkodowania (strata, pozbawienie korzyści, krzywda moralna). Art. 158 i 160 regulują kwestię wysokości odszkodowania, a art. 159 zajmuje się formą odszkodowania.

2. Odszkodowanie obejmuje wynagrodzenie szkody i straty, czyli naprawienie rzeczywistej straty (d a m n u m e m e r g e n s) oraz wynagrodzenie korzyści, której poszkodowanego pozbawiono (l u c r u m c e s s a n s). Chodzi tu o tzw. wynagrodzenie kompensacyjne, a nie moratoryjne z powodu opóźnienia.

Przepis nie dopuszcza stopniowania winy (stopniowanie winy nie ma znaczenia przy oznaczeniu wysokości szkody — art. 160) i uznaje odszkodowanie pełne bez względu na stopień winy (S. N. z 31.XII.1936, C II 1923/36, Nowa Pal. 3/37).

3. § 2 traktuje o związku przyczynowym między działaniem a szkodą i ustanawia, iż zobowiązany odpowiada za te szkody i stracone korzyści, które są normalnym, bezpośrednim i prostym następstwem czynu, powodującego szkodę.

4. O krzywdzie moralnej patrz pod art. 165 i 166.

5. O wysokości odszkodowania traktuje art. 158. Twierdzenie co do utraconego zysku musi być oparte na realnych oko-

licznościach, a nie na przypuszczeniu tylko lub nadziei. Nie można np. dowodzić, iż z powodu szkody ktoś nie mógł nabyć innej rzeczy i miał stratę, chyba że stwierdzone zostanie, że kupno tej rzeczy było zupełnie realne.

6. Poszkodowany uszkodzeniem rzeczy może się domagać odszkodowania za korzyść, której mógł się spodziewać, gdyby mu szkody nie wyrządzono, za czas od wyrządzenia szkody aż do chwili, w której ofiarowano mu odszkodowanie w takim rozmiarze, że było ono w stanie wyrównać całą szkodę majątkową, a nie koniecznie tylko wartość samej rzeczy (S. N. z 30. XII. 1936, C II 1934/36).

Ojciec, którego syn postradał życie w wypadku kolejowym ma prawo domagać się odszkodowania w formie renty z powodu straty, spowodowanej śmiercią syna i ubytku wskutek tego pomocy przy prowadzeniu gospodarki rolnej (S. N. z 12.X.1937, C II 1695/37). Od sprawcy, który przestrzelił drugiemu zęby należy się także zwrot kosztów wstawienia nowych zębów (S. N. z 28.II. 1938, C II 2279/37, P. P. A. 4/1938 r., p. 213).

Kto dochodzi odszkodowania za bezprawnie zajęte i zlicytowane mu rzeczy w kwocie wyższej niż przez komornika ustalonej w postęp. ekzekucyjnym, winien tę wyższą wartość rzeczy udowodnić (S. N. 12.IV.1938, C II 2683/37, Ruch 4/1938, str. 917).

Właściciel domu nie ma obowiązku odszkodowania wobec lokatora, któremu przyrzekł nie wynajmować dalszego lokalu w swym domu na sklep towarów bławatnych, jeżeli najemca, który wziął w najem drugi sklep na handel towarów galanteryjnych, rozszerzył swój interes wbrew woli właściciela domu na towary bławatne, a właściciel mu z tej przyczyny wypowiedział umowę najmu (S. N. z 25.VIII. 1938, C II 10/38, O. S. P. 73/1939).

Jeżeli wynagrodzenie za bezprawne używanie pomieszczenia po zakończeniu stosunku najmu ma być całkowitym odszkodowaniem, to odpowiada ono wysokości czynszu rzeczywiś-

cie pobieranego, choćby ten przewyższał ustawowe komorne (S. N. 31.XII. 1937, C. I. 1622/37, P. S. 131/38).

Jeżeli adwokat pouczy klienta o terminie wniesienia odwołania od orzeczenia, może zasadnie przypuszczać, iż klient, jako człowiek dojrzały i kupiec, zdaje sobie dostatecznie sprawę, że ustalenie daty doręczenia orzeczenia ma decydujące znaczenie, zaś klient poda mylnie datę doręczenia orzeczenia — wina adwokata jest wykluczona. W powyższych warunkach odszkodowanie moralne poszkodowanemu nie należy się (S. N. 24 I 1938, C II 1862/37, Prz. Sąd. XIII, p. 272).

Zasadę wypływającą z art. 157 § 2 k.z. należy też stosować w kwestii odpowiedzialności (Ubezp. Społeczn.) za ujemne następstwa przedsiębranego zabiegu leczniczego lub operacyjnego (S. N. 6.XII.1937, C II 1376/37, Prz. Sąd. 1938, p. 335).

Kolej nie odpowiada za koszty leczenia osoby poszkodowanej wskutek wypadku kolejowego, które było zbędne, gdyż spowodowane zostało tylko mylnym rozpoznaniem przez lekarzy stanu zdrowia poszkodowanego (S. N. w O. S. P. 151/1939).

Kupujący, który wskutek nieotrzymania towaru od sprzedawcy był zmuszony pokryć to kupno u osoby trzeciej po cenie wyższej, może dochodzić tzw. szkody konkretnej, różnicy między ceną umówioną a ceną rzeczywiście zapłaconą także przy umowie sprzedaży, nie zawierającej oznaczonego ścisłego terminu wykonania. (S. N. Zb. 509/38 z 27 I 1938, C II 1890/37). Patrz orzecz .S. N. Zb. 331/38 i 393/38 pod art. 156 oraz S. N. z 30.XII.1946 pod art. 148 — 149 uw. 7.

W rozumieniu art. 157 § 2 k.z. za normalne należy poczytać wszelkie następstwa działania lub zaniechania, których zobowiązany do odszkodowania mógł się spodziewać i z którymi na podstawie ogólnego doświadczenia życiowego mógł się liczyć, przy czym miarodajny będzie nie pogląd subiektywny zobowiązanego do odszkodowania, lecz punkt widzenia człowieka roz-

sądnego i przezornego (S. N. Zb. 27/1945—1946 r. z 21.I.1946, C I 318/45).

Odszkodowanie za bezprawnie zabrany towar kupca, który miał towar rozsprzedać (podczas okupacji) posiadaczom kart odzieżowych należy oceniać wg ceny, którą by kupiec uzyskał ze sprzedaży przy normalnym sposobie postępowania z uwzględnieniem korzyści wynikającej z możliwości obracania gotówką uzyskaną ze sprzedaży (S. N. 27.III — 17.V.1947, C III. 230/47, P. i P. zesz. 1/1948, str. 141 n. z glosą A. S z p u n a r a).

Przy oznaczaniu czy to wysokości szkody, czy to nawiązki za ból w czasie obniżenia się siły nabywczej pieniądza miarodajna jest ocena w chwili wydania wyroku (S .N. 5.III. 1947, C II 756/46, P. i P. zesz. 11/1947 r., str. 175).

Patrz orzeczenie Zb. 35/1947 z 1.IV.46 r. pod art. 158 uw. 1.

U w a g a: Porów. art. 457 proj. k. c., Addenda II.

Art. 158. § 1. Wysokość odszkodowania będzie ustalona z uwzględnieniem wszelkich zachodzących okoliczności.

§ 2. Jeżeli poszkodowany przyczynił się do wyrządzenia szkody, odszkodowanie ulega odpowiedniemu zmniejszemu.

K. z. 157, 165, K. p. c. 343.

1. Przepis w § 1 najogólniej określa wysokość mającego być ustalonym odszkodowania, nie wskazując kryteriów, według których odszkodowanie miało by się obliczać, dając w ten sposób znaczną swobodę sędziemu. Z takiego sformułowania wynikałoby, że należy brać pod uwagę stan majątkowy zarówno poszkodowanego (a więc i przyszłe możliwe zarobki poszkodowanego, gdy chodzi o odszkodowanie za uszkodzenie ciała — S. N. z 1.IX. 1937, C I 1273/37, Nowy k. z. 1937 r., str. 162), jak i sprawcy i orzekać w zupełnym przeświadczeniu co do społecznej sprawiedliwości danego orzeczenia.

Jednak nowsze orzecznictwo S. N. uważa, że przy ustaleniu wysokości odszkodowania należy zbadać wysokość straty i utraconej korzyści, stanu majątkowego zobowiązanego w zasadzie,

o ile ustawa szczególna nie stanowi inaczej, nie bierze się pod uwagę (orzecz. Zb. 35/1947 r. z 1.IV.1946 r., C III 1062/45).

Należy też mieć na uwadze wszelkie gradacje winy sprawcy szkody, jego zachowanie się po czynie, wyrządzającym szkodę itp. Przepis jest w harmonii z art. 343 k.c.p., z którego wynika, że w przypadku, gdy niemożliwe lub utrudnione jest udowodnienie wysokości szkody, sąd wg swego uznania ustala wysokość odszkodowania. Odnośnie art. 343 k.p.c. S. N. dał następujące wyjaśnienie. Oznaczenie sumy odszkodowania na zasadzie art. 343 k.p.c. w sprawach o szkody i straty nie jest wynikiem przeprowadzonych dowodów, a przeciwnie wchodzi w zastosowanie wówczas, gdy ścisłe udowodnienie wysokości żądania odszkodowawczego jest niemożliwe lub nader utrudnione, nie jest zatem ustaleniem faktycznym, któreby było dla Sądu Najwyższego wiążące i dlatego Sąd Najwyższy jest władny wg swego uznania i oceny opartej na rozważeniu wszystkich okoliczności sprawy wysokość sumy odszkodowania, oznaczoną przez sąd drugiej instancji, stosownie obniżyć lub też podwyższyć (S .N. z 6.VI. 1936, C II. 443/36 N. k. z. 1936 str. 118).

2. Przepis w § 2 wskazuje, że fakt przyczynienia się do wyrządzenia szkody nie ma wpływu na ograniczenie odpowiedzialności, lecz stanowi tylko jedną z okoliczności ,którą trzeba uwzględnić przy określeniu wysokości odszkodowania. S. N. (Zb. 137/38 z 19.IV.1937, C II 3153/36) uznał, że § 2 art. 158 stosuje się, gdy poszkodowany przyczynił się do wyrządzenia szkody, ale nie wtedy, gdy sam poszkodowany wyłącznie przez swe zachowanie się szkodę spowodował. — Podzielona odpowiedzialność stosuje się, gdy rodzaj i ciężar winy poszkodowanego i sprawcy szkody są równego stopnia.

3 S. N. w orzecz. z 30.XII. 1936, C II 1934/36 N. k. z. 1937, str. 66 doszedł do wniosku, że traci prawo do odszkodowania za ubywającą mu korzyść poszkodowany, gdy względem ofiaro-

wanego mu odszkodowania choćby ogólnikowo lub w niewystarczającej formie — zajmuje stanowisko tak nieprzejednane, że udaremnia przez to dalsze pertraktacje o odszkodowanie.

Przyczynienie się poszkodowanego do szkody nie powoduje uchylenia lub ograniczenia odpowiedzialności za zrządzoną szkodę, lecz stanowi jedynie jedną z okoliczności, którą sąd powinien uwzględnić, przy ustaleniu odszkodowania (S. N. Zb. 417/38 z 13.XII. 1937, C II 1466/37).

Poszkodowanemu może być przyznane prawo do zwrotu wydatków poniesionych na ratowanie rzeczy uszkodzonej od zagłady, chociażby tej rzeczy nie zdołał uratować, a obok tego może mu być przyznane prawo do wynagrodzenia wartości rzeczy, mianowicie w tym przypadku, gdy nie był on w stanie przewidzieć, że rzeczy od zagłady uratować się nie da — art. 158 § 1 k. z. (S. N. 30.XII.1936, C. II. 1934/36 N. k. z. 1937, str. 65).

S. N. (orzecz, 15.III.1946, C II 129/46, Pań. i Prawo zesz. 5—6/1946 r., str. 218) wyjaśnił, że sąd 2-ej instancji rozpatrując po wojnie sprawę o zadośćuczynienie za doznaną krzywdę moralną na skutek skargi apel. od wyroku 1-ej instancji, zapadłego przed wojną, winien uwzględnić okoliczność, że w ciągu 6-letniego okresu trwania wojny zaszły wielkie zmiany stosunków społecznych i gospodarczych, w szczególności zmiany wewnętrznej wartości i siły kupna waluty w stosunku do waluty z przed września 1939 r i wobec tego w myśl art. 158 § 1 k. z. winien ocenić sprawę ze stanowiska stosunków w chwili wydania swego wyroku, a nie wyroku sądu 1-ej instancji.

Osoba wchodząca na nieoświetloną klatkę schodową przyczynia się częściowo sama do wypadku doznanego wskutek spadnięcia ze schodów (S. N. 13.XII.1937, C. II 1376/37. Ruch 688/38).

U w a g a: Porów. art. 460 proj. k. c., Addena II.

Art. 159. Odszkodowanie należy się w pieniądzach. Jednak na żądanie poszkodowanego sąd może, stosownie do okolicznoś-

ci, nakazać naprawienie szkody przez przywrócenie rzeczy do stanu poprzedniego.

K. z. 157, 363, 541.

1. K. z. przyjął jako zasadę wynagrodzenie w pieniądzach, a nie w przywróceniu do stanu pierwotnego (jak to jest regułą w kod. niem., § 249), bo takie przywrócenie w wielu przypadkach nie jest możliwe, gdy np. chodzi o śmierć, uszkodzenie ciała, o kompensowanie szkody, o zmniejszenie odszkodowania z powodu współwiny poszkodowanego. Odszkodowanie w naturze przez przywrócenie rzeczy do stanu poprzedniego może być orzeczone tylko na żądanie poszkodowanego, inaczej bowiem może być dla niego niekorzystne. W razie, gdyby żądanie pieniężne było dla odpowiedzialnego zbyt kosztowne, np., gdy chodzi o uszkodzenie przez pracownika maszyny, którą by pracownik mógł łatwo naprawić, sąd może na podstawie art. 158 § 1 ustalić odszkodowaie z uwzględnieniem wszelkich okoliczności i przez obniżenie odszkodowania skłonić poszkodowanego do przyjęcia rzeczy w naturze, po jej naprawieniu.

2. S.N. wyjaśnił, że odszkodowanie w naturze jest ustawowym zobowiązaniem przemiennym, zależnym od żądania strony powodowej z zastrzeżeniem sądowi z ustawy prawa wyboru żądań. W razie przeto korzystania przez powoda z przemiennego żądania odszkodowania w naturze musi powód domagać się obu sposobów odszkodowania, tj. w pieniądzach i w naturze alternatywnie, sąd zaś ma prawo wyboru co do sposobu i rodzaju odszkodowania bez żadnego ograniczenia (S. N. 10.III. 1938, C II 1928/37, O. S. P. 531/1938).

U w a g a: Porów. art. 458 proj. k. c., Addena II.

Art. 160. Przy określeniu szkody majątkowej bierze się pod uwagę wartość rzeczy według cen rynkowych, a w razie złego zamiaru lub rażącego niedbalstwa zobowiązanego do odszkodowania, także szczególną wartość rzeczy dla poszkodowanego.

K. z. 157 n., 165 n.

1. Jako regułę przyjmuje się wartość rynkową rzeczy, a tylko w razie złego zamiaru lub ciężkiego niedbalstwa także szczególną wartość rzeczy dla poszkodowanego. (tzn. p r e t i u m a f f e c t i o n i s, wartość ze szczególnego upodobania). Przepis nie wskazuje, czy ma to być wartość z chwili uszkodzenia, czy z czasu wydania wyroku, pozostawiając to do uznania sędziego, który będzie mógł przyjąć za podstawę cenę z chwili wydania wyroku, jeśli np. cena poszła w górę.

Zdaniem A. S z p u n a r a (glosa do wyroku S. N. z 27. III.—17.V. 1947 r. P. i P. zesz. 1/1948 r., str. 144 i n.) celem art. 160 k. z. jest ochrona interesów zobowiązanego do naprawienia szkody i dlatego trzeba przyjąć jako zasadę, że poszkodowanemu należy się odszkodowanie wg cen z czasu uszkodzenia, tylko w wyjątkowych przypadkach sędzia może przyznać odszkodowanie wg cen z chwili wydania wyroku.

2. S. N. uznał, że wysokość odszkodowania może przewyższyć wartość rzeczy, choćby nawet nie można było zarzucić złego zamiaru lub rażącego niedbalstwa sprawcy szkody, oraz że obok wartości uszkodzonej rzeczy za stratę należy uważać również wydatki, uzasadnione obiektywnie i celowo poniesione na ratowanie rzeczy od zagłady, chociażby rzeczy się nie uratowało (S. N. powołane pod art. 158 orzecz. z 30.XII. 1936, C II 1934/36, N. k. z. 1937, str. 65). W tym samym orzecz. S. N. wyjaśnia, że do oznaczenia wysokości odszkodowania za uszkodzenie rzeczy ma zastosowanie nie tylko przepis art. 160 k. z., lecz i wszystkie przepisy oddziału 6 rozdz. IV działu II tytułu II k. z., mianowicie przepisy art. 157—160 k. z., co wynika z samej ich treści. Przy określeniu wysokości szkody majątkowej należy wprawdzie wziąć pod uwagę wartość rzeczy (art. 160 k. z.), ale nie znaczy to, by odszkodowanie miało być tylko ekwiwalentem wartości uszkodzonej rzeczy. Na odszkodowanie składają się bowiem w myśl art. 157 § 1 k. z. dwa czynniki: 1) strata, jaką poniósł poszkodowany i 2) korzyść której mógł się spo-

dziewać, a strata ta i korzyść mogą przedstawiać całkiem inną wartość pieniężną niż wartość pieniężna rzeczy. Przepis art. 160 k. z. zwraca więc uwagę jedynie na to, że odszkodowanie nie powinno być niestosunkowo wysokie do wartości rzeczy.

Patrz orzecz. S. N. z 27.III—17.V.1947 r., C III 230/47 w uw. 5 art. 157.

Do strat należnych poszkodowanemu obok wartości rzeczy uszkodzonej należą również obiektywnie uzasadnione i celowe wydatki na ocalenie rzeczy od straty (S N. 30.XII.1936, C II 1934/36, N. k. z. 65/37, Ruch. 867/37).

Nawet w braku złego zamiaru lub rażącego niedbalstwa po stronie odpowiedzialnego za szkodę, można przyznać odszkodowanie wyższe od wartości rzeczy uszkodzonej (tenże wyrok).

U w a g a: Porów. art. 459 proj. k. c., Addena II.

Oddział 7. Odszkodowanie za uszkodzenie ciała lub rozstrój zdrowia, za pozbawienie życia, pozbawienie wolności i obrazę czci.

Art. 161. § 1. Kto odpowiedzialny jest za uszkodzenie ciała lub za wywołanie rozstroju zdrowia, ponosi wszelkie powstałe z tego powodu koszty, a w razie potrzeby obowiązany jest do wyłożenia z góry sumy niezbędnej na leczenie poszkodowanego.

§ 2. Gdyby poszkodowany utracił w całości lub w części zdolność do pracy zarobkowej, albo gdyby zwiększyły się jego potrzeby lub zmniejszyły widoki powodzenia w przyszłości, zobowiązany do odszkodowania powinien mu wypłacać rentę w wysokości odpowiadającej wyrządzonej szkodzie.

§ 3. Jeżeli w czasie wydania wyroku szkoda nie da się jeszcze ustalić dokładnie, poszkodowanemu może być przyznana renta tymczasowa.

K. z. 134—157, 164, 282, 286 n., 592; K. p. c. 357, 838, 845; K. k. 235 n. Ustawa z 28.III 1933 r. o ubezpieczeniu społecznym, D. U. N 51, poz. 396, art. 196 i 197. **Literatura pol.: M i s z e w s k i W.** Odszkodowanie za okaleczenie dziecka nie zarobkującego (art. 161 § 2 i 3 k. z.). Kwart. prawa pryw: N. 3, 1938.

1. Uszkodzenie ciała lub wywołanie rozstroju zdrowia zobowiązuje sprawcę do ponoszenia wszelkich powstałych z tego powodu kosztów, tzn., że taki obowiązek powoduje konieczność zwrotu kosztów leczenia, jeśli je poniósł sam poszkodowany, a także zwrot kosztów osobie trzeciej, która np. leczyła poszkodowanego, przy czym uprawniony może się bezpośrednio zwrócić do odpowiedzialnego, (jest jednak wątpliwe, czy w rzeczywistości bywają takie przypadki). Wyłożenie z g ó r y sumy niezbędnej na leczenie leży w interesie stron: czym szybsza kuracja, tym jest tańsza i skuteczniejsza (uzasad. do k. z. str. 238). Skoro istnieje obowiązek w razie potrzeby wyłożenia z góry sumy na leczenie, tym bardziej sprawca uszkodzenia powinien dostarczyć środków pieniężnych na pokrycie narosłych kosztów leczenia, których poszkodowany nie mógł jeszcze zapłacić (S. N. Zb. 130/1938 z 5.IV. 1937, C II 2995/36).

Sprawca uszkodzenia ponosi koszty leczenia bez względu na to, czy uszkodzony już je pokrył, czy też do pokrycia później jest obowiązany (S. N. 24.VIII. 1937, C II 1012/37, P.P.A. 309/37).

2. Żądanie renty (§ 2) jest możliwe, gdy poszkodowany: a) bądź utracił w całości lub części zdolność do pracy, b) bądź zwiększyły się jego potrzeby — jak to uznaje orzecznictwo (np. istnieje konieczność lepszego odżywiania się lub utrzymywania pielęgniarki), c) wreszcie, gdy zmniejszyły się widoki powodzenia (np. w razie oszpecenia lub zniewolenia niewiasty zmniejszają się jej widoki na zamążpójście, lub oszpecenie aktora zmniejsza jego widoki powodzenia na scenie). Sąd ma swobodę bądź zasądzenia renty, bądź sumy jednorazowej (ostatni sposób jest wskazany, gdy są nikłe nadzieje na wypłacalność dłużnika). Suma jednorazowa ma tę właściwość, że nie stawia poszkodowanego w zależności od dłużnika, lecz z drugiej strony dłużnik nie zawsze może świadczyć całą sumę odszkodowania bez podkopania swej egzystencji. Możliwe jest także, że

otrzymawszy całą sumę, poszkodowany utraci ją i stanie się ciężarem społeczeństwa. Wobec tych względów kod. zob. bierze za zasadę zasądzenie renty, a wyjątkowo tylko (gdy zachodzą ważne powody) — jednorazowe odszkodowanie, co wynika z art. 164 § 1.

3. Przyznanie renty tymczasowej jest wskazane ,gdy trudno dokładnie ustalić szkodę ,np. gdy leczenie ma trwać długo i dopiero po kuracji można ustalić stopień utraty zdolności zarobkowej. Wskazane zatem jest ustalenie renty tymczasowej w oparciu się na niewyjaśnionym jeszcze całkowicie stanie sprawy. Jeżeli jednak w czasie wydawania wyroku szkoda zrządzona powodowi wskutek przyprawienia go o niezdolność do pracy jest w całości znana — nie można przyznawać renty tymczasowej (S. N. 6.XII. 1937, C II 1375/37, Ruch. 1938 r., str. 688).

4. Renta za zmniejszenie widoków powodzenia i jednorazowe odszkodowanie — wyłączają się wzajemnie i nie mogą być przyznane jednocześnie (orzecz. S. N. Zb. 487/36 z 14.V. 1936, C II 210/36, Nowy k. z. 1936 r., str. 113).

Poszkodowany, któremu sąd karny przyznał zadośćuczynienie za ból fizyczny może za utrudnienie w pracy zarobkowej, występujące wskutek ponawiania się bólu, dochodzić odpowiedniej renty (art. 161 § 2 k. z.), nie zaś ponownego zadośćuczynienia za ból (S. N. 31.VIII. 1937, C II 491/37, N. k. z. 1938, str. 47).

Przyznanie częściowo już wskutek wieku niezdolnemu do pracy poszkodowanemu odszkodowania za dalszą utratę zdolności do pracy, spowodowaną uszkodzeniem — zgodne jest z przepisem art. 161 § 2 k. z. (S. N. 28.I. 1938, C II 2601, Ruch. 4/1938, str. 917).

Tymczasowa odmowa dziecku nieletniemu renty z art. 161 §§ 2 i 3 k. z. oparta na tym, że dziecko to nie wykonywało jesz-

cze pracy zarobkowej, ani nie ma kwalifikacji do jej wykonywania, nie narusza przepisów art. 161 §§ 2 i 3 k. z. (S. N. Zb. 374/38 z 25.XI. 1937, C II 1306/37, O. S. P. 338/1938). Omówienie tego orzeczenia w rozprawie W. M i s z e w s k i e g o wyżej wymienionej.

W razie uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia osoba, która pokryła koszty leczenia poszkodowanego, będąc do tego zobowiązaną wskutek rodzinnego lub innego stosunku, może żądać zwrotu tych kosztów od osoby odpowiedzialnej za uszkodzenie ciała lub wywołanie rozstroju zdrowia. Mąż osoby, która doznała uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia, może żądać od osoby odpowiedzialnej za to wynagrodzenia za pozbawienie go usług żony w gospodarstwie domowym lub przedsiębiorstwie na podstawie § 1356 niem. kod. cyw. i ogólnej zasady, że każda szkoda wyrządzona czynem niedozwolonym powinna być wynagrodzona (S. N. 10.—20.II. 1939, C III 770/38, O. S. P. 384/39 z glosą J. W.).

S. N. wyjaśnił (orzecz. z 27.IX. 1945, C I 65/45 Pań. i Pr., zesz. 5—6, str. 218), że okoliczność, iż pracodawca nie zarządził zbadania zdrowia pracownika przed przyjęciem go do pracy i że wskutek tego został on użyty do zbyt ciężkiej ze względu na jego zdrowie roboty, nie stanowi wykroczenia uzasadniającego odpowiedzialność pracodawcy.

Art. 162. § 1. W razie śmierci poszkodowanego wskutek uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia zobowiązany do odszkodowania winien zwrócić koszty leczenia i pogrzebu temu, kto je poniósł.

§ 2. Osobom, do których utrzymywania zmarły był obowiązany z mocy ustawy i które rzeczywiście utrzymywał, zobowiązany do odszkodowania winien wynagrodzić utracone korzyści przez wypłacenie renty, obliczonej stosownie do potrzeb poszkodowanych, do dochodów i prawdopodobnej długości życia

zmarłego, a także do prawdopodobnego czasu trwania prawa do alimentacji.

§ 3. Nadto krewni, powinowaci, wychowańcy i inne osoby bliskie, którym zmarły dobrowolnie i stale dostarczał środków utrzymania, mogą żądać przyznania takiej renty, jeżeli z okoliczności, a zwłaszcza ze stosunku stanu majątkowego poszkodowanych i osoby zobowiązanej do odszkodowania wynika, że odszkodowanie odpowiada względom słuszności.

K. z. 592, 599; K. k. 91, 225 n.; Ustawa o ubezp. społecz. art. 196 i 197 (powołana pod art. 161).

1. Ma prawo do zwrotu kosztów leczenia i pogrzebu każdy, kto koszty te poniósł; nie uchyla to obowiązku ponoszenia tych kosztów przez tych, którzy są do tego obowiązani z ustawy lub umowy. Osoba, ponosząca koszty, ma prawo zwrócić się do zobowiązanego do odszkodowania.

2. Utrata utrzymania przez osoby, które zmarły utrzymywał, jest objawem dość częstym. Kodeksy nowsze (np. szwajc.) przyznają odszkodowanie w ogóle wszystkim osobom, które przez śmierć uszkodzonego straciły żywiciela (obowiązek alimentacji stoi na równi z obowiązkiem umownym i moralnym, według proj. kod. cyw. czesko-słowackiego, § 1224).

Renta ma być wypłacona tym, których zmarły w rzeczywistości utrzymywał, tzn. faktycznie wykonywał obowiązek utrzymywania, inaczej możność żądania odszkodowania byłaby pochopem do robienia w sposób niewłaściwy dobrych interesów. S. N. uznał, że żona, która w układzie separacyjnym zrzekła się alimentacji od męża, nie może żądać renty od zobowiązanego do odszkodowania za śmierć męża (S. N. 9.VI. 1938, C. II 3188/37, Prz. sąd. 10/38, p. 614).

Jednak jeżeli zmarły nie wykonywał obowiązku z naruszeniem prawa — nie ma to wpływu na obowiązki z art. 162 § 2 (np. gdy zabity nie alimentował swego dziecka ,gdyż dochody

swe przepijał, zobowiązany do odszkodowania nie może odmówić renty takiemu dziecku).

3. § 3 przepisu wskazuje osoby, mające prawo żądania renty, jeżeli to wynika z okoliczności i jest podyktowane względami słuszności. Chodzi o to, iż śmierć wywołuje reperkusję w odniesieniu do osób „bliskich" i szkoda, którą osoby te ponoszą, musi znaleźć pokrycie. Osobą bliską jest ta osoba, która otrzymywała „dobrowolnie i stale" środki utrzymania od zmarłego. Roszczenie zależne jest od okoliczności, a w szczególności od stanu majątkowego poszkodowanego i osoby zobowiązanej; zapobiega to roszczeniom niesłusznym lub mającym charakter szantażu.

4. Za osobą bliską, mającą prawo do odszkodowania w rozumieniu art. 162 uznał S. N. osobę, pozostającą przez dłuższy czas w związku, nie będącym małżeństwem, lecz uważającą się i uważaną przez otoczenie za małżonka osoby, z którą współżyła (orzecz. Zb. 527/34 z 25.I. 1934, C. I 1062/33).

Odmienne orzeczenie co do konkubiny w orzecz. S. N. 18. V. 1938, C II 3017/37, P.P.A. 1938, p. 306.

S. N. w orzeczeniu z 30.VI. 1937, C. II 83/37, N. k. z. 2/37, P. P. A. 318/37 wyjaśnił, że k. z. dzieli osoby, które mogą żądać wynagrodzenia szkody z powodu śmierci zmarłego na dwie grupy, a to pierwszą z § 2 art. 162 — osoby, do których utrzymania zmarły był obowiązany z mocy ustawy i które rzeczywiście utrzymywał i drugą grupę objętą § 3 art. 162, dotyczącą osób, którym ojciec dobrowolnie dostarczał środków utrzymania, dobrowolne zatem dostarczanie utrzymania w rozumieniu art. 162 § 3 k. z. jest tylko przeciwstawieniem ustawowego obowiązku odszkodowania z § 2 art. 162.

Nie mogą domagać się renty osoby wymienione w art. 162 § 3, jeśli ich położenie majątkowe jest tego rodzaju, że utrzymania od zabitego nie potrzebowały (tenże wyrok).

5. Orzecz. S. N. Zb. 63/37 z 6.VI. 1936 C II 292/36, Nowy k. z. 1936, str. 125 uznało prawo ojca pasażera zmarłego wskutek wypadku kolejowego do żądania zadośćuczynienia za krzywdę moralną oraz prawo do renty osób, na których utrzymanie zmarły łożył. Prawo żądania wynagrodzenia za śmierć ojca nieślubnego uzależnił S. N. od udowodnienia, że głównym źródłem egzystencji poszukującego była pomoc ze strony zmarłego ojca nieślubnego, wzgl. udowodnienia zapadnięcia wyroku, zasądzającego alimenty (orzecz. S. N. Zb. 322/37 z 29.IX. 1936, C I 1514/36). Ojciec zabitego, którego dochody wystarczały na jego i jego rodziny utrzymanie nie ma prawa do renty z art. 162, ani do odszkodowania jednorazowego z art. 164 (S. N. Zb. 238/38, z 30.VI. 1937, C II 83/7, N. kod. zob. 1/38, str. 2). Natomiast ojciec zabitego w wypadku kolejowym ma prawo domagać się renty z powodu straty przez ubytek pomocy, świadczonej mu przez zabitego w prowadzeniu gospodarstwa rolnego (S. N. Zb. 331/1939 r. z 12.X. 1937, C II 1695/37, P. P. A. 1938, p. 17). Mąż nie może żądać odszkodowania z powodu śmierci żony, chociażby ona, poza prowadzeniem gospodarstwa domowego, przyczyniała się pracą swoją w znacznym stopniu do prowadzenia przedsiębiorstwa męża (orzecz. S. N. Zb. 255/35 z 28. XII. 1934, C II 2178/34). S. N. motywuje to tym, że pomoc, którą zmarła dawała mężowi, nie wypływała z ustawowego obowiązku dostarczania utrzymania, ani nie może być utożsamiona z dostarczeniem alimentów.

S. N. uznał, że renta przyznana żonie za zabicie męża ma charakter należności alimentarnej (orzecz. 16.XII. 1937, C. II 1566/37, Prz. Sąd. 1938, p. 327).

Okoliczność, że wskutek nieprawdziwego podania w zgłoszeniu do ubezpieczenia zarobku zmarłego skutkiem nieszczęśliwego wypadku kolejowego męża powódki w sumie niższej od rzeczywiście pobieranej, Zakład Ubezp. Społecznych przyznał jej rentę niższą od tej, jaką wg wysokości faktycznego za-

robku wymierzyć jej należało, nie uprawnia powódki do żądania od kolei wyrównania jej tej różnicy, gdyż przez „świadczenie należne z tytułu ubezpieczenia“ wg końcowych słów ustawy o ubezp. społ. rozumieć należy świadczenia należne w stosunku do rzeczywistego zarobku ubezpieczonego, a nie do zarobku w zgłoszeniu pracodawcy fałszywie podanego (S. N. Zb. 339/1938 z 8.XI. 1937, C II 1048/37).

S. N. (Zb. 47/1947 r. z 15.X. 1946, C. III 595/46) uznał, że dewaluacja pieniądza uzasadnia żądanie podwyższenia renty przyznanej na podstawie art. 162 § kod. zob., zaś zmiana stanu majątkowego strony zobowiązanej do odszkodowania nie uzasadnia żądania zmiany wysokości przyznanej renty.

Art. 163. § 1. W przypadkach przewidzianych w dwóch artykułach poprzedzających sąd może orzec, zarówno w wyroku przyznającym rentę jak i później, że renta ma być zabezpieczona na majątku dłunika, i oznaczyć sposób zabezpieczenia.

§ 2. W razie zmiany okoliczności można żądać uchylenia renty lub zmiany jej wysokości.

K. z. 162; K. p. c. 443, 445, 839, 845 n.

1. Zabezpieczenie renty w samym wyroku lub później (która to renta ustanawia pewną zależność uprawnionego od zobowiązanego) wywołane być może niesumiennością i niewypłacalnością zobowiązanego do odszkodowania.

2. Przepis § 2 stanowi odpowiednik w prawie materialnym art. V przep. wprow. k. p. c. Roszczenia w tym § przewidzianego dochodzi się w osobnym pozwie. Zmiana okoliczności może dotyczyć zarówno warunków obiektywnych (dewaluacja, zmiana wartości kosztów utrzymania), jak i subiektywnych (zmiana sytuacji majątkowej i rodzinnej).

Art. 164. § 1. Zamiast renty sąd może z ważnych powodów przyznać jednorazowe odszkodowanie.

§ 2. Jednorazowe odszkodowanie nie może przewyższać

dziesięcioletniej kapitalizacji renty, chyba że strony zgodzą się na wyższą kapitalizację.

K. z. 162, 287.

1. O przepisie mowa już była powyżej, patrz uw. 2 do art. 161. Odszkodowanie pod formą jednorazową jest więc wyjątkowe, z reguły bowiem należy przyznawać — w przypadkach, przewidzianych w oddziale 7 rozdziału IV — rentę.

Kapitalizację renty może sąd orzec na wniosek jednej strony (nie z urzędu) w procesie o rentę lub w samodzielnym pozwie. „Ważnym powodem" mogą być okoliczności obiektywne jak i subiektywne natury osobistej lub gospodarczej zarówno jednej, jak i drugiej strony. Skapitalizowana renta zastępuje bieżącą wypłatę renty, wobec czego stosuje się do niej przepis § 2 art. 163.

2. Kapitalizacja ograniczona jest do 10-letniej renty, gdyż wyższa mogłaby nadmiernie obciążyć zobowiązanego. Wyższa kapitalizacja jest dopuszczalna w razie zgody stron, może się bowiem wydać dla zobowiązanego jeszcze korzystniejszą od jednorazowej zapłaty odszkodowania. Może się zatem zdarzyć, że w interesie zobowiązanego będzie płacenie odszkodowania skapitalizowanego.

Żądanie zasądzenia renty za lata ubiegłe przed wytoczeniem powództwa nie może być uważane za domaganie się jednorazowego wynagrodzenia w sensie art. 164 k. z.; poszkodowany wolny jest żądać zasądzenia renty za każdy okres czasu, w którym on straty ponosi, przeto kwestia jego uprawnienia do zgłoszenia roszczenia powinna być rozpoznana przez sąd bez względu na to, jaki czas obejmuje (S. N. w N. k .z. z 1939, Nr 22—23). Patrz orzecz. S. N. Zb. 238/1938 i 331/1938 pod art. 162 oraz pod art. 161 uw. 4 orzecz. S. N. Zb. 487/36.

Art. 165. § 1. W razie uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, pozbawienia życia, pozbawienia wolności lub

obrazy czci, sąd może przyznać poszkodowanemu lub instytucji przezeń wskazanej stosowną sumę pieniężną, jako zadośćuczynienie za cierpienia fizyczne i krzywdę moralną.

§ 2. Przepis powyższy stosuje się również w przypadkach, gdy kobietę albo małoletniego lub psychicznie upośledzonego mężczyznę skłoniono za pomocą podstępu, gwałtu, nadużycia stosunku zależności lub wyzyskania krytycznego położenia do poddania się czynowi nierządnemu.

§ 3. Prawo do zadośćuczynienia przechodzi na spadkobierców, jeżeli zostało umownie lub prawomocnym wyrokiem przyznane za życia poszkodowanego, a w przypadku przewidzianym w paragrafie pierwszym także wtedy, gdy powództwo zostało wytoczone za życia poszkodowanego.

K. z. 136 n., 142 n., 157 § 3; K. k. 203—212, 235—249, 255—256; Wykr. 49—51; K. p. c. 343; K. p. c: 62—74.

Art. 166. W razie śmierci poszkodowanego wskutek uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, sąd może przyznać najbliższym członkom rodziny zmarłego lub instytucji przez nich wskazanej stosowną sumę pieniężną, jako zadość uczynienie za doznaną przez nich krzywdę moralną.

K. z. 157 § 3, 165; K. p. c. 343; K. p. k. 62—74. Literatura pol.: Jarra E. Szkody moralne a polski K. z., Warszawa, 1935 r. (odbitka z Themis Polskiej).

1. Należy przede wszystkim podkreślić błąd redakcyjny, który się znajduje w § 1 art. 165, mianowicie niewłaściwe znajdowanie się tam wyrazów: „w razie pozbawienia życia“ po wyrazach „lub wywołania rozstroju zdrowia“. Na ten błąd słusznie zwrócił uwagę Domański (str. 684) i z jego poglądem zgodził się S. N. w orzecz. Zb. 100/1939 z 31.V.1938, C II 3142/1937, O. S. P. 301/38. Z tym poglądem również zgadza się Zoll, nr 63, odn. 12. Istotnie poszkodowanym w art. 165 jest ten, kto doznał uszkodzenia ciała skutkiem działania odpowiedzialnego sprawcy. Taki poszkodowany może umrzeć i prawo do uzyskania zadość uczynienia przechodzi wtedy na

spadkobierców (§ 3). Natomiast, jak podnosi S. N., niepodobieństwo jest, aby poszkodowany, który zmarł nawet nie zaraz bezpośrednio po zadanym mu uszkodzeniu ciała, mógł jeszcze za życia swego wytoczyć powództwo o zadośćuczynienie za krzywdę moralną, jakiejby doznał przez pozbawienie go życia, będące w związku przyczynowym z zadanym mu uszkodzeniem ciała. Z tego należy wnioskować, że powyższe wyrazy wstawiono niewłaściwie i że zadośćuczynienia za krzywdę moralną doznaną przez śmierć poszkodowanego mogą dochodzić najbliżsi członkowie jego rodziny tylko na zasadzie art. 166.

Drugim błędem redakcyjnym jest wzmianka w § 1 art. 165 o bólu fizycznym, skoro bowiem zadośćuczynienie za krzywdę moralną obejmuje zadośćuczynienie za wszelką krzywdę natury psychicznej (orzecz. S. N. Zb. 393/1938 z 3—16.XI.1937, C I 2955/1936), przeto każde cierpienie bez względu na jego źródło, bez względu na to, czy jest spowodowane bólem fizycznym, czy moralnym może spowodować zasądzenie zadośćuczynienia. Ból fizyczny i krzywda moralna to dwa pojęcia cierpień, co do których nie ma jakiejś wyraźnej granicy i które sobie wzajem przeciwstawiane być nie mogą (orzecz. S. N. z 6.VI. 1936, C II 443/1936, N. k. z. 1936, str. 117 i 118). Zgodna z tym jest uwaga Zolla N. 63, odn. 15, na str. 104.

Art. 157 § 3 stanowi, że w przypadkach, przez ustawę przewidzianych, można żądać „zadośćuczynienia za krzywdę moralną“ i to niezależnie od naprawienia szkody majątkowej.

Przepisy art. 165 i 166 regulują właśnie kwestię tego zadośćuczynienia w ściśle określonych przypadkach i dla tego przepisów tych nie należy rozciągać na inne przypadki, w ustawie nie przewidziane.

Czyn może wyrządzić krzywdę zarówno naszemu dobru materialnemu ,jak i niematerialnemu. Ostatnią kwestię reguluje

tzw. zadośćuczynienie za „krzywdę moralną". Jest jasne, że szkoda ,wyrządzona uczuciom lub wierzeniom może być i powinna być naprawiona tak, jak się naprawia szkodę, wyrządzoną naszemu mieniu, a nawet w wyższym stopniu, gdyż nasze uczucia itp. stanowią dla wielu ludzi wysoką wartość. Praktyka sądowa wykazuje, że o ile chodzi o szkodę moralną, związaną ze szkodą materialną — nie zachodzą trudności przy przyznaniu tzw. „nawiązki" S. N. w orzecz. Zb. 1/1917 z 14.XII.1917, I Izby i 6/1917 przytacza, że „w każdym razie krzywda moralna nadaje się do wynagrodzenia pieniężnego, gdy pozostaje w związku ze szkodą natury materialnej, a tego rodzaju krzywdę moralną, zabarwioną pierwiastkiem szkody materialnej, stanowi zrządzona z winy pozwanego śmierć syna powodów, która prócz obrazy uczuć uprawnionego przywiązania rodziców do dziecka, godzi poniekąd i w sferę interesów natury materialnej". Również i w orzecz. Zb. 54/1938 z 15.I.1937, C II 2097/36 S. N. stwierdza, iż utrata nadziei przez rodziców doczekania się z dziecka podpory starości należy do sfery krzywdy moralnej, uprawniającej do żądania zadośćuczynienia za spowodowanie śmierci dziecka wskutek uszkodzenia ciała.

Można by zarzucić, że uzasadnienia tych orzeczeń rażą sztucznością ze względu na uzależnienie odszkodowania za krzywdę moralną od istnienia szkody materialnej, jak i uznanie za szkodę materialną niepewnych widoków na pomoc ze strony dziecka (J a r r a, str. 42).

3. Trudniejsze jest rozstrzygnięcie, czy należy się zadośćuczynienie za krzywdę moralną, gdy brak jest zupełnie szkody materialnej. W teorii zastanawiano się, czy odszkodowanie należy się z tytułu kary (i wtedy wystarczałyby przepisy kod. kar.), czy też zadośćuczynienia. Często się zdarza, że pieniądze, otrzymać się mające tytułem odszkodowania, nie mogą zastąpić szkody czysto moralnej z powodu utraty ukochanej żony,

czy ukochanego dziecka i dlatego przyjąć by należało za podstawę odpowiedzialności karę. Jeśli pieniądze bólu nie usuwają całkowicie, tym niemniej w znacznej ilości przypadków zdolne są cierpienie zmniejszyć (p e c u n i a d o l o r i s), uczynić je znośnym, wynika to bowiem z natury ludzkiej, w której uczucia moralne wyższego rzędu przeplatają się uczuciami przyziemnymi (wtedy zwykliśmy mówić: to ludzkie, to arcyludzkie — jak by tytułem usprawiedliwienia). Przyjęte więc jest, iż w wielu przypadkach pieniądze, chociaż niedostateczne, gdy chodzi o krzywdę moralną, są zawsze pewnego rodzaju zadośćuczynieniem i nie można uciekać się do formuły uzasadnienia, iż „jeśli nie można uczynić lepiej — raczej nic nie należy czynić". Nie jest też słuszny optymizm twierdzący, że jest niemoralne powiedzenie, że człowiek dotknięty w swych uczuciach znajdzie zadośćuczynienie lub przynajmniej pewną pociechę w odszkodowaniu materialnym. Rozstrzygnięcie zagadnienia, czy ma przeważyć pierwiastek kary, czy zadośćuczynienia w odszkodowaniu krzywdy moralnej — jest zagadnieniem, które przekracza sferę rozumowania prawniczego i wkracza w sferę psychologii. Zakres ofiar krzywdy moralnej może być nieograniczony. Do sądów należy stwierdzenie istnienia związku przyczynowego między faktem, mającym sprowadzić cierpienie a szkodą moralną, lecz nie zawsze znajomość psychologii ludzkiej jest udziałem sędziów: często zdarzają się dowolności i sądy są czasem zbyt pochopne do zasądzenia odszkodowania w przypadkach nader wątpliwych (np. gdy uznano za słuszne przyznać odszkodowanie za obrazę uczucia wstydliwości z powodu otrzymania prospektu wydawnictw pornograficznych, lub też szkody moralnej poniesionej przez gminę z powodu śmierci podopiecznego dziecka — przykłady wzięte z orzecz. franc.).

Sam fakt śmierci lub też jeden z faktów, wymienionych w art. 165 §§ 1 i 2, jeszcze nie uzasadnia zasądzenia zadośćuczy-

nienia za krzywdę moralną; należy przede wszystkim udowodnić, że dany fakt istotnie przyczynił się do cierpienia moralnego, charakteru obiektywnego.

Wyraz „może“ (przyznać zadośćuczynienie) w § 1 art. 165 i w art. 166 oznacza nie obowiązek sądu przyznania zadośćuczynienia, (jak zdaje się twierdzić J a r r a, str. 51), lecz obowiązek rozpoznania żądania, co do zadośćuczynienia, gdyż zasądzić je należy tylko w razie niezbitego ustalenia, że cierpienie istotnie zasługuje na zadośćuczynienie. Ustawa w art. 166 uprawnia sąd do przyznania lub odmowy stosownego zadośćuczynienia za krzywdy moralne, zatem upoważnia do odmowy nawet w razie, gdyby krzywdę moralną wykazano, z czego wynika, że tak sprawa należności, jak i wysokości tego zadośćuczynienia należy do prawnej oceny ustalonych w sporze szczegółów faktycznych i w kasacji podlega zaskarżeniu z art. 426 p. 1 k. p. c. (orzecz. S. N. 16.VIII. 1938, C II 74/1938, O. S. P. 25/1939).

Wręcz odmienny pogląd wypowiedział S. N. w orzecz. N.k.z. 1939 r. Nr 22—23: Wysokość wynagrodzenia z samego charakteru tego rodzaju odszkodowania może zależeć jedynie od wewnętrznego przekonania sądu, na co wskazuje określenie w art. 165 odszkodowania za ból jako „stosownego“, przeto wniosek sądu w tym przedmiocie nie potrzebuje być nawet uzasadniony i na niesłuszność motywów wniosku tego strona pozbawiona jest możności powoływania się, o ile, oczywiście, wywody sądu nie są oparte na faktycznej pomyłce. Wobec powyższego zarzut niesłuszności wywodów sądu w kwestii ustalenia wysokości wynagrodzenia za ból nie może być wzięty pod uwagę w instancji kasacyjnej. — Patrz jednak orzecz. z 1946 i 1947 r. w Addendach II.

Z drugiej zaś strony zadośćuczynienie jest niezależne od tego, czy żądający odszkodowania doznał udręczeń moralnych wskutek szczególnych okoliczności śmierci poszkodowanego (np. gdyby sprawca śmierci znęcał się nad denatem itp.), sam bo-

wiem fakt śmierci dziecka, której nie towarzyszą szczególne okoliczności, obraża uczucia uprawnionego przywiązania, jak w przypadku rodziców do dziecka (S. N. Zb. 432/1938 z 24.XI. 1937, C I 2096/1937). Pojęcie krzywdy moralnej określone w ogólnikowej formie obejmuje wszelką krzywdę natury psychicznej, a więc i każde rzeczywiste w tej dziedzinie cierpienie (S. N. Zb. 393/1938 z 3—16. XI. 1937, C I 2955/36). Istota zadośćuczynienia w formie odszkodowania pieniężnego w razie obrazy czci polega na tym, iż stanowi ona z jednej strony rekompensatę za doznaną obrazę czci dla poszkodowanego, z drugiej zaś środek prewencyjny przeciwko szarpaniu cudzego dobrego mienia, czyli tzw. „pokutne“ inaczej „nawiązkę“ (orzecz. S. N. Zb. 51/1938 z 9.I.1937, C II 1667/1937). Słusznie mówi uzasadnienie Tilla, że w wynagrodzeniu tym widzi przeważna część ludności pewnego rodzaju uznanie, że poszkodowanemu stała się krzywda. Zadośćuczynienie ma niewątpliwie charakter kary cywilnej mówi orzeczenie S. N. (6. VI. 1936, C II 443/36, N. k. z. 1936, str. 117), której zadaniem jest danie satysfacji poszkodowanemu i dlatego powinna być utrzymana w granicach, podyktowanych poczuciem słuszności i moralności. Zauważyć należy, że przepisy art. 156, 161 i 165 nie uzależniają wcale odpowiedzialności od stopnia winy, lecz określają jednakowo tę odpowiedzialność za szkodę, wyrządzoną bez winy (co zachodzi szczególnie przy szkodzie wyrządzonej w obrocie kolei żelaznej; orzecz S. N. z 29.XI.1936, C II 1988/36 i z 17.XII.1936, C II 1864/36 N. K. z. 1937. str. 35). S. N. Zb. 146/37 z 5.X.1936, C II 1062/36 wyraźnie ustala, że zadośćuczynienie za krzywdę moralną może być żądane od kolei w razie wypadku kolejowego bez względu na stopień, a nawet bez względu na winę kolei. Zadośćuczynienie za krzywdę moralną bynajmniej nie odnosi się do przypadku rozmyślnego uszkodzenia ciała, pozbawienia wolności lub obrazy czci (S. N. 6.VI.1936, C II 443/36, N. k. z. 1936 str. 118).

Przy charakterystyce przepisów (w związku z art. 157) podnieść należy, że „krzywdą“ moralną, a nie „szkodą“ nazywa k. z. szkodę charakteru niematerialnego (niemajątkowego); naprawienia tej szkody żądać można „niezależnie od naprawienia szkody majątkowej“ (art. 157 § 3). To naprawienie nosi nazwę „zadośćuczynienia“, (a nie „odszkodowania“), które może dać sąd w przypadkach ściśle określonych w ustawie (art. 165 § 1 i 2 oraz 166), lecz ujętych szeroko: od śmierci — do gwałtu płciowego (krzywdę moralną i zadośćuczynienie przewidują również inne ustawy: art. 650 oraz 658 k.p.c. ,art. 58 i 58^2 ustawy o prawie autorskim, D. U. 36/1935 poz. 260, które używają terminu „pokutne“, jak również ustawa z 2 sierpnia 1926 o zwalczaniu konkurencji nieuczciwej, poz. 467 z 1930 r., art. 1 p. 2, wreszcie ,rozp. 22.III.1928 r. o ochronie wynalazków wzorów i znaków towarowych, poz. 384, art. 25 p. l, 111 p. 1 i 188).

Pod hasłem, że „określenie krzywdy moralnej staje się w praktyce prawnej potrzebą naglącą“ — krytykuje sędzia najwyż. S t a s z e w s k i (glosa do orzecz. z 31.V. 1938, C II 3142/37, O.S.P. 301/1938) dotychczasową praktykę sądową w tej materii i stawia tezy następujące. Ból psychiczny leży na platformie sentymentu, krzywda moralna — na platformie etyki. Ból psychiczny jest urazem zadanym miłości człowieka do człowieka, k r z y w d a m o r a l n a — u r a z e m z a d a n y m e t y c e. Stopień krzywdy moralnej ocenia się obiektywnie doniosłością naruszonego obowiązku etycznego. Im większy obowiązek naruszono, tym większa krzywda moralna. O bólu psychicznym po zgonie osoby bliskiej można mówić jeno wg miar ściśle subiektywnych. Zabójca rozmyślny narusza stary zakaz zabijania człowieka, co wywołuje właśnie uraz etyczny; nie ma tego urazu, gdy konduktorka tramwaju, przyśpieszywszy odjazd tego tramwaju, spowoduje śmierć człowieka. Wykładnia zaś odmienna, że art. 166 k. z. zajmuje się raną nie

zadaną etyce, a sentymentowi, dawałaby inne znaczenie krzywdzie moralnej z art. 166, a inne krzywdzie takiej z art. 165 w którym uprawniony do zadośćuczynienia nie opłakuje niczyjego zgonu. Odpowiadać z tytułu winy ustawowo domniemanej można tylko wtedy, gdy wykazano naruszenie obowiązku etycznego. Rozmiar zadośćuczynienia zależy wyłącznie od doniosłości naruszonych obowiązków etycznych.

Te tezy wydają się słuszne o tyle, iż dosłowny sens wyrazów „krzywda moralna“ istotnie oznacza skutek czynu wymierzonego przeciwko obiektywnym zasadom moralności. Zadośćuczynienie jest karą, k a r ą p r y w a t n ą (reakcja jednostki, a nie państwa), którą się dodaje czasem do kary publicznej, lub wymierza niezależnie od ostatniej. „Zwykle orzeczenia zasądzające odszkodowanie moralne — mówi R i p e r t (La règle morale, 1925. str. 343) — opierają się na tym, iż byłoby niemoralne zostawić czyn bez kary“. A więc w istocie „nawiązka“ czy „pokutne“, czy zadośćuczynienie za krzywdę moralną posiadają znaczenie kary za „uraz moralny“.

W różnolitości wypadków, w których rozstrzygano o krzywdzie moralnej, wydaje się zanikać element kary, kary wprawdzie prywatnej, ale za przekroczenie nakazu niepisanego, nakazu moralności i zasądzane zadośćuczynienie staje się po prostu pieniężną kompensatą (z zastrzeżeniem, o którym mowa w uw. 3) za ból psychiczny, za „wszelką krzywdę psychiczną“, jak się wyraża powołane orzecz. S. N. Zb. 393/1938 r. (z czym się zgadza Z o l l, str. 99 i 104: „zadośćuczynienie za krzywdę moralną obejmuje... zadośćuczynienie za wszelką krzywdę natury psychicznej, a więc za każde cierpienie, czy ono jest bólem fizycznym, czy moralnym we właściwym tego słowa znaczeniu“), a więc nie tylko ból, mający swe podłoże w obrazie reguły moralnej. Orzecznictwo zatem nasze wychodzi poza ramy ograniczone pojęciem ścisłym krzywdy m o r a l n e j

tak, jakby ustawowo zadośćuczynienie przewidziane było w ogóle za wszelkiego rodzaju cierpienia, znajdujące oddźwięk w naszej psychice. Jest to ciekawy objaw rozszerzenia ram pojęciowych przepisu ze względu najwidoczniej na wymogi życia i poczucie sprawiedliwości społecznej. Niemniej jednak w orzeczeniach czynione są aluzje do „prawowitości" uczuć, a więc i prawowitości bólu (douleur légitime) — np. w orzecz. Zb. 1/1917 i Zb. 393/38 — co świadczyło by, że przy rozstrzyganiu różnych sytuacji S. N. nie zapoznaje zasady, że zadośćuczynienie może być przyznane wtedy, gdy ból wyrządzony jest czynem, który obraża regułę prawną lub moralną. Tak S. N. uznał, iż uwzględnienie trwałego uszczerbku na zdrowiu oraz stanu fizycznego i moralnego lub psychicznego jako takiego, czyli poza bólem lub cierpieniem moralnym, jest w granicach art. 165 k. z. niedopuszczalne (S. N. 18.X.1937, C III 51/37, Ruch. 4/1938, str. 918).

4. W kwestii legitymacji czynnej art. 166 mówi o „najbliższych członkach rodziny", jako uprawnionych do uzyskania zadośćuczynienia. Uznanie, kto z członków rodziny może je uzyskać w przypadku, pozostawione jest roztropności sądu.

„Najbliższym członkiem rodziny" może być nie tylko krewny najbliższy krwią (S. N. 16.VIII. 19388, C II 262/1938), ale i dalszy, o ile troszczył się o poszkodowanego, utrzymując z nim bliskie stosunki. Pierwszeństwo należy przyznać nieletnim dzieciom (S. N. 29.XI. 1937, C II 1318/37, Prz. sąd. 1939, poz. 209), które w razie śmierci rodzica pozbawione zostają opieki i podpory materialnej oraz rodzicom, o ile chodzi o poszkodowanie dziecka lub pozbawienie go życia, w którym to przypadku (jak to zachodziło w sprawie, w której zapadło orzecz. S. N. Zb. 1/1917 oraz Zb. 54/1938) rodzice zostają pokrzywdzeni nie tylko moralnie, lecz i pozbawieni pewnych sperand

na pomoc materialną ze strony dziecka na wypadek ich starości, niezdolności do pracy itp. Natomiast w razie uznania, że nieletnie dzieci zabitego w wypadku nie mają możności należytego zdawania sobie sprawy z poniesionej straty — sąd może im nie przyznać zadośćuczynienia za krzywdę moralną (S. N. 16.VIII. 1938, C II 262/38, Prz. sąd. 12/38, p. 729).

S. N. uznał jednak w orzecz. 29.XI. 1937, C II 1318/37, Prz. sąd. XIII, p. 209, że nawet trzyletnie dziecko posiada na tyle rozeznania, aby odczuć boleśnie śmierć ojca i dlatego należy mu przyznać zadośćuczynienie. Na obniżenie zadośćuczynienia nie wpływa małoletność poszkodowanego, skoro nie ma danych do uznania, iż intensywność bólu u małoletniego była znacznie mniejsza niż u człowieka dorosłego. (S. N. Zb. 374/38 z 25.XII. 1937, C II 1306/37). Przepis wyklucza pretensje przyjaciół, narzeczonych itp., ograniczając się tylko do „rodziny“ *).

Zadośćuczynienie sąd może przyznać najbliższym członkom rodziny zmarłego, ocena zaś, kto jest w danym przypadku najbliższym członkiem rodziny, należy (jak to podnosi uzasadnienie) do sądu i niekoniecznie będzie nim najbliższy krewny (S. N. Zb. 262/39 z 26.IX. 1938, C II 385/38). Przyznanie zadośćuczynienia zależy od uznania sądu, w szczególności od ustalenia, czy i w jakim stopniu dana osoba doznała krzywdy moralnej (S. N. z 4.I. 1937 r., C II 2012/36, N. k. z. 1937, str. 91).

W powołanym orzecz. S. N. Zb. 262/39 wyjaśniono, że jeżeli kilku powodów wystąpiło o zadośćuczynienie, to niekoniecznie musi zapaść jeden wyrok w stosunku do wszystkich i jednemu z nich może być przyznane wyższe zadośćuczynienie aniżeli pozostałym. Gdy występują z powództwem tylko nie-

*) Pol. prawo cywilne nie zawiera określenia pojęcia „rodziny“, jest to bowiem pojęcie socjologiczne, którego treść określa świadomość ogółu społeczeństwa. Do „rodziny“ mogą być zatem również zaliczeni: wychowanek, dziecko nieślubne i konkubina, żyjący w stałej wspólności domowej z poszkodowanymi.

którzy z uprawnionych, nie ma to wpływu na uprawnienia innych, którzy mogą wystąpić później.

Dodać należy, że prawo uzyskania zadośćuczynienia przez uprawnionych jest prawem s a m o i s t n y m, którego sam poszkodowany zrzec się nie może ze skutkiem dla uprawnionego. Stąd wynika, że, jeśli przez śmierć poszkodowanego krzywdy moralnej doznał najbliższy członek rodziny (art. 166), to on tylko może dochodzić zadośćuczynienia i akcja ta, jako ściśle osobista nie przechodzi na spadkobierców tegoż najbliższego członka rodziny (S. N. Zb. 100/1939 z 31.V. 1938, C II 3142/37, z glosą s. n. S t a s z e w s k i e g o, O.S.P. 301/38; por. D o m a ń s k i, str. 684). Nie może też w tym przypadku znaleźć zastosowania przepis § 3 art. 165 odnośnie przejścia prawa co do zadośćuczynienia na spadkobierców, a to z powodu błędu redakcyjnego, w skutku którego niewłaściwie znalazły się w § 1 art. 165 wyrazy „pozbawienia życia". Legitymację czynną zatem w sprawie dochodzenia zadośćuczynienia w razie śmierci poszkodowanego, tj. samej ofiary śmierci — reguluje wyłącznie art. 166.

Kiedy na spadkobierców przechodzi prawo do zadośćuczynienia za uszkodzenie ciała lub wywołanie rozstroju zdrowia, pozbawienia wolności lub obrazy czci — mówi o tym § 3 art. 165.

Prócz poszkodowanego i członka rodziny z sumy, którą sąd zasądza tytułem zadośćuczynienia, k o r z y s t a ć może i n s t y t u c j a wskazana przez nich; oczywiście powództwo może wytoczyć tylko uprawniony. Przepis wprowadzono na ten przypadek, gdy poszkodowany nie chce sam brać pieniędzy, np. w razie obrazy czci. Chodzi o odstąpienie przez uprawnionego prawa do zadośćuczynienia (nawet w czasie procesu), z czego należy wnioskować, że „instytucja" powinna mieć zdolność prawną, musi być osobą prawną (również i prawa publicznego), np. gmina, korporacja gospodarcza, szpital, zakład ubogich, towarzystwo naukowe, lekarskie itd. (A l l e r h a n d:

Wskazanie instytucji uprawnionej do odbioru zadośćuczynienia itd., N. k. z. 1938, str. 134 i n.). Taką instytucją nie może być osoba prawna, mająca cele zarobkowe, gdyż zadośćuczynienie nie może być obiektem czyjegokolwiek zarobku. Odszkodowania, a również zadośćuczynienia stosownie do art. 167 nie można zbyć, zanim nie zostało przyznane wyrokiem prawomocnym (ugodą sądową, lub wyrokiem sądu polubownego). To zbycie jest zbliżone do umowy na rzecz osoby trzeciej. (N a d e l, Zadośćuczynienie za krzywdę moralną wg k. z., N. Palestra, 1934, str. 297 i n.). Instytucja może odmówić przyjęcia odstąpionego jej zadośćuczynienia.

4. W y s o k o ś ć zadośćuczynienia za cierpienia fizyczne, czy krzywdy moralne może być uzależniona od takich okoliczności, jak wpływ na zdrowie najbliższej rodziny faktu utraty życia przez poszkodowanego. Poza tym czas trwania cierpienia, rozmiar uszkodzenia, trwałość rozstroju zdrowia, położenie materialne i społeczne zarówno poszkodowanego, jak i krzywdzącego — są to okoliczności, które powinny być każdorazowo brane pod uwagę przy określaniu rozmiaru zadośćuczynienia (S. N. 18.I. 1935, C II 2229/34, O. S. P. 317/1935).

Przy oznaczeniu wysokości sumy pieniężnej z tytułu zadośćuczynienia za krzywdę moralną w przypadku obrazy czci muszą być wzięte pod uwagę stopień obrazy i stosunki majątkowe sprawcy (S. N. Zb. 51/1938 z 9.I. 1937, C II 1667/36).

Miarą stosownego zadośćuczynienia powinna być również ewentualna przyszła kariera poszkodowanego, jaką by mógł osiągnąć przy swoich kwalifikacjach zawodowych, w życiu rodzinnym i społecznym w razie, gdyby nie był uległ kalectwu; miara ta powinna być utrzymana na poziomie średnich możliwości i wartości pracy ludzkiej w życiu rodzinnym i społecznym (S. N. z 6.VI. 1936, C II 443/36, N. k. z. 1936, str. 118).

Przy wymiarze nawiązki za ból należy wziąć pod uwagę nie tylko wielkość cierpienia i doniosłość samego wypadku, lecz

także osobiste stosunki i stanowisko społeczne uszkodzonego (S. N. 24.VIII. 1937, C II 1012/37, P. P. A. 309/37).

Contra orzecz. 15.I.1937, C II 2097/36, N. k. z. 1937, str. 83: na ustalenie wysokości zadośćuczynienia za krzywdę moralną nie mogą mieć wpływu ani pozycja socjalna, ani majątkowa uprawnionego, ani też okoliczność, iż w procesie przyznano mu prawo ubogich.

W myśl art. 197 ustawy z dnia 28.III. 1933 r. o ubezpieczeniu społecznym (D. U. poz. 396) członkowie rodziny ubezpieczonego, który zmarł wskutek nieszczęśliwego wypadku kolejowego, mogą dochodzić na zasadzie art. 166 k. z. od kolei przyznania im pewnej sumy pieniężnej, jako zadośćuczynienia za doznaną przez nich krzywdę moralną, bo takiego zadośćuczynienia nie obejmują świadczenia należne — w myśl art. 134 i 135 ustawy o ubezpieczeniach społ. — z tytułu ubezpieczenia (S. N. Zb. 339/38 z 8.XI. 1937, C II 1048/37).

S. N. (orzecz. z 15.III. 1946, C II 129/46, Przeg. Not., zesz. maj—czerwiec 1947, str. 511 i n.) wyjaśnił, że przy określeniu wysokości zadośćuczynienia za krzywdę moralną sąd II instancji powinien uwzględnić zmianę stosunków społecznych i gospodarczych, w szczególności zaś zmianę wewnętrzną wartości i siły kupna waluty w stosunku do waluty sprzed września 1939 r. i winien ocenić sprawę ze stanowiska stosunków w chwili wydania swego wyroku.

Sprawa należności i wysokości zadośćuczynienia za krzywdę moralną należy do prawnej oceny ustalonych w sporze faktów i tym samym podlega w kasacji zaskarżeniu (S. N. 18.VIII. 1938, C II 74/38, N. P. 400/38).

5. Odpowiedzialność za krzywdę moralną istnieje również w tych przypadkach, w których ustanowiona jest odpowiedzialność za szkody n i e z a l e ż n i e o d w i n y, a mianowicie, gdy chodzi o: 1) odpowiedzialność za szkody, wyrządzone

wyrzuceniem, wylaniem (effusio, dejectio) lub spadnięciem czegoś z pomieszczenia — art. 150; 2) odpowiedzialność właściciela przedsiębiorstwa lub zakładu, wprawianych w ruch za pomocą sił przyrody — art. 152 § 1 i 3) odpowiedzialność właścicieli mechanicznych środków komunikacyjnych, poruszanych za pomocą sił przyrody — art. 153 § 1.

Patrz jednak uw. 2 pod art. 156 odnośnie ust. niem. z 7.VI. 1871 r.

6. Art. 165 § 2 przewiduje wyczerpująco możność wytoczenia skargi o szkodę moralną przez pokrzywdzonych z powodu nierządu (art. 203—205 kod. kar.); jest to więc przepis szczególny. Szkód moralnych z tego powodu można też dochodzić w drodze postępowania karnego (art. 6 i 7 k. p. c.).

7. W orzecz. z 31.XII. 1936, C II 1923/36, O. S. P. 605/1937 r. S. N. uznał odpowiedzialność za krzywdę moralną właściciela samochodu za winę wypadku przejechania dziecka na śmierć, spowodowaną przez kierowcę samochodu, powołując się na to, iż k. z. przyznaje pełne odszkodowanie bez względu na stopień winy odpowiedzialnego, a więc czy działał rozmyślnie, czy tylko z niedbalstwa, lub nawet bez winy (chodziło o zasądzenie od Skarbu Państwa zadośćuczynienia za krzywdę moralną, doznaną wskutek przejechania dziecka). Patrz wyżej pod art. 152 i 153.

W tym samym porządku myśli zapadły orzecz. S. N. z 29.XI. 1936, C II 1988/36; z 17.XII. 1936, C II 1864/36, N. k. z. 1937, str. 35, oraz Zb. 146/37 z 5.X. 1936, C II 1062/36 ustalające, iż najbliższemu członkowi rodziny osoby zmarłej wskutek wypadku kolejowego sąd może przyznać zadośćuczynienie za krzywdę moralną, chociażby wina kolei w wypadku nie została ustalona. Wszakże, gdy sąd uzna, że krzywda jest minimalna, może odmówić zadośćuczynienia za krzywdy moralne, doznane przez najbliższych wskutek śmierci poszkodowanego (S. N. z 4.I. 1937, C II 2012/36, N. k. z. 24/37, str. 91.

Ruch. 1937, str. 867). Krzywdę moralną sprawia podanie w czasopiśmie nieprawdziwych wiadomości o udziale pewnej osoby w morderstwie i jej aresztowaniu; zadośćuczynienie za krzywdę moralną w formie odszkodowania pieniężnego (przy czym należy wziąć pod uwagę stopień obrazy i stosunki majątkowe sprawcy) stanowi z jednej strony rekompensatę za doznaną obrazę czci (w znaczeniu art. 255 k. k.), z drugiej — środek prewencyjny przeciwko szarpaniu cudzego dobrego imienia (orzecz S. N. Zb. 51/1938 z 9.I. 1937, C II 1667/36).

W tymże orzeczeniu S. N. ustala, iż, ponieważ k. z. nie określa pojęcia obrazy czci, należy celem wyjaśnienia sięgnąć do przepisów k. k., a w szczególności art. 255, wg którego obrazy czci dopuszcza się ten, kto pomawia inną osobę o takie postępowanie lub właściwości, które mogą ją poniżyć w opinii publicznej lub narazić na utratę zaufania potrzebnego do danego stanowiska, zawodu lub rodzaju działalności.

Odpowiedzialność właścicieli przedsiębiorstw kolejowych, ustanowiona art. 683, t. X, cz. I zwodu praw (który pozostał w mocy po wejściu w życie k. z., lecz został uchylony dekretem z 17.X. 1946, D. U. N 55, poz. 313) powinna być po wejściu w życie k. z. rozumiana w granicach i na zasadzie artykułów tego kodeksu, w szczególności art. 166, a więc obejmować nie tylko straty materialne, lecz i szkodę moralną. Użyte w k. z. wyrażenie „krzywda moralna“ obejmuje wszelką krzywdę natury psychicznej, a więc każde rzeczywiste w tej dziedzinie cierpienie (S. N. z 3—16. XI. 1937, C I 2955/36, O. S. P. 13/1938; ta sama teza w orzecz. S. N. Zb. 432/1938 z 24.XI. 1937, C I 2096/37). Tak samo orzecz. S. N. 24.XI. 1937, C I 2096/36, opierając się na przepisie art. XIV przep. wprow. k. z. wyjaśnia, że ponieważ art. 683, t. X, cz. I zwodu praw co do rozmiaru powołuje się na uchylone przez art. XXXV przep. wprow. k. z., art. 657, 662 i 675 t. X, cz. I zw. pr. — należy w myśl pomienionego art. XIV stosować zamiast tych art. przepisy k. z., któ-

ry w art. 166 przewiduje zadośćuczynienie za krzywdę moralną.

Oskarżony, który został uniewiniony, może poszukiwać odszkodowania za doznaną krzywdę moralną i materialną, pod którą podpadają i utrata dobrego imienia oraz poderwanie zaufania, tylko w warunkach, przewidzianych w art. 653 k. p. k. (S. N. 21.IV. 1938, C I 765/37, Ruch. 4/1938, str. 917). Odszkodowanie za niesłuszne oskarżenie nie może być przyznane, gdy nie zachodzą warunki wskazane w art. 658 kod. post. kar.; przy tym nie może stanowić przeszkody do zastosowania zasady co do zakresu odpowiedzialności oskarżyciela przytoczonej w pomienionym art. 658 okoliczność, że w danym przypadku nie zapadł wyrok sądu karnego, gdyż postępowanie zostało umorzone przez sędziego śledczego (S. N. z 17.III. 1938, C I 243/1937, N. k. z. 1938, str. 153 i 154). Dodać należy, że art. 658 k. p. k. przewiduje możność przyznania odszkodowania, jeżeli oskarżenie było świadomie fałszywe, albo jeśli oskarżyciel używał środków nieuczciwych w celu uzyskania wyroku skazującego.

Również S. N. uznał, iż nie należy się zadośćuczynienie za krzywdy moralne posądzonemu nietrafnie o kradzież, jeśli posądzenie było według okoliczności sprawy usprawiedliwione (orzecz. z 12.XII. 1936, C II 1853/36, N. k. z. 1937, str. 42; Ruch. 1937, str. 867; Gł. Adw. 1938, str. 26; Prz. sąd. 1938, poz. 76).

Tylko fałszywe i w złej wierze uczynione doniesienie pociąga obowiązek wynagrodzenia szkody na zasadzie przepisów art. 135 i 165 (S. N. 23.V. 1938, C II 3024, Now. Pal. 347/38).

Zatrzymanie przez policję podejrzanego o spełnienie przestępstwa nie może uzasadniać odpowiedzialności cywilnej osób prywatnych, które to zatrzymanie spowodowały. Również nie może być uznane za pozbawienie wolności, uzasadniające przewidzianą w art. 165 § 1 k. z. odpowiedzialność cywilną, zatrzymanie przez osobę prywatną schwytanego na gorącym uczynku przestępstwa; zasada ta jednak nie może mieć zastosowania

w przypadku, gdy zatrzymany nie był podejrzany w istocie o żadne przestępstwo i żadne w ogóle przestępstwo nie było dokonane, a zatrzymanie zostało dokonane przez osobę prywatną przez lekkomyślność wskutek nieuważnego wysłuchania otrzymanego zawiadomienia (S. N. Zb. 529/1938 z 22.XII. 1937, C I 3524/36, O. S. P. 142/1938).

Rodzicom syna, przytrzymanego na kradzieży w lesie i zastrzelonego w czasie pościgu, nie należy się odszkodowanie za krzywdę moralną, jaką ponieśli przez śmierć syna (S. N. 16.VIII. 1938, C II 74/38, O. S. P. 25/1939). S. N. w orzecz. tym ustala, iż choć pozwany przez nieostrożność zawinił śmierć syna powodów, to jednak szczegóły ustalone wykazują, że przy tym zaniedbaniu nie naruszono żadnej z przyjętych powszechnie doniosłych norm etycznych, czy zasad moralnych.

Świadectwo lekarskie, stwierdzające lekkie uszkodzenie ciała, nie może być pominięte przez sąd w procesie cywilnym o odszkodowanie za cierpienie fizyczne i krzywdę moralną, gdyż w związku z prawomocnym wyrokiem karnym, skazującym pozwanego za naruszenie nietykalności cielesnej powoda, może stanowić podstawę dla przyznania powodowi stosownej sumy pieniężnej jako zadośćuczynienia za cierpienia fizyczne i krzywdę moralną. Fakt słownego znieważenia, ustalony wyrokiem sądu karn., może być niezależnie od karnej kwalifikacji czynu podstawą dla poszkodowanego do zadośćuczynienia z art. 165 § k. z. za obrazę czci (S.N. Zb. 398/38 z 17.XI.1937, C I 3173/36). S. N. orzekł, że systematyczne łudzenie kobiety niezamężnej przez czas dłuższy ze strony mężczyzny co do jego zamiarów, dawanie zapewnień co do ożenienia się z nią i oświadczenie się matce tej kobiety o rękę tej ostatniej celem nadania przyrzeczeniom pozorów prawdy wyczerpuje w zupełności pojęcie podstępu w rozumieniu przepisu § 1328 k. c. austr. (S. N. 30.IV.1936, C II 74/36. P. P. A. 1936 p. 330). Dodać należy, że § 1328 k. c. austr. pokrywa się treścią z § 2 art. 165. k. z.

Mężczyzna, który spowodował ciążę u kobiety w stosunku pozamałżeńskim, nie jest obowiązany do odszkodowania wobec tej kobiety za rozstrój jej zdrowia wywołany przerwą ciąży, jeżeli potrzebę tego zabiegu stwierdził lekarz, a nie została przerwa ciąży wykonana z namowy owego mężczyzny, ponieważ brak związku przyczynowego między jego działaniem a rozstrojem zdrowia kobiety (S N. 10.VI.1937, C II 173/37, Cz. Sęd. 1937, poz. 115).

Zabieg przerwania ciąży daleko posuniętej może wywołać rozstrój zdrowia przewidziany w art. 165 § 1 k. z. (S. N. z 23.I. 1947, C III 895/46, P. i P. z. 5—6 z 1947 r., str. 135).

S. N. uznał, że nie zachodzi ani współuczestnictwo materialne z art. 69 p. 1 k.p.c., ani współuczestnictwo jednolite z art. 70 § 2 k. p. c. między rodzeństwem, poszukującym w sporze sądowym odszkodowania za krzywdę moralną, dokonaną przez śmierć brata (orzecz. Zb. 262/1939 z 26.IX.1938, C II 385/38). S. N. wyjaśnia w tym orzeczeniu, że ani z utraty roszczenia o zadośćuczynienie za krzywdę moralną, dochodzonego przez wszystkich powodów na zasadzie art. 162 k. z., ani z przepisu ustawy nie wynika, by co do tego roszczenia musiał zapaść jeden wyrok w stosunku do wszystkich powodów.

U w a g a. Porów. art. 461 § 2 proj. k. c. Addenda II.

Art. 167. Praw do odszkodowania, w oddziale niniejszym przewidzianych, nie można ustępować osobom trzecim, z wyjątkiem należności umownie lub prawomocnym wyrokiem przyznanych i to jedynie już wymagalnych.

Przepis uzasadniony jest charakterem roszczeń o odszkodowanie (art. 161—164) i zadośćuczynienie (art. 165 i 166); roszczenia te bowiem mają charakter o s o b i s t e j pretensji.

Prawa do odszkodowania nie można więc również zastawiać (art. 26 pr. rzecz.), ani też potrącać rat niewymagalnych (art. 254 k. z.).

U w a g a. Porów. art. 461 § 3 k. c. Addenda II.

TYTUŁ III.

PRZEJŚCIE PRAW I OBOWIĄZKÓW, WYNIKAJĄCYCH Z ZOBOWIĄZAŃ.

Dział I.

ZMIANA WIERZYCIELA.

ROZDZIAŁ I.

Przelew wierzytelności

Art. 168. Wierzyciel może bez zezwolenia dłużnika przelać swą wierzytelność na osobę trzecią, o ile to nie sprzeciwia się właściwości zobowiązania ani przepisom ustawy.

Art. 169. Jeżeli, wbrew postanowieniu umownemu, wierzyciel przelewa swą wierzytelność bez zezwolenia dłużnika, przelew wiąże dłużnika tylko w przypadku, gdy co do przelanej wierzytelności istniał dokument piśmienny, nie zawierający wzmianki o takim ograniczeniu praw wierzyciela, a nabywca polegał na dokumencie

K. z. 51, 161 n., 170, 172, 176 n., 179—181, 294, 312, 344, 350, 444, 638 § 1, 506 § 2; II p. 10, XL § 2; K. p. c. 631 § 1, 632; K. h. 40, 44, 399, 401, 582, 609, 627.

Literatura pol.: A. Fischler, w N 3 Głosu Prawa z 1934; W. Salkowski, Przejście praw i obowiązków wg k. z. N 7-8 Głos Sąd. 1934; F. Kurzer: Wstąpienie osoby trzeciej w prawa zaspok. wierzyciela, N 7, Przeg. Sąd. 1934.

Uwaga. Przepisy tego rozdziału zajmują się wyłącznie przelewem praw ze stosunków obligatoryjnych i nie do-

tyczą przejścia praw innego rodzaju. Niemniej, stosownie do art. 176, przepisy o przelewie wierzytelności stosują się do ustąpienia praw, o ile nie ma przepisów szczególnych w tej mierze.

1. Przelew wierzytelności może się dokonać nie tylko bez zezwolenia dłużnika, lecz i bez jego udziału. Przelew nie dotyka stanowiska prawnego dłużnika, gdyż zachowuje on przeciwko nowemu wierzycielowi wszystkie zarzuty, jakie mu służyły przeciwko dawnemu (art. 174).

2. W zasadzie każda wierzytelność może być przedmiotem przelewu, wyjąwszy, gdy sprzeciwia się temu natura stosunku obligatoryjnego lub ustawa. Zakazy ustawowe przelania wierzytelności znajdują się w ustawach szczególnych (np. art. 50 ustawy z 1922, poz. 164 o państw. służbie cywilnej, § 34 rozp. Rady Min. z 1934, poz. 24 o wyposażeniu pracowników P.K.P., art. 40 rozporz. o umowie o pracę robotników i art. 22 ust. 2 rozporz. o umowie o pracę pracown. umysł.), bądź, wreszcie w samym kodeksie zob. art. 167, 606 (bezwzględnie obowiąz.) oraz art. 344 § 1 i 350 § 1 (normy dyspozyt.). Brak jest w kod. zob. zakazu ogólnego przelewania wierzytelności, nie ulegających zajęciu, gdyż, jak uzasadnienie do kod. zob. (str. 250) podnosi, nie zawsze względy na ochronę dłużnika wymagają wyłączenia zarówno egzekucji, jak i dobrowolnego przelewu wierzytelności na inną osobę i czasem wyłączenie przelewu osłabia tę korzyść, jaką dłużnik odnosi przez wyłączenie egzekucji.

3. Ograniczenia przelewu mogą wynikać z właściwości zobowiązań; zachodzą przy wierzytelnościach ściśle związanych z osobą lub w razie związania uprawnień z innym stosunkiem prawnym (prawo zaskarżenia czynności, zdziałanej za szkodę wierzyciela), dalej, gdy chodzi o wierzytelność, która wynika z zobowiązania, nakazującego liczyć się z wolą dłużnika, kto ma być jego wierzycielem itd.

4. Wierzytelności nie są przeznaczone do obrotu z wyjątkiem tych, które wynikają z dokumentów na okaziciela lub

przenoszalnych przez indos (weksel, czek, polisa, konosament) co do których istnieją przepisy szczególne. Co do innych wierzytelności nie ma potrzeby chronienia praw nabywców ze szkodą dłużnika, który zastrzegł, że nie chce mieć innego wierzyciela), chyba że istnieje dokument piśmienny, w którym tego zastrzeżenia nie ma, bo wtedy sam dłużnik jest winien tego stanu rzeczy, na którym osoby trzecie mogą się opierać.

W razie więc przelewu wierzytelności bez zezwolenia dłużnika, a wbrew umowie (art. 169), dłużnik będzie obowiązany traktować nabywcę wierzytelności jako swego wierzyciela wtedy, gdy co do wierzytelności istniał dokument, na którym jednak nie było wzmianki o ograniczeniu praw wierzyciela, a nabywca opierał się na dokumencie i był w dobrej wierze.

A c o n t r a r i o z art. 169, wynika, że zakaz zbywania wierzytelności jest s k u t e c z n y w o b e c t r z e c i e g o n a b y w c y, a więc, że nie wiąże dłużnika przelew, dokonany wbrew zakazowi.

5. Przelew na zabezpieczenie pretensji jest tylko jedną z form przelewu powierniczego i zobowiązuje otwierającego kredyt (cesjonariusza) do ściągnięcia pretensji o rozliczenie się (z cedentem), nie uzasadnia zatem powództwa o zwolnienie od egzekucji (S. N. 26.II.1936, C II 2391/35, G. P. 2/37).

Jeżeli wierzyciel nabył weksel po upływie terminu ustanowionego dla protestu wekslowego, nabycie to ma charakter zwykłego przelewu, do którego mają zastosowanie art. 168—176 k. z. (S. N. 23. IX. 1937, C II 702/37, P. P. H. 44/38, Ruch 158/1938).

S. N. uznał, że przelew wierzytelności pogorzelowej wbrew zakazowi ogólnych warunków ubezpieczeń (dołączonych do polisy) i bez zezwolenia zakładu ubezpieczeń jako dłużnika nie wiąże zakładu (orzecz. Zb. 69/1938, 8.II.1937, C II 2265, Nowy kod. zob. 1937 Nr 99, Ruch 867/1937). W innym orzecz. (z 26. I. 1937 r. C I 877/36, O. S. P. 489/1937 r.) S. N. uznał, że umow-

ny zakaz cesji prawa do świadczeń w stosunku do cesionariusza w złej wierze jest ważny.

Przelew i przekaz stanowią przemianę zobowiązania pod względem podmiotowym. Obie instytucje prawne mogą służyć tym samym celom w obrocie prawnym. Różnica, jaka między nimi zachodzi, nie jest istotną pod względem skutków prawnych w szczególności daje się sprowadzić jedynie do tego, że przelew przychodzi do skutku w drodze umowy między cedentem a cesjonariuszem bez udziału i bez względu na zgodę dłużnika, podczas gdy do przekazu, o ile ten ma być skuteczny także w stosunku do dłużnika, wymagana jest zasadniczo jego zgoda. Przelew może dotyczyć świadczenia płatnego w przyszłości (S. N. Zb. 39/1939 z 14.III.1938, C II 2444/37).

U w a g a. Porów. art. 528 i 529 proj. k. c. Addenda II.

Art. 170. § 1. Nabywca wstępuje w prawa wierzyciela z chwilą zawarcia umowy o przelew wierzytelności.

§ 2. Wraz z wierzytelnością przechodzą na nabywcę wszelkie związane z nią prawa, w szczególności prawo do zaległych odsetek, jeżeli nie umówiono się inaczej.

K. z. 50, 61, 168 n, 173, VII p. 1.

1. Przelew wierzytelności następuje na skutek u m o w y między zbywcą a nabywcą bez potrzeby uzyskiwania zgody dłużnika (art. 168) i bez jego w tym udziału. Trzeba jednak zauważyć, że to w niczym nie umniejsza praw dłużnika, gdyż będzie on zawsze mógł bronić się przeciwko nabywcy zarzutami z racji wierzytelności, które by mu służyły względem zbywcy w chwili dowiedzenia się o przelewie (art. 174).

Wydanie tytułu, stwierdzającego wierzytelność nie jest warunkiem przelewu, a jest już tylko wykonaniem samej umowy o przelew. Nie jest też warunkiem przelewu notyfikacja o przelewie, doręczona dłużnikowi. Umowa o przelew w chwili jej zawarcia wywiera skutek zarówno między stronami, tj. zbywcą i nabywcą wierzytelności, jak i w stosunku do dłużnika i osób

trzecich, a więc wierzycieli zbywcy. Niezawiadomienie o przelewie wierzytelności ma tylko ten skutek, że zapłata dokonana przez dłużnika do rąk poprzedniego wierzyciela jest skuteczna w stosunku do nabywcy wierzytelności, chyba że dłużnik w chwili dokonywania zapłaty poprzedniemu wierzycielowi wiedział o dokonanym przelewie (art. 173).

2. Kwestia, czy umowa o przelew jest umową przyczynową, czy abstrakcyjną nie jest przez k. z. rozstrzygnięta, jednak, aby umożliwić zastosowanie teorii abstrakcyjnej, k. z. normuje osobno skutki umowy przyczynowej w art. 312 (uzasadn. do k. z., str. 255).

3. § 2 przepisu stanowi, że nabywca nabywa przez przelew wszelkie p r a w a a k c e s o r y j n e. To znaczy, iż przelew nie stanowi odnowienia, bo przelana wierzytelność bez żadnej istotnej zmiany przechodzi na nowego wierzyciela. Pod prawami akcesoryjnymi (pomocniczymi) rozumie się hipotekę, (art. 250 pr. rzecz.) zastaw, (art. 259 pr. rzecz.) poręczenie (art. 632 § 1 k. z.). Do praw akcesoryjnych należą też o d s e t k i. Regułą według k. z. jest, że przelew sprowadza przeniesienie prawa od odsetek zaległych, a nie tylko przyszłych, chyba że się umówiono inaczej.

S. N. (orzecz. z 27.III.1937, C II 310/37, O. S. P. 273/1937 r.) wyjaśnił, że wraz z przelaną wierzytelnością z tytułu zaległego czynszu najmu lub dzierżawy przechodzi na nabywcę — w braku odmiennego zastrzeżenia — także ustawowe (a nie tylko umowne) prawo zastawu związane z tą wierzytelnością.

Jeżeli zostaje sporządzony jednostronny akt cesji zawierający tylko podpisane przez cedenta oświadczenie, iż wierzytelność swoją przelewa na cesjonariusza, to umowa o przelew zostaje zawarta dopiero wtedy, gdy cedent wręczy ten akt cesjonariuszowi, a cesjonariusz akt przyjmie, co oznacza, że przelew przyjmuje; samo więc pokazywanie sporządzonego przez cedenta aktu cesji cesjonariuszowi przez osobę trzecią, nie upoważ-

nioną przez cedenta do doręczenia aktu cesjonariuszowi, nie może mieć żadnego prawnego znaczenia (S. N. Zb. 13/1945, C III 445/45).

Uwaga. Porów. art. 530 proj. k. c. Addenda II.

Art. 171. Przelewu wierzytelności z dokumentu na okaziciela dokonywa się przez wydanie dokumentu.

K. z. 168, 172, 225 n.; K. h. 175.

1. Z natury papieru wartościowego będącego — i to najczęściej — dokumentem na okaziciela, wynika, że prawo z niego przechodzi jednocześnie z wydaniem samego dokumentu, gdyż w dokumencie tym prawa te są wcielone. Tak samo, zresztą jest z wekslem, choć nie jest on dokumentem na okaziciela (zbliża go do niego tzw. indos blankowy na wekslu), gdyż prawa z wekslu przechodzą jednocześnie z wydaniem wekslu.

Zasadniczo, jednocześnie z doręczeniem dokumentu zachodzi umowa o przelew i samo doręczenie stwierdza tę umowę.

2. K. z. nie wymaga ż a d n e j f o r m y dla przelewu. Jednak ze względu na samą naturę umowy, leżącej u podłoża wierzytelności lub z innych względów (związanie wierzytelności z hipoteką) — zachowanie pewnej formy będzie często konieczne.

Pisemne zawiadomienie dłużnika przez wierzyciela o przelewie wierzytelności nie prowadzi z logiczną konsekwencją do ustalenia przelewu (S. N. z 10.XII.1937, C III 851/36, N. k. z. 1938, str. 129; krytyka tego poglądu w glosie J. W. tamże).

Art. 172. Przelew wierzytelności winien być pismem stwierdzony. Przepisu tego nie stosuje się do przelewu wierzytelności z dokumentu na okaziciela.

K. z. 110, 111, 168, 171; K. p. c. 584.

K. z., postanawiając, że przelew ma być stwierdzony pismem, liczy się z orzecznictwem (na obszarze Polski Centr.), wymagającym pisma dla udowodnienia cesji pretensji dłużnych.

Pismo dla bytu przelewu nie jest konieczne, lecz jest potrzebne dla celów dowodowych; piśmienne zawiadomienie dłużnika o dokonanym przelewie wg orzecznictwa nie stanowi dostatecznego dowodu przelewu (patrz orzecz. 10.XII.1937, C III 851/36 pod art. 173 uw. 3). Takiego wymagania nie ma w odniesieniu do dokumentu na okaziciela, gdyż samo posiadanie dokumentu legitymuje już posiadacza jako nabywcę przez przelew.

U w a g a. Porów. art. 532 proj. k. c. Addenda II.

Art. 173. Dopóki dłużnik nie otrzymał zawiadomienia na piśmie o przelewie wierzytelności od zbywcy albo od nabywcy, zapłata dokonana poprzedniemu wierzycielowi oraz czynności prawne z nim zdziałane mają skutek przeciwko nabywcy, chyba że dłużnik wiedział o dokonanym przelewie w chwili zapłaty długu lub w chwili zawarcia czynności z poprzednim wierzycielem.

K. z. 168, 170; K. h. 45, 537.

1. Przepis daje zabezpieczenie dłużnikowi, który nie otrzymał zawiadomienia o przelewie ani od zbywcy, ani od nabywcy i wskutek tego nie wiedział o nim. Zabezpieczenie polega na tym, że w stosunku do dłużnika przelew nie ma skutków prawnych, gdyż może się on ważnie zwolnić z długu, płacąc poprzedniemu wierzycielowi lub wejść z nim w jakąś czynność prawną(obniżenie odsetek, odroczenie terminu zapłaty, rozłożenie na raty itp.), co nabywca wierzytelności będzie musiał uznać za obowiązujące go. Taka ochrona istnieje tylko dla dłużnika d o b r e j w i a r y, tj. dla takiego, który nic nie wie o dokonanym przelewie. Z chwilą, gdy dłużnik otrzymał wiadomość o przelewie, nie może on już ważnie zwolnić się z długu, płacąc dawnemu wierzycielowi; byłoby to działaniem na szkodę nabywcy wierzytelności.

2. Zawiadomienie musi być n a p i ś m i e i jest obojętne czy dłużnik pismo otrzymał, byle by mu je doręczono (uzasadn., str. 260).

3. Dłużnik nie może już ważnie traktować zbywcy jako swego wierzyciela: 1) jeśli dowiedział się o przelewie (co musi udowodnić nabywca) lub 2) jeśli otrzymał zawiadomienie o przelewie na piśmie od zbywcy lub nabywcy.

4. S. N. uznał, że skutki braku formy nakazanej ustawą objawiają się nie wyłącznie w stosunku między cedentem a cesjonariuszem, lecz wszędzie, gdzie powstaje spór o cesję, a więc zwłaszcza w stosunku pomiędzy cesjonariuszem a dłużnikiem. Pisemne zawiadomienie o cesji nie stanowi bezwzględnego dowodu, że nastąpił przelew roszczenia (S. N. 10.XII.1937, C III 851/36, Ruch 1939, str. 164 i 165).

Dłużnik, któremu w chwili otrzymania wiadomości o przelewie służy przeciwko zbywcy wierzytelności wzajemna pretensja nadająca się do potrącania z wierzytelnością przelaną, może skorzystać z prawa potrącenia także przeciwko nabywcy wierzytelności (S. N. 24.IX.1937 C II 698/37 O .S. P. 312/38). Przelew może być wierzycielowi zbywcy skutecznie przeciwstawiony nawet przed zawiadomieniem dłużnika o przelewie (S. N. 18.III.1938, C II 2460/37, O. S. P. 541/1938).

U w a g a. Porów. art. 533 proj. k. c. Addenda II.

Art. 174. Dłużnikowi służą przeciwko nabywcy wierzytelności zarzuty, jakie miał przeciwko zbywcy w chwili powzięcia wiadomości o przelewie.

K. z. 168, 170, 173, 254, II p. 10.

1. Przelew bywa dokonywany w zasadzie bez udziału dłużnika. Dla ochrony jego prawa przepis uprawnia go do zgłoszenia przeciw nabywcy wszelkich zarzutów, jakie mógł by mieć przeciwko zbywcy w chwili dowiedzenia się o zbyciu i prócz tego służą mu zarzuty osobiste przeciwko nabywcy.

2. Zasada w przepisie uświęcona nie obowiązuje przy indosie wekslowym, który ustanawia zasadę wręcz przeciwną (art. 17 prawa weksl.). Wynika to z tego, że nabycie przez przelew ma charakter nabycia p o c h o d n e g o, w przeciwstawie-

niu do nabycia wekslu z indosu, które się uważa za nabycie p i e r w o t n e. Pochodnością tłumaczy się, że wierzytelność na nabywcę przechodzi obciążona wszelkimi możliwymi zarzutami ze strony dłużnika.

3. Dopuszczalne są zarzuty wszelkiego rodzaju, wynikające ze źródła zobowiązania (powody nieważności: błąd, przymus itp.) jak i ze zdarzeń lub czynności prawnych późniejszych: odroczenie terminu płatności, zwolnienie z długu, potrącenie, exceptio doli (uzasadn. str. 261). Chodzi o te zarzuty, które służyły w chwili „powzięcia wiadomości o przelewie".

4. Przyjęcie przelewu wobec nabywcy może być uważane stosownie do okoliczności za zrzeczenie się zarzutów (uzasadn., str. 263).

5. S. N. uznał, że jeżeli dłużnik w chwili otrzymania wiadomości o przelaniu jego długu ma prawo wyboru między świadczeniami przemiennymi, może dokonać tego wyboru także przeciwko cesjonariuszowi i potrącić z wybranym świadczeniem swe wzajemne roszczenie, jakie ma do cedenta (S. N. Zb. 377/1938 r, 6.II.1937, C II 24/36, N. k. z. 1937, str. 155).

Położenie dłużnika nie może wskutek przelewu doznać pogorszenia, gdyż przelew wierzytelności następuje bez zezwolenia i udziału dłużnika i dlatego korzysta on wobec nabywcy wierzytelności ze wszystkich zarzutów, jakie miał wobec nabywcy (tenże wyrok).

Dłużnik wekslowy może przeciwstawić wierzycielowi, który nabył weksel po upływie terminu ustawowego dla protestu zarzut, że uiścił poprzednikowi nadmierne odsetki (S. N. 23.IX. 1937, C II 702/37, P. P. H. 44/38, Ruch 158-38).

Przelew, który następuje bez zgody dłużnika, nie może pogorszyć jego położenia prawnego wobec wierzyciela i dlatego zachowuje mu wobec nabywcy wszelkie zarzuty, jakie miał wobec zbywcy (S. N. Zb. 366/1938 z 4.XI. 1937, C II 1161/37).

Przeciwko nabywcy wierzytelności w drodze przelewu służy dłużnikowi zarzut potrącenia z wierzytelnością, jaką ma wobec zbywcy, o ile zarzut potrącenia przysługiwał dłużnikowi wobec zbywcy do chwili powzięcia wiadomości o przelewie (tenże wyrok).

Jeżeli dłużnik w chwili otrzymania wiadomości o przelewie jego długu ma prawo korzystania z potrącenia (art. 254 k. z.) wobec pierwszego wierzyciela, może się posługiwać tym zarzutem również wobec nabywcy wierzytelności (powołany wyżej wyrok Zb. 366/1938).

Okoliczność, że dłużnik przed powzięciem wiadomości o cesji nie złożył przewidzianego w art. 254 § 2 k. z. oświadczenia wierzycielowi o skorzystaniu z prawa potrącenia, nie pozbawia dłużnika prawa przeciwstawienia cesjonariuszowi zarzutu potrącenia wobec brzmienia art. 174 k. z. oraz ze względu na działanie wsteczne zarzutu potrącenia (art. 254 § 2 k. z. i n f i n e) (S. N. Zb. 493/38 z 14.I. 1938, C I 52/37).

Patrz orzecz. S. N. 305/38 z 28.V.—11.VI. 1937 pod art. 254.

U w a g a. Porów. art. 534 proj. k. c. Addenda II.

Art. 175. Gdy między kilku osobami toczy się spór o to, która z nich jest wierzycielem, każda strona procesowa może żądać od sądu, aby do czasu ukończenia procesu nakazał dłużnikowi wstrzymać się z wypłatą długu lub złożyć przedmiot świadczenia do depozytu sądowego, jeżeli dług jest wymagalny.

K. z. 168, 237; K. p. c. 80 n., 837.

Ten praktyczny przepis zabezpiecza dłużnika, jak i strony, które wiodą spór. Spór może wynikać z tego, że ktoś np. wierzytelność zbył kilkakrotnie. Chodzi o zapobieżenie uiszczenia długu przez dłużnika do rąk nieuprawnionego.

Nakaz z art. 175 wydaje sąd procesowy, przed którym spór już jest zawisły i to na wniosek którejkolwiek ze stron. Przepis nie wyklucza zastosowania przez sąd na wniosek powoda

art. 837 i n. k. p. c., a także nie wyłącza prawa dłużnika do złożenia sumy dłużnej do depozytu sądowego.

Art. 176. Przepisy o przelewie wierzytelności stosuje się odpowiednia do ustąpienia osobom trzecim wszelkiego rodzaju praw, o ile w tej mierze nie obowiązują przepisy szczególne.

K. z. 168 n; K. h. 40—46.

W braku przepisów szczególnych stosować należy przepisy k. z. o przelewie, np. co do przeniesienia praw autorskich, spadkowych, co do przelewu roszczeń z praw rzeczowych itp.

U w a g a. Porów. art. 538 proj. k. c. Addenda II.

ROZDZIAŁ II.

W s t ą p i e n i e o s o b y t r z e c i e j w p r a w a z a s p o k o j e n i a w i e r z y c i e l a.

Art. 177. Osoba trzecia spłacająca wierzyciela może wstąpić w jego prawa albo z mocy umowy albo z mocy ustawy.

K. z. 178 n.

1. Postanowienia art. 177—181 omawiają możliwości zmiany osoby wierzyciela bez potrzeby zgody dłużnika, wzgl. zgody poprzedniego wierzyciela. Przepisy te oczywiście nie wykluczają zmiany wierzyciela przy istnieniu zgody wszystkich trzech zainteresowanych (tj. dotychczasowego wierzyciela, nowego wierzyciela i dłużnika).

Osobą trzecią jest taka osoba, która nie jest w stosunku zobowiązania do wierzyciela; nie jest nią dłużnik ani współdłużnik. Aby dać możność trzeciemu, który płaci dług w całości lub w części za dłużnika, korzystania z zabezpieczeń, przepis dozwala wstąpienia płacącego w prawa pierwotnego wierzyciela, wierzytelność bowiem istnieje nadal wraz ze wszelkiego rodzaju prawami akcesoryjnymi (poręczenie, zastaw itp.).

Art. 178. Wstąpienie w prawa wierzyciela jest umowne:

1) gdy wierzyciel, otrzymując zapłatę od osoby trzeciej, podstawia ją w swe prawa; podstawienie to powinno być wyraźne i równoczesne z zapłatą;

2) gdy dłużnik spłaca wierzyciela sumą pożyczoną w celu zapłacenia długu i podstawienia wypożyczającego w prawa wierzyciela; ażeby podstawienie to było ważne, potrzeba, aby oświadczenie o zaciągnięciu pożyczki, pokwitowanie jej odbioru i pokwitowanie spłaty wierzyciela sporządzone były w jednym akcie przed notariuszem oraz aby w akcie mieściło się oświadczenie, że spłata dopełniona została pieniędzmi dostarczonymi w tym celu przez nowego wierzyciela.

K. z. 168—174, 181.

Wstąpienie w prawo wierzyciela może być umowne (art. 178), albo wynikać z ustawy (art. 179). Umowne wstąpienie może być dwojakiego rodzaju: 1) wierzyciel, przyjmując zapłatę od 3-go, może się zgodzić na wstąpienie w jego miejsce; wierzyciel musi się w y r a ź n i e na to zgodzić i to w chwili z a p ł a t y. Nie ma tu odpowiedzialności z tytułu rękojmi (jak np. przy indosie wekslowym). 2) Dłużnik zaciąga pożyczkę od trzeciego i wzamian za to podstawia trzeciego w prawa wierzyciela. Jest to tzw. konwersja; zachodzi wtedy, gdy dłużnik chce się pozbyć długu bardziej uciążliwego, zastępując go mniej uciążliwym, np. dług na 10% konwertuje się na 6%. W tym przypadku potrzeba sporządzenia a k t u n o t a r i a l n e g o, który winien zawierać: a) oświadczenie dłużnika o zaciągnięciu pożyczki u 3-go, b) pokwitowanie z jej odbioru, c) pokwitowanie spłaty dawnego wierzyciela — a więc z udziałem wierzyciela, i d) oświadczenie, iż spłata została dokonana pieniędzmi, dostarczonymi w tym celu przez nowego wierzyciela. Formalności te są przepisane dla uniknięcia zaciągnięcia przez dłużnika dalszych fikcyjnych pożyczek na spłatę długu.

Art. 179. Wstąpienie w prawa wierzyciela następuje z mocy ustawy:

1) gdy wierzyciel spłaca innego wierzyciela, mającego przed nim pierwszeństwo co do zaspokojenia;

2) gdy kto płaci cudzy dług, za który odpowiada osobiście albo pewnymi przedmiotami majątkowymi.

K. z. 177, 181, 218, 292, 386, 399 § 1, 412, 476 § 1, 625, 638 § 1, XVI; K. h. 582, 609, 627; K. p. c. 796 i 800; rzecz. 190 n:, 250 n:; Up: 203:

1. Pierwszeństwo może wynikać z lepszego miejsca hipotecznego lub przywileju.

2. Płacenie cudzego długu jest spowodowane interesem prawnym płacącego (aby zwolnić się od odpowiedzialności osobistej lub rzeczowej). Taki interes może mieć: poręczyciel, zastawca, który za cudzy dług dał w zastaw swoją rzecz, nabywca przedsiębiorstwa obciążonego długiem itd. Inaczej jest, gdy ktoś będąc solidarnym dłużnikiem płaci dług (własny!); nie wstępuje on w miejsce wierzyciela, lecz ma tylko regres do pozostałych dłużników — art. 18. Podstawienie zachodzi bez względu na wolę dłużnika lub wierzyciela. Wierzyciel nie może odmówić przyjęcia.

3. Wstąpienie w miejsce ubezpieczonego w stosunku do osoby trzeciej odpowiedzialnej za szkodę, jest przewidziane w ustawach ubezpieczeniowych. Wstąpienie masy spadkowej w miejsce wierzyciela co do sumy wydzielonej na zaspokojenie wierzytelności, zabezpieczonej hipotecznie lub w rejestrze przewiduje art. 213 § 1 pr. upadł.

4. S. N. orzekł, że przepisy prawa cywilnego o podstawieniu mają zastosowanie do żyranta wekslu, który zapłacił sumę wekslową zasądzoną od niego na podstawie prawomocnego nakazu zapłaty; ma więc on prawo dochodzenia zwrotu zapłaconej sumy od głównego dłużnika. Natomiast nie mają w tym przypadku zastosowania przepisy prawa wekslowego dotyczące

zwrotnego poszukiwania żyranta, który weksel wykupił, ani też przepisy o przedawnieniu roszczeń wekslowych (orzecz. 29. V. 1947, C I 608/45, P. i P. zesz. 12/47, str. 127 n.).

U w a g a. Porów. art. 535 proj. k. c. Addenda II.

Art. 180. Zaspokojony wierzyciel obowiązany jest osobie wstępującej w jego prawa z mocy umowy lub ustawy wydać dokumenty dotyczące wierzytelności, oraz przedmioty służące do jej zabezpieczenia.

K. z. 55, 122, 181; K. p. c. 534.

1. Obowiązek ten wynika nie z umowy, lecz z tego, że wierzyciel został zaspokojony przez osobę trzecią.

2. S. N. uznał, że nie jest konieczne orzeczenie o uzależnieniu obowiązku zapłaty od wydania dokumentów (S. N. 29.IX. 1938, C II 454/38, Prz. Sąd. 1939, str. 131 i 132).

U w a g a. Porów. art. 537 proj. k. c. II.

Art. 181. Wstąpienie umowne albo z mocy ustawy nie może szkodzić pierwotnemu wierzycielowi, gdy tylko w części zaspokojony został; może on w tym przypadku wykonywać swe prawa co do pozostałej należności z pierwszeństwem przed tym, od którego otrzymał tylko częściową zapłatę, chyba że zrzekł się tego pierwszeństwa

K. z. 177 n, 206.

Jeżeli trzeci częściowo spłaca wierzyciela, ostatni zachowuje przed trzecim pierwszeństwo zaspokojenia z mienia dłużnika, o ile chodzi o resztę niespłaconej przez trzeciego wierzytelności. Wynika to z zasady: n e m o s u b r o g a t c o n t r a s e. Płacący połowę długu, zabezpieczonego hipotecznie miałby, gdyby chodziło o zwykły przelew, równoczesne pierwszeństwo, jednak stosownie do art. 181 wstępujący idzie po dotychczasowym wierzycielu. Z sumy zatem uzyskanej przez subhastę, jeśli nie wystarcza ona na zaspokojenie obu części, pierwszeństwo będzie miał wierzyciel dawny, a resztę

tylko (jeśli pozostanie) pójdzie na zaspokojenie tego, kto dokonał spłaty częściowej.

U w a g a. Porów. art. 536 proj. k. c. Addenda II.

D z i a ł II.

Z m i a n a d ł u ż n i k a.

Art. 182. Kto przez umowę z dłużnikiem zobowiązał się zwolnić go od obowiązku świadczenia, powinien w czasie właściwym zaspokoić wierzyciela i odpowiada względem dłużnika za to, że wierzyciel do spełnienia świadczenia pociągać go nie będzie.

K. z. 2, 50, 55, 91, 117, 189 n, 508, XL § 1.

Literatura pol.: J. G w i a z d o m o r s k i, Przejęcie długu, Kraków 1927 r. Z. N o w a k o w s k i, Przejęcie długu wg k. z., Poznań 1937 r. Z. N o w a k o w s k i, Przejęcie długu, Przeg. Not. N 7—8/1948 r., str. 33—58.

Chodzi tu o tzw. o b j ę c i e z a p ł a t y, które polega na tym, że trzeci w umowie z dłużnikiem nie wymagającej żadnych formalności, a bez udziału w tym wierzyciela, obowiązuje się objąć zapłatę, tj. zwolnić dłużnika ,a więc zaspokoić wierzyciela. Zobowiązanie zachodzi wyłącznie w stosunku do dłużnika, gdyż nie jest to zobowiązanie na rzecz wierzyciela (art. 91), wobec czego wierzyciel nie może na zasadzie takiej umowy wystąpić z roszczeniem przeciwko obejmującemu zapłatę długu, ponieważ w stosunku do wierzyciela nadal jedynie zobowiązanym pozostaje dłużnik.

W umowie z art. 182 przejemca długu zobowiązuje się w sposób dalej idący niż przy prostej gwarancji; dotychczasowy bowiem dłużnik ma prawo domagać się sądownie, aby obejmujący zapłatę długu zaspokoił wierzyciela, podczas gdy przy gwarancji służyłoby mu tylko roszczenie o odszkodowanie z powodu niezaspokojenia wierzyciela.

Wynika to ze słów: „powinien... zaspokoić wierzyciela". Te same skutki zachodzą, gdy osoba trzecia w umowie z dłużni-

kiem przejęła dług na siebie, ale wierzyciel jeszcze nie wyraził zgody (art. 184), ponieważ zobowiązanie do przejęcia długu (o czym mowa w art. 184) obejmuje również zobowiązanie do zwolnienia dłużnika (lecz nie odwrotnie).

Art. 183. § 1. Kto przez umowę z wierzycielem zobowiązuje się do świadczenia zamiast dłużnika, ten wstępuje na jego miejsce i przejmuje wszelkie jego obowiązki.

§ 2. Dotychczasowy dłużnik zostaje zwolniony wówczas, gdy to wyraźnie wypływa z umowy.

§ 3. W razie wątpliwości, nowego dłużnika uważać należy za dłużnika solidarnego.

§ 4. Jeżeli nabywca nieruchomości przejmuje ciążące na niej długi, rozumieć należy, w razie wątpliwości, że ma wstąpić na miejsce dotychczasowego dłużnika.

K. z. 8, 10, 13 n, 29, 55, 108, 187, XL.

Art. 184. Jeżeli wierzyciel zgadza się na zmianę dłużnika na skutek umowy, zawartej między dotychczasowym dłużnikiem a nowym, wstępującym na jego miejsce, dotychczasowy dłużnik zostaje zwolniony, chyba że nowy dłużnik był niewypłacalny w chwili dokonania zmiany, a wierzyciel o tym nie wiedział.

K. z. 29, 50, 55, 108; K. h. 48.

Literatura pol.: G w i a z d o m o r s k i, Przejęcie długu, 1927 r.

1. Przejęcie długu może nastąpić bądź: a) drogą umowy między nowym dłużnikiem a wierzycielem (art. 183), b) bądź drogą umowy między dawnym dłużnikiem a nowym, na którą to zmianę wierzyciel się zgadza (art. 184).

2. Przejęcie długu n i e w y m a g a f o r m a l n o ś c i dla swej ważności, ani w celach dowodowych, jednak, jeśli istnieje dowód piśmienny długu, oświadczenie przejmującego dług i zgoda wierzyciela muszą być stwierdzone p i s m e m (art. 187). Jeżeli w tym przypadku przejęcie długu następuje przez umowę wierzyciela z nowym dłużnikiem ,oba oświadczenia wymagają pisma; jeżeli przejęcie następuje przez umowę

dawnego dłużnika z nowym — wtedy pisma wymaga oświadczenie nowego dłużnika i zgoda wierzyciela. W każdym razie z umowy powinno wynikać w y r a ź n i e, że dotychczasowy dłużnik zostaje zwolniony.

3. Zamiar zwolnienia n i e d o m n i e m y w a się. Wyjątkiem od tej zasady jest, gdy ktoś nabywa nieruchomość obciążoną długiem, wtedy właśnie domniemywa się, że nastąpiło to w zamiarze zwolnienia dłużnika i zachodzi przejęcie długu, a nie przystąpienie do długu (art. 183 § 4).

4. Skutkiem przejęcia długu jest, że przechodzi on b e z z m i a n y i s t o t y na nowego dłużnika, a dłużnik dawny zostaje zwolniony (art. 183 §§ 1 i 2 oraz 184). Skutek ten w pełni zachodzi, gdy przejęcie jest skutkiem umowy z wierzycielem nowego dłużnika, który wtedy bierze na siebie pełne ryzyko wypłacalności. Jeśli zaś wierzyciel zgadza się tylko na nowego dłużnika, polega to tylko na zaufaniu wierzyciela, że nowy dłużnik będzie wypłacalny, natomiast gdyby się okazało, że w chwili oświadczenia zgody wierzyciela nowy dłużnik był niewypłacalny, a wierzyciel o tym nie wiedział, był więc w błędzie — art. 37 k. z. — to celem ochrony praw wierzyciela art. 184 daje mu prawo zachowania swej wierzytelności wobec dawnego dłużnika. Nie ma wtedy roszczenia do niewypłacalnego nowego dłużnika - przejemcy (bo trzeba domniemywać, że przejęcie zaszło bez zgody wierzyciela); przejemca odpowiada tylko względem dawnego dłużnika na zasadzie art. 182.

5. Patrz uw. 1 do art. 188.

U w a g a. Porów. art. 539, 543, 544 i 540 proj. k. c. Addenda II.

Art. 185. Przejmujący cudzy dług może przeciwstawić wierzycielowi wszelkie zarzuty, jakie wynikają ze stosunku wierzyciela z dotychczasowym dłużnikiem, z wyjątkiem zarzutu potrącenia z wierzytelnością dotychczasowego dłużnika.

K. z. 174, 183, 184, 254n, 279.

1. Nowy dłużnik — przejemca odpowiada z tego samego tytułu co dawny, wskutek tego służą mu te same zarzuty, które miał dawny dłużnik. Przejęcie bowiem długu nie powoduje odnowienia ani też nie stanowi uznania długu, chyba że umowa stron stanowi inaczej. Może się zatem przejemca bronić tym, że dawny dłużnik część długu spłacił, że został zwolniony z długu, że wierzytelność była umorzona, może się bronić potrąceniem lub wadliwością powstania zobowiązania z powodu błędu, przymusu itp. Nie może natomiast bronić się takim zarzutem potrącenia, którym się nie bronił dawny dłużnik, byłoby to bowiem pewnego rodzaju rozporządzenie cudzą wierzytelnością; jeżeli dawny dłużnik korzystał z tego zarzutu, to mogło nastąpić umorzenie długu, częściowe lub całkowite, na co mógłby się przejemca powołać.

2. Prócz zarzutów z dawnego stosunku wierzyciela do dłużnika może przejemca korzystać z zarzutów, wynikających: a) z umowy o przejęcie długu, i b) służących mu osobiście wobec wierzycieli; natomiast nie może się bronić zarzutami ze swego stosunku do poprzedniego dłużnika.

3. Patrz pod art. 188 uw. 13 orzecz. S.N. z 3.XII.1936, O.S.P. 44/1937.

U w a g a. Porów. art. 545 k. c. Addenda II.

Art. 186. Wskutek zmiany dłużnika za zgodą wierzyciela wygasają ustanowione celem zabezpieczenia wierzytelności poręczenia i prawa zastawu, jeżeli poręczyciel lub osoby, do których należy przedmiot prawa zastawu, nie zgodzą się na dalsze ich trwanie.

K. z. 183 § 2, 184, 625n, XL § 2; pr. rzecz. 190n., 250n.

1. Skutkiem tego, że z powodu zmiany dłużnika d ł u g n i e g a ś n i e jest to, iż p r a w a u b o c z n e pozostają dalej w mocy wobec wierzyciela. Jeżeli prawa te służyły p r z e c i w k o d a w n e m u d ł u ż n i k o w i, to jest kwestią wykładni, czy obowiązki prawom tych odpowiadające przejęte

zostały przez nowego dłużnika, czy też nie; w ostatnim przypadku służą wierzycielowi te prawa tylko przeciwko pierwotnemu dłużnikowi, np. prawa co do zaległych odsetek.

2. Jeżeli te uboczne prawa służą wierzycielowi p r z e c i w k o t r z e c i m, jako ustanowione celem zabezpieczenia wierzytelności p o r ę c z e n i a i z a s t a w, to dla osób trzecich nie jest obojętne, kto jest dłużnikiem, gdyż położenie np. poręczającego mogło by ulec pogorszeniu z powodu zmiany w osobie dłużnika. Z tego powodu dalsze trwanie tych praw uzależnia art. 186 od zgody osób trzecich, poręczyciela lub zastawcy (bez potrzeby zachowania formy potrzebnej dla ustanowienia tych praw).

U w a g a. Porów. art. 546 proj. k. c. Addenda II.

Art. 187. Jeżeli istnieje co do długu dokument piśmienny, oświadczenie przejmującego dług i zezwolenie wierzyciela na zmianę dłużnika winny być pismem stwierdzone.

K. z. 110 n; K. h. 40, 45, 47, 189.

Patrz uw. 2 do art. 183 i 184.

Przepis jest skutkiem zasady, przyjętej w art. 111.

U w a g a. Porów. art. 542 proj. k. c. Addenda II.

Art. 188. § 1. Kto nabywa majątek lub przedsiębiorstwo bez przejęcia lub zaspokojenia długów, jakie na nich ciążą, ten odpowiada solidarnie ze zbywcą za te długi nabytym majątkiem lub przedsiębiorstwem, o ile o ich istnieniu w czasie nabycia wiedział lub wiedzieć był powinien.

§ 2. Jeżeli majątek lub przedsiębiorstwo nabywa osoba bliska zbywcy, domniemywa się, że o istnieniu długów wiedziała.

K. z. 8, 13 n, 52, 183 n, 339, 476; K. h. 39 n, 43, 44, 46.

Literatura pol.: B e k e r m a n, Przyczynek do wyjaśnienia art. 188 K. z., Prz. Not. N 19—1934 r., str. 2—6, K. **Ż u r o m s k i**, Art. 188 K. z., Prz: Not. N 3—4 z 1935 r., str. 4—12.

1. Art. 182 dotyczy podjęcia się zwolnienia dłużnika bez

przyjęcia zobowiązania wobec wierzyciela, art. 183—187 dotyczą przejęcia długu ze skutkiem zwalniającym dawnego dłużnika, natomiast art. 188 dotyczy łącznego objęcia długu w charakterze dłużnika solidarnego w sytuacji zbliżonej do sukcesji uniwersalnej. Już z art. 183 § 3 wynika, że łączne objęcie długu w charakterze dłużnika solidarnego jest możliwe w drodze umowy z wierzycielem. Tutaj chodzi o łączne objęcie długu z samego prawa.

2. Przepis art. 188, jako przepis ochronny dla wierzyciela ma charakter bezwzględnie obowiązujący (ius cogens), którego uniknąć nie można przez odmienną umowę zbywcy z nabywcą (porówn. § 419 ust. 3 k. c. n., na którym art. 188 jest wzorowany).

3. Solidarna odpowiedzialność jest dlatego uzasadniona, że wierzyciel widzi zabezpieczenie dla swej wierzytelności nie tyle w osobistej odpowiedzialności dłużnika, ale i to przede wszystkim w majątku lub przedsiębiorstwie swego dłużnika i w razie zbycia tego majątku lub przedsiębiorstwa w całości lub części uważać może, iż utraca właściwe pokrycie dla swej wierzytelności. Lepsze rzeczowe zabezpieczenie (hipoteka, zastaw) nie jest tak łatwo osiągalne, podraża przy tym kredyt i krępuje dłużnika. Dlatego też ustawa zapewnia wierzycielowi w razie zbycia przez jego dłużnika przedsiębiorstwa lub majątku solidarną odpowiedzialność nabywcy. Odpowiedzialność ta musi mieć pewne granice: dotyczy ona tylko tych długów, o których nabywca mógł się łatwo dowiedzieć przy nabyciu lub powinien był o nich wiedzieć, dokładając zwykłej staranności, a nie wiedział tylko z powodu niedbalstwa lub lekkomyślności. Czy dany dług istotnie ciąży na majątku lub przedsiębiorstwie zależy od oceny faktycznej sytuacji. Zwykle taki dług jest uwidoczniony w księgach.

Przepis odnosi się do wszelkiego rodzaju zbycia i nabycia majątku przez sprzedaż, darowiznę, zamianę, a więc i przez sądową ugodę (S. N. z 29.IV.1938, C I 642/37, N. k. z. 1939, str. 3).

4. Odpowiedzialność nabywcy majątku nie jest ograniczona do obciążeń r z e c z o w y c h nabytego majątku (S. N. 18.XI.1938, C III 3233/37, O. S. P. 207/1939 z glosą L o n g - c h a m p s). Gdyby bowiem w art. 188 chodziło tylko o obciążenie rzeczowe, to przepis byłby zbędny, gdyż odpowiedzialność nabywcy przedmiotu obciążonego rzeczowo wynika już z przepisów prawa rzeczowego.

5. Orzecz. powołane w uw. 4 uznało odpowiedzialność z art. 188 nabywcy n i e r u c h o m o ś c i, gdyż zbycie tej nieruchomości miało charakter zbycia „majątku".

„M a j ą t e k" to podstawa kredytu lub zabezpieczenia wierzycieli, to prawo majątkowe służące jednej osobie. Z jedną osobą łączy się zwykle jeden majątek. Jest to ogół d ó b r służących jednej osobie. To też pod wyrazem „majątek" w art. 188 rozumieć należy ogół praw jednej osoby w chwili zbycia, lub też pewną część majątku (majątek spadkowy, majątek zastrzeżony). Nie chodzi tu o mienie indywidualnie oznaczone, np. zagrodę wiejską, nieruchomość miejską, ani też pewne części majątku, które nie podpadają pod art. 188. Chodzi o s t a n c z y n n y majątku bez potrącenia długów i ceny uiszczonej. Za „majątek" uważać też trzeba p r z e d m i o t y o t r z y m a n e w z a m i a n z a i n n e p r z e d m i o t y majątku nabytego.

Wyraz „m a j ą t e k" (p a t r i m o n i u m, p a t r i m o i n e, V e r m ö g e n) w powyższym znaczeniu jest użyty w art. 123, 254, 358 i 548 oraz w innych przepisach, mówiących o majątku spółki. Natomiast dla określenia p o s z c z e g ó l n y c h d ó b r (b i e n, G u t), mogących wchodzić w skład majątku, używa się w k. z. wyrazów: „mienie" (art. 294, 352, 402), „dobro" (art. 121, 139). Na poszczególnych dobrach ciążą

tylko długi, zabezpieczone rzeczowo. Gdy więc w art. 188 o takie długi nie chodzi, ma on przeto na myśli ogólną odpowiedziałalność dłużnika za swoje zobowiązania, a ta obciąża bądź cały jego majątek, bądź majątek odrębny.

Polemika nad znaczeniem wyrazu „majątek", w art. 188 toczyła się w glosach Domańskiego i Longchamps w O.S.U. z 1939 r. pod orzeczeniem z 29.IX.1938 r., C I 1552/37, O. S. P. 350/1939. Orzeczenie to (przyjmując wykładnię Longchamps z glosy pod Nr 207 — 1939 r. z O. S. P.) wyjaśnia, że art. 188 dotyczy tylko zbycia ogółu majątku danej osoby, jego części ułamkowej lub części organicznie wyodrębnionej i sprzedaż pewnego oddzielnego obiektu (np. domu) pod powyższy przepis nie podpada, chociażby nawet obiekt ten stanowił jedyny majątek sprzedawcy, o ile nie był on sprzedany jako ogół majątku.

Domański krytykuje ten pogląd i twierdzi m. in., że tezę swą S. N. zaczerpnął z uzasadnienia do k. z., opracowanego przez prof. Longchamps, które nie jest uzasadnieniem, aprobowanym przez Kom. Kod., ani nie jest uzasadnieniem urzędowym kod. zob. i przytacza m. in.: jeśli ktoś wybuduje dom za cudze pieniądze, a następnie sprzeda osobie trzeciej bez przekazania długów osobistych, na budowę zaciągniętych, to wg poglądu Lonchamps wierzyciel, którego wierzytelność tkwi w wybudowanym za jego pieniądze domu, nie może się od nabywcy domu domagać zapłaty swej wierzytelności na zasadzie art. 188 § 1, chociażby nabywca wiedział, że dług związany ściśle z budową domu nie został zaspokojony, gdyż nieruchomość nie może być uznana za „majątek" oddzielony od innego majątku danej osoby. Domański zaznacza, że w praktyce zbycie majątku — jako ogółu praw majątkowych lub pewnej ułamkowej jego części — zachodzi chyba tylko przy zbyciu praw spadkowych, które reguluje prawo spadkowe. Całego osobistego majątku nikt nie zbywa, bo nie można się

obejść bez rzeczy chociażby osobistego użytku, teoria zatem (uświęcona powołanym orzeczeniem) wydaje się D o m a ń s k i e m u niekonsekwentną i oderwaną od wymogów życiowych.

L o n g c h a m p s nie zgadza się z tym stanowiskiem — wg którego wyrażenie „majątek“ w art. 188 oznaczałoby każdą trwałą jednostkę gospodarczą nie nastawioną specjalnie na osiągnięcie z góry oznaczonych korzyści (bo taką właśnie jednostką jest przedsiębiorstwo) i na poparcie swego poglądu daje interpretację przepisu art. 188 słowną, logiczną i teleologiczną. Przyznając zasadniczo słuszność argumentacji L o n g c h a m p s, podnieść musimy, że istotnie, o ile chodzi o odpowiedzialność ustawową nabywcy przy zbyciu „majątku“ zbywcy — będą to wypadki rzadsze (sprzedaż samego spadku, darowizna całego majątku przez osobę, która wstępuje do zakonu, podział majątku między spadkobierców), natomiast najczęściej będzie miał zastosowanie przepis art. 188 § 1 w przypadku przejęcia przedsiębiorstwa (rozumianego, jako zespół praw i innych przedmiotów, związanych jednym przeznaczeniem gospodarczym, nie stanowiących zamkniętej podstawy odpowiedzialności, jak w przedsiębiorstwach handlowych o podstawach kapitalistycznych).

Chodzi tu o majątek lub przedsiębiorstwo, które wyłącznie o d w ł a ś c i c i e l a nabyte zostało (S. N. 26.XI.1937, C II 1938/37 P. P. A. 1938, p. 119).

Patrz orzecz. z 17.IX. 1936 w uw. 13, które ustala, że nabycie z licytacji urządzenia sklepowego nie stanowi przejęcia przedsiębiorstwa z art. 188 k. z. z braku układu między nabywcą a dłużnikiem.

6. Nabycie musi nastąpić b e z p r z e j ę c i a lub b e z z a s p o k o j e n i a d ł u g ó w, jakie ciążą na majątku lub przedsiębiorstwie. Nie będzie więc nabywca odpowiedzialny z art. 188, jeśli długi zostały zaspokojone przy nabyciu lub nabywca przejął wyraźnie dług bądź jako dłużnik wyłączny z art.

183 i 184, bądź jako dłużnik solidarny z art. 183 § 3, bo wtedy odpowiada całym majątkiem. Jeżeli zastrzeżono nabycie majątku lub przedsiębiorstwa „wraz z długami" należy stosować regułę art. 188.

7. Odpowiedzialność, jak wskazano, rozciąga się tylko na długi, o których nabywca w czasie nabycia wiedział lub powinien był wiedzieć, dołożywszy zwykłej staranności. Jest obojętne z jakiego źródła nabywca dowiedział się lub powinien był dowiedzieć (powoł. w uwadze 4 orzecz. S. N. z 18.XI. 1938, C III 3233/37 ,O .S. P. 207/1939). Jeżeli nabywca jest osobą bliską (p e r s o n a s u s p e c t a, n a h e A n g e h ö r i g e — termin z ust. upadł. austr. z 1914 r. § 32), domniemywa się, że wiedział on o wszystkich długach, bo to jest zwykle zgodne z prawdą życiową. Domniemanie to jest i u r i s t a n t u m, a zatem osoba bliska musi udowodnić, chcąc się zwolnić od odpowiedzialności, że o danym długu nie wiedziała. Pod „bliską osobą" należy rozumieć nietylko krewnych, lecz i domowników, przyjaciół, pracowników w danym przedsiębiorstwie itp., w ogóle osoby, z którymi łączą nabywcę stosunki zażyłe, tak iż trudno przypuścić, aby nie wiedziały o długach (porówn. art. 91 k.k.).

O jakie tu długi chodzi? Chodzi tu o długi i wierzytelności, które powstały w skutek tego, że wierzyciele udzielili kredytu w interesie majątku przedsiębiorstwa, licząc na to, że rękojmią zapłaty ich wierzytelności będzie wartość danego majątku lub przedsiębiorstwa powiększona lub zachowana dzięki udzieleniu przez nich kredytu (S. N. z 21.I.1946, C I 288/45, Pań. i Pr. zesz. 7/1946, str. 126).

8. Odpowiedzialność zachodzi z n a b y t e g o majątku lub przedsiębiorstwa (odpowiedzialność pro v i r i b u s) już z chwilą zawarcia umowy o nabycie i dotyczy wierzycieli, których tytuły wierzytelności istniały w czasia nabycia. Przepis nie uwłacza zastosowaniu akcji pauliańskiej z art. 288. Za długi z majątku nabytego odpowiada każdy dalszy nabywca.

Wyzbywający się — odpowiada ekwiwalentem, jaki otrzymał za majątek.

9. W razie nabycia w drodze umowy przedsiębiorstwa, gospodarstwa rolnego lub innego zakładu pracy (art. 476) nabywca nie tylko wstępuje z mocy prawa w stosunki z umowy pracy wynikające, lecz odpowiada też solidarnie ze zbywcą za zapłatę wynagrodzenia za pracę, przypadającego za czas przed zmianą pracodawcy, nie dłużej jednak niż za rok (§ 2 art. 476). Chociażby zakład pracy był przedsiębiorstwem, stosuje się nie art. 188, a 476; odpowiedzialność z ostatniego art. jest szersza o tyle, iż nabywca odpowiada za należność z umów o pracę bez względu na to, czy wiedział lub wiedzieć był powinien i o d p o w i a d a t e ż s w o i m o s o b i s t y m m a j ą t k i e m (tylko za należność z tytułu pracy nie dłużej niż rok przed nabyciem).

10. Inaczej jest uregulowana kwestia odpowiedzialności za długi zbytego przedsiębiorstwa handlowego k u p c a r e j e s t r o w e g o. Jeżeli więc chodzi o przedsiębiorstwo kupca drobnego, czyli nierejestrowanego — stosuje się przepis art. 188. Natomiast w razie zbycia przedsiębiorstwa kupca rejestrowego stosuje się przepisy art. 43 i 44 k. h., gdyż nabywca (zwykle również kupiec rejestrowy) o d p o w i a d a c a ł y m s w y m m a j ą t k i e m, a nie tylko nabytym, jak to zachodzi w sytuacji z art. 188, a poza tym, jeśli nabycie nie było dokonane pod formą aktu notarialnego — odpowiedzialność rozciąga się na wszystkie długi, a nie tylko na te, o których nabywca wiedział, lub wiedzieć był powinien

11. O odpowiedzialności w razie zbycia pojazdu mechanicznego patrz art. 5 ustawy z 28.IV.1938, poz. 302 o rejestrowych prawach rzeczowych na pojazdach mechanicznych.

12. Dochodząc należności przeciwko nabywcy, wierzyciel musi wykazać, że nabywca wiedział lub powinien był wiedzieć o długu. Jedynie na nabywcy będącym osobą bliską zbywcy,

który się chce zwolnić od odpowiedzialności, ciąży dowód, iż nie wiedział i nie był obowiązany wiedzieć o danym długu.

13. S. N. nie uznał odpowiedzialności córki za długi ojca powstałe w jego przedsiębiorstwie, którego towar w sklepie sprzedano z licytacji, a córka nabyła urządzenie sklepu, z tej racji, że odstąpienie przedsiębiorstwa między żyjącymi może nastąpić tylko na podstawie wyraźnego lub dorozumianego układu, a w przypadku ani jedno, ani drugie nie zostało ustalone (orzecz. S. N. z 17.IX.1936, C II 1038/36, N. kod. zob. 52/36, str. 181, Ruch 1937 str. 626).

Odpowiedzialność nabywcy majątku lub przedsiębiorstwa na podstawie art. 188 § 1 k. z. nie zależy od okoliczności, czy nabywca zbogacił się przez nabycie (S. N. z 9.XII.1937, C III 2428/37, N. k. z. 1938, str. 58).

S. N. (orzecz. 29.IV.1938, C I 642/37, N. k. z. 1939 str. 3) uznał, że przez długi ciążące na majątku, za które z mocy art. 188 k. z. nabywca majątku odpowiada solidarnie ze zbywcą, rozumieć należy te tylko wierzytelności, za które majątek odpowiada rzeczowo i które istniały już w czasie zbycia majątku; pod ten przepis nie podpada ustanowione w umowie przedwstępnej zobowiązanie sprzedaży majątku.

Przepisami art. 188, jako przepisami specjalnymi natury prywatno-prawnej, nie może być uzasadnione dochodzenie drogą egzekucji skarbowej pretensji wynikłej z prawa publicznego (orzecz. N. T. A. 1, rej. 5598/36 z 5. X. 1938, Czas. Skarb. 1938 r., str. 2001).

W odniesieniu do nabywcy majątku lub przedsiębiorstwa, na którego z mocy ustawy przechodzi dług, zaciągnięty przez zbywcę, obowiązuje taki sam termin przedawnienia wierzytelności, co w odniesieniu do zbywcy; termin ten rozpoczyna biec od dnia nabycia majątku lub przedsiębiorstwa; przerwanie przedawnienia w odniesieniu do zbywcy jest bezskuteczne w stosun-

ku do nabywcy, chociaż nabycie nastąpiło w toku sporu (S. N. 3.XII.1936, C II 1909/36, O. S. P. 44/1937).

Stosunek prawny, polegający na tym, że posiadacz przedsiębiorstwa jest obowiązany na podstawie umowy o pracę do wypłacenia już nie pracującemu byłemu pracownikowi umysłowemu emerytury, nie jest stosunkiem pracy w rozumieniu art. 35 rozp. Prez. Rzplitej z dnia 16 marca 1928 r. (Dz. U. Nr 35 poz. 323), a w razie przejścia przedsiębiorstwa w posiadanie innej osoby nowy posiadacz przedsiębiorstwa na mocy tegoż art. 35 nie jest obowiązany do płacenia emerytury, chybaby istniały inne podstawy jego odpowiedzialności (S. N. Zb. 343/37, 15.V.1937, C III 638/36 — uchwała w składzie siedmiu sędziów).

U w a g a. Porów. art. 574 § 1 projekt. k. c. Addenda II.

TYTUŁ IV.

WYGAŚNIĘCIE ZOBOWIĄZAŃ

Dział I.

WYKONANIE ZOBOWIĄZAŃ

ROZDZIAŁ I.

Przepisy ogólne o sposobie, miejscu i czasie wykonania

Art. 189. Strony winny wykonywać zobowiązania zgodnie z ich treścią, w sposób odpowiadający wymaganiom dobrej wiary i zwyczajom uczciwego obrotu.

K. z. 35, 48, 60, 107 n, 135, 205, 239—253, 269, 470, 490, 521, 623; VIII p l i 2; K. h. 42, 499—501, 532.

1. Przepis (który nawiązuje poniekąd do starej zasady p a c t a s u n t s e r v a n d a oraz do bardziej kategorycznej zasady art. 1134 k. Np.: „umowy stają za ustawę") odnosi się do wszystkich w ogóle zobowiązań bez względu na to czy pochodzą z umów, czy z jednostronnych oświadczeń woli, z czynów lub zdarzeń, z którymi, jak się wyraża art. 1, ustawa łączy powstanie zobowiązań. Łączy się z art. 60, który mówi o tym, do czego umowy zobowiązują, z art. 108, wskazującym, jak utrwalić treść umowy, jako też z art. 107 dającym wytyczne, jak tłumaczyć oświadczenie woli.

Wobec art. 60, który wraz z art. 108 poucza jak ustalać rzeczywistą treść umowy, art. 189 poucza w jaki s p o s ó b w y-

konywać należy zobowiązania zgodnie z treścią ustaloną już w myśl wskazań art.60 i 108 do umów, lub art. 107 co do oświadczeń woli w ogóle. Art. 189 jest zatem potrzebny, aby dać nie tylko wytyczną co do zobowiązań innych poza umowami, ale również co do wykonania zobowiązań umownych i wszelkich innych.

Wykonywanie wszelkich zobowiązań powinno zachodzić wg ustalonej treści oświadczenia woli na podstawie art. 107, wykonywanie zaś umów w szczególności po ustaleniu ich treści i zbadaniu przy uwzględnieniu wskazań art. 60 i 108.

Wskazania art. 189 odnoszą się zarówno do dłużnika, jak i wierzyciela.

2. Przepis nakazuje wykonywać zobowiązania nie tylko według treści, ustalonej jak wyżej wskazano, lecz tak, jak tego wymaga dobra wiara i reguły moralne przyjęte zwyczajowo w społeczeństwie („zwyczaje uczciwego ubrotu"). Ta dyspozycja jest przejęta z § 242 k. c. n. („Treu und Glauben" oraz zwyczaje obrotu, czyli Verkehrsitte). Wykonywanie zatem wykrętne postanowień umowy lub ustawy, wykonywanie zobowiązań przy stosowaniu elementu szykany, chociaż by z czysto formalnego punktu widzenia usprawiedliwione treścią umowy („Kupiec wenecki" Szekspira) — zakazane jest przepisem art. 189.

Wykonanie zobowiązań wg ich treści, może ulec zmianie przy zmianie stosunków z powodu nadzwyczajnych wypadków, o których mówi art. 269 w razie, gdy sąd uzna to za konieczne. Patrz wyjaśnienia pod tym art.

3. Art. 189 k. z. uległ poważnemu dopełnieniu przez przepis art. 5 dekretu z 12 listopada 1946 r. „Przepisy ogólne prawa cywilnego" (D U. Nr 67/1946, poz. 369), który ma treść następującą:

Art. 5 § 1. Prawa prywatne winny być wykonywane zgo-

dnie z ich treścią, w sposób odpowiadający ich celowi społecznemu i wymaganiom dobrej wiary.

§ 2. Działania sprzeczne z powyższym przepisem nie mogą być uważane za wykonywanie prawa i nie korzystają z ochrony".

Z tych nakazów prawa wynika, że wykonywanie zobowiązania zgodnie z jego treścią powinno przede wszystkim iść w kierunku tego celu społecznego, który leży u podłoża zobowiązania. Gdy ten nakaz nie został zachowany, nie można mówić w ogóle o wykonaniu zobowiązania, gdyż każdy — wobec charakteru bezwzględności przepisu — może zaprzeczyć istnieniu wykonania; wykonanie jest tylko pozorne, nie ma skutków prawnych i nie korzysta z ochrony prawa.

4. Nowe orzecznictwo S.N., które w sprawach o przedwojenne wierzytelności powołuje się art. 189 — zamieszczamy pod art. 269.

Tutaj zamieszczamy dwa typowe orzeczenia, z których jedno wyraża pogląd, że zaofiarowanie przez dłużnika w roku 1944 na pokrycie długu przedwojennego sumy złotych, cyfrowo równej sumie długu, ale stanowiącej w rzeczywistości drobną tylko część pierwotnej wartości należnych wierzycielowi pieniędzy, nie odpowiada zasadom dobrej wiary i uczciwości w obrocie (S. N. z 9.XI.1945, C II 849/45). Orzeczenie to opatrzone jest glosą L. D o m a ń s k i e g o w Pań. i Prawie, zesz. 3/1946, str. 127—129. Ostrej krytyce orzeczenie to poddał J e r z y M a r o w s k i i w artykule „Uwagi o sprawie przerachowania przedwojennych wierzytelności przez sądy" w Pań. i Pr. zesz. 9—10/1946 r. str. 58 i n. Drugie orzeczenie wyjaśnia, że sąd, uznając żądanie skupu praw spadkowych za uzasadnione, nie powinien ograniczać się do stwierdzenia, że zaofiarowana kwota jest niedostateczna, lecz winien oznaczyć sumę właściwą i, biorąc pod uwagę wielki spadek pieniądza w stosunku do jego

wartości przedwojennej, stratę wartości odpowiednio rozłożyć na obie strony (S. N. 23.XII.1947, C I 530/46).

Patrz orzecz. S. N. z 21.I.1947 r., C II 571/46 pod art. 232 ust. 3.

U w a g a. Porów. art. 473 proj. k. c. Addenda II.

Art. 190. § 1. Dłużnik obowiązany jest spełnić świadczenie w miejscu wskazanym w umowie lub odpowiadającym naturze zobowiązania.

§ 2. Jeżeli miejsce spełnienia świadczenia nie może być w ten sposób określone, świadczenie winno być spełnione w miejscu siedziby przedsiębiorstwa dłużnika, jeżeli zobowiązanie ma związek z tym przedsiębiorstwem.

§ 3. Świadczenie, polegające na wydaniu rzeczy co do tożsamości oznaczonej w razie wątpliwości winno być spełnione w miejscu, w którym rzecz w czasie powstania zobowiązania się znajdowała.

§. Jeżeli w zobowiązaniach wzajemnych miejsce spełnienia jednego ze świadczeń wynika z umowy lub z natury zobowiązania, wówczas, w razie wątpliwości, świadczenie wzajemne winno być spełnione w tym samym miejscu.

K. z. 2, 22 n. 50 n., 55, 191 § 1, 215, 251, 267, 301 § 1, 535; K. h. 532· Pr. międzynar. pr. 2, 7—11.

1. Przepis ma zastosowanie również do zobowiązań dodatkowych, solidarnych i niepodzielnych.

2. Miejsce wykonania świadczenia (lub świadczeń) określa przede wszystkim umowa. Również określenie takie może wynikać z natury samego zobowiązania (np. wzniesienie budynku na określonej posesji zamawiającego). Dopiero w drugim rzędzie — gdy te wskazówki zawodzą — źródłem określenia miejsca spełnienia świadczenia jest wskazane przez ustawę m i e j s c e z a m i e s z k a n i a (wzgl. czasowego pobytu) d ł u ż n i k a lub siedziba jego przedsiębiorstwa (jeśli chodzi o świadczenie przedsiębiorstwa), jak wskazuje § 2.

Chodzi o miejsce zamieszkania w chwili wykonania umowy (a nie w chwili powstania zobowiązania, jak jest w pr. niem. i austr.) w czasie w umowie wskazanym (art. 192).

Te reguły odnoszą się do spełnienia świadczeń, wynikających nie tylko z umowy, lecz i z innych powodów (np. z powodu wyrządzenia szkody). Jeśli przewidziano w umowie kilka miejsc spełnienia świadczenia, to jeżeli nie wynika z umowy lub z natury zobowiązania, jakie miejsce wchodzi przede wszystkim w grę, świadczenie można wykonać we wszystkich miejscach, chyba że wybór miejsca pozostawiono dłużnikowi, o ile nie zastrzeżono go wierzycielowi (art. 22 stosuje się odpowiednio). Przy zobowiązaniu solidarnym miejsce spełnienia określa się oddzielnie dla każdego dłużnika wg reguł art. 190.

3. Miejsce wykonania świadczenia rzeczy oznaczonej co do tożsamości (ruchomości) określa się przez położenie rzeczy (znane lub nieznane stronom umowy) w czasie powstania zobowiązania, pod którym należy rozumieć czas, w którym powstała przyczyna zobowiązania (umowa, zrządzenie szkody).

4. Przepis § 4 jest konsekwencją zasady równoczesnego świadczenia (art. 215 k. z.). Nie będzie się stosował, jeśli z umowy lub z natury zobowiązania wynika miejsce spełnienia każdego z wzajemnych świadczeń.

5. S. N. (orzecz. z 22.IV.1937, C I 1716/36, O.S.P. 564/1937) wyjaśnił, że zastrzeżenie „C. I. F. Hull“ nie oznacza jeszcze samo przez się, iż towar w tym miejscu (w Hull) został wydany nabywcy, a wskutek tego nastąpiło w tym miejscu wykonanie umowy; jeśli towar miał być wydany za pobraniem ceny, to należy wnioskować, iż miejscem wydania towaru było miejsce płatności ceny sprzedażnej i wydania dokumentów, dotyczących przesyłki towaru (art. 190 § 4 k. z.).

Miejsce wykonania umowy wskazuje w braku zastrzeżenia w umowie sama ustawa (art. 190 § 3), z czego nie wynika, by

za tym miejscem szła także właściwość miejscowa sądu, gdyż miejsce wykonania umowy wg art. 35 k. p. c. musi być stwier. dzone dokumentem, dołączonym do pozwu. Wobec tego do uzasadnienia miejscowej właściwości sądu ustawowe miejsce wykonania umowy nie wystarcza, chociażby się dało z natury interesu i celu umowy z łatwością oznaczyć (S. N. Zb. 34/1937, z 22.V. 1936, C II 354/36).

U w a g a. Porów. art. 48 i 602 proj. k. c. Addenda II.

Art. 191. § 1. Sumę pieniężną dłużnik obowiązany jest, w braku odmiennego postanowienia umowy, przesłać wierzycielowi na swój koszt i niebezpieczeństwo do miejsca, gdzie wierzyciel ma swe zamieszkanie albo siedzibę przedsiębiorstwa.

§ 2. Jeżeli wierzyciel zmienił miejsce zamieszkania albo siedzibę swego przedsiębiorstwa po powstaniu zobowiązania, ponosi spowodowaną przez tę zmianę nadwyżkę kosztów przesłania.

K. z. 51, 55; K. h. 532.

1. Przepis opiera się na tym, że w czasach normalnych przesłanie pieniędzy lub ich przekazanie pocztą jest b. ułatwione.

Jak to słusznie zauważono (D o m a ń s k i , str. 743) przepis jest w sprzeczności z § 2 i 4 art. 190 oraz art. 200 — 223, skoro bowiem dłużnik, spełniając świadczenie, może żądać od wierzyciela pokwitowania, a art. 223 wymaga swierdzenia na piśmie zobowiązania dania pieniędzy lub rzeczy wartości ponad 1000 zł, to jest oczywiste, że w większości przypadków dłużnik, spełniając świadczenie i mając interes w otrzymaniu pokwitowania i dokumentu, który ustanawia jego zobowiązanie (a tych praw art. 191 go nie pozbawia) — nie będzie przesyłał wierzycielowi swego długu pieniężnego. Z powyższego wynika, że przesłanie pieniędzy będzie się dokonywało tylko w tych przypadkach; gdy dłużnik ma pewność, że jednocześnie lub prawie jednocześnie z wysyłką pieniędzy otrzyma pokwitowanie, względnie zwróci mu się jego zobowiązanie, w przeciwnym razie przesłanie pieniędzy może być ryzykowne i niebezpieczne dla

dłużnika. Wobec tego w rzeczywistości miejscem spełnienia również zobowiązania pieniężnego będzie zwykle miejsce, o którym jest mowa w §§ 1 i 2 art. 190, chyba że się przesyła pieniądze do wierzyciela będącego jakąś instytucją. Pokwitowanie poczty służy jednocześnie jako dowód wpłaty.

Dłużnik nie odpowiada za opóźnienie, jeśli sumę pieniężną nadał na pocztę lub przekazał przez PKO w terminie płatności (orzecz. S. N. Zb. 216/1938 r. z 25.V.1937, C II 93/37, N. k. z. 1937, str. 137, Now. Pal. 426/37).

3. Przepis wskazuje, że dług pieniężny jest w zasadzie długiem oddawczym (Bringschuld) w odróżnieniu od długu odbiorczego (Holschuld), gdy dłużnik świadczy zobowiązanie w swoim miejscu zamieszkania, a wierzyciel ma w tym miejscu świadczenie swoje odebrać.

4. § 2 przepisu przewiduje ponoszenie przez wierzyciela nadwyżki kosztów przesyłki w razie zmiany miejsca zamieszkania w czasie po powstaniu zobowiązania. Należy uznać, iż również wierzyciela obarcza większe niebezpieczeństwo przy przesłaniu przesyłki w razie zmiany jego adresu, podczas gdy w zasadzie do czasu dojścia pieniędzy dłużnik ponosi niebezpieczeństwo przypadkowej utraty pieniędzy (arg. z § 1 art. 191).

5. Porównywując przepisy art. 190 i 191, dojść należy do wniosku (Zoll, Zobowiązania, str. 162), że, gdy chodzi o pieniądze, dłużnik obowiązany jest przesłać je wierzycielowi, w przypadkach zaś innych świadczeń wierzyciel ma sam udać się po świadczenie dłużnika.

S. N. uznał, że złożenie przez dłużnika w ostatnim dniu terminu płatności pieniędzy w instytucji finansowej, nie oznaczonej w umowie jako miejsce płatności, usuwa skutki zwłoki tylko wtedy, gdy instytucja w tymże samym dniu przekazała zło-

żoną kwotę wierzycielowi. Skutki zwłoki w wypełnieniu zobowiązania, choćby powstałego przed dniem 1 lipca 1934 r., ocenić należy według kodeksu zobowiązań, jeżeli termin płatności przypada na czas po wejściu w życie k. z. (wyżej powołane orzecz. S. N. Zb. 216/38 z 25.V. 1937, C II 93/37).

Dla uniknięcia skutków zwłoki w zapłacie odsetek od wierzytelności hipotecznej za okres dłuższy niż trzy miesiące, tj. dla zapobieżenia wypowiedzeniu przez wierzyciela kapitału wierzytelności (art. 8 ustawy z 29.III.1933, poz. 213) wystarczy, jeżeli dłużnik najdalej w ostatnim dniu okresu trzymiesięcznego prześle wierzycielowi pocztą sumę pieniężną odpowiadającą trzymiesięcznej zaległości w odsetkach (tenże wyrok).

Wysłanie przez lokatora pocztą komornego chroni go wprawdzie przed rozwiązaniem umowy, ale nie zwalnia go od obowiązku zapłaty komornego wynajmującemu, jeżeli ostatni nie przyjął przesyłki (orzecz. S. O. Warszawa 19.V.1936, VI. Ca. 625/37, O. S. P. 435/37).

Przepis art. 191 § 1 k. z. stosuje się bez względu na to, czy uprawnionym do otrzymania długu jest pierwotny wierzyciel, czy też osoba, która stała się wierzycielem na skutek przelewu wierzytelności. Nie wyklucza stosowania przepisu okoliczność, że dług jest zabezpieczony hipotecznie i wobec tego dłużnik, spłacając go, miał prawo w myśl art. 220 § 2 k. z. żądać pokwitowania w formie notarialnej (sporządzonego nie koniecznie w kancelarii); odmowa wierzyciela zeznania takiego aktu, uniemożliwiająca dłużnikowi dokonanie zapłaty dawałaby podstawę do uznania go za uchylającego się od przyjęcia rzeczywiście zaofiarowanego mu świadczenia i powodowałaby skutki przewidziane w art. 231 k. z. (S. N. 13.XI.1947, C I 840/46 P. i P. zesz. 4 z 1948 r., str. 96 n. oraz Przeg. Not. zesz. 2 — 3/1948 r., str. 206.)

U w a g a. Porów. art. 482 proj. k. c. Addenda II.

Art. 192. § 1. Dłużnik obowiązany jest spełnić świadczenie

w terminie wskazanym w umowie lub wynikającym z natury zobowiązania.

§ 2. Jeżeli termin spełnienia świadczenia nie może być w ten sposób określony, dłużnik obowiązany jest spełnić świadczenie niezwłocznie po powstaniu zobowiązania.

1. Jeśli umowa (ani ustawa) nie wskazuje czasu spełnienia świadczenia i natura zobowiązania go nie określa (np. w razie obowiązku dostarczenia nasion na zasiew, lub słomki do fabrykacji kapeluszów), wtedy dopiero ma dłużnik spełnić świadczenie „niezwłocznie“ po powstaniu zobowiązania. Dłużnik popada w zwłokę dopiero w razie niespełnienia świadczenia w czasie odpowiednim po wezwaniu go przez wierzyciela (art. 243 § 1). Wyraz „niezwłocznie“ należy rozumieć: zgodnie z wymaganiami dobrej wiary i uczciwego obrotu (art. 189).

2. Czas może być umówiony lub zastrzeżony ustawą na korzyść dłużnika. Wtedy dłużnik nie musi wcześniej świadczyć, ale wcześniejsze świadczenie wierzyciel obowiązany jest przyjąć. Jeśli zastrzeżono termin na korzyść wierzyciela — może on żądać wcześniejszego świadczenia.

W r a z i e w ą t p l i w o ś c i domniewywa się, że t e r m i n jest z a s t r z e ż o n y n a k o r z y ś ć d ł u ż n i k a (art. 200).

3. Pomimo zastrzeżenia terminu na korzyść dłużnika może on utracić dobrodziejstwo terminu. Patrz o tym pod art. 201 k. z.

U w a g a. Porów. art. 483 proj. k. c. Addenda II.

Art. 193. Jeżeli z treści zobowiązania wynika, że dłużnik winien spełnić świadczenie, gdy będzie mógł lub gdy będzie miał po temu środki, sąd wyznaczy odpowiedni termin do spełnienia świadczenia.

K. z. 2, 29, 192, 196, 243 n.

Wystąpić należy o wyznaczenie terminu w drodze zwykłego procesu. Jeżeli zastrzeżono, że dłużnik ma płacić, „gdy się

poprawi jego położenie gospodarcze" lub zastrzeżono, że ma płacić „w ratach umiarkowanych" — sąd określi kiedy i w jakich ratach wypłata ma nastąpić po szczegółowym zbadaniu stanu materialnego dłużnika. Śmierć dłużnika nie może w zasadzie mieć wpływu na spełnienie świadczenia.

Art. 194. Terminy, ustanowione przez oświadczenie woli lub ustawę, oblicza się według treści oświadczenia woli lub ustawy. W razie wątpliwości stosuje się przepisy poniższe.

K. z. 29, 192, 243 n; przep. ogól. pr. cyw. 11.

1. Gdy ani umowa, ani ustawa nie ustanawia terminu właściwego dla danego świadczenia, ani sposobu jego obliczenia, ani gdy termin ten nie da się wyprowadzić choćby pośrednio z umowy — mają wtedy zastosowanie przepisy interpretacyjne art. 195 i nast.

2. Przepisy poniższe stosuje się nie tylko do umów, lecz również do zobowiązań jednostronnych.

3. Art. XXXIX przep. wpr. k. z., stanowiący, iż prawo dotychczasowe stosuje się do zobowiązań powstałych przed wejściem w życie k. z., z zastrzeżeniem przepisu art. XL i nast. — odnosi się również do obliczenia terminów.

4. S. N. w orzecz. N. k. z. Nr 32 — 33 z 1939 r. wyjaśnił, iż chociaż termin umowy poza oznaczeniem go bądź pewnym okresem czasu, którym mogą być dni, tygodnie, miesiące i lata, bądź też z góry przyjętą przez strony jakąś datą kalendarzową, może być również określony pewnym zdarzeniem, wszakże określenie to winno mieć na względzie takie zdarzenie, które koniecznie musi nastąpić, lecz tylko nie wiadomo kiedy, gdyż, o ile by umowa uzależniła konieczność wykonania przewidzianego w niej zobowiązania od nastąpienia zdarzenia przyszłego i niepewnego, to zastrzeżenie takie z istoty swej zawierałoby w sobie nie określenie terminu, lecz oznaczenie warunku zawieszającego bez względu na to, czy wykonanie zobowiązania

miałoby wg umowy nastąpić natychmiast, kiedy zaszło zastrzeżone zdarzenie (np. „natychmiast po uzyskaniu zgody Urzędu Ziemskiego na przewłaszczenie nieruchomości), czy też po jakimś terminie kalendarzowym — w kilka dni, tygodni, lub miesięcy później.

5. Art. 11 dekretu z 12.XI.1946 r. „Przepisy ogólne prawa cywilnego", D.U. Nr 67/1946 r., poz. 369 stanowi, że przepisy k. z. o obliczaniu terminów stosuje się, w braku przepisów szczególnych, także do terminów przewidzianych w innych przepisach prawa cywilnego.

U w a g a. Art. 194 k. z. ma odpowiednik w art. 102 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„A r t. 102. Terminy, ustanowione przez czynność prawną, orzeczenie sądu lub ustawę, oblicza się według treści oświadczenia woli, orzeczenia sądu lub przepisu ustawy. W razie wątpliwości stosuje się przepisy poniższe."

Art. 195. Przy obliczaniu terminów na dni każdy dzień liczy się od północy do północy.

2. § 2. Jeżeli początkiem terminu obliczonego na dni jest pewne zdarzenie, nie uwzględnia się przy obliczaniu terminu doby w ciągu której zdarzenie to zaszło.

§ 3. W przypadku przedłużenia termiu, termin przedłużony biegnie od dnia następującego po upływie poprzedniego terminu.

K. z. 63, 192, 197.

1. Dzień należy brać jako całość od północy do północy. Gdy początek terminu przypada w ciągu dnia, to ilość dni liczyć należy od początku dnia następnego, a z drugiej strony termin taki kończyć się może dopiero z upływem następnego dnia obliczonego w ten sam sposób terminu. Jeśli np. zdarzenie zaszło

3 maja o 10 godz., a termin wynosi 4 dni — to termin upływa o godz. 24-ej 7 maja.

2. S. N. uznał, że złożenie przez dłużnika w ostatnim dniu terminu płatności pieniędzy w instytucji finansowej, nieoznaczonej w umowie jako miejsce płatności, usuwa skutki zwłoki tylko wtedy, gdy instytucja w tym samym dniu przekazała złożoną kwotę wierzycielowi (Zb. 216/38 z 25.V. 1937, C II 93/37).

U w a g a. Art. 195 k. z. ma odpowiednik w art. 103 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„A r t. 1 0 3. § 1. Termin oznaczony według dni kończy się z upływem ostatniego dnia.

§ 2. Jeżeli początkiem terminu oznaczonego według dni jest pewne zdarzenie, nie uwzględnia się przy obliczaniu terminu dnia, w którym zdarzenie nastąpiło.

§ 3. W razie przedłużenia terminu, tremin przedłużony biegnie od dnia następującego po upływie poprzedniego terminu".

Art. 196. Terminy oznaczone na tygodnie, miesiące lub lata kończą się w dniu odpowiadającym nazwą lub datą początkowemu dniowi terminu, a gdyby takiego dnia w ostatnim miesiącu nie było, w ostatnim dniu tegoż miesiąca.

K. z. 192 n., 198.

1. W odróżnieniu od liczenia terminów na dni (art. 195), gdy termin oznaczono na tygodnie, miesiące lub lata, przyjął k. z. k a l e n d a r z o w y s y s t e m liczenia. Wg tego systemu, jeśli zdarzenie zaszło 3 maja, a termin jest trzymiesięczny, upływa on 3 sierpnia o 24-ej; jeśli zdarzenie zaszło 31 stycznia, a termin ma być miesięczny, upływa on 28 lub 29 lutego o godz. 24-ej.

Patrz art. 198, gdy chodzi o obliczenie na miesiące lub lata, ale nie jest wymagana ciągłość.

2. S. N. uznał, że specjalny przepis art. 196 k. z., dotyczący terminu wykonania umów, nie może mieć zastosowania do obliczania 3 miesięcznego okresu czasu, wymienionego w art. 32 lit. b. rozp. Pr. Rz. z 16 III 1928 o umowie o pracę pracowników umysłowych (orzecz. z 3.II.—23.III. 1938, C I 2445/37, O. S. P. 183/1939 z glosą Z. Fenichela). Orzeczenie to jest nieaktualne wobec przepisu art. 11 przep. ogól. pr. cyw.

Uwaga. Art. 196 k. z. ma odpowiednik w art. 104 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„Art. 104. § 1. Terminy oznaczone na tygodnie, miesiące lub lata kończą się z upływem dnia, który odpowiada nazwą lub datą początkowemu dniowi terminu, a gdyby takiego dnia w ostatnim miesiącu nie było, w ostatnim dniu tegoż miesiąca.

§ 2. Jednakże przy obliczaniu wieku człowieka dzień urodzenia wlicza się do jego wieku.“—

Art. 197. Za środek miesiąca niezależnie od ilości w nim dni uważa się piętnasty dzień miesiąca, a termin półmiesięczny uważa się za równy piętnastu dniom.

Art. 198. Jeżeli termin jest określony na miesiące lub na lata, a ciągłość terminu nie jest wymagana, miesiąc liczy się za pełnych dni trzydzieści, rok za pełnych dni trzysta sześćdziesiąt pięć.

K. z. 195 § 1, 196; K. h. 532, 551.

Art. 198 przewiduje termin z przerwami, np. gdy ktoś ma mieszkać przez rok, ale nie koniecznie stale, jednym ciągiem.

Uwaga. Art. 197 i 198 k. z. mają odpowiedniki w art. 105 i 106 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„A r t. 1 0 5. § 1. Jeżeli termin jest oznaczony na początek, środek lub koniec miesiąca, rozumie się przez to pierwszy, piętnasty lub ostatni dzień miesiąca.

§ 2. Termin półmiesięczny uważa się za równy piętnastu dniom.

§ 3. Jeżeli termin jest oznaczony na jeden lub więcej miesięcy i pół miesiąca, liczy się naprzód całe miesiące".—

„A r t. 1 0 6. Jeżeli termin jest oznaczony na miesiące lub lata, a ciągłość terminu nie jest wymagana, miesiąc liczy się za dni trzydzieści, a rok za dni trzysta sześćdziesiąt pięć."—

Art. 199. Jeżeli koniec terminu przypada na niedzielę lub dzień ustawowo uznany za świąteczny, albo na dzień, w którym świadczenie nie może być spełnione wobec obowiązujących przepisów, termin upływa w dniu następnym.

K. z. 55, 56, 267.

1. Przepis ma szerokie zastosowanie. Dni świąteczne ustawowe wskazane są w rozporz. Pr. Rz. 15 XI 1924 (D.U. Nr 101, poz. 928), w ustawie 18 III 1925 (D.U. Nr 34, poz. 234), która dodaje jako dni świąteczne 2 lutego (Oczyszczenie N.M.P.), drugi dzień Wielkiej Nocy, Bożego Narodzenia i Ziel. Świąt. Dekret z 8 V 1945 r. (D.U. Nr 21/1945, poz. 116) ustanawia dzień 9 maja, jako narodowe Święto Zwycięstwa i Wolności, ustawa z 1945 r., poz. 194 ustanawia Narodowe Święto Odrodzenia Polski na dzień 22 lipca.

2. Dzień świąteczny różni się od dnia u r o c z y s t o ś c i p a ń s t w o w y c h, lecz i w te ostatnie dni może nie być możliwości spełnienia świadczenia (np. z powodu zamknięcia urzędu pocztowego i niemożliwości wskutek tego nadania przesyłki). Strony mogą zastrzec wykonanie świadczenia w dzień świąteczny lub może to wynikać p e r f a c t a c o n c l u d e n t i a. Jeśli wszakże niemożliwość świadczenia w określonym terminie

istniała już w chwili zawarcia umowy, można uważać zobowiązanie za nieważne.

U w a g a. Art. 199 k. z. ma odpowiednik w art. 107 projektu kodeksu cywilnego uchwalonego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„A r t. 1 0 7. Jeżeli koniec terminu do wykonania czynności przypada na niedzielę lub dzień ustawowo uznany za świąteczny albo za inny dzień, w którym w myśl właściwych przepisów czynność nie może być wykonana, termin upływa dnia następnego".

Art. 200. Domniemywa się, że termin jest zastrzeżony na korzyść dłużnika, chybaby wynikało z umowy, przepisu ustawy lub okoliczności, że termin był zastrzeżony na korzyść wierzyciela lub stron obu.

K. z. 50 n, 55, 128, 192 n, 215, 231 n, 244n., 534 § 1.

1. Każdy termin uważa się za ustanowiony n a k o r z y ś ć d ł u ż n i k a (p r o r e o), jeśli mogą zachodzić co do tgeo wątpliwości na tle umowy, ustawy lub okoliczności (p r a e s u m p t i o i u r i s t a n t u m; dowód ciąży na tym, kto domniemanie chce obalić, w zasadzie bowiem ciężar dowodu spoczywa na tym, kto swoje prawo wywodzi z faktu będącego przedmiotem dowodu (art. 7 dekretu z 12.XI.1946, przepisy ogólne pr. cyw., poz. 369). Z powyższego wynika, że w i e r z y c i e l n i e m o ż e ż ą d a ć s p e ł n i e n i a ś w i a d c z e n i a przed upływem terminu, lecz nie może odmówić przyjęcia świadczenia, choćby termin nie był nadszedł. Gdy natomiast termin zastrzeżono na korzyść wierzyciela, może on żądać spełnienia świadczenia przed terminem, a dłużnik nie może żądać, aby przed terminem świadczenie przyjął.

2. Niektóre przepisy upoważniają dłużnika do żądania dyskonta, jeśli zapłata długu nie oprocentowanego nastąpi przed terminem: art. 156 pr. up., 805 k. p. c., 558 k. h.

U w a g a. Porów. art. 484 proj. k. c. Addenda II.

Art. 201. Jeżeli dłużnik stał się niewypłacalnym, albo czynem swoim znacznie zmniejszył udzielone zabezpieczenie wierzytelności, zobowiązanie terminowe staje się natychmiast wymagalnym.

K. z. 192 n., III p. 7; Up. 32, 156; K. h. 43 § 2, 49 § 3, 559; k. p. c. 805.

1. Przepis traktuje o utracie tzw. dobrodziejstwa terminu. Utrata ta może zachodzić wtedy tylko, gdy termin zastrzeżony jest na korzyść dłużnika. Z powodu zmiany stosunków po powstaniu zobowiązania, gdy nastąpi zmniejszenie gwarancji spełnienia świadczenia w terminie — dług staje się „natychmiast" wymagalny. Bywa to w przypadkach wskazanych w przepisie, a mianowicie: w razie nastąpienia niewypłacalności dłużnika lub zmniejszenia zabezpieczenia wierzytelności czynem dłużnika. Chodzi więc o przypadki, w których pokładana przez wierzyciela nadzieja co do wykonania w terminie zobowiązania przez dłużnika została zawiedziona na skutek zmiany stanu materialnego dłużnika. Niektóre z przypadków niewypłacalności są uregulowane w ustawach:

1) Ogłoszenie upadłości dłużnikowi — kupcowi, gdyż wtedy nastąpić może likwidacja jego majątku celem słusznego obdzielenia nim wierzycieli. Art. 32 pr. up. głosi, że zobowiązania pieniężne upadłego (handlowe i cywilne), których termin płatności nie nastąpił, stają się płatne z dniem ogłoszenia upadłości (czyli w dacie postanowienia sądu — art. 15 pr. up.); zobowiązanie majątkowe nie pieniężne zamieniają się z dniem ogłoszenia upadłości w pieniężne i z tym dniem stają się płatne, chociażby termin ich wykonania jeszcze nie nastąpił.

2) Przy sprzedaży przedsiębiorstwa kupca rejestrowego, jeśli nabywca nie odpowiada za pewne długi, zobowiązania te stają się w stosunku do zbywcy wymagalne z chwilą zbycia, o ile nie są lub nie zostaną należycie zabezpieczone (art. 43 § 2 k. h.). To samo zachodzi co do dzierżawy przedsiębiorstwa (art. 49 § 3 k. h.)

3) Jeśli nieruchomość dłużnika została sprzedana w drodze egzekucji, a przy podziale sumy uzyskanej ze sprzedaży mają być uwzględnione wierzytelności, których termin płatności jeszcze nie nastąpił — ob. art. 805 k. p. c.

Poza tymi przypadkami art. 201 ma zastosowanie w obrocie cywilnym we wszystkich sytuacjach, w których zachodzi zaprzestanie płacenia długów przez dłużnika, niezależnie od tego czy okoliczność ta została stwierdzona urzędownie. Uważać zatem należy za niewypłacalnego takiego dłużnika, do majątku którego przeprowadzono bezskuteczną egzekucję, który złożył przysięgę wyjawienia, przeciwko któremu prowadzą się liczne egzekucje, który zalega z zapłatą bieżących zobowiązań itp.

2. Przedterminowa wymagalność długu zachodzi także, gdy dłużnik swoim czynem z m n i e j s z y ł z a b e z p i e c z e n i e. A zatem nie podpadają pod art. 201 przypadki zmniejszenia zabezpieczenia bez winy i bez udziału dłużnika, np. gdy przedmiot zastawu ulegnie utracie. Natomiast podpadają pod art. 201 takie przypadki, jak podpalenie przez dłużnika domu obciążonego hipoteką, usuwanie lub zmniejszenie przedmiotu zastawu, trwonienie własnego majątku itp.

U w a g a. Porów. art. 485 proj. k. c. Addenda II.

ROZDZIAŁ II

O s o b y u c z e s t n i c z ą c e w w y k o n a n i u.

Art. 202. § 1. Wierzyciel ma prawo żądać od dłużnika świadczenia osobistego tylko w przypadkach, w których to wynika z umowy albo z natury zobowiązania.

§ 2. Zobowiązanie nie wymagające osobistego świadczenia dłużnika może wykonać osoba trzecia nawet bez jego wiedzy.

K. z. 2, 50, 55, 93, 94, 189, 447, 480, 527, 605, 607; K. h. 46.

1. Treścią świadczenia może być danie, czynienie, nieczynienie, zaprzestanie lub znoszenie (art. 2 § 2).

2. Nie tylko dłużnik może wykonać zobowiązanie (lub jego pełnomocnik, art. 93), jako też ten, kto za zobowiązanie odpowiada osobiście (poręczyciel). Osoba trzecia — nie zainteresowany — może spełnić świadczenie o tyle jednak, o ile nie wynika z umowy lub z natury zobowiązania, że musi je spełnić sam dłużnik (wystąpienie na koncercie jest świadczeniem osobistym, natomiast wykonanie dzieła, np. wymalowanie pokoju tego charakteru nie ma — art. 480). Świadczenie mające charakter osobisty może być wykonane przez trzeciego jedynie za zgodą wierzyciela. Bez zgody wierzyciela i nawet dłużnika może spełnić świadczenie osoba trzecia, o ile brak świadczeniu charakteru osobistego. Gdy osoba trzecia spełni świadczenie, nie nabywa ona z tego powodu żadnych roszczeń do wierzyciela, natomiast jej roszczenia regresowe do dłużnika zależą od wewnętrznego stosunku do niego.

3. Wystarczy, gdy trzeci zobowiązanie wykonywa w celu umorzenia długu. Odmowa ze strony wierzyciela przyjęcia takiego świadczenia nie jest uzasadniona i sprowadza ten skutek, ze wierzyciela można uznać za będącego w zwłoce.

U w a g a. Porów. art. 448 i 474 proj. k. c. Addenda II.

Art. 203. Świadczenie do rąk wierzyciela jest nie ważne, jeżeli był on niezdolny do odbioru, chybaby dłużnik dowiódł, że spełnione świadczenie obrócone zostało na korzyść wierzyciela, albo że spełnienie potwierdził wierzyciel, po uzyskaniu zdolności do odbioru.

K. z. 2, 29, 32, 54, 94, 204, 232, 236, 237; K. p. c. 631, 637; Up. 25.

Jeśli świadczenie ma polegać na nieczynieniu lub znoszeniu (p a t i), może je dłużnik spełnić nawet wobec niezdolnego. Natomiast jeśli wierzyciel jest niezdolny d o o d b i o r u świadczenia, zobowiązanie pomimo spełnienia świadczenia wobec niego nie zostaje umorzone. Niezdolną jest osoba, która nie może się rozporządzać wierzytelnością, w celu umorzenia której dłużnik świadczy. Niezdolność powinna zachodzić w chwili świadczenia.

Przepisy o niezdolności znajdują się w prawie osobowym (D. U. N 40/1945, poz. 223), jak bowiem opiewa art. 32 k. z. te właśnie przepisy stanowią o tym, jaki wpływ na ważność oświadczenia woli wywiera brak zdolności do działań prawnych. Nieważny też będzie odbiór świadczenia (jako wyrażenie oświadczenia woli) przez osobę znajdującą się w stanie nieprzytomności lub przemijającego zakłócenia czynności psychicznej, wyłączającego świadomą wolę (art. 31).

Patrz art. 32 uw. 1.

Art. 204. Świadczenie do rąk osoby do odbioru nie umocowanej zwalnia dłużnika, o ile wierzyciel je potwierdził lub z niego skorzystał.

K. z. 2, 94—96, 101, 189, 203.

1. Spełnienie świadczenia do rąk umocowanego do odbioru umarza zobowiązanie. Umocowanie znaczy uprawnienie do odebrania w imieniu (art. 93 i 94), lub na dobro wierzyciela. Wszakże każdego, kto się zgłosi do dłużnika z pokwitowaniem, trzeba uważać za umocowanego (domniemanie i u r i s e t d e i u r e), chyba że zastrzeżone było, iż świadczenie ma nastąpić do rąk własnych wierzyciela (art. 221).

2. Spełnienie świadczenia do rąk nieuprawnionego nie umarza zobowiązania, chyba że wierzyciel je potwierdzi lub ze świadczenia skorzystał (tzn., że zostało ono obrócone na jego korzyść — art. 203).

U w a g a. Porów. art. 475 proj. k. c. Addenda II.

Art. 205. Spełnienie świadczenia w dobrej wierze do rąk osoby trzeciej, jako prawnego następcy wierzyciela, zwalnia dłużnika, chociażby następstwo po spełnieniu świadczenia zostało unieważnione lub ograniczone.

K. z. 2, 100, 173, 189, 221; K. h. 45 § 1.

Przepis stoi na straży bezpieczeństwa obrotu. Jeśli ktoś spełnił świadczenie do rąk prawnego następcy wierzyciela, a następstwo zostało później unieważnione, tym nie mniej

świadczenie jest skuteczne (np. unieważnienie następstwa może zachodzić w razie zjawienia się dziedzica testamentowego, mającego lepsze prawa od dziedzica ustawowego, który świadczenie odebrał itp.) Porówn. art. 173 przy przelewie, który przewiduje przypadek zapłaty do rąk poprzedniego wierzyciela przed otrzymaniem przez dłużnika zawiadomienia na piśmie o przelewie.

ROZDZIAŁ III.

Przedmiot wykonania.

Art. 206. § 1. Wierzyciel może odmówić przyjęcia świadczenia częściowego, jeżeli cały dług jest wymagalny.

§ 2. Jednorazowe lub kilkakrotne przyjęcie przez wierzyciela części wymagalnego długu nie pozbawia go prawa żądania od dłużnika niezwłocznego uiszczenia reszty długu, chyba że wierzyciel zgodził się wyraźnie na odroczenie lub rozłożenie długu na raty.

K. z. 63, 192, 220, 222, 231, 243, 270 II p. 12; K. h. 555—567.

Nie można spełniać świadczenia inaczej, jak w całości, jeżeli cały dług jest wymagalny. Od tej zasady zachodzą wyjątki: a) umowne lub b) ustawowe.

Ad a. Może być w umowie zastrzeżone częściowe świadczenie. Chodzi wtedy o tzw. umowy ratalne. Umówić się o ratalne świadczenie można bądź przy powstaniu długu, bądź później, lecz zgoda wierzyciela na to musi być wyraźna („wierzyciel zgodził się wyraźnie“ — § 2 art. 206), sama zatem okoliczność, iż wierzyciel przyjmował spłatę długu ratami nie niweczy obowiązku dłużnika do spłaty całości, czego wierzyciel może żądać. Częsta w praktyce umowa ratalna jest uregulowana w k. h. art. 555—567, gdy jest czynnością jednostronnie handlową — po stronie sprzedawcy na raty — wobec czego stosować należy przepisy prawa handl. (art. 499 k. h.).

Ad b. Ustawa sama może nakazywać wierzycielowi przyjmowanie spłaty ratalnej; tak jest w prawie weks. art. 39, art. 2 oraz w art. 25 ustawy z 23.III. 1933 (D. U. poz. 250) o wykupnie gruntów objętych stosunkami wieczysto-czynszowymi (z późn. zmianami z 1938 r., poz. 259 oraz 1939 r. poz. 314).

S. N. (orzecz. 8.VIII. 1937, C II 1568/37, O. S. P. 509/1937 r.) wyjaśnił, że zaległość w zapłacie części raty komornego jest w rozumieniu art. 206 k .z. zaleganiem z zapłatą tej raty komornego.

U w a g a. Porów. art. 476 proj. k. c. Addenda II.

Art. 207. Jeżeli wierzyciel na zaspokojenie swej wierzytelności przyjmuje świadczenie inne niż to wynika z treści zobowiązania, zobowiązanie wygasa, a dłużnik w tym przypadku obowiązany jest do rękojmi za przyjęte przez wierzyciela świadczenie.

K. z. 6 § 1, 20 § 1, 263, 306—336.

1. Przepis przewiduje tzw. d a t i o i n s o l u t u m, czyli możność dania czegoś innego, sprowadzającego umorzenie, w miejsce spełnienia umówionego świadczenia. Możność ta opiera się na umowie, do której stosują się wszystkie przepisy dotyczące ważności umowy, a więc i przepisy o zdolności stron. Przyjęcie nowego świadczenia sprowadza u m o r z e n i e („zobowiązanie wygasa") pierwotnego zobowiązania. Gdy jednak rzecz dana przy spełnieniu świadczenia innego niż umówiono ma wady lub braki, to wierzycielowi służy roszczenie z tytułu r ę k o j m i za przyjęte nowe świadczenie (podobnie jak w umowie sprzedaży lub zamiany), lecz już nie może żądać wykonania pierwotnego zobowiązania, boć ono już wygasło. D a t i o i n s o l u t u m poczytuje się za interes odpłatny, a wskutek tego obowiązuje do rękojmi (motywy T i l l a). Jeżeli należą mi się odsetki od wierzytelności, a zgodziłem się otrzymać wzamian pierścionek i ten okazał się własnością trze-

ciego — nie będę mógł już żądać odsetek, tylko wykonania rękojmi z tytułu wad danego pierścionka.

Jednak uprawniony z tytułu rękojmi może (por. art. 315) odstąpić od umowy i wtedy dawna wierzytelność odżywa i wierzyciel będzie mógł żądać obniżenia dokonanego umorzenia (analogia z żądaniem obniżenia ceny przy sprzedaży — § 2 art. 315), a więc uznania, że wierzytelność umorzona została tylko w części, a nie w całości (uzasadnienie, str. 303).

2. Art. 450 wyklucza d a t i o i n s o l u t u m przy umowie o pracę: pracodawca nie może świadczyć pracownikowi wynagrodzenia pieniężnego inaczej, jak w gotówce, nie może więc zamiast gotówki świadczyć w naturze.

3. S. N. uznał, że przyjęcie przez uprawnionego do podjęcia wkładki zamiast gotówki z książeczki wkładkowej, wystawionej na jego nazwisko, wzgl. na nazwisko osoby trzeciej jest przyjęciem innego świadczenia (S. N. z 7.III. 1938, C II 2343/37, P. P. A. 1938, p. 128).

Wręczenie weksli, o ile strony inaczej się nie umówiły, nie stanowi środka umorzenia długu, pokrytego wekslem, lecz jedynie jego zabezpieczenie i ma na celu ułatwienie ściągnięcia go i nie przemienia się w tym wypadku w wyłączne zobowiązanie wekslowe (S. N. 17.XII. 1936, C II 2122/36, O. S. P./37).

Oddanie wekslu na pokrycie długu nie jest z reguły ani zapłatą, ani oddaniem w miejsce zapłaty, lecz oddaniem dla umożliwienia ściągnięcia długu w trybie szybszego postępowania (S. N. 23.II. 1937, C II 2647/36, P. P. H. 274/37, O. S. P. 75/38, Ruch. 868/37).

4. Patrz uw. pod art. art. 265.

U w a g a. Porów. art. 477 proj. k. c. Addenda II.

Art. 208. Dłużnik obowiązany do dania wierzycielowi rzeczy co do tożsamości oznaczonej ma obowiązek zachowania jej z należytą starannością aż do wydania.

K. z. 208, 239 n. 252, 267n.

Chodzi o rzecz (również i wszelkie prawa) indywidualnie oznaczoną, a nie o r e s i n g e n e r e. Potrzeba staranności takiej, jaka jest wymagana w uczciwym obrocie lub w danym stosunku prawnym (art. 240 § 1). Jeżeli dłużnik rzeczy nie posiada, powinien dołożyć wszelkich starań, aby rzecz dostała się w czasie, w sposób i w stanie właściwym do rąk wierzyciela. Za przypadkowe uszkodzenie rzeczy przed wydaniem ni odpowiada (art. 208); dalej idące zabezpieczenie wierzyciela pozostawione jest umownym zastrzeżeniom (uzasadnienie, str. 304.)

Art. 209. Jeżeli przedmiotem zobowiązania jest rzecz oznaczona tylko co do gatunku, bez ściślejszego określenia, dłużnik winien dać rzecz średniej jakości i dobroci.

K. z. 208, 246, 252, 267.

Przepis ma duże zastosowanie w handlu (przejęty z § 360 k. h. n.). Chodzi o rzecz oznaczoną tylko gatunkowo — r e s i n g e n e r e. Dowód, że dał rzecz średniej dobroci i jakości ciąży na świadczącym dłużniku. Zarzut, że rzecz tym właściwościom nie odpowiada zgłoszony przez wierzyciela, powinien być przez niego udowodniony.

Czy rzecz jest istotnie średniej jakości i dobroci — ocenia się wg istniejących z w y c z a j ó w. Nie jest to więc pojęcie elastyczne i ingerencja sądowa przy ocenie jest niewielka, zwykle bowiem zasięga się co do tego opinii biegłego. Na dany gatunek składają się cechy charakterystyczne fizyczne i właściwości prawne. G e n u s n o n p e r i t. Niemożliwość świadczenia (art. 267) rzeczy oznaczonej gatunkowo wymaga udowodnienia utraty całego gatunku; zachodzi to bardzo rzadko i zwykle wchodzi wtedy w grę brak rzeczy danego gatunku na przestrzeni danego „placu handlowego“ (np. brak ołówków danego gatunku na obszarze danego okręgu).

U w a g a. Porów. art. 462 proj. k. c. Addenda II.

Art. 210. Jeżeli przedmiotem zobowiązania jest suma pieniężna, dłużnik może zapłacić sumę dłużną każdym gatunkiem

pieniędzy, mających obieg prawny w miejscu i chwili zapłaty według wartości, jaką państwo tym pieniądzom nadaje.

K. z. 55, 191 § 1, 192, 208, 211, 290; rozp. Min. Skarbu z 23. III. 1932 o wymianie uszkodzonych i zatrzymywaniu fałszywych znaków pieniężnych D. U. N 46, poz. 440; rozp. Pr. R. z 12 VI 1934 o wierzyt. w walutach zagr., poz. 509; dekret Pr. R. z 26 IV 1936 w sprawie obrotu pieniężnego z zagr., jednolity tekst z r. 1938 poz. 584; dekret z 2 IX 1939, D. U. 87, poz: 549, zmieniający dekret z 26 — IV 1936; rozp. wyk. 1936 r., poz. 419; zmiana — 1939 r. poz. 40, 526.

U w a g a. Patrz poniżej w uw. 4 orzecz. S. N. z 5.IV. 1946 co do utraty znaczenia przepisu art. 210.

Ob. poniżej w uw. 5 orzecz S. N. z 5.IV. 1946 co do utraty znaczenia przepisu art. 210.

1. Przepis przewiduje sumę pieniężną bez bliższego określenia gatunku, czy rodzaju środka płatniczego.

Obieg pieniężny uregulowany jest obecnie dekretem P. K. W. N. z 24.VIII. 1944 r. o emitowaniu biletów skarbowych (D. U. 3/1944, poz. 11). Emitowane bilety skarbowe z napisem „Narodowy Bank Polski" mają obieg jako środek płatniczy w zakupie, sprzedaży i rozrachunku na terytorium Rzecz. Pol. i są zabezpieczone całym majątkiem państwowym i dochodami Skarbu Państwa (art. 2 dekr.). Narodowy Bank Polski powołany jest „celem uregulowania obiegu pieniężnego i kredytu"; wyposażony jest w przywilej emisji biletów bankowych (art. 1 dekretu z 15.I.1945 r. o Narod. Banku Pol., D. U. 4/1945, poz. 14). Dekret ten uchylił moc obowiąz. art. 46—55 Statutu Banku Polskiego (obwieszcz. Min. Sk. z 2.V. 1939, D. U. 46, poz 296) i skreślił zdanie w art. 1 statutu.

2. Nie jest długiem pieniężnym w rozumieniu art. 210 zobowiązanie do wydania sztuk pieniężnych określonych indywidualnie. Dla oznaczenia gatunku pieniądza jest miarodajna chwila efektywnej zapłaty. Jeżeli po powstaniu zobowiązania pieniężnego nastąpiła z m i a n a p i e n i ą d z a, należy płacić nowym pieniądzem wg kursu przeliczenia dawnej walu-

ty na nową, jeżeli takie przeliczenie zostało ustanowione (np. rozporz. Pr. Rz. z 14.V. 1924 o przerachow. zobowiązań prywatno-prawnych w brzmieniu ustalon. w D. U. N 30, poz. 213 z 1925, czyli waloryzacji, którą można określić jako przywrócenie w granicach możności i słuszności pewnych wartości zdeprecjonowanym wierzytelnościom — Zoll, str. 148).

3. Obowiązuje w dalszym ciągu rozporz. Min. Skarbu z 23. II. 1932 r. o wymianie uszkodzonych i zatrzymywaniu fałszywych znaków pieniężnych (D. U. 46, poz. 440).

4. Rozp. Pr. Rz. o wierzytelnościach w walutach zagranicznych z 12.VI. 1934 (D. U. 32/1936, poz. 249) zostało zmienione między inn. rozporz. z 2.IX. 1939 (D. U. 87/1939, poz. 552) w ten sposób, iż uchylono art. 36 (dotycz. kursu kruszcu złotego). W art. 2 rozp. z 2.IX. 1939 przepisano, że „podczas trwania stanu wojennego zobowiązania wszelkiego rodzaju wyrażone w złotych w złocie płatne są w złotych w stosunku 1 złoty w złocie równy jednemu złotemu". Stan wojenny ustanowiony zarządzeniem Pr. Rz. z 1 września 1939 r. (D. U. 86, poz. 544) na obszarze całego Państwa został obecnie uchylony zarządzeniem Kr. R. N. Dekret z 16.XI. 1945 r. (D. U. N 57/1945, poz. 320).

Dekret z 2 września 1939 (Dz. U. R. P. Nr 87, poz. 552) odnosi się wyłącznie do złotego w dniu wydania dekretu istniejącego jako obowiązująca waluta Rzeczypospolitej. Nie odnosi się zatem ani do wprowadzonego przez okupanta w 1940 r. złotego Banku Emisyjnego, ani do złotego Banku Narodowego, gdyż pieniędzy takich nie było w dniu wydania dekretu z 2 września 1939 r. Zapas złota stanowiący podkład złotego przedwojennego wywieziono przed grożącą inwazją za granicę, zotego przedwojennego okupant wycofał w 1940 r. z obiegu (§ 7 rozporz. Nr 24 Dz. rozp. G. G. z 2.IV. 1940 r.) zatem złoty ten przestał być pieniężnym środkiem obiegowym w kraju, a tym samym zgasła też moc prawna dekretu z 2 września 1939 r., chroniącego walutę, jaka przestała istnieć. Waluty tej nie przywrócono

też po okupacji, skoro obecny pieniądz, złoty Polskiego Banku Narodowego, również nie jest przedwojennym (S. N. orzecz. z 17.V. 1947, C II 988/46, Przeg. Not. Nr 11 z 1947 r., str. 443).

Art. 210 k. z. opiera się na teorii o tzw. nominalizmie wg której dłużnik może spłacić dług pieniężny każdym gatunkiem pieniędzy mającym obieg prawny, wg wartości nominalnej bez względu na ich siłę kupna na rynku wewnętrznym. Zasada art. 210 k. z. ma jednak swoje założenie i uzasadnienie w istnieniu ustabilizowanego ustroju pieniężnego, wyrażonego w walucie stałej wartości, i może zachować rację swego obowiązywania o tyle, o ile wartość waluty, tj. siła kupna nie uległa załamaniu. Wartość złotego okupacyjnego, mimo nadania mu kursu przymusowego obniżyła się wielokrotnie w stosunku do siły kupna złotego przedwojennego. Dlatego też przepis art. 210 k .z. stracił znaczenie (S. N. z 5.IV. 1946, C II 97/46).

Patrz uw. 8 i w szczegól. 9 pod art. 269.

5. Dekretu z 26.IV. 1936 r. w sprawie obrotu pieniężnego z zagranicą (D. U. 32/1936, poz. 249) i wprow. je rozporz. Min. Sk. z 26.IV. 1936 (D. U. 32/36, poz. 250) dotąd nie uchylono, natomiast na podstawie powyż. dekretu (zmienionego dekretem Pr. Rz. z 2.IX. 1939, poz. 549) wydano rozp. Min. Sk. z 19.I. 1946, D. U. 4/1946 r., poz. 43 w sprawie zakazu sprowadzania z zagranicy zagr. i krajowych pieniędzy papierowych, uzależniające od zezwolenia Kom. Dewizowej sprowadzanie tych pieniędzy z pewnymi wyjątkami. Rozp. odsyła do instrukcji Min. Skarbu, ogłosz. w Monitorze Pol.

6. Patrz orzecz. z 9.XI. 1945 przytoczone w uwadze 4 do art. 189 oraz tęż uw. 4.

Uwaga: Porów. art. 450 § 1 proj. k. c. Addenda II.

Art. 211. § 1. Jeżeli przedmiotem zobowiązania jest suma oznaczona w pieniądzach zagranicznych, dłużnik może zapła-

cić dług pieniędzmi krajowymi, chyba że zapłata w pieniądzach zagranicznych była wyraźnie zastrzeżona.

§ 2. Wysokość sumy, którą dłużnik płaci pieniędzmi krajowymi, winna być obliczona według kursu pieniędzy zagranicznych w chwili i miejscu zapłaty.

§ 1. Jeżeli dłużnik dopuścił się zwłoki, wierzyciel może żądać zapłaty według swego wyboru, albo podług kursu pieniędzy zagranicznych w dniu wymagalności, albo podług kursu w dniu zapłaty.

§ 4. Jeżeli zapłata następuje pieniędzmi zagranicznymi, dłużnik może zapłacić sumę dłużną każdym gatunkiem pieniędzy mających obieg prawny w kraju, którego pieniędzmi płaci.

K. z. 22, 55, 190, 243; rozp. Pr. R. z 12 VI 1934 o wierzyt. w wal zagr., poz. 509.

1. Moc obowiązująca tego przepisu zawieszona została art. 38 (3) rozp. z 12.VI.1934 o wierzytelnościach w walutach zagranicznych (Dz. U. 59/1934, poz. 509). To zawieszenie trwa nadal. Dotyczy to również i art. 437 k. z.

2. S. Apel. w Poznaniu ustalił, iż mimo braku ograniczeń w art. XVII przep. wprow. pr. o sąd. post. egz. tylko tytuły stwierdzające obowiązek zapłaty „pewnej oznaczonej sumy pieniężnej" mogą stanowić podstawę do wpisu hipoteki sądowej. Ponieważ wierzytelności, wyrażone w aktach zagranicznych są w pojęciu ustawodawstwa polskiego wierzytelnościami „pieniężnymi", przeto tytuły wykonawcze, opiewające na walutę zagraniczną, są — w braku odmiennego co nich uregulowania — tytułami do hipoteki sądowej. Wierzyciel, zgłaszając wniosek o wpis hipoteki sądowej na podstawie tytułu wykonawczego, opiewający na walutę zagraniczną, winien sam w podaniu dokonać przeliczenia swej należności na pieniądze polskie według kursu waluty zagranicznej z dnia wymagalności

wierzytelności. Tytuł wykonawczy, stwierdzający wyrażoną w walucie zagranicznej niewekslową wierzytelność, powstałą przed dniem 7 lipca 1934 r., jest tytułem do wpisu hipoteki sądowej maksymalnej, o najwyższej granicy odpowiedzialności rzeczowej (w walucie polskiej), obliczonej według kursu waluty zagranicznej z dnia złożenia podania o wpis hipoteki sądowej. W razie obniżenia się kursu waluty zagranicznej w czasie od ogłoszenia podania o wpis hipoteki do chwili zarządzenia wpisu, ten osttani kurs będzie miarodajny dla ustalenia wysokości hipoteki maksymalnej (orzecz. S. Apel. w Poznaniu z 25. III. 1937, II Cz. X-11/37, O. S. P. 513/1937).

U w a g a. Porów. art. 450 § 2 proj. k. c. Addenda II.

Art. 211¹ § 1. Zobowiązany do wydania oznaczonej masy majątkowej albo zbioru rzeczy lub do udzielenia wiadomości o takiej masie albo o takim zbiorze winien przedstawić uprawnionemu spis przedmiotów wchodzących w skład masy majątkowej albo rzeczy należących do zbioru.

§ 2. Jeżeli istnieje uzasadnione przypuszczenie, że przedstawiony spis nie jest rzetelny lub dokładny, uprawniony może żądać, aby zobowiązany złożył zapewnienie przed sądem, że sporządził spis według najlepszej wiedzy i sumienia.

U w a g a. Art. 211¹—211⁹ są dodane jako nowe przez art. 14 przepisów ogólnych prawa cywilnego (Dz. Ust. Nr 67/1946, poz. 369).

1. Obowiązek przedstawienia spisu ciąży na tym tylko, kto jest obowiązany d o w y d a n i a oznaczonej masy majątkowej albo zbioru rzeczy lub poinformowania o takiej masie lub zbiorze. Będzie więc nim (ustanowiony z mocy ustawy, orzeczenia sądowego lub umowy) opiekun, kurator, syndyk upadłości, zarządca przymusowy, powiernik, zarządca z ramienia urzędu likwidacyjnego, wykonawca testamentowy (art. 137 i nast. prawa spadkowego, poz. 328 z 1946 r.) itp.

Chodzi tu o wielość przedmiotów, co do których uprawniony do żądania wydania lub udzielenia mu wiadomości nie jest w możności określenia ich stanu.

Pod masą majątkową należy rozumieć masę spadkową, zastrzeżoną, upadłościową itp. Nie chodzi tu o mienie indywidualnie oznaczone lub części majątku (poszczególne przedmioty majątkowe oznacza k. z. mianem: „mienia" — art. 119, 152 lub „dobra" — art. 121, 139). Pod zbiorem rzeczy rozumie się: przedmioty wchodzące w skład: przedsiębiorstwa, zakładu przemysłowego lub handlowego, urządzenia instytucji, kolekcji itp.

2. Obowiązek przedstawienia spisu następuje w przypadkach, w których ustawa przewiduje wydanie masy majątkowej lub zbioru rzeczy, np. art. 70 zd. ost. prawa spadkowego z 8.X. 1946 r., poz. 328 traktuje o żądaniu spadkobiercy wydania spadku przez nie będącego spadkobiercą, a roszczącego sobie prawa do spadku. Obowiązek udzielenia wiadomości może dotyczyć małżonka, opiekuna, posiadacza spadku, domowników spadkodawcy, spadkobierców w stosunku do zapisobiorców itp.

3. Do wykonania obowiązku stosować należy art. 189 k. z. (dopełniony art. 5 przepisów ogólnych prawa cywilnego, traktującym o „celu społecznym"). Obowiązek udzielenia wiadomości istnieje zawsze wtedy, gdy z natury stosunku prawnego da się wyprowadzić, że uprawniony (np. żądający odszkodowania) nie ma bez swej winy wiadomości co do istnienia lub zakresu prawa, a zobowiązanemu przychodzi to bez trudu.

Złożenie rachunku (art. 211^2) jest udzieleniem wiadomości, ale specjalnego charakteru.

4. Przypuszczenie nierzetelności lub niedokładności musi być uzasadnione, aby można było żądać zapewnienia (§ 2 art. 211^1), które się składa wg wyboru zobowiązanego bądź przed sądem grodzkim, w którego okręgu ma nastąpić przed-

stawienie spisu, bądź przed sądem grodzkim, w którego okręgu zobowiązany ma miejsce zamieszkania (art. 15 § 1 przepisów ogólnych prawa cywilnego); jeżeli zapewnienie ma być złożone w toczącym się postępowaniu sądowym, winno być złożone przed sądem, w którym toczy się postępowanie

U w a g a. Porów. art. 463 proj. k. c. Addenda II.

Art. 211² § 1. Zobowiązany do złożenia rachunku z zarządu powinien przedstawić uprawnionemu zestawienie wpływów i wydatków na piśmie wraz z potrzebnymi dowodami.

§ 2. Obowiązek przedstawienia ksiąg prowadzonych według zasad prawidłowej rachunkowości istnieje tylko w przypadkach, gdy prowadzenie takich ksiąg jest w danych stosunkach przyjęte.

1. Nie ma ogólnego obowiązku składania rachunku z zarządu; obowiązek ten nie wypływa z obowiązku odszkodowania w ogóle; inaczej, gdyby chodziło o odszkodowanie z powodu niedotrzymania umowy, przy której wykonaniu trzeba złożyć rachunek. Ustawa często przewiduje wyraźnie obowiązek zdania rachunku; dotyczy to w szczególności pełnomocnika, prowadzącego cudze sprawy bez zlecenia (art. 116 § 3), przyjmującego zlecenie (art. 506 § 1 mówi o „sprawozdaniu"), spólnika prowadzącego sprawy spółki (porów. art. 555), następnie małżonka, opiekuna itp.

Można ustanowić zasadę, że obowiązanym do złożenia rachunku jest każdy, kto prowadzi cudze interesy lub takie, które jednocześnie są cudze i własne, taki więc obowiązek ciąży na tzw. reprezentancie czyli ajencie z umowy ajencyjnej (a nie ciąży na dającym mu zlecenie). Dalej przy umownej lub przymusowej licencji patentowej, przy której zabezpieczono odsetki od czystego zysku, lecz nie przy współuczestnictwie lub sprzedaży przedsiębiorstwa.

Nie ma obowiązku, gdy się temu sprzeciwia dobra wiara i zwyczaje uczciwego obrotu.

2. O obowiązku prowadzenia ksiąg wg prawidłowej rachunkowości mowa jest w art. 54 kod. handl., o ile chodzi o kupca rejestrowego. O księgach handlowych uproszczonych i podatkowych mowa jest w rozporządzeniu Ministra Skarbu z 31.X. 1946, D. U. Nr 65/1946, poz. 365 i in. (o obowiązku prowadzenia ksiąg uproszczonych przez podatników, nie mających obowiązku prowadzenia ksiąg handlowych, mówią §§ 24—33 tegoż rozporządzenia).

U w a g a. Porów. art. 464 proj. k. c. Addenda II.

Art. 211³. Jeżeli zobowiązany do złożenia rachunku z zarządu nie może przedstawić należytego zestawienia wpływów, uprawniony może od niego żądać, aby złożył zapewnienie przed sądem, że sporządził zestawienie według najlepszej wiedzy i sumienia.

Patrz wyjaśnienia do art. 211¹ uw. 4.

U w a g a. Porów. art. 465 proj. k. c. Addenda II.

ROZDZIAŁ III¹.

W y k o n a n i e o b o w i ą z k u z a b e z p i e c z e n i a

Art. 211⁴. Kto jest zobowiązany dać zabezpieczenie, może to uczynić:

1) przez złożenie pieniędzy mających obieg prawny w Polsce lub papierów wartościowych do depozytu sądowego;

2) przez ustanowienie zastawu na rzeczach ruchomych lub na papierach wartościowych.

3) przez ustanowienie hipoteki na nieruchomości położonej w Polsce lub na wierzytelności hipotecznej obciążającej nieruchomość położoną w Polsce.

K. z. 232—236; pr. rzeczowe z 11.X.1946 art. 238—243, 250—268 n.

O depozycie sądowym, patrz art. 232—236 k. z. O uzyskaniu

zastawu na zdeponowanych pieniądzach lub papierach wartościowych — patrz art. 211⁶ § 1.

Dający zabezpieczenie ma prawo wyboru zabezpieczenia. Wierzyciel nie ma obowiązku brania innego zabezpieczenia niż to, które jest wskazane w art. 211⁴. Poręczenie jest w zasadzie wyłączone (porów. jednak art. 211⁹). O zastawie na rzeczach ruchomych — patrz art. 250—268 pr. rzeczowego z 11.X. 1946, poz. 319; o ustanowieniu hipoteki — art. 190 i n. prawa rzecz.; o hipotece na wierzytelności hipotecznej — art. 238—243 prawa rzeczowego.

U w a g a. Porów. art. 466 proj. k. c. Addenda II.

Art. 211⁵ Rozporządzenie Ministra Skarbu wydane w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości określi papiery wartościowe, które mogą służyć jako zabezpieczenie w rozumieniu przepisów niniejszych, oraz stosunek wartości imiennej tych papierów do wysokości zabezpieczenia.

Do zabezpieczenia nadają się tylko papiery wartościowe na okaziciela mające charakter pupilarny, tj. papiery, w których wolno umieszczać pieniądze pupilów—podopiecznych lub mające wartość kursową (których kurs jest ustalony). Z papierami wartościowymi składa się zwykle kupony procentowe, rentowe i talony.

W jakim stosunku wartość imienna tych papierów ma być do wysokości zabezpieczenia — ustali to rozporządzenie ministerialne.

U w a g a. Porów. art. 467 proj. k. c. Addenda II.

Art. 211⁶ § 1. Jeżeli zabezpieczenie nastąpiło przez złożenie pieniędzy lub papierów wartościowych do depozytu sądowego, uprawniony do zabezpieczenia uzyskuje na nich ustawowe prawo zastawu.

§ 2. Jednakże zobowiązany do zabezpieczenia może zastępować złożone pieniądze papierami wartościowymi, a złożone

papiery wartościowe innymi papierami wartościowymi lub pieniędzmi.

1. O zastawie — patrz art. 250 i n. prawa rzeczowego.

2. Dający zabezpieczenie ma wolny wybór przedmiotu zabezpieczenia tylko przy ustanowieniu zabezpieczenia. Po ustanowieniu sposób zabezpieczenia nie może być zmieniony. Art. 211[6] stanowi wyjątek na rzecz zmiany pieniędzy na papiery wartościowe, jednych papierów wartościowych na inne lub na pieniądze (zawsze, o ile chodzi o papiery wartościowe w granicach tych, które w rozporządzeniu zapowiedzianym w art. 211[5] uznane będą za mające służyć jako zabezpieczenie).

U w a g a. Porów. art. 468 proj. k. c. Addenda II.

Art. 211[7] § 1. Rzeczy ulegające zepsuciu lub pogorszeniu oraz rzeczy, których przechowywanie pociągnęłoby za sobą nadmierne trudności lub koszty nie mogą służyć do zabezpieczenia w rozumieniu przepisów niniejszych.

§ 2 Wysokość zabezpieczenia przez oddanie rzeczy w zastaw wynosi dwie trzecie ich wartości szacunkowej w chwili ustanowienia zastawu. Jednakże gdy chodzi o przedmioty z kruszców szlachetnych, wysokość zabezpieczenia nie może być uznana za niższą od wartości zawartego w nich kruszcu.

1. Art. 235 k. z., mówiąc o rzeczach ulegających zepsuciu lub wymagających znacznych kosztów zachowania, dozwala na żądanie dłużnika i za zezwoleniem sądu sprzedać je w drodze licytacji publicznej, po czym osiągnięta ze sprzedaży cena może być złożona do depozytu. Przepis art. 211[7] w ogóle wyłącza składanie na zabezpieczenie takich rzeczy, jako do tego nie nadających się.

2. Wartość szacunkową powinien udowodnić składający zabezpieczenie. Należy uważać, że rzeczy mające wartość „amatorską“ nie nadają się do zabezpieczenia, chyba że się wierzyciel na to zgodzi. Sama wartość kruszcu w przedmiotach

z kruszców szlachetnych (złoto, platyna, srebro) określa minimum wysokości zabezpieczenia; dochodzić może do tej wartości — wartość artystyczna, zabytkowa itp.

U w a g a. Porów. art. 469 i 470 proj. k. c. Addenda II.

Art. 211⁸ § 1. Wysokość zabezpieczenia przez ustanowienie hipoteki wynosi najwyżej dwie trzecie wartości nieruchomości obciążonej, a jeżeli hipoteka została ustanowiona na wierzytelności hipotecznej — najwyżej połowę sumy tej wierzytelności.

§ 2. Przy obliczaniu wysokości zabezpieczenia potrąca się wartość obciążeń, mających pierwszeństwo przed hipoteką ustanowioną w celu zabezpieczenia.

U w a g a. Porów. art. 478 proj. k. c. Addenda II.

Zabezpieczenie przez ustanowienie hipoteki mieścić się powinno najwyżej w 2/3 wartości nieruchomości, a zabezpieczenie na wierzytelności hipotecznej — najwyżej w połowie sumy tej wierzytelności. Przepis ten zabezpiecza wierzyciela przed ewent. spadkiem wartości nieruchomości. § 2 przepisu mający charakter interpretacyjny wskazuje, że wartość czyli wysokość zabezpieczenia stanowi resztę wartości nieruchomości po potrąceniu wartości obciążeń, które poprzedzają hipotekę zabezpieczającą.

Art. 211⁹ § 1. Jeżeli zobowiązany nie może dać zabezpieczenia, przewidzianego w artykułach poprzedzających, sąd może zezwolić na zabezpieczenie przez poręczenie, jeżeli uzna je za dostateczne.

§ 2. Kto udzielił poręczenia w celu zabezpieczenia w rozumieniu przepisów niniejszych, uważany jest za poręczyciela solidarnego.

1. Dopiero, gdy się okaże, że zobowiązany nie może dać zabezpieczenia jednym ze sposobów przewidzianych w art. 211⁴ — zobowiązany za zezwoleniem sądu może przedstawić poręczenie, co do którego sąd się wypowiada czy jest wystarczającą

gwarancją dla wierzyciela. Przepis nie mówi, jakim warunkom ma odpowiadać poręczyciel. Sądzić należy, że poręczycielem może być tylko ten, kto ma majątek równy przynajmniej wysokości zabezpieczenia i kto podlega jurysdykcji krajowej (porówn. § 239 k. c. niem.), względnie tej samej, której podlega zobowiązany do dania zabezpieczenia.

2. Do przepisów traktujących o solidarnym poręczeniu (art. 633 § 4, 636 i 637 k. z.) dochodzi przepis § 2 art. 211⁹, ustanawiający solidarną (z zobowiązanym do dania zabezpieczenia) odpowiedzialność choćby jednego poręczyciela, którego poręczenie ma stanowić dodatkowy (poza normalnym) sposób dania zabezpieczenia.

U w a g a. Porów. art. 472 proj. k. c. Addenda II.

ROZDZIAŁ IV.

Z a r a c h o w a n i e z a p ł a t y.

Art. 212. § 1. Dłużnik, mający wobec tego samego wierzyciela kilka długów tego samego rodzaju, może wskazać przy zapłacie, który dług chce uiścić.

§ 2. Jednak z tego, co przypada na rachunek danego długu, wierzyciel ma prawo zaspokoić przede wszystkim zaległe koszty, odsetki lub raty.

K. z. 94, 202, 206, 257.

1. Przepisy art. 212—214 mają charakter interpretacyjny i dotyczą przypadku, gdy d ł u ż n i k m a k i l k a d ł u g ó w tego samego rodzaju, a płaci sumę nie pokrywającą wszystkich długów, wobec czego powstaje kwestia, na jaki dług zapłatę zaliczyć należy. „Kilka długów“ — oznacza długi oparte na różnych tytułach.

2. Zasadą jest, że w o l a d ł u ż n i k a decyduje, na który dług następuje zapłata. Wola ta jest ograniczona o tyle, że otrzymaną na dany dług sumę wierzyciel ma prawo obrócić

na spłatę kosztów (protestu, sądowych, egzekucyjnych), odsetek lub rat (np. zaległych rat kupna lub czynszu, lub też alimentarnych), a to ze względu na krótkie — pięcioletnie — przedawnienie tego rodzaju należności (art. 282).

3. S. N. wyjaśnił, że zastrzeżenie lokatora, zalegającego z zapłatą kilku rat komornego płatnego w ratach miesięcznych, że uiszcza ratę ostatnią, nie pozbawia wynajmującego prawa zaliczenia zapłaty na ratę dawniejszą, stosownie do art. 212 § 2 k. z., nie może zaś mieć w tym przypadku zastosowania przepis § 1 tegoż art. 212, ponieważ nie chodzi tu o kilka długów z różnych tytułów, lecz o jeden dług za komorne, płatny w ratach miesięcznych (orzecz. Zb. 26/1937 z 4.V. 1936, C III 781/36).

U w a g a. Porów. art. 478 proj. k. c. Addenda II.

Art. 213. Jeżeli dłużnik nie wskazał, który dług chce uiścić i przyjął pokwitowanie, w którym wierzyciel zarachował zapłatę na jeden lub niektóre z długów, dłużnik nie może już żądać zarachowania na inny dług.

K. z. 212 § 1, 220 n.

W razie nie skorzystania przez dłużnika z zasady wyrażonej w art. 212 § 1, w i e r z y c i e l na podstawie swobodnego uznania decyduje o zarachowaniu, musi on jednak w pokwitowaniu określić, na jaki dług obraca zapłatę. Przyjęcie przez dłużnika tak zredagowanego pokwitowania pozbawia go możności żądania zarachowania zapłaty na inny dług i dowód przeciwny (że zgody dłużnika na takie zarachowanie nie było) nie jest dopuszczalny.

U w a g a. Porów. art. 479 proj. k. c. Addenda II.

Art. 214. W braku jakiegokolwiek oświadczenia zarachowuje się zapłatę naprzód na poczet długu wymagalnego; jeżeli jest kilka długów wymagalnych, na poczet tego, który jest najmniej zabezpieczony; jeżeli jest kilka długów jednakowo zabezpieczonych, na poczet najbardziej uciążliwego dla dłużni-

ka; jeżeli jest kilka długów równie uciążliwych, na poczet najdawniejszego; w jednakowych pod każdym względem okolicznościach — na poczet wszystkich długów stosunkowo.

K. z. 29, 128 § 2, 183 § 1, 192, 625; K. h. 533 n.

1. Przepis wchodzi w grę, gdy brak jest umowy co do zarachowania, a dłużnik nie skorzystał z możności wskazania, na który dług płaci, ani też wierzyciel nie dał pokwitowania, w którego treści określił sposób zarachowania.

2. Przepis kompromisowo załatwia interes i wierzyciela i dłużnika. Hierarchia długów jest wzorowana na § 366 ust. 2 k. c. niem. (który zresztą służył za wzór art. 212 k. z.). Pierwszeństwo ma dług wymagalny, a z pomiędzy kilku długów wymagalnych ten, który daje w i e r z y c i e l o w i najmniej gwarancji; następnie z kilku długów równie pewnych — najbardziej uciążliwy dla d ł u ż n i k a, a z pośród równie uciążliwych — dług najdawniejszy. Jeśli długi są jednakowo dawne i w ogóle jednakowe co do ich charakteru — zapłata zarachowuje się stosunkowo na wszystkie długi.

3. Przepisy o zarachowaniu nie mają zastosowania do wierzytelności z rachunku bieżącego (art. 533 — 541 k. h.).

U w a g a. Porów. art. 480 proj. k. c. Addenda II.

ROZDZIAŁ V.

W y k o n a n i e z o b o w i ą z a ń w z a j e m n y c h.

Art. 215. § 1. Świadczenia należące się obu stronom z umów wzajemnych winny być spełnione jednocześnie, o ile co innego nie wynika z umowy lub z natury zobowiązań.

§ 2. Każda ze stron może wstrzymać się ze swym świadczeniem, dopóki druga strona nie spełni swego świadczenia.

K. z. 2, 50 n., 190 § 4. 192, 217, 243, 269, 384, 410, 451 § 2, 532; Up. 39 40; K. h. 544; K. p. c. 545.

Art. 216. § 1. Kto zobowiązał się do wcześniejszego świadczenia, może wstrzymać się ze swym świadczeniem aż do spełnienia lub zabezpieczenia świadczenia wzajemnego, jeżeli spełnienie wzajemnego świadczenia jest wątpliwe wobec złego stanu majątkowego drugiej strony.

§ 2. Prawo to nie służy stronie, która o złym stanie majątkowym drugiej strony w czasie zawarcia umowy wiedziała lub wiedzieć była powinna.

K. z. 201, 215, 432, 630; Up. 39—41.

Art. 217. Niespełnienie nieznacznej części świadczenia nie uprawnia drugiej strony do wstrzymania się od spełnienia świadczenia wzajemnego, chyba że takie wstrzymanie się usprawiedliwiają okoliczności.

K. z. 189, 215.

1. W zasadzie z istoty świadczeń opartych na umowach wzajemnych wynika, że powinny być spełnione „z ręki do ręki" (donnant — donnant, Zug um Zug), czyli j e d n o c z e ś n i e; każda strona ma wtedy obowiązek spełnić świadczenie, gdy otrzymuje odpowiednik w świadczeniu drugiej strony. Może się jednak zdarzyć, że natura zobowiązania lub umowa zasadę tę niweczy; np. strony się umawiają, że sprzedawca ma rzecz wydać natychmiast, a nabywca później za nią zapłaci. Art. 269 k. z. przewiduje też możność odroczenia wykonania obowiązku ze względu na nadzwyczajne wypadki. Z natury zobowiązania może wynikać uchylenie zasady art. 215, np. jeśli jedno świadczenie ma charakter sporadyczny, drugie zaś ciągły. Wynagrodzenie za pracę ma być płacone, w braku odmiennej umowy lub zwyczaju, z dołu (art. 451 § 2), natomiast czynsz najmu — z góry (art. 384 § 2). Równoczesność świadczenia — po za umowami wzajemnymi — przewiduje art. 222 w przypadku stwierdzenia zobowiązania dokumentem.

2. Gdy strony są zobowiązane do równoczesnego świadczenia i strona pierwsza nie spełnia swego świadczenia, strona druga może się wstrzymać od spełnienia swego świadczenia. Jeżeli pierwsza zaskarży drugą o świadczenie, to ta będzie mogła się bronić zarzutem niewykonania umowy, czyli ekscepcją dylatoryjną, exceptio non adimpleti contractus. W razie sporu sądowego sąd skarze przeciwną stronę na spełnienie świadczenia za jednoczesnym spełnieniem świadczenia przez stronę drugą. W myśl tej zasady art. 545 k. p. c. stanowi, że komornik powinien na żądanie wierzyciela (powoda w poprzednim procesie) przyjąć od niego pieniądze lub inne rzeczy, przypadające dłużnikowi w związku z egzekucją (tj. wzajemne świadczenie). Jeżeli wierzyciel nie spełni świadczenia do rąk komornika lub dłużnika—egzekucja nie może być wykonana. Gdy zaś jedna strona obowiązana była świadczyć później, to powództwo obowiązanego do wcześniejszego świadczenia ulec powinno oddaleniu, jako przedwczesne.

3. Wszakże art. 217 zastrzega, że niespełnienie nieznacznej części świadczenia nie uprawnia drugiej strony do wstrzymania się od spełnienia świadczenia, chyba że okoliczności usprawiedliwiają takie wstrzymanie. S. N. w orzeczeniu z 11.III.1938, C II 2521/37 wyjaśnił, że umowna odpowiedzialność za wszystkie wady nie może być przeszkodą w zastosowaniu art. 217, jeżeli tylko istnieją w tym względzie przesłanki faktyczne.

Jeśli strona dopuściła się zwłoki w przyjęciu świadczenia wzajemnego, nie może bronić się zarzutem niewykorzystania umowy.

4. Jeżeli A ma wg umowy świadczyć wcześniej (tj. jedno swiadczenie wzajemne ma wyprzedzać drugie) oznacza to, że A ma zaufanie do B, iż ten spełni swoje świadczenie wzajemne. Jeżeli natomiast zaufanie to podkopane zostanie złym stanem

materialnym B (nie koniecznie niewypłacalnością lub upadłością) natenczas ustawa pozwala A wstrzymać się od wcześniejszego spełnienia, nim B nie da zabezpieczenia lub nie spełni swego świadczenia wzajemnego, bo tego wymaga słuszność. To prawo wstrzymania się odpada, gdy o złym stanie B wiedział A, lub wiedzieć był powinien w chwili zawarcia umowy z zastrzeżeniem wcześniejszego spełnienia przez A świadczenia.

Uwaga. Porów. art. 603 i 605 proj. k. c. Addenda II.

ROZDZIAŁ VI

Prawo zatrzymania.

Art. 218. § 1. Zobowiązany do wydania cudzej rzeczy może ją zatrzymać, dopóki nie nastąpi zwrot lub należyte zabezpieczenie wyłożonych na rzecz wydatków koniecznych i użytecznych.

§ 2. Przepisu tego nie stosuje się w przypadku, gdy obowiązek wydania cudzej rzeczy wynika z czynu niedozwolonego, albo gdy chodzi o zwrot rzeczy użyczonej, wynajętej lub wydzierżawionej.

K. z. 117, 126, 134 n., 189, 370 n., 402, 408, 419, 425, 503, 508; K. h. 518—523; K. p. c. 563; Up. 107, 117, 207.

At. 219. Jeżeli wskutek rozwiązania umowy strony obowiązane są do zwrotu wzajemnych świadczeń, każdej z nich służy prawo zatrzymania, dopóki druga strona nie zwróci lub nie zabezpieczy zwrotu otrzymanego świadczenia wzajemnego.

K. z. 267, 269, 271; K. h. 518, 561.

Literatura pol.: M. Chlamtacz: Prawo zatrzymania w pol. proj. pr rzeczowego w stosunku do postanowień k. z., N. k. z. 1938, str. 7 i n.

1. Prawo zatrzymania (*ius retentionis, droit de retention, Zuruckbehaltungsrecht*) jest uregulowane w k. z. jako środek zabezpieczenia roszczeń dłużnika

wobec wierzyciela. Jako sposób wywierania presji na zwlekającego ze swym świadczeniem jest tylko „półśrodkiem". Zatrzymanie świadczenia może trwać, dopóki nie nastąpi zaspokojenie lub zabezpieczenie wzajemnego roszczenia do wierzyciela (c o n n e x i t a s). Na podstawie tego prawa służy dłużnikowi (w procesie o wydanie rzeczy) z a r z u t odroczenia wykonania obowiązku, w skutku czego sąd może postanowić, że spełnienie świadczenia, ma nastąpić za j e d n o c z e s n y m zaspokojeniem lub zabezpieczeniem (hipoteka, zastaw, złożenie do depozytu sądow.) roszczenia dłużnika; wtedy ma zastosowanie art. 545 k.p.c.

2. Przedmiotem zatrzymania może być tylko świadczenie, zasądzające się na w y d a n i u c u d z e j r z e c z y, tj. rzeczy, którą się ma we władaniu z obowiązkiem jej wydania (a nie własnej, choć i tak można się umówić.) Chodzi więc o rzecz zmysłową ruchomą lub nieruchomą (art. 218 mówi o „wydaniu"), a nie świadczenie czynienia lub nieczynienia, ani o wierzytelność pieniężną, ani o przelew wierzytelności, ani ś w i a d c z e n i e w ł a s n e j r z e c z y (jak to dopuszcza art. 520 k. h.). Prawo zatrzymania można wykonać jedynie, o ile chodzi o wydanie rzeczy w znaczeniu fizycznym, a nie w znaczeniu prawnym (S. N. Zb. 127/1939, z 26.IV.1938, C II 2805/37, P. P. A. 1938, poz. 214). Zatrzymanie jest możliwe tylko, gdy wydatki nie są zwrócone lub zabezpieczone, lub gdy chodzi o zwrot wzajemnych świadczeń (c o n n e x i t a s)). K. z. nie rozciąga prawa zatrzymania na roszczenia o odszkodowanie. Wydatki wyłożone mają być k o n i e c z n e lub u ż y t e c z n e (por. art. 117 § 1 k. z.), tj. to, co się wyłożyło na utrzymanie rzeczy, na jej polepszenie a nawet jej pozyskanie (S. N. z 17.II. 1926, Rw. 2021/25 — anal. do § 471 k. c. austr.), przy czym roszczenie z tego tytułu musi być w y m a g a l n e (wynika to z natury prawa zatrzymania). Wysokość wydatków musi być ustalona cyfrowo pod

rygorem pominięcia prawa zatrzymania (S. N. z 7.XII. 1937, C II 1476/37, N. kod. zob. 1938 r., str. 143); również w powoł. wyroku S. N. Zb. 127/1939 orzeczono, że strona nie może wykonać prawa retencji, gdy nie skonkretyzowała swych wzajemnych roszczeń.

3. Prawo zatrzymania jest wyłączone, jeśli obowiązek wydania rzeczy wynika z czynu niedozwolonego (bezprawne zabranie rzeczy wierzycielowi), gdyż interes otrzymania rzeczy, jaki ma wierzyciel, jest mocniejszy od interesu dłużnika — otrzymania zwrotu wydatków (Longchamps, str. 339). S. N. (orzecz. Zb. 12/47 r. z 25.I.1946, C I 816/45, P. i P. zesz. 4/1947 r. str. 109 n.) uznał, że bezpodstawna odmowa wydania rzeczy godzi w prawo własności, stanowi zatem czyn niedozwolony w sensie art. 218 § 2, chociażby samo objęcie rzeczy w posiadanie było prawnie uzasadnione. Prawo zatrzymania jest też wyłączone przy najmie i dzierżawie (porów. §§ 526, u. 2, 580 i 581 k. c. niem.), aby pod pozorem oczekiwania zwrotu wydatków nie przetrzymano rzeczy użyczonej, wynajętej lub wydzierżawionej i nie korzystano z niej po ustaniu umowy, lecz jest dopuszczalne przy przechowaniu.

4. Przepis stosuje się, jeżeli wskutek rozwiązania umowy (art. 271) strony mają zwrócić wzajemne świadczenia zarówno w razie jednostronnego rozwiązania, czyli zastrzeżonego w umowie odstąpienia od umowy (art. 76 n.), czy też na zasadzie ustawy (art. 269, 578 k. z.), jako też w razie zgodnego rozwiązania umowy przez strony (art. 271); przepis art. 219 należy stosować również w przypadku nieważności umowy (S. N. 24.V. 1947, C II 152/47 oraz S. N. z 21. I. 1947, C II 513/46). Nie stosuje się — w razie rozwiązania umowy o charakterze ciągłym (umowa najmu — art. 376, 382, 383, 388 o pracę — art. 470, lub wystąpienia ze spółki — art. 572).

5. Prawo zatrzymania jest traktowane w k. z. jako prawo obligacyjne choć może mieć i skutki rzeczowe). W kod.

handl. jest ono szeroko rozbudowane w art. 518—524; ma ono zastosowanie przy obustronnych czynnościach handlowych, tj. między kupcami wyłącznie i należy do praw rzeczowych.

6. Służącym pozwanemu prawem zatrzymania nie można uzasadniać oddalenia powództwa o zwrot nieruchomości, lecz można tylko uzależnić wydanie powodowi spornej nieruchomości od jednoczesnej zapłaty przez niego pozwanemu jego należności, przy czym pretensja ta winna być przez pozwanego skonkretyzowana i dokładnie pod względem swej wysokości oznaczona. (S. N. Zb. 29/1945—46 r. 9.II.1946, C I 3/46).

S. N. (w orzecz. Zb. 342/38 z 31.VIII.1937, C II 529/37. P.P.A. 1937 p. 302) wyjaśnił, że obdarowany, obowiązany w razie odwołania darowizny z powodu rażącej niewdzięczności do przepisania z powrotem w księdze gruntowej na darczyńcę darowanej mu nieruchomości, może wstrzymać się z wykonaniem tego obowiązku aż do uzyskania zwrotu, wzgl. aż do należytego zabezpieczenia wyłożonych na przedmiot darowizny wydatków koniecznych i użytecznych. S. N. w uzasadnieniu przytoczył, iż odesłanie zbadania zarzutu do sporu o oddanie posiadania nieruchomości byłoby sprzeczne z art. 218 § 1 i 219 k. z., które (podobnie jak § 471 k. c. austr. uchylony przez k. z.) zabezpieczają prawa posiadacza zobowiązanego do jej zwrotu trzeciemu, ta zaś ochrona, o ile chodzi o wydanie nieruchomości po przepisaniu prawa własności na trzeciego, stałaby się iluzoryczną.

Natomiast odmienne stanowisko w tej kwestii zajęło powołane wyżej, w uw. 2, orzecz. S. N. Zb. 127/1939 z 26.IV.1938. Ustaliwszy, że art. 218 odnosi się do wydania rzeczy w znaczeniu fizycznym, a nie prawnym — S N. przytacza: w tym ostatnim bowiem znaczeniu należałoby pojmować „wydanie“ jedynie odnośnie posiadania rzeczy ruchomych, przy których oddanie prawne jest jednoznaczne z wręczeniem fizycznym (§§ 312, 425,

426, 429 k. c. austr.), nie można natomiast rozszerzać tego pojęcia także na wydanie nieruchomości w drodze wpisu do ksiąg gruntowych stosownie do przepisów §§ 321, 322, 431, 441, k. c. austr., gdyż w takim przypadku nie chodzi o rzeczywiste oddanie czyli o zmianą władztwa faktycznego stanowiącego istotę posiadania (§ 309 k. c. austr.), lecz jedynie o zmianę prawa własności. Zgodnie z tym w razie odwołania darowizny nieruchomości obdarowany obowiązany jest do przepisania w księdze gruntowej nieruchomości z powrotem na darczyńcę pomimo niezwrócenia mu ani zabezpieczenia zwrotu wyłożonych na nieruchomość wydatków koniecznych i użytecznych, jeżeli darczyńca nie żąda wydania mu nieruchomości w posiadanie, lecz tylko hipotecznego jej przewłaszczenia.

Właściciel zawsze może dochodzić swej rzeczy, znajdującej się w cudzym posiadaniu (art. 544 k. N.); bezpodstawna odmowa wydania rzeczy godzi w prawo własności, stanowi więc czyn niedozwolony w rozumieniu art. 218 § 2 k. z., choć samo objęcie rzeczy w posiadanie było prawnie usprawiedliwione (S. N. 25.I. 1946, C I 816/45).

Jeśli stosunek użyczenia, powstały pod rządem k. c. niem., skończył się już po wejściu w życie k. z., biorący do używania ze względu na przepis art. 218 § 2 k. z. nie ma możności przy zwrocie użyczonego mu przedmiotu wykonać prawa zatrzymania z tytułu wyłożonych przez siebie nakładów, przepis ten bowiem winien mieć w danym przypadku zastosowanie z mocy art. XL przep. wprow. k. z. stanowiącego, że do oceny skutków prawnych zdarzeń zaszłych po wejściu w życie k. z. należy stosować przepisy tegoż k. z. (S. N. 17.IX.1945, C III, 429/45, Pań. i Pr. zesz. 1/1946, str. 95).

U w a g a. Porów. art. 486, 487 i 613 proj. k. c. Addenda II.

ROZDZIAŁ VII

Pokwitowania i inne dowody wykonania zobowiązań

Art. 220 § 1. Dłużnik, który spełnił świadczenie, ma prawo żądać od wierzyciela pokwitowania.

§ 2. Dłużnik może żądać pokwitowania w pewnej formie, jeżeli ma w tym interes.

§ 3. Koszty pokwitowania ponosi dłużnik, jeżeli co innego nie wynika z treści zobowiązania.

§ 4. Odmowa wydania pokwitowania upoważnia dłużnika do złożenia przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego.

K. z. 178 p. 2, 206 § 1., 231, 237 § 1; K. p. c. 554, 555, 564, 566 § 1 p$_1$ 2; Not. 63, 81, 96; pr. weks. 39; czek 34; Ustawa o poczcie telegr. i telef. z 3 VI 1924, D. U. N 63 z 1933 r., poz. 481, art. 23.

1. Na żądanie dłużnika wierzyciel, na rzecz którego dłużnik spełnił świadczenie, ma obowiązek wydania dłużnikowi p o k w i t o w a n i a, które jest doskonałym środkiem udowodnienia spełnienia świadczenia i to nie tylko pieniężnego, lecz i innego rodzaju. Pokwitowanie jest piśmiennym potwierdzeniem odbioru świadczenia, uzasadniającym domniemanie spełnienia świadczenia, wskutek czego ciężar dowodu przeciwnego przenosi się na wierzyciela (uzasadnienie). Pokwitowania można żądać zarówno przy, jak i po spełnieniu świadczenia. Czasem pokwitowanie wydaje się zbyteczne (jeśli np. spełniono zobowiązanie postawienia danej maszyny w fabryce), lecz zawsze jest ono pożyteczne, gdyż stwierdza że dane świadczenie spełniono zgodnie z umową.

2. § 2. art. 220 c h r o n i d ł u ż n i k a, w braku bowiem tego przepisu można by uważać, że wierzyciel się zwalnia od swego obowiązku dania pokwitowania, wystawiając potwierdzenie nieformalne.

3. Koszty pokwitowania winien ponieść dłużnik, gdyż wystawia się ono w jego interesie, chyba że się inaczej umówiono. Poza tym wierzyciel ponosząc te koszty, nie otrzymałby w całości tego, co mu się należy.

4. Jeżeli wierzyciel odmówi wydania pokwitowania, a dłużnikowi zależy na otrzymaniu pokwitowania w szczególnej formie lub według obowiązujących go reguł nie może np. dokonać wypłaty bez równoczesnego otrzymania pokwitowania — to uznać należy, że wierzyciel dopuszcza się zwłoki (porów. art. 231: „wierzyciel dopuszcza się zwłoki, gdy... odmawia wykonania czynności, bez której świadczenie nie może być spełnione"). Dłużnik może w takim przypadku zwolnić się z zobowiązania, składając przedmiot świadczenia do depozytu sądowego (art. 236).

5. Dłużnik nie może żądać od wierzyciela wydania mu pokwitowania w przypadku samego tylko oświadczenia gotowości spełnienia świadczenia (S. N. Zb. 416/38 z 7.XII 1937, C II 1488/37).

U w a g a. Porów. art. 488, 489, 490 i 491 proj. k. c. Addenda II

Art. 221. Kto zgłosi się do dłużnika z pokwitowaniem wierzyciela, tego uważa się za umocowanego do odbioru świadczenia, jeżeli nie było zastrzeżone, że świadczenie ma nastąpić do rąk własnych wierzyciela.

K. z. 94, 220, 222.

Przepis potwierdza zwyczaj powszechnie przyjęty w obrocie.

Art. 222. § 1. Gdy istnieje dokument stwierdzający zobowiązanie, dłużnik ma prawo żądać zwrotu dokumentu jednocześnie ze spełnieniem świadczenia, a jeżeli spełnia świadczenie tylko częściowo, zaznaczenia o tym na dokumencie.

§ 2. Dobrowolny zwrot dokumentu lub zaznaczenie przez wierzyciela na dokumencie, że świadczenie zostało spełnione częściowo lub zmniejszone, uzasadnia domniemanie, że dług

w całości lub części został zapłacony, albo że dłużnik został w całości lub w części z długu zwolniony.

§ 3. Gdy wierzyciel nie chce zwrócić dokumentu lub odmawia zaznaczenia na dokumencie o częściowej zapłacie, dłużnik może złożyć przedmiot świadczenia do depozytu sądowego, a w razie utraty dokumentu ma prawo żądać od wierzyciela, niezależnie od pokwitowania z odbioru długu, wydania uwierzytelnionego na koszt wierzyciela oświadczenia na piśmie, że dokument został utracony.

K. z. 206, 220, 237 § 1, 254, 263, 270 n.

1. Przepis traktuje o przypadku, gdy zobowiązanie jest stwierdzone dokumentem lub dokument stanowi tylko dowód. Zwrotu można żądać od wierzyciela, a nie od obcego. Nie jest obcym nabywca wierzytelności. Obowiązek zwrotu wynika z braku interesu wierzyciela, na rzecz którego zobowiązanie spełnione już zostało (causa finita). Interes otrzymania zwrotu ma dłużnik, który w razie utracenia dokumentu (art. 222 § 3) nie będzie mógł lub będzie miał utrudnioną obronę wobec tego, kto posiadając dokument (niekoniecznie nieprawnie) wystąpi przeciw dłużnikowi o spełnienie świadczenia. Żądanie zwrotu dokumentu nie uchyla prawa żądania pokwitowania (podobna zasada w pr. weks. art. 50 ust. 1). Żądanie takie może nastąpić przy spełnieniu świadczenia lub po spełnieniu (wyraz „jednocześnie“ odnosi się do wyrazu „zwrotu“, a nie „żądać“— Longchamps, str. 343. W razie częściowego spełnienia zobowiązania nie można, oczywiście, żądać zwrotu dokumentu, można tylko żądać zaznaczenia na nim, co zostało dokonane, gdyż broni to dłużnika w razie wystąpienia wierzyciela z roszczeniem z dokumentu (podobnie w prawie weksl. art. 39 n. 3).

2. Domniemanie z § 2 art. 222 istnieje, dopóki go wierzyciel nie obali środkami dowodowymi, dopuszczonymi przez k. p. c.; w razie, gdy dokument znalazł się w rękach dłużnika na skutek

czynu niedozwolonego wierzyciel może to stwierdzić wszelkimi dowodami.

3. Jeżeli wierzyciel nie chce zwrócić dokumentu, dłużnik może nie spełnić świadczenia i pomimo to nie popada w zwłokę. Może też złożyć świadczenie do depozytu sądowego, dopóki wierzyciel nie zwróci dokumentu lub nie zaświadczy częściowego wykonania świadczenia, jeżeli to zachodziło.

4. W razie utraty dokumentu wierzyciel powinien to zaświadczyć, aby w ten sposób stworzyć dla dłużnika obronę w razie wystąpienia z tego dokumentu osoby trzeciej.

U w a g a. Porów. art. 452, 493 § 1 i § 2, 494 i 527 § 2 proj. k. c. Addenda II.

Art. 223. Gdy istnieje dokument stwierdzający zobowiązanie dania pieniędzy lub rzeczy wartości ponad tysiąc złotych, spełnienie świadczenia winno być pismem stwierdzone, chyba że nastąpił zwrot dokumentu.

K. z. 110 n., 220 § 1, 431, XLI.

1. Przepis jest konsekwencją przepisu art. 111. Brak piśmiennego stwierdzenia spełnienia świadczenia wartości ponad 1000 zł, pociąga jedynie skutki, przewidziane w art. 110. Brak pokwitowania piśmiennego, gdy zwrócono dokument stwierdzający zobowiązanie, nie pociąga żadnych niekorzystnych skutków dla dłużnika.

2. Stosownie do art. XLI przep. wpr. k. z. przepisu nie stosowało się na obszarze mocy obowiąz. k. c. a. i k. c. n. do zobowiązań, powstałych przed wejściem w życie k. z.

3. Spełnienie świadczeń, polegających na pojedyńczym wydawaniu produktów żywnościowych i inn. środków utrzymania w naturze, nie wymaga dowodu na piśmie nawet wówczas, gdy zobowiązanie zaciągnięto na piśmie (S. N. 5 VIII 1947, C I 1/47). Porówn. orzecz. S. N. z 21.XI.1946 w uw. 5 pod art. 250.

U w a g a. Porów. art. 495 § 1 proj. k. c. Addenda II.

Art. 224. Piśmienne potwierdzenie odbioru kapitału uzasadnia domniemanie, że wszelkie należności dodatkowe, jako to odsetki itp. zostały zaspokojone. To samo dotyczy piśmiennego potwierdzenia odbioru świadczenia okresowego w stosunku do świadczeń wymagalnych wcześniej.

K. z. 161 n., 212 § 2, 249 § 3, 282, 286 n. 384, 592.

1. Już z art. 212 § 2 wynika, że wierzyciel ma prawo z tego, co przypada na rachunek danego długu, zaspokoić przede wszystkim zaległe koszty, odsetki lub raty, jeżeli zatem pokwitowanie ogólne stwierdza odbiór kapitału, oznacza to, że i wszystkie należności dodatkowe („obsługa“ kapitału) zostały również zaspokojone uprzednio.

2. Domniemanie z przepisu opiera się na powszechnym zwyczaju istniejącym w obrocie. Domniemanie to można wszakże obalić pismem (arg. z art. 111). Nie dotyczy ono przypadków, gdy wierzyciel ma kilka wierzytelności do dłużnika z różnych tytułów i z różnych czasów.

3. Do dodatkowych należności zaliczają się też koszty wszelkiego rodzaju (sądowe, egzekucyjne, protestu itp.).

4. Potwierdzenie odbioru wymagalnego później świadczenia okresowego (kapitału i dodatkowych należności) uzasadnia domniemanie spełnienia świadczenia tego samego rodzaju i z tegoż źródła pochodzącego, wymagalnego wcześniej. Chodzi tu o świadczenia płatne w pewnych odstępach czasu (co miesiąc, co kwartał), a więc o czynsz najmu lub dzierżawy, odsetki od kapitału, renty, wynagrodzenie za pracę. Ma to związek z przepisem art. 214 stanowiącym, że jeśli jest kilka długów wymagalnych, jednakowo zabezpieczonych i jednakowo uciążliwych— zapłatę zarachowuje się na poczet długu najdawniejszego. Jeśli ktoś kwituje odbiór pewnej sumy, jako komornego za marzec, to domniemywa się że komorne za luty i styczeń zostało za-

płacone, inaczej bowiem zapłata zarachowana była by za czas wcześniejszy. Do świadczenia okresowego nie można zaliczyć rat jednego długu; z faktu zapłaty części długu nie wypływa, aby część wcześniej płatna była zapłacona.

U w a g a. Porów. art. 496 proj. k. c. Addenda II.

ROZDZIAŁ VIII

Dokumenty na okaziciela i znaki legitymacyjne

Art. 225. Kto wystawi dokument, w którym zobowiąże się spełnić świadczenie na żądanie okaziciela, obowiązany jest do świadczenia za zwrotem danego dokumentu, a w razie częściowego świadczenia za zaznaczeniem o tym na okazanym dokumencie.

K. z. 2, 171 n., 222, 228, 230.

1. Rozdział poświęcony jest papierom legitymacyjnym, które, nie wskazując wierzyciela, wskazują prawo do korzystania z pewnych świadczeń, jako to bilety teatralne, kąpielowe itp. Żądać odebrania świadczenia może ten, kto się wykaże z mocy tych dokumentów, jako uprawniony. Do tych dokumentów zaliczają się też tzw. „chrome“ czyli „kulejące“ papiery legitymacyjne (zapisy długu na okaziciela), opiewające na nazwisko, a jednocześnie umarzające dług za zapłatę okazicielowi (książeczki kas oszczędności, kartki zastawnicze).

Przepisy tego rozdziału dotyczą wykonania zobowiązania z takich dokumentów, a mianowicie: legitymacji wierzyciela, obowiązku świadczenia tylko za zwrotem dokumentu, zarzutów, prawa dochodzenia pomimo utraty dokumentów oraz wyjątki od zasad zawartych w poprzednich rozdziałach.

Przepisy k. z. nie dotyczą dokumentów na udział w spółkach handlowych (akcje lub udziały w spółkach z ogr. odp.).

2. Stanowiąc, że wystawienie przez kogoś dokumentu na okaziciela stwarza obowiązek świadczenia, art. 225 opiera się na teorii kreacyjnej (w odróżnieniu od teorii emisyjnej, lub kontraktowej, czyli umownej). Samo wystawienie — rodzi już zobowiązanie. K. z. uniknął jednak wyłożenie dalszych konsekwencji tak, jak je określa k. c. n. w § 794 („wystawca zobowiązany jest także wtedy, gdy mu ów zapis — to zn. zapis długu na okaziciela — skradziono, lub też zaginął, albo w ogóle dostał się w obieg wbrew jego woli"), uważając, że to byłoby niebezpieczne i, jak to wynika z art. 228, uważa za wierzyciela p r a w n e g o p o s i a d a c z a dokumentu. Z powyższego wynika, że z wystawieniem dokumentu na okaziciela powstaje zobowiązanie pod warunkiem (zawieszającym), że ktoś nabędzie (prawnie) własność dokumentu.

Z zestawienia artykułów 225 i 228 wysnuć należy wniosek, że dłużnik ma uważać za wierzyciela tylko p r a w n e g o p o s i a d a c z a. W razie przypuszczenia, że dokument dostał się do rąk okaziciela bezprawnie, służy dłużnikowi prawo złożenia świadczenia do depozytu (§ 3 art. 228).

Przy dokumentach na okaziciela wierzyciel nie jest obowiązany przyjmować zapłaty częściowej (jak jest w prawie wekslowym, art. 39).

3. W zobowiązaniu z dokumentu na okaziciela zachodzi jednostronne przyrzeczenie świadczenia przez wystawcę dokumentu. O prawnym posiadaczu patrz art. 228.

O ograniczeniu w wystawianiu dokumentów na okaziciela, patrz art. 226.

Art. 226. Jeżeli do wystawiania i puszczania w obieg dokumentów na okaziciela ustawa wymaga zezwolenia władzy, dokument wystawiony bez zezwolenia właściwej władzy jest nieważny, a wystawca odpowiedzialny jest za szkodę, jaką komukolwiek wyrządzi przez wystawienie takiego dokumentu.

K. z. 134 n., 157 n.; K. h. 175, 345 n.

1. Prawo wystawiania dokumentów na okaziciela jest w pewnych przypadkach ograniczone. Art. 25 rozp. o pr. bank. z 1928 r., poz. 321, wymaga osobnego zezwolenia Ministra Skarbu na wydawanie dowodów wkładowych płatnych okazicielowi (książeczki wkładkowe płatne okazicielowi i asygnaty kasowe na okaziciela) oraz na czynności emisyjne (emisja listów zastawnych i obligacyj).

Przywilej wydawania banknotów służy tylko Narodowemu Bankowi Polskiemu (art. 46 statutu, Dz. U. Nr 46 z 1939, poz. 296, zmiana w 1939 r. poz. 550 oraz dekret z 15.I. 1945 o Nar. Banku Polskim, Dz. U. Nr 4, poz. 14). Wg prawa o obligacjach (ustawa z 30.VI.1939, Dz. U. Nr 58, poz. 379) emitowanie obligacji zależy od różnych warunków — art. 12 n., 30 n., 32 i 33).

2. Poza tym prawo wydawania specjalnego rodzaju dokumentów na okaziciela (np. akcje) należy do przywilejów. Przepisy powyższe służą do bezpieczeństwa obrotu. Jeżeli natomiast nie chodzi o świadczenie pieniężne, dokumenty na okaziciela nie są niebezpieczne i dlatego k. z. nie zawiera zakazu wystawiania ich bez zezwolenia. Jeśli wszakże do wystawiania i puszczania w obieg jakiegoś dokumentu na okaziciela ustawa szczególna wymaga zezwolenia władzy, to dokument taki wbrew przepisom ustawy wystawiony będzie n i e w a ż n y, a wystawca odpowiada za szkodę, wyrządzoną komukolwiek wystawieniem, a nie tylko wydaniem takiego dokumentu. Nieważność ta jest bezwzględna i niezależna od złej wiary wystawcy, a dobrej wiary posiadacza; może zatem domagać się odszkodowania nawet ten, kto wiedział o braku zezwolenia, choć sąd może uznać współwinę z art. 158 § 2 (sic, *Longchamps*, str. 204, contra *Korzonek-Rosenbluth*, II wyd. str. 587, którzy odmawiają prawa do odszkodowania nabywcy dokumentu, który wiedział w chwili jego nabycia o braku zezwolenia).

Art. 227. Posiadaczowi dokumentu na okaziciela może wystawca przeciwstawić tylko takie zarzuty, które odnoszą się do

autentyczności lub wynikają z treści okazanego dokumentu, albo służą mu przeciw osobie okaziciela.

K. z. 32, 54, 94, 228,: K. p. c. 276 n.

1. Do zarzutów co do nieautentyczności podpisu lub treści dokumentów (zarzut sfałszowania), zarzutów wynikających z treści dokumentów i co do osoby okaziciela — dodać należy zarzut, że okaziciel nie jest prawnym posiadaczem (art. 228 § 3).

2. Zarzuty wynikające z treści: zarzut niezdolności do działań prawnych osoby podpisanej, nie spełnienia się warunku zawartego w dokumencie. Nie jest dopuszczalny zarzut przymusu, błędu itp., chyba że ten zarzut można skierować przeciwko okazicielowi. Niedopuszczalny jest też zarzut ze stosunku kauzalnego, z powodu którego wystawiono zobowiązanie na okaziciela, chyba że o tym stosunku jest wzmianka w dokumencie.

Zarzut osobisty w stosunku do okaziciela może polegać na tym, iż zgodził się on na rozłożenie na raty, że otrzymał już świadczenie itp.

Art. 228. §1. Spełnienie świadczenia do rąk okaziciela zwalnia dłużnika od zobowiązania.

§ 2. Dłużnik nie ma obowiązku dochodzenia, czy okaziciel jest prawnym posiadaczem dokumentu.

§ 3. Gdyby jednak dłużnik miał powód do przypuszczenia, że okazany dokument dostał się do rąk okaziciela sposobem bezprawnym, albo gdyby właściwa władza wydała zakaz spełnienia świadczenia, dłużnik ma prawo zwolnić się od zobowiązania przez złożenie przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego.

K. z. 31, 171 n., 189, 203, 231 n., 237 § 1; K. h. 345; pr. rzecz. 296 n.

1. Świadczenie spełnione za zwrotem dokumentu na okaziciela (art. 225) i do rąk okaziciela — zwalnia dłużnika.

Pojęcie prawnego posiadacza jest w k. z. rozszerzone w porównaniu do pr. rzeczowego, za takiego bowiem należy też uważać użytkownika, zastawnika, a nawet pełnomocnika; natomiast ten, kto nabył dokument na okaziciela w złej wierze od złodzieja — nie będzie uważany, jak to wynika z przepisu, za prawnego posiadacza. Na ten przypadek przepis daje dłużnikowi prawo zwolnienia się od zobowiązania przez złożenie przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego w razie, gdy dłużnik ma uzasadniony powód do przypuszczenia, że dokument dostał się do rąk okaziciela sposobem bezprawnym. Ten uzasadniony powód trzeba wykazać i wtedy tylko złożenie do depozytu zamiast spełnienia świadczenia do rąk posiadacza będzie usprawiedliwione. Na równi z przypuszczeniem o bezprawnym dzierżeniu dokumentu stoi wydany przez władzę zakaz spełnienia świadczenia.

Art. 229. Gdy dokument na okaziciela został prawomocnie umorzony, dłużnik obowiązany jest wydać osobie, na której żądanie nastąpiło umorzenie, na jej koszt nowy dokument, albo, gdy wierzytelność jest wymagalna, spełnić świadczenie.

Literatura polska: J. Litwin: Odtwarzanie i umarzanie dokumentów, zniszczonych lub zaginionych, Warszawa 1947 r.

1. Przepis określa skutki umorzenia dokumentu na okaziciela, nie zawiera jednak żadnych norm co do samego umorzenia, a mianowicie nie rozstrzyga, kto i w jakich warunkach ma prawo żądać umorzenia. Ustawy dzielnicowe miały regulować umorzenie dokumentów na okaziciela; ustawy te k. z. pozostawił w mocy (art. III p. 8 przep. wprow. k. z.).

Przepisy dzielnicowe (oraz art. III p. 8 przep. wprow. k. z.) zostały uchylone wobec zunifikowania kwestii umorzenia przez dekret z 10.XII.1946 r. o umorzeniu utraconych dokumentów (Dz. U. Nr 5 z 1947 r., poz. 20). Przepisy zawierają zasady, któ-

re najlepiej odpowiadają polskiemu systemowi prawnemu; mają one na uwadze prawo szwajcarskie (art. 849—858 szwajc. kod. zob.).

Umorzeniu podlegają utracone dokumenty, których posiadanie jest potrzebne do rozporządzania prawem związanym z nim (prawo wcielone w dokumencie). Żądać umorzenia ma prawo ostatni prawny posiadacz oraz każdy, kto ma interes prawny w umorzeniu na rzecz ostatniego prawnego posiadacza.

Umorzeniu nie podlegają pieniądze i dokumenty płatne za okazaniem, kontramarki, losy loteryjne, dokumenty przedawnione, kupony od dokumentów i dokumenty z zastrzeżeniem nieumarzalności. Do postępowania odnoszą się przepisy k. post. niesp. (części ogólnej — o ile przepisy dekretu nie stanowią inaczej), gdyż tryb ten jest najodpowiedniejszy wobec interesu publicznego, jaki przedstawia umorzenie utraconych dokumentów i wobec tego, że u m o r z e n i e j e s t s k u t e c z n e w s t o s u n k u d o w s z y s t k i c h, a nie tylko w stosunku do uczestników postępowania. We wniosku o umorzenie który się wnosi do sądu siedziby wystawcy dokumentu, należy wymienić wystawcę i jego siedzibę, oznaczyć dokument, jego rodzaj i znamiona i uprawdopodobnić fakt posiadania. Wniosek może zawierać żądanie zakazu wypłat z dokumentu. Sąd wzywa przez ogłoszenie publiczne w piśmie urzędowym wszystkich roszczących sobie prawo do dokumentu, aby zgłosili swe prawa w terminie wskazanym w ogłoszeniu i złożyli dokument, w braku czego może on być umorzony. Termin do zgłoszenia wynosi jeden rok od ogłoszenia (termin ten nie ma charakteru terminu zawitego — orzecz. S. N. Zb. 173/1937). W razie niezłożenia dokumentu po upływie miesiąca od końca terminu do zgłoszenia praw zapada postanowienie o umorzeniu, wskutek czego wystawca obowiązany jest wydać osobie, na której żądanie na-

stąpiło umorzenie, i na jej koszt nowy dokument, albo jeśli wierzytelność jest wymagalna — spełnić świadczenie.

2. Przepisy dekretu n i e d o t y c z ą weksli, czeków, rewersów i warrantów, książeczek wkładowych i czekowych P.K.O. oraz dokumentów emitowanych za granicą. Nie stosują się też do dokumentów na okaziciela, listów hipotecznych, listów długów gruntowych i listów długów rentowych — utraconych w czasie od 1 września 1939 r. do 17 grudnia 1945 r., których umorzenie regulują przepisy szczególne, a mianowicie: dekret z 3.II. 1947 r. o rejestracji i umarzaniu niektórych dokumentów na okaziciela emitowanych przed 1 września 1939 r. (Dz. U. Nr 22, poz. 88) i dekret z 10.XII 1946 r. o rejestracji i umarzaniu listów hipotecznych, listów długów gruntowych i rentowych wydanych przed 1 września 1939 r., (Dz. U. Nr 5, poz. 192 z 1947 r.). Dekret z 3.II.1947 r. przewiduje uproszczony tryb umarzania bez ogłoszeń publicznych.

Art. 230. § 1. Przepisy o dokumentach na okaziciela stosuje się odpowiednio do kontramarek i tym podobnych znaków legitymacyjnych stwierdzających obowiązek świadczenia na żądanie okaziciela.

§ 2. W razie utraty znaku dłużnik winien spełnić świadczenie na żądanie osoby, która wykaże, że była prawnym posiadaczem znaku i że znak został utracony.

K. z. 171, 225; K. h. 504.

Przepis omawia „znaki legitymacyjne" używane do zindywidualizowania masowych umów, zawieranych z wielką ilością odbiorców i dotyczących świadczeń drobnych, masowo dokonywanych w codziennym obrocie. Są one surogatami dowodów. W teatrze otrzymujemy tzw. kontramarkę na garderobę, na kolei — bilet jazdy. Są one dowodami zawarcia umowy przechowania, przewozu itp. Uprawniają do odbioru pewnego świadczenia i nie wskazują uprawnionego. ani nie zawierają treści

zobowiązania. Samo posiadanie znaku wystarczy do odbioru świadczenia bez potrzeby badania uprawnienia do odbioru.

Skoro do tych znaków mają się „odpowiednio“ stosować przepisy o dokumentach na okaziciela, przeto stosuje się do nich również przepis o zarzutach — art. 227: zarzuty nieautentyczności, zarzut z treści znaku i służący osobiście przeciw okaziciełowi; np. posiadaczowi biletu kolej. można uczynić zarzut przerwania podróży, które może ewent. być zabronione przepisami kolej.

W razie utraty — nie ma postępowania umarzającego wobec braku cech odróżniających znaki tego samego rodzaju, a wskutek tego prawo do świadczenia będzie miał ten, kto udowodni (jakimkolwiek sposobem), że stał się prawnym posiadaczem znaku.

ROZDZIAŁ IX

Zwłoka wierzyciela i złożenie do depozytu sądowego

Art. 231. Wierzyciel dopuszcza się zwłoki, gdy bez uzasadnionego powodu uchyla się od przyjęcia świadczenia rzeczywiście mu zaofiarowanego lub odmawia wykonania czynności, bez której świadczenie nie może być spełnione, albo oznajmi, że świadczenia nie przyjmie.

K. z. 16, 135, 189, 200, 202 n, 238, XL § 3.

Literatura pol.: S. Machalski, Zwłoka wierzyciela, Kwart. pr. pryw. III, 1938, omówień w N. k. z. 1938, str. 168:

1. Dla zbytu zwłoki (mise en demeure, Verzug) wierzyciela potrzeba, aby się jego wola przejawiła przez uchylenie się od przyjęcia świadczenia, odmówienie wykonania czynności potrzebnej do spełnienia świadczenia (np. odmowa pozowania do obrazu, niedokonanie wyboru), wreszcie, przez oznajmienie z góry, że świadczenia nie

przyjmie; potrzeba aby świadczenie było oczywiście ofiarowane, oświadczenie samej gotowości spełnienia świadczenia nie wystarcza (S. N. Zb. 416/1938 z 7.XII.1937, C II 1488/37). Aby taki stan zaistniał potrzeba, aby przejaw woli wierzyciela wywołany był powodem n i e u z a s a d n i o n y m z jednej strony i aby uniemożliwiał dłużnikowi spełnienie zobowiązania — z drugiej. Nieuzasadnionymi powodami nieprzyjęcia świadczenia są te, które mogą powstać na tle sytuacji, o których jest mowa w art. 46, 190, 191, 200, 206 i in. Oceniać powód należy przy uwzględnieniu przepisu art. 189.

2. Takie zachowanie się wierzyciela bywa niekorzystne dla dłużnika, przeto art. 238 daje mu prawo żądania naprawienia szkody, wynikłej ze zwłoki wierzyciela.

O zwłoce wierzyciela można w ogóle mówić wtedy tylko, gdy czynny udział wierzyciela potrzebny jest do wykonania zobowiązania dłużnika.

Niekorzystne skutki dla dłużnika wyrazić się mogą w materii zaginięcia lub uszkodzenia rzeczy świadczyć się mającej, w wywołaniu jakichś kosztów dla dłużnika (np. przewożenie rzeczy, których wierzyciel przyjąć odmawia). Ustawa czasem wyraźnie mówi o obowiązku wierzyciela przyjęcia świadczenia (np. art. 337 § 1 — kupujący obowiązany jest odebrać rzecz, art. 495 — zamawiający dzieło obowiązany jest je odebrać; obowiązek może też wynikać z ogólnej zasady art. 189).

3. Sposoby przejawu zwłoki wierzyciela są wskazane w przepisie wyczerpująco. Nie ma zwłoki wierzyciela, gdy chce przyjąć świadczenie, lecz nie ofiaruje świadczenia wzajemnego, gdyż w tym przypadku należy stosować przepisy o zwłoce dłużnika (wierzyciel przy zobowiązaniu wzajemnym jest też dłużnikiem).

Patrz orzecz. S. N. z 21.I.1947 C II 571/46 pod art. 232 uw. 3 oraz orzecz. S. N. z 13.XI.1947, Prz. Not. 2 — 3/1948, str. 206 pod art. 191 uw. 5.

Art. 232. Jeżeli wierzyciel dopuścił się zwłoki w przyjęciu świadczenia, dłużnik ma prawo złożyć przedmiot świadczenia do depozytu sądowego, a gdyby przedmiot do tego się nie nadawał,żądać od sądu wyznaczenia dozorcy lub zarządcy, celem jego zachowania.

K. z. 5, 175, 190, 191, 220 § 4, 222 § 3, 228 § 2, 231, 232, 223, 237 n., 586 § 1, II p. 13.

1. W razie zwłoki wierzyciela (art. 231) dłużnik ma dwa sposoby zwolnienia się z zobowiązania: 1) złożyć przedmiot do depozytu (staropol. „pokład"), lub 2) żądać od sądu wyznaczenia dozorcy (zarządcy) celem zachowania rzeczy. Z drugiego sposobu korzysta się, gdy pierwszy nie jest możliwy. Poza tym w razie, gdy rzecz ulega zepsuciu dłużnik może ją sprzedać i uzyskaną cenę złożyć do depozytu (art. 235).

2. Są bardzo liczne przypadki przewidziane w samym k. z. (art. 5 § 2, 175, 220 § 4, 222 § 3, 228 § 3, 232, 237, 586 § 1), jak i w ustawach szczególnych, w których dozwolone (lub nakazane) jest złożenie do depozytu, co pociąga za sobą zwolnienie od zobowiązania. O zachowaniu w mocy przepisów szczególnych, dotyczących złożenia do depozytu stanowi art. II pkt. 13 przep. wprow. k. z. W przypadku art. 5 § 2 (w razie sprzeciwu jednego z wierzycieli), art. 175 (w razie sporu między kilku osobami o to, kto jest wierzycielem) — istnieje nawet obowiązek dłużnika złożenia do depozytu. W zasadzie bowiem złożenie do depozytu, jako skutek zwłoki wierzyciela jest p r a w e m, a nie obowiązkiem dłużnika (orzecz. S. N. Zb. 416/38 z 7.XII. 1937, C II 1488/37).

3. Miejsce wykonania zobowiązania (art. 190 i 191) określa miejsce złożenia do depozytu. Art. 233 nakazuje zawiadomić

wierzyciela o złożeniu do depozytu. Należy mieć na uwadze, że złożenie przedmiotu świadczenia nie do depozytu sądowego, lecz u notariusza n i e z w a l n i a dłużnika z zobowiązania (por. orzecz. S. N. Zb. 416/38).

Złożenie przedmiotu do depozytu odbywa się według przepisów postępowania niespornego (S. N. z 8.XI.1937, C II 2053/37, P. P. A. 1938 p. 25). Sąd przyjmujący depozyt powołany jest tylko do oceny kwestii, czy okoliczności, przytoczone we wniosku o przyjęcie do depozytu uzasadniają w myśl postanowień prawa cywilnego to przyjęcie pod względem formalnym (S. N. z 23.VI.1938, C II 728/38, P. P. A. 1938 p. 308).

Ważność złożenia do depozytu sądowego należy oceniać wg stosunków, istniejących w czasie dokonanego złożenia, nie zaś wg stosunków wcześniejszych lub późniejszych (S. N. 14. III. 1938, C II 2671/37).

Złożenie przez dłużnika przedmiotu świadczenia, do depozytu sądowego jest pewnego rodzaju jakby ofertą wykonania zobowiązania, wskutek tego, jeśli chodzi o ocenę kwestii, czy i kiedy następuje zwolnienie od zobowiązania w trybie złożenia sumy należności do depozytu, decydować powinna zasada, że przyjęta oferta cofnięta już być nie może, oraz ogólne zasady o wyrażeniu woli wierzyciela lub dłużnika (art. 29 i nast. k. z.) (S. N. C I 8/42 z dn. 28.VI. 1945 r. z glosą J. K o r z o n k a w P. i P. zesz. 3/1946 r., str. 129—132).

Złożenie do depozytu sądowego zamiast gotówki książeczki oszczędnościowej, wystawionej na nazwisko wierzyciela i opiewającej na dłużną sumę nie zwalnia dłużnika z zobowiązania. (S. N. orzecz. Zb. 27/1947 r., C II 212/46 z dn. 15. VI. 1946 r.).

Nie jest ważne i nie powoduje skutków z art. 236 złożenie sumy długu w nominalnej wartości do depozytu sądowego (art. 232 kod. zob.), gdy dłużnik stał na niesłusznym stanowisku

wbrew zasadom art. 269 i 189 k. z., że klęska dewaluacji ma dotknąć wyłącznie wierzyciela. Sąd słusznie uznał zaofiarowane sumy za niewystarczające do umorzenia długu, wskutek czego wierzyciel, nie przyjmując sumy, nie dopuścił się zwłoki art. 206 § 1, 231 k. z. (S. N. z 21.I.1947, C II 571/46, Przeg. Not. N. 12/1947 r. str. 546).

4. Dekret z 20 grud. 1946 r. (Dz. U. N 8, poz. 41) zajmuje się postępowaniem dotyczącym złożenia przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego. Przepisy dekretu stosują się również do spraw wszczętych przed wejściem w życie dekretu (3 marca 1947 r.), z wyjątkiem spraw toczących się jeszcze w S. N., lub które tam będą się toczyły na skutek skarg kasac. na orzeczenia zapadłe przed wejściem w życie dekretu.

W postępowaniu stosuje się zasadniczo przepisy k. post. niesp. Właściwym do złożenia jest sąd miejsca wykonania zobowiązania, względnie miejsca zamieszkania wierzyciela, a gdy to miejsce nie jest znane — miejsca zamieszkania dłużnika. O ile chodzi o zobowiązania hipoteczne — miejsca położenia nieruchomości.

Dekret przepisuje treść w n i o s k u o z e z w o l e n i e na złożenie do depozytu. Deponować można pieniądze, dokumenty i kosztowności. Sąd ogranicza się do oceny czy złożenie jest prawnie uzasadnione. Pieniądze można składać przed uzyskaniem zezwolenia sądu. Jeśli wierzyciel nie jest znany z miejsca pobytu, sąd po uwzględnieniu wniosku na złożenie zarządzi ogłoszenie w piśmie urzędowym i w innym piśmie poczytnym.

Depozyt może być zwrócony dłużnikowi przed zgłoszeniem wniosku wierzyciela o wydanie depozytu lub oświadczenia, że przyjmuje depozyt. Jeśli depozyt był złożony z nakazu sądu, sąd tylko może zezwolić na odebranie depozytu. W razie jednoczesnego wniosku wierzyciela o wydanie depozytu i dłużnika o zwrot — depozyt wydaje się wierzycielowi.

Przepisy o depozycie analogicznie stosuje się do przyjęcia na zachowanie oraz do wydania i zwrotu przedmiotów. Rzecz ulegająca szybkiemu zepsuciu może być sprzedana, a cena złożona do depozytu. W razie konieczności przechowania rzeczy sąd wyznacza dozorcę.

5. Projekt księgi III k. c. (w 1-ym czytaniu) zawiera przepisy Rozdziału V, dotyczące złożenia do depozytu sądowego treści następującej:

Rozdział V.

Złożenie do depozytu sądowego.

Art. 499. Poza przypadkami przewidzianymi w innych przepisach dłużnik może złożyć przedmiot świadczenia do depozytu sądowego:

1) jeżeli wskutek okoliczności, za które nie ponosi odpowiedzialności, nie wie, kto jest wierzycielem, albo nie zna zamieszkania wierzyciela;

2) jeżeli wierzyciel jest pozbawiony zdolności do działań prawnych lub w niej ograniczony, a nie ma przedstawiciela uprawnionego do przyjęcia świadczenia;

3) jeżeli powstał spór, kto jest wierzycielem;

4) jeżeli z powodu innych przeszkód dotyczących osoby wierzyciela świadczenie nie może być spełnione.

Art. 500. § 1. O złożeniu przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego dłużnik powinien niezwłocznie zawiadomić wierzyciela, chyba że zawiadomienie nie jest możliwe. Zawiadomienie powinno nastąpić na piśmie.

§ 2. W razie niewykonania powyższego obowiązku dłużnik jest odpowiedzialny za wynikłą stąd szkodę.

Art. 501. Dopóki wierzyciel nie zażądał wydania przed-

miotu świadczenia z depozytu sądowego, dłużnik może przedmiot złożony odebrać.

Art. 502. Przepisu artykułu poprzedzającego nie stosuje się:

1) w przypadku, gdy wierzyciel dochodził sądownie wykonania zobowiązania, a jego żądanie zostało prawomocnie oddalone na tej podstawie, że dłużnik przez złożenie przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego został z długu zwolniony;

2) w przypadku, gdy wskutek złożenia przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego wygasły prawa rzeczowe zabezpieczające wierzytelność, a przepisy szczególne inaczej nie stanowią.

Art. 503. Jeżeli dłużnik odbierze przedmiot świadczenia złożony do depozytu sądowego, złożenie do depozytu uważa się za niebyłe.

Art. 504. Ważne złożenie do depozytu sądowego ma takie same skutki, jak spełnienie świadczenia i zobowiązuje wierzyciela do zwrotu dłużnikowi kosztów złożenia.

Art. 505. Sposób złożenia i przechowywania przedmiotu świadczenia regulują osobne przepisy.

Art. 233. O złożeniu przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego lub o zarządzeniu sądu co do jego zachowania dłużnik obowiązany jest zawiadomić wierzyciela niezwłocznie na piśmie.

K. z. 110, 134, 157, 237 § 2, 242.

Obowiązek zawiadomienia wierzyciela i to niezwłocznie wywołany jest względami słuszności, gdyż wierzycielowi zależy na rychłym odebraniu rzeczy z depozytu. Zawiadomienie musi być na piśmie. Oczywiście, gdy wierzyciel nie jest znany z pobytu, albo jest niezdolny do działań prawnych — zawiadomienia nie potrzeba (art. 237 § 2).

Kwestię, czy złożenie wywiera skutki prawne, a więc i zwolnienie dłużnika z zobowiązania, choć wierzyciela nie za-

wiadomiono o złożeniu do depozytu, należy rozstrzygnąć w sensie twierdzącym (L o n g c h a m p s, str. 348; D o m a ń s k i, str. 812). Dłużnik jest tylko obowiązany do naprawienia szkody, jeśli ją wierzyciel poniósł (art. 239).

Art 234. § 1. Po złożeniu przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego lub na zachowanie, wierzyciel może żądać wydania go, lecz dopóki takiego żądania nie zgłosi, dłużnik może odebrać przedmiot z powrotem.

§ 2. W razie odebrania przedmiotu przez dłużnika złożenie do depozytu sądowego lub na zachowanie uważa się za niebyłe.

K. z. 134, 157, 232, 243.

1. Złożenie do depozytu przez dłużnika nie pozbawia dłużnika możliwości odebrania z powrotem przedmiotu, dopóki wierzyciel nie zgłosi żądania wydania. Już po złożeniu mogą powstać wątpliwości, czy złożenie było ważne, konieczne itp.; po-
za tym wierzyciel nie doznaje szkody wskutek odebrania, dopóki nie oświadczy gotowości odebrania. Prawo do odebrania wygasa z chwilą żądania przez wierzyciela wydania przedmiotu; zgodne to jest z zasadą art. 92 i § 2 i zresztą logicznie wynika z sytuacji, w której wierzyciel cofa swą odmowę odebrania i żąda wydania przedmiotu. Uznanie orzeczeniem złożenia za prawidłowe nie wyłącza możliwości odebrania przedmiotu z depozytu (L o n g c h a m p s, str. 349). Prawo dłużnika do odebrania z powrotem przedmiotu zdeponowanego wygasa tylko wówczas, gdy choć jeden z wierzycieli, na których rzecz przedmiot złożono, zgłosi w sądzie, iż sprzeciwia się odebraniu tego przedmiotu przez dłużnika i wniesie pozew o wydanie z depozytu (S. N. z 9.I.1936, C II 2097/35, N. k. z. 1936, str. 93, O. S. P. 744/1936).

2. Własność rzeczy przechodzi na wierzyciela dopiero po odebraniu rzeczy. Sąd dzierży rzecz w międzyczasie w imieniu obu stron.

Dłużnik przez ważne złożenie jest już zwolniony z zobowiązania (art. 236), odebranie zaś rzeczy uchyla skutki złożenia z mocą wsteczną (ex tunc) i złożenie do depozytu lub na zachowanie uważa się za niebyłe. Zwolnienie zatem jest tylko prowizorium.

Jeżeli wierzyciel, odbierając rzecz złożoną, czyni zastrzeżenia — są one nieważne w stosunku do dłużnika, jeśli na nie zgody nie wyraził. W powołanym pod art. 232 uw. 3 orzeczeniu S. N. (z 28.VI.1945, C I 8/45) wyjaśnił, że złożenie przez dłużnika przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego jest pewnego rodzaju ofertą wykonania zobowiązania, wskutek tego, jeśli chodzi o ocenę kwestii czy i kiedy następuje zwolnienie od zobowiązania w trybie złożenia sumy należności do depozytu, powinna decydować zasada, że przyjęta oferta cofnięta już być nie może oraz ogólne zasady wyrażenia woli (art. 29 i n.). W tymże orzeczeniu S. N. wyjaśnia, że z przepisu art. 234 k. z. wynika, iż z chwilą zgłoszenia przez wierzyciela żądania wydania mu z depozytu sądowego złożonej sumy wygasa już prawo dłużnika do odebrania sumy z powrotem i od tej chwili rozporządzać sumą może jedynie wierzyciel, dłużnik zaś zwolniony zostaje z zobowiązania.

Art. 235. § 1. Rzeczy ulegające szybkiemu zepsuciu lub wymagające znacznych kosztów zachowania mogą być, na żądanie dłużnika i za zezwoleniem sądu, sprzedane drogą przetargu publicznego, a cena osiągnięta ze sprzedaży może być złożona do depozytu sądowego.

§ 2. Jeżeli rzeczy mają cenę rynkową lub giełdową, mogą być sprzedane z przetargu publicznego tylko wtedy, gdy nie mogły być sprzedane z wolnej ręki po cenie bieżącej.

K. z. 232, 237; K. h. 509, 545—550; K. p. c. 598 n.

Sprzedaż dotyczyć może wyłącznie rzeczy wskazanych w przepisie. O sprzedaży należy o ile możności wierzyciela zawiadomić. Sąd decyduje o sprzedaży, zbadawszy czy przed-

miot ulega zepsuciu lub czy istotnie zachowanie przedmiotu wymaga znacznych kosztów. Sąd również decyduje o sprzedaży z wolnej ręki, podobnie jak drogą przetargu. Sprzedaży dokonywa komornik. Sprzedaż w zasadzie powinna być dokonana w miejscu świadczenia, jeśli dokonywa się gdzieś indziej, dłużnik byłby odpowiedzialny za ewent. istnieć mogącą różnicę cen miejsca dokonanej w rzeczywistości sprzedaży, a ceną w miejscu świadczenia.

Szczególne przepisy o przechowywaniu i sprzedaży przedmiotów świadczenia w handlu przewidują art. 545—550 k.h.

Art. 236. Ważne złożenie do depozytu sądowego lub na zachowanie zwalnia dłużnika z zobowiązania oraz wkłada na wierzyciela obowiązek zwrotu dłużnikowi wyłożonych kosztów.

K. z. 183, 232, 237, 270, 635 § 1; K. p. c. 3.

1. Przez ważne złożenie (będące surogatem spełnienia świadczenia) następuje zwolnienie z zobowiązania tak, jakby spełnienie świadczenia istotnie nastąpiło. Złożenie musi być p r a w i d ł o w e, tzn. muszą zajść warunki złożenia (art. 232 lub 237); złożenie powinno ponadto odpowiadać treści zobowiązania.

W skutku zwolnienia z zobowiązania dłużnik jest wolny od obowiązku zachowania rzeczy (art. 208). Na wierzycielu ciąży niebezpieczeństwo, skoro bowiem przez ważne złożenie dłużnik jest zwolniony, to wobec wierzyciela sytuacja jest taka, jak by dłużnik mu rzecz wydał (art. 304), a więc na wierzyciela przechodzą zarówno ciężary, jak i korzyści rzeczy. Dłużnik jest wolny od obowiązku płacenia umownych odsetek lub odsetek za zwłokę i wygasają prawa uboczne (zastaw nieruch. wygasa, o ile go wykreślono z księgi gruntowej). Jeśli dłużnik odbierze rzecz z depozytu — powyższe następstwa uważane są za niebyłe ze skutkiem wstecznym. Koszty wyłożone przez dłużnika podlegają zwrotowi, wyjąwszy przypadek, gdy dłużnik rzecz odbiera.

2. Złożenie do depozytu sądowego, dokonane bez podstawy ustawowej nie zwalnia dłużnika z jego zobowiązania (S. N. z 15.X.1936, C II 1179/36, N. k. z. 1936, str. 178).

Ważność złożenia do depozytu sądowego należy oceniać wg stosunków istniejących w dacie dokonanego złożenia, nie zaś wg stosunków wcześniejszych lub późniejszych.

Złożenie przez dłużnika do depozytu sądowego należnej wierzycielowi kwoty usprawiedliwia okoliczność, że kwotę tę wierzyciel częściowo cedował innym osobom, a częściowo została ona egzekucyjnie zajęta przez wierzycieli owego wierzyciela i że w sumie nie starczy ona w dacie złożenia do depozytu na zaspokojenie wszystkich pretensyj cesjonariuszy i wierzycieli owego wierzyciela (orzecz. S. N. Zb. 37/1939 z 14.III.1938, C II 2367/37).

Złożenie do depozytu jest ważne tylko wtedy, gdy przyczyna złożenia zachodzi po stronie wierzyciela (S. N. Zb. 517/1935 z 2.VIII.1935, C II 669/35).

Patrz orzecz. S. N. z 21.I.47, C II 571/46 pod art. 232 uw. 3.

Art. 237. § 1. Przepisy rozdziału niniejszego stosuje się odpowiednio w przypadkach, gdy dłużnik nie wie, kto jest wierzycielem, lub jakie jest miejsce zamieszkania wierzyciela, gdy wierzyciel został ograniczony w zdolności do działań prawnych lub jej pozbawiony, a nie ma przedstawiciela uprawnionego do przyjęcia świadczenia, gdy wierzytelność jest sporna między kilku osobami lub gdy zachodzą inne ważne powody.

§ 2. Zawiadomienie wierzyciela jest w tych przypadkach niepotrzebne.

K. z. 5 § 2, 175, 203, 220, 228 § 3, 586, II p. 3; K. h. 204, 208.

Przepis przewiduje złożenie do depozytu nie tylko w razie zwłoki wierzyciela, ale i w innych przypadkach (zachodzących w chwili złożenia), gdy dłużnik pomimo, iż chce zwolnić się z zo-

bowiązania, nie może świadczyć, gdyż napotyka na przeszkody wymienione w przepisie. W tych przypadkach należy stosować odpowiednio przepisy art. 232 — 236. Patrz orzeczenie S. N. Zb. 37/1939, przytoczone pod art. 236 uw. 2.

Sytuacja, gdy dłużnik nie wie, kto jest jego wierzycielem (niezawiniona niewiedza) zachodzi też wtedy, gdy dłużnik ma co do osoby wierzyciela uzasadnione wątpliwości prawne lub faktyczne. Wierzytelność może być sporna nie tylko w razie sporu sądowego. „Inne ważne powody" po stronie wierzyciela zachodzą, gdy napotyka on na przeszkody do odbioru świadczenia.

Przyczyny ważnego złożenia przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego podane są w art. 232 i 237 k. z. tylko przykładowo, gdyż w ostat. zdaniu § 1 art. 237 zezwala ustawa na skład do depozytu także z innych ważnych przyczyn, lecz i te inne przyczyny muszą się odnosić wyłącznie do przeszkód po stronie wierzyciela (S. N. Zb. 517/1935 z 2.VIII.1935, C II 669/35).

Art. 238. Jeżeli wierzyciel dopuścił się zwłoki w przyjęciu świadczenia, dłużnik może żądać naprawienia wynikłej stąd szkody.

K.z . 134, 157 n., 231.

Szkoda zachodzi, gdy dłużnik bezskutecznie zaofiarowywał przedmiot świadczenia i miał przy tym wydatki na przechowanie lub utrzymanie rzeczy, podczas gdy wierzyciel był w zwłoce — bez względu na zawinienie lub niezawinienie zwłoki.

Zwłokę wierzyciela w spełnieniu świadczenia wzajemnego ocenia się według przepisów art. 239 i nast.

Obowiązek naprawienia szkody nie jest zależny od tego, czy dłużnik złożył świadczenie do depozytu.

Szkoda obejmuje zarówno stratę, i korzyści nieosiągnięte na skutek zwłoki (art. 157).

Wierzyciel ponosi w okresie zwłoki niebezpieczeństwo przypadkowej utraty przedmiotu świadczenia. Dłużnik jest wolny— w tym okresie — od płacenia odsetek (umownych lub ustawowych).

ROZDZIAŁ X
Skutki niewykonania zobowiązań w ogólności
Oddział I. Odszkodowanie.

Art. 239. Dłużnik odpowiedzialny jest wobec wierzyciela za wszelką szkodę wynikłą z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania, chybaby udowodnił, że niewykonanie lub nienależyte wykonanie jest następstwem okoliczności, za które nie odpowiada.

K. z. 157, 189—192, 203, 237, 240 n., 244, 250—253, 267, 562; K. h. 69, 103, 110, 111.

1. Odpowiedzialność za wynikłą szkodę następuje w razie: niespełnienia w ogóle lub nienależytego świadczenia w razie niemożliwości świadczenia, opóźnienia, oświadczenia dłużnika, że nie spełni świadczenia wcale, albo że nie spełni świadczenia zgodnie z umową (co do sposobu, czasu lub miejsca świadczenia); w tym przypadku wierzyciel może uzyskać świadczenie od kogo innego i żądać naprawienia szkody. Szkoda zatem może wynikać z niewykonania świadczenia lub z opóźnienia (art. 224).

Dla bytu odpowiedzialności niewykonanie lub nienależyte wykonanie musi być następstwem okoliczności, za które dłużnik odpowiada (wina, ryzyko) i to nie tylko z powodu swej winy, lecz i z powodu zaniechania lub działania swoich pomocników, względnie przedstawiciela ustawowego (art. 241). Między szkodą a zobowiązaniem musi być związek przyczynowy (art. 157 § 2) — arg. z art. 242.

Istnieje domniemanie, że niewykonanie zobowiązania nastąpiło z powodu okoliczności, za którą dłużnik odpowiada i rzeczą dłużnika jest udowodnić, że niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania jest następstwem okoliczności, za które on nie odpowiada (np. art. 394 § 2 nieodpowiedzialność najemcy za zużycie lub utratę wskutek wypadku). Wierzyciel jest wolny od udowodnienia (wykazania) wysokości szkody, gdy zastrzeżono odszkodowanie umowne, art. 84 § 1, lub odsetki zwłoki (art. 248 § 2).

2. S. N. uznał, że właściciel domu nie ma obowiązku odszkodowania wobec lokatora, któremu przyrzekł nie wynajmować dalszego lokalu w swym domu na sklep towarów bławatnych, jeżeli inny najemca, który wziął w najem inny sklep na handel towarami galanteryjnymi, rozszerzył wbrew woli właściciela domu swój interes i właściciel domu z tego powodu wypowiedział mu natychmiast umowę najmu (S. N. 25.VIII.1938, C II 10/38, Ruch 1939, str. 164).

Przepisy o rękojmi sprzedawcy za wady fizyczne rzeczy sprzedanej wykluczają w okresie ewikcyjnym zastosowanie ogólnych postanowień art. 239 — 242 k. z. (S. N. z 25.X.1938 C II 723/38, N. Palestra 1939, str. 42).

S. N. wyjaśnił, że właściciel nieruchomości uprawniony jest do żądania w drodze powództwa odszkodowania od dzierżawcy z tytułu nieuiszczonych przez dzierżawcę wbrew umowie dzierżawy a egzekwowanych przez władze podatkowe od właściciela zaległych świadczeń publicznych, przewidzianych w umowie dzierżawy (S. N. Zb. 20/1945 — 1946 z 17.X.1945, C III 701/45) z glosą A. M. Lisiewskiego w Pań. i Pr. zesz. 5 — 6/1946 r., str. 193 i nast.).

U w a g a. Porów. art. 506 proj. k. c. Addenda II.

Art. 240. § 1. Dłużnik odpowiedzialny jest nie tylko za działanie lub zaniechanie rozmyślne, lecz i za niedołożenie sta-

ranności, wymaganej w uczciwym obrocie lub w danym stosunku prawnym.

§ 2. Postanowienie umowy, że dłużnik nie będzie odpowiadał za szkodę, jaką może wyrządzić wierzycielowi rozmyślnie, jest nieważne.

K. z. 107, 134, 189, 360 § 1, 505, 528, 538.

1. Działanie rozmyślne, jako wynik złego zamiaru opiera się na złym zamiarze przy działaniu lub zaniechaniu działania. Niedołożenie staranności opiera się na niedbalstwie. Staranność wymagana jest taka, jaka zachodzi zwykle w codziennym uczciwym obrocie lub danym stosunku prawnym. W ustawie staranność jest czasem obniżona (art. 505 przy zleceniu bez wynagrodzenia) lub podwyższona (przy przechowaniu — art. 525). W stosunkach handlowych jest ona z reguły podwyższona (art. 501 k. h.).

2. Możliwe jest w granicach swobody umów (tzn. w granicach zakreślonych porządkiem publicznym, ustawą lub dobrymi obyczajami) zwolnienie od odpowiedzialności za niedołożenie staranności. § 2 art. 240 zakazuje jednak zwolnienia od odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną złym zamiarem, gdyż takie zwolnienie byłoby sprzeczne z dobrymi obyczajami. K. z. nie zna zakazu zwolnienia od odpowiedzialności za ciężkie niedbalstwo (uzasad., str. 355), jednak można zwolnić dłużnika od odpowiedzialności po nastąpionej szkodzie.

Odpowiedzialność z art. 239 i 240 może się zbiegać z odpowiedzialnością z tytułu czynu niedozwolonego.

U w a g a. Porów. art. 507 proj. k. c. Addenda II.

Art. 241. Dłużnik nie może się zasłaniać tym, że wykonanie zobowiązania zlecił komu innemu, chociażby był do tego uprawniony, albo że zobowiązanie zaciągnięte w jego imieniu winien wykonać jego przedstawiciel ustawowy. Za działanie i zanie-

chanie tych osób odpowiada tak, jak za swe własne działanie i zaniechanie.

K. z. 50, 55, 93 n., 202, 423 § 3, 480, 503 § 2, 504, 527 § 2.

1. Przepis wychodzi z założenia, że dłużnik powinien ponosić ryzyko za osoby, którymi się posługuje dla rozszerzenia lub przyśpieszenia swej działalności. Prawo wierzyciela w tym względzie nie jest uzależnione ani od kwalifikacji pomocników, ani od udowodnienia winy dłużnika; dłużnik bowiem odpowiada za wyrządzoną szkodę, chyba że udowodni istnienie okoliczności, za które nie odpowiada (art. 239); możliwe jest umowne ograniczenie lub uchylenie odpowiedzialności z zastrzeżeniem wynikającym z przepisu art. 240 § 2.

2. Odpowiedzialność jest taka, jak za własne działanie (lub zaniechanie), tzn., że odpowiedzialność za czyn pomocnika wyrządzający szkodę nie jest ostrzejsza niż odpowiedzialność w przypadku, gdyby dłużnik osobiście działał lub zaniechał czynności.

3. Odpowiedzialność za osoby zatrudnione w przedsiębiorstwie,którymi posługuje się kupiec (ekspedytor, przewoźnik i przedsiębiorca składowy) przewidują art. 601, 624 i 633 k. h. Kolej żelazna odpowiada za swych pracowników oraz za osoby, którymi się posługuje przy przewozie (§ 39 regulaminu przewozu i przesyłek towarowych z 1938 r. D. U. poz. 521). Notariusz odpowiada za swego zastępcę i personel (art. 43 pr. o not.).

4. K. z. przewiduje odpowiedzialność najemcy za podnajemcę (art. 398 § 2) oraz biorącego do używania za osobę, której oddał rzecz do używania (art. 422 § 2). Ograniczenie tej odpowiedzialności — patrz art. 423 § 3, 527 § 2 i 503 § 2.

5. Niewłasnowolny odpowiada za działania i zaniechania ustawowego przedstawiciela.

U w a g a. Porów. art. 508 proj. k. c. Addenda II.

Art. 242. Odszkodowanie określa się według postanowień umowy lub szczególnych przepisów ustawy; w braku tychże stosuje się odpowiednio przepisy o naprawieniu szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym.

K. z. 55, 81—85, 157 n., 239 n., 317, II p. 7, XIII; K. h. 69, 103, 108, 111, 178 § 4, 281, 294, 299, 471 n., 513, 522, 550 n., 600, 606, 617, 623 n., 632; 672, 689.

Odpowiedzialność dłużnika za szkody wynikłe z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania regulują przepisy art. 239 — 241, wyłączając stosowanie przepisów art. 134 — 147 co do odpowiedzialności za własne i cudze czyny niedozwolone.

Odszkodowanie może też być określone w szczególnych przepisach ustawy. Art. II p. 7 pozostawia w mocy przepisy ustaw szczególnych, dotyczące obowiązku naprawienia szkody, wyrządzonej czynem niedozwolonym, lub niewykonaniem zobowiązania. Gdy brak do tego umowy lub szczególnych przepisów ustawy, stosują się ogólne przepisy o naprawieniu szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym, art. 157 i nast.

Oddział II. Zwłoka dłużnika.

Art. 243 § 1. Dłużnik dopuszcza się zwłoki, jeżeli nie spełnia świadczenia w terminie oznaczonym w umowie lub w ustawie, a w przypadku gdy termin nie jest oznaczony, jeżeli nie spełnia świadczenia niezwłocznie po wezwaniu przez wierzyciela.

§ 2. Opóźnienie w spełnieniu świadczenia, będące następstwem okoliczności, za które dłużnik nie odpowiada, nie jest uważane za zwłokę.

K. z. 30, 55, 94, 192 n., 215, 218, 225, 236, 239, 244, 250; K. h. 526, 544; K. p. c. 206, 216, 392 § 2.

1. Dłużnik powinien spełnić świadczenie w terminie umownym lub wynikającym z istoty zobowiązania (art. 192 § 1).

W razie nie oznaczenia terminu — świadczenie w zasadzie powinno być spełnione niezwłocznie (art. 192 § 2). Jeśli nie dotrzymuje terminu umownego lub ustawowego, lub nie spełnia świadczenia natychmiast p o w e z w a n i u g o p r z e z w i e r z y c i e l a — dłużnik znajduje się w stanie, który nazywamy z w ł o k ą d ł u ż n i k a. Z przepisów k. z. wynika, że co do zobowiązań bezterminowych — chociaż dłużnik ma je spełniać natychmiast — zwłoka dłużnika następuje dopiero po bezowocnym wezwaniu go do pełnienia świadczenia. Punkt ciężkości tkwi w wezwaniu, którym wierzyciel daje dłużnikowi do poznania, że mu zależy na świadczeniu.

Wezwanie nie wymaga szczególnej formy. N i e p o t r z e b a w i ę c w z y w a ć p r z e z n o t a r i u s z a, aby dokonać postawienia w zwłoce (jak było pod rządem k. Nap.); wezwanie w treści swojej musi być stanowcze i bezwarunkowe.

2. Zwłoka dłużnika zachodzi wtedy tylko, gdy opóźnienie jest następstwem okoliczności, za które on odpowiada (również okoliczności zawinionych przez osoby, za które dłużnik ponosi odpowiedzialność). Jeśli przeto chce się zwolnić od skutków zwłoki, o których mowa w art. 244 — 249, musi on udowodnić, że zwłoka nastąpiła z powodu okoliczności, za które nie jest odpowiedzialny (art. 239). Przy ustaleniu jego odpowiedzialności należy też mieć na względzie przepisy art. 240, 241 i 242.

S. N. (orzecz. Zb. 274/1939 z 3.VI.1938, C III 265/36) wyjaśnił, że w myśl art. 243 k. z. przesłanką zwłoki bynajmniej nie jest wina, lecz zwłoka jest wykluczona, gdy dłużnik nie odpowiada za okoliczności, które spowodowały opóźnienie.

Patrz jednak orzeczenie poniżej w uwadze 3 pomieszczone z 13.VII.1938, C I 429/38.

3. S. N. uznał, że skutki zwłoki w wypełnieniu zobowiązania, choćby powstałego przed dniem 1 lipca 1934 r., ocenić

należy wg k. z., jeżeli termin płatności przypada na czas wejścia w życie k. z. (orzecz. Zb. 216/1938 z 25.V.1937, C II 93/37).

Wierzyciel, który obniżył wierzytelność pod warunkiem spłaty zredukowanego długu w określonym terminie, nie może żądać zapłaty tej części długu, której się zrzekł, gdy opóźnienie w zapłacie zredukowanego długu było następstwem okoliczności, za które dłużnik nie odpowiada (S. N. 16.X.1938, C II 537/38, O. S. P. 368/1939).

Dłużnik nie spełniający swego świadczenia z powodu błędnego obiektywnie zapatrywania co do dopuszczalności potrącenia wzajemnej wierzytelności, dopuszcza się zwłoki w rozumieniu art. 243 k. z. i takie błędne zapatrywanie nie stanowi okoliczności, za którą dłużnik nie odpowiada (S. N. Zb. 274/1939 3.VI.1938, C III 265/36, Prz. Not. 1939, str. 43).

Z zestawienia art. 243 § 2 k. z. z potanowieniami art. 239, 240 i 241 tegoż kodeksu wynika, iż ustawowym warunkiem zwłoki jest wina dłużnika i że ostatni nie odpowiada za zwłokę tylko w takim przypadku, gdy ona nastąpiła wskutek okoliczności, które zaszły bez jego winy, i za które on ponosić odpowiedzialności nie może, do takich zaś okoliczności należą nie tylko przypadki siły wyższej, lecz i wszelkiego rodzaju fakty, usprawiedliwiające zwłokę, przy istnieniu których dłużnikowi nie można przypisywać rozmyślnego działania lub zaniechania, bądź też niedołożenia staranności, wymaganej w uczciwym obrocie lub w danym stosunku prawnym (S. N. 13.VII.1938, C I 429/38, Prz. Not. 1938, str. 35. N. k. z. 1938, str. 165).

Nieznaczne opóźnienie w zapłacie długu wywołane chorobą dłużnika, która zachwiała nagle jego równowagę finansową i uniemożliwiła mu zapłatę raty w terminie, będąc spowodowane siłą wyższą, nie może być poczytane wg przepisu art. 243 § 2 za zwłokę (powoł. wyżej orzecz. S. N. z 16.X.1938, O. S. P. 368/1939 r.).

Art. 243 § 2 k. z. nie ma zastosowania przy ocenie skutków niepłacenia w terminie składki ubezpieczeniowej, gdy wg ogólnych warunków ubezpieczeń do spowodowania tych skutków wystarcza sam fakt niezapłacenia składki, bez względu czy niezapłacenie to jest następstwem winy (S. N. 2.XI.1938, C II O. S. P. 206/1939). Zachodzi stan zwłoki co do wypełnienia zobowiązania w razie, gdy sprzedawca cegły, pomimo wezwania go przez nabywcę do dostawy cegieł, która była umówiona „loco cegielnia" cegły tej mu nie zaofiarował i nie umożliwił mu tym samym jej odebrania, nie wystarczało bowiem do uznania, iż sprzedawca swój obowiązek wypełnił; samo posiadanie przez niego cegły, nie będzie równoznaczne z „dostawą", do której on był zobowiązany zgodnie z umową (S. N. 29. I. 1946, C III 1023/45, W. Święcicki, str. 183).

U w a g a. Porów. art. 510 proj. k. c. Addenda II.

Art. 244. W razie zwłoki dłużnika wierzyciel może domagać się, niezależnie do świadczenia, naprawienia szkody, spowodowanej przez zwłokę.

K. z. 55, 83, 157 n., 189, 242 n., 248, 250 n., 267; K. h. 544 i 550.

Wierzyciel może się domagać, niezależnie od świadczenia, naprawienia wszystkich szkód również w przypadku opóźnienia wykonania zobowiązania pieniężnego (art. 248), a więc np. naprawienia szkody, którą poniósł, będąc zmuszony do zaciągnięcia pożyczki celem zapłaty długu, którego pokrycie mógł upatrywać w wierzytelności niezapłaconej mu przez dłużnika w czasie właściwym.

U w a g a. Porów. art. 511 proj. k. c. Addenda II.

Art. 245. Dłużnik, będący w zwłoce, odpowiada za utratę lub uszkodzenie przedmiotu świadczenia, chybaby udowodnił, iż jedno lub drugie byłoby nastąpiło, chociażby spełnił świadczenie w czasie właściwym.

K. z. 243 n.

Dłużnik nie odpowiada, gdy udowodni, że utrata lub uszkodzenie przedmiotu świadczenia nastąpiłaby nawet w razie spełnienia świadczenia w czasie właściwym. Musi więc np. udowodnić, że rzecz, której w terminie nie wydał, zniszczałaby również w rękach wierzyciela po wydaniu jej w terminie umówionym.

Przepis art. 245 wyklucza zastosowanie art. 267 w okresie zwłoki dłużnika.

U w a g a. Porów. art. 512 proj. k. c. Addenda II.

Art. 246. Jeżeli świadczenie polega na wydaniu rzeczy, oznaczonej tylko co do gatunku, wierzyciel może w razie zwłoki dłużnika nabyć rzecz tego samego gatunku na koszt dłużnika, albo żądać zapłaty wartości rzeczy, zachowując w obu przypadkach prawo do odszkodowania.

K. z. 2, 22, 24, 160, 209, 243, 267, 323, 331, 541, 545 § 2; K. h. 551 § 2.

1. Przepis w każdym przypadku zachowuje wierzycielowi prawo do odszkodowania po udowodnieniu szkody.

2. Art. 246 uświęca znaną w praktyce konsekwencję niewydania rzeczy oznaczonej tylko c o d o g a t u n k u, mianowicie, że wierzyciel będzie mógł w razie zwłoki dłużnika żądać świadczenia na zasadzie art. 244 lub zamiast świadczenia: A) n a b y ć c e l e m p o k r y c i a s i ę (kupno zastępcze, D e c k u n g s k a u f) rzecz tego samego gatunku na koszt dłużnika lub B) zażądać z a p ł a t y w a r t o ś c i rzeczy.

A d A). Nabycie celem pokrycia się zachodzi, gdy wierzycielowi zależy specjalnie na danej rzeczy; nabędzie on ją gdzieindziej i zażąda zwrotu wyłożonych na to pieniędzy; unika się przy tym przymusowego dochodzenia świadczenia, połączonego zwykle z kosztami; dłużnik ponosi przy tym nieznaczne koszty, gdyż w większości przypadków nie należy oczekiwać nabycia

rzeczy przez wierzyciela po cenie znacznie przewyższającej jej wartość; dłużnika chroni zresztą w tym przypadku przepis art. 189, ewent. art. 135. Przypadek ten jest daleko częstszy w obrocie handlowym — patrz art. 551 § 2 k. h.

A d B). Gdy zachodzą trudności przy nabyciu, może wierzyciel zażądać wartości rzeczy, a więc pokrycia nie w rzeczy, lecz pieniądzach, co jest połączone dla wierzyciela z mniejszym ryzykiem. Uprawnienia powyższe są surogatem roszczenia o spełnienie świadczenia.

U w a g a. Porów. art. 513 proj. k. c. Addenda II.

Art. 247. § 1. W razie zwłoki dłużnika w wykonaniu zobowiązania czynienia wierzyciel może żądać upoważnienia sądowego do wykonania czynności na koszt dłużnika, zachowując prawo do odszkodowania.

§ 2. Jeżeli zobowiązanie polega na nieczynieniu, zaprzestaniu lub znoszeniu, wierzyciel może żądać upoważnienia sądowego do usunięcia na koszt dłużnika wszystkiego, co dłużnik wbrew zobowiązaniu uczynił, zachowując prawo do odszkodowania.

§ 3. W przypadkach nagłych wierzyciel może, bez upoważnienia sądowego, wykonać czynność na koszt dłużnika lub usunąć na jego koszt, to co wbrew zobowiązaniu uczynione zostało.

K. z. 2, 82 n., 144, 189, 239 n. 242 n., 244, 374, 447, 480, 485 § 1, 503 § 1; K. p. c. 206 § 2, 818 § 3, 859 § 3.

1. Przepis zastrzega wierzycielowi prawo z a s t ę p c z e g o w y k o n a n i a, jako surogatu świadczenia (art. 244). I tu znów dla wierzyciela jest poza tym zachowane prawo do odszkodowania. Wykonanie zastępcze następuje w przypadkach, gdy zobowiązanie polega na c z y n i e n i u lub n i e c z y n i e n i u. Głównym warunkiem uzyskania przez wierzyciela tego prawa jest, aby otrzymał u p o w a ż n i e n i e s ą d o w e do uczynienia czegoś za dłużnika lub usunięcia

czegoś, co wbrew zobowiązaniu dłużnik uczynił; wykonanie zastępcze możliwe jest tylko w przypadkach, gdy świadczenie może być wykonane przez osobę trzecią. Upoważnienie to potrzebne jest ze względu na to, iż wykonanie zastępcze nie powinno zaskoczyć dłużnika; może być wydane w postępowaniu spornym wszczętym przez wierzyciela o świadczenie i to w drodze wyroku. Takie upoważnienie może też być uzyskane w postępowaniu egzekucyjnym (art. 818 k. p. c.). Gdyby wierzyciel nie uzyskał upoważnienia sądowego do wykonania zastępczego i skorzystał z tego wykonania — odpowiadałby za szkody względem dłużnika.

2. Wierzyciel może korzystać z zastępczego wykonania jedynie w razie zawinionej zwłoki dłużnika co do czynienia lub nieczynienia.

Jeżeli dłużnik udowodni, że zwłoka jest następstwem okoliczności, za które nie odpowiada (art. 239) — nie będzie on odpowiedzialny z tytułu kosztów, które wierzyciel poniesie, wykonując zobowiązanie zastępcze.

3. W nagłych przypadkach nie potrzeba upoważnienia sądowego (podobnie jak przy najmie, gdy wynajmujący pomimo zawiadomienia nie uskutecznia napraw — art. 374, lub przy zamówieniu dzieła, art. 485).

4. Koszty postępowania zastępczego stanowią szkodę spowodowaną niewykonaniem zobowiązania w terminie (art. 244).

U w a g a. Porów. art. 514 i 515 proj. k c. Addenda II.

Art. 248. § 1. Jeżeli dłużnik opóźnia się z wykonaniem zobowiązania pieniężnego, winien zapłacić wierzycielowi tytułem odszkodowania za opóźnienie odsetki umowne, a w braku umowy w tym względzie odsetki ustawowe, licząc od dnia wymagalności długu.

§ 2. Odsetki te należą się wierzycielowi bez potrzeby wykazania przezeń jakiejkolwiek szkody i bez względu na to, czy dłużnik dopuścił się winy.

§ 3. Wierzyciel może żądać nadto dodatkowego odszkodowania na zasadach ogólnych.

K. z. 86, 157 n., 242, 243 n., 360; K. h. 178, 342 n., 551 .

1. Odsetki za opóźnienie należą się bez względu na to, czy dłużnik dopuścił się winy (a więc również w przypadku opóźnienia z powodu okoliczności, za które dłużnik nie odpowiada) i czy była z powodu opóźnienia szkoda. Odsetki liczą się od chwili wymagalności, tj. przy długach terminowych od danego terminu, przy bezterminowych — dopiero od chwili wezwania. Chwila wymagalności długu oznacza w art. 248 §1 chwilę, w której dłużnik popadł w opóźnienie (S. N. Zb. 545/1938, 18.I.1937, C II 1830/37).

2. Umownie określone odsetki za opóźnienie mogą być bądź przewidziane na przypadek dopiero opóźnienia, bądź też może być umówione, że będą biec niezależnie od opóźnienia, jeszcze przed tym, gdy dług był oprocentowany (i w razie opóźnienia będą już biegły, jako odsetki za opóźnienie).

Odsetki umowne nie mogą przekraczać dopuszczalnej granicy tych odsetek. Patrz art. 86 uw. 4.

Odsetki umowne różnią się od odszkodowania umownego tym, że są niezależne od tego, czy dłużnik za opóźnienie odpowiada.

3. § 3 wskazuje na możność dochodzenia przez wierzyciela różnicy między wysokością wyrządzonej szkody, a odsetkami umownymi („nadto"). „Zasady ogólne" są to zasady zawarte w art. 239—244.

4. Przepisy art. 248 k. z. nie mają zastosowania do zobowiązań, które powstały przed 1.VII.1934 (S. N. 14.I.1938, C II 1716/37. O. S. P. 499/38).

Przesunięcie wymagalności dłużnego kapitału z mocy ustawy na termin późniejszy od umówionego wyklucza możność do-

magania się przez wierzyciela zapłaty odsetek tytułem odszkodowania za opóźnienie wykonania zobowiązania (S. N. Zb. 545/38, 18.I.1938, C II 1830/37).

Przesunięcie terminu płatności wierzytelności hipotecznej z mocy przepisów ustawy z 29 marca 1933, poz. 213, wzgl. dekretu Prez. Rz. P. z 30.IX.1935, poz. 448, wyklucza przyjęcie opóźnienia się dłużnika z wykonaniem zobowiązania, jako podstawy żądania odsetek po myśli art. 248 § 1 kod. zob. (S. N. Zb. 545/1938, 18.I.1937, C II 1830/37, N. Pal, 1938 p. 5).

Od każdej raty alimentacyjnej nie zapłaconej w terminie należą się żonie odsetki (S. N. 14.V.1938 C II 3345/37 O. S. P. 576/38).

Przez chwilę wymagalności długu, od której w myśl art. 248 § 1 należą się odsetki za opóźnienie, należy przy długach bezterminowych rozumieć nie chwilę, od której wierzyciel może domagać się wykonania (art. 192 § 2 k. z.), lecz chwilę dokonania przez niego wezwania do zapłaty (S. N. 1. VI. 1946, C I 366/45, W. Święcicki, str. 188)

U w a g a. Porów. art. 516 proj. k. c. Addenda II.

Art. 249 § 1. Od zaległych odsetek wolno liczyć odsetki za opóźnienie dopiero od chwili wytoczenia o nie powództwa, chyba, że z woli stron zaległe odsetki zostały skapitalizowane już po powstaniu zaległości.

§ 2. Przepis powyższy nie uchybia odmiennym przepisom i zwyczajom handlowym.

§ 3. Od zaległych świadczeń okresowych wolno liczyć odsetki za opóźnienie, jak przy zobowiązaniach pieniężnych.

K. z. 55, 87, 162, 206, 211 § 2, 224, 248, 282 p. 3, 286, 287 § 1, 593; K. h. 538.

Patrz uw. 7 pod art. 86.

U w a g a. Porów. art. 517 proj. k. c. Addenda II.

Oddział III. Skutki niewykonania zobowiązań wzajemnych.

Art. 250 § 1. Jeżeli jedna ze stron dopuści się zwłoki w wykonaniu zobowiązania wzajemnego, druga strona może, według swego wyboru, albo dochodzić wykonania zobowiązania i odszkodowania za zwłokę, albo wyznaczyć drugiej stronie odpowiedni termin do wykonania z zastrzeżeniem, że po bezskutecznym upływie wyznaczonego terminu od umowy odstępuje.

§ 2. Jeżeli świadczenia obu stron są podzielne, wówczas w razie zwłoki jednej ze stron w wykonaniu zobowiązania co do części świadczenia, prawo do odstąpienia, służące drugiej stronie, ogranicza się, według jej wyboru, do tej części albo do całej reszty niespełnionego świadczenia.

§ 3. Jeżeli wartość przedmiotu umowy przenosi tysiąc złotych, wyznaczenie terminu do wykonania zobowiązania z zagrożeniem o odstąpieniu winno nastąpić na piśmie.

K. z. 2, 3, 12 § 2, 23 § 2, 76, 80 n., 110, 157, 160, 189, 215, 217; 242; 244, 245, 251 § 2, 252 n., 269, 325—327, 330, 376 n., 382 n., 388, 418, 470, 484—486, 491 § 2, 494, 496; K. h. 46, 544, 551, 557.

Literatura pol.: A. L i g o c k i, Granice zastosowania odstąpienia z art. 250 — 253 k. z. do umów o charakterze ciągłym. Wiadom. Prawn. Poznań, N. 4/1938.

1. Co do pojęcia umowy wzajemnej patrz uw. pod art. 51.

2. K. z. ustanawia specjalne skutki prawne na przypadek z w ł o k i w w y k o n a n i u z o b o w i ą z a ń w z a j e m n y c h, gdyż zwykłe skutki — dochodzenie wykonania zobowiązań, wzgl. wykonania zastępczego i odszkodowanie za zwłokę lub niespełnienie świadczenia — byłyby niedostateczną, niezadowalającą reakcją wobec tego, że umowy z zobowiązaniami wzajemnymi są najbardziej rozpowszechnionymi umowami w życiu codziennym. Chodziło więc o przewidzenie możliwości o d s t ą p i e n i a od umowy na rzecz strony, którą ta zwłoka dotknąć może.

Art. 250 posługuje się pojęciem zwłoki w tym samym znaczeniu, co art. 243, a więc i tutaj chodzi o zwłokę w sensie technicznym, tj. o zwłokę co do terminu wykonania zobowiązania. Uprawnienia z art. 250 nie przysługują stronie, gdy druga strona dopuści się naruszenia wzajemnej umowy przez wadliwe spełnienie świadczenia pod względem sposobu lub miejsca spełnienia. W tych przypadkach stosuje się ogólne przepisy art. 239 i n., chyba że zastosowanie mają szczególne przepisy np. 382, 383 i 388.

K. z. inaczej reguluje skutki odstąpienia od umowy w razie z w ł o k i (art. 250), inaczej zaś w razie niemożliwości wykonania zobowiązania wzajemnego (art. 252). Natomiast s k u t k i o g ó l n e odstąpienia są uregulowane w art. 253 (zwrócenie drugiej stronie tego, co się od niej otrzymało z mocy umowy i prócz tego naprawienie szkody spowodowanej niewykonaniem zobowiązania wzajemnego).

Przepisy szczególne (lub ustawy szczególne) zajmują się często przypadkami zwłoki i niemożliwości wykonania zobowiązania wzajemnego, jako też i innymi przypadkami. W tych szczególnych przypadkach nie stosują się przepisy art. 250—252 (art. 388 k. z., 559 k. h.), co stwierdza poniższe orzecz. S. N. z 10 V.1937, C II 313/37.

S. N. (orzecz. Zb. 175/1938 z 10.V.1937, C II 313/37) uznał, iż, jeśli dzierżawca zalega z zapłatą czynszu co najmniej za dwa okresy płatności, wydzierżawiający może odstąpić od umowy dzierżawy bez potrzeby wyznaczenia dzierżawcy dodatkowego terminu do zapłaty zaległości czynszowej oraz bez potrzeby wypowiedzenia tej umowy, gdyż ustawa tego w przepisie art. 388 k. z. nie przewiduje, a przepisy rozdziału X części ogólnej k. z., w szczególności przepisy art. 250 § 1 i 252 k. z. w danej materii nie mają zastosowania, skoro zagadnienie to przepisami szczegółowymi zostało unormowane. Oświadczenie odstąpienia

od umowy dzierżawnej może być dokonane w pozwie o uznanie umowy dzierżawy za rozwiązaną.

W świetle tego orzeczenia pogląd iż, jeśli strona chce korzystać z przepisów art. 250—252, może to uczynić, nawet gdy przepisy szczególne przewidują prawo odstąpienia w ogóle z ważnych powodów (L o n g c h a m p s. str. 368) nie jest trafny.

3. W razie zwłoki jednej strony w wykonaniu zobowiązania wzajemnego, druga strona może według swego wyboru, bądź:

A) dochodzić wykonania zobowiązania i odszkodowania za zwłokę, (art. 244), bądź B) odstąpić od umowy i żądać naprawienia szkody przy jednoczesnym zwróceniu drugiej stronie tego, co od niej otrzymała (art. 253).

A d A. „Dochodzenie wykonania“ oznacza dochodzenie umownego świadczenia (art. 244) lub w trybie nabycia zastępczego lub też zapłaty wartości rzeczy (art. 246), albo też wykonania zastępczego (art. 247). Z tych uprawnień korzystać może strona od razu, tj. z chwilą, gdy dłużnik popadł w zwłokę (z zastrzeżeniem uzyskania upoważnienia sądowego, gdy chodzi o wykonanie zastępcze z art. 247).

A d B. Odstąpienie jest uzależnione od wyznaczenia terminu i bezskutecznego jego upływu.

S. N. ustalił, iż stwierdzenie, czy termin był odpowiedni jest nie ustaleniem faktu, lecz wnioskiem prawnym wysnutym na podstawie materiału faktycznego, przedstawionego przez strony, niezależnym od oświadczeń stron, co do tego, czy termin jest odpowiedni; przy tej ocenie należy brać pod uwagę interesy obu stron (orzecz. Zb. 242/1939 z 25.V.1938, C III 3148/37, O. S. P. 597/1938). Termin musi być „odpowiedni“ tzn. wystarczający do niezwłocznego wykonania. Oceniwszy interesy stron, sąd może ustalić, że termin był np. za krótki i wtedy odstąpie-

nie może być uznane za niemające skutków. W wezwaniu wyznaczającym termin musi być zagrożenie odstąpienia. Zbędność zagrożenia może wynikać z zachowania się drugiej strony, gdy np. oświadczy, że od umowy odstępuje, że jej nie wykona itp. Po upływie terminu wierzyciel nie może już żądać wykonania (również zastępczego) ponieważ następuje automatyczne r o z w i ą z a n i e umowy.

Strona po dokonanym wyborze jednej z dwóch alternatyw przewidzianych w art. 250 § 1 k. z. i oświadczeniu drugiej stronie, że od umowy odstępuje, nie może potem już żądać wykonania umowy, gdyż prawo to straciła (S. N. Zb. 565/38 z 28.II. 1938, C II 2273/37).

Trzeba tu podkreślić, że k. z. nie przewiduje rozwiązania umowy przez sąd (wyjątki: art. 269 i 578 § 1 k. z.) i strona chcąc uzyskać rozwiązanie umowy wzajemnej nie potrzebuje się zwracać o to do sądu, może bowiem to spowodować sama przez oświadczenie odstąpienia od umowy po bezskutecznym upływie terminu wyznaczonego na wykonanie umowy (S N. Zb. 29/1945 — 46 r. z 9. II.1946, C I 3/46). Do wskazanych w tym orzeczeniu wyjątków dodać jeszcze należy art. 605 k. z. Przez odstąpienie zachodzi rozwiązanie umowy ex tunc (ze s k u t k i e m w s t e c z n y m). Zachodzi tu analogia z art. 78 dotyczącym umownego odstąpienia od umowy; uważa się zatem, że umowa wcale nie była zawarta; wyjątek — w umowach ciągłych, gdzie rozwiązanie następuje ex nunc: w umowach najmu, dzierżawy, pracy, spółki i dożywocia.

4. Wyznaczenie terminu powinno nastąpić na piśmie (dla dowodu), jeżeli wartość przedmiotu umowy przenosi 1000 zł (§ 3 art. 250).

5. Możliwe też jest nastąpienie zwłoki, co do wykonania części świadczenia, gdy świadczenia obu stron są podzielone; w przypadku tzw. sukcesywnych świadczeń, gdzie zapłata na-

stępuje po dostarczeniu pewnej partii, np. ktoś zobowiązał się dostarczać restauracji po 50 kg. wołowiny tygodniowo; w razie niewykonania zobowiązania, co do partii (części świadczenia), dłużnik zapada w zwłokę co do części świadczenia (gdyż reszta nie jest jeszcze wymagalna). Wierzyciel może wtedy bądź odstąpić od umowy tylko co do części, z którą dłużnik popadł w zwłokę i domagać się wykonania reszty umowy, lub też odstąpić co do całej reszty umowy (tzn. również co do późniejszych świadczeń jeszcze nie wymagalnych).

5. Przepis § 3 art. 250 k. z. wymagający zawiadomienia na piśmie, gdy wartość przedmiotu umowy przenosi 1000 zł, winien być ściśle stosowany, pomimo, że wartość pieniądza uległa zmianie (S. N. 21.XI.1946, C III 698/46, P. i P. zesz. 9 z 1947 r., str. 166).

U w a g a. Porów. art. 607 proj. k. c. Addenda II.

Art. 251. § 1. Jeżeli strony zastrzegły sobie prawo odstąpienia od umowy na przypadek niewykonania zobowiązania wzajemnego w terminie ściśle określonym, strona uprawniona w razie zwłoki drugiej strony, może bez wyznaczenia dodatkowego terminu oświadczyć, że od umowy odstępuje.

§ 2. Przepis ten stosuje się również w przypadku, gdy wykonanie zobowiązania przez jedną ze stron po terminie nie ma dla drugiej strony znaczenia bądź z uwagi na naturę zobowiązania, bądź z uwagi na niemożność osiągnięcia celu, w którym umowę zawarto.

K. z. 3, 22 n., 51, 55, 76 § 1, 83, 108, 189, 192 239, 243, 250; 267; K. h. 210, 551.

1. Przepis z w a l n i a (w drodze wyjątku od zasady art. 250 § 1) stronę uprawnioną od uprzedniego wyznaczenia odpowiedniego terminu do wykonania umowy, dając jej obok prawa żądania świadczenia i odszkodowania (art. 244) alternatywnie prawo do odstąpienia po prostym zawiadomieniu (powinno

być na piśmie dla celów dowodowych, gdy wartość przedmiotu świadczenia przenosi 1000 zł — § 3 art. 250). Bywa to w dwóch przypadkach: A), gdy prawo odstąpienia było zastrzeżone (l e x c o m m i s s o r i a) na przypadek nie wykonania zobowiązania wzajemnego w terminie ściśle określonym i B), gdy wykonanie już po terminie nie ma dla drugiej strony znaczenia.

A d A. Jest to odpowiednik znanego w handlu przypadku tzw. Fixgeschäft. Zastrzeżenie (wyraźne lub dorozumiane) musi wynikać z umowy lub okoliczności. „Ściśle określony" termin — oznacza określenie czasu z takim skutkiem, aby po upływie terminu nie można było wykonania traktować, jako wykonania umowy. Musi tu zachodzić zwłoka w znaczeniu technicznym. W stosunkach handlowych odpowiednikiem jest przy sprzedaży przepis art. 551 § 1 K. h.

A d B. Jeśli z racji natury zobowiązania, czy też niemożności osiągnięcia celu umowy, wykonanie zobowiązania przez jedną stronę po terminie nie przedstawia żadnego znaczenia dla drugiej strony (np. niedostarczenie zamówionych ozdób szklanych na choinki), również zbędne jest wyznaczenie terminu dla odstąpienia od umowy.

W tym przypadku k. z. nie wymaga, aby strony w umowie zastrzegły prawo odstąpienia. Do tego przypadku stosuje się również art. 250 § 2.

2. Niektóre przepisy szczególne dają prawo do odstąpienia od umowy bez potrzeby wyznaczenia odpowiedniego terminu (art. 388, 484, 470, 572 § 2 k. z. oraz art. 617 k. h.).

3. Zastrzeżenie w umowie sprzedaży, że niezapłacenie reszty ceny kupna przez kupującego w oznaczonym terminie pociągnie za sobą nieważność umowy i powrót sprzedanej rzeczy do sprzedawcy, nie nadaje umowie charakteru umowy zawartej pod warunkiem rozwiązującym, lecz uprawnia sprzedawcę

jedynie do odstąpienia od umowy bez potrzeby uprzedniego wyznaczenia kupującemu terminu. (S. N. Zb. 565/1938 z 28.II. 1938, C II 2273/37).

U w a g a. Porów. art. 608 proj. k. c. Addenda II.

Art. 252. Gdy zobowiązanie wzajemne stanie się niemożliwym do wykonania skutkiem okoliczności, za które strona zobowiązana odpowiada, strona uprawniona może, według swego wyboru, albo żądać odszkodowania za niewykonanie zobowiązania, albo oświadczyć, że od umowy odstępuje. W razie częściowej niemożliwości druga strona może od umowy odstąpić, jeżeli z natury zobowiązania lub z celu, zamierzonego przez strony, wynika, że wykonanie częściowe nie ma dla strony uprawnionej znaczenia.

K. z. 51, 56, 78 n., 239 n., 250 n., 253; K. h. 544, 551, 561.

1. Jeżeli wzajemne zobowiązanie stanie się niemożliwe do wykonania po powstaniu zobowiązania skutkiem okoliczności (faktycznych lub prawnych), za które strona nie odpowiada — zobowiązanie wygasa i odpowiednio wygasa zobowiązanie wzajemne (art. 267). Jeśli zaś niemożliwość jest skutkiem okoliczności, za które strona zobowiązana odpowiada, nie można już, oczywiście nalegać na wykonanie zobowiązania, natomiast zachodzi możliwość: A) żądania odszkodowania za niewykonanie zobowiązania, bądź B) odstąpienia od umowy. W przypadku A) chodzi o naprawienie szkody poniesionej przez stronę wskutek nie spełnienia świadczenia, które jej się należało; umowa trwa dalej i strona żądająca odszkodowania musi swe świadczenie wzajemne spełnić. W przypadku B) odstępujący od umowy zwalnia się od swego świadczenia i będzie mógł żądać w myśl art. 253 naprawienia szkody, spowodowanej niewykonaniem zabowiązania, z potrąceniem jednak wartości świadczenia, „które sobie przez odstąpienie zaoszczędza“ (L o n g c h a m p s, str. 372).

Odstąpienie dokonywa się przez oświadczenie, jednak bez wyznaczenia dodatkowego terminu.

Jeśli zachodzi c z ę ś c i o w a niemożliwość wykonania zobowiązania, druga strona nie może odstąpić od umowy, może natomiast żądać spełnienia tego, co spełnić jest możliwe, żądając odszkodowania za część niespełnioną, sama zaś ma spełnić całość, albo część w granicach odpowiednich do możliwego świadczenia, potrącając wartość reszty świadczenia z należnego odszkodowania (arg. z art. 267 § 2).

2. W jakich okolicznościach dopuszczone jest dla jednej strony całkowite odstąpienie od umowy przy częściowej niemożliwości wykonania zobowiązania przez drugą stronę — mówi o tym przepis zd. 2.

K. z. uznaje jeszcze przypadki, gdy druga strona ma prawo odstąpić od umowy, chociaż nie zachodzi zwłoka, ani niemożliwość świadczenia, a po prostu nienależyte wykonanie zobowiązania (w czasie lub miejscu niewłaściwym, niezgodnie z dobrą wiarą itp.). Do tych przypadków zaliczyć trzeba sytuacje, przewidziane np. przez art. 315, 382, 383, 388, 418, 484, 485. Ustawa upoważnia czasem do rozwiązania umowy z ważnych powodów, art. 470, 572 § 2 i 573.

4. W razie sprzedaży nieruchomości przed terminem, kiedy miał być wynajęty w tej nieruchomości lokal, najemca uprawniony jest wystąpić z roszczeniem o zwrot sumy wpłaconej tytułem komornego, tudzież o odszkodowanie umowne bez potrzeby poprzedniego zgłoszenia pisemnego żądania wydania lokalu, zaszła bowiem z winy wynajmującego okoliczność, uniemożliwiająca wykonanie jego zobowiązania wydania lokalu (S. N. 3.II.1938, C I 1299/37, Ruch 1938, str. 919).

U w a g a. Porów. art. 609 proj. k. c. Addenda II.

Art. 253. Strona odstępująca od umowy winna zwrócić drugiej stronie wszystko, co otrzymała od niej z mocy umowy, oraz

ma prawo żądać nie tylko zwrotu tego, co dała, lecz i naprawienia szkody, spowodowanej niewykonaniem zobowiązania wzajemnego.

K. z. 78 n., 123 n., 157 n., 239 n., 242, 252; K. h. 561.

Literatura pol.: F. Kurzer, Umowny interes ujemny w k. z., Głos Adwokatów, Kraków, 1934 r., zeszyt. VII.

1. Strona odpowiedzialna za niewykonanie zobowiązania, która coś otrzymała, ma to zwrócić w naturze lub w wartości i naprawić szkodę. Strona druga zwraca to, co otrzymała (arg. z art. 129). Strona odstępująca może żądać odszkodowania za niewykonanie zobowiązania, czyli tzw. interesu dodatniego; chodzi o odszkodowanie za utratę korzyści (art. 157, 239 i 242). Odszkodowanie to będzie oczywiście niższe od tego, którego można żądać nie odstępując od umowy, bo potrącić tu należy wartość świadczenia.

Kupujący, który wskutek nieotrzymania towaru od sprzedawcy był zmuszony pokryć to kupno u osoby trzeciej po cenie wyższej może dochodzić tzw. szkody konkretnej, tj. różnicy między ceną umówioną a ceną rzeczywiście zapłaconą na podstawie przepisów k. z., gdy wobec nieoznaczenia w umowie ścisłego terminu wykonania sprzedaż nie podpadała pod przepis art. 551 k. h. (S. N. Zb. 509/1938 z 27.I. 1938, C II 1890/37).

Uwaga: Porów. art. 612 proj. k. c. Addenda II.

Dział II.

POTRĄCENIE

Art. 254. § 1. Dłużnik ma prawo potrącić ze swego długu to, co wierzyciel chociażby z innego stosunku prawnego jest mu dłużny, jeżeli przedmiotem obu długów są sumy pieniężne albo rzeczy zamienne tego samego gatunku i jakości, a obie wierzytelności są wymagalne i zaskarżalne.

§ 2. Gdy dłużnik oświadczy wierzycielowi, że korzysta z prawa potrącenia, obie wierzytelności uważane będą za wzajemnie umorzone w całości lub w części z chwilą, kiedy stały się możliwe do potrącenia.

K. z. 17, 131, 174, 185, 227, 256, 258, 260, 261, 279 p. 2, 280 § 2, 385 § 2; 407 462, 492, 496, 561, 568 n., II p. 11, XL § 2; K. h. 89 n., 108, 341; K.p.c. 216, 232, 339, 566, 568; Up. 34, 37.

Art. 255. Dłużnik może wykonać prawo potrącenia, chociażby miejsca płatności obu długów były różne, jednak winien w tym przypadku powetować stratę, jaką by wierzyciel poniósł z tego powodu.

K. z. 190, 212 n. 254 n.

Art. 256. § 1. Odroczenie wykonania zobowiązania, udzielone przez sąd lub bezpłatnie przez wierzyciela, nie przeszkadza potrąceniu.

§ 2. Wierzytelność przedawniona może być potrącona, jeżeli w czasie, gdy potrącenie stało się możliwe, nie była jeszcze przedawniona.

K. z. 193, 254, 269.

Art. 257. Jeżeli między dwiema osobami istnieje kilka długów nadających się do potrącenia, przy potrąceniu ich stosuje się przepisy o zarachowaniu zapłaty.

K. z. 212 n., 254 n.

Art. 258. Zajęcie wierzytelności przez osobę trzecią wyłącza umorzenie jej przez potrącenie tylko wtedy, gdy dłużnik stał się wierzycielem już po zajęciu.

K. z. 254, 461 n.

Art. 259. Wbrew woli wierzyciela nie mogą być umorzone przez potrącenie ze strony dłużnika:

1) wierzytelności, dotyczące zwrotu rzeczy, oddanych na przechowanie, użyczonych lub samowolnie zabranych;

2) wierzytelności z tytułu alimentów oraz wierzytelności nie ulegające zajęciu;

3) wierzytelności z tytułu wynagrodzenia za pracę, jeżeli wynagrodzenie nie przenosi tysiąca dwustu złotych miesięcznie.

K. z. 159, 189, 218 § 2, 419, 428, 441 n., 446, 478, 498 § 1, 523, 534 § 1, II p. 11, III p. 10, VIII, X; K. k. 200, 201, 257 — 272; K. p. c. 572 — 576; Up. 34, 35, 36; rozp. Pr. Rz. i umowie o pracę prac. umysł. z 16 III 1928, poz. 323 i rozp. Pr. Rz. o umowie o pracę robotników z 16 III 1928, poz. 324.

Art. 260. Poręczyciel może potrącić to, co wierzyciel winien jest dłużnikowi głównemu, lecz dłużnik główny nie może potrącić tego, co wierzyciel winien jest poręczycielowi.

K. z. 254, 625, 635 § 1.

Art. 261. Dłużnik może potrącić wobec jednego z wierzycieli solidarnych, to co mu jest winien inny wierzyciel solidarny.

K. z. 9n., 19n., 254.

Art. 262. Kto z mocy ustawy obowiązany jest do świadczenia na rzecz osoby trzeciej, ten nie może potrącić wierzytelności, służącej mu przeciw temu, z kim zawarł umowę.

K. z. 92, 254.

Literatura pol.: A. K r a u s, Potrącenie w prawie pol., Kwartalnik pr. pryw. 1938, I, str. 55 n.. Omówienie tej pracy w N. k. z. 1938, str. 98; W. J. M e d y ń s k i, Potrącenie w kod. zob., N. k. z. 1935, str. 168 n; i z 1936 N 1—4. Z. F e n i c h e l, Potrącenie w pr. pol., N. k. z. 1934 r.; N 36 — 39 oraz w zbiorze: Polskie pr. pryw. i proc. str. 744 — 763.

U w a g a. Komentarz do całego tego działu (art. 254—262) dajemy łącznie ze względów technicznych, celem uniknięcia powoływania się i odsyłania do innych artykułów tegoż działu.

1. Potrącenie, będąc jednym z powodów wygaśnięcia zobowiązania, jest surogatem wykonania zobowiązania. Dzięki zrealizowaniu prawa potrącenia długi się u m a r z a j ą (do wysokości mniejszej wierzytelności) przez to, że d ł u ż n i k p ł a c i s w ó j d ł u g w i e r z y c i e l o w i (w całości

lub części) wierzytelnością jaką ma u niego. Częściowa zapłata może tu być narzucona, inaczej przy zwykłej zapłacie długu („wierzyciel może odmówić przyjęcia świadczenia częściowego, jeżeli cały dług jest wymagalny" — art. 206 § 1; w prawie wekslowym art. 39, wierzyciel nie może odmówić przyjęcia zapłaty częściowej). Przez potrącenie (wyraz którego się często używa dla określenia czynności skreślenia: „potrącenie z uposażenia" — w ustawach o umowie o pracę robotników i pracow. umysł.) rozumie się zaliczenie na poczet długu tego, co wierzyciel winien jest dłużnikowi. Sens gospodarczy potrącenia polega na ułatwieniu, wzgl. zaoszczędzeniu pracy przy dokonywaniu dwukrotnych wypłat, co zwykle wychodzi na korzyść dłużnika. Potrącenie jako sposób wykonania zobowiązania leży u podłoża instytucyj charakteru kompensacyjnego jak clearingi i rachunek bieżący.

2. Potrącenie bywa dwustronne lub jednostronne. Dwustronne lub dobrowolne jest skutkiem umowy (umowy kompensacyjnej) w sytuacji, gdzie obie strony są w stosunku do siebie zarówno wierzycielami, jak i dłużnikami; k. z. tego nie unormował, lecz i nie zabronił. Taka umowna kompensacja zachodzi właśnie w rachunku bieżącym (art. 533 i n. k. h.; Zoll — N 105 — nie uważa umownego potrącenia za potrącenie we właściwym tego słowa znaczeniu wobec braku momentu przymusu). Jednostronne, czyli ustawowe potrącenie zachodzi z mocy prawa bez potrzeby zawarcia umowy, nawet często wbrew woli wierzyciela i polega na tym, że dłużnik zalicza na poczet długu to, co jego wierzyciel jest mu winien. Jest to typowe potrącenie. Jest to prawo dłużnika, który ma wierzytelność u swego wierzyciela i prawo to wykonywa się przez proste oświadczenie (§ 2 art. 254 — o czym bliżej w uw. 8), dokonywane poza sądem lub przed sądem w toku postępowania sądowego. Oświadczenie to jest dopuszczalne przeciwko zasądzonej wierzytelności; jeżeli dłużnik

nie posiada dowodu piśmiennego swojej wzajemnej pretensji, a wierzyciel nie uzna zasadności potrącenia i prowadzi dalej egzekucję z wyroku, wówczas dłużnik może wytoczyć powództwo z art. 566 k. p. c., przy czym dla uzyskania surogatu pisma (uzasadniającego pozew z art. 566 k. p. c.) musi wytoczyć powództwo o ustalenie zasadności potrącenia. Patrz nadto orzecz. S. N. 10.II. 1939, C III 2787/36 w uw. 11 oraz orzecz. S. N. tamże w O. S. P. 326/39. Również wierzyciel upadłego może zgłosić takie oświadczenie — art. 37 pr. upadł.

Potrącenie można poniekąd uważać za pewien rodzaj uproszczenia egzekucji, gdyż dzięki niemu dłużnik egzekwuje od wierzyciela swoją wierzytelność.

3. Dla możności dokonania potrącenia potrzeba przede wszystkim, aby istniała: w z a j e m n o ś ć, tzn. aby ten, co potrąca (P) był jednocześnie dłużnikiem swego wierzyciela (W) oraz jego wierzycielem. Jeśli zatem P chce potrącić („przedstawić do potrącenia") wierzytelność, która mu nie służy, lecz służy drugiej osobie — warunek wzajemności nie istnieje; nie może więc P potrącić tej wierzytelności, która służy jego poręczycielowi przeciwko W (art. 260 zd. 2-ie), aczkolwiek sam poręczyciel, będąc nagabywany przez W o realizację poręczenia, może potrącić to, co W jest winien temu, za kogo poręczyciel poręczył; tak samo P, będąc solidarnym dłużnikiem, nie może przedstawić do potrącenia tego, co się należy jego solidarnemu współdłużnikowi od W.; natomiast, gdy przedstawi do potrącenia swoją wierzytelność do W, zwalnia tym resztę współdłużników solidarnych. Z braku wymogu wzajemności dłużnik nie może przedstawić do potrącenia przy wykonywaniu zobowiązania na rzecz osoby trzeciej tego, co mu jest winna osoba, z którą zawarł umowę, idącą na korzyść osoby trzeciej (art. 262); przepis ten jest zatem konsekwencją braku głównego warunku nastąpienia potrącenia. Dla braku tegoż warunku wzajemności nie jest również dopuszczalne po-

trącenie w stosunkach spółkowych (w spółce cywilnej — art. 568 i 569 i w spółce jawnej — art. 89 i 90 k. h., co zresztą świadczy o odrębności majątku spółki od majątku spólników), mianowicie spólnik nie może swojemu wierzycielowi przedstawić do potrącenia tego, co ów wierzyciel winien jest spółce, bo z tego, że spółka jest wierzycielką, nie wynika, że spólnik-dłużnik jest także jego wierzycielem. Natomiast, jeśli ktoś jest dłużnikiem spólnika a wierzycielem spółki, może, potrącić tę wierzytelność do spółki w granicach odpowiedzialności (solidarnej) spólnika za dług spółki (L o n g c h a m p s, str. 580). Z powodu braku elementu wzajemności dłużnik masy upadłości, a więc nie dłużnik upadłego, nie może zgłosić do kompensacji tego, co mu upadły jest winien; potrącenie nie może tu nastąpić nawet na wniosek syndyka (art. 36 pr. upadł.). Dodać jeszcze należy, że w stosunku do solidarnych wierzycieli dłużnik może potrącić to, co mu się należy od wierzyciela, który żąda od niego zapłaty długu z tym skutkiem, iż zwolni się z długu w stosunku do wszystkich wierzycieli (arg. z art. 9 § 1), oraz iż dłużnik ma prawo przedstawić do potrącenia nawet po zapozwaniu to, co mu jest winien jeden z solidarnych współwierzycieli (K r a u s, str. 61).

Wreszcie, przy przelewie wierzytelności, skoro dłużnik, stosownie do art. 174, może się bronić przeciwko cesjonariuszowi zarzutami, służącymi mu przeciw zbywcy wierzytelności, może on bronić się też potrąceniem wierzytelności, jaka mu służy przeciwko zbywcy w chwili, gdy się o przelewie dowiedział, jest to bowiem jeden z ważnych zarzutów, które mu służą (patrz pod art. 174 uw. 5 orzecz. S. N. Zb. 366/1938 z 4.XI. 1937, C II 1161/37; ta sama teza w orzecz. S. N. z 24. IX. 1937, C II 698/1937, O. S. P. 312/38), przy czym sam fakt, że dłużnik przed powzięciem wiadomości o przelewie nie złożył oświadczenia, o którym mówi art. 254 § 2 — nie pozbawia dłużnika prawa przeciwstawienia cesjonariuszowi zarzutu potrące-

nia, wobec brzmienia art. 174, ze względu na wsteczne działanie zarzutu potrącenia wynikające ze słów art. 254 § 2 in fine „z chwilą, kiedy stały się możliwe do potrącenia“ (S. N. Zb. 493/39 z 14.I. 1938, C I 52/37, przytoczone pod art. 174). Dla możności jednak dokonania tego potrącenia potrzeba, aby wierzytelność przed dowiedzeniem się o przelewie przez dłużnika była „potrącalna“, tj. odpowiadała warunkom, koniecznym dla ważności nastąpienia potrącenia, którymi — prócz warunku wzajemności — są: jednorodzajowość (ob. niżej, uw. 4), wymagalność (uw. 5) i zaskarżalność (uw. 6). Zdanie przeciwne, tj. że wystarcza, aby później spełniły się wszystkie warunki potrzebne do bytu potrącenia, tzn. po uczynieniu zarzutu potrącenia, byle by przy dowiedzeniu się o przelewie istniała wierzytelność tylko w zasadzie — nie dało by się uzgodnić z art. 174 (Kraus, str. 63).

4. Dla możności potrącenia jest następnie (tenże art. 254 § 1) wymagana jednorodzajowość wierzytelności obu, tj. potrzeba, aby przedmiotami obu wierzytelności były pieniądze, lub rzeczy zamienne (a więc nie indywidualnie oznaczone) tego samego gatunku i jakości. Spór, czy można dopuścić potrącenie wierzytelności pieniężnej z wierzytelnością w rzeczy zamiennej (Longchamps i Kraus są za niedopuszczalnością, Medyński za dopuszczalnością, jeśli chodzi o walory, — krytyka poglądu Krausa przez Medyńskiego w N. k. z. 1938, str. 99) należy rozstrzygnąć w sensie niedopuszczalności, gdyż potrącenie jest tylko sposobem wykonania zobowiązania wyjątkowo dopuszczonym przez ustawę.

Różnica miejsca płatności obu wierzytelności (nawet w różnych państwach) nie jest przeszkodą do potrącenia, powoduje tylko obowiązek powetowania straty, która by mogła powstać na tym tle (art. 255), tzn. zwrotu wydatków

lub naprawienia szkód, wynikłych dla wierzyciela z tego powodu, że nie otrzymuje on swego świadczenia we właściwym miejscu jego spełnienia (różnica cen i kursu).

Różnica ź r ó d e ł potrącalnych wierzytelności nie gra roli („chociażby z innego stosunku prawnego" mówi art. 254 § 1). Można np. potrącić wierzytelność cywilną z wierzytelnością wekslową.

Czy można potrącać w i e r z y t e l n o ś ć S k a r b u P a ń s t w a (lub związku publiczno-prawnego)? W przekonywująco uzasadnionym orzecz. S. N. Zb. 305/1938 z 28/V.—11.VI. 1937, C I 661/37 rozstrzygnięto kwestię możności zgłoszenia przez Skarb Państwa zarzutu potrącenia należności podatkowych w sporze o zasądzenie od niego należności prywatno-prawnej (z zastosowaniem odpowiednich przepisów k. z.). S. N. doszedł do wniosku, że przepisy prawa publicznego zawierają wprawdzie pewne ograniczenia, dotyczące możności potrącenia należności podatkowych z należnościami prywatno-prawnymi na żądanie wierzycieli tych ostatnich, lecz nie zawierają ograniczeń dotyczących potrącenia należności na żądanie Skarbu Państwa. Odwrotną sytuację, gdy dłużnik chce uregulować wobec Skarbu Państwa swój dług podatkowy przez potrącenie swojej należności prywatno-prawnej do Skarbu Państwa — regulują art. 30 i 34 dekretu o zobowiązaniach podatkowych z 16 maja 1946 r. (D. U. nr 27, poz. 173).

Potrącenia podatku dla umorzenia długu Skarbu Państwa może dokonać tylko właściwy urząd skarbowy, inne zaś urzędy państwowe nie mogą potrącać swych długów z wierzytelnością Skarbu Państwa za podatki (S. N. z 5.XI. 1937, C II 1132/37, Prz. Sąd. 1938 r., p. 77).

5. Następnym warunkiem jest B) w y m a g a l n o ś ć obu wierzytelności, tj. nadejście terminu spełnienia świadczenia (art. 192 § 1). Wymagalność musi być bezwarunkowa; uzależnienie wierzytelności od warunku (również rozwiązują-

cego) jest przeszkodą do potrącenia. Wierzytelność musi prawnie istnieć i nie być przedawniona, tzn. aby przeciwko jej poszukiwaniu nie mógł być zgłoszony zarzut przedawnienia. Wszakże wg art. 256 § 1 odroczenie wykonania zobowiązania udzielone przez sąd (np. na skutek zastosowania art. 269) lub bezpłatnie przez wierzyciela — nie stoi na przeszkodzie potrąceniu. Potrącenie jest zatem możliwe, jeśli P, dłużnik potrącający, uzyskał odroczenie wymagalności wierzytelności, wierzyciela W (tj. ulgę co do zapłaty) lub udzielił bezpłatnie odroczenia wymagalności wierzytelności, którą ma do W. Jeśli odroczenia udzielił potrącający za wynagrodzeniem (a więc nie „bezpłatnie") nie powinien on pozbawiać swego dłużnika korzyści z tego odroczenia i wówczas nie może zgłosić takiej wierzytelności do potrącenia.

Wymóg wymagalności odpada w razie upadłości (art. 34 pr. upadł.).

6. Wymóg C) z a s k a r ż a l n o ś c i. Niezaskarżalne są zobowiązania naturalne (niezupełne, moralne — art. 131, p. 1 i 2), przedawnione i takie, których dochodzić nie można: roszczenia z gry i zakładu (art. 610 i 611), wierzytelności z art. 9 ust. 1 ustawy z 23.III. 1931, poz. 423 o ograniczeniach sprzedaży napojów alkoholowych, nadwyżki wierzytelności ponad kwotę objętą układem w upadłości (art. 193 pr. upadł.) oraz te roszczenia, które z nastąpieniem prekluzji nie mogą być dochodzone (np. art. 319, 336, 375 § 3, 335 i in.) S. N. w orzecz. powoł. w uw. 4 — Zb. 305/1938, C I 661/37 wyjaśnił, że przez zaskarżalność w pojęciu art. 254 § 2 należy rozumieć samą możność poszukiwania przedmiotu w drodze przymusowej w odróżnieniu od zobowiązań naturalnych.

Wierzytelność p r z e d a w n i o n a do potrącenia nie nadaje się tylko wtedy, gdy przedawniona była już w czasie zaistnienia możliwości potrącenia (arg. a contrario z art. 256 § 2). Przedawnienie zatem nastąpione po tym czasie nie prze-

szkadza potrąceniu. Jest to następstwo mocy wstecznej potrącenia i podyktowane jest względami słuszności, gdyż często wierzyciel nie dochodzi wierzytelności, sądząc, że jest skompensowana przez wzajemną wierzytelność, wskutek czego, nie wytaczając powództwa, doprowadza ją do przedawnienia.

Wreszcie zauważyć należy, iż k. z. n i e w y m a g a w art. 254, aby długi potrącane były l i k w i d a l n e (płynne), a przeto potrącenie jest dopuszczalne, choćby suma jednego z roszczeń była przedmiotem danego sporu i ulegała określeniu dopiero przez sąd (powoł. już orzecz. S. N. Zb. 305/1938, C I 661/37 oraz orzecz. Zb. 530/1938 z 22.XII. 1937, C I 891/37). W orzecz. 4.II. 1936, C II 2235/35 P. P. A. 208/36 S. N. wypowiedział się, że nie nadaje się do potrącenia nieokreślone cyfrowo roszczenie wzajemne.

S. N. wypowiedział się, że sporne pretensje również mogą ulegać potrąceniu (orzecz. z 22.XII. 1936, C I 991/37, N. k. z. 75/38, Ruch. 687/38).

7. Art. 259 wyłącza od potrącenia niektóre wierzytelności i to bądź w interesie wierzyciela, bądź osób trzecich. Jeżeli taki zakaz istnieje w interesie wierzyciela, pomimo to z a z g o d ą tegoż będzie potrącenie możliwe.

Pkt. 1 art. 259 dotyczy wierzytelności co do zwrotu rzeczy oddanych na przechowanie i użyczonych. Do tej samej kategorii należą rzeczy złożone jako kaucja na zastaw. Do tych wierzytelności zaliczyć należy także roszczenia o wynagrodzenie niepieniężne zamiat żadania zwrotu rzeczy samowolnie zabranej (S. N. Zb. 85-1938 r. z 15.III. 1937, C III 2198/35, Ruch 1937, str. 868). Wyłącza się też od potrącenia wierzytelności co do rzeczy samowolnie zabranych, tj. skradzionych lub przywłaszczonych, ze względu na ich charakter deliktualny. Tylekrotnie powoływane orzecz. S. N. Zb. 305/38 wyjaśnia, że niemożność potrącenia wierzytelności samowolnie za-

branych (art. 259, p. 1) ma na celu niedopuszczenie, aby wierzyciel przez zabór mienia dłużnika zaspakajał swe roszczenia i nie dotyczy przypadku konfiskaty orzeczonej tytułem kary przez sąd, nie stanowiącej samowolnego zaboru. Wyłączenie nie dotyczy rzeczy, które dostały się na skutek zlecenia, komisu itp. K. z. nie wyłącza od potrącenia (jak to czyni § 393 k. c. n.) wierzytelności z tytułu czynu niedozwolonego i rozmyślnego. — Wyłączone są następnie wierzytelności z tytułu alimentów (pkt. 2 art. 259), tzn. te periodyczne wypłaty, które z mocy ustawy płaci się na utrzymanie. Nie należą tu renty (art. 162). — Wierzytelności z tytułu wynagrodzenia za pracę do wysokości 1200 zł miesięcznie nie ulegają potrąceniu, natomiast nie podpadają, pod ten zakaz wierzytelności innego rodzaju z tytułu świadczenia usług. Wyłączają się też wierzytelności nie ulegające zajęciu (w granicach, w których zajęcie jest niedopuszczalne).

Nawet za zgodą wierzyciela nie jest w pewnych przypadkach dopuszczone potrącenie, zakazane przez przepisy bezwzględnie obowiązujące (art. 341 § 3 k. h. zakazujący zaliczać na wpłaty na akcje wierzytelności do spółki akc., art. 163 § 2 k. h. zabraniający zaliczać na pokrycie udziału wynagrodzenia za usługi przy powstaniu spółki z ogr. odp. i art. 100 ustawy i spółdzielniach ograniczający potrącenie przy dopłatach).

W interesie osób trzecich wyłączone jest potrącenie wierzytelności zajętych w drodze egzekucji, gdy zajęcie zaszło przed nastąpieniem potrącalności (art. 258).

8. Potrącenie urzeczywistnia się (staje się skuteczne) przez o ś w i a d c z e n i e, a nie i p s o i u r e, jak w Kod. Nap. (wg starej zasady c o m p e n s a t i o f i t i p s o i u r e). Oświadczenie to jest zdarzeniem prawnym w pojęciu art. XL przep. wprow. k. z., powodującym potrącenie (pow. orzecz. Zb. 305/38). Gdy są spełnione warunki możno-

ści dokonania potrącenia (tzn. wzajemność, jednorodzajowość wierzytelności, wymagalność i zaskarżalność) mamy do czynienia ze „stanem potrącalności“ (Deckungslage). Dopóki jednak oświadczenie woli (odpowiadające warunkom art. 29 i nast.) nie nastąpi ,istnieje stan zawieszenia, niepewności. Oświadczenie o potrąceniu musi dojść do strony przeciwnej, aby o nim mogła powziąć wiadomość. Oświadczenie musi być bezwarunkowe i bezterminowe (Kraus, str. 77).

Oświadczenie może być dokonane w sądzie (podczas procesu — jako zarzut) oraz poza sądem. Skutek potrącenia, tj. umorzenie wzajemnych wierzytelności do wysokości niższej z nich następuje z chwilą, gdy zachodzi możliwość potrącenia („stan potrącalności“); a więc skutek ten zachodzi ex tunc (moc wsteczna). Wg Longchamps str. 389) wobec skutku wstecznego zapłata dokonana przez dłużnika po nadejściu stanu potrącalności w nieświadomości co do możliwości potrącenia jest zapłatą długu nienależnego. Teza ta jest, zdaniem naszym, nie trafna, gdyż umorzenie długu przez potrącenie następuje dopiero w skutku oświadczenia i do chwili złożenia oświadczenia wierzytelności obu stron istnieją, istnieją więc i wzajemne długi; zapłata zatem długu — mimo możności umorzenia go przez potrącenie — nie stanowi zapłaty długu nienależnego. Okoliczność zaś, iż dłużnik był nieświadom możności potrącenia nie ma wpływu na istnienie wzajemnej pretensji.

Wobec skutku wstecznego potrącenia uważa się, że przedawnienie nie może nastąpić w czasie między zajściem stanu potrącalności a oświadczeniem. S. N. orzekł, iż odsetki w czasie sądowego dochodzenia przedawnione mogą być potrącone, jeżeli w czasie, gdy potrącenie było już możliwe, nie były jeszcze przedawnione (orzecz., 11.III. 1937, C II 2788/36 Ruch

1937, str. 868; N. k. z. 1937, str. 115; Gł. adw. 1/1938, str. 27; Prz. Sąd. 1938, poz. 78).

Zgłoszenie zarzutu potrącenia w procesie przerywa przedawnienie (art. 279, p. 2 k. z.).

9. W myśl art. 257, jeśli jest kilka długów do potrącenia, można, zgodnie z art. 212 i 214 k. z., do kórych przepis odsyła, wskazać dług, który chce się uiścić: wierzyciel ma prawo przede wszystkim przez potrącenie pokryć swoje należności w zaległych kosztach, odsetkach i ratach.

10. Do potrącenia należy stosować przepisy k. z., jeśli zdarzenie prawne, które według tych przepisów powoduje potrącenie (oświadczenie dłużnika wierzycielowi o korzystaniu z prawa potrącenia) nastąpiło po wejściu w życie k. z., a przed tą datą nie nastąpiło zdarzenie prawne, które powodowałoby potrącenie według przepisów k. Nap. (S. N. Zb. 305/1938 z 28.V.—11.VI. 1937, C I 661/37).

Dopuszczalność potrącenia pretensji przeciwstawionej przez pracodawcę w przypadku zwolnienia pracownika po wejściu w życie k. z. winna być oceniona wg przepisów k. z. (S. N. Zb. 530/38 z 22.XII. 1937, C I 891/37).

Wypowiedzenie najmu traci swą skuteczność wskutek potrącenia, zgłoszonego przez najemcę tylko wówczas, jeżeli wierzytelność przedstawiona do potrącenia jest przynajmniej tak wysoka, jak zaległość czynszowa (S. N. Zb. 43/1938 z 8.II. 1937, C III, 297/35).

S. N. wyjaśnił, że nie można potrącać z wierzytelności za pracę wzajemnej pretensji pozwanego (Ubezpiecz. Społecz.) z tytułu należności za mieszkanie, gdyż potrącenie takich pretensji jest z mocy ustawy w ogóle niedopuszczalne, więc niedopuszczalne jest też potrącenie z mocy wyroku, bo wyrok taki byłby sprzeczny z ustawą, którą sąd ma stosować (orzecz. 10.III. 1936, C II 2767/35, O. S. P. 42/1937).

Zarzut potrącenia jest skuteczny i działa wstecz do chwili, w której obie wierzytelności były możliwe do potrącenia nawet w przypadku, gdy dłużnik oświadczenie o potrąceniu swej wierzytelności ze wzajemną wierzytelnością zbywcy wierzytelności złożył dopiero wobec nabywcy wierzytelności po dokonaniu przelewu na rzecz tegoż nabywcy (S. N. Zb. 377/38 z 6.II. 1936, C II 2424/36, Gł. P. 1937, p. 7).

Okoliczność, że dłużnik na podstawie swej wzajemnej pretensji pieniężnej wykonuje prawo zatrzymania na rzeczach wierzyciela, nie wyklucza dopuszczalności potrącenia z wierzytelności pieniężnej wierzyciela (S. N. 15.III. 1937, C III 2198/36, Ruch 1937, str. 867). Niewypłacenie przez pracodawcę pracownikowi części wynagrodzenia zgodnie z umową zawartą z tymże pracownikiem o pokryciu przez niego części wyrządzonej szkody — nie jest dokonaniem potrącenia w myśl art. 21 rozp. z 16.III. 1928 r. o umowie o pracę pracowników umysłowych (Dz. U. Nr 35, poz. 323); przez potrącenie bowiem należy rozumieć jednostronne oświadczenie pracodawcy, że wierzytelność pracownika ma być skutkiem pretensji wzajemnej pracodawcy uznana za wygasłą (S. N. Zb. 321/36 z 13.I. 1936, C III 811/34).

Zrzeczenie się wierzytelności po jej wygaśnięciu wskutek potrącenia jest niemożliwe (S. N. 27.II. 1939, C III 1353/37, O. S. P. 212/1939).

11. S. N. uznał, że spór sądowy toczący się o roszczenie nie wyklucza dopuszczalności potrącenia tego roszczenia w innym sporze (powoł. już orzecz. Zb. 85/1938 z 15.III. 1937, C III 2198/36).

Nie można zamiast podniesienia zarzutu potrącenia wytaczać osobnego powództwa o ustalenie, że dług wygasł przez potrącenie (S. N. Zb. 377/1936 z 9.XII. 1935, C III 614/35).

W przypadku wytoczenia powództwa o umorzenie egzekucji na podstawie art. 566 k. p. c. z powodu wygaśnięcia wie-

rzytelności wskutek potrącenia wierzytelności dłużnika powód powinien dołączyć do pozwu dowód pisemny stwierdzający, że powodowi przysługiwała pretensja wzajemna i że powód oświadczył pozwanemu, iż korzysta z prawa potrącenia swej wierzytelności z egzekwowanej wierzytelności. Dowodem na piśmie może być dokument publiczny lub taki dokument prywatny, przeciw któremu w umowie lub przed umową dowód ze świadków oraz z przesłuchania stron nie może być dopuszczony (S. N. 10.II. 1939, C III 2787/36, O. S. P. 326/1939 z glosą J. W., który nie zgadza się z poglądem co do niedopuszczalności dowodu ze świadków).

S. N. orzecz. w O. S. P. 322/1939 uznał, że dowodem stwierdzającym umorzenie zobowiązania w drodze potrącenia może być list dłużnika do wierzyciela zawierający oświadczenie, że potrąca swoją należność z wierzytelnością strony przeciwnej; konieczne jest jednak dla nastąpienia potrącenia, aby w tym oświadczeniu były szczegółowo określone wzajemne wierzytelności ulegające potrąceniu.

W tymże orzeczeniu wyjaśniono, że okoliczność, iż wyrok sądu polubownego nie został opatrzony klauzulą wykonalności, nie stoi na przeszkodzie potrąceniu zasądzonej powodowi sumy z wierzytelnością pozwanego, gdyż okoliczność ta powoduje tylko ten ujemny skutek, że powód nie może przed uzyskaniem klauzuli zrealizować w drodze egzekucji zasądzonej na jego rzecz wierzytelności dla braku tytułu wykonawczego, pozostaje zaś to bez wpływu na samą należność oraz jej wymagalność i na prawo potrącenia, którego źródłem jest k. z., nie zaś przepisy kodeksu o sądowym postępowaniu egzekucyjnym.

Roszczenie wypływające z długu gruntowego — pod rządem k. c. niem. — ma za przedmiot tolerowanie egzekucji z nieruchomości, a nie dług właściciela obciążonej nieruchomości w rozumieniu art. 254 § 1 k .z., roszczenie to zatem nie

może być potrącone z roszczenia wzajemnego o zaległy czynsz (S. N. Zb. 274/1939).

S. N. (orzecz. 3.X. 1945, C I 371/45 oraz glosa J. J. L i t a u e r a, Pań. i Pr. zesz. 3/1946, str. 132—138) wyjaśnił, że strona pozwana, która oświadcza, że dokonała lub dokonywa potrącenia wierzytelności będącej przedmiotem powództwa, tym samym twierdzi, że wierzytelność ta została w całości lub do pewnej wysokości umorzona, a zatem może żądać tylko oddalenia powództwa w całości lub w odpowiedniej części, nie może zaś domagać się w pozwie wzajemnym zasądzenia swej zgłoszonej do potrącenia wierzytelności oraz zasądzenia wierzytelności powoda, z dokonaniem przez sąd wzajemnego potrącenia obu tych wierzytelności.

12. W sprawie potrącenia w p r o c e s i e c y w i l. patrz L. K o n i c, Warunki procesowe potrącenia zgłoszone w formie zarzutu, P. Proc. Cyw. 1934 r., str. 657 n. oraz B a r t z, tamże 1934, str. 410.

Zgłoszenie potrącenia po raz pierwszy w instancji apelacyjnej nie jest sprzeczne z przepisem art. 403 k. p. c., gdyż potrącenie nie jest ani powództwem, ani powództwem wzajemnym, lecz tylko środkiem obronnym (M. L i s i e w s k i, odpowiedź na pytanie: „czy sąd może pominąć potrącenie zgłoszone przez pozwanego w drodze zarzutu po raz pierwszy w II instancji", Pań. i Prawo, zesz. 4, 1948 r.).

O niemożności zgłaszania zarzutu potrącenia w postępowaniu nakazowym, patrz orzecz. S. N. Zb. 357/1936 z 4.II. 1936, C II 2183/35 oraz rozprawę M. A l l e r h a n d a w tymże przedmiocie w P. Proc. Cyw. 1936, str. 751 i n. Odmienny pogląd w orzecz. 17.II. 1938, C II 2140/37, O. S. P. 516/1938, dopuszczający w postępowaniu nakazowym rozpoznanie zgłoszonego przez pozwanego zarzutu uiszczenia długu wekslowego czy to przez zapłatę, czy przez potrącenie.

U w a g a: Porów. art. 254 § 1 k. z. z art. 518 proj. k. c.; art. 254 § 2 k. z. z art. 519 projektu k. c.; art. 255 k. z. z art. 520 proj. k. c.; art. 256 § 1 k. z. art. 521 proj. k. c.; art. 257 k. z. z art. 522 proj. k. c.; art. 258 k. z. z art. 523 proj. k. c.; art: 259 z art. 524 proj. k. c.; art. 261 k. z. z art. 561 proj. k. c. Addenda II:

D z i a ł III.

ODNOWIENIE.

Art. 263. Jeżeli dłużnik, w celu umorzenia zobowiązania, za zgodą wierzyciela zobowiąże się świadczyć co innego, niż był obowiązany, albo choćby to samo, lecz z innej podstawy prawnej, zobowiązanie wygasa przez odnowienie.

K. z. 4, 6 § 1, 16 § 2, 20 § 1, 32, 50, 94 n., 266, 610 § 2. XL § 2.

Art. 264. § 1. Odnowienie nie domniemywa się.

§ 2. Zmiany w zobowiązaniu, dotyczące jedynie czasu, miejsca lub sposobu spełnienia świadczenia, oraz zmiany w zabezpieczeniu, oprocentowaniu lub innych dodatkowych świadczeniach, jak również wystawienie nowego dokumentu, nie stanowią same przez się odnowienia.

K. z. 111, 189 n., 263.

1. O d n o w i e n i e, czyli n o w a c j a (n o v a t i o n, N e u e r u n g s v e r t r a g) zachodzi, gdy umarza się zobowiązanie na skutek zaciągnięcia przez dłużnika wobec wierzyciela nowego zobowiązania w miejsce dawnego. Odnowienie, podobnie jak przyjęcie innego świadczenia w miejsce wykonania, zachodzić może tylko z a z g o d ą w i e r z y c i e l a; jest to więc umowa, której ważność ocenia się wg przepisów art. 50 i n. k. z. Odnowienie dokonane z jednym z dłużników solidarnych umarza w zasadzie dług wobec wszystkich (art. 16 § 2). Przy solidarności (czynnej) wierzycieli potrzebna jest dla odnowienia zgoda wszystkich wierzycieli (art. 20 § 1).

Odnowienie nie wymaga szczególnej formy, chyba że forma jest potrzebna ze względu na istotę nowego zobowiązania. Odnowienie stosunku objętego wyrokiem lub zrzeczenie się wyroku, względnie jego części przez jedną stronę na rzecz drugiej winno być pismem stwierdzone (S. N. 24.III. 1936, C I 2466/36, Ruch 1937, str. 626, N. k. z. 1937, str. 15 n.).

2. Przez umowę o odnowienie: A) musi nastąpić zaciągnięcie n o w e g o zobowiązania i B) zaciągnięcie nowego zobowiązania musi nastąpić w z a m i a r z e u m o r z e n i a dotychczasowego zobowiązania, co wynika z natury rzeczy.

A d A. „Nowe", tzn. takie, które się różni od dawnego istotną t r e ś c i ą, a więc przedmiotem (np. zamiast sprzedaży gruntu wiejskiego sprzedaje się dom w mieście) lub p o d s t a w ą p r a w n ą (zamiast być winnym z tytułu sprzedaży, dłużnik będzie winien z tytułu pożyczki). Nie stanowią odnowienia takie zmiany, które nie sprowadzają zmiany istoty lub charakteru dawnego zobowiązania. Natomiast zachodzi odnowienie, gdy się zmienia istotna treść zobowiązania, tj. gdy dłużnik będzie miał świadczyć c o i n n e g o niż dotychczas, lub gdy będzie miał coś świadczyć n a i n n e j p o d s t a w i e niż dawniej, wtedy bowiem będziemy mieli do czynienia z nowym zobowiązaniem samodzielnym. Nie będzie zatem odpowiadała temu wymaganiu i nie będzie stanowiła odnowienia np. zmiana ubezpieczenia na życie z premią na ubezpieczenie bezskładkowe.

A d B. Z a m i a r (a n i m u s n o v a n d i) odnowienia musi wynikać wyraźnie z zaciągnięcia zobowiązania nowego, gdyż odnowienie się nie domniemywa (§ 1 art. 264), musi zatem z woli stron w umowie wynikać, że chodzi o podstawienie nowego długu w miejsce dawnego lub zaciągnięcie zobowiązania zamiast wypełnienia, chociażby to nie było wyraźnie wypowiedziane. W razie wątpliwości ciężar dowodu ponosi strona, o której prawa chodzi.

3. Potrzeba, aby dawne zobowiązanie w a ż n i e i s t n i a ł o, a nowe ważnie powstało, gdy bowiem dawne zobowiązanie nie było ważne, to i nowe ważne nie będzie. Gdyby natomiast nowe nie było ważne, to dawne nie przestaje istnieć.

4. Odnowienie nie wymaga zmiany osób i sama zmiana osób nie stanowi odnowienia.

5. Samo uznanie długu (z wystawieniem np. dokumentu) nie stanowi odnowienia; powoduje ono tylko wygaśnięcie istnieć mogących zarzutów przeciwko roszczeniu.

6. Art. 264 w § 2 wskazuje (przepis interpretacyjny), że zmiany dotyczące czasu, miejsca lub sposobu spełnienia świadczenia, zmiany co do zabezpieczenia (np. zmiana przedmiotu zastawu lub poręczyciela) oprocentowania i innych dodatkowych świadczeń (np. zmniejszenia lub powiększenia) itp. — nie stanowią same przez się odnowienia.

7. Wciągnięcie wierzytelności do rachunku bieżącego, uniemożliwiając dochodzenie wierzytelności i rozporządzania się nią (art. 534 § 1 k. h.) powoduje moim zdaniem, odnowienie, gdyż uznanie rozliczenia stanowi samoistny tytuł prawny (art. 536 k. h.). Wierzytelność z chwilą wejścia do rachunku bież. poczytuje się za umorzoną. Czy jednak następuje przez to odnowienie? Przeważa pogląd, iż wierzytelność po wciągnięciu do rach. bież. choć ulega umorzeniu, nie zostaje niezwłocznie zastąpiona przez inną. Wniesienie wierzytelności do rach. bież. jest skutkiem zamiaru stron, w wyniku zawartej umowy, gdyż z natury rzeczy strony są zgodne, aby dawne zobowiązanie nie istniało obok nowego, zachodzi zatem „podstawienie długu w miejsce dawnego". W krajach romańskich przeważa pogląd, że wniesienie wierzytelności na rach. bież. sprowadza odnowienie (we Francji: T h a l l e r, L y o n - C a e n R e n a u l t, B o u t e r o n oraz kodeksy handl. włoski, rumuński, portug., chilijski i argent.; orzecz. S. N. Zb. 23/1931

oraz orzecz. z 10.XI. 1932, Rw. 2138/31, Prz. Sąd. 1932 N. 119). W literaturze polskiej komentarz D z i u r z y ń s k i e g o i in., uwaga 1 do art. 536 k. h. uważa kwestię za „pozbawioną większego znaczenia", podobnie L o n c h a m p s, str. 392. Zdaniem naszym bez uznania skutku odnawiającego rach. bież. niepodobna mówić o jego ważnym celu gospodarczym (mój artykuł, Rach. bieżący, w zeszycie XXXII Encyklopedii Podr. Pr. Prywatn.).

8. S. N. wyjaśnił, że ugoda (art. 621 k. z.) nie jest odnowieniem, gdyż przez ugodę nie doznaje zmiany zasadniczy stosunek, jaki istniał między stronami przed tym, ani przedmiot świadczenia, dlatego brak podstawy do przyjęcia odnowienia, które ma miejsce tylko wówczas, gdy zachodzi jeden z dwóch warunków: zmiana przedmiotu świadczenia, albo zasady prawnej (S. N. z 8.I. 1937, C II 1999/36, Prz. Not. 6-37 str. 128).

Art. 264 § 1 wylicza tylko pewne częściej spotykane rodzaje zmiany w zobowiązaniu i wyliczenie to nie jest wyczerpujące, tak że zmiany w zobowiązaniu nie wymienione w tym przepisie nie muszą jeszcze mieć charakteru odnowienia (S. N. 29.IV.1946, C III 931/45, W. Ś w i ę c i c k i, str. 192).

U w a g a: Porów. art. 263 k. z. z art. 525 proj. k. c.; art. 264 § 1 k. z. z art. 526 § 1 projektu k. c. Addenda II.

Art. 265. § 1. Wydanie wierzycielowi wekslu lub czeku, opatrzonego wekslowo lub czekowo obowiązującym podpisem dłużnika albo innych osób, nie stanowi odnowienia, jeżeli tego wyraźnie nie omówiono.

§ 2. Kto otrzymuje od dłużnika weksel lub czek, nie zwalniając go z pierwotnego zobowiązania, ten odpowiedzialny jest względem dłużnika za szkodę, wyrządzoną uchybieniem przepisom wekslowym lub czekowym.

K. z. 263; K. h. 555 § 2; weksl. 1, 7, 68 n., 75, 77, 99, 101, 103; czek. 1, 15, 60, 61.

1. Przepis ustanawia regułę, że wydanie wekslu (lub czeku) z podpisami zobowiązanych wekslowo nie stanowi odnowienia, jeśli tego wyraźnie nie umówiono. Oznacza to, że jeśli przy istnieniu zobowiązania dłużnik wydał weksel (lub czek) wierzycielowi, pierwotne zobowiązanie (przyczynowe, kauzalne) nie zostaje umorzone, pomimo powstania nowego zobowiązania — z wekslu, czyli nowej podstawy prawnej (ze względu na „abstrakcyjność" zobowiązania wekslowego). Weksel zwykle jest wydawany gwoli zabezpieczenia (pro solvendo, en vue de payement, Zahlungshalber); rzadko tylko daje się weksel w miejsce zapłaty (pro soluto, an Zahlungstatt). To ostatnie jest jakby pamiastką egzekucji i ma te same skutki: wierzytelność pierwotna wygasa, bez potrzeby badania, czy otrzymujący weksel uzyskał sumę w wysokości oznaczonej na wekslu. S. N. III, 1, Rw 2190/31 z 12.XI. 1931, O. S. P. 182/1932 wypowiedział się, że wydanie weksli na dłużną sumę (cenę kupna) czyni niedopuszczalne dochodzenie pretensji w drodze cywilnego sporu, gdy weksel dano w miejsce zapłaty. Gdy więc — a contrario — wydanie wekslu nie nastąpiło w miejsce zapłaty, pierwotna wierzytelność nie wygasa. Danie w miejsce zapłaty nie domniemywa się i musi wynikać z niewątpliwej zgody stron, której udowodnienie ciąży na tym, kto się na tę zgodę powołuje (wypowiada to wyraźnie art. 116 k. z. szwajc., na którym jest wzorowany przepis art. 265). S. N. Zb. 262/1932 ustalił, iż z samego faktu doręczenia weksli nie można wysnuć wniosku, iż wygasł dług, wynikający z obowiązku uiszczenia składek ubezpieczeniowych, jeżeli nie zbadano, czy zamiarem stron było istotnie dokonanie odnowienia i umorzenie w ten sposób długu z umowy ubezpieczenia. Również w orzeczeniu Zb. 167/36 z 23.X.1935, C II 1285/35 wypowiada się S. N., iż przyjęcie wekslu kaucyjnego na zabezpieczenie rat długu nie przekształca roszczenia w abstrakcyjne roszczenie wekslowe i nie powoduje odnowie-

nia. Doręczenie wekslu za należność towarową nie jest zapłatą długu, lecz ma na celu umożliwienie uzyskania zapłaty w trybie przyśpieszonym (S. N. z 23.II. 1937, C. II 1647/36, P. P. H. 6/1937, str. 274, Ruch 1937, str. 868) lub zabezpieczenie długu (S. N. z 17.XII.1936, C II 2122/36, O.S.P. 596-1937): Co do czeku — S. N. wyjaśnia, że wydanie czeku na pokrycie zobowiązania może powodować umorzenie długu jedynie pod warunkiem, że czek przez trasata zapłacony zostanie, o ile między stronami nie było umówione wyraźnie, że wydanie czeku ma stanowić odnowienie (S. N. 1.III. 1937, C I 1213/36).

Wierzytelność zatem pierwotna nie wygasa w braku odmiennej woli stron. Wierzyciel może puścić weksel w obieg i wskutek tego otrzymać zaspokojenie lub oczekiwać terminu płatności. Jeśli weksel nie zostanie zapłacony, wierzyciel może się zrzec poszukiwania wekslowego i dochodzić należności z wierzytelności pierwotnej (przyczynowej, créance causale, Grundgeschäft), tj. tej która leżała u podstawy z obowiązkiem zwrotu wekslu dłużnikowi, od którego go otrzymał z tym, aby ostatni miał możność wykonywania praw wekslowych zwrotnych (regresowych), które są przywiązane do weksli Powyższy pogląd podziela orzecz. S. N. Zb. 254/1939 z 16.IX.1938, C I 1054/37.

Przez danie i przyjęcie wekslu prolongacyjnego nie następuje umorzenie poprzedniego zobowiązania, lecz tylko przedłużenie terminu jego płatności (S. N. 29.IV. 1946, C III 932/45, W. Święcicki, str. 194).

Utrata wekslu oddanego na przechowanie nie uzasadnia roszczenia przeciwko przechowawcy o odszkodowanie w wysokości sumy wekslowej, gdy powód zaniechał drogi postępowania umarzającego weksel, a także nie wykazał, iżby mógł uzyskać zaspokojenia z tytułu zobowiązania będącego u podłoża wydania wekslu (S. N. 19.I. 1946, C I 158/45, W. Święcicki. str. 199).

Ponieważ wydanie na pokrycie zobowiązania czeku nie stanowi odnowienia zobowiązania, odpowiedzialność wystawcy czeku wobec wierzyciela istnieje, pomimo, iż niezapłacenie czeku przez bank, na który on był wystawiony, nastąpiło nie na skutek braku pokrycia, lecz w wyniku wypadków wojennych oraz zakazu dokonywania wypłat z rachunków okupacyjnych, zarządzonego przez Ministra Skarbu rozporządzeniem z 6.I. 1945 r. Ze względu jednak na powyższy zakaz wierzyciel nie może żądać od wystawcy zapłaty z czeku, nim uzyska zezwolenie Ministra Skarbu na wypłatę zgodnie z pomienionym rozporządzeniem (S. N. 27.V. 1947, C II 37/47, W. Święcicki, str. 197).

2. § 2 wypowiada zasadę, że otrzymujący weksel nie na umorzenie zobowiązania pierwotnego powinien przedsięwziąć środki pilności celem zachowania praw z wekslu, inaczej odpowiada względem dłużnika za szkodę. Powinien więc weksel w czas zaprotestować, aby ten, komu weksel zwróci, nie miał z braku protestu odciętej drogi do wykonania zwrotnego poszukiwania.

Uwaga: Porów. art. 526 § 2 proj. k. c. Addenda II.

Art. 266. Gdy wierzytelność pierwotna zostaje umorzona przez odnowienie, zabezpieczenia prawem zastawu albo poręczeniem mogą być utrzymane w mocy, jeżeli zastawca i poręczyciel na to się zgodzą.

Umorzenie zobowiązania powoduje, że prawa akcesoryjne, tj. zabezpieczenia przywiązane do zobowiązania wygasają automatycznie. W dalszym istnieniu tych zabezpieczeń zainteresowany jest wierzyciel i dłużnik oraz ci, którzy są odpowiedzialni z tytułu zabezpieczeń.

Przepis stanowi, iż dla dalszego bytu zabezpieczeń poprzedniej wierzytelności i rozciągnięcia ich na nową wierzytelność potrzeba „zgody“ dających zabezpieczenie. Zgoda jest pozytywnym oświadczeniem woli, które nie wymaga żadnej formy

i niewątpliwie może być również wyrażona w sposób dorozumiany (art. 29). Jednak dla wyrażenia zgody w sposób dorozumiany potrzeba, aby zabezpieczający był świadom faktu dokonanego między stronami odnowienia oraz tego, że zachowanie jego w danych okolicznościach powoduje rozciągnięcie jego zabezpieczenia także na wierzytelność odnowioną.

Milcząca zgoda zachodzi, gdy np. dłużnik, będący zastawcą, nie żąda zwrotu rzeczy zastawionej, pomimo odnowienia zobowiązania, które jest zabezpieczone zastawem.

Dział IV.

NIEMOŻLIWOŚĆ ŚWIADCZENIA

Art. 267. § 1. Gdy spełnienie świadczenia stało się niemożliwe skutkiem okoliczności, za które dłużnik nie odpowiada, zobowiązanie wygasa.

§ 2. Dłużnik zwolniony skutkiem niemożliwości od obowiązku świadczenia w całości lub części traci prawo do świadczenia wzajemnego w całości lub części, a gdy je już otrzymał, obowiązany jest do zwrotu.

§ 3. Gdy w zobowiązaniu wzajemnym świadczenie jednej strony stanie się niemożliwe do wykonania tylko w części, druga strona może odstąpić od umowy, jeżeli z natury zobowiązania albo z celu zamierzonego przez strony wynika, że częściowe wykonanie zobowiązania nie ma dla strony uprawnionej znaczenia.

K. z. 14, 26, 56, 78, 123, 129, 216 § 1, 239 n., 250 § 2, 251—253, 504, 529.

1. Nie chodzi tu o niemożliwość pierwotną, tj. taką, która istniała przy zawarciu umowy, bo wtedy ani umowa, ani zobowiązanie nie mogło w ogóle dojść do skutku (art. 56 § 1), chodzi natomiast o sytuację, gdy świadczenia nie można spełnić (§ 3 art. 267 mówi o niemożliwości „wykonania świadczenia", chociaż zwykłą terminologią k.z. jest „spełnienie" świadczenia)

już po zawarciu umowy z powodu niezależnej od winy dłużnika okoliczności. Istnienie takiej okoliczności obowiązany jest w razie sporu udowodnić dłużnik (art. 239). Brak jest wtedy podstawy do żądania naprawienia przez niego szkody (tenże art. 239, wzgl. art. 252). Impossibilium nulla est obligatio. S. N. wyjaśnił, że przez siłę wyższą uznać należy zjawiska lub wypadki takie, w których przeszkoda była nie do przezwyciężenia, a w skutek tego uniemożliwiała wykonanie zobowiązania a nie takie, które jedynie utrudniały wykonanie dostawy lub czyniły wykonanie uciążliwym, wywołującym konieczność ponoszenia pewnej ofiary, gdyż nie można w takich przypadkach mówić o niemożliwości wykonania (S. N. 24.IV — 14.V.1936, C I 2461/35, Mies. P. H. 1936, str. 124). Ob. również orzecz. S. N. z 9.X.1936, C II 1229/36, przytoczone pod art. 129 uw. 3 oraz z 16.X.1938, O. S. P. 368/1939 r., pod art. 243 uw. 3.

Odróżniamy niemożliwość przedmiotową (niezależną od osoby) od podmiotowej; z powodu ostatniej świadczenie nie może być spełnione bez winy dłużnika, np. wskutek choroby (np. malarz nie może z powodu choroby namalować portretu). Przepis odnosi się zarówno do niemożliwości przedmiotowej, jak i podmiotowej .

Niemożliwość może nie być bezwzględna. Wystarczy dla istnienia niemożliwości świadczenia, gdy mający świadczyć musi, aby móc świadczyć, przezwyciężyć nadzwyczajne trudności osobiste lub majątkowe, natomiast nie zwalnia od skutków niewykonania zobowiązania niewypłacalność lub niezastąpienie się przez reprezentanta, gdy to jest możliwe.

Zobowiązanie wygasa, jeśli bezwzględna niemożliwość spowodowana okolicznościami, za które dłużnik nie odpowiada, trwała w ściśle oznaczonym czasie, w którym zobowiązanie musiało być wykonane. W procesie dowód istnienia niemożliwości ciąży na twierdzącym.

Przepis odnosi się do niemożliwości zarówno faktycznej, jak i prawnej. Niemożliwość bywa f a k t y c z n a np. utrata przedmiotu świadczenia i niemożność zastąpienia go innym, również przerwanie komunikacji i p r a w n a, np. wyjęcie dostarczyć się mającej rzeczy z obiegu; jeżeli chodzi o rzeczy określone co do gatunku, niemożliwość istnieje, gdy całego tego gatunku nie można otrzymać w tym okręgu handlowym, gdzie się go zwykle nabywa.

2. Niemożliwość c z ę ś c i o w a powoduje częściowe też zwolnienie od zobowiązania. Wyjątek — w umowach najmu. Niemożliwość może być przemijająca, lecz wtedy zobowiązanie nie wygasa, jedynie wykonanie zobowiązania ulega odroczeniu. Tylko w umowach, obliczonych na dłuższe trwanie (najem, dzierżawa, praca), gdy niemożliwość trwa pewien czas, można mówić o częściowej (w granicach tego czasu) niemożliwości uwalniającej częściowo od zobowiązania.

3. Wygaśnięcie obowiązku jednej strony świadczenia — w całości lub części — skutkiem niemożliwości pociąga p r z y u m o w a c h w z a j e m n y c h wygaśnięcie odpowiedniej części obowiązku wzajemnego drugiej strony. Obowiązek zwrotu otrzymanego świadczenia opiera się na art. 129. Jeśli niemożliwość zachodzi tylko w pewnej części, w tej tylko części wygasa obowiązek spełnienia świadczenia wzajemnego; zwrot będzie też dotyczył tylko części.

4. Z natury zobowiązania może wynikać, że częściowo tylko wykonane zobowiązania są bez znaczenia dla uprawnionego, ze względu na cel umowy, który musi być wyraźny lub dorozumiany. Odstąpienie odbywa się przez oświadczenie, które nie wymaga formy (wyjątek wynika z art. 111).

5. Pomimo przepisu art. 267 można ważną umową (gwarancyjną) utrzymać w mocy odpowiedzialność dłużnika w razie niemożliwości świadczenia, chociaż niemożliwość nie była od niego zależna, gdyż normy art. 267 mają charakter dyspozytywny.

6. Gdy wg umowy sprzedawca miał dostarczyć nabywcy kilka wagonów kapusty w czasie kampanii jesiennej z gruntów oznaczonej gminy po zgłoszeniu przez nabywcę żądania dostawy i gdy żądanie to zostało zgłoszone dopiero w mies. listopadzie, kiedy zbiór kapusty już minął, należy uważać że zobowiązanie sprzedawcy wygasło zgodnie z art. 267 § 1 k. z. wobec niemożności świadczenia, skoro chodziło nie o bezwzględną dostawę kapusty, lecz o dostawę z oznaczonego miejsca i w oznaczonym czasie (S. N. w O. S. P. 510/1938 r.)

S. N. uznał, iż zachodziła bezwzględna niemożliwość świadczenia powodująca wygaśnięcie zobowiązania na okres, w którym istniały przepisy okupanta zabraniające pod groźbą kary śmierci wydawania wymiarów i rozporządzania w jakikolwiek sposób środkami żywnościowymi (orzecz. Zb. 70/1947, 5.IX.1946, C III 448/46, P. i P. zesz. 2 r. 1947, str. 112 n.).

Dłużnik musi wykazać, że przedsięwziął wszelkie czynności, jakie mogły prowadzić do spełnienia świadczenia, że wyczerpał wszelkie dostępne mu środki faktyczne i prawne, by wywiązać się z zobowiązania, że jednak przy dołożeniu zapobiegliwości i staranności wymaganej w życiu potocznym (od kupca z racji jego zawodu można wymagać większej obrotności, rzutkości i orientacji niż od osoby nie mającej umiejętności kupieckich) spełnienie świadczenia okazało się niewykonalne (S. N. Zb. 49/1947 r. z 21.X.1946, C III 604/46).

U w a g a: Porów. art. 267 § 1 k. z. z art. 509 § 1 proj. k. c. i art. 267 § 3 z art. 610 § 2 proj. k. c. Addenda II.

Art. 268. Jeżeli rzecz będąca przedmiotem świadczenia została utracona, a dłużnikowi służą z tego tytułu roszczenia odszkodowawcze przeciwko osobom trzecim, obowiązany on jest ustąpić wierzycielowi te roszczenia lub uzyskane odszkodowanie.

K. z. 124, 157 n., 168, 242.

Jeśli niemożność wynika z utraty rzeczy, będącej przedmiotem świadczenia, istnieje obowiązek s u r o g a c j i, polega-

jący na tym, iż dłużnik obowiązany jest odstąpić wierzycielowi roszczenie odszkodowawcze do osób trzecich (świadczenie zastępcze), służące mu z tytułu utraty rzeczy (np. wynagrodzenie ubezpieczeniowe). Jeżeli roszczenie to zostało zrealizowane, dłużnik ma wydać uzyskane odszkodowanie. Przepis opiera się na zasadzie, że nikt nie może się zbogacać cudzym kosztem. Obowiązek jest ograniczony do korzyści, które pochodzą ze zdarzenia powodującego niemożliwość. W przypadku odszkodowania zastępczego może dłużnik domagać się od drugiej strony spełnienia świadczenia wzajemnego bez względu na to, czy świadczenie zastępcze równoznaczne jest z wartością utraconej rzeczy.

Uwaga: Porów. art. 509 § 2 proj. k. c. Addenda II.

Dział V.

WYGAŚNIĘCIE LUB ZMIANA ZOBOWIĄZAŃ ZE WZGLĘDU NA NADWYCZAJNE WYPADKI.

Art. 269. Gdy z powodu nadzwyczajnych wypadków, jako to: wojny, zarazy, zupełnego nieurodzaju i innych klęsk żywiołowych, świadczenie było połączone z nadmiernymi trudnościami lub groziło jednej ze stron rażącą stratą, czego strony nie mogły przewidzieć przy zawarciu umowy, sąd może, jeżeli uzna to za konieczne według zasad dobrej wiary, po rozważeniu interesów obu stron, oznaczyć, sposób wykonania, wysokość świadczenia lub nawet rozwiązać umowę.

K. z. 50 n., 107, 210, 240, 289, 352; ob. w uw. 4.

Literatura pol.: Przybyłowski, Wpływ zmiany stosunków na zobowiązania, Lwów, 1926 r. oraz tegoż odpowiedź w P. i P. zesz. 5—6 z 1947 r. str. 113 n. **Sz. Rundstein:** Niemożność wykonania zobowiązań a wojną, Themis polska t. VIII, 1918 r. zesz. 1 i 2. **W. Miszewski,** Art. 269 k. z. w zastosowaniu do zobowiązań kupującego. Kwart. pr. pryw. III, 1932 r. **J. Wasilkowski,** Zagadnienie nominalizmu pieniężnego w orzecznictwie polskim, Państwo i Prawo, zesz. 4, 5, 6, 7 i 8

z 1948 r. Ignacy Rosenblüth-Różański, Wpływ zmiany wartości pieniądza na zobowiązania pieniężne, Dem. Prz. Praw. 9/1947.

1. Prócz regulacji skutków niemożliwości świadczenia (art. 267) k. z. przewiduje sytuacje, w którym świadczenie jest „nadmiernie utrudnione" lub grozi, w razie spełnienia go „rażącą stratą", a to z powodu „nadzwyczajnych wypadków", do których przepis zalicza w pierwszym rzędzie wojnę. Już więc z tego widać, że w dobie dzisiejszej przepisowi przypadnie rola regulatora mnóstwa sytuacyj prawnych, na które wojna lub podobne jej wypadki wpływ wywarły.

Kodeksy dzielnicowe na ogół uświęcały zasadę pacta sunt servanda, uważając ją za konieczną dla bezpieczeństwa obrotu. W niektórych tylko przypadkach, zważywszy okoliczności, dozwalano brać pod uwagę zmiany stosunków, zaszłe po zawarciu umowy (§§ 321 i 610 k. c. n., § 936 k. c. austr., jeśli chodzi o umowę przedwstępną, art. 1184 k. Nap., dopuszczający udzielenie zwłoki dłużnikowi).

Życie wskazuje jednak, iż, jeśli tzw. dobra wiara (dobre obyczaje, uczciwość, etyka) ma być podstawą przy wykonywaniu zobowiązań (art. 189 k. z.), to niepodobna nie upatrywać pewnych zgrzytów między postulatem pacta sunt servanda a sytuacją, w której, z powodu nieprzewidzianych zmian stosunków, znalazł się dłużnik lub nawet wierzyciel. To też oddawna uznawano, że każda umowa zawiera w sobie milczącą przesłankę, że „rzeczy tak stać będą, jak stoją", tzn. że się nie zmienią okoliczności, w których lub w przewidywaniu których umowę zawarto, inaczej zobowiązanie musi upaść, umowa musi się rozwiązać lub ulec zmianie co do treści. Jest to słynna „clausula rebus sic stantibus", wypróbowana przede wszystkim w stosunkach międzynarodowych. Luki pozytywnych przepisów ustawowych musiały wypełnić teorie (we Francji — teoria nieprzewidzenia, théorie de

l'imprévision, w nauce germ. teoria nadmiernej trudności świadczenia, Unerschwinglichkeitslehre itd.).

Patrz o tym w pracy Przybyłowskiego, wyżej wskazanej.

2. Zastosowanie przepisu zależy od pewnych warunków:

A. Zmiana stosunków ma być skutkiem nadzwyczajnych wypadków, przykładowo tylko wyliczonych w art. 269: wojny (a więc bombardowania, nalotów, oblężenia itp.), zarazy, zapełnego nieurodzaju i innych klęsk żywiołowych. Do tej samej kategorii zaliczyć należy masowe rozruchy, strajki, lub podczas okupacji — „łapanki", aresztowania, deportacje, z powodu których wykonanie zobowiązania było, jeżeli nie uniemożliwione, to w każdym razie niezwykle utrudnione. Należą tu również pożary, przerwanie lub niezmierne utrudnienie komunikacji kolejowej lub podobne zdarzenia, chociażby tylko lokalne, które wywołać mogły niezmierne straty, gdyby przy istnieniu tych okoliczności miało się zobowiązanie wykonać. Natomiast do nadzwyczajnych wypadków nie zalicza się ogólnego pogorszenia warunków gospodarczych i materialnych, ani przypadków nadmiernej trudności świadczenia, nie spowodowanych nadzwyczajnymi wypadkami w rodzaju wymienionych w art. 269, ani podwyższenia się cen w związku z polepszeniem się koniunktury gospodarczej, ani pewien ich spadek wywołany jej pogorszeniem się, ani, wreszcie, obniżenie się wartości nieruchomości, gdyż są to objawy fluktuacji życia gospodarczego; tylko nadzwyczajne i głębokie zmiany w życiu gospodarczym, które mogłyby być postawione na równi z wojną, lub klęską żywiołową, uzasadnić mogą zastosowanie przez sąd innego niż umówiony sposobu wykonania zobowiązania lub zmianę wysokości świadczenia (S. N. Zb. 409/38 z 24. XI. 1937 C III 2082/37).

Dewaluacja pieniądza, będąca ogólną klęską gospodarczą, spowodowaną przez wojnę, podpada pod pojęcie nadzwyczajnego wypadku przewidzianego w art. 269 k. z. (S. N. 25.V. 1946, C II 99/46, P. i P. zesz. 1 z 1947 r., str. 137 n.). Co do złotego „krakowskiego" — podobne orzeczenie S. N. Zb. 10/1947 z 3.XII.1945 r. C II 575/45).

„Zupełny nieurodzaj" oznaczać może podczas wojny niedokonanie zbiorów z powodu nieuprawiania gleby. W razie klęski posuchy, art. 411 jest w stosunku do art. 269 normą szczególną; ogranicza on stosowanie art. 269 do rozmiarów podanych w art. 411 (S. N. 20.XI. 1937, C III 755/37, Ruch 1938, str. 919).

Trudność spełnienia świadczenia może być osobista (choroba bez możności zastąpienia się) lub materialna.

„Przewrót gospodarczy" nie jest przesłanką stosowania art. 269 (i wyraz ten wykreślono z projektu Kom. Kod.), gdyż pojęcie to jest nader rozciągliwe i może dać powód do niesłusznych roszczeń. Zmiana stosunków na rynku gospodarczym i finansowym na korzyść lub niekorzyść jednego z kontrahentów nie podpada pod pojęcie okoliczności, usprawiedliwiającej zastosowanie art. 269 (S. N. 11.I. 1938, C II 1717/37). S. N. orzekł, że wstrząsy gospodarcze nie należą do okoliczności, które wg zasady zaufania i uczciwości zwolnić by mogły dłużnika od zobowiązania (orzecz. z 18.IX. 1936, C III 1757/45). Kryzys ekonomiczny nie uzasadnia żądania obniżenia reszty ceny kupna za nabytą i już wydaną nieruchomość, gdyż było by to sprzeczne z art. 304 § 1 k. z. (S. N. Zb. 4/38 z 3.IX. 1936, C II 820/36 — krytyka tego orzecz. w powoł. rozp. W. M i s z e w s k i e g o — i z 18.IV.1937, C II 3112/36, Ruch 1937, str. 626, O. S. P. 90/1938). Orzeczenie to wyjaśnia, że dłużnik nie może się powoływać na zwyżkę wartości złotego i żądać na zasadzie art. 269 k. z. obniżenia sumy należnych od niego odsetek, gdy był on w zwłoce z zapłatą długu, a zwyżka wartości złotego nastąpiła dopiero po terminie płatności tego długu. Poza tym nie może

być w ogóle mowy o nadzwyczajnym wypadku w rozumieniu art. 269, jeżeli wzrost siły nabywczej złotego następował stopniowo, a nie gwałtownie. W każdym zaś razie dłużnik nie może się powoływać na kryzys gospodarczy, jako podstawę do udzielenia mu ulg w wykonaniu zobowiązania, jeśli pretensja była płatna kryzys gospodarczy, jako podstawę do udzielenia mu ulg w wyjeszcze w czasie pomyślnej koniunktury w kraju (S. N. 14.V.1937, C II 13/37, P. P. A. 1937, poz. 321). Jednak uznano, że zniszczenie podczas wojny maszyny do szycia usprawiedliwia obniżenie do połowy długu z tytułu niedopłaconej ceny kupna (orzecz. Wydz. Odw. S. O. w Warszawie z 4.X.1941, Zb. tez B. O. przy S. Ap:, zesz. 2—1942 r.). Trafność tego orzeczenia budzi wątpliwości wobec tezy S. N., że przepisy art. 269 i 304 k. z. nie mają zastosowania gdy przedmiot kupna został nabywcy wydany (orzecz. z 3. IX. 1936, C II 820/36, Now. P. 221/37, N. k. z. 3/37, P. S. 225/37).

B. W związku przyczynowym z nadzwyczajnym zdarzeniem musi zachodzić nadmierna trudność świadczenia dla dłużnika połączona z pewnym niebezpieczeństwem życia lub zdrowia lub też zagrażająca nadmierną stratą dla dłużnika (np. jeśli ma dokonać dostawy przedmiotu, którego nie może nabyć u producenta) lub dla wierzyciela (który wzamian za pożyczkę w dobrej monecie miałby otrzymać zwrot w pieniądzu zdewaluowanym nie pozostającym w żadnym stosunku do pieniędzy pożyczonych)

C. Ważnym jest zasadniczy warunek, aby w chwili zawarcia umowy strony nie mogły przewidzieć — przy dołożeniu należytej staranności normalnego, przeciętnego człowieka — i nie przewidziały trudności lub strat przy wykonaniu umowy. Ten wymóg będzie surowszy, gdy chodzi o stronę więcej uświadomioną ponad miarę przeciętną. Zwykle przy zawarciu umowy bierze się pod uwagę tzw. normalne ryzyko lub trudności i określa się bliżej wzajemne stosunki

stron w razie, gdy te trudności nastąpią; wtedy, oczywiście, nie ma pola do stosowania art. 269. Przepis stosuje się natomiast wtedy, gdy zmiana stosunków nastąpiła poza horyzontem przewidywań stron (wojna, której się nie przewidziało, również, moim zdaniem, poważna i nieprzewidziana zwyżka cen). Można wszakże stosować przepis i do umowy, zawartej podczas wojny, gdy pomimo toczącej się wojny nie przewidziało się jakiejś niezwykłej nawet na tę epokę trudności lub straty. S. N. uznał, że nie można powoływać się na art. 269, jeśli przy troskliwym rozważeniu zachodzących warunków pracodawca mógł z góry przewidzieć zachodzące niedogodności, a pracobierca ma interes w utrzymaniu umowy bez zmian (Zb. 22/1935 z 15.VI. 1934, C III 71/34).

D. Ocena zmian i stwierdzenie istnienia trudności lub strat należy, w razie sporu, do sądu, który ma się kierować przy orzeczeniu w tym przedmiocie zasadą dobrej wiary i interesem obu stron. Dobra wiara jest podwaliną każdej umowy, która, gdy nie odpowiada wymaganiom dobrej wiary, jest nieważna (art. 56). Wykonanie zobowiązania ulega zmianie, jeśliby jego ścisłe wykonanie urągało wymogom dobrej wiary. W tym porządku myśli S. N. (orzecz. 14.V. 1937, C II 13/37, Prz. S. 1938, poz. 79) orzekł, iż strona nie może domagać się ulg z art. 269, jeśli dopuściła się zwłoki w dopełnieniu swych zobowiązań, gdyż to sprzeciwiałoby się zasadom dobrej wiary, którą przepis art. 269 każe brać pod uwagę.

Interes obu stron powinien być starannie przez sąd zważony, gdyż całe ryzyko umowy nie może obciążać jednej strony, która, gdyby była przewidziała przyszłe trudności lub straty, nie byłaby w ogóle zawarła umowy. Nie może jednak powoływać na niewspółmierność wzajemnych świadczeń, wywołaną nadzwyczajnymi trudnościami ten, kto nie zapłacił reszty ceny kupna za przedmiot, który mu już wydano (ob. jednak

powyżej pod A orzeczenie S. O. w Warszawie z 4.X.1941 r. co do zniszczonej maszyny do szycia).

Sąd ma władzę dyskrecjonalną co do stosowania środków dla zapobieżenia nadmiernym trudnościom przy wykonaniu zobowiązania oraz rażącej straty. Może bądź oznaczyć sposób wykonania zobowiązań (dostarczenie oleju krajowego zamiast zagranicznego, odroczenie wypłaty lub rozłożenie na raty), wysokość świadczeń (obniżyć je lub podwyższyć). Sąd może zmienić zobowiązanie i to nie tylko co do wysokości świadczenia, lecz i co do czasu wykonania umowy (np. przedłużyć umówiony czas trwania stosunku prawnego — dzierżawy, patrz odpowiedź P r z y b y ł o w s k i e g o w P. P., zesz. 5—6 z 1947 r., str. 113). Sąd może „nawet" rozwiązać umowę („nawet" — oznacza: w ostatecznym razie, z ostrożnością). W ramach art. 269 sądy nie są jednak władne nakładać na sprzedawcę obowiązku dostarczenia kupującemu innych maszyn rolniczych nie objętych umową (S. N. z 23.III. 1937, C II 2978/37, P. P. A. 1937, poz. 197).

S. N. wyjaśnił, że możność rozwiązania przez sąd umowy uważa się za środek ostateczny, który może być przez sąd stosowany tylko w tym razie, gdy zgodne z wymaganiami dobrej wiary i interesami obu stron uregulowanie ich stosunku nie może być osiągnięte w drodze oznaczenia przez sąd „sposobu wykonania" lub „wysokości świadczenia" (orzecz. z 13.XI. 1947, C I 349/46, Przeg. Not. 2—3/1948, str. 207).

3. Sądy meriti środki te stosować są władne o s t a t e c z n i e, tzn. że zakres ulg, przyznanych przez sąd dotyczy f a k t y c z n e j o c e n y sporu i nie może być zaskarżony skargą kasacyjną z tej przyczyny, jakoby był ze względu na stosunki zobowiązanego niewystarczający, słowem kwestia wysokości udzielonych ulg uchyla się spod kontroli Sądu Naj. (powoł. w uw. 2 orzecz. S. N. 23.III. 1937, C II 2978/36, N. k. z. 29—30/37, str. 106, P. P. A. 1937, poz. 197).

4. Przytoczymy tu szereg orzeczeń S. N. zapadłych po wojnie i opierających się na przepisie art. 269.

S. N. uznał, że zastosowanie na podstawie art. 269 k. z. takiej lub innej miary przerachowania przez sądy merytoryczne podlega kontroli instancji kasacyjnej wg punktu 1 art. 426 k. p. c. (orzecz. z 24.II.1948, Krak. C 13/48 P. i P. zesz. 5 — 6 z 1948).

Zwrot pożyczki pieniężnej, zaciągniętej w złotych w 1932 r. nie może być poczytywany przez zapłatę nominalnej kwoty złotych Banku Emisyjnego w Polsce w 1943 r., bez uwzględnienia niezwykłego spadku wewnętrznej wartości waluty, za wykonanie zobowiązania z dobrą wiarą i zgodnie z art. 60 i 189 k. z. i dlatego n i e p o w o d u j e w y g a ś n i ę c i a z o b o w i ą z a n i a. Straty z powodu dewaluacji pieniądza, jako skutki o g ó l n e j k l ę s k i g o s p o d a r c z e j wywołanej wojną powinny być wg zasad dobrej wiary, uczciwości w obrocie i słuszności odpowiednio rozłożone na obu kontrahentów, a nie mogą być przerzucone wyłącznie na wierzyciela. Strona żądająca wykreślenia hipoteki dla pożyczki w 1932 r. ustanowionej, a do 1943 r. jeszcze niezapłaconej, winna oświadczyć w sporze gotowość dopłaty takiej kwoty, jaką sąd na zasadzie art. 269 k. z. oznaczy (S. N. z 3.XII.1945, C II 990/45). W uzasadnieniu S. N. przytoczył, że dewaluacja pieniądza (złotego, tzw. krakowskiego) z r. 1943 jest ogólną klęską gospodarczą spowodowaną wojną, podpada zatem pod pojęcie nadzwyczajnego wypadku przewidzianego w art. 269 k. z. Przepis ten pozostaje w związku z art. 60 i 189 k. z., gdyż odpowiada ogólnym zasadom w artykułach tych wyrażonym i jest niejako konsekwencją tych zasad. Zwrot pożyczki pieniężnej (art. 210, 435 k. z.) jest świadczeniem w rozumieniu art. 269 k. z., które z powodu dewaluacji pieniądza grozi wierzycielowi rażącą stratą, skoro on wypłacił pożyczkę w dobrym pieniądzu, a miałby otrzymać zwrot w pieniądzu zdewaluowanym. Powo-

dowie stali na stanowisku, że pozwanej należy się zwrot jedynie nominalnej sumy pożyczkowej i odmówili waloryzacji. Gdy w ten sposób starali się przerzucić skutki ogólnej klęski gospodarczej wyłącznie na wierzyciela, pomimo że wg zasad dobrej wiary i uczciwości w obrocie i słuszności straty powinny być odpowiednio rozłożone na obu kontrahentów, przeto słusznie uznał sąd apel. postępowanie to powodów za sprzeczne ze wspomnianymi zasadami i dlatego powództwo oddalił. Powodowie starają się zbagatelizować pojęcie słuszności, wywodząc, że słuszność jest względna i subiektywna, że więc należy się trzymać ściśle litery prawa, przeoczając jednak, że prawodawca wprowadził ją do k. z. (art. 60) jako nowy czynnik, mający wpływ na ocenę sprawy. Słuszność tę rozumieć należy w ten sposób, że chodzi tu o wrodzone ogółowi obywateli poczucie prawa i sprawiedliwości oparte na kulturze stosunków codziennego życia i obrotu, tudzież na doświadczeniu, których to obywateli poglądy prawdziwie życiowe odbiegają czasem od opinii prawników zawodowych, opartej na wykładni litery prawa. Staraniem więc nowoczesnego prawodawcy jest o ile możności zapobiec rozdźwiękowi, jaki nie raz powstaje między opinią ogółu a judykaturą sędziów zawodowych i dlatego właśnie poleca stosować względy słuszności.

Podobne orzeczenia S. N. zapadły w sprawach: Zb. 10/47 z 3/XII-45, C II 575/45 (Pań. i Prawo, zesz. 5—6/1946, str. 200) oraz C II 990/45. Również w orzecz. z 9.XI. 1945, C II 849/45 (Pań. i Prawo, zesz. 3/46) S. N. wypowiedział się, że zaofiarowanie przez dłużnika w 1944 r. na pokrycie długu przedwojennego sumy złotych cyfrowo równej sumie długu, ale w rzeczywistości stanowiącej drobną tylko część pierwotnej wartości należnych wierzycielowi pieniędzy, nie może być uznane za odpowiadające zasadom dobrej wiary i uczciwości w obrocie, zwłaszcza gdy dłużnikiem jest rolnik dobrze sytuowany materialnie. Orzeczenie to opatrzone zostało w glosę L. D o m a ń-

s k i e g o (Pań. i Prawo, zesz. 3/1946, str. 127—129). S. N. podnosi w uzasadnieniu, że w okresie złożenia w 1944 r. do depozytu świadczenie przedstawiało tylko drobną część pierwotnej wartości należnych pozwanemu pieniędzy; uznanie takiego sposobu wykonania zobowiązania za prawnie skuteczny jest niedorzecznością logiczną, sprzeciwiającą się sprawiedliwości. L. D o m a ń s k i, omawiając to orzeczenie, dochodzi do wniosku, że zaofiarowanie w 1944 r. na pokrycie długu przedwojennego sumy złotych cyfrowo równej sumie długu, ale w rzeczywistości stanowiącej drobną tylko część pierwotnej wartości należnych wierzycielowi pieniędzy, nie odpowiada zasadom dobrej wiary i uczciwości w obrocie. Orzeczenie to poddał dość ostrej krytyce J e r z y M a r o w s k i w „Uwagach o sprawie przerachowania przedwojennych wierzytelności przez sądy" (Pań. i Prawo, zesz. 9—10/1946 r., str. 58—61), zarzucając wyrokowi S. N. i instancyj merytorycznych, że nie rozważyły treści art. 210 k. z., który zezwala dłużnikowi na zapłacenie „sumy dłużnej każdym gatunkiem pieniędzy, mających obieg prawny w miejscu i chwili zapłaty w g w a r t o ś c i j a k ą p a ń s t w o t y m p i e n i ą d z o m n a d a j e". J. M a r o w s k i twierdzi, że należałoby przypuszczać, że S. N. był zdania, że przepis art. 210 obowiązuje, lecz tylko w granicach zakreślonych przepisem art. 189 k. z., tzn., że dłużnik może spłacać dług wg nominalnej wartości pieniądza tylko wtedy, g d y n i e m a r ó ż n i c y m i ę d z y w a r t o ś c i ą p i e n i ą d z a n o m i n a l n ą a r e a l n ą (podkreślenie nasze) lub też jest różnica, ale taka, że zapłata wg wartości nominalnej nie narusza wymagań dobrej wiary Takie ujęcie — mówi autor „Uwag" — stosunku art. 189 do art. 210 budzi wątpliwości. Następnie autor przytacza, że ani przepis art. 189, ani przepisy zlecające stosowanie dobrej wiary nie uzasadniają orzeczenia S. N. K. z. niema luki, gdyż art. 210 k. z., właśnie przewiduje możliwość deprecjacji. Podnosząc następnie,

że po drugiej wojnie światowej (odmiennie niż to było po pierwszej) Państwo potrafiło położyć rękę na obieg pieniądza, ustabilizowało ceny, a przez ostrożne powiększenie obiegu pieniądza panuje nad ruchem cen, autor twierdzi, że gdy właściwe władze pewną ręką kierują życiem gospodarczym oraz odcinkiem pieniężnym — nie ma podstawy do przejęcia przez władze sądowe władzy ustawodawczej w dziedzinie obiegu pieniądza. Wreszcie, konkluduje autor, że „interes społeczny i porządek publiczny sprzeciwia się orzekaniu wbrew przepisowi art. 210 k. z." i podobne orzeczenia „powodują stan niepewności, który może się odbić ujemnie, np. na obrocie nieruchomościami".

S N. w orzecz. z 15.V. 1946, C II 578/45 (Pań. i Prawo, zesz. 8/1946, str. 126) wypowiedział się podobnie, jak w powyżej powołanych orzeczeniach. Przy zapłacie długu wekslowego przedwojennego — czytamy w tym orzeczeniu — należy uwzględnić dewaluację pieniądza — złotego tzw. krakowskiego, zwrot bowiem pożyczki (art. 210, 269 k. z.) jest świadczeniem w rozumieniu art. 269 k. z., które z powodu dewaluacji pieniądza grozi wierzycielowi rażącą stratą, skoro on wpłacił pożyczkę w dobrym pieniądzu, a miałby otrzymać zwrot w pieniądzu zdewaluowanym; przeto złożenie przez dłużnika w powyższych warunkach do depozytu sądowego jedynie nominalnej sumy wekslowej i staranie się w ten sposób o przerzucenie skutków ogólnej klęski gospodarczej wyłącznie na wierzyciela winno być uznane za sprzeczne z zasadami dobrej wiary, uczciwości w obrocie i słuszności, wg których straty te powinny być odpowiednio rozłożone między obu kontrahentów.

Patrz pod art. 210 uw. 4 orzecz. S. N. z 5.IV. 1946, C II 97/36, w którym S. N. wypowiedział się, że art. 210 kod. zob. w stosunku złotego okupacyjnego do złotego przedwojennego stracił znaczenie.

Z kwoty zasądzonej wg obecnej wartości danego bankowi przed wojną zastawu, który to zastaw zaginął podczas okupacji nie wskutek okoliczności, za które by bank nie odpowiadał, należy potrącić sumę udzielonej przez bank pożyczki z uwzględnieniem spadku wartości pieniądza w czasie (podczas okupacji), w którym dłużnik wpłacił bankowi sumę długu, którą jednak wycofał wskutek odmowy wydania mu zastawu (S. N. 31.III. 1947, C II 1277/47, P. i P., zesz. 1 z 1948 r., str. 146 i in.).

Dług zaciągnięty w końcu sierpnia 1939 r. na warunkach spłaty wg równowartości pszenicy w czasie po wojnie podlega zapłacie wg przeciętnej wolnorynkowej ceny pszenicy w latach powojennych z pewnym zmniejszeniem wynikającej z takiego przerachowania sumy długu w celu rozłożenia w myśl art. 269 k. z. na obie strony niekorzystnych skutków kataklizmu wojennego (S. N. z 19.VI.1947, C II 306/47, W. Ś w i ę c i c k i, str. 204).

Przepis art. 269 k. z. może mieć zastosowanie również do należności zasądzonych p r a w o m o c n y m w y r o k i e m, gdy przy dokonaniu świadczenia ustalonego tym wyrokiem zachodzą okoliczności przewidziane w art. 269 (S. N. 1.III. 1946, C I 38/46 z glosą T r a m m e r a, P. i P., zesz. 2 z 1947 r., str. 114 i n.).

S. N. (Zb. 57/1947 z 27.I. 1947, C III 894/46) wyjaśnił, że na podstawie art. 269 k. z. można dochodzić świadczenia. Zasadę art. 269 należy stosować do wszelkich zobowiązań, gdy tego wymaga słuszność i zasady dobrej wiary. Obecnie obowiązującej jednostki walutowej nie można utożsamiać z jednostką walutową przedwojenną. Zobowiązania w polskiej walucie przedwojenej powinny być odpowiednio przerachowane według zasad słuszności i dobrej wiary, jeżeli ustawa szczególna nie stanowi inaczej.

Patrz orzecz. S.N. z 21.I. 1947, C II 571/46 pod art. 232 uw. 3.

5. Wytoczenie powództwa wzajemnego nie jest przesłanką zastosowania przepisu art. 269 k. z. na korzyść pozwanego (odpowiedź M. W a l i g ó r s k i e g o w P. i P., zesz. 5—6 z 1947 r., str. 116 i n.).

6. S. N. uznał, iż art. 269 nie ma zastosowania, jeśli przyczyny mające uzasadnić obniżenie czynszu dzierżawnego za aptekę zaszły przed dniem 1 lipca 1934 r. (orzecz. z 18.V. 1936, C II 712/36).

Względem zobowiązań powstałych pod rządem k. z. nie można się powoływać na kryzys gospodarczy powstały przed 1 lipca 1934 (S. N. 3.X. 1938, C II 523/38, Prz. Sąd. 1939, p. 2).

7. W związku z art. 269 są następujące przepisy k. z. przewidujące skutki domniemanej klauzuli r e b u s s i c s t a n t i b u s: art. 201, 216 § 1, 364, 365, 490, 502, 525, 591 i 630.

8. W swym studium pt. „Problem nominalizmu pieniężnego w orzecznictwie polskim“ J. W a s i l k o w s k i w rozdziale V (P. i P. 8/48) dochodzi do wniosku, że nominalizm, będąc normą publiczno-prawną, musi być uważany za zasadę prawną należącą do podstawowych elementów organizacji państwa. W stosunku do norm i u r i s a e q u i jest on n o r m ą n a d r z ę d n ą. Przepisy k .z. odwołujące się do zasad słuszności i dobrej wiary (art. 60, 189, 269 k. z.) nie mogą eliminować przepisów szczególnych w materii zobowiązań pieniężnych, przy czym obojętne jest, gdzie zasada nominalizmu jest wypowiedziana (w k. z. wypowiedziana jest w art. 435 co do pożyczki; art. 210, zdaniem autora, nie sankcjonuje tej zasady).

Skala waloryzacji e x a e q u o e t b o n o nie może być oparta na sztywnych kryteriach, gdyż słuszność wymaga uwzględnienia okoliczności każdego przypadku. Z celu takiej waloryzacji wynika, że świadczenie w zdeprecjonowanych

znakach pieniężnych powinno być określone w taki sposób, aby mogło być uważane za „równoważnik" pierwotnej wartości długu, tymczasem obowiązek zapłaty wg „wewnętrznej wartości" (wg kursu wekslowego, ceny złota, cen pewnych towarów) mógłby spowodować przerzucenie skutków deprecjacji pieniądza na stronę zobowiązaną.

Autor uważa, że, aczkolwiek waloryzacja ex aequo et bono może dotyczyć tylko zobowiązań prywatno-prawnych, jednak tendencje antinominalistyczne czynią nawet aktualnym zagadnienie waloryzacji zobowiązań publiczno-prawnych (gdyż „niesłuszne byłoby, gdyby Państwo, wkładając na obywateli obowiązek waloryzacji, samo postawiło się poza nawiasem tego obowiązku" — P. Zieliński, W obronie nominalizmu, Gospodarka planowa Nr 10/47) i tu ujawnia się związek między waloryzacją ex aequo et bono a całokształtem polityki gospodarczej i finansowej państwa.

W dalszym wywodzie autor uważa, że obecne podstawy prawne emisji złotego różnią się od podstaw, na których oparta była emisja złotego przedwojennego. To stwierdzenie jednak nie uzasadnia wniosku, że ustawowa zdolność do zwalniania od zobowiązań, która służy złotym Narod. Banku Polskiego, różni się od zdolności do zwalniania od zobowiązań, która służyła złotym przedwojennym (podkreślenie nasze); zdolność ta nie jest związana z żadnymi określonymi zasadami dotyczącymi pokrycia, ani z tzw. wartością rzeczywistą. Stosunek obecnej waluty do przedwojennej nie jest określony w żadnym ogólnym przepisie. Zdaniem autora, wniosek wyprowadzony przez orzecznictwo — że w odniesieniu do zobowiązań przedwojennych określenie wartości obecnego złotego, jako środka zapłaty, jest pozostawione ocenie sądu — nie jest zasadny, gdyż przeciwko

temu wnioskowi przemawia użycie terminu technicznego „złoty" dla określenia polskiej waluty zarówno przedwojennej, jak i powojennej, co wskazuje, że prawodawca polski nie zamierzał nadawać nowej treści prawnej walucie powojennej. Wynika również z całokształtu obowiązującego prawodawstwa, że prawna tożsamość waluty obecnej i przedwojennej stanowi zasadę ogólną.

Rzekoma luka w przepisach walutowych, umożliwiająca według orzecznictwa waloryzację zobowiązań, jest luką pozorną. Wskutek tego przepisy k. z. nie mogą uzasadnić waloryzacji, muszą bowiem ulec podporządkowaniu zasadzie nominalizmu, która w stosunku do waloryzacji jest zasadą nadrzędną.

W konkluzji autor podnosi, że nominalizm zyskał na znaczeniu w porównaniu z okresem międzywojennym, obecna bowiem waluta polska jest walutą kierowaną, a gospodarka — gospodarką planową. Wszakże zmiana orzecznictwa wydaje się rzeczą trudną, gdyż odpowiada poczuciu prawnemu społeczeństwa, a zwłaszcza ludności chłopskiej, jest więc wątpliwe, czy zmiana judykatury miałaby następstwa dodatnie, gdyż pogłębiałaby dezorientację w kwestiach długów przedwojennych. Rozwiązaniem najwłaściwszym byłaby ostrożna interwencja prawodawcy podjęta w obronie nominalizmu (jednak zagadnienie spłat rodzinnych i spadkowych wymagałoby, zdaniem autora, odrębnego traktowania).

J. Różański (Rosenblüth) podnosi, że podczas wizytacji sądów grodzkich okręgu krakowskiego, położonych na obszarze b. Kongresówki, stwierdził istnienie praktyki przeliczania przedwojennych zobowiązań pieniężnych na pszenicę lub na jej równowartość wg cen rynkowych, a nawet waloryzację zobowiązań wekslowych. Dochodzi on do wniosku, że art. 269 w związku z art. 210 k. z. nie daje podstawy do przemia-

ny zobowiązania pieniężnego na niepieniężne i taka przemiana jest wręcz szkodliwa dla nowej waluty polskiej, gdyż wskutek tego złoty obecny traci swą podstawową funkcję, tj. zdolność zwalniania od zobowiązania. Autor stwierdza, iż „stosowanie art. 269 k. z. wymaga szczególnej ostrożności, nieopatrzne bowiem jego stosowanie mogłoby wywrócić cały nasz ład prawny". Autor uważa, że art. 269 k .z. można stosować tylko do waloryzacji długów pieniężnych przedwojennych lub z okresu wojennego i konkluduje, że art. 269 daje normę w zupełności umożliwiającą rozwiązanie problemów związanych ze zmianą wartości pieniądza w sposób odpowiadający poczuciu słuszności.

9. W komentarzu do art. 269 przedstawiliśmy tradycyjne poglądy i orzecznictwo oraz ostatnie na tę kwestię zapatrywania naszych prawników. Tu stwierdzić musimy, że różnimy się z poglądami „tradycyjnymi" z powodu odmienności poglądu na rolę art. 269 w sprawie waloryzacji.

Nie wdając się w szczegółową polemikę, sądzimy, że najtrafniejsze ujęcie zagadnienia waloryzacji przyznać należy poglądom wyrażonym przez prof. J. Wasilkowskiego. Jednak i w tych poglądach nie wydaje się trafnym argument, że ustawodawca polski uznaje tożsamość prawną waluty obecnej i przedwojennej, sądzimy bowiem, że logiczną konsekwencją zasady nominalizmu jest konieczność ustalenia stosunku wartości nowej waluty do poprzedniej. Ustawodawca może ten stosunek określić w sposób wyraźny, albo dorozumiany, lecz musi to uczynić w sposób niedwuznaczny. Ustawodawca polski w okresie międzywojennym przestrzega metody ustalania stosunku wartości walut wyraźnymi przepisami (co J. Wasilkowski słusznie podkreśla) i społeczeństwo jest przyzwyczajone do takiej techniki ustawodawczej, co między innymi jest przyczyną, że powojenne orzecznictwo waloryzacyjne

odpowiada poczuciu prawnemu szerokich warstw ludności, zwłaszcza warstwie chłopskiej (co trafnie podkreślają zarówno J. Wasilkowski, jak i J. Różański). W tych warunkach nie można domniemywać — choćby ze względu na potrzeby bezpieczeństwa obrotu — że ustawodawca polski uznaje prawną tożsamość obecnej i przedwojennej waluty w sposób tylko dorozumiany, przeciwnie należy uznać, że ustawodawca, licząc się ze skutkami dotychczasowej techniki ustawodawczej i znanymi mu poglądami prawnymi społeczeństwa, niewątpliwie wyraził by swój pogląd co do tożsamości walut. Samo bowiem użycie tej samej nazwy „złoty" dla waluty obecnej da się raczej wytłumaczyć względami patriotyzmu lub przywiązania społeczeństwa do tej nazwy, a nie względami świadomej celowości prawnej. Zresztą można powątpiewać, czy nazwa jednostki pieniądza stanowi „termin techniczny" w znaczeniu prawnym.

Specyficzna sytuacja polityczna, gospodarcza i społeczna Państwa Polskiego oraz trudności związane z faktem, że obecna waluta polska była poprzedzona przez dwie waluty, jedną prawną — tj. złotego Banku Pol. oraz drugą bezprawną — złotego „krakowskiego" i częściowo marką niemiecką — spowodowały, że ustawodawca polski miał poważne powody (także zewnętrzno-polityczne) do zaniechania do tej chwili ustalenia stosunku wartości nowej waluty do poprzednich walut. Do chwili ustawowego uregulowania waloryzacji przedwojennych i wojennych należności sądy mają — z mocy ustawowej delegacji wyrażonej w art. 3 przepisów ogólnych prawa cywilnego oraz na zasadzie art. 210 k. z. — prawo i obowiązek dokonywania przerachowania takich należności w poszczególnych przypadkach, gdyż istnieje luka w prawie i nie ma przepisu ogólnego, który by wykluczał zastosowanie art. 3 przepisów ogólnych w przedmiocie waloryzacji.

Podzielamy natomiast pogląd, że waloryzacja nie jest zagadnieniem cywilistycznym, lecz zagadnieniem prawa publicznego, mianowicie walutowego *) (a nawet pierwszorzędnym zagadnieniem politycznym — dodalibyśmy od siebie). Z tej przyczyny dopuszczalność waloryzowania należności wyrokiem sądowym zasadniczo nie może się opierać na przepisach art. 189 i 269 k. z., lecz na dyspozycji art. 3 przep. ogól. prawa cywilnego, przy czym potwierdzenie potrzeby takiego orzeczenia wynika z treści art. 210 k. z. („wg wartości, jaką p a ń s t w o tym pieniądzom nadaje").

Z przepisów k. z. może znaleźć zastosowanie — na tle konkretnego przypadku — art. 269, gdy skutki wojny stały się przyczyną indywidualnych nadzwyczajnych trudności lub strat majątkowych jednej ze stron tak, że zachodzi potrzeba zmodyfikowania zobowiązania w zakresie w przepisie tym przewidzianym (zmiana sposobu, terminu lub miejsca świadczenia, rozłożenie świadczenia na raty, zmiany jego wysokości lub nawet rozwiązanie umowy).

Sądzić jednak należy, że materiał doświadczalny zawarty w orzecznictwie sądów w przedmiocie waloryzacji mógłby być użyty jako orientacyjny punkt wyjścia dla zamierzeń ustawodawcy, zgadzamy się bowiem z poglądem prof. W a s i l k o w s k i e g o, że „ostrożna interwencja prawodawcy podjęta w obronie nominalizmu wydaje się rozwiązaniem najwłaściwszym". Nasuwa się przy tym celowość stopniowej akcji ustawodawczej i uregulowania kolejnymi etapami waloryzacji poszczególnych rodzajów należności wg ich pilności dla potrzeb

---

*) Cytowany przez J. **W a s i l k o w s k i e g o** **P o t h i e r** podaje na poparcie poglądu, że w pieniądzu ma wyłącznie znaczenie wartość, którą mu władca nadaje — passus z Digestów (L. 94 § 1 bast. de solutione) I n p e c u n i a non c o r p o r a q u i s c o g i t a t, s e d q u a n t i t a t e m (Oeuvers de **P o t h i e r**, t. V Paryż 1821, str. 408, Nr 36).

życia społecznego i gospodarczego; ten bowiem sposób pozwoli ustawodawcy uzgodnić z poczuciem prawnym społeczeństwa swoje poglądy na najpoważniejsze interesy Państwa, związane z przebudową ustroju społeczno-gospodarczego, z zasadami waluty kierowanej i planowej gospodarki oraz z ogromem potrzeb odbudowy Państwa wobec zniszczeń wojennych. Zdajemy sobie sprawę, że zagadnienia waloryzacji są b. skomplikowanymi zagadnieniami politycznymi, społecznymi, gospodarczymi i finansowymi, których zbyt pochopne rozwiązanie mogłoby spowodować niepożądane, a nawet nie dające się przewidzieć, reperkusje w różnych dziedzinach życia.

U w a g a: Porów. art. 481 proj. k. c. Addenda II.

D z i a ł VI.

DOBROWOLNE ZWOLNIENIE Z DŁUGU I ROZWIĄZANIE UMOWY.

Art. 270. Zobowiązanie wygasa, gdy wierzyciel zwalnia dłużnika z długu, a dłużnik zwolnienie to przyjmuje.

K. z. 6 § 1, 13 § 1, 16 § 1, 18 § 1, 20 § 2, 21, 182 n.; K.p. c. 215.

1. Zwolnić się z zobowiązania, czyli zrzec się praw podmiotowych można, o ile tylko nie jest to sprzeczne z interesem publicznym, lub jeśli na prawach, których się zrzekamy, nie ciążą prawa rzeczowe osób trzecich. Zwolnienie z długu jest czynnością prawną; zobowiązanie wygasa bez zaspokojenia wierzytelności. Zwolnienie jest umową, gdyż wymaga przyjęcia przez dłużnika. Jest to umowa, z którą łączą się skutki prawne niezależnie od podstawy zwolnienia; taką podstawą może być darowizna, może też zwolnienie oznaczać wkład do spółki, jeśli spólnicy są dłużnikami zwalniającego. W procesie zrzeczenie się roszczenia przez powoda (art. 215 k. p. c.) nie wymaga zgody dłużnika i praktycznie równa się zwolnieniu z długu.

2. Zwolnienie nie wymaga żadnej formy, może być dokonane w sposób dorozumiany. Najzwyklejszym sposobem zwolnienia jest wydanie pokwitowania. Jeśli je wydamy przed zapłatą (co się dosyć często zdarza), wierzyciel mimo art. 265 k. p. c. będzie mógł udowadniać niedokonanie zapłaty wszelkimi sposobami (Longchamps, str. 396), chodzi tu bowiem o błąd, co do pobudki, która była warunkiem ważności oświadczenia (art. 36 k. z.). Dalej może wchodzić w grę zwrot dokumentu; stosownie do art. 222 § 2 k. z. zwrot taki uzasadnia domniemanie zapłaty albo zwolnienia. Domniemanie może wierzyciel wzruszyć, udawadniając brak zwolnienia z długu.

3. Wygaśnięcie zobowiązania następuje z chwilą oświadczenia wierzyciela; pociąga ono w zasadzie wygaśnięcie praw ubocznych.

4. Odpisanie należności w księgach Komunalnej Kasy Oszczędności nie uzasadnia przyjęcia, iżby Kasa zrzekła się tej należności (S.N. 19.XI. 1937, C II 1280/37, N. k. z. 1938, str. 101).

Zwolnienie z długu przyrzeczone na wypadek zapłaty pewnej oznaczonej cyfrowo sumy pieniężnej następuje dopiero z chwilą rzeczywistej zapłaty tej sumy przez dłużnika (S. N. 14.X. 1937, C II 907/37, N. k. z. 1938, str. 87).

Uwaga: Porów. art. 527 proj. k. c. Addenda II.

Art. 271. Umowne zobowiązania wzajemne wygasają, gdy obie strony zgodnie postanowią, że umowę rozwiązują.

K. z. 29, 50 n. 110, 111, 123, 129, 133 269, 605 § 2; II p. 16.

Wygaśnięcie zobowiązań następuje przez zgodne oświadczenie woli i nie wymaga szczególnej formy, chyba że sama umowa była na piśmie, bo wtedy pismo jest potrzebne w myśl art. 111 ze względu na skutki z art. 110.

Od treści aktu rozwiązania zależy los świadczeń spełnionych; akt ten może się ograniczyć do świadczeń, dopiero mających się spełnić i wtedy nie zachodzi zwrot świadczeń spełnionych. Od tłumaczenia woli stron zależy uznanie rozwiązania e x t u n c, czy też e x n u n c.

Patrz uw. 2 pod art. 250.

Patrz art. 269, 578 § 1 i 605 o rozwiązaniu umowy przez sąd.

Art. 272. Zobowiązanie bezterminowe o charakterze ciągłym wygasa po wypowiedzeniu przez dłużnika lub wierzyciela z zachowaniem terminów umownych, ustawowych lub zwyczajowych, a w braku tychże, niezwłocznie po wypowiedzeniu.

K. z. 370 n., 389 § 2, 402, 405, 413, 439, 441, 445 § 3, 466 § 2, 469, 476 § 3, 498, 512 § 2, 558 § 2, 572 § 1, 579, 628, 634 § 1, II p. 16, VIII; IX; K. h. 540.

Do zobowiązań bezterminowych o charakterze ciągłym należą zobowiązania polegające na powtarzających się świadczeniach w ciągu czasu nieograniczonego (lub przedłużających się poza określony termin w braku wypowiedzenia). Należą tu bezterminowe umowy: najmu (art. 370 i n.), dzierżawy (art. 402), o pracę (art. 441), zlecenia (art. 498). Wypowiedzenie jest jednostronnym oświadczeniem woli nie wymagającym formy z wyjątkiem przypadku art. 111. Zobowiązania wygasają nie z chwilą wypowiedzenia, lecz po upływie terminu, przewidzianego dla wypowiedzenia; gdy umowa, ustawa ani zwyczaje nie przewidują terminów dla wypowiedzenia, zobowiązanie wygasa już z chwilą dojścia wypowiedzenia do strony drugiej. O terminach wypowiedzenia patrz art. 390, 413, 467—469, II p. 16, VIII i IX.

Prawo spadkowe określa, jakie zobowiązania ze śmiercią zobowiązanego nie wygasają (dekret z 8. X. 1946, poz. 328, art. 1 i 2).

Dział VII.
PRZEDAWNIENIE.

ROZDZIAŁ I.
Przepisy ogólne.

Art. 273. § 1. Dłużnik może uchylić się od świadczenia, gdy powoła się na upływ czasu, pociągający za sobą według ustawy przedawnienie wierzytelności.

§ 2. Sąd nie może z urzędu uwzględnić przedawnienia.

K. z. 36 n., 131 p. 1, 256 § 2, 277 n., 635 § 2, II p. 14, XVIII,, XXIII, XXV p. 2 i 3, XXVII § 2, XXXVIII, XLIII; K. p. c. 231, 363, 394, 404, 417, 460; K. h. 48, 141. Przep. wpr. prawo rodzinne, dekret z 22 I. 1946, poz. 53, art. IV; przep. wprow. prawo opiekuńcze, dekret z 14. V. 1946 r., poz. 131, art. V; art. 58, 59 pr. rzecz.

1. K. z. normuje tylko kwestię ustania zobowiązania przez upływ czasu, tj. utratę prawa przez osobę, w stosunku do której ktoś jest zobowiązany, a nie nabycia prawa przez upływ czasu. W pierwszym przypadku (przedawnienie praw obligacyjnych) mówimy o przedawnieniu zobowiązań, czyli o p r z e d a w n i e n i u w ścisłym tego słowa znaczeniu (przedawnienie umarzające), w drugim o zasiedzeniu (przedawnienie nabywcze). Ostatnia materia należy do prawa rzeczowego i jest już w naszym prawie ujednostajniona (art. 50—59 prawa rzeczowego z 11.X. 1946, poz. 319). Ponieważ sąd nie może uwzględniać przedawnienia z urzędu (§ 2 art. 273), przeto chodzi tu raczej o z a r z u t ze strony zainteresowanego. Wypowiada to przepis § 1 art. 273, mówiąc, że na skutek upływu czasu, pociągającego za sobą wg ustawy przedawnienie wierzytelności, d ł u ż n i k m o ż e s i ę u c h y l i ć o d ś w i a d c z e n i a (również i od świadczeń ubocznych). Znaczy to, że powołanie się na przedawnienie powoduje utratę możności uzyskania satysfakcji na drodze sądowej i egzekucyj-

nej. Nie znaczy to natomiast, aby przedawnienie powodowało wygaśnięcie, czyli umorzenie zobowiązania (aczkolwiek Dział VII o przedawnieniu należy do Tytułu IV: „o wygaśnięciu zobowiązań), daje ono tylko dłużnikowi do ręki obronę (zarzut), z której zresztą może nie korzystać. Zobowiązanie nie wygasa, lecz przekształca się w tzw. zobowiązanie niezupełne, moralne lub naturalne (art. 131). Dalszą konsekwencją tego jest to, iż świadczenie spełnione, pomimo upływu przedawnienia, nie jest świadczeniem nienależnym i dlatego nie można żądać zwrotu tego świadczenia (art. 131, p. 1).

Przepis nie ma nic wspólnego ze sprawą upływu tzw. terminu zawitego (prekluzji — terme préfixe, Fallfrist), który sąd z urzędu uwzględniać powinien (patrz art. 117—120 projektu k. c. w 1-ym czytaniu w uw. 3 pod. art. 280).

2. Przedawnienie jest instytucją ochronną (nazywano je kiedyś „patrona generis humanae") dla dłużnika i opiera się na założeniu, że po upływie pewnego czasu dłużnik może już nie mieć potrzebnych dowodów uiszczenia, ani może nie pamiętać, czy zobowiązanie wykonał. Zresztą, dla bezpieczeństwa obrotu potrzebne jest szybkie realizowanie roszczeń w drodze sądowej. Cel ochrony dłużnika osiąga się, dając mu możność uchylenia się od spełnienia zobowiązania za pomocą zgłoszenia zarzutu przedawnienia. W razie zgłoszenia takiego zarzutu, o ile jest oczywiście uzasadniony, odpadnie możność wymuszenia świadczenia lub żądania odszkodowania za niespełnione świadczenie. Zarzut ten powinien być zgłoszony w I-ej instancji lub w skardze apelacyjnej; może być zgłoszony też w II-ej instancji, jeżeli możność lub potrzeba powołania się na przedawnienie wynikła dopiero wówczas (art. 404 k. p. c.). Zgłoszenie zarzutu przedawnienia w sprzeciwie na wyrok zaoczny (art. 363 k. p. c.) lub w apelacji na wyrok zaoczny (art. 394 k. p. c.) — uważać należy za dokonane w cza-

sie właściwym. W razie niepodzielnego świadczenia lub solidarnej odpowiedzialności kilku dłużników za dług niepodzielny, każdy dłużnik może się bronić przedawnieniem bez względu na to czy nastąpiło ono, czy też nie nastąpiło względem współdłużników (art. 6, 15 i 19 k. z.), a w stosunku roszczenia zwrotnego do współdłużnika można się też bronić przedawnieniem w pewnych przypadkach. Stosownie do art. 635 § 2 k. z. poręczyciel może się bronić przedawnieniem względem dłużnika głównego, chociażby ostatni zrzekł się zarzutu przedawnienia.

3. Sąd n i e m o ż e uwzględniać zarzutu z u r z ę d u. Wszakże wg art. 460 k. p. c., jeżeli z dokumentu, wekslu lub czeku wynika, że przeciwko roszczeniu mógłby być zgłoszony zarzut przedawnienia, nakaz wydać można wówczas tylko, gdy powód udowodni w pozwie przerwanie lub zawieszenie biegu przedawnienia dokumentami publicznymi lub uwierzytelnionymi.

4. Przepisy ustaw dzielnicowych o przedawnieniu utraciły moc w odniesieniu do zobowiązań (art. XVIII, XXIII, XXVII) jeszcze przed uchyleniem kodeksów cyw. dzielnicowych z mocy art. 13 przepisów ogólnych prawa cywilnego (D. U. Nr 67/1946, poz. 369).

5. Stosownie do art. XLIII przep. wpr. k. z. art. 273 stosuje się też do zobowiązań, powstałych przed dniem wejścia w życie k. z. (1 lipca 1934), o ile do tego dnia nie uległy przedawnieniu, jednak z ograniczeniami w tymże art. XLIII wskazanymi. S. N. (z 16.XI. 1936, C II 1997/36, N. k. z. 7—8/37, str. 30) wyjaśnił, że terminy przejściowe wprowadzone w k. z. nie mają zastosowania do roszczeń, które w dn. 1 lipca 1934 r. już wygasły wg dawniejszych przepisów o przedawnieniu.

6. S. N. wyjaśnił, że długi towarowe, zaciągnięte za zgodą spółdzielni przez jej członków w obcej firmie, choćby zabezpieczone wekslami spółdzielni, nie ulegają przeciwko spół-

dzielni przedawnieniu, przewidzianemu w prawie wekslowym (17.XII. 1936, C II 2122/36, O. S. P. 596/1937 r.).

U w a g a. Art. 273 k. z. ma odpowiednik w art. 109 projektu kodeksu cywilnego przyjętego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„A r t. 109. § 1. Po upływie terminu przedawnienia ten, przeciwko komu roszczenie się zwraca, może odmówić zadośćuczynienia roszczeniu.

§ 2. Sąd nie uwzględnia z urzędu przedawnienia".

Art. 274. Zrzeczenie się prawa korzystania z przedawnienia, dokonane przed upływem terminu przedawnienia, jako też zgoda stron na skrócenie lub przedłużenie terminu przedawnienia, są nieważne.

Przepisy o przedawnieniu mają charakter ochronny i są ustanowione w interesie publicznym i dlatego mają charakter b e z w z g l ę d n i e o b o w i ą z u j ą c y. Mają one charakter formalny i służą b e z w z g l ę d u n a t o c z y u i s z c z e n i e n a s t ą p i ł o, czy nie. Nie można z góry (tj. przed upływem przedawnienia) zrzec się przedawnienia, lecz można się zrzec już nabytego zarzutu przedawnienia. N i e m o ż n a u m ó w i ć s i ę c o d o p r z e d ł u ż e n i a t e r m i n u p r z e d a w n i e n i a, gdyż przez umowne ustanowienie długiego terminu można by w ogóle obejść zakaz zrzeczenia się przedawnienia. Dopuszczenie skrócenia terminu mogło by dać pochop do wyzyskiwania słabszego gospodarczo.

U w a g a. Art. 274 k. z. ma odpowiednik w art. 110 projektu kodeksu cywilnego przyjętego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„Art. 110. § 1. Terminy przedawnienia nie mogą być skrócone ani przedłużone przez czynność prawną.

§ 2. Zrzeczenie się zarzutu przedawnienia dokonane przed upływem jego terminu jest nieważne."

Art. 275. Przedawnienie wierzytelności nie pozbawia wierzyciela prawa uzyskania zaspokojenia z rzeczy ruchomej, otrzymanej w zastaw.

K. z. 212, 273; prawo rzeczowe z 11. X. 1946, poz. 319, art. 222, 256.

1. Jak wskazano (pod art. 273 uw. 1) wraz z wierzytelnością przedawniają się wierzytelności uboczne (odsetki, kary umowne), a więc i poręczenie (art. 632). Poręczyciel może się bronić przedawnieniem; w braku zarzutu może być zasądzony, choćby główny dłużnik bronił się przedawnieniem.

Na skutek przedawnienia zobowiązanie nie wygasa; upływ terminu daje tylko prawo do zarzutu; zobowiązanie pozostaje, jako niezupełne (art. 273 uw. 1) i jeśli do wierzytelności przywiązane jest, jako prawo zabezpieczające, prawo zastawu na rzeczy ruchomej, to wierzyciel może się z niej zaspokoić; opiera się to na założeniu, że skoro, pomimo przedawnienia, wierzyciel ma rzecz zastawioną w ręku, znaczy to, iż dłużnik długu w rzeczywistości nie zapłacił (bo inaczej odebrał by zastaw). Tę zasadę trzeba analogicznie stosować do takich zabezpieczeń, jak przelew lub przewłaszczenie dla zabezpieczenia (uzasadnienie, str. 434); ten jednak pogląd może budzić wątpliwość, gdy instytucje te mają charakter samodzielny i są czynnościami fiducjarnymi, na których byt przedawnienia wierzytelności — dla zabezpieczenia której zostały dokonane — nie ma wpływu, gdy natomiast zastaw ma charakter akcesoryjny i sam przez się wygasałby w razie powołania się na przedawnienie wierzytelności, którą zabezpiecza, gdyby nie było przepisu art. 275, który ma w stosunku do zastawu znaczenie konstytutywne. Zasada art. 275 nie może mieć zastosowania w stosunku do ustawowego prawa zatrzymania w braku przepisu oraz niemożności oparcia się na założeniu, że wierzytelność, którą prawo to zabezpiecza, nie jest zapłacona.

2. O przedawnieniu w odniesieniu do hipoteki traktuje art. 222 prawa rzeczowego, stanowiąc, że przedawnienie wierzytel-

ności nie powoduje wygaśnięcia hipoteki. Takież samo stanowisko zajmuje art. 256 pr. rzecz. w odniesieniu do zastawu.

ROZDZIAŁ II.

Bieg przedawnienia.

Art. 276. Bieg przedawnienia rozpoczyna się od dnia, w którym wierzytelność stała się wymagalna, a w przypadku, gdy wymagalność zależy od woli wierzyciela, od dnia, w którym wierzyciel mógł tę wolę wyrazić.

K. z. 46 § 2, 192 n., 200 n., 273, 277 n., 283 § 2, 286,439, II p. 14, XIX, XLIII.

1. Dzień wymagalności (porów. uw. 5 pod art. 254 i nast.) stanowi o początku biegu przedawnienia (art. 46 § 2, 192, 200), gdyż nie można nakładać na wierzyciela niekorzystnych skutków przedawnienia w czasie, gdy nie miał możności dochodzenia swych praw (uzasadnienie; rzymskie adagium: a g e r e n o n v a l e n t i n o n c u r r i t p r a e s c r i p t i o). Jeśli chodzi o wierzytelność, której wymagalność zależy od woli wierzyciela, to bieg przedawnienia rozpoczyna się od dnia, w którym wierzyciel swoją wolę wyraził, np. wypowiedział wierzytelność. Jeżeli wymagalność następuje dopiero w pewien czas po oświadczeniu woli wierzyciela, przedawnienie liczy się nie od chwili tego oświadczenia, lecz po upływie odpowiedniego czasu po nim.

Jeżeli chodzi o wierzytelność zależną od warunku zawieszającego, przedawnienie wierzytelności rozpoczyna się od chwili ziszczenia się warunku.

Nieświadomość wierzyciela, czy mu istotnie wierzytelność służy — nie stanowi w zasadzie przeszkody do rozpoczęcia biegu przedawnienia. Nieświadomość jest przeszkodą w takim przypadku, jak przedawn. roszczenia o odszkodowanie z po-

wodu czynu niedozwolonego, który liczy się, poczynając od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie (art. 283 § 1 i 2).

2. S. N. orzekł, iż jednoroczny termin przedawnienia roszczenia kolei o dopłatę przewoźnego z powodu niedopełnienia warunków taryfy ulgowej zaczyna biec od dnia uiszczenia opłat przewozowych, a nie od późniejszego dnia ujawnienia szkody, lub też po upływie 6-ciu miesięcy od dostawy przesyłki Zb. 225/37, 19.XI.1936, C II 1589/36).

U w a g a:

Art. 276 k. z. ma odpowiednik w art. 111 projektu kodeksu cywilnego przyjętego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„Art. 111. Bieg terminu przedawnienia rozpoczyna się od dnia, w którym uprawniony mógł żądać zadośćuczynienia roszczeniu."

Art. 277. Bieg przedawnienia nie rozpoczyna się, a rozpoczęty zawiesza się:

1) względem wierzytelności dzieci przeciwko rodzicom, przez czas trwania władzy rodzicielskiej;

2) względem wierzytelności osób, pozbawionych zdolności do działań prawnych lub w niej ograniczonych, przeciwko osobom i władzom, sprawującym opiekę lub kuratelę, przez czas trwania opieki lub kurateli;

3) względem wierzytelności jednego z małżonków przeciwko drugiemu, przez czas trwania małżeństwa;

4) względem wszelkich wierzytelności, gdy z powodu zawieszenia wymiaru sprawiedliwości albo siły wyższej nie można ich dochodzić przed sądami polskimi.

K. z. 6 § 2, 15, 19, 152, 276, 278, 280—288, II p. 14, XLIII; K. p. c. 27, 33, 190; pr. weksl. 71; czek. 53; pr. o ustroju sądów powszech. z 6. II. 1928 (D. U. N 102/1932, poz. 863, art. 59³); prawo małżeń. majątkowe z 29. V. 1946 r. (D. U. N 31, poz. 196, art. 13).

1. W ciągu biegu przedawnienia mogą niektóre okoliczności bieg ten powstrzymać. Wtedy mówi się o z a w i e s z e n i u przedawnienia. W s t r z y m a n i e r o z p o c z ę c i a biegu ma ten skutek, że przedawnienie nie biegnie i jeżeli się nie rozpoczęło, to zaczyna biec dopiero po ustaniu przeszkody, jeżeli wszakże bieg się rozpoczął, to ten czas dolicza się do czasu, który zacznie biec po ustaniu przeszkody. W s t r z y m a n i e u k o ń c z e n i a przedawnienia ma ten skutek, że przedawnienie biegnie przez czas istnienia przeszkody, jednak nie może się ukończyć przed upływem czasu po ustaniu przeszkody tak, iż wierzyciel może jeszcze w tym czasie dochodzić przymusowo spełnienia zobowiązania.

2. Przepis wylicza w y c z e r p u j ą c o (limitatywnie) okoliczności, w których następuje wstrzymanie rozpoczęcia i zawieszenie biegu przedawnienia:

1) przez czas trwania władzy rodzicielskiej wierzytelność dzieci przeciwko rodzicom nie przedawnia się, gdyż bierze się tu na uwagę stosunek szacunku dzieci do rodziców, uniemożliwiający im wystąpienie przeciwko rodzicom, a także i trudność, jaką dla dziecka przedstawia ukonstytuowanie przedstawiciela;

2) przez czas trwania kurateli i opieki, do którego to przypadku odnoszą się te same motywy:

3) przez czas trwania związku małżeńskiego zawiesza się bieg przedawnienia, gdyż procesy między małżonkami zagrażałyby spokojowi rodziny, dopóki małżeństwo nie zostanie unieważnione lub rozwiedzione:

4) przez czas niemożności dochodzenia wierzytelności przed sądami polskimi na skutek zawieszenia wymiaru sprawiedliwości lub siły wyższej, gdyż w tym czasie wierzyciel nie może wykonywać swych praw, byłoby zatem niesprawiedliwe, aby przedawnienie biegło przeciwko niemu. Zawieszenie

wymiaru sprawiedliwości zachodzi w skutku działań wojennych, uniemożliwiających urzędowanie. Siła wyższa zachodzi również wtedy, gdy wierzyciel odcięty jest od sądu wskutek braku komunikacji.

U w a g a: Art. 277 k. z. ma odpowiednik w art. 112 projektu kodeksu cywilnego przyjętego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„Art. 112. Bieg terminu przedawnienia nie rozpoczyna się a rozpoczęty zawiesza się:

1) względem roszczeń, które służą dzieciom przeciwko rodzicom — przez czas trwania władzy rodzicielskiej;
2) względem roszczeń, które służą osobom pozbawionym zdolności do działań prawnych lub w niej ograniczonym przeciwko osobom sprawującym opiekę lub kuratelę — przez czas trwania opieki lub kurateli;
3) względem roszczeń, które służą jednemu z małżonków przeciwko drugiemu — przez czas trwania małżeństwa;
4) względem wszelkich roszczeń, gdy z powodu zawieszenia wymiaru sprawiedliwości albo siły wyższej nie można ich dochodzić przed sądami polskimi.“

Art. 278. § 1. Przedawnienie biegnie przeciwko osobom pozbawionym zdolności do działań prawnych lub w niej ograniczonym, chociażby osoby te nie miały przedstawiciela ustawowego.

§ 2. Jednakże termin przedawnienia nie może się skończyć wcześniej niż po upływie dwóch lat od chwili, gdy ustanowiono przedstawiciela, albo gdy ustała przyczyna jego ustanowienia.

§ 3. Gdy termin przedawnienia jest krótszy niż dwa lata, bieg przedawnienia rozpoczyna się od chwili ustanowienia przedstawiciela lub ustania przyczyny jego ustanowienia.

K. z. 94, 280, II p. 3, XLIII.

1. Przepis nie wyklucza przedawnienia wierzytelności osób niezdolnych do działań prawnych, lecz zastrzega, że przedawnienie nie może się ukończyć przed upływem dwóch lat (względnie terminu krótszego — § 3 art. 278) od czasu uzyskania możności dochodzenia wierzytelności wskutek otrzymania ustawowego przedstawiciela lub ustania przyczyny jego ustanowienia (w skutku nabycia zdolności do działań prawnych). Przepis ma zatem na myśli takich niezdolnych lub ograniczonych w zdolności, którzy nie mają ustawowego zastępcy (przedstawiciela). Oczywiście, że przepis nie odnosi się do wierzytelności przeciwko opiekunom i kuratorom, bo przedawnienie przeciwko nim nie biegnie podczas opieki i kurateli (art. 277 pkt. 1), ani nie odnosi się do osób, które nabędą wierzytelności od niezdolnych lub ograniczonych w czasie biegu przedawnienia.

2. § 3 art. 278 przewiduje przypadek, gdy wierzytelność się przedawnia upływem okresu krótszego niż dwuletni; w tym przypadku ten krótszy termin musi upłynąć od chwili uzyskania przedstawiciela lub odpadnięcia niezdolności, chociażby część terminu przedawnienia upłynęła w czasie przed utratą zdolności lub ustawowego przedstawiciela. W tym zatem przypadku skutek zawieszenia terminu jest ten sam, co przy przerwaniu przedawnienia (art. 280).

U w a g a: Art. 278 k. z. ma odpowiednik w art. 113 projektu kodeksu cywilnego przyjętego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„Art. 113. § 1. Termin przedawnienia biegnie przeciwko osobom pozbawionym zdolności do działań prawnych lub w niej ograniczonym, chociażby nie miały przedstawiciela ustawowego.

§ 2. Jednakże termin przedawnienia przeciwko tym osobom nie może skończyć się wcześniej niż z upływem lat dwóch od

dnia, gdy przedstawiciel ustawowy został ustanowiony albo gdy ustała potrzeba jego ustanowienia.

§ 3. Jeżeli termin przedawnienia jest krótszy niż dwa lata, jego bieg rozpoczyna się od dnia ustanowienia przedstawiciela ustawowego albo od dnia, w którym ustała potrzeba jego ustanowienia."

Art. 279. Bieg przedawnienia przerywa się:

1) przez uznanie wierzytelności ze strony dłużnika; 2) przez wniesienie pozwu, przypozwanie, podniesienie zarzutu potrącenia w procesie, wniosek o nadanie klauzuli wykonalności lub o wszczęcie egzekucji, zgłoszenie wierzytelności w postępowaniu układowym lub upadłościowym, zgłoszenie u inspektora pracy wierzytelności z tytułu umowy o pracę oraz w ogóle przez każdą czynność w postępowaniu sądowym, rozjemczym lub w postępowaniu przed sądem polubownym, przedsięwziętą przez wierzyciela celem ustalenia, zabezpieczenia lub dochodzenia wierzytelności.

K. z. 6 § 2, 15, 19, 29, 184, 206, 254, 273 n., 280, 287, 610 § 2, II p. 14, XLIII; K. p. c. 380, 206, 214, 216, 232, 479, 529—538, 539—543, 567, 837, n., pr. weksl. 71; pr. czek. 53; up. 150; ukł. 37 n:
14, VLIII; k. p. c. 380, 206, 214, 216, 232, 479; 529 — 538; 539 — 543; 567 837 n., pr. weksl. 71; pr. czek. 53; up: 150; ukł: 37 n:

Literatura pol.: B. **P o g o d a**, Przerwa biegu przedawnienia, N. k. z. 1935, str. 49 in.

1. Skutkiem p r z e r w a n i a p r z e d a w n i e n i a przez czynność oznaczoną w ustawie cały dotychczasowy (przed przerwą) upływ czasu zostaje utracony i bieg przedawnienia musi się zacząć na nowo (potwierdza to orzecz. S. N. Zb. 99-1939 z 31. V. 1938, C II 3092-37).

Wyliczenie w art. 279 nie jest wyczerpujące, lecz przykładowe. Przerywa więc również przedawnienie niewymienione w art. 279 zawiadomienie przeciwnej strony o wyznaczenie sędziego polubownego (art. 483 k.p.c.) i wniosek o zabezpieczenie powództwa (art. 838 k.p.c.) i in.

2. Uznanie musi nastąpić przed upływem terminu przedawnienia. Uznanie jest to jednostronne oświadczenie dłużnika, mocą którego potwierdza on istnienie długu wobec wierzyciela lub jego przedstawiciela.

Oświadczenie dokonane wobec osób trzecich najczęściej nie jest wystarczające ze względu na zwykle bierne (w tym przypadku) zachowanie się wierzyciela.

Uznanie może być nie tylko wyraźne, ale i milczące i wynikać może z różnych okoliczności: zapłacenia odsetek, żądania odroczenia, usprawiedliwienia się z powodu opóźnienia itp.

3. W przypadkach wyliczonych w pkt. 2 art. 279 zachodzi zmierzające do dochodzenia prawa działanie wierzyciela, dające się łatwo stwierdzić, o ile czynność ta zachodzi wobec właściwych instytucyj i osób .

Wniesienie (tzn. złożenie do sądu, a nie wysłanie pocztą i nie doręczenie pozwu) pozwu przed upływem okresu przedawnienia przerywa przedawnienie, chociażby pozew wniesiony został do sądu niewłaściwego (art. VI § 1 ustęp 1, przep. wprow. k. p. c.)

4. Wniesienie do sądu grodzkiego w trybie art. 392 k.p.c. podania o pojednanie powoduje przerwę biegu przedawnienia w myśl art. 279 k. z. (S. N. z 18.V.1938, C I 1050/37, O. S. P. 467/38). Kwestia ta jest aktualna obecnie na tle wniosku o ugodę w sądzie obywatelskim (art. 55 dekretu z 22.III.46 r., poz. 64). Przerwanie przedawnienia wobec jednego z dłużników solidarnych następuje na szkodę tylko jednego dłużnika. Natomiast przerwanie przedawnienia w stosunku do jednego z wierzycieli idzie na korzyść reszty.

5. S. N. orzekł, iż przerwa przedawnienia roszczeń z tytułu umowy o przewóz następuje tylko przez wniesienie pierwszej reklamacji, nie zaś przez wniesienie reklamacji ponownej (orzecz. z 11.I.1937, C II 2092/36. O. S. P. poz. 611 z 1937 r.).

Pozasądowe upomnienie pracodawcy przez pracownika o zapłatę za pracę w godzinach nadliczbowych nie przerywa biegu przedawnienia (S. N. w O. S. P. 23/1939).

Bieg przedawnienia przerywa się przez uznanie ze strony dłużnika pewnej oznaczonej wierzytelności i w pewnej określonej wysokości, z faktu więc leczenia poszkodowanego wskutek wypadku kolejowego w szpitalu kolejowym nie można wysnuwać wniosku, że pozwane przedsiębiorstwo Polskie Koleje Państwowe uznało jego roszczenie o zadośćuczynienie za cierpienia fizyczne i krzywdę moralną (S. N. z 28.II.1947, C III 1019/49, W. Święcicki, str. 208).

Przerwę przedawnienia przez wniesienie pozwu przed wejściem w życie k. z. ocenić należy wg przepisów dawniejszych, a nie wg k. z. (S. N. z 25.I.1937, C II 2187/36).

Uwaga. Art. 279 k. z. ma odpowiednik w art. 114 projektu kodeksu cywilnego przyjętego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„Art. 114: Bieg terminu przedawnienia przerywa się:

1) przez uznanie roszczenia ze strony tego, przeciwko komu roszczenie się zwraca;

2) przez każdą czynność w postępowaniu przed sądem lub inną władzą właściwą do rozpoznawania roszczenia albo przed sądem polubownym, przedsięwzięta w celu ustalenia zabezpieczenia lub dochodzenia roszczenia."

Art. 280. § 1. Po każdym przerwaniu bieg przedawnienia rozpoczyna się na nowo.

§ 2. Jeżeli przerwanie nastąpiło przez wniesienie pozwu, przypozwanie lub podniesienie zarzutu potrącenia w procesie, bieg przedawnienia rozpoczyna się na nowo dopiero od chwili prawomocnego rozstrzygnięcia lub innego zakończenia sporu. Jeżeli postępowanie uległo zawieszeniu na zgodny wniosek obu stron, albo wskutek niestawiennictwa obu stron lub jednej

z nich, bieg przedawnienia rozpoczyna się na nowo z ostatnią czynnością procesową stron lub sądu.

§ 3. Jeżeli przerwanie nastąpiło przez zgłoszenie wierzytelności w postępowaniu układowym lub upadłościowym, bieg przedawnienia rozpoczyna się na nowo z chwilą zakończenia tego postępowania.

K. z. 279; K. p. c. 190—201, 237, 239, 279, 287 § 1, 339, 341, 375, 478[10]; Up. 217 n.; Ukł. 78 n.

1. Patrz uw. 1 pod art. 279.

2. Po każdej przerwie bieg przedawnienia rozpoczyna się na nowo, a więc np. po uznaniu (art. 279 pkt. 1) natychmiast zaczyna biec przedawnienie. §§ 2 i 3 przewidują przypadki, co do których ustawa wskazuje chwilę, od której rozpoczyna się po przerwie nowy termin przedawnienia. A więc w przypadku pozwu nowy bieg przedawnienia rozpoczyna się z chwilą prawomocnego rozstrzygnięcia sporu, również z chwilą wydania prawomocnego wyroku częściowego; w tym przypadku przerwa biegu przedawnienia następuje w odniesieniu do części wierzytelności, o której sąd wypowiedział się w wyroku, i to niezależnie od wyniku procesu. Również zawieszenie na zgodny wniosek stron (art. 201 k.p.c.) lub w razie niestawiennictwa stron ma wpływ na przerwę przedawnienia, które zaczyna biec od chwili ostatniej czynności procesowej (wezwanie, rozprawa, doręczenie, w ogóle czynność w ustawie procesowej przewidziana, która zachodzić może w postępowaniu). Zgłoszenie wierzytelności w postępowaniu upadłościowym lub układowym przerywa też bieg przedawnienia, bez względu na rezultat zgłoszenia.

Po przerwie na skutek czynności przerywającej przedawnienie zaczyna biec na nowo t e n s a m t e r m i n przedawnienia. Wyjątek stanowią przypadki, wyliczone w art. 287. Patrz uw. pod tym art.

3. S. N. wyjaśnił, iż na skutek otwarcia postępowania układowego bieg przedawnienia wierzytelności, objętej odroczeniem wypłat, zawiesza się (zgodnie z art. 23 i 39 rozp. Prez. Rz. z 23.XII.1927 r. o zapobieganiu upadłości — obecnie nie obowiązującego wobec wprowadz. prawa układowego) do czasu zatwierdzenia układu, przy czym okoliczność, iż płatność wierzytelności została przez układ rozłożona na raty nie ma wpływu na dalsze zawieszenie biegu przedawnienia, poza datą zatwierdzenia układu (orzecz. z 7.V.1936, C I 2291/35. O. S. P. 196/1937).

Z dniem zawieszenia przez sąd postępowania wskutek niestawiennictwa na rozprawę powoda zaczyna biec na nowo termin przedawnienia dochodzonego w sporze roszczenia; do tego terminu przedawnienia nie wlicza się okresu czasu, jaki upłynął do dnia wytoczenia powództwa, które przerwało bieg przedawnienia, ani też okresu czasu trwania procesu aż do zawieszenia postępowania (S. N. Zb. 99/1939).

Uwaga: Art. 280 k. z. ma odpowiednik w art. 115 projektu kodeksu cywilnego przyjętego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„Art. 115. § 1. Po każdym przerwaniu biegu terminu przedawnienia termin biegnie na nowo.

§ 2. Gdy bieg terminu przedawnienia został przerwany przez czynność w postępowaniu przed sądem lub inną władzą albo przed sądem polubownym, biegnie on na nowo od chwili, którą określają przepisy dotyczące tego postępowania".

Uwaga. W tytule „Dawność" projektu k. c. przyjętego w 1-ym czytaniu znajdują się przepisy następujące art. 16 — 120.

Art. 116. Jeżeli bieg terminu przedawnienia został przerwany przez stwierdzenie roszczenia prawomocnym orzeczeniem, roszczenie w ten sposób ustalone podlega w każdym przypadku przedawnieniu dwudziestoletniemu.

Art. 117. W przypadku, gdy z upływem określonego terminu ustawa wyłącza sądowe dochodzenie roszczenia (termin zawity), stosuje się odpowiednio przepisy o przedawnieniu z zachowaniem przepisów poniższych.

Art. 118. Sąd uwzględnia z urzędu upływ terminu zawitego.

Art. 119. Termin zawity nie ulega zawieszeniu względem roszczeń między małżonkami.

Art. 120. Uznanie roszczenia przerywa bieg terminu zawitego tylko wtedy, gdy było uczynione na piśmie.

ROZDZIAŁ III

Terminy przedawnienia

Art. 281 Każda wierzytelność ulega przedawnieniu z upływem lat dwudziestu, jeżeli ustawa inaczej nie stanowi.

K. z. 62 § 5, 279, 282—285, 433, 434 § 2, 615, 637, II p. 14; K: p: c: 190—201, 237, 239, 339, 341, 375; Up. 217 n.; Ukł. 78 n.

Przepis ustanawia regułę, która się stosuje do wszelkich przypadków prócz tych, co do których ustawa przewiduje krótszy termin przedawnienia. To najdłuższe 20-letnie przedawnienie stosuje się więc do wierzytelności z tytułu kupna, z tytułu pożyczki, odszkodowania z racji niewykonania zobowiązania ulegającego przedawnieniu 20-letniemu itd. (patrz jednak art. 283 § 1).

S. N. wyjaśnił, iż wierzytelność pochodząca z interesu życia codziennego, która jednak powstała w ramach trwałego stosunku kredytowego zabezpieczonego hipoteką kaucyjną, przedawnia się po latach 30 (§ 1479 k. c. austr.), względnie po latach 20 (art. 281 k. z.), bez względu na tytuł powstania (orzecz. Zb. 287-1938 r. z 2.IX. 1937, C II 386/37, P. P. A. 1937, poz. 325).

U w a g a: Art. 281 k. z. ma odpowiednik w art. 108 projektu kodeksu cywilnego przyjętego w 1-ym czytaniu treści następującej:

„Art. 108. Jeżeli przepisy szczególne inaczej nie stanowią wszelkie roszczenia przedawniają się z upływem lat dwudziestu".

Art. 282. Z upływem lat pięciu ulegają przedawnieniu:

1) wierzytelności z tytułu czynszu najmu i czynszu dzierżawnego;

2) wierzytelności z zaległych świadczeń okresowych, powstałe z mocy ustawy lub umów, jeżeli ustawa nie przewiduje innego terminu;

3) odsetki umowne i ustawowe;

4) wierzytelności osób, należących do wolnych zawodów, oraz osób załatwiających cudze sprawy z urzędu lub dobrowolnie, z tytułu wynagrodzenia za świadczenia i zwrotu poniesionych wydatków, tudzież wierzytelności z tytułu zaliczek danych tymże osobom.

K. z. 86 n., 117, 161 n., 195 n., 248 n., 273, 286, 287, 318, 328, 338, 370; 384, 402, 410, 452, 500, 508 n., 510, 517, 520, 530, 565, 592, 597, 605 § 1, 607, XIII, XLIII, II p. 14.

1. Pięcioletniemu przedawnieniu podlegają wszelkie wierzytelności z tytułu świadczeń okresowych, czynszu najmu i dzierżawy (chociażby nie były płatne okresowo, a jednorazowo), odsetki umowne i ustawowe. R a t i o l e g i s: nadmierne (ponad okres 5-iu lat) nagromadzenie się opłat okresowych byłoby zbyt dla dłużnika uciążliwe. Temuż przedawnieniu ulegają należności osób, należących do wolnych zawodów (adwokaci, lekarze, architekci, artyści itp.), załatwiających cudze sprawy z urzędu (notariusze, maklerzy giełdowi), lub dobrowolnie z racji wynagrodzenia za świadczenia i wydatki oraz z tytułu zaliczek. Wynagrodzenia te są normalnymi zarobka-

mi zawodowców, służącymi do ich utrzymania. Do umowy o pracę stosują się przepisy art. 284 (przedawnienie trzyletnie).

2. Pod przepisy ustawy o ulgach w zakresie oprocentowania i terminów spłaty wierzytelności hipotecz. z 29.III. 1933 (D. U. poz. 213 z późniejszymi zmianami) nie podpadają raty renty dożywotniej zapadłe po dn. 1 lipca 1932 r., aczkolwiek hipotecznie zabezpieczone przed tą datą (S. N. Zb. 518/1938, 21.II. 1938, C II 2225/37).

S. N. wyjaśnił, że do zobowiązania, powstałego przed wejściem w życie kod. zob. i w dniu tym wg dotychczasowego prawa jeszcze nieprzedawnionego, stosuje się wprowadzony tym kodeksem dłuższy okres przedawnienia, którego początek ocenia się wg dotychczasowego prawa. Termin przedawnienia roszczenia o zapłatę odsetek, który począł biec przed wejściem w życie kod. zob., ocenia się wg przepisów k. z., o ile od daty uznania roszczenia do dnia wejścia w życie k. z. nie upłynął jeszcze okres czasu wymagany dla przedawnienia tego roszczenia wg prawa do tego czasu obowiązującego (S. N. Zb. 513/38, 5.II. 1938, C II 2069/37, O. S. P. 508/1938).

Dłuższe terminy przedawnienia wprowadzone kodeksem zobowiązań nie mają zastosowania, jeżeli krótszy termin przedawnienia, obowiązujący w sprawie wg prawa dawniejszego, upłynął już przed wniesieniem pozwu (S. N. Zb. 157/37, 12.IX. 1936, C II 1453/36, N. k. z. 2/37, str. 7, Ruch IV/37, str. 870).

Przepis art. 2277 K. Nap. i art. 282 p. 2 k. z. nie może mieć zastosowania do należności z tytułu korzystania przez przychodzących do spadku dziedziców ze schedy innych spadkobierców (S. N. 7.X. 1946, C I 488/446, W. Święcicki, str. 209).

Roszczenie matki dziecka nieślubnego przeciwko ojcu nieślubnemu o zwrot kosztów wyłożonych na utrzymanie dziecka, nie ulega przedawnieniu z art. 282 p. 2 k. z., lecz ogólnemu przedawnieniu z art. 281 k. z. (S. N. z 3. XII. 1945, C II 991/45, W. Święcicki, str. 211).

Art. 283. § 1. Z upływem lat trzech ulegają przedawnieniu wierzytelności z tytułu naprawienia szkody, wyrządzonej czynem niedozwolonym.

§ 2. Termin ten liczy się od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do odszkodowania.

§ 3. W każdym razie wierzytelność przedawnia się z upływem lat dwudziestu od dnia spełnienia czynu wyrządzającego szkodę.

§ 4. Jeżeli szkoda wynikła ze zbrodni lub występku, wierzytelność ulega przedawnieniu dwudziestoletniemu, licząc od dnia popełnienia przestępstwa.

K. z. 82, 134—167, 242, 248, 273; Not. 43; pr. o ustroju adw. art. 80, pr. opiek. 14. V. 1946, poz. 130, art. 16 § 3.

1. Wierzytelność o odszkodowanie za czyn niedozwolony przedawnia się trzechleciem od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie, obowiązanej do odszkodowania, co może nastąpić znacznie później od czynu wyrządzającego szkodę. Termin ten jest ustanowiony przez wzgląd na to, że po upływie dłuższego (ponad 3 lata) czasu dowody zwykle są utrudnione. Posiłkowo ustanowiony jest termin 2-letni, liczony od spełnienia czynu szkodzącego, a to bez względu na czas dowiedzenia się o czynie.

2. Termin trzyletni nie stosuje się w razie szkody, spowodowanej zbrodnią lub występkiem, a to ze względu na dłuższe przedawnienie z tytułu odpowiedzialności karnej za przestępstwo.

Dłużnik taki nie zasługuje na ochronę ze strony ustawy i dlatego stosuje się do tego rodzaju wierzytelności 20-letni termin przedawnienia.

3. Przedawnieniu trzyletniemu nie podlega roszczenie z tytułu naprawienia szkody w przypadku przewidzianym w art. 57.

4. S. N. wyjaśnił, że nie wniesienie pozwu w terminie, przewidzianym w § 6 lit. a ustawy austr. z 9.VIII. 1908 r. o odpowiedzialności za szkodę wynikłą z ruchu samochodowego (Dz. u. p. austr. N 162), nie zamyka drogi dla dochodzenia roszczeń odszkodowawczych z mocy innych ustaw (Zb. 76/38, 23.II. 1937, C II 2651/36)

Odpowiedzialność Skarbu Państwa za szkody, wyrządzone przez komornika w toku egzekucji, wszczętej przed wejściem w życie k. p. c., opiera się nie na przepisie art. 521 k. p. c., lecz na przepisie art. 1384 Kod. Nap. i przedawnia się w terminach, wskazanych przez art. XLIII przep. wpr. k. z. w związku z art. 283 k. z. (S. N. Zb. 494/38, 14.I. 1938, C I 54/37).

S. N. wyjaśnił, że roszczenie pracownika względnie jego rodziny do pracodawcy z tytułu utraty z winy ostatniego renty inwalidzkiej nie ulega prekluzji z art. 473 k. z., lecz przedawnieniu trzyletniemu z art. 283 § 1 k. z. (S.N. Zb. 9/1847 z 3.XI.—21.XII. 1945, C I 300/45).

U w a g a: Porów. art. 456 proj. k .c. Addenda II.

Art. 284. Z upływem lat trzech ulegają przedawnieniu wierzytelności pracowników z tytułu wynagrodzenia za pracę i zwrotu poniesionych wydatków, tudzież wierzytelności pracodawców z tytułu udzielonych zaliczek.

K. z. 273, 286, 441, 450—460, 471, 473, 476 § 2, 479, 489 n.; 493; 496 n., II p. 14, III p. 10, VIII p. 2, X §1, XXV p. 3.

1. Przedawnienie trzyletnie wierzytelności pracowników z tytułu wynagrodzenia za pracę i zwrot wydatków oraz wierzytelności pracodawców z tytułu danych przez nich zaliczek — ma praktycznie zastosowanie tylko do wierzytelności powstałych co najmniej na 2 lata przed zakończeniem stosunku pracy, gdyż wobec tego, że stosownie do art. 473 wierzytelności o pracę nie można dochodzić sądownie po upływie roku od zakończenia stosunku pracy, wierzytelności z tytułu pracy, wydat-

ków i zaliczek, które powstały później niż na 2 lata przed zakończeniem stosunku ulegają prekluzji, zanim by jeszcze 3-letnie przedawnienie nastąpiło (L o n g c h a m p s, str. 427).

R a t i o l e g i s przepisu ta sama co przepisu art. 284, pkt. 4. Krótszy termin (a nie pięcioletni jak w art. 282) jest uzasadniony tym, że należności te są zwykle płacone w czasie krótkim po ich wymagalności.

2. Wzajemne roszczenia pracodawców i pracowników, które uległy prekluzji wskutek nie dochodzenia tychże w drodze sądowej w ciągu roku od dnia zakończenia stosunku pracy, nie przestają istnieć i trwają dalej aż do ich zaspokojenia lub do upływu okresu przedawnienia. Pracodawca, który po upływie roku od dnia zakończenia stosunku pracy spłaca wierzytelność pracownika, nie czyni darowizny, lecz wykonywa swój obowiązek umowny, mimo że pracownik obowiązku tego już nie mógł dochodzić sądownie (S. N. Zb. 512/38, 1.II. 1938, C II 2007/37).

Do roszczeń pracowników folwarcznych o odprawy, przewidziane w art. 44 ustawy z 28.XII. 1925 r. o wykonaniu reformy rolnej (D. U. 1926 N 1, poz. 1) stosuje się przedawnienie z art. 284 k. z. i prekluzję z art. 473 k. z. (uchwała S. N. Zb. 231/1939 r. z 25.III. 1939, cała Izba Cyw., C Prez. 21/38, O. S. P. 347/1939). Dodać należy, że wzmiankowana ustawa z 1925 r. uchylona została dekretem P.K.W.N. o reformie rolnej.

Ta sama uchwała S. N. całej Izby Cywilnej Zb. 231/1939 ustala, że przepis art. 284 obejmuje nie tylko roszczenia o wynagrodzenie w ścisłym tego słowa znaczeniu, lecz także inne roszczenia ze stosunku pracy, w szczególności pretensje o wynagrodzenie szkody doznanej wskutek utraty pracy. Ponieważ świadczenia emerytalne przedstawiają wynagrodzenie za pracę pobierane dopiero po ustaniu świadczeń pracownika, ulegają one podobnie jak roszczenia o wynagrodzenie trzyletniemu przedawnieniu z art. 284 k. z.

Prawo żądania zachowku lub jego uzupełnienia albo wystąpienia przeciwko obdarowanemu z powodu ukrócenia zachowku, oparte na instytucji prawa spadkowego, ulega również pod rządem k. z. przedawnieniu z upływem lat trzech (S. N. Zb. 261/1939 z 23.IX. 1938, C II 205/38). Patrz o zachowku art. 145—165 pr. spadkowego z 8.X. 1946, poz. 328.

Art. 285. Z upływem lat dwóch ulegają przedawnieniu:

1) wierzytelności przemysłowców, rzemieślników i kupców z tytułu dokonania robót i dostarczenia towarów, tudzież wierzytelności rolników z tytułu dostarczenia płodów rolniczych lub leśnych;

2) wierzytelności z tytułu utrzymania, pielęgnowania, wychowania lub nauki, przypadające osobom trudniącym się tym zawodowo, albo utrzymującym zakłady na ten cel przeznaczone;

3) wierzytelności przedsiębiorstw prowadzących hotele, pokoje umeblowane, domy zajezdne i wszelkiego rodzaju jadłodajnie, z tytułu należności za dostarczone gościom mieszkanie, utrzymanie i usługi, oraz z tytułu wydatków dla nich poniesionych.

K. z. 275, 282, 286, 544; K. h. 56.

1. Chodzi tu o wierzytelności „życia codziennego". Wierzytelności przemysłowców, kupców i rzemieślników z tytułu towarów i robót lub rolników z tytułu dostawy płodów rolnych i leśnych przedawniają się upływem dwóch lat bez względu na cel dla którego towary i płody dostarczone zostały: do własnego użytku nabywcy, do przerobienia, czy też odsprzedania (a więc dostawa kupca dla kupca), jednak dla zastosowania przepisu potrzeba, aby dostawa była dokonana w zakresie przedsiębiorstwa, tzn. w toku czynności normalnych przedsiębiorstwa, bo takie tylko dostawy mają charakter szczególny, uzasadniający krótkie przedawnienia. Krótkie przedawnienie

uzasadnia się względami polityki prawodawczej, a mianowicie celem zapobieżenia niezdrowemu zwyczajowi kredytowania w interesach konsumcyjnych (uzasad., str. 453).

Przepis art. 285 kod. zob. stanowi bardzo ogólnie, że wierzytelności rolników z tytułu dostarczenia płodów rolniczych przedawniają się z upływem dwóch lat; dla zastosowania zatem przepisu jest obojętne, w jakim celu nastąpiło dostarczenie: do własnego użytku czy do przerobienia lub też odsprzedania (S. N. 11.VI. 1947, C I 985/46).

Skrócony okres przedawnienia może mieć zastosowanie tylko do roszczeń zwyczajnych przedsiębiorstw gospodarczych zaspakajających potrzeby życia codziennego i mających charakter kupiecki obliczony na zysk (S. N. 24.V. 1937, C II 87/37, P. P. A. 311/37, G. P. 297/38).

2. Pkt. 2 art. 285 przewiduje wierzytelności zakładów naukowych, szkół prywatnych, nauczycieli, korepetytorów, pielęgniarek, sanatoriów, osób przyjmujących uczniów na wychowanie lub „na stancję", bez względu na to, czy wierzyciel jest osobą fizyczną, czy prawną. Przepis nie dotyczy natomiast wierzytelności opartych na przepisach publiczno-prawnych instytucyj, wykonywujących funkcje publiczno-prawne, wskutek tego pod przepis nie podpadają pretensje szkół publicznych, szpitali państwowych lub samorządowych.

Skróconemu okresowi przedawnienia nie podlegają wierzytelności z tytułu kosztów utrzymania i leczenia w państwowych zakładach dla umysłowo chorych (S. N. 24.V. 1937, C II 87/37, Now. Pal. 469/37, P. P. A. 311/37, G. P. 297/38).

3. Pkt. 3 art. 285 dotyczy przedawnienia wierzytelności z tytułu dostarczenia mieszkania (hotele, domy zajezdne, pokoje umeblowane, pensjonaty), utrzymania i usługi. Należności z tego tytułu są zwykle szybko regulowane i zachodzi domniemanie, że po 2-ch latach są już umorzone.

4. Wskazujemy tutaj roszczenia, które ulegają krótkiemu przedawnieniu rocznemu: roszczenie z umowy przyrzeczonej przedawniają się po roku od chwili zawarcia umowy (art. 62 § 5); prawo odbiorcy przekazu przeciwko przekazanemu z tytułu przyjęcia przekazu (art. 615); zobowiązanie poręczyciela, z wyjątkiem poręczenia solidarnego lub za wynagrodzeniem (art. 637); również wierzytelności z zaległych świadczeń okresowych z tytułu kosztów utrzymania i wychowania, nie wyłączając roszczeń regresowych (prawo rodzinne z 22. I. 1946, poz. 52, art. 59). Przedawnieniu 6-miesięcznemu ulega roszczenie biorącego pożyczkę o wydanie oraz roszczenie dającego pożyczkę o odebranie jej przedmiotu (art. 433 i 434 § 2).

5. Krótkie przedawnienia są przewidziane w ustawach szczególnych: należności za kupony listów zastawnych (art. 71 pr. bank. — przedawn. 5-letnie); roszczenia o wypłatę udziału w spółdzielni i odpowiedzialność za szkody (art. 27, 44 i 83 ust. o spółdziel. — 5-letnie przedawnienie); w kod. handl.: roszczenia ze stosunku spółek — 5-letnie przedawnienie (art. 141, 186, 192, 296, 343, 356, i 479); odpowiedz. zbywcy przedsiębiorstwa (art. 48 k. h. — trzyletnie), odpowiedzialność ekspedytora, przewoźnika i przedsiębiorcy składowego — 1 roczne (art. 610, 612, 629, i 646). Prawo wekslowe przewiduje w art. 70 przedawnienie trzyletnie, roczne i 6 miesięczne.

Art. 286. Przedawnienie przewidziane w artykułach 282, 284 i 285 następuje chociażby świadczenie okresowe, praca, roboty i dostarczanie trwały w dalszym ciągu.

K. z. 273, 275.

Przepis stwierdza, że przedawnienie wierzytelności zaległych, przewidzianych w art. 282, 284 i 285 biegnie niezależnie od tego, czy samo prawo do tych świadczeń trwa nadal lub nie. Niweczy on domniemanie, że w spełnianiu świadczeń z art. 282 pkt. 1—3 lub w dalszym korzystaniu ze świadczeń z art. 282

pkt. 4 lub z art. 284 i 285 mieści się uznanie należności za świadczenia dawniejsze lub zrzeczenie się zarzutu przedawnienia co do tych świadczeń lub zapłaty.

Art. 287. § 1. Gdy nastąpiła kapitalizacja zaległych świadczeń okresowych lub odsetek, gdy nastąpiło zamknięcie rachunku, uznanie długu na piśmie lub stwierdzenie długu prawomocnym wyrokiem, wierzytelności w ten sposób ustalone ulegają ogólnemu przedawnieniu dwudziestoletniemu, licząc od dnia ich ustalenia.

§ 2. Jeżeli wierzytelność ustalona w powyższy sposób obejmuje świadczenia okresowe lub odsetki płatne w przyszłości, świadczenia te lub odsetki ulegają przedawnieniu pięcioletniemu.

K. z. 50, 55, 110, 249, 273, 279, 280 § 2, 282; K. h. 533, 536; K. p. c. 339 n., 458 n., 463, 469 n., 477, 501.

K a p i t a l i z a c j a opiera się na umownym połączeniu szeregu świadczeń w jedno świadczenie, które w sumie obejmuje ten szereg świadczeń okresowych (lub odsetek). Kapitalizacja odbiera zobowiązaniu charakter okresowy.

Z a m k n i ę c i e r a c h u n k u należy rozumieć w tym sensie, że dłużnikowi podano do wiadomości wynik rozrachunku i on go zaakceptował; chodzi tu o uznanie przez dłużnika rachunku na dostarczonym mu zestawieniu. Pojęcie to jest wzięte z art. 2274 K. Nap. Ani do kapitalizacji ani do zamknięcia rachunku nie jest potrzebna forma piśmienna.

U z n a n i e d ł u g u musi być koniecznie pismem stwierdzone, inaczej uznanie nie sprowadza skutków z art. 287. Musi być w y r a ź n e, a nie dorozumiane (np. list o odroczenie nie jest uznaniem w sensie art. 287, choć przerywa przedawnienie stosownie do art. 279, pkt. 1). Uznaniem długu jest również ugoda zawarta przed sądem powszechnym, obywatelskim, polubownym, w sądzie pracy itd., jeżeli ugoda jest pod-

pisana przez strony. Za uznanie uważać też należy ustalenie listy wierzytelności w upadłości.

P r a w o m o c n y w y r o k (także sądu obywatelskiego itp.) sprowadza skutki z art. 287 bez względu na to, czy wyrok dotyczy zasądzenia świadczenia,, czy też zawiera tylko ustalenie stosunku prawnego. Za prawomocny wyrok uznać też trzeba prawomocny nakaz zapłaty w postępowaniu nakazowym (art. 463 k. p. c.) lub w postęp. upominawczym (art. 477 k. p. c.).

We wszystkich tych przypadkach, wierzytelności ustalone przez kaptalizację, zamknięcie rachunku, uznanie na piśmie lub ustalone wyrokiem prawomocnym p r z e d a w n i a j ą s i ę d o p i e r o p o u p ł y w i e 20 l a t, licząc od dnia ustalenia tych wierzytelności. W tych zatem przypadkach następuje zmiana krótkiego przedawnienia na długie, normalne, dwudziestoletnie. Jest to więc w y j ą t e k od zasady, że przerwane przedawnienie musi biec przez ten sam okres, jaki miało biec poprzednio, termin bowiem przedawnienia określa się rodzajem wierzytelności, który to rodzaj nie zmienia się ani przez uznanie, ani przez żadną czynność wierzyciela, o których mowa w art. 279 pkt. 2, ani wyrok sądowy.

Jeżeli wierzytelność, ustalona w jeden ze wskazanych sposobów, obejmuje świadczenie okresowe lub odsetki p ł a t n e w p r z y s z ł o ś c i, np. jeśli wyrokiem zasądzono rentę, albo sumę skapitalizowanych odsetek i ta suma ma być oprocentowana, to te odsetki ulegają właściwemu im przedawnieniu krótkiemu (art. 287 § 2).

Wierzytelność ustalona w drodze uznania na piśmie, które nastąpiło jeszcze przed dniem 1 lipca 1934 r., ulega przedawnieniu 20-letniemu z art. 287 § 1 k. z. (o ile tylko w dniu wejścia w życie k. z. nie była jeszcze przedawniona wg dotychczasowych przepisów), w chwili bowiem wejścia w życie k. z. wierzytelność ta miała już charakter wierzytelności, ustalonej

pisemnym uznaniem stosownie do art. 287 § 1 k. z. (S. N. Zb. 290/1939).

TYTUŁ V.

ZASKARŻENIE CZYNNOŚCI DŁUŻNIKA, ZDZIAŁANYCH ZE SZKODĄ WIERZYCIELI.

Art. 288. § 1. Wierzyciele mogą żądać, aby czynności prawne, dokonane przez dłużnika z ich szkodą, były uznane w stosunku do nich za bezskuteczne.

§ 2. Z żądaniem tym wierzyciele mogą wystąpić w drodze powództwa albo zarzutu przeciwko osobie trzeciej, która skutkiem czynności prawnej dłużnika nabyła prawo, albo zwolniona została od obowiązku, jeżeli dłużnik przedsięwziął czynność ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli, a osoba trzecia o tym wiedziała lub wiedzieć była powinna i jeżeli pozostały majątek dłużnika nie wystarcza na zupełne pokrycie wierzytelności.

§ 3. Jeżeli z czynności prawnej dłużnika osiąga korzyść osoba, będąca w bliskim z nim stosunku, domniemywa się, że wiedziała o świadomym działaniu ze szkodą wierzycieli.

§ 4. Czynność prawna dłużnika może być uznana za bezskuteczną w stosunku do wierzyciela, chociażby wierzytelność powstała po dokonaniu czynności.

K. z. 35, 168, 177, 182, n., 188,270 n., 289, 292, 608, 625, XXIV § 2; XXXI; XXXV; K. p. c. 7, 73, 566, 567 § 1, 621; Up. 53—58.

Art. 289. § 1. Jeżeli osoba trzecia osiągnęła korzyść pod tytułem darmym, wierzyciel może zaskarżyć czynność prawną dłużnika bez względu na to, czy obdarowany wiedział lub powinien był wiedzieć o tym, że dłużnik miał świadomość pokrzywdzenia wierzycieli.

§ 2. Jeżeli czynność taka została dokonana przez dłużnika nie dawniej, niż na rok przed powstaniem wierzytelności, wierzyciel może ją zaskarżyć nawet bez względu na to, czy dłużnik miał świadomość pokrzywdzenia wierzycieli.

K. z. 51, 288, 354, 608.

Art. 290. Wierzyciel może dochodzić praw, przyznanych mu w tytule niniejszym, przeciwko następcy szczególnemu osoby, która z dłużnikiem czynność zawarła, jeżeli następca uzyskał korzyść pod tytułem darmym, albo jeżeli wiedział o okolicznościach, które uzasadniały prawa wierzycieli przeciwko jego poprzednikowi.

K. z. 288, 293.

Art. 291. Kto osiągnął korzyść z czynności dłużnika, dokonanej ze szkodą wierzycieli, ten może zwolnić się od ich roszczeń bądź przez zaspokojenie ich wierzytelności, bądź przez wskazanie mienia dłużnika, dostatecznego do ich zaspokojenia.

K. z. 22, 270, 289 n.; K. p. c. 541.

Art. 292. W razie uznania czynności dłużnika za bezskuteczną w stosunku do wierzyciela, korzystającego z prawa zaskarżenia, wierzyciel ten z wyłączeniem innych wierzycieli może poszukiwać swego zaspokojenia na tym, co skutkiem zaskarżonej czynności wyszło z majątku dłużnika lub do niego nie weszło.

K. z. 288 n., 293.

Art. 293. § 1. Wierzyciele nie mogą dochodzić sądownie praw, przyznanych im w tytule niniejszym, po upływie lat pięciu od daty dokonania czynności przez dłużnika.

§ 2. Jednakże przed upływem powyższego terminu wierzyciel może zawiadomić osobę, przeciwko której chce dochodzić swych roszczeń, o zamiarze zaskarżenia czynności dłużnika, dokonanej z jego szkodą, a wówczas powyższy termin liczyć

się będzie od daty zawiadomienia. Zawiadomienie winno nastąpić przez notariusza lub komornika.

K. z. 288.

Literatura pol.: J. S. Akcja pauliańska wg nowego Kod. zob., Notariat-Hipoteka Nr 32 z 1934 r., str. 20 i in. **Fiema,** O zaskarżeniu czynności dłużnika, zdziałanych ze szkodą wierzyciela, P. P. Adm. E. Tilla 1935—1937 i odbitka 1937 r. **J. Korzonek,** Pauliańskie roszczenia, odbitka z Enc. Pod. pr. pryw., 1937. **Jerzy Rundstein,** Skarga pauliańska, w N. K. Z. z 1935 r. str. 13 i n. Dla prawa franc. **L. Taraszkiewicz:** Teoria akcji pauliańskiej. Warszawa 1891 r.

1. Przepisy regulują starodawną instytucję zwaną „akcją pauliańską" (Digesta lib. 42, tit. 8 — quae in fraudem creditorum facta sunt ut restituantur). Przed kod. zob. zajmowały się tą akcją przepisy: art. 1167 K. N., austr. ordynacja zaczepna z 10.XII. 1914 oraz niem. ustawa o zaskarżaniu działań prawnych dłużnika poza postępowaniem upadłościowym z 21.VII. 1879 r. i art. 1529, t. X, cz. 1, pkt. 2 Zw. praw („oszukańcze przewłaszczenie majątku dla uniknięcia płacenia długów"). Art. 1167 K. N. pozwalał wierzycielom w ich własnym imieniu zaskarżać czynności dłużnika zdziałane na oszukanie ich praw. Art. 1166 K. Nap. zezwalał wierzycielom wykonywać wszystkie prawa i skargi dłużnika, wyjąwszy przywiązane wyłącznie do osoby. W odróżnieniu od K. Nap. przepisy k. z. uregulowały wyczerpująco zagadnienia, które nie były regulowane ustawą, lecz były przedmiotem rozważań orzecznictwa.

2. Wierzyciele mogą żądać uznania czynności prawnych dłużnika (i tylko czynności prawnej dokonanej przez dłużnika— S. N. 27.XI. 1947, C III 382/47) za bezskuteczne w stosunku do nich („nieszkodzące ich prawom"), gdy były dokonane ze szkodą wierzyciela. Nie jest konieczne, aby były dokonane z zamiarem szkodzenia. Zwalczanie czynności prawnej zdziałanej przez dłużnika zależy od obiektywnej zdolności zrządzenia wierzycielowi szkody; zamiar

dłużnika wyrządzenia wierzycielowi szkody nie jest wymagany (S. N. z 13.III. 1937, C II 2761/36, Ruch 1937, str. 868, N. k. z. z 1937 r., str. 147). Wystarcza więc już tylko świadomość szkody ze strony dłużnika, o czym osoba trzecia wie lub powinna wiedzieć. S. A. w Poznaniu 20.XI. 1935, O. S. P. 157/1936 ustalił, iż, jeżeli dłużnik dokonał zaskarżonej czynności, jako ustawowy zastępca pozwanych, to jego świadomość co do pokrzywdzenia wierzycieli jest równoznaczna z takąż świadomością pozwanych. § 3 art. 288 ustanawia domniemanie, że jeśli z czynności osiąga korzyść osoba będąca „w bliskim stosunku" do dłużnika — wie ona o świadomym działaniu dłużnika na szkodę, wystarcza więc udowodnić, że dana osoba jest „bliska" dłużnika; ocena, czy dana osoba jest istotnie „bliską" dla dłużnika należy do sądu. Domniemanie z art. 288 § 3 jest domniemaniem prawnym, które może być obalone dowodem przeciwnym (S. N. z 21.I. 1946, C I 288/45, Pań. i Pr., zesz. 7 z 1946 r., str. 126). Celem obalenia domniemania z art. 288 § 3 potrzebne jest przeprowadzenie dowodu tylko, jeżeli sąd przyjmie, że dłużnik dokonał czynności prawnej ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli (S. N. Zb. 47/1939 z 19.III. 1938, C III 377/36). Narzeczoną dłużnika uznano za będącą w bliskim z nim stosunku w rozumieniu art. 288 § 3 k. z., gdyż węzły pokrewieństwa lub powinowactwa nie są decydujące (S. N. Zb. 22/47 r. z 11.V. 1946, C II 213/46 Pań. i Pr., zesz. 9—10 z 1946 r., str. 176).

Oczywiście, gdy wierzyciel może udowodnić zamiar pokrzywdzenia — jego akcja będzie tym lepiej uzasadniona. Wystarczy, jeśli w chwili podjęcia czynności szkoda istniała potencjonalnie, czego dowodzi fakt, że w czasie późniejszym szkoda powstała; nieujawnienie się szkody w czasie podjęcia czynności może świadczyć o braku świadomości osoby trzeciej co do szkodliwości (S. N. Zb. 314/37 z 31.VIII. 1936, C III 734/36).

Dla oceny istnienia zamiaru dłużnika pokrzywdzenia swych wierzycieli i świadomości o tym kontrahenta dłużnika decydująca jest chwila ostatecznego sfinalizowania czynności prawnej, nie zaś poprzednie układy. Zaskarżenie czynności prawnej zdziałanej na szkodę pewnego wierzyciela nie jest zależne od ustalenia okoliczności, że dłużnik przedsięwziął czynność prawną ze świadomością pokrzywdzenia tego właśnie wierzyciela, a jego kontrahent o tym wiedział lub wiedzieć musiał, wg bowiem art. 288 § 2 k. z. uzasadnia zaskarżenie czynności prawnej ogólny zamiar dłużnika pokrzywdzenia swych wierzycielii świadomość o tym kontrahenta dłużnika (S. N. w O. S. P. 551/1938).

Orzeczenie sądu nie pociąga za sobą nieważności czynności. Czynność pozostaje ważna w stosunku do trzeciego, który z czynności z dłużnikiem osiągnął korzyść. Uznanie bezskuteczności czynności w stosunku do wierzyciela powoduje jedynie to, że dany wierzyciel może dochodzić swych roszczeń z majątku, który wskutek zaskarżonej czynności wyszedł z p a t r i m o n i u m dłużnika, a wszedł do mienia trzeciego (porów. S. N. 4.X. 1937, C II 811/37, Prz. N. 46/38). Czynnością ze szkodą dłużnika dokonaną może też być z a n i e c h a n i e, tj. nieczynienie czegoś, co by mogło zapobiec zmniejszeniu się mienia dłużnika lub przyczynić się do jego powiększenia. S k u t k i e m uznania danej czynności dłużnika za bezskuteczną wierzyciel b ę d z i e m ó g ł p o s z u k i w a ć z a s p o k o j e n i a s w o j e j p r e t e n s j i, na tym, co wskutek czynności zaskarżonej wyszło z majątku dłużnika lub do niego nie weszło (art. 292). W tym porządku myśli S. N. wyjaśnił, iż fakt, że majątek spadkowy nie przeszedł na zrzekającego się spadku, nie stoi na przeszkodzie zaskarżeniu zrzeczenia się spadku przez dłużnika (art. 292 k. z.), gdyż właśnie czynność prawna dłużnika, skutkiem której nie weszły pewne war-

tości (spadek) mogła być zdziałana na szkodę wierzycieli (orzeczenie z 17.VI. 1947, C III 140/47).

3. Prawo zaskarżenia służy wierzycielowi, którego wierzytelność istnieje w chwili zaskarżenia czynności. Najczęściej skarżyć będzie wierzyciel, którego wierzytelność już w chwili dokonania czynności szkodzącej nie tylko istnieje, lecz jest wymagalna i jest stwierdzona tytułem egzekucyjnym, choć te warunki nie są konieczne do zaskarżenia. S. N. (Zb. 71/1939 z 31.III. 1938, C I 479/37) wyjaśnił (na tle art. 1167 Kod. Nap.), że z akcji paulj. można korzystać, chociażby się nie uzyskało jeszcze wyroku prawomocnego przeciwko dłużnikowi.

Takie samo stanowisko zajął S. N. w orzecz. z 5 wrześ. 1945 r. C III 425/45, Pań. i Pr., zesz. 9—10-1946 z glosą W. Zylbera, wyjaśniając, że wierzyciel może wystąpić z powództwem w trybie art. 288 k. z. bez uprzedniego uzyskania prawomocnego wyroku zasądzającego jego wierzytelność od dłużnika. Stanowisko przeciwne — jak czytamy w uzasadnieniu tego orzecz. — czyniłoby przepis art. 288 k. z. niemal bezskutecznym, skoro każde najbardziej gołosłowne zaprzeczenie długu przez głównego dłużnika uniemożliwiałoby zastosowanie tego przepisu, gdyż kwestionowałoby charakter wierzyciela, który w każdym przypadku musiałby przed wniesieniem powództwa z art. 288 swoje stanowisko wierzyciela oprzeć na prawomocnym wyroku sądowym, co nie wynika z ustawy, a co w praktyce zazwyczaj udaremniałoby w ogóle dochodzenie samego roszczenia.

§ 4 art. 288 (wbrew zasadzie wynikającej z art. 1167 Kod. Nap.) wyraźnie stanowi; że uznanie bezskuteczności czynności może żądać wierzyciel, chociażby jego wierzytelność powstała po dokonaniu czynności szkodzącej. Nie jest konieczne, aby ta wierzytelność była już wymagalną (może więc być tylko warunko-

wą) i nie jest też w zasadzie konieczne, aby z racji wierzytelności istniał już tytuł egzekucyjny (patrz wyżej powołane orzecz. S. N. Zb. 71/1939). Oczywiście tytuł ten jest konieczny, gdy wierzyciel, uzyskawszy uznanie czynności za bezskuteczną, będzie chciał zaspokoić się z tego, co na skutek czynności wyszło z mienia dłużnika lub do niego nie weszło (art. 292).

4. Przeciwnikiem, przeciwko któremu wierzyciel występuje, jest trzeci, który na skutek czynności zaskarżonej nabył prawo, albo zwolniony został z obowiązku (§ 2 art. 288). Na równi z tą osobą trzecią stoi jego następca pod tytułem ogólnym (a więc i spadkobierca), bo nie ma on więcej praw od swego poprzednika. Można wyjątkowo zaskarżyć czynność przeciwko następcy pod tytułem szczególnym osoby, która zawarła czynność z dłużnikiem, jeśli ten następca uzyskał korzyść pod tytułem darmym (darowizna), albo wiedział (co wierzyciel musi udowodnić) o okolicznościach, które uzasadniały prawo wierzyciela przeciwko jego poprzednikowi (art. 290).

Należy uznać, że następca szczególny osoby, która z dłużnikiem czynność zawarła, uzyskał korzyść pod tytułem darmym, gdy otrzymał od niej na mocy umowy przedślubnej nieruchomość nabytą przez nią przed tym od dłużnika z dopłatą sumy nie stanowiącej nawet połowy ustalonej w sprawie wartości nieruchomości (S. N. w O. S. P. 551/1938).

5. Zaskarżenia dokonywa się drogą pozwu przeciwko trzeciemu lub w drodze zgłoszenia zarzutu w istniejącym procesie (np. gdy wierzyciel zajął rzecz, znajdującą się w rękach dłużnika, a trzeci wystąpił o wyłączenie na podstawie czynności, zawartej z dłużnikiem), gdyż chodzi o uzyskanie od sądu orzeczenia co do bezskuteczności danej czynności. S. N. wyjaśnił też, że prawo nie zabrania wierzycielowi, pozwanemu w sprawie o wyłączenie ruchomo-

ści, oprzeć się w obronie przeciwko roszczeniom powoda na bezskuteczności podstawy faktycznej, z której powód swoje roszczenie wywodzi, jak również nie zakazuje sądowi orzekającemu wdać się w rozpoznanie podniesionego przez stronę pozwaną zarzutu (S. N. Zb. 561/34 z 16.II. 1934, C I 2385/35). Zapozwanie osoby trzeciej jest konieczne, a nie również dłużnika (jak to było w praktyce na obszarze mocy obowiąz. K. Nap. — T a r a s z k i e w i c z, str. 22 i n.). Aby na skutek wyroku można było prowadzić egzekucję do przedmiotu czynności zaskarżonej potrzeba, aby wyrok o tym wzmiankował. S. N. orzekł (Zb. 375/38 z 25.XI. 1937, C II 1334/37), że wierzyciel, zwalczając czynność prawną swego dłużnika, mocą której tenże przeniósł na osobę trzecią własność nieruchomą, nie może w przypadku, gdy prawo jego zostało już naruszone przez czynność dłużnika, ograniczyć się do żądania uznania zaskarżonej czynności prawnej dłużnika za bezskuteczną w stosunku do niego, lecz winien równocześnie żądać zezwolenia na zaspokojenie się w drodze egzekucyjnej z tego majątku dłużnika, który skutkiem zaskarżonej czynności prawnej przeszedł na osobę trzecią (patrz także S. N. Zb. 228/37 z 4.XII. 1936, C II 1723/36 w uw. 9 i n f i n e oraz orzecz. z 15.IX. 1938, C II 558/38, N. Pal. 1939, str. 40 i n., P. P. A. 1939, poz. 29 w uw. 10 cyt. z inną tezą. (Jeżeli chodzi o nieruchomość, mającą urządzoną hipotekę, to — w systemacie hipotecznym, który obowiązywał w b. Kongresówce — nabywca w dobrej wierze nieruchomości lub kapitału hipotecznego wolny byłby od poszukiwania wierzycieli, działających w drodze akcji pauliańskiej, gdyby się takiego zezwolenia w drodze orzeczenia sądowego nie uzyskało).

O właściwości sądu patrz uw. 9 orzecz. S. N. z 20.VIII.1936.

6. P r z e d m i o t e m zaskarżenia jest czynność (przelew wierzytelności, zbycie mienia, zwolnienie z długu), na skutek której wyszedł z majątku dłużnika lub do niego nie wszedł

pewien obiekt majątkowy. Zaskarżyć można tylko czynność prawną pozytywną lub zaniechanie takiej czynności (zaniechanie przyjęcia spadku, zaniechanie przerwania przedawnienia), wskutek czego ktoś inny nabył prawo lub zwolniony został z obowiązku. Pod przepis mogą podpadać nie tylko czynności prawne dłużnika fikcyjne, lecz i rzeczywiste, o ile dokonane zostały w warunkach, przewidzianych art. 288 (S. N. Zb. 477/38 z 16.XII. 1937, C I 3543/36, N. k. z. 1938, str. 89).

Zaskarżenie ukrytej czynności prawnej podlega wg k. z. ogólnym przepisom art. 288 i n. (S. N. 29.IX. 1938 C II 430/38).

Potrzeba, aby czynność powodowała s z k o d ę. Wyrazy „czynność dokonana z e szkodą“ (art. 288 § 1) rozumieć należy w ten sposób, że nie chodzi tu o zamiar szkodzenia (jak to przewiduje art. 35 § 2 — „na ich szkodę“), ale o rezultat szkody.

Aby ocenić, czy dłużnik zdziałał czynność ze szkodą wierzyciela, należy ustalić wysokość wierzytelności, dla której żądane jest uznanie czynności dłużnika za bezskuteczną oraz wysokość innych długów dłużnika i porównać je z wartością majątku dłużnika (S. N. 4. X. 1937, C II 862/37, N. k. z. 1938, str. 134).

Dla istnienia szkody potrzeba, aby pozostałe mienie dłużnika n i e w y s t a r c z y ł o na zaspokojenie wierzyciela, oraz aby czynność n i e b y ł a p r a w n i e u s p r a w i e d l i w i o n a i aby szkoda była z czynnością w związku przyczynowym (dlatego nie można zaskarżyć zbycia przedmiotu, obciążonego prawem osób trzecich). Nie jest konieczne, aby czynność powodowała zubożenie dłużnika (sprzedaż rzeczy po cenie niepomiernie niskiej). S. N. wyjaśnił, że jeśli celem jakiejś umowy jest jedynie tylko spłata wymagalnych długów przez dłużnika, to nawet, jeśli nie obejmuje ona wszystkich wierzycieli — nie może być przedmiotem akcji pauliańskiej; wyjątek od tej zasady może stanowić tylko taka spłata długu wymagalnego, która była dokonana w celu zrządzenia szkody

innym wierzycielom, wskutek oszukańczej zmowy dłużnika z wierzycielem zaspokojonym; pogląd ten już był przyjęty w pr. rzymskim i pośrednio potwierdza go § 2 art. 53 pr. upadł. z 1934 r. (S. N. Zb. 103/1938 z 21.I. 1937, C I 854/36).

Natomiast pozew oparty na przepisach o zaskarżeniu czynności prawnych może być oddalony już z tej tylko przyczyny, że zaskarżający wierzyciel nie ma widoków uzyskania zaspokojenia z usuniętego przedmiotu, tj. z przedmiotu usuniętego przez czynność prawną zaskarżoną (S. N. Zb. 394/37 z 2.XI. 1936, C III 1460/35 z powołaniem się na pracę Jaegera, Die Gläubigeranfechtung ausserhalb des Konkurses, 1905, § 1, Nr 44, 46, 50 § 3 uw. 11).

7. Zaskarżenie (względnie zarzut) powinno być dokonane w ciągu lat pięciu od czynności dłużnika, skarżyć się mającej (art. 293 § 1). Ten względnie krótki termin tłumaczy się tym, że dowód co do świadomości szkody dla wierzyciela i co do samej szkody z łatwością może być przeprowadzony tylko w czasie krótkim. Oczywiście, za krótką prekluzją przemawia też i wzgląd na konieczność bezpieczeństwa dla osoby trzeciej — nabywcy praw.

Ponieważ wystąpienie z zaskarżeniem może się opóźnić ze względu na późne otrzymanie tytułu wykonawczego przeciwko dłużnikowi (po uzyskaniu którego przeprowadza się egzekucję i w razie bezskuteczności której dopiero występuje się ze skargą z art. 288), przeto art. 293 § 2 pozwala wierzycielowi zastrzec sobie prawo wniesienia pozwu przeciwko trzeciemu nawet po upływie lat 5-ciu, jeśli wierzyciel zawiadomi trzeciego przez notariusza lub komornika, że ma zamiar zaskarżyć czynność dokonaną z jego szkodą, które to zawiadomienie musi być dokonane przed upływem terminu zawitego, liczonego od dnia dokonania czynności i wtedy liczy się nowy termin pięcioletni od dnia zawiadomienia.

Jeśli czynność zdziałana ustnie na szkodę wierzycieli stwierdzona została następnie umową zawartą na piśmie, termin ustawowy do zaskarżenia tej czynności biegnie od daty sporządzenia dokumentu (S. N. 29.I. 1937, C II 2195/36, O. S. P. 714/37).

8. Warunkiem głównym skargi jest fakt niewystarczalności pozostałego majątku dłużnika do zaspokojenia wierzytelności (art. 288 § 2). Wypływa to z istoty prawa do zaskarżenia. Prawo to odpada, jeśli pozostały majątek wystarcza na pokrycie wierzytelności. Niewystarczalność majątku udowodnić można: zaświadczeniem komornika o bezskuteczności egzekucji, skierowanej do wszystkich części mienia dłużnika przez danego lub innego wierzyciela, lub też powołaniem się na przysięgę wyjawienia złożoną przez dłużnika (art. 621 n. k. p. c.), wyczerpaniem pozostałego majątku przez prawa osób trzecich itd. Zaskarżony (pozwany), tj. ten, kto uzyskał korzyść z czynności z dłużnikiem, dokonanej na szkodę wierzyciela, może zwolnić się od roszczeń wierzycieli przez zaspokojenie wierzytelności lub wskazanie mienia dłużnika wystarczającego do zaspokojenia wierzytelności (art. 291).

Sam przez się fakt, że wskutek zawartej przez dłużnika z osobą trzecią umowy, nie będzie on mógł wykonać swego zobowiązania przeniesienia prawa własności do nieruchomości na rzecz wierzyciela, nie uzasadnia żądania zastosowania art. 288 k. z.; zastosowanie tego przepisu wymagałoby, aby wskutek umowy mienie dłużnika nie wystarczało na zaspokojenie roszczeń wierzyciela o odszkodowanie z powodu niewykonania prawa własności do nieruchomości (S. N. 13.X. 1938, C I 151637, N. k. z. 1939, str. 35).

W innym orzeczeniu (7.II. 1939, C III 2681/36, O. S. P. 383/1939) S. N. wyjaśnił, że prawo zaskarżenia z art. 288 k z. nie jest uwarunkowane wykazaniem, iż wierzytelność jest nie-

ściągalna z majątku solidarnie z nim odpowiedzialnych współdłużników Dla rozstrzygnięcia pytania, czy majątek dłużnika wystarczy na zaspokojenie dochodzonej w sprawie pretensji, miarodajny jest nie szacunek majątku dłużnika, lecz suma, jaką przy realizacji tego majątku w drodze przymusowej prawdopodobnie może być uzyskana (w sprawie chodziło o udziały w spółce z ogr. odp., jako o pokrycie pretensji wierzyciela; orzecz. opatrzone jest glosą Z. B.).

9. S. N. wyjaśnił, że wierzyciel nie może żądać uznania czynności prawnej swego dłużnika w stosunku do siebie za bezskuteczną, jeżeli dłużnik za uzyskane z czynności fundusze nabył wartości majątkowe, które wystarczają na zaspokojenie wierzyciela (orzecz. Zb. 70/1938, 5.II. 1937, C II 2378/36, N. k. z. 103/1937, P. P. A. 82/1937). W tymże wyroku wyjaśniono, iż nie jest zasadna skarga z art. 288 w przypadku, gdy dłużnik działał wprawdzie w znanym osobie trzeciej zamiarze pokrzywdzenia wierzycieli, ale zamiaru tego nie zrealizował, nabywając za uzyskaną od trzeciego odpłatę wartości majątkowe wystarczające na zupełne zaspokojenie pretensji powoda.

Wierzyciel może skargą z art. 288 dochodzić beskuteczności zwolnienia osoby trzeciej przez dłużnika od nałożonego na niego obowiązku pozostawienia po swej śmierci dłużnikowi części nieruchomości (S. N. Zb. 437/36 z 6.IV.1936, C II 2846/35, O. S. P. 149/37, N. kod. z. 1936 r. str: 98):

Ulega zaskarżeniu w myśl art. 292 k. z. zrzeczenie się spadku dokonane przez dłużnika ze szkodą wierzycieli (S. N. z 17.VI.1947, C III 140/47, W. Święcicki, str. 215).

Zrzeczenie się prawa dziedziczenia nie może być zaskarżone za życia spadkodawcy przez wierzyciela, który zrzekł się tego prawa (S. N. Zb. 116/37 z 2.X.1936, C II 1088/36).

Zwalczanie czynności dłużnika, dokonanej na szkodę wierzycieli przed wejściem w życie k. z. ocenić należy co do do-

puszczalności i sposobu zaskarżenia wg przepisów dawniejszych (S. N. 19.XII.1936, C II 1836/36, O. S. P.601/37). Podobnie wypowiedział się S. N. w orzecz. Zb. 81/1937 z 18.II.1936, C II 2409/35; Zb. 263/37 z 19.XII. 1936, C II 1877/36 i Zb. 372/37 z 5.II. 1937, C II 2262/36, N. kod. zob. 25/37 r., str. 95 oraz S. N. z 4.X.1937, C II 811/37 Prz. Not. 3-4 1938 r., str. 46; z 9.II.1938, C II 1968/37, Prz. Sąd. 1938 p. 339 tudzież z 22.IV.1937, C II 3127 P. P. A. 1937, 312. Odmienne zapatrywanie w orzecz. S. N. 27.VIII.1936, C II 1400/36, Pol. Pr. Cyw. 1937 r., Nr 5 i 6 str. 171 n. oraz glosa M. Allerhanda, tamże. W orzeczeniu Zb. 263/37 z 19.XII. 1936, C II 1877/36 S. N. zaznacza, że przepisy art. 288 — 292 k. z. można stosować jedynie wtedy, gdy dłużnik przedsięwziął zaskarżoną czynność po wejściu w życie k. z. W sprawie na tle prawa austr. S. N. Zb. 372/37 (wyżej wskaz.) podnosi, że w razie zdziałania przez dłużnika krzywdzących dla wierzycieli czynności prawnych przed wejściem w życie k. z. należy stosować przepisy ordynacji o zaskarżeniu czynności prawnych z dn. 10.XII.1914 r. (dz. pr. pań. austr. Nr 337), chociażby wierzyciel uzyskał możność wystąpienia z pozwem dopiero po wejściu w życie k. z. Zaskarżenie czynności prawnych na szkodę wierzycieli winno nastąpić wg prawa obowiązującego w czasie ich zdziałania (S. N. 11.V.1938, C III 716/36, Wiad. Pr. 1938 p. 37).

Powództwo o uznanie czynności prawnej dłużnika za bezskuteczną wobec wierzyciela wytoczyć należy według właściwości ogólnej, jeżeli nie jest ono połączone z dochodzeniem prawa rzeczowego na nieruchomości (S. N. z 20.VIII. 1936, C. II 788/36, O. S. P. 243/37 r.) W razie połączenia z takim powództwem żądania dokonania wpisu prawa rzeczowego na nieruchomości, powództwo należy wytoczyć wyłącznie przed sądem położenia nieruchomości (S. N. Zb. 228/37 z 4.XII.1936, C II 1723/36, Pol. Pr. Cyw. 1936 Nr 14 i 15, str. 466, O. S. P. 245/1937 r.).

10. S. N. uznał, że pozew zaskarżający czynność prawną jest pozwem o świadczenie; uznanie bezskuteczności czynności prawnej jest tylko faktyczną przesłanką właściwego roszczenia o roszczenie, tj. żądania znoszenia egzekucji z tego, co skutkiem krzywdzącej wierzyciela czynności ubyło z majątku dłużnika lub do niego weszło, a nie egzekucji z całego majątku osoby trzeciej (pozwanego) (S. N. 15.IX.1938, C II 558/38, N. Pal. 1939 str. 40, 41).

Pozew zaskarżający czynność prawną jest pozwem o świadczenie — mówi inne orzeczenie — i świadczenie pozwem takim dochodzone wyczerpuje całą treść roszczenia wierzyciela pokrzywdzonego czynnością prawną (art. 292 k. z.); uznanie bezskuteczności czynności prawnej (art. 288 § 1 k. z.) jest natomiast tylko faktyczną przesłanką właściwego roszczenia o świadczenie, której ustalenie może nastąpić w uzasadnieniu wyroku (S. N. Zb. 228/37 z 4.XII.1936, C II 1723/36. cytow. w końcu uw. 9); podobnie orzecz. S. N. Zb. 263/37 z 19.XII 1936, C II 1877/36.

Zobowiązanie osoby trzeciej , z którą dłużnik dokonał czynności prawnej ze szkodą wierzyciela nie powstaje samo przez się z chwilą dokonania tej czynności, lecz aktualizuje się ono dopiero z chwilą podniesienia odnośnego zarzutu w procesie (wyż. pow. orzecz. S .A. w Poznaniu z 20. XI. 1935, O. S. P. 157/1936 r.), a S. N. (orzecz. z 29.I.1937, C II 2195 O. S. P. 714/37) wyjaśnił, że rozstrzygnięcie pytania, kiedy zwalczaną pozwem czynność prawną należy uznać za dokonaną, zależy od rodzaju tej czynności, kolejności poszczególnych aktów prawnych i rzeczywistego rozmiaru współdziałania przy nich dłużnika.

Fakt, że pretensja wierzyciela zaskarżającego czynność dłużnika uległa egzekucyjemu zajęciu na rzecz osoby trzeciej, mającej wykonalne roszczenie wobec wierzyciela, nie może być

przeszkodą w dochodzeniu przez wierzyciela przeciw dłużnikowi roszczenia opartego na przepisach art. 288—293 k. z., gdyż roszczenie to nie jest czynnością zabronioną w rozumieniu art. 631 § 1 p. 1 k. p. c. (S. N. z 27.VIII.1936, C II 1400/36, P. P. A. 1936 poz. 304).

W razie uznania za bezskuteczną wobec wierzyciela czynności zawartej między zobowiązanym właścicielem realności i osobą trzecią co do pierwszeństwa hipotecznego, niepotrzebne jest zezwolenie właściciela obciążonej realności do intabulacji nadania pierwszeństwa hipotecznego dla roszczeń tegoż wierzyciela (Zb. 194/37 z 24.XI. 1936, C II 1623/36).

Czynność prawna, którą rodzice w porozumieniu z synem i synową w zamiarze pokrzywdzenia wierzycieli syna przenoszą nieruchomość, przeznaczoną na wyposażenie syna, wprost na własność synowej, jest wobec wierzycieli syna bezskuteczną (S. N. 14.VI.1938, C II 3256/37, O. S. P. 593/1938). S. N. w tym orzeczeniu przytoczył, że wierzyciele pokrzywdzeni pozorną czynnością prawną mogą poza tym w tych sporach, wytoczonych na podstawie art. 288 i n. k. z., powoływać się ze skutkiem na ten jej charakter (art. 35 § 2 k. z.), stwierdzona bowiem pozorność czynności prawnej może stanowić faktyczną przesłankę (art. 249 k.p.c.) istnienia świadomości pokrzywdzenia wierzycieli po stronie dłużnika i jego kontrahentów. Podobne orzeczenie z 10.III.1938, C II 2384/37, w sprawie, w której miała zastosowanie d. ordynacja o zwalczaniu czynności praw dłużnika z 10.XII. 1914, austr. dz. p. p. Nr 377.

Podobne, wreszcie, jest orzeczenie S. N. ustalające, że zgoda dłużnika na wyposażenie jego żony zamiast niego przez jego rodziców podlega zaskarżeniu przez wierzycieli (S. N. Zb. 295/39, 7.X. 1938, C II 501/38, Ruch 1939, str. 166, O. S. P. 315/1939).

S. N. (orzecz. Zb. 33/1947 r. z 21.I. 1946, C I 301/45, Pań. i Pr. zesz. 4/1946, str. 126) wyjaśnił, że sama ta okoliczność, że kontrahentem dłużnika był rzeczywisty jego wierzyciel, nie pozbawia jeszcze prawa innego wierzyciela zaskarżenia dokonanej przez nich czynności, jako krzywdzącej go, jeżeli zachodziły warunki przewidziane w art. 289 i nast. k. z. Inny wyrok ustala, iż z okoliczności, że wierzyciel pomagał dłużnikowi na wyszukanie kupca na należącą do dłużnika nieruchomość, nie wynika jeszcze, że wierzyciel godził się na zbycie nieruchomości bez zabezpieczenia swych praw; okoliczność ta nie stanowi przeszkody do zaskarżenia transakcji przez wierzyciela w drodze akcji pauliańskiej (S. N. 21.I.1946, C I 288/45).

Wykonanie przez dłużnika swego istniejącego zobowiązania nie może być przedmiotem zaskarżenia przez innych wierzycieli w trybie art. 288 i nast. k. z., tylko jeżeli zobowiązanie to zostało zaciągnięte wtedy, gdy dłużnik nie działał w ten sposób ze szkodą wierzycieli; zaskarżenie czynności prawnych dokonanych przez dłużnika ze szkodą wierzycieli nie miałoby praktycznego znaczenia, gdyby nie było dopuszczalne nawet w razie regulowania rzeczywistego zobowiązania. Dłużnik nie może dowolnie uprzywilejować jednego z wierzycieli ze szkodą innych, w szczególności nie może dla zabezpieczenia pretensji jednego wierzyciela przenieść nań fiduciarnie prawo własności całego swojego dostępnego dla wierzycieli mienia, pozbawiając innych możności zaspokojenia ich wierzytelności (S. N. z 29.IV. 1946, C III 934/45, W. Święcicki, str. 221).

Uwaga: Porów. art. 288 k. z. z art. 573 i 575 § 1 proj.: k. c.; art. 289 k. z. z art. 574 tegoż proj.; art. 290 k. z. z art. 575 § 2 tegoż proj.; art. 292 k. z. z art. 576 tegoż proj. i art. 293 k. z: z art. 578 proj. k. c. Addenda II.

ADDENDA

I.

W ciągu druku tego tomu ukazało się „Orzecznictwo powojenne Sądu Najwyższego w sprawach cywilnych“ zestawione i opracowane przez sędziego Sądu Najwyższego W i t o l d a Ś w i ę c i c k i e g o. Niektóre tezy z tych orzeczeń podaliśmy pod właściwymi artykułami, inne zaś podajemy tutaj w uzupełnieniu orzecznictwa przytoczonego w Komentarzu.

D o a r t. 29. Samo żądanie zaspokojenia jednej pretensji z przemilczeniem w tym żądaniu o innych pretensjach nie może uchodzić za zrzeczenie się tych pretensyj, chyba że szczególne okoliczności przypadku, uczciwość i dobra wiara wymagałyby zastrzeżenia tych pretensyj (S. N. z 29.IV. 1946, C III 935/45, W. Ś w i ę c i c k i, str. 42).

D o a r t. 36. Okoliczność, że powód zawarł z pozwanym kontrakt kupna sprzedaży pod wpływem błędnej pobudki, że pozwany ma się ożenić z jego córką, nie może mieć żadnego wpływu na ważność oświadczenia woli powoda, skoro okolicznoć ta nie została ujawniona w kontrakcie jako warunek ważności umowy (S. N. 13.VI. 1946, C III 182/46, W. Ś w i ę c i c k i, str. 50).

D o a r t. 41. Nie można na podstawie art. 41 k. z. zwalczać albo odwoływać swojego zeznania lub oświadczenia będą-

cego nie oświadczeniem woli, lecz stwierdzeniem, przyznaniem faktu mogącym mieć skutki tylko procesowe (dowodowe). Odwołanie takiego przyznania ustnego czy złożonego na piśmie podlega swobodnej ocenie sądu w związku z okolicznościami sprawy według ogólnej zasady art. 248 i 250 k. p. c. (S. N. 19.III. 1947, C III 39/47, W. Ś w i ę c i c k i, str. 53 i n.).

D o a r t. 43. Wykrycie błędu i podstępu zachodzi w rozumieniu art. 43 § 2 k. z. dopiero wtedy, gdy strona stwierdzi w sposób pozytywny swój błąd i cudzy podstęp, sama zaś wątpliwość i przypuszczenie, że zaszedł błąd i podstęp nie jest jeszcze wykryciem, o którym mówi art. 43 § 2 (S. N. 5.XII. 1946, C II 569/46, W. Ś w i ę c i c k i, str. 57 i n.

D o a r t. 62. Uzależnienie przez § 3 art. 62 k. z. możności wymuszenia na sprzedawcy zawarcia definitywnej umowy od zachowania w umowie przedwstępnej formy, dotyczy formy wymaganej dla ważności umowy przyrzeczonej, a nie umowy przedwstępnej (S. N. 13.III. 1947, C I 810/46, W. Ś w i ę c i c k i, str. 63 n.

D o a r t. 63. Jeżeli do ważności umowy konieczna jest forma pisemna, to przyjęcie oferty musi być dokonane w formie pisemnej, czyli oferent musi otrzymać pisemne oświadczenie kontrahenta, że ofertę przyjmuje. Nie stanowi dowodu złożenia przez kontrahenta takiego oświadczenia podpis jego na oryginale otrzymanej przez niego oferty (S. N. Zb. 17/1948 z 27.V. 1947, C III 81/47).

D o a r t. 107—108. Jeżeli na poczet ceny sprzedażnej wręczono sprzedawcom książeczkę wkładkową banku z dodatkiem poręczającym wypłatę wkładu, to z takiego postąpienia stron wynikało oczywiście, że samo wręczenie książeczki nie stanowiło zupełnego zaspokojenia sprzedawców, lecz dopiero wypłata wkładu uwidocznionego w książeczce stanowić miała to zaspokojenie. Zasadnie zarzucono, że odmienne ujęcie woli stron, wyrażonej w umowie, sprzeciwia się zasadom art. 107

i 108 k. z. (S. N. z 23.VIII. 1946, C III 382/46, W. Święcicki, str. 73).

Do art. 107. W stosunku do kontrahenta czynności zawartej przez prowadzącego cudze sprawy bez zlecenia osoba, której sprawa była prowadzona, nie ma żadnych obowiązków, gdyż żadna więź prawna ich nie łączy; tylko w stosunku do negotiorum gestora osoba ta ma obowiązek, o ile czynność dla niej była korzystna, zwolnić go od zobowiązań, jakie na siebie przyjął. Zgodnie z tym umowa zawarta przez żonę w przedmiocie przelewu praw męża w przeświadczeniu, że on nie żyje, nie wiąże go, gdy się okazało, że pozostaje on przy życiu, chociażby była dla niego korzystna (S. N. 7.V. 1947, C I 350/47, W. Święcicki, str. 78).

Do art. 122—123. Art. 122 k. z. może mieć zastosowanie w takiej sytuacji, gdy powód w czasie okupacji oddał dobrowolnie swoją krowę na kontyngent, a zabrał przeznaczoną na kontyngent lepszą krowę pozwanego, gdyż w ten sposób została kosztem krowy powoda uratowana krowa pozwanego i ten ostatni przez uniknięcie grożącej mu szkody odniósł korzyść; w tych okolicznościach może być uzasadnione również roszczenie wynikające z art. 123 k. z., albowiem określenie „niesłuszne zbogacenie" nie należy tłumaczyć ciasno, jako tylko powiększenie majątku, lecz podpada pod nie też uchronienie majątku od utraty (S. N. 31.XII. 1946, C III 856/46, W. Święcicki, str. 80).

Wdowa, która po śmierci męża na podstawie umowy przyrzeczenia sprzedaży nieruchomości zawartej przez jej męża, który przy tym całą cenę szacunkową uiścił, nabyła swą nieruchomość na swą wyłączną własność, ukrywszy przed sprzedawcą, że po zmarłym mężu pozostał nieletni syn z pierwszego małżeństwa oraz córka, winna na skutek powództwa wytoczonego przez opiekuna małoletniego syna zwrócić temu ostatniemu zgodnie z art. 123 k. z., jako spadkobiercy jego ojca, ko-

rzyść, jaką niesłusznie otrzymała, podstawiając się podstępnie w prawa nabywcy z pominięciem koniecznych spadkobierców (S. N. z 25.IX.—2.X. 1945, C I 235/45, W. Święcicki, str. 86).

Do art. 133. W przypadku, gdy z powodu błędu technicznej natury notariusza, a nie wskutek błędnego oświadczenia woli przez stronę, nieruchomość, której połowa tylko została darowana przez jej właściciela, została w całości zaintabulowana na obdarowanego, darczyńca może w oparciu się na przepisie art. 133 k. z. żądać w drodze powództwa uznania, iż jest właścicielem połowy wspomnianej nieruchomości i bez znaczenia prawnego jest wobec tego dla oceny sprawy okoliczność, kiedy darczyńca dowiedział się o błędzie i jak wobec obdarowanego postąpił (S. N. z 15.V. 1946, C II 92/46, W. Święcicki, str. 92).

Do art. 134. Do uznania odpowiedzialności za szkodę wystarczy, gdy na podstawie stwierdzonych okoliczności można przyjąć z pewnym stopniem prawdopodobieństwa, że działanie lub zaniechanie spowodowało pewne zdarzenie i że szkoda jest jego następstwem, przeciwnika zaś jest rzeczą wykazać, iż mimo takiego prawdopodobieństwa szkoda powstała nie z tej, lecz z innej przyczyny (S. N. z 19.VI. 1946, C II 126/46, W. Święcicki, str. 98).

Zakład Ubezp. Społecznych ma prawo dochodzić z mocy art. 134 k. z. naprawienia szkody wyrządzonej mu przez to, że firma, w której zatrudniony był dłużnik Zakładu, bezprawnie wypłaciła mu całe jego pobory pomimo ich zajęcia, przy czym nie pozbawia Zakładu prawa dochodzenia powyższej szkody okoliczność, że egzekucja była wszczęta na wniosek Zakładu przez urząd skarbowy zgodnie z przepisami rozporządzenia Rady Min. z 25.VI. 1932 r. o postępowaniu egzekucyjnym władz skarbowych (S. N. 5.IV. 1946 r., C II 53/46, W. Święcicki, str. 100).

Nabywca od władz okupacyjnych cudzej krowy, który pomimo zgłoszenia się do niego właściciela krowy nie zwrócił mu jej, lecz się jej wyzbył, odpowiedzialny jest przed tym właścicielem na zasadzie art. 134 k. z. za zrządzoną mu przez to szkodę (S. N. 19.I. 1946, C I 993/45, W. Ś w i ę c i c k i, str. 102—103).

Właściciel gospodarki wiejskiej, któremu sołtys imieniem gminy wydał polecenie dostarczenia wozu z uprzężą i koniem do dyspozycji umundurowanych osobników bez sprawdzenia ich uprawnienia do żądania od gminy podwody, może domagać się w drodze sądowej od pomienionego sołtysa wynagrodzenia szkody spowodowanej utratą powyższych środków przewozowych, nie może natomiast dochodzić odszkodowania z powyższego tytułu przeciwko gminie (S. N. 27.VI. 1947, C II 400/47, W. Ś w i ę c i c k i, str. 104).

Właściciel posiadłości ogrodzonej nie odpowiada za uszkodzenie ciała, jakiego doznała osoba postronna, która weszła przez furtkę na teren tej posiadłości i zamiast udać się prostą drogą do wejścia głównego poszła po ciemku boczną ścieżką naokoło budynku i wpadła do piwnicy (S. N. 27.XI. 1945, C III 743/45, W. Ś w i ę c i c k i, str. 138).

D o a r t. 137. Śmierć lub zranienie wynikłe z bójki są szkodą wyrządzoną przez zbiorowe przestępstwo wszystkich uczestników bójki, wszyscy zatem winowajcy przestępstwa z art. 240 k. k. są w rozumieniu art. 137 k. z. sprawcami tej szkody (S. N. 7.IX. 1946, C II 246/46, W. Ś w i ę c i c k i, str. 107).

D o a r t. 142. Fakt wyrządzenia szkody przez osoby wymagające nadzoru jest normalnie następstwem braku nadzoru i uzasadnia domniemanie, że ten brak zaistniał rzeczywiście w konkretnym przypadku (S. N. 25.IX. 1946, C I 279/46).

Nadzór, jaki mają roztaczać rodzice nad małoletnim dzieckiem należy mierzyć wg wieku i rozwoju dziecka z uwzględ-

nieniem położenia gospodarczego i interesów tak rodziców, jako też dziecka. Pozostawienie przez rodziców rolników w okresie robót polnych swego 7-letniego syna w domu celem pilnowania gospodarstwa nie może być jeszcze uważane za uchybienie przez nich obowiązkowi nadzoru (S. N. 27.X. 1945 r., C II 677/45, W. Święcicki, str. 114).

Do art. 145 i 166. Do odpowiedzialności kolei za nieszczęśliwe wypadki należy stosować również na obszarze na którym obowiązywała w czasie wypadku ustawa niemiecka z 7.VI. 1871 przepisy art. 145 i 166, chociaż odmiennie niż uchylone z chwilą wejścia w życie k. z. przepisy kod. cyw. niem. ujmują one kwestię ekskulpacji oraz zadośćuczynienia za krzywdę moralną (S. N. 17.VI. 1947, C III 1946/47, W. Święcicki, str. 121).

Da art. 157 § 2. Szkody spowodowane nieczynnością zakładu przemysłowego wskutek niemożności dojazdu do niego przez uszkodzony most, nie stanowią naturalnego następstwa zaniechania przez gminę naprawy tego mostu, gdy mogło jej dokonać samo przedsiębiorstwo niewielkim kosztem (S. N. 15.XII. 1945, C I 217/48, W. Święcicki, str. 133).

Do str. 283, art. 165 i 166. Wysokość nawiązki uznanej przez sąd za odpowiednią na zasadzie oceny opartej na rozważeniu wszystkich okoliczności sprawy, uchyla się spod kontroli kasacyjnej (S. N. 15.VI. 1946, C II 203/46, W. Święcicki, str. 141), oraz następne orzeczenia:

Wysokość wynagrodzenia za cierpienia fizyczne i krzywdę moralną zależy od wewnętrznego przekonania sądu, wniosek więc sądu w tym przedmiocie nie musi być nawet uzasadniony i na niesłuszność motywów wniosku tego strona nie może się powoływać (S. N. 19.II. 1947, C II 736/46, W. Święcicki, str. 143).

Przyznanie lub omówienie zadośćuczynienia za cierpienia fizyczne i krzywdę moralną zależy w każdym przypadku od

uznania sądu i decyzja sądowa w tym przedmiocie w zasadzie nie ulega kontroli instancji kasacyjnej. Sąd może więc uznać współwinę poszkodowanego jako dostateczną podstawę do odmowy przyznania zadośćuczynienia (S. N. 21.I. 1946, C I 278/45, W. Święcicki, str. 145).

Ponieważ oznaczenie przez sąd II-giej instancji wysokości zadośćuczynienia za cierpienia fizyczne i krzywdę moralną nie jest ustaleniem faktycznym, które by było dla Sądu Najwyższego wiążące w myśl art. 439 k. p. c., S. N. władny jest sumę odszkodowania obniżyć lub podwyższyć (S. N. 27.III. 1946, C II 108/45, W. Święcicki, str. 146).

Do art. 166. Roszczenie z art. 166 k. z. o zadośćuczynienie za krzywdę moralną doznaną wskutek śmierci poszkodowanego nie może przejść z członka rodziny na jego spadkobierców, choćby ten członek rodziny jeszcze za życia wytoczył powództwo w powyższym przedmiocie (S. N. 19.X. 1946, C II 243/46, W. Święcicki, str. 149).

Do art. 177. Spłacający wierzyciela wstępuje w jego prawa, zarówno w prawa osobiste jak i w prawa rzeczowe; przez wstąpienie jednak w prawa Tow. Kredyt. Ziem. jako wierzyciela hipotecznego osoba trzecia, która spłaca dług na rzecz tego Towarzystwa, wstępuje tylko w ogólne jego prawa, dotyczące postępowania egzekucyjnego, przewidziane w statucie Towarzystwa (S. N. 21.XII. 1945, C I 169/45, W. Święcicki, str. 152).

Do art. 220. Dłużnik może się zgodzić na zamieszczenie w pokwitowaniu wierzyciela z odbioru należności zastrzeżenia co do przyszłej waloryzacji stwierdzającego, że dłużnik został zwolniony z długu tylko warunkowo. Zamieszczenie tego rodzaju warunku musiałoby być wynikiem zgodnej woli obu stron (S. N. z 13.IX. 1946, C II 287/46, W. Święcicki, str. 162).

Do art. 231. W przypadku, gdy wierzyciel wytoczył powództwo o należność przedwojenną w końcu 1941 r., dając przez to wyraz swej zgodzie na przyjęcie zapłaty w złotych Banku Emisyjnego w nominalnej wartości i stanowisko to podtrzymywał nadal do ostatniej rozprawy w sądzie apelacyjnym (w stycz. 1944 r.), nie przyjęcie przez niego zaofiarowanej przez pozwanego w marcu 1944 r. zapłaty zasądzonej na rzecz wierzyciela sumy w nominalnej wartości obecnych złotych nie może być uznane za usprawiedliwione i uprawniało dłużnika do złożenia przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego (S. N. 9.XI. 1945, C II 856/45).

ADDENDA

II.

PROJEKT KODEKSU CYWILNEGO

(1-sze czytanie)

KSIĘGA III.

ZOBOWIĄZANIA.

TYTUŁ I.

Istota i rodzaje zobowiązań.

DZIAŁ I.

Przepisy ogólne.

Art. 445. Zobowiązanie polega na tym, że wierzyciel może żądać od dłużnika świadczenia, a dłużnik powinien je spełnić.

Art. 446. Zobowiązania wynikają z umów oraz z czynności prawnych jednostronnych i z innych zdarzeń, z którymi ustawa łączy powstanie zobowiązania.

Art. 447. Świadczenie może polegać na działaniu lub na zaniechaniu.

Art. 448. Wierzyciel może żądać osobistego świadczenia dłużnika tylko w przypadku, gdy to wynika z czynności prawnej lub z właściwości świadczenia.

Art. 449. § 1. Można się umówić, że świadczenie zostanie określone przez osobę trzecią.

§ 2. Umowa taka staje się bezskuteczną, jeżeli osoba trzecia określenia odmawia lub nie dokona go w ciągu terminu oznaczonego albo jeżeli określi świadczenie z rażącym pokrzywdzeniem jednej ze stron.

DZIAŁ II.

Zobowiązanie pieniężne.

Art. 450. § 1. Jeżeli zobowiązanie jest wyrażone w pieniądzu krajowym, przedmiot świadczenia określają przepisy o ustroju pieniężnym Państwa.

§ 2. Zobowiązania wyrażone w walutach zagranicznych podlegają przepisom szczególnym.

Art. 451. § 1. Odsetki od sumy pieniężnej należą się tylko wtedy, gdy to wynika z czynności prawnej, zwyczaju lub szczególnego przepisu ustawy.

§ 2. Jeżeli wysokość odsetek nie jest w inny sposób określona, należą się odsetki ustawowe.

Art. 452. Dłużnik, który dobrowolnie zapłacił odsteki, nie może żądać ich zwrotu ani zaliczyć ich na poczet długu, chociażby się nie należały.

Art. 453. Dłużnik, który zapłacił dług nie potrącając nadpłaconych z góry odsetek, nie może żądać ich zwrotu.

Art. 454. § 1. Jeżeli zastrzeżone odsetki są wyższe od odsetek ustawowych, dłużnik może żądać obniżenia zastrzeżonych odsetek do bieżącej stopy odsetek ustawowych. W braku zgody wierzyciela na obniżenie odsetek dłużnik może spłacić dług przed terminem za miesięcznym wypowiedzeniem.

§ 2. Zastrzeżenie przeciwne jest nieważne.

Art. 455. W braku zastrzeżenia co do terminu płatności odsetek są one płatne półrocznie z dołu, a jeżeli termin płatności kapitału jest krótszy niż pół roku, odsetki są płatne jednocześnie z kapitałem.

Art. 456. Roszczenia o zaległe odsetki przedawniają się z upływem lat pięciu.

DZIAŁ III.

Obowiązek naprawienia szkody.

Art. 457. § 1. Obowiązek naprawienia szkody ogranicza się do normalnych następstw działania lub zaniechania, z których szkoda wynikła.

§ 2. W powyższych granicach naprawienie szkody obejmuje straty, jakie poszkodowany poniósł, oraz korzyści, jakich mógł się spodziewać.

Art. 458. Naprawienie szkody następuje przez zapłatę odpowiedniej sumy pieniężnej. Jednakże poszkodowany może żądać naprawienia szkody przez przywrócenie stanu poprzedniego, chyba że byłoby to połączone dla zobowiązanego z nadmiernymi trudnościami lub kosztami.

Art. 459. Jeżeli szkoda polegająca na utracie lub uszkodzeniu rzeczy została wyrządzona rozmyślnie lub wskutek rażącego niedbalstwa, naprawienie szkody winno nastąpić z uwzględnieniem szczególnej wartości, jaką rzecz miała dla poszkodowanego.

Art. 460. § 1. Jeżeli poszkodowany przyczynił się do powstania szkody, obowiązek jej naprawienia ulega odpowiedniemu zmniejszeniu.

§ 2. W przypadku, gdy szkoda wynikła w przeważającej mierze z działania lub zaniechania poszkodowanego, osoba odpowiedzialna za szkodę może być zwolniona od obowiązku jej naprawienia, jeżeli wymagają tego względy słuszności.

Art. 461. § 1. W przypadkach w ustawie przewidzianych można żądać zadośćuczynienia za krzywdę moralną.

§ 2. Zadośćuczynienie polega na zapłacie sumy pieniężnej, której wysokość winna być określona zgodnie z wymaganiami

słuszności. Uprawniony może żądać, ażeby zapłata nastąpiła na rzecz instytucji społecznej, którą wskaże.

§ 3. Roszczenie o zadośćuczynienie jest niezbywalne i nie przechodzi na spadkobierców, chyba że zostało uznane na piśmie lub przyznane prawomocnym orzeczeniem.

DZIAŁ IV.

Zobowiązania dotyczące rzeczy lub masy majątkowej.

Art. 462. Jeżeli dłużnik jest zobowiązany do świadczenia w rzeczach oznaczonych tylko co do gatunku, bez ściślejszego określenia, przedmiotem świadczenia są rzeczy średniej jakości i dobroci.

Art. 463. § 1. Zobowiązany do wydania zbioru rzeczy lub do oddania masy majątkowej albo do udzielenia wiadomości o zbiorze rzeczy lub masie majątkowej winien przedstawić wierzycielowi spis rzeczy należących do zbioru lub spis przedmiotów wchodzących w skład masy majątkowej.

§ 2. Jeżeli istnieje uzasadnione przypuszczenie, że przedstawiony spis nie jest rzetelny lub dokładny, wierzyciel może żądać, żeby dłużnik złożył zapewnienie przed sądem, iż sporządził spis według najlepszej wiedzy i sumienia.

DZIAŁ V.

Obowiązek złożenia rachunku z zarządu.

Art. 464. § 1. Zobowiązany do złożenia rachunku z zarządu winien przedstawić wierzycielowi na piśmie zestawienie wpływów i wydatków wraz z potrzebnymi dowodami.

§ 2. Obowiązek przedstawienia ksiąg prowadzonych według zasad prawidłowej rachunkowości istnieje tylko w przypadku, gdy prowadzenie takich ksiąg jest nakazane przez właściwe przepisy albo zwyczajowo przyjęte.

Art. 465. § 1. Jeżeli istnieje uzasadnione przypuszczenie, że przedstawione przez zobowiązanego do złożenia rachunku

zestawienie wpływów nie jest rzetelne lub dokładne, wierzyciel może żądać, żeby dłużnik złożył zapewnienie przed sądem, iż sporządził zestawienie według najlepszej wiedzy i sumienia.

§ 2. Przepis powyższy stosuje się także do wydatków nie stwierdzonych pokwitowaniami, jeżeli wydawanie pokwitowań co do takich wydatków nie jest nakazane przez właściwe przepisy ani zwyczajowo przyjęte.

DZIAŁ VI.

Obowiązek zabezpieczenia.

Art. 466. Ilekroć ustawa przewiduje obowiązek zabezpieczenia, zabezpieczenie może nastąpić:

1) przez złożenie pieniędzy lub papierów wartościowych do depozytu sądowego;
2) przez ustanowienie zastawu na rzeczach ruchomych lub na papierach wartościowych;
3) przez ustanowienie hipoteki na nieruchomości położonej w Polsce lub na wierzytelności hipotecznej obciążającej nieruchomość położoną w Polsce.

Art. 467. Oznaczenie papierów wartościowych, które mogą służyć do zabezpieczenia, jak również określenie stosunku wartości tych papierów do wysokości zabezpieczenia jest przedmiotem osobnych przepisów.

Art. 468. § 1. Jeżeli zabezpieczenie nastąpiło przez złożenie pieniędzy lub papierów wartościowych do depozytu sądowego, uprawniony do zabezpieczenia uzyskuje ustawowe prawo zastawu na złożonych papierach lub na roszczeniu o wydanie pieniędzy z depozytu sądowego.

§ 2. Jednakże zobowiązany do zabezpieczenia może zastępować złożone pieniądze papierami wartościowymi, a złożone papiery wartościowe innymi papierami wartościowymi lub pieniędzmi.

Art. 469. Jeżeli zabezpieczenie następuje przez ustanowienie zastawu, wysokość zabezpieczenia nie może być ustalona powyżej dwóch trzecich wartości szacunkowej rzeczy oddanych w zastaw. Jednakże, gdy przedmiotem zastawu są rzeczy z kruszcu szlachetnego, wysokość zabezpieczenia nie może być ustalona poniżej wartości zawartego w nich kruszcu.

Art. 470. Rzeczy ulegające zepsuciu lub pogorszeniu oraz rzeczy, których przechowywanie pociągałoby za sobą nadmierne trudności lub koszty, nie mogą służyć do zabezpieczenia.

Art. 471. Jeżeli zabezpieczenie następuje przez ustanowienie hipoteki, wysokość zabezpieczenia nie może być ustalona powyżej dwóch trzecich wartości szacunkowej nieruchomości. Wartość tę określa się z odliczeniem wartości obciążeń mających pierwszeństwo przed hipoteką ustanowioną jako zabezpieczenie.

Art. 472. W przypadku, gdy zobowiązany nie może dać zabezpieczenia w sposób przewidziany w artykułach poprzedzających, sąd może mu zezwolić na zabezpieczenie przez poręczenie solidarne, jeżeli w danych okolicznościach uzna je za wystarczające.

TYTUŁ II.

WYKONANIE ZOBOWIĄZAŃ I SKUTKI ICH NIEWYKONANIA.

DZIAŁ I.

Wykonanie zobowiązań.

Rozdział I.

Przepisy ogólne.

Art. 473. Zobowiązania winny być wykonywane w sposób odpowiadający ich celowi społecznemu i wymaganiom dobrej wiary.

Art. 474. Jeżeli obowiązek osobistego świadczenia dłużnika nie wynika z czynności prawnej ani z właściwości świadczenia, zobowiązanie może być wykonane przez osobę trzecią nawet bez wiedzy dłużnika.

Art. 475. Świadczenie do rąk osoby nieuprawnionej do przyjęcia zwalnia dłużnika, o ile wierzyciel przyjęcie potwierdził lub ze świadczenia skorzystał.

Art. 476. Wierzyciel może nie przyjąć świadczenia częściowego, jeżeli wierzytelność jest wymagalna w całości.

Art. 477. Jeżeli dłużnik w celu zwolnienia się z zobowiązania spełnia za zgodą wierzyciela inne świadczenie, zobowiązanie wygasa. Jednakże gdy przedmiot świadczenia jest dotknięty wadą, dłużnik obowiązany jest do rękojmi według przepisów o sprzedaży.

Art. 478. § 1. Dłużnik mający względem tego samego wierzyciela kilka długów tego samego rodzaju może wskazać przy spełnianiu świadczenia, który dług chce zaspokoić.

§ 2. Jednakże z tego, co przypada na rachunek długów, wierzyciel może zaspokoić przede wszystkim zaległe koszty, odsetki i raty.

Art. 479. Jeżeli dłużnik nie wskazał, który dług chce zaspokoić, i przyjął pokwitowanie, w którym wierzyciel zaliczył świadczenie na jeden z długów, dłużnik nie może już żądać zaliczenia na inny dług.

Art. 480. W braku jakiegokolwiek oświadczenia dłużnika zalicza się świadczenie przede wszystkim na poczet długu wymagalnego; jeżeli jest kilka długów wymagalnych — na poczet tego, który jest najmniej zabezpieczony; jeżeli jest kilka długów jednakowo zabezpieczonych — na poczet najbardziej uciążliwego dla dłużnika; jeżeli jest kilka długów równie uciążliwych — na poczet najdawniejszego; w jednakowych pod każdym względem okolicznościach — na poczet wszystkich długów stosunkowo.

Art. 481. § 1. Gdyby wskutek nadzwyczajnych wypadków, w szczególności wskutek wojny lub klęski żywiołowej, spełnienie świadczenia było połączone z nadmiernymi trudnościami albo groziło dłużnikowi lub wierzycielowi rażącą stratą, czego strony w chwili zawarcia umowy nie mogły przewidzieć, sąd może zmienić sposób, czas, miejsce i wysokość świadczenia, a nawet rozwiązać umowę, jeżeli po rozważeniu interesów stron obu uzna to za konieczne według zasad dobrej wiary.

§ 2. Przepisu powyższego nie stosuje się, jeżeli uwzględnienie zmiany stosunków byłoby sprzeczne z interesem społecznym.

Rozdział II.

Miejsce i czas świadczenia.

Art. 482. § 1. Jeżeli miejsce spełnienia świadczenia nie jest oznaczone przez czynność prawną ani nie wynika z natury zobowiązania, świadczenie winno być spełnione w miejscu zamieszkania dłużnika w chwili powstania zobowiązania. Jednakże świadczenie pieniężne winno być spełnione w miejscu zamieszkania wierzyciela w chwili zapłaty; jeżeli wierzyciel zmienił miejsce zamieszkania po powstaniu zobowiązania, ponosi on wynikającą stąd nadwyżkę kosztów zapłaty.

§ 2. Jeżeli zobowiązanie ma związek z przedsiębiorstwem dłużnika lub wierzyciela, o miejscu spełnienia świadczenia rozstrzyga siedziba przedsiębiorstwa.

Art. 483. Jeżeli termin spełnienia świadczenia nie jest oznaczony przez czynność prawną ani nie wynika z natury zobowiązania, wierzyciel może żądać świadczenia natychmiast po powstaniu zobowiązania.

Art. 484. Termin spełnienia świadczenia oznaczony przez czynność prawną poczytuje się w razie wątpliwości za zastrzeżony na korzyść dłużnika.

Art. 485. Jeżeli dłużnik stał się niewypłacalnym, albo jeżeli wskutek okoliczności, za które ponosi odpowiedzialność,

zabezpieczenie wierzytelności uległo znacznemu zmniejszeniu, wierzyciel może żądać spełnienia świadczenia bez względu na zastrzeżony termin.

Art. 486. § 1. Zobowiązany do wydania cudzej rzeczy może ją zatrzymać aż do chwili zaspokojenia lub zabezpieczenia służących mu roszczeń o zwrot poczynionych na nią wydatków i nakładów albo roszczeń o naprawienie szkody przez rzecz wyrządzonej (prawo zatrzymania).

§ 2. Przepisu niniejszego nie stosuje się, jeżeli obowiązek wydania rzeczy wynika z czynu niedozwolonego, albo gdy chodzi o zwrot rzeczy wynajętych, wydzierżawionych lub użyczonych.

Art. 487. Jeżeli dłużnikowi służy prawo zatrzymania, wierzyciel może żądać wydania rzeczy tylko za jednoczesnym zaspokojeniem lub zabezpieczeniem roszczeń dłużnika.

Rozdział III.

Dowody wykonania zobowiązań.

Art. 488. Dłużnik spełniając świadczenie może żądać od wierzyciela pokwitowania.

Art. 489. Dłużnik może żądać pokwitowania w szczególnej formie, jeżeli ma w tym interes.

Art. 490. Koszty pokwitowania ponosi dłużnik, jeżeli nie umówiono się inaczej.

Art. 491. Jeżeli wierzyciel odmawia pokwitowania, dłużnik może powstrzymać się ze spełnieniem świadczenia albo złożyć przedmiot świadczenia do depozytu sądowego.

Art. 492. Świadczenie do rąk osoby, która okazuje pokwitowanie wystawione przez wierzyciela, zwalnia dłużnika, chyba że było zastrzeżone, iż świadczenie ma nastąpić do rąk własnych wierzyciela, albo chyba że dłużnik działał w złej woli.

Art. 493. § 1. Jeżeli istnieje dokument stwierdzający zobowiązanie, dłużnik spełniając świadczenie może żądać zwrotu

dokumentu, a w razie świadczenia częściowego może żądać uczynienia odpowiedniej wzmianki na dokumencie.

§ 2. Jeżeli wierzyciel odmawia zwrotu dokumentu lub uczynienia na nim wzmianki o świadczeniu częściowym, dłużnik może powstrzymać się ze spełnieniem świadczenia albo złożyć przedmiot świadczenia do depozytu sądowego.

Art. 494. Jeżeli wierzyciel zwrócił dłużnikowi dokument stwierdzający zobowiązanie albo zaznaczył na dokumencie, że świadczenie zostało spełnione częściowo lub zmniejszone, domniemywa się, iż dług został w całości lub w części uiszczony albo że dłużnik został w całości lub w części z długu zwolniony.

Art. 495. § 1. Jeżeli istnieje dokument stwierdzający zobowiązanie pieniężne lub zobowiązanie do świadczenia rzeczy oznaczonych tylko co do gatunku, spełnienie świadczenia winno być stwierdzone pismem, chyba że nastąpił zwrot dokumentu.

§ 2. Jeżeli świadczenie w pieniądzach przenosi sto tysięcy złotych, spełnienie świadczenia winno być stwierdzone pismem, chociażby zobowiązanie nie było stwierdzone dokumentem. To samo dotyczy świadczenia w rzeczach oznaczonych tylko co do gatunku, jeżeli wartość świadczenia przenosi sto tysięcy złotych.

Art. 496. Z pokwitowania spłaty kapitału wynika domniemanie zaspokojenia należności ubocznych, w szczególności odsetek. Z pokwitowania świadczenia okresowego wynika domniemanie, że spełnione zostały także świadczenia okresowe wymagalne wcześniej.

Rozdział IV.

Zwłoka wierzyciela.

Art. 497. Wierzyciel dopuszcza się zwłoki, gdy bez uzasadnionego powodu uchyla się od przyjęcia zaofiarowanego mu

świadczenia, albo gdy odmawia dokonania czynności, bez której świadczenie nie może być spełnione, albo gdy oświadczy dłużnikowi, że świadczenia nie przyjmie.

Art. 498. W razie zwłoki wierzyciela dłużnik może złożyć przedmiot świadczenia do depozytu sądowego oraz żądać naprawienia poniesionej szkody.

(Art 499—505 proj. k. c. przytoczono pod art. 232 kod. zob.).

DZIAŁ II.

Skutki niewykonania zobowiązań.

Art. 506. Dłużnik obowiązany jest do naprawienia szkody wynikłej z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania, chyba że niewykonanie lub nienależyte wykonanie było następstwem okoliczności, za które odpowiedzialności nie ponosi.

Art. 507. § 1. Dłużnik odpowiedzialny jest za brak staranności wymaganej w uczciwym obrocie lub w danym stosunku prawnym.

§ 2. Nieważne jest zastrzeżenie, że dłużnik nie będzie odpowiedzialny za szkodę wyrządzoną wierzycielowi rozmyślnie.

Art. 508. Dłużnik odpowiedzialny jest także za działania i zaniechania osób, którym powierzył wykonanie zobowiązania albo z których pomocą zobowiązanie wykonywa, jak również za działania i zaniechania swego przedstawiciela, który miał za niego zobowiązanie wykonać.

Art. 509. § 1. Jeżeli świadczenie stało się niemożliwym skutkiem okoliczności, za które dłużnik odpowiedzialności nie ponosi, zobowiązanie wygasa.

§ 2. Jeżeli rzecz będąca przedmiotem świadczenia została utracona, a dłużnikowi służy z tego tytułu roszczenie o naprawienie szkody, jest on obowiązany przelać na wierzyciela to roszczenie lub wydać to, co uzyskał jako naprawienie szkody.

Art. 510. § 1. Dłużnik dopuszcza się zwłoki, jeżeli wsku-

tek okoliczności, za które ponosi odpowiedzialność, nie spełnia świadczenia w terminie oznaczonym przez czynność prawną lub ustawę, a gdy termin nie jest w ten sposób oznaczony, jeżeli nie spełnia świadczenia natychmiast po wezwaniu przez wierzyciela.

§ 2. Domniemywa się, że opóźnienie w spełnieniu świadczenia jest następstwem okoliczności, za które dłużnik ponosi odpowiedzialność.

Art. 511. W razie zwłoki dłużnika wierzyciel może, niezależnie od świadczenia, żądać naprawienia szkody, którą poniósł wskutek zwłoki.

Art. 512. Dłużnik będący w zwłoce odpowiedzialny jest za utratę lub uszkodzenie przedmiotu świadczenia, chyba że utrata lub uszkodzenie byłoby nastąpiło także w przypadku, gdyby świadczenie zostało spełnione w czasie właściwym.

Art. 513. Jeżeli świadczenie polega na wydaniu rzeczy oznaczonych tylko co do gatunku, wierzyciel może w razie zwłoki dłużnika nabyć rzeczy tego samego gatunku na koszt dłużnika albo żądać zapłaty ich wartości, zachowując w obu przypadkach roszczenie o naprawienie szkody.

Art. 514. W razie zwłoki dłużnika w wykonaniu zobowiązania czynienia wierzyciel może w przypadkach nagłych wykonać czynność na koszt dłużnika, zachowując roszczenie o naprawienie szkody.

Art. 515. Jeżeli świadczenie polega na zaniechaniu, wierzyciel może w przypadkach nagłych usunąć na koszt dłużnika to, co dłużnik wbrew zobowiązaniu uczynił, zachowując roszczenie o naprawienie szkody.

Art. 516. § 1. Jeżeli dłużnik opóźnia się ze spełnieniem świadczenia pieniężnego, wierzyciel może żądać odsetek za czas opóźnienia, chociażby nie poniósł żadnej szkody i chociażby opóźnienie było następstwem okoliczności, za które dłużnik odpowiedzialności nie ponosi.

§ 2. Jeżeli stopa odsetek za opóźnienie nie była z góry oznaczona, należą się odsetki ustawowe. Jednakże w przypadku, gdy wierzytelność jest oprocentowana według stopy wyższej niż stopa ustawowa, wierzyciel może żądać odsetek za opóźnienie według dotychczasowej stopy oprocentowania.

§ 3. W razie zwłoki dłużnika wierzyciel może żądać nadto naprawienia szkody na zasadach ogólnych.

Art. 517. § 1. Od zaległych odsetek wolno żądać odsetek za opóźnienie dopiero od chwili wytoczenia o nie powództwa, chyba że po powstaniu zaległości strony dokonały kapitalizacji zaległych odsetek.

§ 2. Ograniczenie powyższe nie dotyczy innych świadczeń okresowych, w szczególności zaległych rat renty.

TYTUŁ III.

POTRĄCENIE, ODNOWIENIE, ZWOLNIENIE Z DŁUGU.

DZIAŁ I.

POTRĄCENIE.

Art. 518. § 1. Gdy dwie osoby są jednocześnie względem siebie dłużnikami i wierzycielami, każda z nich może potrącić swoją wierzytelność z wierzytelnością drugiej strony, jeżeli przedmiotem świadczeń obu stron są pieniądze lub oznaczone tylko co do gatunku rzeczy tej samej jakości, a obie wierzytelności są wymagalne i mogą być dochodzone sądownie.

§ 2. Wskutek potrącenia obie wierzytelności umarzają się nawzajem do wysokości wierzytelności niższej.

Art. 519. Potrącenia dokonywa się przez oświadczenie złożone drugiej stronie. Oświadczenie to ma moc wsteczną od chwili, kiedy potrącenie stało się możliwym.

Art. 520. Jeżeli przedmiotem potrącenia są wierzytelności, które nie są płatne w tym samym miejscu, strona korzystająca

z możności potrącenia obowiązana jest powetować drugiej stronie poniesione przez nią straty.

Art. 521. § 1. Odroczenie wykonania zobowiązania, udzielone przez sąd lub bezpłatnie przez wierzyciela, nie wyłącza potrącenia.

§ 2. Wierzytelność przedawniona może być potrącona, jeżeli w chwili, gdy potrącenie stało się możliwym, przedawnienie jeszcze nie nastąpiło.

Art. 522. Przepisy o zaliczeniu zapłaty stosuje się odpowiednio do potrącenia.

Art. 523. Zajęcie wierzytelności przez osobę trzecią wyłącza jej umorzenie przez potrącenie tylko wtedy, gdy dłużnik stał się wierzycielem swego wierzyciela dopiero po dokonaniu zajęcia albo gdy jego wierzytelność stała się wymagalną dopiero po tej chwili i później, niż wierzytelność zajęta.

Art. 524. Wbrew woli wierzyciela nie mogą być umorzone przez potrącenie:

1) wierzytelności nie ulegające zajęciu;
2) roszczenia alimentarne;
3) roszczenia wynikające z czynów niedozwolonych.

DZIAŁ II.

ODNOWIENIE.

Art. 525. Jeżeli w celu umorzenia dotychczasowego zobowiązania dłużnik zobowiązuje się przez umowę z wierzycielem spełnić inne świadczenia albo nawet to samo świadczenie lecz z innej podstawy prawnej, zobowiązanie dotychczasowe wygasa (odnowienie).

Art. 526. § 1. W razie wątpliwości poczytuje się, że odnowienie nie nastąpiło.

§ 2. Przepis powyższy dotyczy w szczególności wydania wierzycielowi wekslu lub czeku. Wierzyciel, który otrzymał od dłużnika weksel lub czek bez odnowienia dotychczasowego zo-

bowiązania, jest względem dłużnika odpowiedzialny za szkodę wyrządzoną uchybieniem przepisom prawa wekslowego lub czekowego.

DZIAŁ III.

ZWOLNIENIE Z DŁUGU.

Art. 527. § 1. Zobowiązanie wygasa, gdy wierzyciel zwalnia dłużnika z długu, a dłużnik zwolnienie to przyjmuje.

§ 2. Jeżeli istnieje dokument stwierdzający zobowiązanie pieniężne lub zobowiązanie świadczenia rzeczy oznaczonych tylko co do gatunku, zwolnienie z długu winno być stwierdzone pismem, chyba że nastąpił zwrot dokumentu.

TYTUŁ IV.

ZMIANA WIERZYCIELA, PRZEJĘCIE DŁUGU.

DZIAŁ I.

Rozdział I.

Przelew wierzytelności.

Art. 528. Wierzyciel może bez zgody dłużnika przelać wierzytelność na osobę trzecią, chyba że sprzeciwiałoby się to zastrzeżeniu umowy z dłużnikiem, naturze zobowiązania albo przepisom ustawy.

Art. 529. Jeżeli wierzytelność jest stwierdzona dokumentem, zastrzeżenie umowne, iż przelew nie może nastąpić bez zgody dłużnika, jest skuteczne względem nabywcy tylko wtedy, gdy dokument zawiera wzmiankę o tym zastrzeżeniu, chyba że nabywca działał w złej wierze.

Art. 530. § 1. Przejście wierzytelności na nabywcę następuje z chwilą zawarcia umowy przelewu.

§ 2. Wraz z wierzytelnością przechodzą wszelkie związane z nią prawa, w szczególności roszczenie o zaległe odsetki, chyba że umówiono się inaczej.

Art. 531. Przelew dochodzi do skutku niezależnie od podstawy prawnej przysporzenia, chyba że umówiono się inaczej.

Art. 532. Przelew winien być stwierdzony pismem.

Art. 533. § 1. Dopóki dłużnik nie został zawiadomiony o przelewie, zapłata dokonana poprzedniemu wierzycielowi ma skutek względem nabywcy, chyba że w chwili zapłaty dłużnik wiedział o przelewie. Przepis ten stosuje się także do innych czynności prawnych dokonanych między dłużnikiem a poprzednim wierzycielem.

§ 2. Zawiadomienie o przelewie może pochodzić zarówno od zbywcy jak i od nabywcy. Winno ono być stwierdzone pismem.

Art 534. Dłużnikowi służą przeciwko nabywcy wierzytelności wszelkie zarzuty, jakie miał przeciwko zbywcy w chwili, kiedy przelew stał się względem niego skutecznym. Dłużnik może z przelaną wierzytelnością potrącić wierzytelność, która mu służy względem zbywcy, chociażby stała się wymagalną po tej chwili, wcześniej jednak aniżeli wierzytelność, będąca przedmiotem przelewu.

Rozdział II.

Przejście wierzytelności wskutek zapłaty.

Art. 535. Osoba trzecia, która spłaca wierzyciela, nabywa jego wierzytelność do wysokości dokonanej zapłaty:

1) jeżeli płaci cudzy dług, za który jest odpowiedzialna osobiście lub pewnymi przedmiotami majątkowymi;

2) jeżeli służy jej prawo, przed którym spłacona wierzytelność ma pierwszeństwo zaspokojenia;

3) jeżeli działa za zgodą dłużnika w celu wstąpienia w prawa wierzyciela; zgoda dłużnika winna być stwierdzona pismem;

4) w innych przypadkach w ustawie przewidzianych.

Art. 536. Jeżeli wierzyciel został spłacony przez osobę trze-

cią tylko w części, służy mu co do pozostałej części pierwszeństwo zaspokojenia przed wierzytelnością, która przeszła na osobę trzecią wskutek zapłaty częściowej.

Art. 537. Jeżeli wskutek zapłaty wierzytelność przeszła na osobę trzecią wierzyciel obowiązany jest wydać tej osobie dokumenty dotyczące wierzytelności oraz przedmioty, które służą do jej zabezpieczenia.

Art. 538. O ile przepisy rozdziału niniejszego inaczej nie stanowią, do przejścia wierzytelności wskutek zapłaty stosuje się odpowiednio przepisy o przelewie.

DZIAŁ II.

PRZEJĘCIE DŁUGU.

Art. 539. Osoba trzecia może za zgodą wierzyciela wstąpić na miejsce dłużnika, który zostaje z długu zwolniony (przejęcie długu).

Art. 540. Przejęcie długu może nastąpić:

1) przez umowę między wierzycielem a osobą trzecią; zgoda dłużnika nie jest w tym przypadku potrzebna;

2) przez umowę między dłużnikiem a osobą trzecią i oświadczenie wierzyciela złożone jednej lub drugiej ze stron; oświadczenie wierzyciela jst bezskuteczne, jeżeli w chwili, gdy złożone zostało, osoba trzecia była niewypłacalna, a wierzyciel o tym nie wiedział.

Art. 541. Przejęcie długu dochodzi do skutku niezależnie od podstawy prawnej przysporzenia, chyba że umówiono się inaczej.

Art. 542. Przejęcie długu winno być stwierdzone pismem.

Art. 543. Jeżeli osoba trzecia zobowiązuje się względem wierzyciela spełnić świadczenie dłużnika, poczytuje się w razie wątpliwości, że stała się ona współdłużnikiem solidarnym.

Art. 544. Jeżeli nabywca nieruchomości zobowiązał się

zwolnić zbywcę od zabezpieczonych na niej długów, poczytuje się w razie wątpliwości, że strony miały na względzie przejęcie tych długów przez nabywcę.

Art. 545. Przejmującemu dług służą przeciwko wierzycielowi wszelkie zarzuty, jakie miał dotychczasowy dłużnik, z wyjątkiem zarzutu potrącenia z wierzytelnością dotychczasowego dłużnika.

Art. 546. W razie przejęcia długu wygasają poręczenia oraz prawa rzeczowe ustanowione przez osoby trzecie dla zabezpieczenia wierzytelności, chyba że poręczyciel lub osoba trzecia, do której przedmiot obciążony należy, wyrażą zgodę na dalsze trwanie zabezpieczenia.

Art. 547. § 1. Jeżeli przepisy szczególne inaczej nie stanowią, nabywca przedsiębiorstwa zarobkowego lub gospodarstwa rolnego odpowiedzialny jest solidarnie ze zbywcą za jego zobowiązania związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa lub gospodarstwa, chyba że w chwili nabycia o zobowiązaniach tych nie wiedział, a brak wiadomości o nich nie był wynikiem niedbalstwa z jego strony. Odpowiedzialność nabywcy ogranicza się do wartości nabytego przedsiębiorstwa lub gospodarstwa według stanu z chwili nabycia, a cen z chwili zaspokojenia wierzyciela.

§ 2. Taką samą odpowiedzialność ponosi nabywca nieruchomości nie wchodzącej w skład przedsiębiorstwa zarobkowego lub gospodarstwa rolnego w odniesieniu do zobowiązań zaciągniętych przez zbywcę w związku z zarządem i korzystaniem z tej nieruchomości.

§ 3. Odpowiedzialności w artykule niniejszym przewidzianej nie można wyłączyć ani ograniczyć.

TYTUŁ V.

ZOBOWIĄZANIA ZŁOŻONE.

DZIAŁ I.

ZOBOWIĄZANIA SOLIDARNE.

Rozdział I.

Przepisy ogólne.

Art. 548. § 1. Dług jest solidarny, gdy wierzyciel może żądać uiszczenia całości lub części długu od wszystkich dłużników łącznie, od kilku z nich lub od każdego z osobna.

§ 2. Aż do zupełnego zaspokojenia wierzyciela wszyscy współdłużnicy pozostają zobowiązani.

§ 3. Zaspokojenie wierzyciela przez jednego ze współdłużników zwalnia wszystkich współdłużników.

Porów. art. 8 k. z.

Art. 549. § 1. Wierzytelność jest solidarna, gdy każdy z wierzycieli może żądać uiszczenia całego długu, a przez zaspokojenie jednego z wierzycieli dług wygasa względem wszystkich wierzycieli.

§ 2. Dłużnik może uiścić dług według swego wyboru któremukolwiek z wierzycieli solidarnych, dopóki jeden z nich nie wytoczy przeciwko niemu powództwa.

Porów. art. 9 k. z.

Art. 550. Zobowiązanie może być solidarne, chociażby każdy z dłużników był zobowiązany w sposób odmienny względem wspólnego wierzyciela albo chociażby wspólny dłużnik był zobowiązany w sposób odmienny względem każdego z wierzycieli.

Porów. art. 10 k. z.

Art. 551. Solidarność zachodzi tylko w przypadkach przewidzianych w ustawie lub w umowie.

Porów. art. 11 k. z.

Art. 552. Jeżeli kilka osób zaciągnęło zobowiązanie dotyczące wspólnego przedsiębiorstwa lub wspólnej własności, ich odpowiedzialność jest solidarna, chyba że umówiono się inaczej.

Porów. art. 12 § 1 k. z.

Rozdział II.

Solidarność dłużników.

Art. 553. § 1. Działania i zaniechania jednego z dłużników solidarnych nie mogą szkodzić współdłużnikom.

§ 2. W szczególności zwłoka jednego z dłużników solidarnych, jak również uznanie długu przez jednego z nich nie ma skutku względem współdłużników.

Porów. art. 13 k. z.

Art. 554. Jeżeli spełnienie świadczenia stało się niemożliwym skutkiem okoliczności, za które jeden z dłużników solidarnych ponosi odpowiedzialność, pozostali dłużnicy nie są zwolnieni od obowiązku zapłaty wartości świadczenia, lecz nie są odpowiedzialni za szkodę.

Porów. art. 14 k. z.

Art. 555. Przerwanie lub zawieszenie biegu przedawnienia w stosunku do jednego z dłużników solidarnych nie ma skutku względem współdłużników.

Porów. art. 15 k. z.

Art. 556. § 1. Zwolnienie przez wierzyciela jednego z dłużników solidarnych z długu albo z odpowiedzialności solidarnej nie ma skutku względem współdłużników.

§ 2. Odnowienie dokonane między wierzycielem a jednym z dłużników solidarnych zwalnia współdłużników, chyba że wierzyciel zastrzegł, iż zachowuje przeciwko nim swe prawa.

§ 3. Zwłoka wierzyciela względem jednego z dłużników solidarnych ma skutek również względem współdłużników.

Porów. art. 16 k. z.

Art. 557. Dłużnik solidarny może podnieść przeciwko wierzycielowi zarzuty, które służą mu przeciwko niemu osobiście, jak również te, które ze względu na sposób powstania lub treść zobowiązania są wspólne wszystkim współdłużnikom.

Porów. art. 17 k. z.

Art. 558. § 1. Dłużnik solidarny, który spełnił świadczenie może żądać od współdłużników zwrotu w częściach, jakie na nich przypadają na podstawie istniejącego między nimi stosunku. Części te są równe, jeżeli z okoliczności nie wynika nic innego.

Porów. art. 18 k. z.

Rozdział III.

Solidarność wierzycieli.

Art. 559. Zwłoka dłużnika, jak również przerwanie lub zawieszenie biegu przedawnienia w stosunku do jednego z wierzycieli solidarnych ma skutek także względem pozostałych wierzycieli.

Porów. art. 19 k. z.

Art. 560. § 1. Wierzyciel solidarny nie może bez zgody pozostałych wierzycieli zmienić zobowiązania pierwotnego ani przyjąć innego świadczenia.

§ 2. Zwolnienie z długu przez jednego z wierzycieli solidarnych zwalnia dłużnika jedynie co do części przypadającej temu wierzycielowi.

Porów. art. 20 k. z.

Art. 561. Dłużnik uprawniony do potrącenia względem jednego z wierzycieli solidarnych może wykonać to uprawnienie także względem pozostałych wierzycieli.

Art. 562. Wierzyciel solidarny, który przyjął świadczenie, jest odpowiedzialny względem pozostałych wierzycieli w częściach, jakie na nich przypadają na podstawie istniejącego mię-

dzy nimi stosunku. Części te są równe, jeżeli z okoliczności nie wynika nic innego.

Porów. art. 7 § 3 i art. 21 k. z.

DZIAŁ II.

ZOBOWIĄZANIA PODZIELNE I NIEPODZIELNE.

Art. 563. § 1. Jeżeli jest kilku dłużników albo kilku wierzycieli, a świadczenie jest podzielne, wówczas zarówno dług jak i wierzytelność dzielą się na tyle niezależnych od siebie części, ilu jest dłużników albo wierzycieli. Części te są równe, jeżeli z okoliczności nie wynika nic innego.

§ 2. Świadczenie jest podzielne, jeżeli może być spełnione częściowo bez zmiany istoty i wartości.

Art. 564. § 1. Współdłużnicy zobowiązani do świadczenia niepodzielnego są odpowiedzialni za spełnienie świadczenia jak dłużnicy solidarni.

§ 2. Dłużnik, który spełnił świadczenie niepodzielne, może żądać od współdłużników zwrotu wartości świadczenia na tych samych zasadach, jak dłużnik solidarny.

Porów. art. 7 § 1 k. z.

Art. 565. § 1. Jeżeli jest kilku wierzycieli uprawnionych do świadczenia niepodzielnego, każdy z nich może żądać spełnienia całego świadczenia.

§ 2. Jednakże w razie sprzeciwu chociażby jednego tylko z wierzycieli dłużnik obowiązany jest świadczyć wszystkim wierzycielom łącznie albo złożyć przedmiot świadczenia do depozytu sądowego.

Porów. art. 5 k. z.

Art. 566. § 1. Żaden z wierzycieli uprawnionych do świadczenia niepodzielnego nie może bez zgody pozostałych wierzycieli ani zwolnić dłużnika z długu, ani zmienić zobowiązania pierwotnego, ani przyjąć innego świadczenia.

§ 2. Zwłoka dłużnika, jak również przerwanie lub zawieszenie biegu przedawnienia w stosunku do jednego z wierzycieli uprawnionych do świadczenia niepodzielnego ma skutek względem wszystkich wierzycieli.

Porów. art. 6 k. z.

Art. 567. Jeżeli jeden z wierzycieli uprawnionych do świadczenia niepodzielnego przyjął świadczenie, jest on odpowiedzialny względem pozostałych wierzycieli na tych samych zasadach, jak wierzyciel solidarny.

Porów. art. 7 § 2 k. z.

DZIAŁ III.

Zobowiązania przemienne.

Art. 568. § 1. Jeżeli dłużnik jest zobowiązany w ten sposób, że wykonanie zobowiązania może nastąpić przez spełnienie jednego z kilku świadczeń (zobowiązania przemienne), wybór świadczenia należy do niego, chyba że był zastrzeżony dla kogo innego.

§ 2. Nie można wybrać części jednego i części drugiego swiadczenia.

Porów. art. 22 k. z.

Art. 569. § 1. Wyboru świadczenia dokonywa się przez złożenie oświadczenia drugiej stronie.

§ 2. Jeżeli uprawniony do wyboru jest dłużnik, wybór może nastąpić także przez spełnienie świadczenia.

Porów. art. 23 k. z.

Art. 570. Jeżeli wierzyciel uprawniony do wyboru świadczenia nie dokona wyboru w czasie właściwym, dłużnik może wyznaczyć wierzycielowi odpowiedni termin, a po jego bezskutecznym upływie wykonać zobowiązanie przez spełnienie któregokolwiek ze świadczeń.

Porów. art. 24 k. z.

Art. 571. § 1. Jeżeli uprawniony do wyboru świadczenia jest dłużnik, a jedno ze świadczeń stało się niemożliwym, zobowiązanie ogranicza się do pozostałych świadczeń, chociażby niemożliwość była następstwem okoliczności, za które dłużnik ponosi odpowiedzialność.

§ 2. Jeżeli żadne ze świadczeń nie może być spełnione, a niemożliwość chociażby tylko jednego z nich jest następstwem okoliczności, za które dłużnik ponosi odpowiedzialność, wierzyciel może żądać wartości świadczenia, które stało się niemożliwym najpóźniej.

Porów. art. 26 k. z.

Art. 572. Jeżeli uprawniony do wyboru świadczenia jest wierzyciel, a jedno ze świadczeń stało się niemożliwym wskutek okoliczności, za które odpowiedzialność ponosi dłużnik, wierzyciel może żądać albo naprawienia szkody wynikłej z niemożliwości tego świadczenia, albo spełnienia jednego z pozostałych świadczeń.

Porów. art. 27 k. z.

TYTUŁ VI.

ZASKARŻENIE CZYNNOŚCI DŁUŻNIKA ZDZIAŁANYCH ZE SZKODĄ WIERZYCIELI.

Art. 573. § 1. Gdy majątek dłużnika nie wystarcza na zaspokojenie wierzycieli, a dłużnik dokonał czynności prawnej, wskutek której osoba trzecia uzyskała korzyść majątkową, każdy z wierzycieli może żądać uznania tej czynności za bezskuteczną w stosunku do niego, jeżeli dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli, a osoba trzecia o tym wiedziała albo mogła dowiedzieć się przy dołożeniu zwykłej staranności.

§ 2. Jeżeli wskutek czynności prawnej dłużnika korzyść majątkową uzyskała osoba bliska dłużnikowi, domniemywa się,

że wiedziała o tym, iż dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli.

§ 3. Czynność prawna dłużnika może być zaskarżona nawet przez wierzyciela, którego wierzytelność powstała po dokonaniu tej czynności.

Art. 574. § 1. Jeżeli wskutek czynności prawnej zdziałanej przez dłużnika ze szkodą wierzycieli osoba trzecia uzyskała korzyść majątkową bezpłatnie, zaskarżenie czynności może nastąpić bez zględu na to, czy osoba trzecia wiedziała, iż dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli, lub czy brak tej wiadomości był wynikiem niedbalstwa z jej strony.

§ 2. Wierzyciel, którego wierzytelność powstała nie później, niż przed upływem roku od dokonania takiej czynności, może czynność zaskarżyć nawet wtedy, gdy dłużnik działał bez świadomości pokrzywdzenia wierzycieli.

Art. 575. § 1. Zaskarżenie czynności prawnej dłużnika zdziałanej ze szkodą wierzycieli następuje na drodze powództwa lub zarzutu przeciwko osobie trzeciej, która wskutek tej czynności uzyskała korzyść majątkową.

§ 2. W przypadku, gdy osoba trzecia rozporządziła prawem uzyskanym wskutek czynności dłużnika, wierzyciele mogą wystąpić wprost przeciwko temu, na czyją rzecz rozporządzenie nastąpiło, jeżeli wiedział o okolicznościach uzasadniających zaskarżenie czynności dłużnika, albo jeżeli rozporządzenie było bezpłatne.

Art. 576. Wierzyciel, względem którego czynność prawna dłużnika została uznana za bezskuteczną, może z wyłączeniem innych wierzycieli żądać zaspokojenia z przedmiotów majątkowych, które wskutek zaskarżonej czynności wyszły z majątku dłużnika lub do tego majątku nie weszły.

Art. 577. Osoba trzecia, która wskutek czynności prawnej zdziałanej przez dłużnika ze szkodą wierzycieli uzyskała korzyść majątkową, może zwolnić się od roszczeń wierzyciela ko-

rzystającego z prawa zaskarżenia, jeżeli zaspokoi wierzyciela albo wskaże mienie dłużnika wystarczające do zaspokojenia wierzyciela.

Art. 578. § 1. Prawo zaskarżenia czynności dłużnika zdziałanej ze szkodą wierzycieli wygasa z upływem lat pięciu od daty czynności.

§ 2. Jednakże gdy przed upływem powyższego terminu wierzyciel zawiadomi o zamiarze zaskarżenia czynności osobę trzecią, która wskutek czynności dłużniką uzyskała korzyść majątkową, termin do zaskarżenia ulega przedłużeniu o lat pięć, licząc od daty zawiadomienia. Zawiadomienie winno nastąpić przez notariusza.

TYTUŁ VII.

PRZEPISY OGÓLNE Ó ZOBOWIĄZANIACH UMOWNYCH.

DZIAŁ I.

Umowy w ogólności.

Art. 579. W granicach określonych przez przepisy obowiązujące, w szczególności przez przepisy o planowaniu gospodarczym, powstanie i treść zobowiązań umownych podlegają swobodnej woli stron.

Art. 580. § 1. Umowa o świadczenie niemożliwe jest nieważna.

§ 2. Jeżeli w chwili zawarcia umowy jedna ze stron wiedziała o niemożliwości świadczenia, a drugiej strony z błędu nie wyprowadziła, obowiązana jest do naprawienia szkody, jaką druga strona poniosła przez to, że umowę zawarła.

Art. 581. Umowa zobowiązująca do przeniesienia lub obciążenia majątku przyszłego w całości lub w części jest nieważna.

Art. 582. § 1. Jeżeli jedna ze stron, wyzyskując przymusowe położenie, niedołęstwo lub niedoświadczenie drugiej strony, w zamian za swoje świadczenie przyjmuje lub zastrzega dla

siebie lub dla osoby trzeciej świadczenie, którego wartość w chwili zawarcia umowy przewyższa w rażącym stopniu wartość jej własnego świadczenia, druga strona może żądać zmniejszenia swego świadczenia lub zwiększenia świadczenia, które jej się należy, a gdyby jedno i drugie było nadmiernie utrudnione — unieważnienie zawartej umowy.

§ 2. Roszczenia przewidziane w artykule niniejszym przedawniają się z upływem roku od dnia zawarcia umowy.

Art. 583. § 1. Umowa, przez którą jedna ze stron lub obie strony zobowiązują się do zawarcia oznaczonej umowy (umowa przedwstępna), winna określać istotne postanowienia umowy przyrzeczonej oraz termin, w ciągu którego ma być zawarta.

§ 2. Umowa przedwstępna winna być stwierdzona pismem.

Art. 584. § 1. Jeżeli strona zobowiązana do zawarcia umowy przyrzeczonej uchyla się od jej zawarcia, druga strona może żądać naprawienia szkody, jaką poniosła przez to, że liczyła na zawarcie umowy przyrzeczonej.

§ 2. Jednakże, gdy umowa przedwstępna czyni zadość wymaganiom, od których zależy ważność umowy przyrzeczonej, w szczególności wymaganiom co do formy, strona uprawniona może dochodzić sądownie zawarcia umowy przyrzeczonej.

§ 3. Roszczenia w artykule niniejszym przewidziane wygasają z upływem roku od dnia, w którym umowa przyrzeczona miała być zawarta. W przypadku, gdy sąd odmówił żądaniu o zawarcie umowy przyrzeczonej, roszczenie o naprawienie szkody wygasa z upływem roku od dnia, w którym orzeczenie sądu stało się prawomocnym.

Art. 585. Jeżeli strony zawierające umowę powołały się na pewien wzór takiej umowy, są one związane jego postanowieniami tylko wtedy, gdy został wydany lub zatwierdzony przez właściwą władzę (umowa typowa).

Art. 586. § 1. Postanowienia, mające na celu uzupełnienie treści umowy a ustalone przez jedną ze stron (regulamin), wiążą drugą stronę tylko wtedy, gdy zostały wyrażone na piśmie i doręczone jej przy zawarciu umowy, a jeżeli w danych stosunkach posługiwanie się regulaminem jest przewidziane przez ustawę albo zwyczajowo przyjęte — także wtedy, gdy druga strona mogła z łatwością dowiedzieć się o treści regulaminu.

§ 2. Regulamin nie może dotyczyć istotnych postanowień umowy.

Art. 587. Przepisy artykułu poprzedzającego stosuje się odpowiednio w przypadku, gdy regulamin został wydany w czasie trwania stosunku umownego o charakterze ciągłym. Jednakże w przypadku takim druga strona jest związana postanowieniami regulaminu tylko wtedy, gdy nie wypowiedziała umowy z najbliższym terminem wypowiedzenia.

Art. 588. Jeżeli w umowie zastrzeżono, że osoba trzecia zaciągnie określone zobowiązanie albo spełni określone świadczenie, strona, która takie przyrzeczenie uczyniła, odpowiedzialna jest za szkodę, jaką druga strona ponosi przez to, że osoba trzecia odmawia zaciągnięcia zobowiązania albo nie spełnia świadczenia; może jednak zwolnić się od obowiązku naprawienia szkody spełniając przyrzeczone świadczenie, jeżeli nie sprzeciwia się to treści umowy ani właściwości świadczenia.

Art. 589. Jeżeli osoba trzecia zobowiązała się przez umowę z dłużnikiem zwolnić go od obowiązku świadczenia, odpowiedzialna jest względem dłużnika za to, że wierzyciel nie będzie od niego żądał spełnienia świadczenia.

Art. 590. § 1. Jeżeli w umowie zastrzeżono, że dłużnik ma spełnić świadczenie na rzecz osoby trzeciej, osoba ta, z braku odmiennego postanowienia umowy, może żądać spełnienia zastrzeżonego świadczenia.

§ 2. Strona, która takie zastrzeżenie uczyniła, nie może go odwołać, jeżeli osoba trzecia oświadczyła jednej ze stron,

że chce z zastrzeżenia korzystać.

§ 3. Dłużnik może podnieść zarzuty z umowy także przeciwko osobie trzeciej.

DZIAŁ II.

Dodatkowe postanowienia umowne.

Rozdział I.

Zadatek.

Art. 591. W braku odmiennego zastrzeżenia umownego lub zwyczaju, zadatek dany przy zawarciu umowy ma to znaczenie, że w razie niewykonania umowy przez jedną ze stron druga strona może od umowy odstąpić i otrzymany zadatek zachować, a jeżeli sama go dała, żądać sumy dwukrotnie wyższej.

Art. 592. § 1. W razie wykonania umowy zadatek ulega zaliczeniu na poczet świadczenia strony, przez którą był dany, a jeżeli zaliczenie nie jest możliwe, winien być zwrócony.

§ 2. Zwrot zadatku należy się także w razie rozwiązania umowy oraz w razie jej niewykonania wskutek okoliczności, za które żadna ze stron nie ponosi odpowiedzialności albo za które ponoszą odpowiedzialność obie strony.

Rozdział II.

Umowne prawo odstąpienia.

Art. 593. § 1. Każda ze stron zawierających umowę może zastrzec sobie prawo odstąpienia od umowy.

§ 2. Jeżeli termin do wykonania prawa odstąpienia nie został w umowie oznaczony, druga strona może wyznaczyć uprawnionemu odpowiedni termin, po którego bezskutecznym upływie prawo odstąpienia wygasa.

Art. 594. § 1. Prawo odstąpienia od umowy wykonywa się przez oświadczenie złożone drugiej stronie.

§ 2. Jeżeli wartość przedmiotu umowy przenosi sto tysięcy złotych, oświadczenie o odstąpieniu winno być stwierdzone pismem.

Art. 595. § 1. Odstąpienie od umowy ma moc wsteczną od chwili jej zawarcia.

§ 2. To, co strony sobie świadczyły, ulega zwrotowi w stanie niezmienionym. Strona, która nie może w ten sposób dokonać zwrotu, obowiązana jest do naprawienia wynikłej stąd szkody, chyba że utrata lub zmiana przedmiotu świadczenia nastąpiła wskutek okoliczności, za które odpowiedzialności nie ponosi.

§ 3. Za świadczone usługi, jak również za korzystanie z rzeczy należy się odpowiednie wynagrodzenie.

Rozdział III.

Odstępne.

Art. 596. Jeżeli w umowie zastrzeżono, że jednej ze stron albo obu stronom wolno odstąpić od umowy za zapłatą oznaczonej sumy (odstępne), oświadczenie o odstąpieniu jest skuteczne tylko wtedy, gdy zostało złożone jednocześnie z zapłatą odstępnego.

Art. 597. Jeżeli strony zawierając umowę z zadatkiem zastrzegły sobie prawo odstąpienia od umowy, zadatek ma znaczenie odstępnego, chyba że umówiono się inaczej.

Rozdział IV.

Kara umowna.

Art. 598. Jeżeli na przypadek niewykonania zobowiązania dłużnik przyrzekł zapłacić określoną sumę lub spełnić inne świadczenie (kara umowna), zapłata tej sumy lub spełnienie zastrzeżonego świadczenia zastępuje naprawienie szkody wynikłej z niewykonania zobowiązania.

Art. 599. § 1. Dłużnik nie może odmówić wykonania zobowiązania płacąc w zamian karę umowną.

§ 2. W razie zwłoki dłużnika wierzyciel może żądać wykonania zobowiązania albo kary umownej. Jednego i drugiego łącznie wierzyciel może żądać tylko w przypadku, gdy kara umowna była zastrzeżona za samą zwłokę albo za nienależyte wykonanie zobowiązania.

Art. 600. § 1. Kara umowna należy się wierzycielowi bez względu na istnienie i wysokość szkody.

§ 2. Jednakże, gdy kara umowna jest rażąco wygórowana, dłużnik może żądać jej zmniejszenia. Przeciwne postanowienie umowy jest nieważne.

Rozdział III.

Umowy wzajemne.

Art. 601. Umowa jest wzajemna, gdy obie strony zobowiążą się tak, że świadczenie jednej z nich ma stanowić odpowiednik świadczenia drugiej strony.

Art. 602. Jeżeli miejsce spełnienia jednego ze świadczeń z umowy wzajemnej wynika z umowy lub z natury zobowiązania, świadczenie drugiej strony winno być spełnione w tym samym miejscu, chyba że umówiono się inaczej.

Art. 603. § 1. Świadczenia z umowy wzajemnej winny być spełnione jednocześnie, chyba że wynika z umowy lub z okoliczności, iż jedna ze stron jest obowiązana spełnić swoje świadczenie wcześniej.

§ 2. Jednakże niespełnienie nieznacznej tylko części jednego ze świadczeń, które winny być spełnione jednocześnie, nie uprawnia drugiej strony do powstrzymania się ze świadczeniem wzajemnym, chyba że zachodzą szczególne po temu powody.

Art. 604. Jeżeli jedna ze stron dochodzi sądownie świadczenia z umowy wzajemnej, a druga strona podniesie zarzut,

iż świadczenia winny być spełnione jednocześnie, zasądzenie może nastąpić tylko za jednoczesnym spełnieniem świadczenia wzajemnego.

Art. 605. § 1. Jeżeli jedna ze stron jest zobowiązana do wcześniejszego świadczenia z umowy wzajemnej, a spełnienie świadczenia przez drugą ze stron jest wątpliwe ze względu na jej zły stan majątkowy, strona zobowiązana do wcześniejszego świadczenia może powstrzymać się z jego spełnieniem, dopóki druga strona nie zaofiaruje świadczenia wzajemnego lub nie da zabezpieczenia. Strona zobowiązana do wcześniejszego świadczenia może wyznaczyć drugiej stronie odpowiedni termin do dania zabezpieczenia, a po bezskutecznym upływie tego terminu może żądać spełnienia świadczenia za jednoczesnym spełnieniem świadczenia wzajemnego.

§ 2. Przepisów powyższych nie stosuje się w przypadku, gdy w chwili zawarcia umowy strona zobowiązana do wcześniejszego świadczenia wiedziała o złym stanie majątkowym drugiej strony.

Art. 606. W przypadku, gdy kilka osób jest zobowiązanych do spełnienia świadczenia z umowy wzajemnej, są one odpowiedzialne według przepisów o solidarności dłużników, jeżeli świadczenie wzajemne jest niepodzielne.

Porów. art. 12 § 2 k. z.

Art. 607. § 1. Jeżeli jedna ze stron dopuszcza się zwłoki w wykonaniu zobowiązania z umowy wzajemnej, druga strona może według swego wyboru albo żądać świadczenia i naprawienia szkody wynikłej ze zwłoki, albo wyznaczyć stronie będącej w zwłoce odpowiedni termin do wykonania zobowiązania z zastrzeżeniem, iż w razie bezskutecznego upływu wyznaczonego terminu od umowy odstąpi. Odstąpienie nie wymaga w tym przypadku ponownego oświadczenia.

§ 2. Jeżeli świadczenia obu stron są podzielne, a jedna ze stron dopuszcza się zwłoki tylko co do części świadczenia, pra-

wo do odstąpienia od umowy służące drugiej stronie ogranicza się, według jej wyboru, albo do tej części, albo do całej reszty niespełnionego świadczenia.

§ 3. Jeżeli wartość przedmiotu umowy przenosi sto tysięcy złotych, wyznaczenie terminu z zastrzeżeniem odstąpienia winno być stwierdzone pismem.

Art. 608. Jeżeli prawo odstąpienia od umowy wzajemnej zostało zastrzeżone na przypadek niewykonania zobowiązania w terminie ściśle określonym, strona uprawniona może w razie zwłoki drugiej strony prawo to wykonać bez wyznaczenia terminu dodatkowego. To samo dotyczy przypadku, gdy wykonanie zobowiązania przez jedną ze stron po terminie nie miałoby dla drugiej strony znaczenia bądź ze względu na naturę zobowiązania, bądź ze względu na niemożność osiągnięcia celu umowy zamierzonego przez strony.

Art. 609. § 1. Jeżeli jedno ze świadczeń z umowy wzajemnej stało się niemożliwym wskutek okoliczności, za które ponosi odpowiedzialność strona zobowiązana, druga strona może według swego wyboru albo żądać naprawienia szkody wynikłej z niewykonania zobowiązania, albo od umowy odstąpić.

§ 2. W razie częściowej niemożliwości świadczenia jednej ze stron, druga strona może od umowy odstąpić, jeżeli wykonanie częściowe nie miałoby dla niej znaczenia bądź ze względu na naturę zobowiązania, bądź ze względu na cel umowy zamierzony przez strony.

Art. 610. § 1. Jeżeli jedno ze świadczeń z umowy wzajemnej stało się niemożliwym wskutek okoliczności, za które żadna ze stron odpowiedzialności nie ponosi, strona, która miała to świadczenie spełnić, nie może żądać świadczenia wzajemnego, a w przypadku gdy je już otrzymała, obowiązana jest do zwrotu według przepisów o świadczeniu nienależnym.

§ 2. Jeżeli świadczenie jednej ze stron stało się niemożliwym tylko w części, strona ta traci prawo do odpowiedniej

części świadczenia wzajemnego. Jednakże w przypadku takim druga strona może od umowy odstąpić, jeżeli wykonanie częściowe nie miałoby dla niej znaczenia bądź ze względu na naturę zobowiązania, bądź ze względu na cel umowy zamierzony przez strony.

Art. 611. Jeżeli jedno ze świadczeń z umowy wzajemnej stało się niemożliwym wskutek okoliczności, za które ponosi odpowiedzialność druga strona, strona zwolniona w ten sposób od zobowiązania nie traci prawa do świadczenia wzajemnego. Jednakże druga strona może ze swego świadczenia odliczyć to, co strona zwolniona od zobowiązania zaoszczędziła na skutek swego zwolnienia.

Art. 612. § 1. Strona, która odstępuje od umowy wzajemnej, winna zwrócić drugiej stronie wszystko, co od niej na mocy umowy otrzymała, oraz może żądać zwrotu tego, co sama na mocy umowy świadczyła. Zwrot następuje według przepisów o świadczeniu nienależnym.

§ 2. Strona odstępująca od umowy może żądać naprawienia szkody na zasadach ogólnych.

Art. 613. Jeżeli wskutek rozwiązania umowy strony mają dokonać zwrotu świadczeń wzajemnych, każdej z nich służy prawo zatrzymania, dopóki druga strona nie zaofiaruje zwrotu otrzymanego świadczenia albo nie zabezpieczy roszczenia o zwrot.

*

Uwaga: Ponieważ Dział IV projektu k. c. traktujący o „Czynach niedozwolonych“ (art. 917 — 946) ukazał się w druku już po wydrukowaniu komentarza do art. 134 i nast., przeto nie mogliśmy przepisów tego Działu uwzględnić w tekście komentarza. Podajemy więc na tym miejscu treść przepisów projektowanych tego Działu.

DZIAŁ IV.

CZYNY NIEDOZWOLONE

Rozdział I.

Przepisy ogólne

Art. 917. Kto z winy swej wyrządził drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia.

Art. 918. § 1. Osoba prawna obowiązana jest do naprawienia szkody wyrządzonej z winy jej organów.

§ 2. Przepis ten stosuje się do osób prawnych prawa publicznego w zakresie ich działalności prywatno-prawnej.

Art. 919. Za szkodę odpowiedzialny jest nie tylko ten, kto ją bezpośrednio wyrządził, lecz także ten, kto inną osobę do wyrządzenia szkody nakłonił albo był jej pomocny, jak również i ten, kto świadomie skorzystał z wyrządzonej drugiemu szkody.

Art. 920. Jeżeli szkoda była wynikiem działania lub zaniechania kilku osób, każda z tych osób jest odpowiedzialna za całą szkodę, chyba że będzie ustalone, w jakim zakresie przyczyniła się do powstania szkody.

Art. 921. § 1. Osoba, która z jakichkolwiek powodów znajduje się w stanie wyłączającym świądome i swobodne powzięcie woli, w szczególności z powodu choroby psychicznej, niedorozwoju psychicznego lub chociażby przemijającego zakłócenia czynności psychicznych, nie jest odpowiedzialna za szkodę wyrządzoną w tym stanie.

§ 2. Jednakże kto uległ zakłóceniu czynności psychicznych skutkiem użycia napojów odurzających albo innych podobnych środków, ten obowiązany jest do naprawienia szkody, chyba że stan taki został wywołany bez jego winy.

Art. 922. Małoletni nie jest odpowiedzialny za wyrządzoną szkodę, jeżeli wskutek braku rozeznania nie można mu poczytać winy.

Art. 923. Kto działa w obronie koniecznej, odpierając

bezpośredni bezprawny zamach na jakiekolwiek dobro własne lub cudze, ten nie jest odpowiedzialny za szkodę, jaką wyrządził przy tym napastnikowi.

Art. 924. Kto zniszczył lub uszkodził cudzą rzecz albo zabił lub zranił cudze zwierzę w celu odwrócenia od siebie lub od innych niebezpieczeństwa grożąceego bezpośrednio od tej rzeczy lub zwierzęcia, ten nie jest odpowiedzialny za szkodę, jeżeli niebezpieczeństwa sam nie wywołał, a czyn wyrządzający szkodę był konieczny.

Art. 925. Kto w celu odwrócenia grożącej drugiemu szkody albo w celu odwrócenia wspólnego niebezpieczeństwa dobrowolnie lub nawet przymusowo poniósł szkodę majątkową, może żądać jedynie jej powetowania, w odpowiednim stosunku, przez osoby, które odniosły korzyść jego kosztem.

Art. 926. § 1. Ten, kto z mocy ustawy lub umowy jest obowiązany do nadzoru nad osobą, której z powodu wieku albo stanu psychicznego lub cielesnego winy poczytać nie można, obowiązany jest do naprawienia szkody przez tę osobę wyrządzonej, chyba że uczynił zadość obowiązkowi nadzoru albo że szkoda byłaby powstała także przy starannym wykonywaniu nadzoru .

§ 2. Gdy poszkodowany nie może uzyskać naprawienia szkody od osób obowiązanych do nadzoru, może on żądać całkowitego lub częściowego naprawienia szkody od samego sprawcy, jeżeli z okoliczności, a zwłaszcz a z porównania stanu majątkowego poszkodowanego i sprawcy wynika, że wymagają tego względy słuszności.

Art. 927. Ten, kto powierza wykonanie czynności drugiemu, jest odpowiedzialny za szkodę wyrządzoną przez sprawcę przy wykonywaniu powierzonej mu czynności, chyba że nie ponosi winy w wyborze albo że wykonanie czynności powierzył osobom, przedsiębiorstwom lub zakładom, trudniącym się zawodowo wykonywaniem takich czynności.

Art. 928. Kto powierza wykonanie czynności osobie, ktora

przy wykonywaniu tej czynności podlega jego kierownictwu i obowiązana jest stosować się do jego wskazówek, ten odpowiedzialny jest za szkodę wyrządzoną z winy tej osoby przy wykonywaniu powierzonej jej czynności.

Art. 929. § 1. Kto zwierzę chowa albo nim się posługuje, obowiązany jest do naprawienia wyrządzonej przez nie szkody, niezależnie od tego, czy było pod jego nadzorem czy też zabłąkało się lub uciekło, chyba że nie można poczytać winy ani jemu, ani osobie, za którą ponosi odpowiedzialność.

§ 2. Chociażby ten, kto zwierzę chowa lub nim się posługuje, nie był odpowiedzialny według przepisów paragrafu poprzedzającego, poszkodowany może żądać całkowitego lub częściowego naprawienia szkody od jednej z tych osób, jeżeli z okoliczności, a zwłaszcza z porównania stanu majątkowego poszkodowanego i tej osoby wynika, że wymagają tego względy słuszności.

Art. 930. § 1. Posiadacz nieruchomości może zająć cudze zwierzę, które wyrządza szkodę na gruncie, jeżeli zajęcie jest potrzebne do zabezpieczenia roszczenia o naprawienie szkody.

§ 2. Na zajętym zwierzęciu posiadacz nieruchomości uzyskuje ustawowe prawo zastawu dla zabezpieczenia należnego mu naprawienia szkody oraz kosztów żywienia i utrzymania tego zwierzęcia.

Art. 931. Za szkodę wyrządzoną wyrzuceniem, wylaniem lub spadnięciem jakiegokolwiek przedmiotu z pomieszczenia jest odpowiedzialny ten, kto pomieszczenie zajmuje, chyba że szkoda nastąpiła wskutek siły wyższej albo wyłącznie z winy poszkodowanego lub osoby trzeciej, za którą odpowiedzialności nie ponosi i której działaniu nie mógł zapobiec.

Art. 932. § 1. Za szkodę wyrządzoną przez zawalenie się budowli lub oderwanie się jej części odpowiedzialny jest posiadacz budowli, chyba że szkoda nie była ani następstwem braku utrzymywania budowli w należytym stanie, ani następstwem wady w budowie.

§ 2. Odpowiedzialność przewidzianą w paragrafie poprzedzającym ponosi również posiadacz prawa, z którym łączy się faktyczna władza nad budowlą, chyba że szkoda nie była następstwem braku utrzymania budowli w należytym stanie albo też posiadacz prawa nie był obowiązany do utrzymywania budowli w należytym stanie.

Art. 933. Osoba, której grozi szkoda w razie zawalenia się budowli lub oderwania się części budowli, może żądać od tego, kto w myśl artykułu poprzedzającego byłby odpowiedzialny za wynikłą stąd szkodę, ażeby przedsięwziął środki potrzebne do odwrócenia grożącego niebezpieczeństwa.

Art. 934. Osoba, która na własny rachunek prowadzi przedsiębiorstwo lub zakład, wprawiany w ruch za pomocą sił przyrody albo wytwarzający materiały wybuchowe lub posługujący się nimi, jest odpowiedzialna za szkodę wyrządzoną komukolwiek ruchem przedsiębiorstwa lub zakładu; od tej odpowiedzialności jest wolna tylko wtedy, gdy szkoda nastąpiła wyłącznie z winy poszkodowanego lub osoby trzeciej, za którą nie ponosi odpowiedzialności, albo wskutek siły wyższej.

Art. 935. § 1. Odpowiedzialność przewidzianą w artykule poprzedzającym ponosi również właściciel mechanicznego środka komunikacji, poruszanego za pomocą sił przyrody.

§ 2. Jeżeli jednak środek komunikacji był oddany do użytku innej osobie na jej własny rachunek i niebezpieczeństwo albo jeżeli właściciel został pozbawiony możności faktycznego władania środkiem komunikacji wskutek cudzego czynu bezprawnego, za szkodę wyrządzoną odpowiedzialny jest zamiast właściciela ten, kto faktycznie władał środkiem komunikacji.

Art. 936. § 1. W razie zderzenia się środków komunikacji osoby, które ponoszą odpowiedzialność na podstawie artykułu poprzedzającego, mogą wzajemnie żądać naprawienia poniesionych szkód tylko na zasadach ogólnych.

§ 2. Również tylko na zasadach ogólnych osoby te są

odpowiedzialne za szkody, wyrządzone tym, których przewożą z grzeczności.

Art. 937. Nie można ograniczyć ani wyłączyć z góry odpowiedzialności, w trzech artykułach poprzedzających określonej.

Art. 938. § 1. Jeżeli kilka osób ponosi odpowiedzialność za szkodę, ich odpowiedzialność jest solidarna.

§ 2. Ten, kto naprawił szkodę, za którą jest odpowiedzialny mimo braku winy, ma zwrotne roszczenie do sprawcy, jeżeli szkoda powstała z winy sprawcy.

Art. 939. § 1. Roszczenia z tytułu naprawienia szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym ulegają przedawnieniu z upływem lat trzech, licząc od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do naprawienia szkody.

§ 2. W każdym przypadku roszczenie przedawnia się z upływem lat dwudziestu od dnia, w którym nastąpiło zdarzenie wyrządzające szkodę.

§ 3. Jeżeli szkoda wynikła ze zbrodni lub występku, roszczenie ulega dwudziestoletniemu przedawnieniu, licząc od dnia popełnienia przestępstwa.

Rozdział II.

Szczególne wypadki naprawienia szkody

Art. 940. § 1. W razie uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia naprawienie szkody obejmuje wszelkie wynikłe stąd koszty. Poszkodowany może nadto żądać odpowiedniej sumy pieniężnej za cierpienia fizyczne (nawiązka) oraz zadośćuczynienia za krzywdę moralną.

§ 2. Na żądanie poszkodowanego zobowiązany do naprawienia szkody powinien wyłożyć z góry sumę potrzebną na koszty leczenia, jeżeli wymagają tego względy słuszności.

§ 3. Jeżeli poszkodowany utracił całkowicie lub częściowo zdolność do pracy zarobkowej albo jeżeli zwiększyły się jego

potrzeby lub zmniejszyły widoki powodzenia na przyszłość, może on żądać od zobowiązanego do naprawienia szkody odpowiedniej renty.

Art. 941. § 1. Jeżeli wskutek uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia nastąpiła śmierć poszkodowanego zobowiązany do naprawienia szkody powinien zwrócić koszty leczenia i pogrzebu temu, kto je poniósł.

§ 2. Osoby, względem których ciążył na zmarłym obowiązek alimentarny, mogą żądać od zobowiązanego do naprawienia szkody odpowiedniej renty przez czas prawdopodobnego trwania obowiązku alimentarnego. Takiej samej renty mogą żądać inne osoby bliskie, którym zmarły dobrowolnie i stale dostarczał środków utrzymania, jeżeli z okoliczności a zwłaszcza z porównania stanu majątkowego tych osób i zobowiązanego wynika, że wymagają tego względy słuszności.

§ 3. Najbliżsi członkowie rodziny zmarłego mogą żądać zadośćuczynienia za krzywdę moralną.

Art. 942. § 1. W przypadkach przewidzianych w dwóch artykułach poprzedzających poszkodowany może żądać w każdym czasie zabezpieczenia należnej mu renty, jeżeli zachodzą ważne po temu powody.

§ 2. Z ważnych powodów poszkodowany może żądać kapitalizacji renty. Kapitalizacja nie może przenosić sumy rat renty za okres dziesięcioletni.

Art. 943. W razie naruszenia interesu osobistego poszkodowany może żądać, niezależnie od innych roszczeń, ażeby ten, kto dopuścił się naruszenia, złożył oświadczenie odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie.

Art. 944. § 1. W przypadku obrazy czci albo pozbawienia wolności poszkodowany może żądać, niezależnie od naprawienia szkody, zadośćuczynienia za krzywdę moralną.

§ 2. Może również żądać takiego zadośćuczynienia osoba, która przemocą, bezprawną groźbą, podstępem, nadużyciem stosunku zależności lub wyzyskaniem przymusowego położenia

została skłoniona do poddania się czynowi nierządnemu albo do spełnienia takiego czynu.

Art. 945. § 1. Roszczenia w rozdziale niniejszym przewidziane nie mogą być zbyte, chyba że są już wymagalne i że zostały uznane na piśmie lub przyznane prawomocnym orzeczeniem.

§ 2. Roszczenie o nawiązkę przechodzi na spadkobierców tylko wtedy, gdy zostało uznane na piśmie lub przyznane prawomocnym orzeczeniem.

Art. 946. Przepisy rozdziału niniejszego stosuje się odpowiednio w przypadkach, gdy obowiązek naprawienia szkody wynika z naruszenia istniejącego zobowiązania.

SKOROWIDZ RZECZOWY

DO I-GO TOMU

(Liczby oznaczają stronice komentarza)

Actio de effusis et dejectis: 246.
Addenda: 503.
Adhezja: 112.
Ad probationem: forma piśmienna 96.
Agent: 199.
Akcja pauliańska: 320, 487—502.
Akt: cesji 301; notarialny: oświadczenie woli nie umiejącego lub nie mogącego czytać 168; przy podstawieniu osoby trzeciej w prawa wierzyciela 308; powierniczy 45; pozorny 194; sprzedaży 194.
Alimentacja: jako odszkodowanie za śmierć itd. 273; niemożność umorzenia przez potrącenie 414.
Analfabeta: forma składania oświadczenia woli 168.
Anatocyzm: 128, zezwolenie 404.
Autorskie prawo: do dzieła konkursowego 155.

Bezpieczeństwo: obrotu 342.
Bezskuteczność: czynności na szkodę wierzycieli 487, 488; czynności prawnej 39; odwołania przyrzeczenia publicznego 153; przerwania przedawnienia w stosunku do zbywcy 322; umowy 89.
Bieg przedawnienia: 466—473.
Biegły: 200.
Bliska osoba: domniemanie świadomości o działaniu na szkodę wierzyciela 487; prawo do otrzymania odszkodowania 273, 275; świadomość istnienia długu przy zbyciu przedsiębiorstwa lub majątku 315; bliscy członkowie rodziny przy zadośćuczynieniu za krzywdę moralną 279.
Błąd: 129; co do faktu 188; co do osoby 188; co do przedmiotu 188; co do przepisów 50; co do pobudki 48, 52; co do treści oświadczenia 49, 52; niemożność uchylenia się od skutków błędu 52; niewyprowadzenie strony z błędu 53; przy zniekształceniu oświadczenia woli przez posłańca 65; uchylenie się od skutków błędów 62; wywołany podstępem 50; wywołany przez drugą stronę 52; z powodów natury technicznej 506.

Błędna pobudka: uchylenie się od skutków prawnego oświadczenia woli 52; złożenie oświadczenia woli 48.

Brak: pełnomocnictwa 148; powołanie się na brak zdolności 76; zdolności do działań prawnych 40; zdolności przy ofercie 106.

Budynek: oderwanie się części 247; odpowiedzialność właściciela za szkodę 247; zawalenie się 247.

Całość: długu 19; dobrowolne wykonanie całości umowy jako jej potwierdzenie 149.

Cel: niegodziwy przy zwrocie należnego świadczenia 191; przekroczenie celu opartego na prawie 221 ;przy częściowym odstąpieniu od umowy 411; świadczenia cel umowy nie może być sprzeczny z porządkiem publicznym itd. 189; cel umowy nie może być sprzeczny z porządkiem publicznym itd. 78; tłumaczenie celu umowy 157; zamierzony w razie niemożności świadczenia 436; spełnienie świadczenia 108; społeczny 158; określający granice działania 212.

Cena: bieżąca 388; giełdowa 388; rynkowa 268, 388; do depozytu złożona 388; przy szkodzie 268; ze sprzedaży 388.

Cennik: podany do wiadomości 112.

Cesjonariusz: 299.

Choroba: psychiczna powodująca zwolnienie od odszkodowania 215.

Chwila: dojścia oświadczenia 37; zapłaty dla ustalenia wartości pieniędzy 346; zapłaty przy wyborze kursu pieniędzy zagranicznych 346.

Ciała uszkodzenie: obowiązek pokrycia kosztów 270; odpowiedzialna osoba za uszkodzenie ciała 270; prawo do zadośćuczynienia za krzywdę moralną 278, 279; zwrot kosztów leczenia 273.

Ciągły charakter: stosunku prawnego 110.

Ciąża w stosunku pozamałżeńskim 296.

Cierpienie: zadośćuczynienie 278.

Ciężar: przeprowadzenia dowodu 338.

Cofnięcie: przyrzeczenia publicznego 153; oferty 105.

Cudzy (a, e): dług 309, 313; dobro 177, 217; imię 135; rzecz 219; rzecz do wydania 363; zwierzę 219.

Cudze sprawy: 170—178; działalność bez korzyści interesowanego 175; działanie w cudzym imieniu 135; działanie bez pełnomocnictwa 148; odpowiedzialność za szkodę 175; obowiązek przywrócenia rzeczy do stanu poprzedniego 175; obowiązek do działania z korzyścią i wolą osoby interesowanej 170; obowiązek zawiadomienia osoby interesowanej 170; odpowiedzialność za cudze czyny 224; prawo odebrania nakładów 175; prawo żądania pokrycie wydatków 173; przepisy obowiązujące 65; potwierdzenie osoby interesowanej 176; w przypadku odwrócenia grożącej szkody 178.

Culpa: in contrahendo 92; in custodiendo 244; in eligendo 225.

Czci obraza: zadośćuczynienie krzywdy moralnej 278.

Czek: 183, 437.

Czas: spełnienia świadczenia 322, 429; właściwy dla odpowiedzi na ofertę 104; dla wyboru zobowiązania przemiennego 30; wy-

konania zobowiązania 331, 332, 339; zawarcia umowy w razie wątpliwości 109.

Członek rodziny: zmarłego poszkodowanego 279.

Czyn: bezprawny 253, 254; dłużnika 22; niedozwolony 200—296, 367; jako podstawa obowiązku wydania rzeczy 363; obowiązku odszkodowania 396; niegodziwy 191; nierządny 275; odpowiedzialność za cudze czyny 221—242; odpowiedzialność za własny czyn 200—219; powodujący: powstanie zobowiązania 9; odpowiedzialność 213—296; przedawnienie 479; przeciwny dobrym obyczajom 193; wyłączenie odpowiedzialności 215—219; wyrządzający szkodę 479; zabroniony 193.

Czynienie: jako przedmiot zobowiązania 13; zwłoka 401.

Czynność: cel niegodziwy 191, 193; dysymulowana 43; fiducjarna 465; na koszt dłużnika 401; pełnomocnika 140; powierzona 225; procesowa 473; prowadzącego cudze sprawy 170; przekraczająca zakres zwykłego zarządu 140; symulowana 43; zachowawcza 69; ze szkodą dla wierzycieli 489; w stosunku do wierzycieli bezskuteczna 491; w porozumieniu 501.

Czynność prawna: 10, 138, 165; jednostronna 177; konkludentna 149; między wierzycielem a jednym z dłużników solidarnych 24; mająca cel niegodziwy 191, 194; natura 42; powstanie 33; pozorna 43; rzeczywista 42; zaskarżenie czynności prawnej 491, 495; zakazana 191; zdziałana przez pełnomocnika 144; zdziałana ze zbywcą wierzytelności 303; na szkodę wierzycieli lub osób trzecich 43; z udziałem osób nie umiejących lub nie mogących czytać 169.

Czynność psychiczna: zakłócenie powodujące nieważność oświadczenia woli 38.

Czynsz dzierżawny: przedawnienie 447; zaległy 301.

Czynsz najmu: przedawnienie 477.

Damnum emergens: 203.

Danie: 13, jako przedmiot zobowiązania 10; oznaczonej gatunkowo rzeczy 346; oznaczonej co do tożsamości rzeczy 345; pieniędzy lub rzeczy wartości ponad tysiąc złotych 371.

Darmy: tytuł przy rozporządzeniu korzyści z majątku innej osoby 185.

Darowizna: 134; umowna 135; zrzeczenie się 135, 194.

Datio in solutum: 344.

Depozyt: 235, 375, miejsce złożenia 382, bez podstawy ustawowej 390; zwrot depozytu 384; złożenie prawidłowe 389.

Depozyt sądowy: obowiązek zawiadomienia wierzyciela 386; prawo dłużnika do odbioru przedmiotu świadczenia z depozytu 387; prawo takież wierzyciela 387; przy przelewie 306; przy przypuszczeniu braku legitymacji wierzyciela 376; przy zakazie spełnienia świadczenia 376; skutki ważnego złożenia do depozytu sądu 389; w razie odmowy wierzyciela zwrócenia dokumentu 369; złożenie ceny osiągniętej ze sprzedaży 388; przez dłużnika w razie świadczenia

niepodzielnego kilku wierzycielom 16; z powodu zwłoki wierzyciela 382, 162, 201.

Dewaluacja: 433, 447; przy długu wekslowym 450.

Dług: ciążący na majątku 322; kilka długów 358, 359; majątku zbytego 315; nieruchomośoi 312; objęcie 312; odnowienie 429 — 435; potrącenie 413 — 415; prawo żądania zmniejszenia oszkodowania umownego 124; przedawnienie w stosunku do wszystkich wierzycieli 17; przedsiębiorstwa zbytego 315; przejęcie 312; solidarny 15; uznanie 485; w obcej walucie 29; oddawczy 330; odbiorczy 330; pieniężny 347; wypowiedzenie 131; wymagalność 306; zapłacony z odsetkami 129; zapłata dobrowolna odsetek 129; zarachowanie 359; zobowiązanie zapłaty określonej sumy 121; zwolnienie się z długu 122.

Dłużnik: domniemanie zastrzeżenia terminu na korzyść dłużnika 338; główny 199; niewypłacalny 25, 340; obowiązek wydania nowego dokumentu na okaziciela 377; osoba bliska dłużnika 490; pomocniczy 199; prawo do zarzutów 375; solidarny 22 — 25; wekslowy 305; wypowiedzenie długu 131; zapłata odsetek 129; zmiana dłużnika 311 — 315; zwolnienie dłużnika 458 — 460.

Dobra wiara: 303, 448; granice 211; osoby trzeciej 148, 160; przy nabyciu prawa 43; przy tłumaczeniu oświadczeń woli 157; przy oznaczeniu wykonania przez sąd 440; spełnienie świadczenia 342; wykonanie zobowiązań 324; wykonanie prawa 211; zbogacone-go 182.

Dobre obyczaje: nieważność umowy sprzecznej z dobrymi obyczajami 81; umowa przeciwna dobrym obyczajom 78; przy prowadzeniu cudzej sprawy bez zlecenia 175; spełnienie czynu sprzecznego z dobrymi obyczajami za zapłatą 193; unieważnienie oświadczenia woli przy warunku przeciwnym dobrym obyczajom 71; warunek przeciwny dobrym obyczajom 71.

Dobro: cudze ratowane dla odwrócenia niebezpieczeństwa 177; odparcie zamachu na dobro cudze lub własne 217.

Dobrodziejstwo terminu: 339.

Dobrowolne: dostarczenie środków utrzymania 273; spełnienie świadczenia 191; wykonanie umowy w całości lub części 149; zapłata odsetek przez dłużnika 129.

Dochody: zmarłego przy obliczaniu odszkodowania 273.

Dochodzenie: unieważnienia 64; wierzytelności jako podstawa przerwania biegu przedawnienia 471; wykonania umowy 407; zwrotu świadczenia 98.

Dodatkowe: należności 372; odszkodowanie 402; świadczenia 429; zastrzeżenia umowne 114 — 131.

Dokonanie robót: 482.

Dokument: co do przelanej wierzytelności 297; co do spłaconej wierzytelności 310; dobrowolny zwrot 369; odmowa zwrotu 369; odmowa zaznaczenia na dokumencie 369; odtworzenie dokumentu 147; stwierdzający stosunek prawny 198; stwierdzający zobowiązanie 369; stwierdzający zobowiązanie dania ponad tysiąc

złotych 371; utrata 369; zagubienie dokumentu przez pełnomocnika 147; zaznaczenie na dokumencie o częściowej zapłacie 369; zbadanie dokumentu w procesie 198; zwrot dokumentu pełnomocnictwa 147.

Dokument na okaziciela: 298; autentyczność 375; bezprawne posiadanie 376; dochodzenie czy okaziciel jest prawnym posiadaczem 376; nieważność 374; obowiązek świadczenia za zwrotem dokumentu 373; przelew wierzytelności 302; umorzenie 377; obowiązek wydania nowego egzemplarza 377; zakaz władzy dokonania świadczenia 376; zarzuty przeciwko posiadaczowi 375; zastosowanie przepisów do znaków legitymacyjnych i kontramarek 379; zezwolenie władzy na wystawienie 374; złożenie świadczenia do depozytu sądowego 376; zwolnienie z zobowiązania 376; zwolnienie od obowiązku pisemności przelewu 302.

Dom: zajezdny, przedawnienie roszczeń 482.

Domniemanie: juris et de jure 342; woli zainteresowanego 171; interesu osoby, której sprawę się prowadzi 172; woli właściciela 174; opłacania drugiej siły przez pracodawcę 185; zbogacenia się obdarowanego 185; winy osoby nadzorującej 222; równości części przy regresie współdłużników 18; wydania najemcy rzeczy w stanie dobrym 138; świadomości osoby bliskiej o długach zbywcy 315; wyłączenie domniemania co do solidarności dłużników lub wierzycieli 21; brak domniemania o odnowieniu 429; zapłaty długu 369; zaspokojenia dodatkowych należności 372; zastrzeżenia terminu na korzyść dłużnika 338; zastrzeżenia przez strony zachowania umówionej formy 160; domniemanie prawne 490.

Dostarczanie: płodów rolniczych lub leśnych 482; towarów 482.

Dowód: ciążący na dłużniku 346; z dokumentu 370; na piśmie 162, 163, 165, 166; spłaty zaległego czynszu 166; ze świadków 130, 160, 162.

Dozorca: przedmiotu świadczenia 382.

Dział: nieruchomości 142.

Działanie: dłużnika 393; innej osoby za dłużnika 394; powodujące szkodę 262; w cudzym imieniu 135, 178; w imieniu własnym 172; rozmyślne 394.

Dzieci: przedawnienie wierzytelności przeciw rodzicom 467.

Dzieło konkursowe: ocena 155; przyrzeczenie nagrody 155.

Dzień: świąteczny 337; wymagalność sumy w walucie zagranicznej 349; zapłata w pieniądzach zagranicznych 349.

Dzierżawa: przedsiębiorstwa 339.

Dyskonto: 338.

Egzekucja: przerwanie przedawnienia 471; udaremnienie 194; administracyjna 237; skarbowa 322.

Elektryczność: odpowiedzialność właściciela zakładów 250.

Emisja: listów zastawnych 29; obligacji 375.

Error: in corpore 49; in persona 49; in qualitate 49; in specie contractus 49.

Ex nunc — ex tunc 460.

Facta concludentia: 337.
Falsus procurator: skutki prawne 148.
Forma: domniemanie zachowania formy 160; dla analfabetów 168; nie zachowanie przy oświadczeniu woli 160; oświadczenia woli 160 — 167; odstąpienia od umowy 118; pełnomocnictwa 142; piśmienna 95, 118, 126, 160 — 167; aktu notarialnego 98, 161; pokwitowania 368; przelewu 302; umowy przyrzeczonej 94; uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia woli 62; zawiadomienia wierzyciela o złożeniu do depozytu sądowego 386; zagrożenia o odstąpieniu od wykonania zobowiązania 405; zmiany dłużnika 315.
Formalności: przy zawieraniu umów na piśmie przez niepiśmiennych lub nie mogących pisać 168.

Gatunek: pieniędzy 346; rzeczy 346; rzeczy przy potrąceniu 413; rzeczy świadczonej 400.
Gaz: wprawianie zakładu w ruch gazem 250.
Giełdowa cena: przy sprzedaży rzeczy ulegających zepsuciu 388; przy zwłoce wierzyciela 388.
Gość: przedawnienie wierzytelności 482.
Gotówka: zwrot wyłożonej gotówki 176.
Groźba bezprawna: powodem złożenia oświadczenia woli 54; skutki 54, 55; uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia woli pod groźbą 62.
Grzeczność: przy przewozie osób 255.
Gwałt: powód do odszkodowania 278.
Gwarancja: spełnienia świadczenia 12; przyrzekającego świadczenie przez osobę trzecią 132.

Handlowy: zwyczaj 404.
Hipoteczny: dłużnik 163; wpis 159.
Hotel: przedawnienie wierzytelności przedsiębiorstwa hotelowego 482.

Indos: 299.
Inspektor pracy: zgłoszenie wierzytelności u inspektora pracy jako przyczyna przerwania przedawnienia 471.
Instytucja: wskazana do uzyskania odszkodowania za cierpienie 278; wskazana przez rodzinę poszkodowanego 279, 289.
Interes: umowy negatywny i pozytywny 132; społeczny 158; prawny 198; granice uzasadnionego interesu właściciela 211; zgodny z celem społecznym 211; dłużnika 368; stron w przypadku wygaśnięcia lub zmiany zobowiązania 440.
Interpretacja oświadczeń woli: zasady ogólne 157.
Istota zobowiązania: definicja 13.
Istotne: określenie przy umowie przedwstępnej istotnych postanowień 94.
Iuris tantum: 320.
Ius cogens: 316.

Jadłodajnia: przedawnienie wierzytelności 482.
Jednorazowe odszkodowanie: zamiast renty 277; zasada kapitalizacji 277.
Jednostronne: oświadczenie woli 152 i nast.
Jakość: ta sama przy potrąceniu 413; średnia przedmiotu wykonania 346.

Kapitalizacja: odsetek zaległych 128, 404; przedawnienie przy odsetkach 485; renty 278; zaległych świadczeń 485.
Kapitał: potwierdzenie odbioru 372.
Kara: za niewykonanie umowy 115; konwencjonalna, umowna, wadialna 121; prywatna 286.
Kasacja: w sprawach o krzywdę moralną 291.
Klauzula: tajna pełnomocnictwa 150; wykonalności 471.
Klęska żywiołowa: oznaczenie przez sąd sposobu wykonania i wysokości świadczenia 440; rozwiązanie umowy 440.
Kobieta: prawo żądania odszkodowania 278.
Komornik: zawiadomienie przez komornika 488.
Komunikacja: niestosowanie przepisów k. z. do przypadków uregulowanych w przepisach szczególnych 256; odpowiedzialność właścicieli środków komunikacyjnych 253; zderzenie się mechanicznych środków k. 254.
Konkurs: ogłoszenie, ocena, warunki 155.
Kontramarka: utrata 379.
Kontrakt: kupna - sprzedaży pod wpływem błędnej pobudki 503.
Kontrahent: 159, 173.
Konwersja: 308.
Korzystanie: z wyrządzonej szkody bezpośrednie 179; odpowiedzialność 213.
Korzyść: z czynności dłużnika 488; działanie z korzyści 173; z majątku dłużnika 488; innej osoby 179; niesłuszne zbogacenie 179; obowiązki: prowadzenia cudzych spraw 170; wydania korzyści 179; odpowiedzialność za krzywdę moralną 262; odszkodowanie 262 — 273; pod tytułem darmym 488; przy odwróceniu szkody 178; uprawnienie prowadzącego cudze sprawy 173; rozporządzenie korzyścią 185; wygaśnięcie obowiązku wydania korzyści 186; zakres obowiązku wydania 179; przy zakładach 185; nabycie korzyści 180; nabycie niesłuszne 180; nieproduktywna 186; skonsumowana 187; utracona 187; zwrot korzyści w naturze 181.
Koszt: leczenia 270; pokwitowania 368; przesłanie sumy pieniężnej 329; utrzymania zwierzęcia 219; związany ze zmianą miejsca zamieszkania wierzyciela 329; zachowania rzeczy 388, 389; złożenia do depozytu 389; procesu 210.
Krewny: poszkodowanego, uprawnienie do renty 273.
Krytyczne położenie: wyzyskanie 278.
Kryzys: gospodarczy 443, 452.
Krzywda moralna: 251, 259, 262, 278, 279, 284, 291, 293, 508, 509; minimalna 292.
Krzywdzące: określenie świadczenia przez osobę trzecią 89.
Księgi: handlowe, kontowe, kupca rejestrowego 199.
Kupiec: przedawnienie 482.
Kupony: procentowe 355.
Kuratela: przedawnienie 467.
Kurator: 41, 136, 139; kurator fundacji 139; nad mieniem nieobecnego 142, 222, przedstawiciel ustawowy 467.
Kurs: pieniężny 349; zagraniczny 390.

Laesio enormis: 59.
Leczenie: 270, 273.
Legitymacja czynna: 287, 289.

Lekkomyślność: wyzyskanie 56, 58, 129.

Lex comissoria: 410.

Licencja patentowa: 353.

Lex Rhodia de jactu: 178.

Lichwa: prawo uchylenia się od skutków prawnych 62; pieniężna 61, 163; termin przedawnienia 62; wyzysk 56.

Licytacja: 113.

Likwidacja: mienia opuszczonego 142.

Listy wymienne: 199.

Majątek: dłużnika jako zabezpieczenie 277; podstawa zaskarżenia czynności dłużnika 488; innej osoby przy niesłusznym zbogaceniu 179; nabycie 315; niewystarczalność na pokrycie wierzytelności 487; odpowiedzialność za długi 315; stan czynny maj. 317; masa majątkowa 352.

Małoletni: prawo do otrzymania zadośćuczynienia 278; który doszedł do pełnoletności 177.

Małżeństwo: przedawnienie wierzytelności między małżonkami 467.

Materiał: wybuchowy — odpowiedzialność właścicieli przedsiębiorstwa 250.

Mężczyzna: psychicznie upośledzony 278.

Miejsce: określenie miejsca zawarcia umowy 109; płatności długu 414; prawo wyboru dłużnika w razie potrącenia 414; siedziby przedsiębiorstwa dłużnika 327; świadczenia zobowiązania 327, 429; spełnienia zobowiązań wzajemnych 327; siedziby przedsiębiorstwa wierzyciela 329; zmiana przez wierzyciela 329; zamieszkania: dłużnika 327, 429; wierzyciela 329; zastosowanie przepisów o zwłoce w razie braku miejsca zamieszkania wierzyciela 390; zapłaty 346, 349; zawarcie umowy 109; hipoteczne 309.

Mienie: obowiązek odszkodowania właściciela przedsiębiorstwa 250.

Mieszkanie: dostarczenie gościom 482; termin przedawnienia wierzytelności 482.

Mocodawca: obowiązek zwrotu dokumentu pełnomocnictwa 146; ograniczenia 145; odwołanie pełnomocnictwa 145; nieważność umowy 144; ważność umowy 144; wygaśnięcie 145; posiadający kilku pełnomocników 152.

Most: naprawa przy dzierżawie 157.

Nabycie (majątku): odpowiedzialność za długi przy nabyciu majątku 315; obowiązek zawiadomienia dłużnika 303; odpowiedzialność przy nabyciu majątku 315; nieruchomości 312; przedsiębiorstwa 315; od byłych władz okupacyjnych 507; przelew wierzytelności 335; przejście spraw związanych z wierzytelnością 300; termin: wstąpienia w prawa wierzyciela 300; wierzytelności 297; zapłata lub czynność dokonana przez dłużnika za zbywcę 303; pochodne 304; pierwotne 305.

Nadanie klauzuli wykonalności: przerwanie biegu przedawnienia 471.

Nadpłata odsetek: utrata żądania zwrotu 130.

Nadużycie prawa: obowiązek naprawienia szkody 211; zadośćuczynienie za krzywdę moralną 278.

Nadwyżka: inwentarza 229; kosztów przesłania 329.
Nadzór: z mocy ustawy 215; umowy 215; obowiązek do nadzoru ustawowy 222; umowny 222.
Nadzór (nad osobą): odpowiedzialność za nadzorowanego 221; odpowiedzialność samego nadzorowanego 223; zwolnienie od obowiązku 221; nad zwierzęciem 243.
Nadzwyczajne wypadki: jako powód rozwiązania umowy 440.
Nagroda: bezskuteczność odwołania 153; konkursowa 155; obowiązek dotrzymania przyrzeczenia 153; ocena dzieła 155; odwołanie 153; prawo własności do dzieła 155; publiczne ogłoszenie 153; sposób odwołania 153; ważność przyrzeczenia nagrody 155; wykonanie czynności przez kilka osób 155.
Najbliższy członek rodziny: 279.
Nakłady: w naturze 176; użyteczne 186; żądanie zwrotu nakładów 186; na korzyść niesłusznie uzyskaną 185; prowadzącego cudze sprawy bez zlecenia 175.
Nakłonienie do wyrządzenia szkody: 213.
Należność podatkowa: domniemanie zaspokojenia 372.
Napastnik: 217.
Napój odurzający: 215.
Naprawienie szkody: 31, 120, brak potwierdzenia umowy 148; majątkowej 262; obowiązek dozorowanego 223; prawo zajęcia celem zabezpieczenia naprawienia szkód 219; przez przywrócenie do poprzedniego stanu 267; przez ukrywającego niezdolność do działań 77; skutki niewykonania zobowiązania 396; termin przedawnienia 479; w razie niemożności zwrotu rzeczy 119; w razie nienależnego świadczenia 195; wyrządzonej: czynem niedozwolonym 396; czynem własnym 200, przez inną osobę 221, przez nadużycie prawa 211, przez niewykonanie zobowiązania wzajemnego 412; przez osoby działające w cudzym imieniu 148, przez ukrycie niemożliwości świadczenia 88; przez zderzenie środków komunikacji 254, przez zwierzę 219; wywołanej zwłoką dłużnika 392; zadośćuczynienie krzywdy moralnej 262, 508, 509; zwolnienie od obowiązku naprawienia szkód 119, 221; zła wiara 195.
Następca: prawny 148.
Następca wierzyciela: spełnienie świadczenia do rąk osoby trzeciej 342; zwolnienie dłużnika 342.
Następstwo normalne: działania lub zaniechania 262.
Natura: czynności prawnej 42; odnowienia 436; odstąpienia od umowy 409; niewykonania zobowiązania wzajemnego 411; wykonania zobowiązania 327; zobowiązania przy świadczeniu osobistym 340; zobowiązania wzajemnego 360.
Natura rzeczy: przy ofercie 106.
Nauka: przedawnienie wierzytelności 482.
Nawiązka: 259; wysokość 290; uchylenie spod kontroli kasacyjnej 508.
Nazwy zadatku: 115.
Nemo subrogat contra se: 3.
Negatywny interes umowny: 132.
Negotiorum gestio: 171, 173, 176.
Niebezpieczeństwo: grożące 59; jazda pojazdem mechanicznym 253;

kosztem zniszczenia cudzej rzeczy 219; odwrócenie 177; prawo żądania odwrócenia niebezpieczeństwa 247; prawo żądania od szkodowania 178; przesłania sumy pieniężnej 329; przypadkowej utraty pieniędzy 330; spełnienia świadczenia przed przyjęciem oferty 108; uchylenie się od skutków zobowiązania 54; utraty sumy 329; zawalenia budynku 151; wzajemne 178.

Nieczynienie: 13; przy zwłoce przez dłużnika 401.

Niedbalstwo: obowiązek naprawienia szkody 211; przy określeniu szkody 268; rażące 177.

Niedołęstwo: 58.

Nie dołożenie staranności: 393.

Niedorozwój psychiczny: brak odpowiedzialności 216.

Niedoświadczenie: 58.

Niedziela: jako ostatni dzień czasokresu 337.

Niegodziwość: czynności prawnej 191, 193.

Niemożliwość: pierwotna 436; przedmiotowa 437; podmiotowa 437; częściowa 438; wykonania 81; świadczenia rzeczy oznaczonej co do gatunku 346; obowiązek odszkodowania 88, 176; celu zobowiązania 409; przywrócenia do stanu poprzedniego: obowiązek odszkodowania 176; prawo wyboru świadczenia przez dłużnika 31; przez wierzyciela 31; przy odnowieniu 436; przy warunku: zawieszającym 71, rozwiązującym 71; świadczenia zobowiązania przemiennego 31; warunku 71; wykonania umowy: zwrot zadatku 114; wykonania zobowiązania wzajemnego 411; treści umowy: nieważność umów 81; zarachowanie zadatku 114; zwrot zadatku 114; przedmiotu świadczenia 119.

Nienależne świadczenie: brak podstawy prawnej zobowiązania 189; czyn niegodziwy 193; niemożność żądania zwrotu 187; obowiązek: zwrotu 190, odszkodowania 195; prawo żądania zwrotu 187; przypadki niedopuszczalności zwrotu 191; zapłata za czyn niedozwolony 193; zastosowanie przepisów o niesłusznym zbogaceniu 195.

Nienależyte: wykonanie zobowiązania: odpowiedzialność za szkody 392; prawo wierzyciela żądania wykonania zobowiązania i zapłaty odszkodowania 122.

Niepiśmienny: 168.

Niepodzielność zobowiązania: podzielność 14, niepodzielność 15 — 18.

Nieprzytomność: 38.

Niepoczytalność: cywilna 215.

Nieruchomość: obowiązek sprzedawcy 337; udzielenie pełnomocnictwa do zbycia nieruchomości 140.

Nierząd: 292; czyn nierządny 278.

Niesłuszne zbogacenie: obowiązek wydania korzyści 179; określenie 179; prawo do zwrotu nakładów 185; rozporządzenie majątku pod tytułem darmym 185; wygaśnięcie obowiązku wydania korzyści 186; zastosowanie przepisów do nienależnego świadczenia 195.

Niestawiennictwo stron: bieg przedawnienia 473.

Nieurodzaj: 440.

Nieważność: dokumentu na okaziciela 374; ogłoszenia konkursu bez terminu 155; ograniczenia

lub wyłączenia odpowiedzialności: za szkody 256; oświadczenia woli 38, 42, 71; pełnomocnictwa 142; postanowienia wyłączającego zmniejszenie odszkodowania umownego 124; umowy 81; o spadek po osobie żyjącej 88; zawartej przez pełnomocnika 144; uzależnienie od zachowania formy 160, 167; wyłączenia odpowiedzialności za rozmyślną szkodę 393; zobowiązania 190; względna, bezwzględna 191, 62.

Niewykonalność: zobowiązania solidarnego 22.

Niewykonanie: umowy 114; zobowiązania 121; zmniejszenie odszkodowania 124; zobowiązań w ogólności 392, 412; odszkodowanie 392 — 396; zwłoka dłużnika 396; zobowiązań wzajemnych 405 — 412; zobowiązania zawarcia umowy 94; zastąpienia zawarcia umowy wyrokiem sądowym 94.

Niewypłacalność dłużnika: natychmiastowa wymagalność zobowiązań terminowych 339; nowego 312; odpowiedzialność dotychczawego dłużnika 312; rozłożenie należności 25; solidarnego 25; zobowiązań terminowych 339.

Niewypłacalność nadzorującego: 224.

Niezdolność do działań prawnych: do składania oświadczenia woli 40; obowiązek odszkodowania 77; odbioru świadczenia 341; obowiązek przedstawienia umowy do zatwierdzenia 76; niemożność odwołania umów 76; ukrywanie niezdolności 77; wierzyciela 341; zwolnienie od umowy 76.

Niezwłoczne spełnienie świadczenia: 332.

Notarialny akt: przy oświadczeniu woli nieumiejących lub niemogących czytać 168; przy wstąpieniu osoby trzeciej w prawa wierzyciela 308.

Notariusz: przy oświadczeniu woli 168; przy przelewie wierzytelności 308; przy zaskarżeniu czynności dłużnika ze szkodą wierzyciela 488.

Notyfikacja: 300.

Obawa niebezpieczeństwa: majątkowego 54; osobistego 54; obowiązek zawiadomienia o uchyleniu na piśmie 62; termin przedawnienia prawa uchylenia się 62; uchylenia się od skutków oświadczenia 54.

Obciążenie: nieruchomości przez przedstawiciela 140; prawo odstąpienia od umowy 119; obowiązek odszkodowania 119.

Oberwanie się budynku: 247.

Obieg prawny: pieniędzy 347, 350.

Objęcie długu: przy zmianie dłużnika 311; objęcie zapłaty 311; stwierdzenie na piśmie 315; uzależnienie od zgody wierzyciela 312.

Oblat: 105.

Obliczenie: terminów 334 — 337; wieku człowieka 336.

Obniżenie: stopy odsetek 131.

Obowiązek: moralny 191; dłużnika 13; odszkodowania 132; ochrony cudzego dobra 178; naprawienia szkody 216; nadzoru 222; udzielenia wiadomości 352; sporządzenia spisu 351; prowadzenia ksiąg 354.

Obrona czci: 278.

Obrona konieczna: 217 — 219.

Obrót cywilny: 340.

Obrót uczciwy: przy odpowiedzialności dłużnika za niewykonanie zobowiązania 392; tłumaczenie oświadczeń woli 157; wymagana staranność 393.
Ocena dzieła konkursowego: 155.
Odbiór: długu 369; kapitału 372;
Odpadnięcie: podstawy prawnej świadczenia 189.
Odpis: dokumentu pełnomocnictwa 146.
Odpowiedź na ofertę: jako podstapożyczki 308; przedmiotu świadczenia z depozytu sądowego 387.
Oddanie: wekslu 345.
Odesłanie: sumy pieniężnej 329.
Odmowa: oznaczenia świadczenia przez osobę trzecią 89; przyjęcia świadczenia 341; świadczenia częściowego 343; wydania pokwitowania 368; wykonania czynności 380; zaciągnięcia zobowiązania przez osobę trzecią 131, zawarcia umowy 94, 112; zwrotu dokumentu 327; wydania własności 367.
Odnowienie: 429 — 435; solidarnego 24; stosunku objętego wyrokiem 166.
wa domniemania zawarcia umowy 109; nieudzielenie 108; opóźniona 104; otrzymana w terminie 101.
Odpowiedzialność: dłużnika solidarnego 19, 22; dłużnika świadczenia: niepodzielnego 15; podzielnego 21, przemiennego 31; majątkowa 309, 315; osobista 309; prowadzącego cudze sprawy wbrew woli interesowanego 175; składającego za wynagrodzenie przechowawcy, solidarna 213, 21; wierzyciela zobowiązania solidarnego 28; za cudze czyny 201, 213 — 242; za niewykonanie zobowiązania 392; za szkody w związku z użyciem sił przyrody 250 — 256; za własne czyny 200 — 219; kasy chorych z tytułu niewłaściwego leczenia przez lekarza 228; za podwładnego 229; niezależna od winy 250; za przewóz z grzeczności 255; za krzywdę 259; właścicieli przedsiębiorstw kolejowych 260; za spodziewaną korzyść 263; za krzywdę moralną 291; osób, które spowodowały aresztowanie 294; nabywcy 321; osobistym majątkiem 321; przyrzekającego świadczenie przez osobę trzecią 132; za szkodę powstałą na skutek odstąpienia od sprzedaży 150; żony z tytułu niesłusznego zbogacenia 184; właścicieli zwierząt 201; z racji ryzyka 202; obowiązanych do nadzoru 221; z tytułu słuszności 202; solidarna 205; właściciela domu 205, przedsiębiorcy robót malarskich 205; wierzyciela gorzelni 206; posiadacza prekaryjnego 207; konduktora 207; kolei 207; koncesjonariusza 207; lekarza 208; szpitala 208; gminy 208, 209; pracodawcy 209; właściciela młocarni 209; wierzyciela egzekwującego 209; kilku sprawców szkody 213; cywilna 215; za wystawienie dokumentu na okaziciela bez zezwolenia 374; za zwierzęta i rzeczy 243 — 247.
Odroczenie: długu 343; wykonania zobowiązania 414; zapłaty 414.
Odrzucenie: oferty 104.
Odsetki: nadpłacone 130; nienależne 129; przedawnione 477; umowne: zastrzeżone 125, przewyższające stopę ustawową 131, jako odszkodowanie za zwłokę 402, ule-

gające przedawnieniu 477, wynikające dla wierzyciela 125; ustawowe: jako granica obniżenia stopy procentowej 131, jako odszkodowanie za zwłokę 402, ulegające przedawnieniu 477; zaległe: przy przelewie wierzytelności 300, 301, przy zarachowaniu zapłaty 358, skapitalizowanie 243, przedawnienie kapitalizacji 485; zwłoka: dłużnika 402, przy anatocyźmie 404; termin płatności 129; nienależne 129; obniżenie 131; od kapitału 210.

Odstąpienie: prawo umowne 117 — 119.

Odstąpienie od umowy: 117, 118; wzajemnej 405 — 412; wzajemne, gdy świadczenie nie jest możliwe 436; zasady ogólne 117—119; zastrzeżone 121; zawarte w piśmie 165.

Odstępne: 118; umówione przez strony 120; zastrzeżone przy zadatku 121.

Odszkodowanie: 32, 92, 98, 113, 115; umowne 121, 122, 123; pieniężne w naturze 268; za niesłuszne oskarżenie 294; niemożność uzyskania 224; za niewykonanie zobowiązania 201; sposób 267; umowa 121 — 124; ustalenie 268; wysokość 158; zadatek jako odszkodowanie 114; zakres 262; za niespełnienie świadczenia przemiennego 31; za niewykonanie zobowiązania wzajemnego 411; za niewykonanie zabowiązania zawarcia umowy 94; za opóźnienie lub nienależyte wykonanie umowy 122; za odmowę zawarcia umowy 112; za zmiany dokonane przez prowadzącego cudze sprawy bez zlecenia 175; za zwłokę 396 — 405.

Odwołanie: odpowiedzi na ofertę 104; pełnomocnictwa 145; zastrzeżenia na rzecz osoby trzeciej 133; przyjęcia oferty 105; oferty 107; darowizny 366; przyrzeczenia publicznego 154.

Odwrócenie niebezpieczeństwa: grożącego drugiemu 177; wspólnego 178; zniszczeniem lub uszkodzeniem cudzej rzeczy albo zabiciem lub zranieniem cudzego zwierzęcia 219; zawalenia się budynku 247.

Oferta: cel 101; definicja 101; odpowiedź 104; odpowiedź spóźniona 78; odwołanie 104; przyjęcie pod innymi warunkami 106; przyjęcie dorozumiane 106; przyjęcie przez wykonanie 108; spełnienie świadczenia 108; zasady co do czasu i miejsca zawarcia umowy 109; zmiana warunków 106; 154; wierzyciela 108; ad incertam personam 113.

Ogłoszenie: o nagrodzie konkursowej 155; przyrzeczenia nagrody 153; publiczne 112.

Ograniczenie: odpowiedzialności za szkody w związku z użyciem sił przyrody 256; pełnomocnictwa: przez mocodawcę 146; nie wpływające na ważność umowy 147; przelewu wierzytelności 297; zdolności do działań prawnych 40, 76, 144, 390, 467, 469.

Ojciec: 221.

Okazanie rzeczy: 196.

Okaziciel: patrz dokument na okaziciela.

Okoliczności: oświadczenia woli powodujące domniemanie 33; tłumaczące oświadczenie woli 157; za które dłużnik odpowiada: wobec niewykonalności zobowiązania 22, przy zobowiązaniach prze-

miennych 31; za które strona odpowiada 411; za które strona nie odpowiada: w razie niemożności wykonania umowy 114, przy umownym prawie odstąpienia 119, mimo niewykonania zobowiązania 392, wobec niemożliwości świadczenia 436.
Okresowe świadczenia: odbiór 372; kapitalizacja 404; pisemne potwierdzenie odbioru 372; przedawnienie 484; przedawnienie po skapitalizowaniu 485; zaległe 477.
Określenie: świadczenia przez osobę trzecią 89.
Opcja: 95.
Opieka: bieg przedawnienia w czasie opieki 467.
Opiekun: 136, 139, 221, 222.
Opłata stemplowa: 156.
Opinia biegłych: 346.
Opóźnienie: odpowiedzi na ofertę 104, spełnienie świadczenia 396; wykonania: umowy 122, zobowiązania pieniężnego 402.
Oprocentowanie pożyczki: jako podstawa odnowienia 429; wydatków użytecznych 174.
Osiągnięcie: celu umowy 409.
Osłabienie umowy: 120.
*Osoba bliska: l*egitymowana do odbioru odszkodowania 273; definicja 275; nabywająca przedsiębiorstwo lub majątek 315; nieumocowana do odbioru świadczenia 342; patrz bliska osoba.
Osoba prawna: 38, 136, 203.
Osoba trzecia: do rąk której spełniono świadczenie 342; groźba bezprawna 54; korzyść z cudzego majątku pod tytułem darmym 185; mająca prawa nabyte 43; określenie świadczenia 89; podstęp 53; przeciwko której służy roszczenie odszkodowawcze 439; spłata wierzytelności 307; świadczenie na rzecz osoby trzeciej 131, 133; świadczenie przez osobę trzecią 131; zajęcie wierzytelności 414.
Osoba: podejrzana o przestępstwo 215; niemogąca lub nieumiejąca pisać 169, 170; działająca w imieniu pracodawcy 148.
Osobowe prawo: 40.
Oświadczenie: o odstąpieniu od umowy 166; pozasądowe 30, 63.
Oświadczenie woli: bez zamiaru wywołania skutków prawnych 42; osoby niezdolnej 40; pod wpływem błędu 48 — 53, 62; pod wpływem groźby 54 — 62; pod wpływem podstępu 52 — 53, 62; pod wpływem pobudki błędnej 48; pozorne 42 — 43; skutkiem wyzysku 62; sposób 33; w cudzym imieniu 65; w stanie nieprzytomności 38; warunkowe 66 — 71; zniekształcenie przez posłańca 65; skutki prawne 135; jednostronne 136, 141, 148, 152, 167; ustne 138; ważność 143; treść 159; zawarte w piśmie 168.
Otrzymanie: odpowiedzi na ofertę 101 — 109; oferty 104 — 109; świadczenia nienależnego 22; świadczenia niepodzielnego 18; zapłaty 28.
Oznajmienie: nieprzyjęcia świadczenia 380.

Pactum in favorem tertii: 133.
Państwo: nadanie wartości pieniądza 346; odpowiedzialność 231, 232, 235; jako suweren 241; osoba cywilna 241.
Papiery: legitymacyjne 373; wartościowe 302.
Para: wprowadzająca w ruch zakłady 250.

Pełnomocnictwo: 140 — 151; brak 148; do poszczególnej czynności 140; odwołanie 145; forma udzielenia 142; ograniczenie 145, 147; przekroczenie 148, 151, 191; przelanie 151; wygaśnięcie 145 — 147; sprzedawcy 138; nieograniczone 140; ogólne 141; gatunkowe 141; udzielone w sposób: wyraźny 140, dorozumiany 143; zwrot dokumentu pełnomocnictwa 147; treść 150; do sprzedaży gruntu 150; tajne 136; wynikające ze stosunku: publiczno-prawnego 137, prywatno-prawnego 137.

Pielęgnowanie: 221; przedawnienie wierzytelności 482.

Pieniądz: wartość: nominalna 449; realna 449; 267, 346; krajowy 349; zagraniczny 349, 401.

Pierwokup: patrz prawo pierwokupu.

Pierwszeństwo zaspokojenia: 309, 310.

Pismo: forma pisemna 160 — 168; odstąpienie od umowy 118, 405; oświadczenie o utracie dokumentu 369; pełnomocnictwo ogólne 142; przejęcie długu 315; przelew wierzytelności 302; spełnienie świadczenia 371; uchylenie się od skutków oświadczenia woli 62; umowa przedwstępna 94; uznanie długu 485; zawiadomienie o przelewie 303; zezwolenie wierzyciela na zmianę dłużnika 315; złożenie do depozytu sądowego 386; dodatkowe zastrzeżenia umowne 130; płatność kapitału 130, odsetek 130; stwierdzenie wykonania ustnie zawartej umowy 169.

Płatność: kapitału 130; odsetek 130.

Płody rolnicze i leśne: 482.

Pobudka: oświadczenia woli 48, 52.

Podniesienie zarzutu potrącenia: 471, 473.

Podpis: własnoręczny 168, 167, 168, 432.

Podpisanie: umowy 167; za nieumiejącego pisać 168.

Podstawa: prawna świadczenia 189, 429; brak podstawy prawnej 180, 188.

Podstawienie w prawa wierzyciela: 308.

Podstęp: osoby trzeciej 53; skłonienie do czynu nierządnego 278; uchylenie się od skutków oświadczenia woli 62; ukrycie niezdolności 77; wywołanie błędu 52, 129; drugiej strony 53.

Podwładny: 229.

Podzielność świadczenia: 14, 21, 405.

Pokój umeblowany: 482.

Pokwitowanie: odbioru długu 369; pożyczki 308; spełnienia świadczenia 368; spłaty długu 308; wierzyciela 369; z zarachowaniem zapłaty 429; zastrzeżenie w przyszłej waloryzacji 509; koszty 369, odmowa wydania 369; żądanie pokwitowania 368, 199.

Pomoc przy wyrządzeniu szkody: 213.

Poręczenie: w razie zmiany dłużnika 314; solidarność 358.

Poręczyciel: 314, 415, 435, 199.

Poręka: 132.

Porozumiewanie się na odległość: 101.

Porządek publiczny: umowa przeciwna 78, 81; warunek przeciwny 71; zakaz prowadzenia cudzych spraw przeciwny porządkowi publicznemu 175.

Posądzenie: o kradzież 294.

Posiadacz: budynku 247; dokumentu na okaziciela 375, 376; gruntu 219; znaku legitymacyjnego 379; prekaryjny 248; prawny 377.

Posłaniec: 65.

Postępowanie: przed sądem polubownym 471; rozjemcze 471; sądowe 471, 473; układowe 471, 473; upadłościowe 471, 473.
Poszkodowany: 223; 203, 243, 246; 270, 273, 278, 279.
Pośrednictwo: przy zawieraniu małżeństw 82.
Poświadczenie odpisu dokumentu pełnomocnictwa: 146.
Poswiadczenie podpisu: 170.
Potrącenie: 305; 413 — 415; niedopuszczalność 414; przejęcie długu 313; przy poręczeniu 415; świadczenia na rzecz osoby trzeciej 415 w razie: odroczenia wykonania zobowiązania 414, zajęcia wierzytelności 414; warunki 413, 414; wierzytelności przedawnionej 414; solidarnej 415; zgłoszenie zarzutu potrącenia 471; dwustronne i jednostronne 410; wzajemne 417; jednorodzajowość 419; urzeczywistnienie 423; stan potrącalności 424; zgłoszenie przed instancją apelacyjną 428; niemożność w postępowaniu nakazowym 428.
Potrzeby: poszkodowanego 270, 273.
Potwierdzenie: odbioru kapitału 372; prowadzenia cudzych spraw 176; 177; spełnienia świadczenia 341, 342; umowy 76; umowy zawartej przez pełnomocnika 148.
Powetowanie straty: 179.
Powierzenie: wykonania czynności 224 — 229.
Powinowaty poszkodowanego: 273.
Powołanie sie: na błąd 50; na wzór umowy 112.
Powód: niezawarcia umowy 112.
Powództwo: o odsetki 404; o zadośćuczynienie za krzywdę moralną 278; pełnomocnictwo 140; przeciw dłużnikowi solidarnemu 20; o uznanie darowizny za bezskuteczną 47; o zwolnienie od egzekucji 299; o należność przedwojenną w końcu 1941 r. 510.
Powstanie: stosunku prawnego 73; umowy 73; zobowiązań, patrz zobowiązanie.
Pozbawienie: wolności 278; zdolności do działań prawnych 390, 469; życia 278.
Pozew: przeciwko trzeciemu 493; zaskarżający czynność prawną 500.
Pozorna(e): czynność 194; oświadczenie woli 42, 43.
Pozorność: 45.
Pozwany: 203.
Pożyczka: na spłatę długu 308; pełnomocnictwo 140; wartość waluty 447; termin wypowiedzenia 131; otrzymanie 145; biorący 181; odpowiedzialność żony 184.
Praca: potrącenie 414; przedawnienie 471 — 480, 484; w towarzystwie dobroczynnym 35.
Pracodawca: 480.
Pracownik: 480.
Praesumptio intis et de iure: 131, 132.
Praesumptio iuris tantum: 338.
Prawo: autorskie do dzieła konkursowego 155; osobowe 40, 342; upadłościowe 105; zatrzymania 119; samoistne 289; ubogich 291; akcesoryjne 301, 307; handlowe 343; wekslowe 344; zatrzymania 365; obligacyjne 365; zatrzymania przy najmie i dzierżawie 365; żądania zachowku 482; zatrzymania 363; związane z przelaną wierzytelnością 300; warunkowe 69; zastawu 221.
Prawno-publiczny charakter opłat: 189.
Prekluzja: 496.
Pretensja: osobista 296.

Pretium affectionis: 269.
Proces: przerwanie przedawnienia 471.
Promisariusz: 134.
Prowadzenie cudzych spraw bez zlecenia: 170 — 179; odwrócenie niebezpieczeństwa 177, 178; potwierdzenie 176; prawo 173; wbrew woli interesowanego 175; zmiany bez potrzeby lub korzyści 175.
Przechowanie: niedopuszczalność potrącenia 414.
Przedawnienie: 461 — 485; początek 466 — 473; przeciwko osobom pozbawionym zdolności do działań lub ograniczonym 469; przerwanie 17, 23, 27, 471, 473; przy zobowiązaniu: niepodzielnym 17, solidarnym 23, 27; skutki 461, 465; terminy 476, 485; wpływ na potrącenie 414; zawieszenie 17, 23, 27, 467; zrzeczenie się 474; roszczenia o odszkodowanie 180; długu 191; roczne 101; pięcioletnie 128; wierzytelności ubocznych 465; hipoteki 465; wierzytelności zależnej od warunku zawieszającego 466; wierzytelności osób niezdolnych do działań prawnych 470; przeciwko opiekunom i kuratorom 470; roszczeń pracowników folwarcznych 481.
Przedłużenie: terminu przedawnienia 474.
Przedmiot: świadczenia 119, 306, 376, 382; zaskarżenia 494.
Przedsiębiorstwo: 21, 65, 224, 250, 256, 315, 327, 329, 482.
Przedstawiciel: 135 — 152; ustawowy 41, 76, 138, 394, 469; ustawowy wierzyciela 390.
Przedstawicielstwo: 135 — 152.
Przedterminowa wymagalność długu: 340.
Przedwstępna umowa: 94.
Przejęcie obowiązków dłużnika: 312, 313, 315.
Przejście: praw i obowiązków z zobowiązania 298 — 315.
Przekroczenie: pełnomocnictwa 148.
Przelew: powierniczy 299; niezawiadomienie o przelewie 301; niewymagalność formy 302.
Przelew wierzytelności: 165, 298 — 307; forma 302; niedopuszczalność 296; skutki 300, 303, 304; spór o wierzytelność 306; ustąpienie prawa 307; warunki 298; wbrew umowie 298; z dokumentu na okaziciela 302; zapłata po przelewie 303; przelew wierzytelności pogorzelowej 299.
Przemysłowiec: przedawnienie wierzytelności 482.
Przepis: o charakterze intepretacyjnym 358; czekowy 432; handlowy 404; szczególny 75, 138, 256, 307, 396; wekslowy 432.
Przerachowanie: kontrola przez sądy kasacyjne 447.
Przerwanie przedawnienia: 471, 473; zobowiązania niepodzielnego 17; solidarnego 23, 27.
Przesłanie: oświadczenia woli 65; sumy pieniężnej 329.
Przestępstwo: 479.
Przetarg: oferty 113; publiczny 388; prawomocne przybicie 182.
Przewłaszczenie hipoteczne: 367.
Przewrót: gospodarczy 443.
Przewóz: osób z grzeczności 254; rzeczy sprzedanej 254.
Przyjęcie: innego świadczenia 344; przy zobowiązaniu niepodzielnym 17; przy zobowiązaniu solidarnym 27; oferty 101, 106 — 108; oświadczenia woli 49, 51; pokwitowania 359; spodku 140; zobowiązania 73; zwolnienia z długu

458; uwarunkowane 104, 106; dorozumiane 107.
Przymus: uniknięcie 191; przymusowe położenie 56, 58; przymus psychiczny 54, 56, 129.
Przypozwanie: osoby trzeciej 494; przerwanie przedawnienia 471, 473.
Przyrzeczenie: publiczne 153 — 155; świadczenia przez osobę trzecią 131; zawarcia umowy 94; sprzedaży nieruchomości 505.
Przywilej wydawania banknotów: 375.
Przywrócenie: rzeczy do stanu poprzedniego 175, 267.
Przyzwoitość: 191.
Psychiczne zakłócenie: 217.
Punktacja: 97.

Rachunek: z prowadzenia cudzych spraw 170; zamknięcia 485; złożenie rachunku 172; bieżący 416; składanie rachunku z zarządu 353.
Rata: zaległa 358.
Ratowanie dobra cudzego: 177.
Redukcja odszkodowania umownego: 124.
Regres: 26, 197, 214, 242, 243, 254, 341.
Regulamin: 110.
Reklama: 112.
Rękojmia: 344; 190.
Renta: jako odszkodowanie 270 — 277; żądanie 271; zasądzenie 272; niemożliwość dochodzenia 275; podwyższenie przy dewaluacji 277.
Reprezentowany: 135, 138.
Reservatio mentalis: 43.
Restitutio in integrum: 176.
Roboty: przedawnienie wierzytelności z tytułu dokonanych robót 482, 484.
Rodzice: 136, 222, 467.
Rodzaje odszkodowania umownego: 123.
Rodzina: 288.
Rokowania: o zawarcie umowy 91, 112, 92, 199.
Rola zadatku: 114; patrz zadatek.
Rolnik: przedawnienie wierzytelności 482.
Roszczenie: 11; z tytułu rękojmi za nowe świadczenie 344; odszkodowawcze 150, 180; na zasadzie prowadzenia cudzych spraw bez zlecenia 171; z tytułu niesłusznego zbogacenia 172; uprawdopodobnienie istnienia roszczenia 196; o zbadanie dokumentu 197.
Roszczenie zwrotne: do sprawcy szkody 242; do współsprawcy szkody 213; między dłużnikami solidarnymi 25.
Rozeznanie: u dzieci 288.
Rozłożenie długu na raty: 343.
Rozmyślne wyrządzenie szkody: 393.
Rozporządzenie: korzyścią z majątku innej osoby 185; pozbawienie rozporządzenia środkiem komunikacji 253; prawem warunkowym 69; o prawie bankowym 375.
Rozstrój zdrowia: 289; spowodowany przerwaniem ciąży 296.
Rozstrzygnięcie prawomocne sporu: 473.
Rozwiązanie umowy: a zadatek 114; wzajemnej 363; z powodu nadzwyczajnych wypadków 440; za zgodą stron 459; zawartej na piśmie 165.
Ruch: mechanicznego środka komunikacji 256; przedsiębiorstwa lub zakładu 250, 256.
Rygor: nieważności umowy nieformalnej 160; nieważności czynności prawnej 161, 165.
Ryzyko: 201.

Rzecz: wartość amatorska 356; artystyczna 357; zabytkowa 357; oddana na przechowanie 414; oznaczona: co do gatunku 346, 400, co do tożsamości 345; samowolnie zabrana 414; ulegająca szybkiemu zepsuciu 388; użyczona 363, 414; wydzierżawiona 363; wynajęta 363; zamienna 413.
Rzemieślnik: przedawnienie wierzytelności 482.

Sąd: 30, 91, 94, 155, 243, 247, 267, 277 — 279, 306, 382, 386, 388, 414, 440, 461, 467; konkursowy 156; polubowny 140, 471.
Siedziba przedsiębiorstwa: 327, 329;
Siła: przyrody 250, 253; wyższa 246, 250, 467; 437.
Skarga: o niesłuszne zbogacenie 181; brak możności wystąpienia ze skargą o zwrot świadczenia 191; kasacyjną 210.
Skarga pauliańska: 45; 487 — 502.
Skłonienie: do czynu zabronionego lub przeciwnego dobrym obyczajom 193.
Skrócenie: terminu przedawnienia 464.
Skrypt dłużny: 68, 198.
Skuteczność: odstępnego 120.
Skutki oświadczenia o odstąpieniu: 117.
Skrócenie: terminu przedawnienia 464.
Ślepy (niewidomy): 169.
Słowo: 33.
Słuszność: 90, 91, 223, 243, 273, 201, 448; społeczna 224.
Solidarność: 19 — 28; bierna 19; czynna 20; dłużników 22 — 25; dłużników niepodzielnych 14, 15; odpowiedzialność za szkodę 213, 242; przy zbyciu majątku lub przedsiębiorstwa 315; przy zmianie dłużnika 312; wierzycieli 27 — 28, 415.
Spadek: pełnomocnictwo do przyjęcia lub zrzeczenia się 140; umowa o nie otwarty spadek 88.
Spadkobierca: 289, poszkodowanego 278.
Spadnięcie rzeczy: 246.
Spełnienie: czynu wyrządzającego szkodę 479; świadczenia patrz świadczenie; warunków umowy przyrzeczonej 94; zobowiązania częściowego 14.
Spłata: wierzyciela 307 — 309.
Spólnik: spółki cywilnej 139, jawnej 139, komandytowej 139.
Spółdłużnicy: 15, 18, 19, 22, 25.
Spółka: cywilna 139; handlowa 134.
Spółwierzyciel: 17, 18, 27, 28.
Spór: co do podziału nagrody 155; co do szczegółów umowy 91; o wierzytelność 306, 390; co do istnienia pełnomocnictwa 147; co do treści pełnomocnictwa 147; 446.
Sposób: spełnienia świadczenia 429; wykonania umowy 440; wykonania zobowiązania 324.
Sprawca szkody: 223, 224, 242; niezdolny do rozeznania 223.
Sprawiedliwość społeczna: 224.
Sprawozdanie: złożenie 172.
Sprzeciw: przeciwko wykonaniu zobowiązania niepodzielnego 16.
Sprzedaż: rzeczy ulegającej szybkiemu zepsuciu w razie zwłoki wierzyciela 388; przedsiębiorstwa 339; nieruchomości dłużnika 340.
Stan: cielesny 221; majątkowy 223, 243, 273; majątkowy zły 361; odurzenia 215; psychiczny 221; wyższej konieczności 178, 220.
Staranność: 221, 393; należyta 170, 345.

Stopa odsetek: 125, 131.

Stopień: obrazy 290; prawny 139, 152.

Stosunek: prawny 73, 110, 413; obligatoryjny 297; zależności 278.

Strata: odpowiedzialności za stratę 262; powetowanie 178, 414; rażąca 440; celowość straty 178; pokrycie straty w wypadku niebezpieczeństwa wspólnego 178.

Subantrepryza: 226.

Subrogacja: 26, 439.

Substytucja: 151.

Suma pieniężna: uzyskana przez subhastę 310; zasądzona prawomocnym wyrokiem 210, 120, 121, 125 — 129, 329, 346, 349, 413.

Swoboda umów: 78.

Swobodne uznanie: wierzyciela przy zarachowaniu 359.

Symulacja: 44.

Sytuacja: agresywna ze strony poszkodowanego 219.

Szkoda: majątkowa 178, 262, 268; moralna patrz krzywda moralna; odszkodowanie umowne 123, 124; odwrócenie 178; prawo odstąpienia 119; przy czynności pozornej 43; przy obronie koniecznej 217; przy umowie o świadczenie przez osobę trzecią 131; wskutek wykonania zobowiązania pieniężnego 402; wskutek uchybienia przepisom wekslowym lub czekowym 432; wyrządzona przez prowadzenie cudzych spraw 175; zadatek 114; kontraktowa 225; deliktualna 225; wyrządzona przez funkcjonariusza państwowego 223; wyrządzona na skutek niebezpieczeństwa pracownika 137; naprawienie szkody przez fałsz. pełnomocnika 149; odpowiedzialność 140; wyrządzona czynem niedozwolonym 202; naprawienie 204; obowiązek naprawienia 216.

Ślepy (niewidomy): 169.

Śmierć: mocodawcy 145; oferenta 106; pełnomocnika 145; poszkodowanego 273, 279; przyjmującego ofertę 106; przyrzekającego 155; prowadzącego cudze sprawy bez zlecenia 172.

Środek: do spełnienia oświadczenia 332; mechaniczny komunikacji 243, 254, 256; odurzający 215; porozumiewanie się na odległość 101; utrzymania 273; zaradczy przeciw zawaleniu budynku 247.

Świadczenie: czas 331, 332; częściowe 343; do rąk osoby trzeciej 342; dodatkowe 126, 429; inne 17, 27, 429; istota zobowiązania 13; jako odszkodowanie umowne 121; miejsce 327, 329; na rzecz osoby trzeciej 133, 415; niemożliwość 31, 88, 436, 439; nienależne 187 — 195, 462; niepodzielne 15, 17, 18, 21; niespełnienie 361, 396; odbiór 369, 372; okresowe 126, 372, 404, 484, 485; określenie przez osobę trzecią 89; osobiste 340; podzielne 14, 21; przedawnienie 461; przez osobę trzecią 131; przyjęcie innego 17, 27, 344; przyrzeczenie 31; spełnienie 14, 52, 108, 114, 131, 132, 187 — 191, 327, 331, 332, 337, 341, 342, 360, 361, 368, 373, 376 — 380, 396, 399, 429, 436; treść 13; usług 119; wybór 28 — 31; wysokość 440; wzajemne 21, 56, 75, 324, 360, 361, 436; zabezpieczenie 361; zamiast dłużnika 312; zaofiarowanie 380; zmniejszenie 56, 62, 369; zwiększenie 56, 62; zwolnienie 311; uboczne 126; spełnienie w ratach 333; nadmiernie utrudnione 441; brak zamiaru 180; przed termi-

nem 188; żądanie zwrotu świadczenia z tytułu czynności prawnej 194.

Świadczący: 193.

Świadek: 160.

Świadomości wyłączenie: 38.

Tajemnica zawodowa: 199.

Telefon: 101.

Teoria: reprezentacyjna 136; kreacyjna 374; emisyjna 374; kontraktowa 374; nieprzewidzenia 441; woli 33, oświadczenia 33; otrzymania 37; doręczenia 110; bezpośredności 117; o nominaliźmie 347.

Termin: konkursu 155; obliczanie 333 — 337; odpowiedzi na ofertę 101; odstąpienia od umowy 117; określenia świadczenia przez osobę trzecią 89; odsetek 129; potwierdzenia umowy 76; umowy zawartej przez pełnomocnika 148; przedawnienia 464, 469, 476—485; roszczenia: o zawarcie umowy przyrzeczonej 94, o zwrot nienależnego świadczenia 191; przedłużenia 334; spełnienia świadczenia 331, 332, 396; ustanowienie 333; wyboru świadczenia 30; wykonania: czynności, za którą obiecano nagrodę 153, zobowiązania wzajemnego 405, 409; wypowiedzenia: umowy 110, umowy z powodu obniżenia odsetek 131; wypowiedzenia zobowiązania bezterminowego 460; wyznaczenie terminu 30, 76, 94, 117, 148, 332, 405, 409; zastrzeżenie terminu 338; zawarcia umowy przyrzeczonej 94; potwierdzenia umowy zawartej z fałszywym pełnomocnikiem 149, 150, 155, 173.

Termin: zawity (prekluzyjny) 191; roczny 63; oferty 102; umowny 333; z przerwami 336; w przypadku wyzysku 62; uchylenia się od skutków oświadczenia woli 62; zaskarżenia przez wierzyciela czynności dłużnika 488.

Testament: 136.

Tłumaczenie: oświadczeń woli 157; umów 107.

Towary dostarczone: 482.

Treść: dokumentu na okaziciela 375; oferty 106; oświadczenia woli 33, 49, 52, 333; pełnomocnictwa 138; regulaminu 110; świadczenia 13; umowy 78, 81; zobowiązania 324, 332, 344.

Trudności: nadmierne świadczenia 440.

Typowa umowa: 112.

Tytuł: darmy 184; umowny 21; ustawowy 21; wykonawczy na walutę zagraniczną 350.

Ubezwłasnowolnienie: 41.

Uchybienie: przepisom wekslowym i czekowym 432.

Uchylenie: renty 277; uchylenie się: od przyjęcia świadczenia 380, od skutków oświadczenia woli 48 — 52, 54 — 62, od skutków prawnych 63; świadczenia 461; zawarcia umowy przyrzeczonej 94.

Udaremnienie: skutków ziszczenia się warunku 69.

Ugoda: pełnomocnictwo 140; w sądzie obywatelskim 472; wzajemna 438.

Uiszczenie: długu solidarnego 20; wartości świadczenia przemiennego 31.

Ujemny interes umowny: 113, 149.

Układ: dorozumiany 322.

Ukrycie niezdolności do działań: 42, 77.

Umocowanie: 135 — 140, 147, 369, 342; szczególne 136; źródło umocowania 136; granice 136, 140; ustnego oświadczenia woli 138.

Umorzenie: długu solidarnego 20, 24; dokumentu na okaziciela 377; wierzytelności 413, 414, 435; zobowiązania 342, 344, 429, 435; dokumentów na okaziciela emitowanych przed 1. IX. 1939 r. 379; skuteczność 378.

Umowa: co do zadatku 114 i n.; co do odsetek 125 i n., 402; dotycząca wspólnej własności 21; forma 160 i n.; niemożliwa do wykonania 81; o spadek 88; oświadczenie przez osobę trzecią lub na rzecz osoby trzeciej 131, 133; odszkodowanie 121 i n., 396; potwierdzenie 148; powstanie 73; prawo odstąpienia 117 i n.; przedwstępna 94; przez przedstawiciela 135 i n.; sprzeczna z porządkiem publicznym, ustawą lub dobrymi obyczajami 81; tłumaczenie 157; typowa 112; wstąpienie w prawa wierzyciela 307, wykonanie 324 i n.; wzajemna 75, 167, 360, 361, 459; z osobą niezdolną 76, 77; zakaz przelewu 297; zawarcie 56, 76 — 88, 91 — 114, 117, 121, 133, 135, 144, 147, 148, 165, 167, 300, 312, 361, 440; zawarta przez pełnomocnika 144, 147; zmiana dłużnika 311; z osobą ograniczoną w zdolności 42; fikcyjna 43; symulacyjna 43; jednostronna 74, 95; dwustronna 74, 95; darma 76; losowa 76; nazwana 76; nienazwana 76; mieszana 76; naftowa 76; abstrakcyjna 79; przedślubna 89; główna 95; przeciwstępna 95; przyrzeczona 95; nieformalna 100; przez adhezję 112; o odstępne 120; o przelew 300, 301; przyczynowa 301; ratalna 343; o pracę 345; nieważność 365; odstąpienie 405, 406; rozwiązanie 408; w formie pisemnej 504; między wierzycielem wekslowym a akceptantem 134; darowizny 135; dobrowolne wykonanie 151; ustna 163; uzupełnienie 165; zmiana 165; rozwiązanie 165; najmu na piśmie 166; zawarta przez małoletniego 191.

Umowne: prawo odstąpienia 117; umocnienie 122; wyjątek 343; zastrzeżenie 346; wyłączenie odpowiedzialności za szkody 204.

Unieważnienie: umowy sprzedaży 195; oświadczenia woli 64.

Unitas actus: 167.

Upadłość: ogłoszenie 141; dłużnika 339.

Upływ czasu: przedawnienie 461.

Upomnienie: pozasądowe 36.

Upośledzony psychicznie: 278.

Uprawnienia: pomocnicze wierzyciela 12; do odszkodowania 289.

Upoważnienie: ustne pełnomocnika 143; sądowe do usunięcia tego, co wbrew zobowiązaniu uczyniono 401.

Usługi: przedawnienie 482; odstąpienie od umowy 119.

Usprawiedliwiony powód niezawarcia umowy: 112.

Ustalenie: szkody 270; wierzytelności 471, 485.

Ustanie: przyczyny ustanowienia przedstawicieli 469; skutków oświadczenia woli 66; stosunku prawnego 73.

Ustanowienie: przedstawiciela 469.

Ustawa: 10, 48, 66, 71, 75, 78, 81, 88, 90, 91, 125, 131, 135 — 140, 151, 160, 167, 175, 191, 221, 262, 297,

307, 309, 310, 333, 337, 338, 374, 396, 460, 476, 477; dzielnicowa o przedawnieniu 463.
Ustawowe(y): prawo zastawu patrz zastaw; wyjątek 343.
Ustąpienie: prawa do zadośćuczynienia 296; osobie trzeciej 307; roszczeń odszkodowawczych 439.
Usunięcie: skutków zwłoki 335.
Uszkodzenie: ciała 270, 273, 278, 279, 289; przedmiotu świadczenia 119, 399; rzeczy: 175, 179, 185, cudzej 219.
Utrata: dokumentu 369, 371; korzyści 179, 186, 273; świadczenia 119, 399, 439; zdolności. do działań 106, do pracy 270; znaku legitymacyjnego 379; dobrodziejstwa terminu 339.
Utrzymywanie: gości — przedawnienie 482; przez osobę zmarłą 273.
Uwierzytelnienie: odpisu dokumentu 147; oświadczenia na piśmie 369; podpisu 168.
Uzasadnienie: w ustawie 179; słuszności 179; nierzetelności 352; niedokładności 352.
Uznanie: długu 485, długu solidarnego 22; przerwanie przedawnienia 471.
Uzupełnienie: umowy zawartej na piśmie 165.

Wadliwość oświadczenia woli: 39.
Wady: budowy 247; oświadczenia woli 38 i n.; 191; umowy 81.
Waloryzacja: 348.
Waluta: tożsamość złotego 454; kierowana 454; obrona nominalizmu 454; wytłumaczenie nazwy złotego 456.
Wartość: przedmiotu umowy (1000 zł.) 118; niesłusznego zbogacenia 179; pieniędzy 346, 348; rzeczy 268, 400; wydanej rzeczy 181.
Warunek: 66 — 71; oferty 106; rozwiązujący 66, 67, 68, 71; zawieszający 66, 71, 149, 188; niemożliwy 72; przeciwny porządkowi publicznemu 72.
Ważne powody: kapitalizacja renty 277; złożenia do depozytu sądowego 390.
Ważność: oświadczenia woli 38, 40, 48, 160; umowy: przedwstępnej 94, 96, przyrzeczonej 94, zawartej przez pełnomocnika 144, 147.
Wątpliwość: co do czasu i miejsca zawarcia umowy 109; co do wielkości części długu solidarnego 25.
Weksel: 143, 183, 432; wydanie 433; kaucyjny 433; prolongacyjny 434; utrata 434.
Wekslowe zobowiązanie: pełnomocnictwo 140.
Wezwanie: obojętność formy 397; do spełnienia świadczenia 396.
Wiadomości: o podaży i popycie 112.
Widoki powodzenia: poszkodowanego 270.
Wiek: 221.
Wierzyciel: następca prawny 342; niezdolny do odbioru świadczenia 341; solidarny 415; strony 43; zaskarżanie czynności dłużnika patrz zaskarżanie; zobowiązania niepodzielnego 14, 17; prawa uboczne wierzyciela 314, 315; sumy 129; zastawu 199.
Wierzytelność: nieulegająca zajęciu 414; przedawniona 414; umorzona 413; wymagalna 413; zaskarżalna 413; zaspokojenie 344; zmniejszenie zabezpieczenia 339; przedwojenna 326; w obcej walucie 348; powstała po czynności szkodzącej 492; przedawniona 421.
Wina: dłużnika 402; niemożność przypisania 221; osoby trzeciej

246, 250; osób solidarnie odpowiedzialnych za szkodę 213; poszkodowanego 246, 250; strony a zadatek 114; użycie środków odurzających 215; w wyborze 224, 229, 242; właściciela zwierzęcia 243; wyrządzającego szkodę 200; podwładnego 230; funkcjonariusza 231; prowadzącego cudzą sprawę wbrew wiadomej woli zainteresowanego 171, 201; w znaczeniu: przedmiotowym 202; podmiotowym 202; oparta na obowiązku do nadzoru 222, 224.

Władza: 374, 376; dyskrecjonalna 445; gminna 168; państwowa 112; rodzicielska 467; samorządowa 112.

Własność: dzieła konkursowego 155; wspólna 21.

Właściciel: mechanicznego środka lokomocji 253; przedsiębiorstwa lub zakładu 250; zwierzęcia 243.

Właściwość: zobowiązania 297.

Wniesienie: pozwu 471, 473.

Woda: 250.

Wojna: 440.

Wola: osoby interesowanej 170, 173, 175; reprezentowanego 138; stron 1006, 167, 404; wierzyciela 466; rzeczywista 34; domniemana 34; umowna 35.

Wolność: pozbawienie 278; umów 78.

Wolny zawód: 477.

Wręczenie: regulaminu 110; wekslu 345.

Wskazanie: długu uiszczonego przy zapłacie 358.

Wstąpienie: na miejsce dłużnika 312; w prawa wierzyciela 300, 307 — 310.

Wsteczna moc ziszczenia się warunku: 66.

Wstrzymanie zapłaty: wierzytelności spornej 306.

Wszczęcie egzekucji: 471.

Wybór: osoby 224; świadczenia przemiennego 28 — 31, 114, 405, 411; wierzyciela przez dłużnika solidarnego 20.

Wychowanie: 482.

Wychowaniec: 273.

Wychowawca: 221.

Wydanie: czeku 432; dokumentu 310, na okaziciela 302, nowego zamiast umownego 377; tytułu 300; niesłusznego zbogacenia 179, 185, 186; świadczenia z depozytu 387; rzeczy: oznaczonej co do gatunku 400, oznaczonej co do tożsamości 327, 345; wekslu 432; wzoru umowy 112.

Wydatki: konieczne do odwrócenia niebezpieczeństwa 177; na gości 482; na rzecz zatrzymaną 363; pracownika 480; prowadzącego cudze sprawy 173; użyteczne 174.

Wygaśnięcie: obowiązku zwrotu korzyści 186; pełnomocnictwa 145 — 147; poręczenia 314; zobowiązania 344, 429, 436, 458 — 460; umowy przedwstępnej 98.

Wygórowane odszkodowanie: umowne 124.

Wykładnia: 157, 158; oświadczenia woli 159.

Wykonanie: czynności nagrodzonej przez kilka osób 155; odstąpienia od umowy 118; umowy: częściowe 124, jako przyjęcie oferty 106, 109, zawartej przez pełnomocnika 148; wyboru świadczenia 30; zobowiązania 15, 16, 18, 122, 187, 193, 324, 360, 361, 392, 394, 401, 402, 405, 411, 414, 436, 440; zobowiązania, które urąga dobrej wierze 445; zobowiązania: niepodzielnego 15, 16, 18, wzajem-

nego 360 — 361, z czynności niegodziwych 193.
Wykonanie: czynności zachowawczych przy prawie warunkowym 69.
Wykrycie: błędu lub podstępu 62.
Wylanie: z pomieszczenia 246.
Wyłączenie: odpowiedzialności: za szkody związane z użyciem sił przyrody 256; za własne czyny 215 — 219.
Wymagalność: długu 306, 343, 349, 359, 402; odszkodowania za czyn niedozwolony 296; świadczenia 187, 372, 377; wierzytelności 413 — 466; zobowiązania terminowego 339.
Wymiana: pism 168.
Wymóg zaskarżalności: 421.
Wynagrodzenie: za pracę 414, 480; za świadczenie 477; za świadczenie usług i korzystanie z rzeczy 117; szkody kontrahentowi 88; należne stronie 119; szkody za wypadki 257.
Wypadek: 256.
Wypowiedzenie: długu z powodu obniżenia odsetek 131; umowy 110; zobowiązania 460.
Wyrażenie: oświadczenia woli 342.
Wyrok: 94, 270, 277, 278, 485; na korzyść dłużnika solidarnego 25; prawomocny 486.
Wyrzucenie rzeczy: 246.
Wysokość: odsetek 127; odszkodowania 265; renty 273, 277; świadczenia 440.
Wystawienie dokumentu na okaziciela: 373, 374.
Występek: 479.
Wywołanie: błędu 49, 52; rozstroju zdrowia 270, 273, 278, 279.
Wyzysk: 56, 62, 57.
Wyzyskanie: krytycznego położenia 278.
Wyższa konieczność: 219.
Wzór: umowy 112.

Zabezpieczenie: naprawienia szkody 219; renty 277; świadczenia wzajemnego 361; wierzytelności 310, 314, 339, 359, 429, 435, 471; wydatków 363; zwrotu otrzymanego świadczenia 363.
Zabicie zwierzęcia: 219.
Zachowanie: praw względem dłużnika solidarnego 24; przedmiotu świadczenia 382 — 387, 389.
Zachowanie się strony: 33, 49.
Zachowawcze czynności przy prawie warunkowym: 69.
Zadatek: 114, 121, 190.
Zadośćuczynienie: za cierpienia fizyczne 278; za krzywdę moralną 262, 278, 279, 288, 508, 509.
Zagrożenie: nieważnością 160.
Zajęcie: wierzytelności 414; zwierzęcia 219.
Zainteresowany: wiadoma wola 175.
Zakaz: prowadzenia cudzych spraw 175; spełnienia świadczenia 376; zawierania umów 87.
Zakład: 224, 250, 256, 482.
Zakłócenie czynności psychicznej: 38, 215.
Zakończenie: postępowania 473; sporu 473.
Zaliczenie odsetek: 129.
Zaliczka: 200, 477, 480.
Zamach bezprawny: 217; bezpośredni 219.
Zamiar: stron 157; 430; wywołania skutków prawnych; domniemany 159; wspólny 158.
Zamknięcie rachunku: 485.
Zaniechanie: 491; dłużnika solidarnego 22; następstwa normalne 262; osoby działającej za dłużnika 394; rozmyślne dłużnika 393.

Zaofiarowanie: rzeczywiste 380; świadczenia 108.
Zapis na sąd polubowny: 71; 140.
Zapłata: częściowa 310; długu 130, 358, 369; dobrowolna odsetek 129; do rąk zbywcy wierzytelności 303; odszkodowania umownego 122; przez osobę trzecią z podstawieniem 308, 309; sumy dłużnej 129, 346; sumy pieniężnej: jako odstępne 120, jako odszkodowanie 121; wartości świadczenia solidarnego 22; wierzytelności solidarnej 20, 28; za czyn zabroniony 193; zobowiązania solidarnego 25.
Zaproszenie: do rokowań 112.
Zaprzestanie: 13, 401.
Zarachowanie: odsetek 129; zadatku 114, 116; zapłaty 358 — 359, 414.
Zaraza: 440.
Zarząd zwykły: 119, 140.
Zarządca: przedmiotu świadczenia 382.
Zarządzenia władz okupacyjnych: 56.
Zarzuty: nowego dłużnika 313; potrącenia 313, 471; przeciw nabywcy wierzytelności 304; przeciw posiadaczowi dokumentu na okaziciela 375; przeciw wierzycielowi solidarnemu 25; z umowy na rzecz osoby trzeciej 133; nieautentyczności podpisu 376; niezdolności do działań prawnych 376; osobiste 376, 40, 47, 59, 300, 305, 306, 362.
Zasada: pacta sunt servanda 441; clausula rebus sic stantibus 441.
Zaskarżalność: wierzytelności 413; zrzeczenia się prawa dziedziczenia przez wierzycieli 498.
Zaskarżanie: czynności dłużnika zdziałanych ze szkodą wierzycieli 487, 488; czynności pod tytułem darmym 487; następca szczególny kontrahenta dłużnika 488; termin zawity 488; zwolnienie się od roszczeń wierzycieli 488.
Zaspokojenie: długów ciążących na majątku lub przedsiębiorstwie 315; wierzyciela: częściowe 310, przez innego wierzyciela 310, przez osobę trzecią 311, solidarnego 19, 20; z zastawu 465.
Zastaw: 314, 435, 451, 465; na rzeczach ruchomych 355.
Zastawca: 435.
Zastępcze wykonanie: 401, 402.
Zastępstwo pośrednie: 135.
Zastrzeżenie: dodatkowe umowne 114 — 131; nabycia własności dzieła konkursowego 155; odszkodowania umownego 122; prawa odstąpienia 117, 409; praw przeciw dłużnikom solidarnym 24; świadczenia na rzecz osoby trzeciej 133; terminu 338; wyboru świadczenia 28; zadatku 112; zapłaty w obcej walucie 349; zwrotu świadczenia 191; w umowie sprzedaży 67.
Zatrzymanie: świadczenia 364; rzeczy 363; zadatku 114.
Zatwierdzenie: wzoru umowy 112.
Zaufanie: do istnienia pełnomocnictwa 148.
Zawalenie się budynku: 247.
Zawiadomienie: o przelewie 343; o odstąpieniu od umowy 118, 409; o odwołaniu oferty 104; o opóźnieniu odpowiedzi na ofertę 104; o prowadzeniu cudzych spraw 170; o przyjęciu oferty 106—109; o uchyleniu się od skutków oświadczenia woli 62; o wyborze świadczenia 29.
Zawieszenie: postępowania 473; przedawnienia 467; zobowiązania: niepodzielnegi 17, solidarnego 23, 27; wymiaru sprawiedliwości 467.

Zbrodnia: 479.
Zbycie: odszkodowania 290; korzyści uzyskanej niesłusznie 179; nieruchomości 140.
Zbywanie nieruchomości: 140.
Zbywca: majątku 315; przedsiębiorstwa 315; wierzytelności 303, 304.
Zdarzenie: przyszłe i niepewne 66; źródło zobowiązań 9.
Zderzenie: środków komunikacji 254, 255.
Zdolność: do działań prawnych 40, 76, 106, 144, 390; prawna 41, 289; do odbioru wierzytelności 341; do pracy 270.
Zezwolenie: dłużnika na przelew 297; sądu na sprzedaż rzeczy 388; wierzyciela na zmianę dłużnika 312, 315; władzy na wystawienie dokumentów na okazieiela 374.
Zgłoszenie: się po nagrodę 155; wierzytelności w post. układowym lub upadłościowym 471, 473.
Zgoda: milcząca 436; na całość umowy 91; na niektóre postanowienia umowy 91; na obniżenie odsetek 131; na pozorne oświadczenie woli 42; na trwanie zastawu lub poręczenia 314; na wybór świadczenia 30; na zmianę: dłużnika 312, 314, wyboru świadczenia 29; świadczeń woli w umowie 73; spółwierzyciela solidarnego na zmianę zobowiązania 27; stron: na dowód ze świadków 160, na rozwiązanie umowy 114, 145, 459, na skrócenie lub przedłużenie terminu przedawnienia 464; wierzyciela na odnowienie zobowiązania 429.
Ziszczenie się warunku: 66 — 70.
Zlecenie: 137; dla prowadzącego cudze sprawy 170; potwierdzenie prowadzenia cudzych spraw 176; wykonania zobowiązania 394.
Zła wiara: fałszywego pełnomocnika 150; niesłusznie zbogaconego 187; przyjmującego świadczenia 195; 186.
Zły zamiar: 268.
Złożenie do depozytu sądowego przedmiotu świadczenia: niepodzielnego 16, z dokumentu na okaziciela 376; w razie odmowy wydania dokumentu przez wierzyciela 369; w razie sporu o wierzytelność 306; w razie zwłoki wierzyciela 382 — 389.
Złożenie rachunku: 352.
Zmiana: czasu, miejsca lub sposobu świadczenia 429; dłużnika 311 — 315; istoty lub wartości świadczenia 14; miejsca zamieszkania wierzyciela 329; okoliczności 277; oprocentowania 429; stosunku prawnego 73; 442; świadczeń dodatkowych 429; umowy na piśmie 165; warunków oferty 106; wierzyciela 310; wyboru świadczenia przemiennego 29; wysokości renty 277; zabezpieczenia 429; zobowiązania: 429, niepodzielnego 17; solidarnego 27; treści ugody 166; pieniądza 347.
Zmniejszenie: odszkodowania umownego 124; zabepieczenia 340; odszkodowania w razie winy poszkodowanego 265; świadczenia: 369, wzajemnego 56, 62; widoków powodzenia 270; zabezpieczenia wierzytelności 339.
Znak: legitymacyjny 379; oświadczenia woli 33.
Zniekształcenie: oświadczenia woli przez posłańca 65.
Zniszczenie: rzeczy cudzej 219.
Znoszenie: 13, 401.
Zobowiązanie: istota 13, niemożność świadczenia 436, 439; niemożność wykonania 411, 436; niepodzielne

15 — 18; odnowienie 429 — 435; podzielne 14; potrącenie 413 — 415; powstanie: przez czyn niedozwolony 200 — 296, nienależne świadczenie 187 — 195, niesłuszne zbogacenie 179 — 186, przez oświadczenie woli 33 n., 168, prowadzenie cudzych spraw bez zlecenia 170 — 178; przedawnienie 461 — 485; przejście praw i obowiązków 287 — 315; przemienne 28 — 32; solidarne 19 — 28; wekslowe 140; wpływ nadzwyczajnych wypadków 440; wygaśnięcie 244, 429, 436, 458 — 460; źródła 9; nie powoduje wygaśnięcia zapłacenie długu z r. 1932 minimalną kwotą banknotami Banku Emisyjnego 447; przerachowanie w-g zasady słuszności 451 — 453; prywatno-prawne 453; zmiana zobowiązania pieniężnego na niepieniężne 455; zwolnienie z zobowiązań 458; niezupełne 465; pieniężne 512; wzajemne 465; pierwotne 27; nieważność 305, 337, 338; z mocy ustawy 179; naturalne (niezupełne) 191, 192.

Zranienie zwierzęcia: 219.

Zrzeczenie się: odszkodowania umownego 123; odwołania przyrzeczenia publicznego 153; pierwszeństwa zaspokojenia 310; prawa korzystania z przedawnienia 464; solidarności 24; spadku przez pełnomocnika 140; zwrotu nadpłaconych odsetek 130.

Zwierzę: 219, 243.

Zwiększenie: się potrzeb poszkodowanego 270; wartości rzeczy 185; świadczenia wzajemnego 56, 62.

Związek przyczynowy: 55, 444, 202.

Zwłoka: dłużnika: 349, 396 — 404, niepodzielnego 17, solidarnego 22, 27; w odpowiedzi na ofertę 101; w wykonaniu zobowiązania wzajemnego 405; wierzyciela 380 — 391; solidarnego 24; w przyjęciu świadczenia wzajemnego 362.

Zwolnienie: dłużnika: przez osobę trzecią 311, 312; solidarnego przez zaspokojenie wierzyciela 19; ze świadczenia 342; prowadzącego cudze sprawy 173; z powodu niespełnienia świadczenia przez osobę trzecią 131; zwolnienie się od zobowiązania 376, 174; przemiennego 30; przez odszkodowanie umowne 122; spółdłużnika solidarnego 25; z długu: 17, 312, 369, 458, dłużnika solidarnego 24, przez wierzyciela solidarnego 27; z zobowiązania 389, 432; przez zwrot dokumentu 459.

Zwrot: części odszkodowania dłużnikowi solidarnemu 213; zobowiązania solidarnego 25; dokumentu: 369, 371, na okaziciela 373, pełnomocnictwa 146; kosztów złożenia do depozytu 389; nakładów na rzecz niesłusznie uzyskaną 185; nienależnego świadczenia 187, 189, 191, 195; odsetek nadpłaconych 130, zapłaconych 129; zadatku 114; poniesionych wydatków 477; rzeczy: przechowywanej 414, samowolnie zabranej 414, użyczonej 363, 414, wydzierżawionej 363, wynajętej 363; świadczenia przy odstąpieniu od umowy 119, 412; świadczenia: za czyn niegodziwy 193, z zobowiązania nieważnego 190; świadczenia niepodzielnego 18; wydatków: 363, 477, 480, koniecznych do odwrócenia niebezpieczeństwa 177, użytecznych prowadzącego cudze sprawy 173, 175;

wzajemnych świadczeń 363, 436; zabezpieczenie zwrotu 363; zadatku 114; nieruchomości 99; zakaz żądania zwrotu pieniędzy 194; niemożność żądania zwrotu świadczenia 194; kapitału 130; uszczerbku we własnym zarobku 183; nadwyżki z tytułu zbogacenia 184; podwójnej wysokości zadatku 121.

Zwyczaj: 90, 91, 106, 110, 114, 125, 157, 191, 324, 346, 404, 460; handlowy 404; uczciwego obrotu 160.

Zwyżka: wartości złotego 443.

Źródła zobowiązań: 10; 179.

Życie: pozbawienie 273, 278.

Żyrant: 309.

Errata

str. 54	w. 9 od góry	zamiast N. 31.V.1337 — S.N. 31.V.1937
str. 143	u góry	zamiast 90 — 96.
str. 157	w. 11 od góry	zamiast Pol. — Pal.
str. 166	w. 3 od dołu	po Ruch 4/37 zamknąć nawias.
str. 183	w. 1 od góry	zamiast nisłusznym — niesłusznym.
str. 235	w. 1 od dołu	po Izba — wstawić I.
str. 241	w. 1 od góry	należy skreślić.
str. 257	w. 1 od góry	Art. 156 należy skreślić.
str. 296	w. 8 od góry	zamiast Sąd — Sęd.

BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA KUL

A 11521 II

BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA
KUL
1000251597